

॥ नमो तस्स भगवतो अरहतो सम्मासम्बुद्धस्स ॥

खुद्दसिक्खा-मूलसिक्खा

खुद्दसिक्खा

गन्थारम्भकथा

(क)

आदितो उपसम्पन्न-सिक्खितब्बं समातिकं ।
खुद्दसिक्खं पवक्खामि, वन्दित्वा रतनत्तयं ॥

तत्रायं मातिका —

(ख)

पाराजिका च चत्तारो, गरुका नव चीवरं ।
रजनानि च पत्तो च, थालका च पवारणा ॥

(ग)

कालिका च पटिग्गाहो, मंसेसु च अकप्पियं ।
निस्सग्गियानि पाचित्ति, समणकप्प भूमियो ॥

(घ)

उपज्झाचरियवत्तानि, वच्चप्पस्सावठानिकं ।
आपुच्छकरणं नग्गो, न्हानकप्पो अवन्दियो ॥

(ङ)

चम्मं उपाहना चेव, अनोलोकियमज्जनी ।
अकप्पियसयनानि, समानासनिकोपि च ॥

(च)

असंवासिको च कम्मं, मिच्छाजीवविवज्जना ।
वत्तं विकप्पना चेव, निस्सयो कायबन्धनं ॥

(छ)

पथवी च परिक्रारो, भेसज्जुग्गहदूसनं ।
वस्सूपनायिका चेवावेभङ्गियं पकिण्णकं ॥

(ज)

देसना छन्ददानादि, उपोसथप्पवारणा ।
संवरो सुद्धि सन्तोसो, चतुरक्खा विपस्सनाति ॥

१. पाराजिकनिदेसो

पाराजिका च चत्तारोति —

१. मग्गत्तये अनिक्खित्तसिक्खो सन्थतसन्थते ।
अल्लोकासे निमित्तं सं, तिलमत्तम्पि सन्थतं ॥
२. असन्थतमुपादिण्णं, पवेसन्तो चुतोथ वा ।
पवेसनट्ठितुद्धारपविट्ठक्खणसादको ॥
३. आदियेय्य हरेय्यावहरेय्य इरियापथं ।
कोपेय्य ठाना चावेय्य, सङ्केतं वीतिनामये ॥
४. अदिन्नं थेय्यचित्तेन, भवे पाराजिकोथ वा ।
थेय्याबलकुसच्छन्नपरिकप्पावहारको ।
भण्डकालग्घदेसेहि, परिभोगेत्थ निच्छयो ॥
५. मनुस्सविग्गहं चिच्च, जीविता वा वियोजये ।
सत्थहारकं वास्स मरणचेतनो उपनिक्खिपे ॥
६. गाहेय्य मरणूपायं, वदेय्य मरणे गुणं ।
चुतो पयोगा साहत्थिनिस्सग्गाणत्तिथावरा ॥
७. इद्धिविज्जामया कालवत्थावुधिरियापथा ।
क्रियाविसेसो ओकासो, छ आणत्तिनियामका ॥
८. झानादिभेद नोसन्तमत्तनत्तुपनायिकं ।
कत्वा कोट्टासमेकेकं, पच्चुप्पन्नभवस्सितं ॥

९. अज्जापदेसरहितं, दीपेन्तो न धिमानिको ।
कायेन वाचा विज्जत्ति-पथे जाते चुतो भवे ॥
१०. पाराजिकेते चत्तारो, असंवासा यथा पुरे ।
अभब्बा भिक्खुभावाय, सीसच्छिन्नोव जीवितुं ॥
११. परियायो च आणत्ति, ततिये दुतिये पन ।
आणत्तियेव सेसेसु, द्वयमेतं न लब्भति ॥
१२. सेवेतुकामताचित्तं, मग्गे मग्गप्पवेसनं ।
इमं मेथुनधम्मस्स, आहु अङ्गद्वयं बुधा ॥
१३. मनुस्ससं तथासज्जी, थेय्यचित्तञ्च वत्थुनो ।
गरुता अवहारो च, अदिन्नादानहेतुयो ॥
१४. पाणो मानुस्सको पाण-सज्जिता घातचेतना ।
पयोगो तेन मरणं, पज्जेते वधहेतुयो ॥
१५. असन्तता अत्तनि पापमिच्छता-
यारोचना तस्स मनुस्सजातिता ।
नाज्जापदेसो च तदेव जाननं,
पज्जेत्थ अङ्गानि असन्तदीपने ॥
१६. असाधारणा चत्तारो, भिक्खुनीनमभब्बका ।
एकादस च विब्भन्ता, भिक्खुनी मुदुपिट्टिको ॥
१७. लम्बी मुखेन गणहन्तो, अङ्गजातं परस्स च ।
तत्थेवाभिनिसीदन्तो, चत्तारो अनुलोमिका ॥
१८. मग्गे मग्गप्पवेसना, मेथुनस्स इधागता ।
चत्तारोति चतुब्बीस, समोधाना पराजिकाति ॥

२. सङ्घादिसेसनिद्देसो

गरुका नवाति —

१९. मोचेतुकामता सुक्क-स्सुपक्कम्म विमोचयं ।
अज्जत्र सुपिनन्तेन, समणो गरुकं फुसे ॥

२०. इत्थिसज्जी मनुस्सित्थिं, कायसंसग्गरागवा ।
सम्फुसन्तो उपक्कम्म, समणो गरुक्कं फुसे ॥
२१. तथा सुणन्तिं विज्जुच्च, मग्गं वारब्भ मेथुनं ।
दुद्धुल्लवाचारागेन, ओभासेत्वा गरुं फुसे ॥
२२. वत्वात्तकामुपट्ठान-वण्णं मेथुनरागिनो ।
वाचा मेथुनयुत्तेन, गरुं मेथुनयाचने ॥
२३. पटिग्गहेत्वा सन्देसं, इत्थिया पुरिसस्स वा ।
वीमंसित्वा हरं पच्चा, समणो गरुक्कं फुसे ॥
२४. संयाचितपरिक्खारं, कत्वादेसितवत्थुकं ।
कुटिं पमाणातिक्कन्तं, अत्तुद्देसं गरुं फुसे ॥
२५. महल्लकं विहारं वा, कत्वादेसितवत्थुकं ।
अत्तनो वसनत्थाय, समणो गरुक्कं फुसे ॥
२६. अमूलकेन चोदेन्तो, चोदापेन्तोव वत्थुना ।
अन्तिमेन च चावेतुं, सुणमानं गरुं फुसे ॥
२७. अज्जस्स किरियं दिस्वा, तेन लेसेन चोदयं ।
वत्थुना अन्तिमेनाज्जं, चावेतुं गरुक्कं फुसे ॥
२८. छादेति जानमापन्नं, परिवसेय्य तावता ।
चरेय्य सङ्गे मानत्तं, परिवुत्थो छ रत्तियो ॥
- चिण्णमानत्तमब्भेय्य, तं सङ्घो वीसतीगणो ।
२९. आपत्तिनुक्खित्तमनन्तराय
पहुत्ततायो तथसज्जिता च ।
छादेतुकामो अथ छादनाति,
छन्ना दसङ्गेह्यरुणुगगमम्हीति ॥

३. चीवरनिद्देसो

चीवरन्ति —

३०. खोमकोसेय्यकप्पास-साणभङ्गानि कम्बलं ।
कप्पियानि छळेतानि, सानुलोमानि जातितो ॥
३१. दुकूलञ्चेव पटुण्ण-पटं सोमारचीनजं ।
इद्धिजं देवदिन्नञ्च, तस्स तस्सानुलोमिकं ॥
३२. तिचीवरं परिकखार-चोळं वस्सिकसाटिकं ।
अधिद्वे न विकप्पेय्य, मुखपुञ्छननिसीदनं ॥
३३. पच्चत्थरणकं कण्डु-च्छादिमेत्थ तिचीवरं ।
न वसेय्य विनेकाहं, चातुमासं निसीदनं ॥
३४. “इमं सङ्घाटिंधिद्वामि”, सङ्घाटिमिच्चधिद्वये ।
अहत्थपासमेतन्ति, सेसेसुपि अयं नयो ॥
३५. अधिद्वहन्तो सङ्घाटि-प्पभुतिं पुब्बचीवरं ।
पच्चुद्धरित्वाधिद्वेय्य, पत्ताधिद्वहने तथा ॥
३६. एतं इमं व सङ्घाटिं, संसे पच्चुद्धरामिति ।
एवं सब्बानि नामेन, वत्वा पच्चुद्धरे विदू ॥
३७. सङ्घाटि पच्छिमन्तेन, दीघसो मुट्ठिपञ्चको ।
उत्तमन्तेन सुगत-चीवरूनापि वट्ठति ॥
३८. मुट्ठित्तिकञ्च तिरियं, तथा एकंसिकस्सपि ।
अन्तरवासको चापि, दीघसो मुट्ठिपञ्चको ।
अट्ठतेय्यो द्विहत्थो वा, तिरियन्तेन वट्ठति ॥
३९. निसीदनस्स दीघेन, विदत्थि द्वे विसालतो ।
दियड्ढं दसा विदत्थि, सुगतस्स विदत्थिया ॥
४०. कण्डुप्पटिच्छादिकस्स, तिरियं द्वे विदत्थियो ।
दीघन्ततो चतस्सोव, सुगतस्स विदत्थिया ॥
४१. वस्सिकसाटिकायापि, दीघसो छ विदत्थियो ।
तिरियं अट्ठतेय्याव, सुगतस्स विदत्थिया ॥
४२. एत्थ छेदनपाचित्ति, करोन्तस्स तदुत्तरि ।

पच्चत्थरण मुखचोळा, आकङ्खितप्पमाणिका ॥

४३. परिक्खारचोळे गणना, पमाणं वा न दीपितं ।
तथा वत्वा अधिट्ठेय्य, थविकादिं विकप्पियं ॥
४४. अहताहतकप्पानं, सङ्घाटि दिगुणा सिया ।
एकच्चियोत्तरासङ्गो, तथा अन्तरवासको ॥
४५. उत्तुद्धटान दुस्सानं, सङ्घाटि च चतुग्गुणा ।
भवेय्युं दिगुणा सेसा, पंसुकूले यथारुचि ॥
४६. तीसु द्वे वापि एकं वा, छिन्दितब्बं पहाति यं ।
सब्बेसु अप्पहोन्तेसु, अन्वाधिमादियेय्य वा ।
अच्छिन्नञ्च अनादिण्णं, न धारेय्य तिचीवरं ॥
४७. गामे निवेसने उद्धो-सितपासादहम्मिये ।
नावाट्टमाळआरामे, सत्थखेत्तखले दुमे ॥
४८. अज्झोकासे विहारे वा, निक्खिपित्वा तिचीवरं ।
भिक्षुसम्मत्तियाञ्जत्र, विप्पवत्थुं न वट्ठति ॥
४९. रोगवस्सानपरियन्ता, कण्डुच्छादिकसाटिका ।
ततो परं विकप्पेय्य, सेसा अपरियन्तिका ॥
५०. पच्चत्थरण परिक्खार-मुखपुञ्छनचोळकं ।
दसं प्यरत्तनादिण्णकप्पं लब्भं निसीदनं ॥
५१. अदसं रजितंयेव, सेसचीवरपञ्चकं ।
कप्पतादिण्णकप्पं, सदसंव निसीदनं ॥
५२. अनधिद्धितनिस्सट्ठं, कप्पेत्वा परिभुञ्जये ।
हत्थदीघं ततोपट्ठ-वित्थारञ्च विकप्पियं ॥
५३. तिचीवरस्स भिक्षुस्स, सब्बमेतं पकासितं ।
परिक्खारचोळियो सब्बं, तथा वत्वा अधिट्ठति ॥
५४. अच्छेदविस्सज्जनगाहविब्भमा,
पच्चुद्धरो मारणलिङ्गसिक्खा ।

सब्बेस्वधिद्वानवियोगकारणा,
विनिविद्धछिद्वज्च तिचीवरस्स ॥

५५. कुसवाकफलकानि, कम्बलं केसवालजं ।
थुल्लच्चयं धारयतोलूकपक्खाजिनक्खिपे ॥
५६. कदलेरकक्कदुस्से, पोत्थके चापि दुक्कटं ।
सब्बनीलकमज्जेट्ट-पीतलोहितकण्हके ॥
५७. महारङ्गमहानाम-रङ्गरत्ते तिरीटके ।
अच्छिन्नदीघदसके, फलपुप्फदसे तथा ।
कञ्चुके वेठने सब्बं, लभतिच्छिन्नचीवरोति ॥

४. रजननिद्देशो

रजनानि चाति —

५८. मूलक्खन्धतचपत्त-फलपुप्फप्पभेदतो ।
रजना छप्पकारानि, अनुज्जातानि सत्थुना ॥
५९. मूले हलिदिं खन्धे च, मज्जेट्ट तुङ्गहारके ।
अल्लिं नीलज्च पत्तेसु, तचे लोद्वज्च कण्डुलं ।
कुसुम्भं किंसुकं पुप्फे, सब्बं लब्भं विवज्जियाति ॥

५. पत्तनिद्देशो

पत्तो चाति —

६०. अयोपत्तो भूमिपत्तो, जातिया कप्पिया दुवे ।
उक्कट्टो मज्झिमो चेव, ओमको च पमाणतो ॥
६१. उक्कट्टो मगधे नाळि-द्वयतण्डुलसाधितं ।
गण्हाति ओदनं सूपं, व्यञ्जनज्च तदूपियं ॥
६२. मज्झिमो तस्सुपट्ठोव, ततोपट्ठोव ओमको ।
उक्कट्टतो च उक्कट्टो, अपत्तो ओमकोमको ॥
६३. अतिरेकपत्तो धारेय्यो, दसाहपरमं सको ।

कप्पो निस्सगियो होति, तस्मिं कालेतिनामिते ॥

६४. अच्छेददानगाहेहि, विब्भमा मरणुद्धटा ।
लिङ्गसिक्खाहि छिद्देन, पत्ताधिद्वानमुज्झति ॥

६५. पत्तं न पटिसामेय्य, सोदकं न च ओतपे ।
उण्हे न निदहे भुम्या, न ठपे नो च लग्गये ॥

६६. मिट्टन्ते परिभण्डन्ते, अङ्के वा आतपत्तके ।
पादेसु मञ्चपीठे वा, ठपेतुं न च कप्पति ॥

६७. न नीहरेय्य उच्छिट्ठो-दकञ्च चलकट्टिकं ।
पत्तेन पत्तहत्थो वा, कवाटं न पणामये ॥

६८. भूमिआधारके दारुदण्डाधारे सुसज्जिते ।
दुवे पत्ते ठपेय्येकं, निक्कुज्जित्वान भूमियं ॥

६९. दारुरूपियसोवण्ण-मणिवेळुरियामया ।
कंसकाचतिपुसीसफलिकातम्बलोहजा ॥

७०. छवसीसमयो चापि, घटीतुम्बकटाहजा ।
पत्ता अकप्पिया सब्बे, वुत्ता दुक्कटवत्थुकाति ॥

६. थालकनिद्देसो

थालका चाति —

७१. कप्पिया थालका तिस्सो, तम्बायोमत्तिकामया ।
दारुसोवण्णरजतमणिवेळुरियामया ॥

७२. अकप्पा फलिकाकाचकंसजा गिहिसन्तका ।
सङ्घिका कप्पिया तुम्बघटिजा तावकालिकाति ॥

७. पवारणानिद्देसो

पवारणाति —

७३. येनीरियापथेनायं, भुज्जमानो पवारितो ।
ततो अज्जेन भुज्जेय्य, पाचित्तिनतिरित्तकं ॥

७४. असनं भोजनञ्चेव, अभिहारो समीपता ।
कायवाचापटिक्खेपो, पञ्चअङ्गा पवारणा ॥
७५. ओदनो सत्तु कुम्मासो, मच्छो मंसञ्च भोजनं ।
सालि वीहि यवो कङ्गु, कुद्रूसवरगोधुमा ।
सत्तन्नमेसं धज्जानं, ओदनो भोज्जयागु च ॥
७६. सामाकादितिणं कुद्रूसके वरकचोरको ।
वरके सालियञ्चेव, नीवारो सङ्गहं गतो ॥
७७. भट्ठधज्जमयो सत्तु, कुम्मासो यवसम्भवो ।
मंसो च कप्पियो वुत्तो, मच्छो उदकसम्भवो ॥
७८. भुज्जन्तो भोजनं कप्प-मकप्पं वा निसेधयं ।
पवारेय्याभिहटं कप्पं, तन्नामेन इमन्ति वा ॥
७९. लाजा तंसत्तुभत्तानि, गोरसो सुद्धखज्जको ।
तण्डुला भट्ठपिट्ठञ्च, पुथुका वेळुआदिनं ॥
८०. भत्तं वुत्तावसेसानं, रसयागु रसोपि च ।
सुद्धयागुफलादीनि, न जनेन्ति पवारणं ॥
८१. पवारितेन वुट्ठाय, अभुत्तेन च भोजनं ।
अतिरित्तं न कातब्बं, येन यं वा पुरे कतं ॥
८२. कप्पियं गहितञ्चेवु-च्चारितं हत्थपासगं ।
अतिरित्तं करोन्तेवं, “अलमेत”न्ति भासतु ॥
८३. न करेनुपसम्पन्न-हत्थगं पेसयित्वापि ।
कारेतुं लब्भते सब्बो, भुज्जितुं तमकारकोति ॥

८. कालिकनिद्देशो

कालिका चाति —

८४. पटिग्गहिता चत्तारो, कालिका यावकालिकं ।
यामकालिकं सत्ताह-कालिकं यावजीविकं ॥

८५. पिष्टं मूलं फलं खज्जं, गोरसो धज्जभोजनं ।
यागुसूपप्पभुतयो, होन्तेते यावकालिका ॥
८६. मधुमुद्दिकसालूक-चोचमोचम्बजम्बुजं ।
फारुसं नगिसन्तत्तं, पानकं यामकालिकं ॥
८७. सानुलोमानि धज्जानि, ठपेत्वा फलजो रसो ।
मधूकपुप्फमज्जत्र, सब्बो पुप्फरसोपि च ॥
८८. सब्बपत्तरसो चेव, ठपेत्वा पक्कडाकजं ।
सीतोदमद्वितोदिच्च-पाको वा यामकालिको ॥
८९. सप्पिनोनीततेलानि, मधुफाणितमेव च ।
सत्ताहकालिका सप्पि, येसं मंसमवारितं ॥
९०. तेलं तिलवसेरण्ड-मधुसासपसम्भवं ।
खुद्दाभमरमधुकरि-मक्खिकाहि कतं मधु ।
रसादिउच्छुविकति, पक्कापक्का च फाणितं ॥
९१. सवत्थुपक्का सामं वा, वसा काले अमानुसा ।
अज्जेसं न पचे वत्थुं, यावकालिकवत्थुनं ॥
९२. हलिद्धिं सिद्धिवेरज्ज, वचत्तं लसुणं वचा ।
उसीरं भद्दमुत्तज्जातिविसा कटुरोहिणी ।
पज्जमूलादिकज्जापि, मूलं तं यावजीविकं ॥
९३. बिळङ्गं मरिचं गोट्ट-फलं पिप्फलि राजिका ।
तिफल्लेरण्डकादीनं, फलं तं यावजीविकं ॥
९४. कप्पासनिम्बकुटजपटोलसुलसादिनं ।
सूपेय्यपण्णं वज्जेत्वा, पण्णं तं यावजीविकं ॥
९५. ठपेत्वा उच्छुनिय्यासं,
सरसं उच्छुजं तचं ।
निय्यासो च तचो सब्बो,
लोणं लोहं सिला तथा ॥
९६. सुद्धसिथज्ज सेवालो, यज्ज किञ्चि सुझापितं ।

विकटादिप्पभेदञ्च, जातब्बं यावजीविकं ॥

१७. मूलं सारं तचो फेगु, पण्णं पुप्फं फलं लता ।
आहारत्थ मसाधेन्तं, सब्बं तं यावजीविकं ॥

१८. सब्बकालिकसम्भोगो, काले सब्बस्स कप्पति ।
सति पच्चये विकाले, कप्पते कालिकत्तयं ॥

१९. कालयाममतिक्कन्ता, पाचित्तिं जनयन्तुभो ।
जनयन्ति उभोपेते, अन्तोवुत्थञ्च सन्निधिं ॥

१००. सत्ताहकालिके सत्त, अहानि अतिनामिते ।
पाचित्ति पाळिनारुळ्हे, सप्पिआदिम्हि दुक्कटं ॥

१०१. निस्सट्ठलद्धं मक्खेय्य, नङ्गं नज्झोहरेय्य च ।
विकप्पेन्तस्स सत्ताहे, सामणेस्सधिट्ठतो ।
मक्खनादिञ्च नापत्ति, अज्जस्स ददतोपि च ॥

१०२. यावकालिकआदीनि, संसट्ठानि सहत्तना ।
गाहापयन्ति सब्भावं, तस्मा एवमुदीरितं ॥

१०३. पुरे पटिग्गहितञ्च, सत्ताहं यावजीविकं ।
सेसकालिकसम्मिस्सं, पाचित्ति परिभुज्जतो ॥

१०४. यावकालिकसम्मिस्सं, इतरं कालिकत्तयं ।
पटिग्गहितं तदहु, तदहेव च भुज्जये ॥

१०५. यामकालिकसम्मिस्सं, सेसमेवं विजानियं ।
सत्ताहकालिकमिस्सञ्च, सत्ताहं कप्पतेतरन्ति ॥

९. पटिग्गाहनिद्देशो

पटिग्गाहोति —

१०६. दातुकामाभिहारो च, हत्थपासेरणक्खमं ।
तिथा देन्ते द्विधा गाहो, पञ्चङ्गेवं पटिग्गाहो ॥

१०७. असंहारिये तत्थजाते, सुखुमे चिञ्चआदिनं ।

पण्णे वासय्हभारे च, पटिग्गाहो न रूहति ॥

१०८.सिक्खामरणलिङ्गेहि, अनपेक्खविसग्गतो ।
अच्छेदानुपसम्पन्न-दाना गाहोपसम्मति ॥

१०९.अप्पटिग्गाहितं सब्बं, पाचित्ति परिभुज्जतो ।
सुद्धञ्च नातिबहलं, कप्पते उदकं तथा ॥

११०.अङ्गलगमविच्छिन्नं, दन्तक्खिक्खण्णगूथकं ।
लोणस्सुखेळसिङ्घाणि-सेम्हमुत्तकरीसकं ॥

१११. गूथमत्तिकमुत्तानि, छारिकञ्च तथाविधे ।
सामं गहेत्वा सेवेय्य, असन्ते कप्पकारके ॥

११२.दुरूपचिण्णे रजोकिण्णे, अथुग्गाहप्पटिग्गाहे ।
अन्तोवुत्थे सयंपक्के, अन्तोपक्के च दुक्कटन्ति ॥

१०. अकप्पियमंसनिद्देसो

मंसेसु च अकप्पियन्ति —

११३.मनुस्सहत्थिअस्सानं, मंसं सुनखदीपिनं ।
सीहव्यगघतरच्छानं, अच्छस्स उरगस्स च ॥

११४.उद्दिस्सकतमंसञ्च, यञ्च अप्पटिवेक्खितं ।
थुल्लच्चयं मनुस्सानं, मंसे सेसेसु दुक्कटं ॥

११५.अट्ठीपि लोहितं चम्मं, लोममेसं न कप्पति ।
सचित्तकंव उद्दिस्स-कतं सेसा अचित्तकाति ॥

११. निस्सगियनिद्देसो

निस्सगियानीति —

११६.अरूपियं रूपियेन, रूपियं इतरेन च ।
रूपियं परिवत्तेय्य, निस्सगि इध रूपियं ॥

११७.कहापणो सज्झु सिङ्गी, वोहारूपगमासकं ।
वत्थमुत्तादि इतरं, कप्पं दुक्कटवत्थु च ॥

११८. “इमं गहेत्वा भुत्वा वा, इमं देहि करानय ।
देमि वा”ति समापन्ने, निस्सग्गि कयविवक्कये ॥

११९. अत्तनो अज्जतो लाभं, सङ्खस्सज्जस्स वा नतं ।
परिणामेय्य निस्सग्गि, पाचित्ति चापि दुक्कटं ॥

१२०. अनिस्सज्जित्वा निस्सग्गिं, परिभुज्जे न देय्य वा ।
निस्सट्ठं सकसज्जाय, दुक्कटं अज्जथेतरन्ति ॥

१२. पाचित्तियनिद्देशो

पाचित्तीति —

१२१. मुसावादोमसावादे, पेसुज्जहरणे तथा ।
पदसोधम्मसागारे, उज्झापनकखीयने ॥

१२२. तलसत्तिअनादरकुक्कुच्चुप्पादनेसु च ।
गामप्पवेसनापुच्छा, भोजने च परम्परा ॥

१२३. अनुद्धरित्वा गमने, सेय्यं सेनासनानि वा ।
इत्थियाद्धानगमने, एकेकाय निसीदने ॥

१२४. भीसापनाकोटनअज्जवादे,
विहेसदुट्ठुल्लपकासछादे ।
हासोदके निच्छुभने विहारा,
पाचित्ति वुत्तानुपखज्जसयनेति ॥

१३. समणकप्पनिद्देशो

समणकप्पाति —

१२५. भूतगामसमारम्भे, पाचित्ति कतकप्पियं ।
नखेन वागिसत्थेहि, भवे समणकप्पियं ॥

१२६. स मूलखन्धबीजग-फळुबीजप्पभावितो ।
आरम्भे दुक्कटं बीजं, भूतगामवियोजितं ॥

१२७. निब्बट्टबीजं नोबीज-मकतज्चापि कप्पति ।

कटाहबद्धबीजानि, बहिद्धा वापि कारये ॥

१२८. एकाबद्धेसु बीजेसु, भाजने वापि भूमियं ।
कते च कप्पियेकस्मिं, सब्बेस्वेव कतं भवे ॥

१२९. निक्खित्ते कप्पियं कत्वा, मूलपण्णानि जायरुं ।
कप्पियं पुन कारेय्य, भूतगामो हि सो तदा ॥

१३०. सपण्णो वा अपण्णो वा, सेवालोदकसम्भवो ।
चेतियादीसु सेवालो, निब्बट्टद्वत्तिपत्तको ।
भूतगामोव बीजम्पि, मूलपण्णे विनिगते ॥

१३१. घटादिपिट्ठे सेवालो, मकुळं अहिछत्तकं ।
दुक्कटस्सेव वत्थूनि, फुल्लमव्यवहारिकं ॥

१३२. लाखानिय्यासछत्तानि, अल्लरुक्खे विकोपिय ।
गणहतो तत्थ पाचित्ति, छिन्दतो वापि अक्खरं ॥

१३३. पीळेतुं नाळिकेरादिं, दारुमक्कटकादिना ।
छिन्दितुं गण्ठिकं कातुं, तिणादिं न च कप्पति ॥

१३४. भूतगामं व बीजं वा, छिन्द भिन्दोचिनाहि वा ।
फालेहि विज्झ पच वा, नियमेत्वा न भासये ॥

१३५. इमं करोहि कप्पियं, इमं गणहेदमाहर ।
इमं देहि इमं सोधेहेवं वट्ठति भासितुन्ति ॥

१४. भूमिनिद्देशो

भूमियोति —

१३६. सम्मुतुस्सावनन्ता च, गोनिसादी गहापति ।
कप्पिया भूमियो यासु, वुत्थं पक्कञ्च कप्पति ॥

१३७. वासत्थाय कते गेहे, सङ्घिके वेकसन्तके ।
कप्पिया कुटि लद्धब्बा, सहसेय्यप्पहोनेके ॥

१३८. गेहे सङ्घस्स वेकस्स, करमानेवमीरयं ।

पठमिद्वकथम्भादिं, ठपेयुस्सावनन्तिका ।
 “कप्पियकुटिं करोम, कप्पियकुटिं करोम”ति ॥

१३९. येभ्येनापरिक्खित्तो, आरामो सकलोपि वा ।
 वुच्चते “गोनिसादी”ति, सम्मुती सङ्खसम्मता ॥

१४०. भिक्खुं ठपेत्वा अज्जेहि, दिन्नो तेसंव सन्तको ।
 अत्थाय कप्पकुटिया, गेहो गहपती मतो ॥

१४१. अकप्पकुटिया वुत्थसप्पिआदीहि मिस्सितं ।
 वजेय्य अन्तोवुत्थत्तं, पुरिमं कालिकद्वयं ॥

१४२. तेहेव भिक्खुना पक्कं, कप्पते यावजीविकं ।
 निरामिसंव सत्ताहं, सामिसे सामपाकता ॥

१४३. उस्सावनन्तिका येहि, थम्भादीहि अधिद्धिता ।
 तेसुयेवापनीतेसु, तदज्जेसुपि तिद्धति ॥

१४४. सब्बेसु अपनीतेसु, भवे जहितवत्थुका ।
 गोनिसादी परिक्खित्ते, सेसा छदनविब्भमाति ॥

१५. उपज्झाचरियवत्तनिद्देशो

उपज्झाचरियवत्तानीति —

१४५. निस्सायुपज्झाचरिये, वसमानो सुपेसलो ।
 दन्तकट्टासनं तोयं, यागुं काले ददे सदा ॥

१४६. पत्ते वत्तं चरे गाम-प्पवेसे गमनागमे ।
 आसने पादपीठे च, कथलोपाहनचीवरे ॥

१४७. परिभोजनीयपानीय-वच्चप्पस्सावठानिसु ।
 विहारसोधने वत्तं, पुन पज्जापने तथा ॥

१४८. न पप्फोटेय्य सोधेन्तो, पटिवाते च सङ्गणे ।
 विहारं भिक्खु पानीय-सामन्ता सयनासनं ॥

१४९. न्हाने न्हातस्स कातब्बे, रङ्गपाके च धोवने ।

सिब्बने चीवरे थेवे, रजन्तो न वजे ठिते ॥

१५०. एकच्चस्स अनापुच्छा, पत्तं वा चीवरानि वा ।
न ददेय्य न गणहेय्य, परिक्रारञ्च किञ्चनं ॥

१५१. एकच्चं पच्छतो कातुं, गन्तुं वा तस्स पच्छतो ।
पिण्डपातञ्च निन्नेतुं, नीहरापेतुमत्तनो ॥

१५२. किच्चयं परिकम्मं वा, केसच्छेदञ्च अत्तनो ।
कारापेतुं व कातुं वा, अनापुच्छा न वट्टति ॥

१५३. गामं सुसानं निस्सीमं, दिसं वा गन्तुमिच्छतो ।
अत्तनो किच्चयं वापि, अनापुच्छा न वट्टति ॥

१५४. उप्पन्नं अरतिं दिट्ठिं, कुक्कुच्चं वा विनोदये ।
करेय्य वापि उस्सुक्कं, सङ्घायत्तेसु कम्मसु ॥

१५५. गिलानेसु उपट्ठेय्य, वुट्ठानं नेसमागमे ।
वत्तभेदेन सब्बत्थ, अनादरेन दुक्कटन्ति ॥

१६. वच्चपस्सावट्ठानिकनिद्देशो

वच्चपस्सावट्ठानिकन्ति —

१५६. न करेय्य यथावुट्ठं, वच्चं यातानुपुब्बिया ।
वच्चपस्सावकुटियो, न्हानतित्थञ्च लब्भति ॥

१५७. प्रविसेय्युब्भजित्वा नो, सहसा पविसेय्य च ।
उक्कासित्वावुब्भजेय्य, पादुकास्वेव सण्ठितो ॥

१५८. न करे नित्थुनं वच्चं, दन्तकट्टञ्च खादयं ।
वच्चपस्सावदोणीनं, न करेय्युभयं बहि ॥

१५९. कूपे कट्ठं न पातेय्य, खेळं पस्सावदोणिया ।
नावलेखेय्य फरुसे-नुहतञ्चापि धोवये ॥

१६०. न निक्खमेय्य सहसा-वुब्भजित्वा न निक्खमे ।
चपु चपु नाचमेय्य, उक्लापञ्च विसोधयेति ॥

१७. आपुच्छकरणनिद्देशो

आपुच्छकरणन्ति —

१६१. अनज्झिद्वोव थेरेन, पातिमोक्खं न उद्दिसे ।
धम्मं न कथये पज्झं, न पुच्छे न च विस्सजे ॥
१६२. आपुच्छित्वा कथेन्तस्स, पुन वुट्ठतरागमे ।
पुन आपुच्छनं नत्थि, भत्तगो चानुमोदतो ॥
१६३. वसन्तो च अनापुच्छा, वुट्ठेनेकविहारके ।
न सज्झायेय्य उद्देसं, परिपुच्छञ्च नो ददे ॥
१६४. धम्मं न भासये दीपं, न करे न च विज्झपे ।
वातपानं कवाटं वा, विवरेय्य थकेय्य च ॥
१६५. चङ्कमे चङ्कमन्तोपि, वुट्ठेन परिवत्तये ।
येन वुट्ठो स सङ्घाटि-कण्णेनेनं न घट्टयेति ॥

१८. नग्गनिद्देशो

नग्गोति —

१६६. नग्गो मग्गं वजे भुज्जे, पिवे खादे न सायये ।
न गण्हे न ददे नेव, वन्दे वन्दापयेय्य वा ॥
१६७. परिकम्मं न कारेय्य, न करे पटिछादिसु ।
परिकम्मे दुवे वत्थ-च्छादि सब्बत्थ कप्पियाति ॥

१९. न्हानकप्पनिद्देशो

न्हानकप्पोति —

१६८. न च न्हायेय्य थेरानं, पुरतोपरि वा तथा ।
ददेय्य ओतरन्तानं, मग्गमुत्तरमानको ॥
१६९. कुट्टत्थम्भतरुट्ठाने, न्हायमानो न घंसये ।
कायं गन्धब्बहत्थेन, कुरुविन्दकसुत्तिया ॥

१७०.मल्लकेनाज्जमज्जं वा, सरीरेन न घंसये ।
कपालिद्वकखण्डानि, वत्थवट्टि च वट्टति ॥

१७१.सब्बेसं पृथुपाणी चा-कल्लस्साकतमल्लकं ।
पासाणफेणकथला, कप्पन्ति पादघंसनेति ॥

२०. अवन्दियनिद्देसो

अवन्दियोति —

१७२.उक्खित्तानुपसम्पन्न-नानासंवासइत्थियो ।
नवो च गरुकट्टो च, पण्डको च अवन्दियाति ॥

२१. चम्मनिद्देसो

चम्मन्ति —

१७३.मिगाजेळकचम्मनि, कप्पन्ति परिभुज्जितुं ।
रोहितेणिपसदा च, कुरुङ्गा मिगजातिका ॥

१७४.अनुज्जातत्तया अज्जं, चम्मं दुक्कटवत्थुकं ।
थविकोपाहने चम्मं, सब्बं कप्पतिमानुसन्ति ॥

२२. उपाहननिद्देसो

उपाहना चेवाति —

१७५.मज्झदेसे न कप्पन्ति, गणङ्गणूपाहना नवा ।
सब्बस्स कप्पन्तारामे, सब्बत्थाकल्लकस्स च ॥

१७६.सब्बनीलकओदातपीतलोहितकण्हका ।
महारङ्गमहानाम-रङ्गरत्ता चुपाहना ॥

१७७.सब्बमज्जेट्टिका चित्रा, नीलपीतादिवद्धिका ।
तित्तिरपत्तिका मेण्ड-अजविसाणवद्धिका ॥

१७८.खल्लबद्धा पुटबद्धा, तूलपुण्णा चुपाहना ।
पालिगुण्ठिमका मोर-पिज्जेन परिसिब्बिता ॥

१७९.विच्छिकाळिकता सीहव्यग्घुद्वाजिनदीपिनं ।
मज्जारकाळकोलूकचम्मेहि च परिक्खटा ।
पादुका सङ्कमनीया, कोचि धारेय्य दुक्कटं ॥

१८०.नीलादिवण्णं सकलं, पुञ्छित्वा वेकदेसकं ।
उपाहना वळज्जेय्य, हारेत्वा खल्लकादिकन्ति ॥

२३. अनोलोकियनिद्देसो

अनोलोकियन्ति —

१८१.सारत्तो इत्थिया योनिं, मुखं वा भिक्खदायिया ।
परस्स पत्तमुज्झानसज्जी वा अत्तनो मुखं ।
आदासोदकपत्ते वा, ओलोकेय्यस्स दुक्कटन्ति ॥

२४. अज्जनीनिद्देसो

अज्जनीति —

१८२.वट्ठाट्ठसोळसंसा वा, मट्ठा वट्ठति अज्जनी ।
तिस्सोपि मूले गीवायं, लेखा एकाव बन्धितुं ॥

१८३.यं किञ्चि रूपं मालादिकम्मं मकरदन्तकं ।
गोमुत्तकट्टुचन्दादि-विकारं नेत्थ वट्ठति ॥

१८४.लब्भेकवण्णसुत्तेन, सिब्बितुं थविका तथा ।
सिपाटि कुञ्चिकाकोसो, सलाकापि अचित्तका ॥

१८५.सङ्घनाभिविसाणट्ठि-नळदन्तमया तथा ।
फलकट्टुमया वेळु-लाखालोहमयापि च ॥

१८६.अज्जनियो सलाकायो, धूमनेत्ता च लब्भरे ।
तथा सत्थकदण्डानि, नत्थुदाना च तम्मयाति ॥

२५. अकप्पियसयननिद्देसो

अकप्पियसयनानीति —

१८७.आसन्दी तूली पल्लङ्को, पटिकं गोचिच्चकं ।

पटली विकती उद्द-लोमी एकन्तलोमिका ॥

१८८. कुत्तं कोसेय्यं कट्टिस्सं, हत्थिअस्सरथत्थरा ।
जिनप्पवेणिकदली-मिगप्पवरअत्थरा ॥

१८९. सलोहितवितानञ्चु-भतोरत्तूपधानकं ।
अकप्पियानि एतानि, दुक्कटं परिभुज्जतो ॥

१९०. आसन्दादित्तया सेसे, लब्भते गिहिसन्तके ।
धम्मासने च भत्तग्गे, घरे चापि निसीदितुं ।
भूमत्थरणसङ्खेपे, सयितुञ्चापि कप्पति ॥

१९१. चतुरंसपीठा सत्तङ्गा, पञ्चङ्गा उच्चपादका ।
तूलोनद्धा घरेयेव, मञ्चपीठा निसीदितुं ॥

१९२. चोळ्वाकुण्णपण्णानं, तिणानञ्चेव पूरिता ।
चीवरच्छवियो पञ्च, भिसी सब्बत्थ कप्पिया ॥

१९३. तूलत्तयं भिसिगब्भो, लोमानि मिगपक्खिनं ।
बिम्बोहने अनुज्जातं, तूलवज्जा मसूरके ॥

१९४. मनुस्सलोममुण्णायं, पण्णे पुप्फं तमालकं ।
सुद्धं न आसनञ्चेव, लब्भमप्पटिवेक्खितन्ति ॥

२६. समानासनिकनिद्देशो

समानासनिकोपि चाति —

१९५. तिवस्सन्तरानुज्जातं, भिक्खूनमेकमासनं ।
सत्तवस्सतिवस्सेहि, पञ्चवस्सो निसीदितुं ॥

१९६. ठपेत्वा पण्डकं इत्थिं, उभतोव्यज्जनं मुनि ।
दीघासने अनुज्जासि, सब्बेहेव निसीदितुं ॥

१९७. अन्तं दीघासनं तिण्णं, यं प्होति निसीदितुं ।
मञ्चके वापि पीठे वा, द्विन्नं लब्भं निसीदितुन्ति ॥

२७. असंवासिकनिद्देशो

असंवासिको चाति —

१९८. उक्खित्तोनुपसम्पन्नो, भिक्खुनी छिन्नमूलको ।
नानासंवासनिस्सीम-द्वितवेहायसण्ठिता ।
एकादस अभब्बा च, असंवासाति दीपिताति ॥

२८. कम्मनिद्देशो

कम्मञ्चाति —

१९९. वग्गेन अधम्मकम्मं, समग्गेन अधम्मिकं ।
वग्गेन धम्मकम्मञ्च, समग्गेन च धम्मिकं ।
चतुत्थंयेवानुज्जातं, सेसकम्मेषु दुक्कटं ॥

२००. चतुवग्गो पञ्चवग्गो, दसवीसतिवग्गिको ।
तिरेकवीसतिवग्गो, पञ्च सङ्का विभाविता ॥

२०१. चतुवग्गेत्थ अब्भानु-पसम्पदापवारणा ।
पञ्चवग्गो च अब्भानं, मज्झदेसुपसम्पदं ॥

२०२. दसवग्गो च अब्भानं, ठपेत्वा सब्बकम्मिको ।
इतरो सब्बकम्मेषु, कम्मप्पत्तोति दीपितो ॥

२०३. चतुवग्गेन कत्तब्बे, चत्तारो पकत्तत्तका ।
कम्मप्पत्ता परे छन्दा-रहा सेसेप्ययं नयो ॥

२०४. चतुवग्गादिकत्तब्बं, असंवासकम्मरह ।
गरुकट्टेस्वञ्जतरं, कत्त्वान गणपूरकं ।
परिवासादिकं कम्मं, कतं कुप्पञ्च दुक्कटं ॥

२०५. अधम्मकम्मं वारेय्य, अन्तराये दुवे तयो ।
दिट्ठाविमेकोधिट्ठानं, वारेन्तेव ततोधिका ॥

२०६. कम्मरहा असंवासा, खित्तचित्तदुखद्विता ।
एतेसं सङ्गमज्झमिह, पटिक्खेपो न रुहति ॥

२०७. प्रकत्तत्तेकसीमट्ठ-समसंवासभिक्खुनो ।
आरोचेन्तस्सन्तमसो-नन्तरस्सापि रूहति ॥

२०८. कोपेतुं धम्मिकं कम्मं, पटिकोसेय्य सम्मुखा ।
तिरोक्खा कायसामग्निं, छन्दं नो देय्य दुक्कटन्ति ॥

२९. मिच्छाजीवविवज्जनानिद्देसो

मिच्छाजीवविवज्जनाति —

२०९. दारुं वेळुं फलं पुष्पं, चुण्णं न्हानमुखोदकं ।
मत्तिकादन्तकट्टादिं, न ददे कुलसङ्गहा ॥

२१०. पारिभटकतामुग्ग-सूयतावत्थुविज्जया ।
पहेणदूतकम्मेन, जङ्घपेसनियेन वा ॥

२११. अनुप्पदानप्पटिपिण्ड-वेज्जकम्मेन वा पन ।
नाज्जेन वापि सम्बुद्धप्पटिकुट्टेन जीवये ॥

२१२. विज्जत्तिनेसनाभूतुल्लपनाकुहनादिहि ।
कुलदूसादिनुप्पन्नपच्चये परिवज्जयेति ॥

३०. वत्तनिद्देसो

वत्तन्ति —

२१३. आगन्तुको न आरामं, पविसे सउपाहनो ।
सच्छत्तो गुण्ठितो सीसे, करित्वा वापि चीवरं ॥

२१४. पानीयेन न धोवेय्य, पादे वुड्ढतरेपि च ।
आवासिकेभिवादेय्य, पुच्छेय्य सयनासनं ॥

२१५. गमिको पटिसामेत्वा, दारुमत्तिकभण्डकं ।
विहारञ्च थकेत्वान्, आपुच्छ सयनासनं ॥

२१६. आपुच्छितब्बे असति, संगोपेत्वान् साधुकं ।
पक्कमेय्यज्जथा तस्स, पक्कन्तुं न च कप्पति ॥

२१७. आवासिको पज्जापेय्य, वुड्ढागन्तुस्स आसनं ।
उपनिक्खिपे पादोद-प्पभुतिं पत्तचीवरं ॥

२१८. पच्चुगगन्त्वान् गण्हेय्य, पानीयेन च पुच्छये ।

आगन्तुकेभिवादेय्य, पञ्जपे सयनासनं ॥

२१९. अज्झावुत्थमवुत्थं वा, गोचरागोचरं वदे ।
वच्चपस्सावठानानि, कतिकं सेक्खसम्मतिं ॥

२२०. पवेसनिक्खमे कालं, परिभोजियपानियं ।
निसिन्नोव नवकस्स, एतं सब्बं समुद्दिसेति ॥

३१. विकप्पनानिद्देशो

विकप्पना चेवाति —

२२१. सम्मुखा परम्मुखाति, दुवे वुत्ता विकप्पना ।
सम्मुखाय विकप्पेन्तो, व्यत्तस्सेकस्स सन्तिके ।
“इमं चीवरं तुय्हं, विकप्पेमी”ति भासये ॥

२२२. एत्तावता निधेतुंव, कप्पती न च कप्पति ।
परिभोगादिकं तेन, अप्पच्चुद्धटभावतो ॥

२२३. “मय्हं सन्तकं परिभुज्ज वा विस्सज्जेहि वा यथापच्चयं वा करोही”ति —
तेन पच्चुद्धटेयेव, परिभोगादि कप्पति ॥

२२४. अपरा सम्मुखावेका, भिक्खुस्सेकस्स सन्तिके ।
गहेत्वा नाममेकस्स, पञ्चन्नं सहधम्मिनं ॥

२२५. “इमं चीवरं तिस्सस्स भिक्खुनो, तिस्साय भिक्खुनिया, तिस्सस्स सामणेस्स, तिस्साय सामणेरिया, तिस्साय सिक्खमानाय विकप्पेमी”ति वत्तब्बं ।

तेन भिक्खुना “तिस्सस्स भिक्खुनो, तिस्साय भिक्खुनिया, तिस्सस्स सामणेस्स, तिस्साय सामणेरिया, तिस्साय सिक्खमानाय सन्तकं परिभुज्ज वा विस्सज्जेहि वा यथापच्चयं वा करोही”ति वत्तब्बं ।

२२६. परम्मुखाविकप्पने-कस्सन्तिकेवमीरये ।
“इमं चीवरं तुय्हं विकप्पनत्थाय दम्मी”ति ॥

२२७. तेन वत्तब्बो “को ते मित्तो वा सन्दिट्ठो वा”ति । इतरेण च एवं वत्तब्बं “तिस्सो भिक्खू”ति वा “तिस्सा भिक्खुनी”ति वा “तिस्सो सामणेरो”ति वा “तिस्सा सामणेरी”ति वा “तिस्सा सिक्खमाना”ति वा ।

पुन तेन “अहं तिस्सस्स तिस्साय वा दम्मी”ति विकप्पेत्वा तेनेव “तिस्सस्स भिक्खुनो, तिस्साय भिक्खुनिया,

तिस्सस्स सामणेस्स, तिस्साय सामणेरिया, तिस्साय सिक्खमानाय सन्तकं परिभुज्ज वा विस्सज्जेहि वा यथापच्चयं वा करोही'ति पच्चुद्धरितब्बं ।

२२८.दूरसन्तिकत्तेकत्तबहुभावं विजानिय ।

“एतं इम”न्ति “एतानि, इमानी”तेत्थ योजये ॥

२२९.दसाहं मासमेकं वा, पञ्च वा कथिनत्थते ।

पारिपूरत्थमूनस्स, पच्चासा सति मासकं ।

नुप्पादयति निस्सग्गिं, नाधिद्धितविकप्पितन्ति ॥

३२. निस्सयनिद्देशो

निस्सयोति —

२३०.ब्यत्तस्स पञ्चवस्सस्स, नत्थि निस्सय कारियं ।

यावजीवम्पि अब्यत्तो, निस्सितोयेव जीवति ॥

२३१.एकंसं चीवरं कत्वा, पग्गण्हित्वान अज्जलिं ।

उक्कुटिकं निसीदित्वा, वदे यावततीयकं ।

“आचरियो मे, भन्ते, होहि,

आयस्मतो निस्साय वच्छामी”ति ॥

२३२.पक्कन्ते पक्खसङ्कन्ते, विब्भन्ते वापि निस्सयो ।

मरणाणत्तुपज्झाय-समोधानेहि सम्मति ॥

२३३.निस्साय न वसेलज्जिं, अपुब्बं ठानमागतो ।

आगमे चतुपज्चाहं, जातुं भिक्खुसभागतं ॥

२३४.अद्धिकस्स गिलानस्स, गिलानुपट्ठकस्स च ।

याचितस्स अरज्जे वा, सल्लक्खन्तेन फासुकं ।

सभागे दायकेसन्ते, वसितुं ताव लब्धतीति ॥

३३. कायबन्धननिद्देशो

कायबन्धनन्ति —

२३५.अकायबन्धनो गामं, दुक्कटं पविसेय्य चे ।

बन्धेय्य यत्थ सरति, तत्थेवासतिया गतो ॥

- २३६.पट्टिका सूकरन्तन्ति, दुविधं कायबन्धनं ।
दुस्सपट्टो च रज्जु च, एका तदनुलोमिका ॥
- २३७.मच्छकण्टकखज्जूरी-पत्ता मट्ठा च पट्टिका ।
लब्भा दसा चतस्सोपि, अन्ते दिगुणसुत्तकं ॥
- २३८.मालादिं कक्कटच्छादिं, दस्सेत्वा गुणसुत्तक ।
कोट्टिता कुञ्जरच्छादिं, पट्टिका न च कप्पति ॥
- २३९.घटकं मकरमुखादिं, न कप्पन्ति दसामुखे ।
उभन्ते घटका लेखा, विधे अज्जञ्च चित्तकं ॥
- २४०.द्रेढुभकञ्च मुरजं, मद्वीणं कलाबुकं ।
न कप्पन्ति दसासु द्वे, मज्झिमायेव कप्परे ॥
- २४१.वेळुदन्तविसाणट्टिकट्टलाखाफलामया ।
सङ्खनाभिमया सुत्तनळलोहमयापि च ।
विधा कप्पन्ति कप्पिया, गण्ठियो चापि तम्मयाति ॥

पठमभाणवारं निट्ठितं ।

३४. पथवीनिद्देशो

पथवी चाति —

- २४२.जाताजाताति दुविधा, सुद्धमत्तिकपंसुका ।
जातादट्ठा च पथवी, बहुमत्तिकपंसुका ।
चातुमासाधिकोवट्ठपंसुमत्तिकरासि च ॥
- २४३.सुद्धसक्खरपासाणमरुम्बकथलवालुका ।
दट्ठा च भूमि येभुय्यसक्खरादिमहीपि च ।
दुतिया वुत्तरासि च, चातुमासोमवट्ठको ॥
- २४४.द्वे भागा तीसु भागेसु, मत्तिका यस्स भूमिया ।
येभुय्यमत्तिका एसा, सेसेसुपि अयं नयो ॥
- २४५.प्राचित्ति खणने जाते, जातसज्जिस्स दुक्कटं ।
द्वेळहस्साजातसज्जिस्स, नापत्ताणापने तथा ॥

- २४६ प्रहारे पहारापत्ति, खणमानस्स अत्तना ।
एकायाणत्तिया एका, नानाणत्तीसु वाचसो ॥
- २४७: “इमं ठानमिमं कन्दमिध वापिं खणेत्थ च ।
जालेहगि”न्ति वा वत्तुं, नियमेत्वा न वट्ठति ॥
- २४८: “थम्भस्सिमस्सावाटं वा, मत्तिकं जान माहर ।
करोहि कप्पियज्जे”ति, वचनं वट्ठतेदिसं ॥
- २४९ असम्बद्धं पथविया, सुखकदमआदिकं ।
कोपेतुं तनुकं लब्भमुस्सिज्जनीयकदमं ॥
- २५० गण्डुप्पादं उपचिकामत्तिकं मूसिकुक्किरं ।
चातुमासाधिकोवट्ठं, लेट्ठादिज्ज न कोपये ॥
- २५१ पतिते वापिआदीनं, कूले उदकसन्तिके ।
पासाणे च रजे लग्गे, पतिते नवसोण्डिया ॥
- २५२ वम्मिके मत्तिकाकुट्टे, अब्भोकासुट्ठिते तथा ।
येभ्य्यकथलट्ठाने, तिट्ठतिट्ठककुट्ठको ॥
- २५३ थम्भादिं गण्हितुं भूमिं, सज्जालेत्वा विकोपयं ।
धाराय भिन्दितुं भूमिं, कातुं वा विसमं समं ॥
- २५४ सम्मुज्जनीहि घंसितुं, कण्टकादिं पवेसितुं ।
दस्सेस्सामीति भिन्दन्तो, भूमिं चङ्कमितुं पदं ॥
- २५५ घंसितुं अङ्गपच्चङ्गं, कण्डुरोगी तटादिसु ।
हत्थं वा धोवितुं भूमिं, घंसितुं न च कप्पति ॥
- २५६ थम्भादिउज्जुक्खारो, पासाणादिपवट्ठनं ।
साखादिकट्ठनं रुक्खलताच्छेदनफालनं ॥
- २५७ सेको पस्सावआदीनं, सुद्धचित्तस्स वट्ठति ।
अल्लहत्थं ठपेत्वान, रजग्गाहो च भूमिया ॥
- २५८ अगिस्स अनुपादाने, कपाले इट्ठकाय वा ।
पातेतुं लब्भते अग्निं, भूमियं वावसे सतीति ॥

३५. परिक्रारनिद्देशो

परिक्रारोति —

२५९.प्रञ्चवणोहि सुत्तेहि, अन्तो बहि च सिब्बितुं ।

गिरिकूटङ्कुचन्दादिं, छत्ते पण्णे च छिन्दितुं ॥

२६०.घटकं वाळरूपं वा, दण्डे लेखा न वट्टति ।

वट्टती दण्डबुन्दम्हि, अहिच्छत्तकसादिसं ॥

२६१.सिब्बितुं एकवण्णेन, पञ्जरं वा विनन्धितुं ।

थिरत्थं वट्टती छत्ते, दण्डे लेखाव बन्धितुं ॥

२६२.अन्ते पट्टमुखे वापि, वेणि सङ्गलिकापि वा ।

सूचिविकारमञ्जं वा, चीवरे न च कप्पति ।

कप्पबिन्दुविकारम्पि, पाळिकणिकआदिकं ॥

२६३.गण्ठिपासकपट्टापि, चतुक्कोणाव अग्घियं ।

मुग्गरो कक्कटच्छादि-विकारं नेत्थ वट्टति ॥

२६४.क्रोणसुत्ता च पीळका, दुविज्जेय्याव कप्परे ।

गन्धं तेलं व लाखं वा, रजने न च पक्खिपे ॥

२६५.रत्तं सङ्केन मणिना, घट्टेय्यज्जेन वा न च ।

घंसेय्य दोणियं कत्वा, पहारे न च मुट्ठिना ॥

२६६.कण्णकोणकसुत्तानि, रत्ते छिन्देय्य चीवरे ।

लेखा न वट्टती धम्म-करणे छत्तवट्टियं ॥

२६७.लेखं ठपेत्वा मणिका, पीळका कुञ्चिकाय च ।

पिप्फले च परिच्छेद-लेखा दण्डम्हि वट्टति ॥

२६८.मालाद्वरणियं पत्त-मण्डले भित्तिकम्म च ।

हेट्ठा लेखाद्वयं उद्धं, अहिच्छत्तकसादिसं ॥

२६९.हित्वा कत्तरयट्ठिम्हि, सूचिसण्डासकेपि च ।

यं किञ्चि गिरिकूटादि-वण्णमड्डं न वट्टति ॥

२७० बिम्बोहने भिसिमञ्च-पीठादिसयनासने ।
सम्मुञ्जनिम्हि सङ्कार-छड्डने रङ्गभाजने ॥

२७१ पानीयभाजने पाद-पीठे कथलिकाय च ।
पत्ताधारपिधानेसु, तालवण्टे च बीजने ।
यं किञ्चि मालाकम्मादि-वण्णमट्टमवारितं ॥

२७२ स्सेनासने पन द्वारकवाटादिप्पभेदने ।
सोवण्णमयनुज्जातं, वण्णमट्टमि का कथा ॥

२७३ विसाणनाळिलाब्बादिप्पभेदे तेलभाजने ।
पुमित्थिरूपरहितं, वण्णमट्टमवारितन्ति ॥

३६. भेसज्जनिद्देसो

भेसज्जन्ति —

२७४ जनस्स कातुं भेसज्जं, दातुं वत्तुं न लब्भति ।
भिकखाचरियविज्जत्ति, सकेहि सहधम्मिनं ॥

२७५ पितूनं तदुपट्ठाकभिक्षुनिस्सितभण्डुनं ।
लब्भं भेसज्जकरणं, वेय्यावच्चकरस्स च ॥

२७६ महाचूळपितामाताभाताभगिनिआदिनं ।
तेसं सकेनत्तनिये, दातब्बं तावकालिकं ॥

२७७ कुलदूसनविज्जत्ति, भेसज्जकरणादि हि ।
मातापितूहि सम्बन्धजातकेसु न रूहति ॥

२७८ पिण्डपातो अनामट्ठो, मातादीनमवारितो ।
छन्नं दामरिकचोरस्स, दातुमिस्सरियस्स च ॥

२७९ तेसं सुत्तोदकेहेव, परित्तं कयिरा नत्तनो ।
भणितब्बं भणापेन्ते, परित्तं सासनोगधं ॥

२८० सीलं धम्मं परित्तं वा, आगन्त्वा देतु भासतु ।
दातुं वत्तुञ्च लब्भति, गन्त्वा केनचि पेसितोति ॥

३७. उग्गहनिद्देसो

उग्गहोति —

२८१.कम्मचेतियसङ्खञ्ज-पुग्गलत्थं गणस्स च ।
दसभेदम्पि रतनं, उग्गहन्तस्स दुक्कटं ॥

२८२.निस्सग्गि तेसु अत्तत्थं, द्वीसु सेसेसु दुक्कटं ।
अनामसित्वा वुत्ते तु, गणं सङ्खञ्ज पुग्गलं ॥

२८३.“चेत्यस्स नवकम्मस्स, दम्मी”ति न पटिक्खिपे ।
वदे कप्पियकारानं, “वदन्तेवमिमे” इति ॥

२८४.खेत्तं वत्थुं तळाकं वा, देन्ते दासपस्वादिकं ।
पटिक्खिपित्वा गणहेय्य, कप्पियेन कमेन च ।
खेत्तादीनि विहारस्स, वुत्ते दम्मीति वट्ठति ॥

२८५.नवमातिककेदार-तळाककिरियानवे ।
मत्तिकुद्धरणं बन्धो, थिरकारो च आळिया ॥

२८६.तिरेकभागगहणं, केदारे अनवे नवे ।
अपरिच्छन्नभागे च, सस्से “देथेत्तके” इति ।
कहापणुद्धापनञ्च, सब्बेसम्पि अकप्पियं ॥

२८७.अवत्वा कस वप्पिच्चादेत्तिकाय च भूमिया ।
पटिद्धापेति भूमिं वा, भागो देय्योति एत्तको ॥

२८८.भूमिभागे कतं सस्सं, एत्तके गणहथेत्तकं ।
गणहनत्थं वदन्तेवं, पमाणं दण्डरज्जुभि ॥

२८९.मिनने रक्खणे ठत्वा, खले तंनीहरापने ।
कोट्टादिपटिसामने, तस्सेवेतमकप्पियं ॥

२९०.पटिसामेय्य पाचित्ति, यं किञ्चि गिहिसन्तकं ।
भण्डागारिकसीसेन, सचेपि पितुसन्तकं ॥

२९१.पितूनं कप्पियं वत्थुं, अवस्सं पटिसामियं ।
अत्तनो सन्तकं कत्वा, लब्भते पटिसामितुं ॥

२९२.देहीति पटिसामेत्वा, वृत्ते चापि पटिक्खिपे ।
पातेत्वान गते लब्धं, पलिबोधोति गोपितुं ॥

२९३.कम्मं करोन्तो आरामे, सकं वड्ढकिआदयो ।
परिक्खारञ्च सयन-भण्डं वा राजवल्लभा ॥

२९४.देहीति पटिसामेत्वा, वदन्ति यदि छन्दतो ।
न करेय्य भया ठानं, गुत्तं दस्सेतु वट्टति ॥

२९५.बलक्कारेण पातेत्वा, गतेसु पटिसामितुं ।
भिक्षुं मनुस्सा सङ्गन्ति, नट्टे वत्थुम्हि तादिसे ॥

२९६.विहारावसथस्सन्तो, रतनं रत्नसम्मत्तं ।
निक्खिपेय्य गहेत्त्वान, मग्गेरञ्जेपि तादिसे ।
सामिकानागमं जत्वा, पतिरूपं करीयतीति ॥

३८. कुलदूसननिद्देसो

दूसनन्ति —

२९७.पुप्फं वेळुं फलं चुण्णं, दन्तकट्टञ्च मत्तिकं ।
सङ्गहणत्थं ददतो, कुलदूसनदुक्कटं ॥

२९८.शुल्लच्चयं गरुभण्डं, इस्सरेनेत्थ सङ्घिकं ।
देन्तस्स दुक्कटादीनि, थेय्या सङ्गञ्ज सन्तकं ॥

२९९.कुलसङ्गहा रोपेतुं, रोपापेतुञ्च सब्बथा ।
फलपुप्फूपगं रुक्खं, जग्गितुञ्च न वट्टति ॥

३००.निमित्तोभासतो कप्पवोहारपरियायतो ।
अत्तनो परिभोगत्थं, रोपनादीनि लब्भरे ॥

३०१.वुत्ताव वेज्जिका जङ्घपेसने गिहिकम्मसु ।
ठपेत्वा पितरो भण्डुं, वेय्यावच्चकरं सकं ॥

३०२.दुक्कटं पदवारेण, हरणे दूतसासनं ।
सासनं अगगहेत्वापि, पठमं वदतो पुन ॥

३०३.उप्पन्नपच्चया एवं, पञ्चन्नम्पि अकप्पिया ।
अभूतारोचनारूप-संवोहारुग्गहादिसा ॥

३०४हरापेत्वा हरित्वापि, पितूनं सेसजातिनं ।
पत्तानं वत्थुपूजत्थं, दातुं पुप्फानि लब्भति ।
मण्डनत्थञ्च लिङ्गादि-पूजत्थञ्च न लब्भति ॥

३०५तथा फलं गिलानानं, सम्पत्तिस्सरियस्स च ।
परिब्बयविहीनानं, दातुं सपरसन्तकं ॥

३०६भाजेन्ते फलपुप्फम्हि, देय्यं पत्तस्स कस्सचि ।
सम्मतेनापलोकेत्वा, दातब्भमितरेन तु ॥

३०७विहारे वा परिच्छिज्ज, कत्वान कतिकं ततो ।
देय्यं यथापरिच्छेदं, गिलानस्सेतरस्स वा ।
याचमानस्स कतिकं, वत्वा रुक्खाव दस्सिया ॥

३०८सिरीसकसवादीनं, चुण्णे सेसे च निच्छयो ।
यथावुत्तनयो एव, पण्णम्पेत्थ पवेसयेति ॥

३१. वस्सूपनायिकनिद्देशो

वस्सूपनायिका चेवाति —

३०९.पुरिमिका पच्छिमिका, दुवे वस्सूपनायिका ।
तत्थालयपरिग्गाहो, वचीभेदो च एदिसो ॥

३१०.“इमस्मिं विहारे इमं, तेमासं वस्सं उपेमि ।
इध वस्सं उपेमी”ति, चित्तुप्पादेत्थ आलयो ॥

३११.नोपेतुकामो आवासं, तदहूतिक्कमेय्य वा ।
भवेय्य दुक्कटापत्ति, जानं वानुपगच्छतो ॥

३१२.दुतियं उपगच्छेय्य, छिन्नवस्सोनुपागतो ।
न पक्कमेय्य तेमासं, अवसित्वान चारिकं ॥

३१३.मातापितूनमत्थाय, पञ्चन्नं सहधम्मिनं ।
गिलानतदुपट्ठाक-भत्तमेसिस्समोसथं ॥

३१४.पुच्छिस्सामि उपट्ठिस्सं, गन्त्वानभिरतं अहं ।
वूपकासिस्सं कुक्कुच्चं, दिट्ठिं गरुकमादिकं ॥

३१५.करिस्सं वापि कारेस्सं, विनोदनं विवेचनं ।
वुट्ठानं वापि उस्सुक्कं, गन्तुमिच्चेवमादिना ।
लब्भं सत्ताहकिच्चेन, पहितापहितोपि वा ॥

३१६.सङ्गकम्मे वजे धम्म-स्सवनत्थं निमन्तितो ।
गरूहि पहितो वापि, गरूनं वापि पस्सितुं ॥

३१७.न भण्डधोवनुद्देस-जातुपट्ठाकदस्सने ।
लब्भं न पापुणेय्यज्जे-वागमिस्सन्तुदूरगो ॥

३१८.सेसजातीहि पहिते, भिक्खुनिस्सितकेन च ।
उपासकोपासिकाहि, निद्विसित्त्वाव पेसिते ॥

३१९.वस्सच्छेदे अनापत्ति, अन्तराये सतत्तनो ।
सङ्गसामगिया वा नो, छिन्नवस्सो पवारये ॥

३२०.अज्झोकासे च रुक्खस्स, सुसिरे विटपेपि वा ।
छवकुटिछत्तचाटी-सूपगन्तुं न वट्ठति ॥

३२१.असेनासनिकेनापि, उपगन्तुं न लब्भति ।
पवारेतुञ्च लब्भति, नावासत्थवजूपगोति ॥

४०. अवेभङ्गियनिद्देसो

अवेभङ्गियन्ति —

३२२.आरामारामवत्थूनि, विहारो तस्स वत्थु च ।
मञ्चो पीठं भिसि बिब्बो-हनादिसयनासनं ॥

३२३.लोहकुम्भी कटाहो च,
लोहभाणकवारको ।
कुठारी वासि फरसु,
कुद्दालो च निखादनं ॥

३२४.वल्लि वेळु तिणं पण्णं, मुञ्जपब्बजमत्तिका ।

दारुमत्तिकभण्डानि, पञ्चेते अविभाजिया ॥

३२५.शुल्लचयं भाजयतो, भाजितापि अभाजिता ।
गरुभण्डानि वुच्चन्ति, एतेविस्सज्जियानि च ॥

३२६.वल्लिङ्गबाहुमत्तापि, वेळु अट्टङ्गुलायतो ।
तिणादि मुट्ठिमत्तम्पि, पण्णं एकम्पि मत्तिका ॥

३२७.प्राकता पञ्चवण्णा वा, सुधाकङ्कुट्ट आदिका ।
तालपक्कप्पमाणापि, दिन्ना वा तत्थजातका ॥

३२८.रक्खिता सङ्घिका रज्जु-योत्तादीपि अभाजिया ।
निट्ठिते भाजिया कम्मे, सङ्घिके चेतियस्स वा ॥

३२९.पत्तादि भिक्खुसारुपं, तथा विप्पकताकतं ।
भाजियं लोहभण्डेसु, वारकं पादगण्हकं ॥

३३०.वेळुम्हि भाजिया तेल-नाळि कत्तरदण्डको ।
छत्तदण्डसलाकायो, तथोपाहनदण्डको ॥

३३१.अनुज्जातवासिदण्डो, करण्डो पादगण्हको ।
अरणज्जनिसिङ्गादि, भिक्खूपकरणं तथा ॥

३३२.तच्छित्तानिट्ठितं दारुभण्डं दन्तञ्च भाजियं ।
भिक्खूपकरणे पादघटको मत्तिकामयो ॥

३३३.भाजियं कप्पियं चम्मं, एळचम्ममभाजियं ।
गरुना गरुभण्डञ्च, थावरं थावरेन च ॥

३३४.थावरं परिवत्तेय्य, तथा कत्वा च भुञ्जतु ।
वल्लादिं फातिकम्मेन, गण्हे सेसमभाजियन्ति ॥

४१. पकिण्णकनिद्देसो

पकिण्णकन्ति —

३३५.सद्वारबन्धने ठाने, सोदुक्खलकपासके ।
सयन्तेन दिवा द्वारं, बन्धेय्य परिवट्ठकं ॥

३३६. सन्ते विज्जुमहि पुरिसे, आभोगो चापि कप्पति ।
सवसे तं विनाकारं, सयन्तो दुक्कटं फुसे ॥
३३७. रतनानित्थिरूपानि, धज्जमित्थिपसाधनं ।
तूरियावुधभण्डानि, आमसन्तस्स दुक्कटं ॥
३३८. सित्थतेलोदतेलेहि, फणहत्यफणेहि वा ।
कोच्छेनवापि यो केसे, ओसण्ठेय्यस्स दुक्कटं ॥
३३९. नेकपावुरणा एकत्थरणा वा तुवट्टयुं ।
तथेकमज्जे भुज्जेय्युं, एकस्मिं वापि भाजने ॥
३४०. चतुरङ्गुलतो ऊनमधिकट्ठङ्गुलं तथा ।
दन्तकट्ठं न खादेय्य, लसुणं न अकल्लको ॥
३४१. हीनुक्कट्टेहि उक्कट्ठं, हीनं वा जातिआदिहि ।
उजुं वाज्जापदेसेन, वदे दुब्भासितं दवा ॥
३४२. दीघे नखे च केसे च, नासलोमे न धारये ।
न लब्धं वीसतिमट्ठं, सम्बाधे लोमहारणं ॥
३४३. यथावुट्ठं न बाधेय्य, सङ्गुहिट्ठं व सङ्घिकं ।
अधोतअल्लपादेहि, नक्कमे सयनासनं ।
सुधोतपादकं वापि, तथेव सउपाहनो ॥
३४४. सङ्घाटिया न पल्लत्थे, भित्तादिं न अपस्सये ।
परिकम्मकतं सन्ते, उदके नो न आचमे ॥
३४५. अकप्पियसमादाने, दवा सिलापविज्झने ।
देसनाय सभागाय, आविकम्मे च दुक्कटं ॥
३४६. प्रटिस्सवविसंवादे, सुद्धचित्तस्स दुक्कटं ।
पटिस्सवक्खणे एव, पाचित्ति इतरस्स तु ॥
३४७. रुक्खमभिरूहेय्य, सति किच्चेव पोरिसं ।
आपदासु यथाकामं, कप्पती अभिरूहितुं ॥
३४८. विनाद्धानं वजन्तस्स, दुक्कटं परिसावनं ।

याचमानस्स अद्धाने, अददन्तस्स दुक्कटं ॥

३४९ भुल्लच्चयं फुसे अङ्गजातच्छेदेन दुक्कटं ।
आबाधप्पच्चयाज्जत्र, सेसङ्गे अत्तघातने ॥

३५० चित्तपोत्थकरूपानि, न करे न च कारये ।
न वुट्ठापेय्य भुज्जन्तं, आरामारज्जगेहसु ॥

३५१ यानानि पुमयुत्तानि, सिविकं हत्थवट्टकं ।
पाटङ्किञ्च गिलानस्स, कप्पती अभिरूहितुं ॥

३५२ बुद्धं धम्मञ्च सङ्गञ्च, आरब्ध करणे दवं ।
दुक्कटं परिसं वापि, अज्जस्स उपलाळने ॥

३५३ कायं ऊरुं निमित्तं वा, भिक्खुनीनं न दस्सये ।
विवरित्वा न सिज्जेय्य, ता कद्दमुदकादिना ॥

३५४ न गणहतो च ओवादं, न पच्चाहरतोपि च ।
बालं गिलानं गमियं, वज्जयित्वान दुक्कटं ॥

३५५ लोकायतं न वाचेय्य, पलितं न च गाहये ।
पेळायपि न भुज्जेय्य, न कीळे किञ्चि कीळितं ॥

३५६ प्रारूपे न निवासेय्य, गिहिपारुतनिवासनं ।
संवेल्लियं निवासेय्य, दायं नालिम्पयेय्य वा ॥

३५७ वट्ठुं पयोजये याचे, नोज्जातकप्पवारिते ।
अत्तनो परिभोगत्थं, दिन्नमज्जस्स नो ददे ।
अगं गहेत्वा भुत्वा वा, कतिपाहं पुनो ददे ॥

३५८ उद्दिस्स याचने रक्खं, जत्वाजत्वा व दण्डिनं ।
गीवास्स दण्डिते दण्डो, सयं दण्डापने पन ।
दण्डस्स अग्घभेदेन, जेय्या पाराजिकादिका ॥

३५९ हरन्तेसु परिक्खारं, “चोरो चोरो”ति भासिते ।
अनत्थायेसं गणहन्ते, दण्डं गीवास्स तत्तकं ॥

३६० विघासुच्चारसङ्कार-मुत्तं छट्ठेय्य दुक्कटं ।

बहि पाकारकुट्टानं, वळज्जे नावलोकिय ।
हरिते वापि वीहादि-नाळिकेरादिरोपिमे ॥

३६१. योजापेतुं पयोजेतुं, पयुत्तानि च पस्सितुं ।
न लब्धं धम्मयुत्तम्पि, नच्चं गीतञ्च वादितं ।
“उपहारं करोमा”ति, वुत्ते वा सम्पटिच्छित्तुं ॥

३६२. राजागारं पोक्खरणिं, उय्यानं चित्तगारकं ।
कीळत्थं गच्छतो दट्ठुं, आरामं दुक्कटं कतं ॥

३६३. नवे न पटिबाहेय्या-सनेनुण्हे न चीवरं ।
निदहेय्य खमापेय्य, गरुना च पणामितो ॥

३६४. अक्कोसने परम्मुखा, आपत्तीहि च सत्तहि ।
भिकखुं उपासकं वापि, अज्जेनेव च दुक्कटं ॥

३६५. न लब्धं विनिपातेतुं, सद्भादेय्यञ्च चीवरं ।
लब्धं पितूनं सेसानं, जातीनम्पि न लब्धति ॥

३६६. वस्संवुत्थोज्जतोञ्जत्र, भागं गणहेय्य दुक्कटं ।
पटिदेय्य नट्टे जिण्णे, गीवा नो देय्य चोदितो ।
धुरनिक्खेपतो तेसं, होति भण्डग्घकारियो ॥

३६७. न सन्तरुत्तरो गामं, कल्लो वा सउपाहनो ।
पविसेय्य न धारेय्य, चामरीमकसबीजनिं ॥

३६८. अगिलानो न छिन्देय्य, केसे कत्तरिया बहि ।
आरामतो न धारेय्य, छत्तं लब्धति गुत्तिया ॥

३६९. गाहेय्य नुभतोकाजं, एकन्तरिककाजकं ।
सीसक्खन्धकटिभारा, हत्थोलम्बो च लब्धति ॥

३७०. आपत्तिया अनोकास-कतं चोदेय्य दुक्कटं ।
सुद्धस्स च अवत्थुस्मिं, तथा ओकासकारणे ॥

३७१. अट्ठङ्गुलाधिकं मज्जपटिपादं न धारये ।
पकतङ्गुलेन सत्तानं, मज्जं वा उच्चपादकं ॥

३७२ मूगब्बतादिं गणहेय्य, दुक्कटं तिथियब्बतं ।
खुरभण्डं परिहरे, तथा न्हापितपुब्बको ॥

३७३ यं किञ्चि याचितुं हत्थकम्मं तदनुसारतो ।
लब्धं गहेतुं निक्कम्ममयाचित्वापि कप्पति ।
कारेतुमाहरापेतुं, यं किञ्चिपरसन्तकं ॥

३७४ गिहीनं गोपके देन्ते, गहेतुं देति यत्तकं ।
लब्धं यथापरिच्छेदं, सङ्गचेतियसन्तके ॥

३७५ द्वीहापज्जेय्य आपत्तिं, कायवाचाहि वा छहि ।
अलज्जिज्जाणकुक्कुच्चपकतत्ता सतिप्लवा ।
अकप्पिये वा कप्पिये, कप्पाकप्पियसज्जिता ॥

३७६ अलज्जिज्जाणतापत्तिं, कायवाचाहि छादये ।
लिङ्गे सङ्गे गणेकस्मिं, चतुधापत्तिवुट्ठिति ॥

३७७ प्ररिकथोभासविज्जत्ति, न लब्भा पच्चयद्वये ।
विज्जत्तियेव ततिये, सेसे सब्बम्पि लब्भति ॥

३७८ न रूहतच्चये दानं, पञ्चन्नं सहधम्मिनं ।
सङ्गस्सेव च तं होति, गिहीनं पन रूहति ॥

३७९ भिक्खु वा सामणेरो वा, कालं कयिराथूपस्सये ।
भिक्खुसङ्गोव दायज्जो, तत्थ सेसेप्पयनयो ॥

३८० पुरिमस्सेविमं दिन्नं, देहि नेत्वासुकस्सति ।
पच्छिमस्सेव दम्मीति, दिन्नं जत्वा इमं विधिं ।
गण्हे विस्सासगाहं वाधिद्वे मतकचीवरं ॥

३८१ लोहभण्डे पहरणिं, दारुभण्डे च दारुजं ।
पत्तं पादुकपल्लङ्कं, आसन्दिं मत्तिकामये ।
ठपेट्वा कप्पति सब्बं, कतकं कुम्भकारिकन्ति ॥

४२. देसनानिद्देसो

देसनाति —

३८२. चागो यो भिक्खुभावस्स, सा पाराजिकदेसना ।
यथावुत्तेन वुट्ठानं, गरुकापत्तिदेसना ॥

३८३. उक्कुटिकं निसीदित्वा, पग्गणित्वान अज्जलिं ।
थुल्लच्चयादिं देसेय्य, एवमेकस्स सन्तिके ॥

३८४. “अहं, भन्ते, एकं थुल्लच्चयापत्तिं आपज्जिं, तं तुम्हमूले पटिदेसेमी”ति वत्त्वा तेन “पस्ससि, आवुसो, तं आपत्ति”न्ति वुत्ते “आम, भन्ते, पस्सामी”ति वत्त्वा पुन तेन “आयत्तिं, आवुसो, संवरेय्यासी”ति वुत्ते “साधु सुट्ठ, भन्ते, संवरिस्सामी”ति वत्तब्बं । “अहं, भन्ते, द्वे थुल्लच्चयापत्तियो आपज्जिं, अहं भन्ते सम्बहुला थुल्लच्चयापत्तियो आपज्जिं, ता तुम्हमूले पटिदेसेमी”ति वत्तब्बं ।

निस्सगियेसु पन “इदं मे, भन्ते, चीवरं दसाहातिक्कन्तं निस्सगियं, इमाहं आयस्मतो निस्सज्जामी”ति । “इमानि मे, भन्ते, चीवरानि...पे०... एतं मे, भन्ते, चीवरं...पे०... एतानि मे, भन्ते, चीवरानि दसाहातिक्कन्तानि निस्सगियानि, एतानाहं आयस्मतो निस्सज्जामी”ति ।

३८५. निस्सज्जित्वान देसेय्य, आपत्तिं तेन भिक्खुना ।
पटिग्गहेत्वा आपत्तिं, देय्यं निस्सट्ठचीवरं ॥

“इमं, इमानि, एतं, एतानि चीवरानि आयस्मतो दम्मी”ति ।

३८६. (क) इदं मे, भन्ते, चीवरं रत्तिविप्पवुत्थं अज्जत्र भिक्खुसम्मुतिया निस्सगियं ।

(ख) इदं मे, भन्ते, अकालचीवरं मासातिक्कन्तं निस्सगियं ।

(ग) इदं मे, भन्ते, पुराणचीवरं अज्जातिकाय भिक्खुनिया धोवापितं निस्सगियं ।

(घ) इदं मे, भन्ते, चीवरं अज्जातिकाय भिक्खुनिया हत्थतो पटिग्गहितं अज्जत्र पारिवत्तका निस्सगियं ।

(ङ) इदं मे, भन्ते, चीवरं अज्जातकं गहपतिकं अज्जत्र समया विज्जापितं निस्सगियं ।

(च) इदं मे, भन्ते, चीवरं अज्जातकं गहपतिकं ततुत्तरि विज्जापितं निस्सगियं ।

(छ) इदं मे, भन्ते, चीवरं पुब्बे अप्पवारितो अज्जातकं गहपतिकं उपसङ्कमित्वा विकप्पं आपन्नं निस्सगियं ।

(ज) इदं मे, भन्ते, चीवरं पुब्बे अप्पवारितो अज्जातके गहपतिके उपसङ्कमित्वा विकप्पं आपन्नं निस्सगियं ।

(झ) इदं मे, भन्ते, चीवरं अतिरेकतिक्खत्तुं चोदनाय अतिरेकछक्खत्तुं ठानेन अभिनिष्फादितं निस्सगियं ।

(ञ) इदं मे, भन्ते, कोसियमिस्सकं सन्थतं कारापितं निस्सगियं ।

- (ट) इदं मे, भन्ते, सुद्धकाळकानं एळकलोमानं सन्थतं कारापितं निस्सगियं ।
- (ठ) इदं मे, भन्ते, सन्थतं अनादियित्वा तुलं ओदातानं तुलं गोचरियानं कारापितं निस्सगियं ।
- (ड) इदं मे, भन्ते, सन्थतं ऊनकछब्बस्सानि कारापितं अज्जत्र भिक्खुसम्मूतिया निस्सगियं ।
- (ढ) इदं मे, भन्ते, निसीदनसन्थतं अनादियित्वा पुराणसन्थतस्स सामन्ता सुगतविदत्थिं कारापितं निस्सगियं ।
- (ण) इमानि मे, भन्ते, एळकलोमानि तियोजनपरमं अतिक्कामितानि निस्सगियानि ।
- (त) इमानि मे, भन्ते, एळकलोमानि अज्जातिकाय भिक्खुनिया धोवापितानि निस्सगियानि ।
- (थ) अहं, भन्ते, रूपियं पटिग्गहेसिं, इदं मे, भन्ते, निस्सगियं, इमाहं सङ्खस्स निस्सज्जामि ।
- (द) अहं, भन्ते, नानप्पकारकं रूपियसंवोहारं समापज्जिं, इदं मे, भन्ते, निस्सगियं, इमाहं सङ्खस्स निस्सज्जामीति ।

३८७ निस्सज्जित्वान आपत्तिं, देसेय्याथ गिहिं वदे ।
 “जानाहिम”न्ति इमिना, सो वदेय्याहरामि किं ॥

३८८ अवत्वामन्ति तेलादिं, वदे भिक्खून कप्पियं ।
 यं आहरति सो तेन, परिवत्तेत्वान कप्पियं ॥

३८९ लब्धं ठपेत्वा द्वेपेते, सेसेहि परिभुज्जितुं ।
 ततो अज्जेन लद्धोपि, भागो तेसं न कप्पति ॥

३९० रुक्खच्छायाप्यन्तमसो, तन्निब्बत्ता न कप्पति ।
 निस्सट्ठं पटिलद्धम्पि, आदितो सन्थतत्तयं ॥

३९१ नो चे लभेथ एवं सो, इमं छड्ढेहि संसियो ।
 एवम्पि भिक्खु छड्ढेय्य, नो चे लभेथ सम्मतो ॥

३९२ एतानि दुतियो पत्तो, सङ्गे सेसानि लब्धरे ।
 सङ्गेकस्मिं गणे वत्तुं, लब्धं भासन्तरेनपि ॥

३९३ (क) अहं, भन्ते, नानप्पकारकं कयविवकयं समापज्जिं, इदं मे, भन्ते, निस्सगियं ।

(ख) अयं मे, भन्ते, पत्तो दसाहातिक्कन्तो निस्सगियो ।

(ग) अयं मे, भन्ते, पत्तो ऊनपञ्चबन्धनेन पत्तेन चेतापितो निस्सगियो, इमाहं सङ्खस्स निस्सज्जामीति ।

३९४ निस्सज्जित्वान देसेय्य, आपत्तिं पत्तगाहकं ।

सम्मन्नित्वान सङ्गस्स, पत्तन्तं तस्स दापये ॥

३९५. (क) इदं मे, भन्ते, भेसज्जं सत्ताहातिक्कन्तं निस्सगियं ।

(ख) इदं मे, भन्ते, वस्सिकसाटिकचीवरं अतिरेकमासे सेसे गिम्हाने परियिट्ठं, अतिरेकट्ठमासे सेसे गिम्हाने कत्वा परिदहितं निस्सगियं ।

(ग) इदं मे, भन्ते, चीवरं भिक्खुस्स सामं दत्वा अच्छिन्नं निस्सगियं ।

(घ) इदं मे, भन्ते, चीवरं सामं सुत्तं विज्जापेत्वा तन्तवायेहि वायापितं निस्सगियं ।

(ङ) इदं मे, भन्ते, चीवरं पुब्बे अप्पवारितो अज्जातकस्स गहपतिकस्स तन्तवाये उपसङ्कमित्वा विकप्पं आपन्नं निस्सगियं ।

(च) इदं मे, भन्ते, अच्चेकचीवरं चीवरकालसमयं अतिक्कामितं निस्सगियं ।

(छ) इदं मे, भन्ते, चीवरं अतिरेकछारत्तं विप्पवुत्थं अज्जत्र भिक्खुसम्मूतिया निस्सगियं ।

(ज) इदं मे, भन्ते, जानं सङ्घिकं लाभं परिणतं अत्तनो परिणामितं निस्सगियं, इमाहं आयस्मतो निस्सज्जामीति ।

३९६. सेसं सब्बं यथायोगं, आदिमिहं विय योजये ।

३९७. (क) अहं, भन्ते, एकं पाचित्तियापत्तिं आपज्जिं । द्वे सम्बहुला पाचित्तियापत्तियो आपज्जिं ।

(ख) गारय्हं, भन्ते, धम्मं आपज्जिं असप्पायं पाटिदेसनीयं, तं पटिदेसेमीति । तेन “पस्ससि, आवुसो, तं धम्मं”न्ति वत्तब्बं ।

(ग) अहं, भन्ते, एकं दुक्कटापत्तिं आपज्जिं । द्वे सम्बहुला दुक्कटापत्तियो आपज्जिं ।

(घ) अहं, भन्ते, एकं दुब्भासितापत्तिं आपज्जिं । द्वे सम्बहुला दुब्भासितापत्तियो आपज्जिं । ता तुम्हमूले पटिदेसेमीति ।

(ङ) “अहं, भन्ते, द्वे नानावत्थुका थुल्लच्चयापत्तियो आपज्जिं । सम्बहुला नानावत्थुका थुल्लच्चयापत्तियो आपज्जिं, ता तुम्हमूले पटिदेसेमी”ति वत्वा तेन “पस्ससि, आवुसो, ता आपत्तियो”ति वुत्ते “आम, भन्ते, पस्सामी”ति वत्वा पुन तेन “आयति, आवुसो, संवरय्यासी”ति वुत्ते “साधु सुट्ठु, भन्ते, संवरिस्सामी”ति वत्तब्बं ।

३९८. अदेसनागामिनियं, अनापत्तिञ्च देसितं ।

नाना संवासनिस्सीमट्ठितानं चतुपञ्चहि ।

मनसा पकतत्तानं, नानेकाति न देसयेति ॥

४३. छन्ददाननिद्देशो

छन्ददानादीति —

३९९. भेरिं घण्टिं पताळेत्वा, कम्मप्पत्ते समागते ।

सङ्गे हरेय्य छन्दं वा, पारिसुद्धिं पवारणं ॥

४००. एकं भिक्खुं उपगम्म, निसीदित्वा उक्कुटिकं ।

अञ्जलिं पगगणित्वान, ददे छन्दं विचक्खणो ॥

४०१. (क) “छन्दं दम्मि, छन्दं मे हर, छन्दं मे आरोचेही”ति वत्तब्बं ।

(ख) पारिसुद्धिं देन्तेन “पारिसुद्धिं दम्मि, पारिसुद्धिं मे हर, पारिसुद्धिं मे आरोचेही”ति वत्तब्बं ।

४०२. पारिसुद्धिप्पदानेन, सम्पादेति उपोसथं ।

सङ्घस्स अत्तनो चापि, सेसकम्मं विबाधति ॥

४०३. छन्ददानेन सङ्घस्स, द्वयं साधेति नत्तनो ।

तस्मा छन्दं ददन्तेन, दातब्बा पारिसुद्धिपि ॥

४०४. हरेय्येको बहूनम्मि, परम्परा न हारये ।

परम्पराहटा छन्द-पारिसुद्धि न गच्छति ॥

४०५. सब्बूपचारं कत्त्वान, एवं देय्या पवारणा । “पवारणं दम्मि, पवारणं मे हर, पवारणं मे आरोचेहि, ममत्थाय पवारेही”ति ।

४०६. आरोचेत्वाथ सो सङ्घं, पवारेय्येवमागतो । “इत्थन्नामो, भन्ते, सङ्घं पवारेति दिट्ठेन वा सुतेन वा परिसङ्काय वा, वदतु तं सङ्घो अनुकम्मं उपादाय, पस्सन्तो पटिकरिस्सती”ति ।

४०७. गृहेत्वा पारिसुद्धिं वा, छन्दं वापि पवारणं ।

हारको सङ्घमप्पत्वा, विब्भमेय्य मरेय्य वा ॥

४०८. सामणेरादिभावं वा,

पटिजानेय्य नाहटा ।

पत्वा सङ्घं तथा हेय्य,

आहटा होति हारको ॥

४०९. सङ्घप्पत्तो पमत्तो वा, सुत्तो नारोचयेय्य वा ।

अनापत्तिव सञ्चिच्च, नारोचेन्तस्स दुक्कटन्ति ॥

४४. उपोसथनिद्देशो

उपोसथोति —

४१०. दुवे उपोसथा चातु-दसो पन्नरसो इति ।
सुत्तुद्देशमधिष्ठान-पारिसुद्धिवसा तयो ॥

४११. सुत्तुद्देशोव सङ्गस्स, अधिष्ठानउपोसथो ।
पुग्गलस्सेव सेसानं, पारिसुद्धिउपोसथो ॥

४१२. पुब्बकिच्चे च करणे, पत्तकल्ले समानिते ।
सुत्तं उद्दिसति सङ्गो, पञ्चधा सो विभावितो ॥

४१३. विनान्तरायं सङ्खेपे-नुद्देशो विनिवारितो ।
“थेरोव इस्सरो द्वीसु, उद्देशेस्वेत्थ तीसु वा ।
विसदेसू”ति वुत्तत्ता, अवत्तन्तेपि वट्टति ॥

४१४. आगच्छेय्युं यदि समा, उद्दिसन्ते व थोकिका ।
उद्दिट्ठं यं सुउद्दिट्ठं, सोतब्बमवसेसकं ॥

४१५. उद्दिट्ठमत्ते सकला-येकच्चायुद्धिताय वा ।
पारिसुद्धिं करेय्येसं, सन्तिके बहुकाथ चे ।
कत्वा सब्बविकप्पेसु, पुब्बकिच्चं पुनुद्दिसे ॥

४१६. पन्नरसोवासिकानं, इतरानं सचेतरो ।
समानेतरेनुवत्तन्तु, पुरिमानं सचेधिका ।
पुरिमा अनुवत्तन्तु, तेसं सेसेष्ययं नयो ॥

४१७. प्राटिपदोवासिकानं, इतरानं उपोसथो ।
समथोकानं सामग्गिं, मूलट्ठा देन्तु कामतो ॥

४१८. बहि गन्त्वान कातब्बो, नो चे देन्ति उपोसथो ।
देय्यानिच्छाय सामग्गी, बहूसु बहि वा वजे ॥

४१९. प्राटिपदेगन्तुकानं, एवमेव अयं नयो ।
सावेय्य सुत्तं सञ्चिच्च, अस्सावेन्तस्स दुक्कटं ॥

४२०सम्मज्जितुं पदीपेतुं, पज्जापेतुं दकासनं ।
न करेय्य तथा कल्लो, महाथेरेन पेसितो ॥

४२१. सम्मज्जित्वा पदीपेत्वा, पट्टपेत्वा दकासनं । गणजत्तिं ठपेत्वेवं, कत्तब्बो तीहुपोसथो । “सुणन्तु मे आयस्मन्ता, अज्जुपोसथो पन्नरसो, यदायस्मन्तानं पत्तकल्लं, मयं अज्जमज्जं पारिसुद्धिउपोसथं करेय्यामा”ति ।

४२२. एकंसं चीवरं कत्वा, निसीदित्वा उक्कुटिकं, । थेरेन अज्जलिं तेवं, पग्गय्ह समुदीरिया । “परिसुद्धो अहं आवुसो, परिसुद्धोति मं धारेथा”ति, वदे यावततीयकं ।

४२३. समत्तपुब्बारम्भेन, ते नवेनेवमीरिया । “परिसुद्धो अहं भन्ते, परिसुद्धोति मं धारेथा”ति, वदे यावततीयकं ।

४२४. द्वीसु थेरेन कत्तब्बं, कत्वेवमीरियो नवो । “परिसुद्धो अहं आवुसो, परिसुद्धोति मं धारेही”ति तिक्खत्तुं वत्तब्बो ।

४२५. नवेन थेरो तिक्खत्तुं, एवमस्स उदीरियो ।
“परिसुद्धो अहं भन्ते, परिसुद्धोति मं धारेथा”ति ॥

४२६. पुब्बकिच्चं समापेत्वा, अधिद्वेय्येवमेकको । “अज्ज मे उपोसथो पन्नरसोति वा चातुदसोति वा अधिद्वामी”ति वत्तब्बं, नो चेधिद्वेय्य दुक्कटं ।

४२७. अथ वसन्ति चत्तारो, तयो वा यदि वा दुवे ।
पारिसुद्धिं हरित्वान, एकेकस्सितरीतरे ।
तं तं उपोसथं कयिरुं, सिया आपत्ति दुक्कटं ॥

४२८. वग्गे समग्गे वग्गोति, सज्जिनो विमत्तिस्स वा ।
दुक्कटं करोतो भेदा-धिप्पायेन थुल्लच्चयं ।
वग्गे समग्गेनापत्ति, समग्गो इति सज्जिनो ॥

४२९. उक्खित्तस्स गहट्टस्स, सेसानं सहधम्मिनं ।
पाराजिकस्साभब्बस्स, सिक्खानिक्खित्तकस्स च ॥

४३०. निसिन्नपरिसायज्ज, सभागापत्तिको तथा ।
छन्देन परिवुत्थेन, पातिमोक्खं न उद्दिसे ॥

४३१. अदेसयित्वानापन्नं, नाविकत्वान वेमत्तिं ।
नुपोसथेपि वा कातुं, पोसथो न च कप्पति ॥

४३२. अट्ठितोपोसथावासा, न वजे तदहू विना ।
अन्तरायं व सङ्गं वा-धिद्धातुं सीममेव वाति ॥

४५. पवारणानिद्देशो

पवारणाति —

४३३ द्विन्नं तिण्णं चतुन्नञ्च, अज्जमज्जप्पवारणा ।

एकस्स च अधिट्ठानं, सेसा सङ्खप्पवारणा ॥

४३४ पुब्बकिच्चे च करणे, पत्तकल्ले समानिते ।

ठपेत्वा जत्तिं सङ्खेन, कत्तब्बेवं पवारणा ॥

“सुणातु मे भन्ते सङ्खो, अज्ज पवारणा पन्नरसी, यदि सङ्खस्स पत्तकल्लं, सङ्खो पवारेय्या”ति ।

४३५ एकंसं चीवरं कत्वा, निसीदित्वा उक्कुटिकं ।

थेरेन अज्जलिं सङ्खो, पग्गय्ह समुदीरियो ॥

४३६. “सङ्खं, आवुसो, पवारेमि दिट्ठेन वा सुतेन वा परिसङ्काय वा, वदन्तु मं आयस्मन्तो अनुकम्पं उपादाय, पस्सन्तो पटिकरिस्सामि । दुतियम्पि...पे०... ततियम्पि, आवुसो, सङ्खं पवारेमि दिट्ठेन वा सुतेन वा परिसङ्काय वा, वदन्तु मं आयस्मन्तो अनुकम्पं उपादाय, पस्सन्तो पटिकरिस्सामी”ति ।

४३७ पवारेन्तेसु थेरेसु, निसज्जुक्कुटिकं नवो ।

पवारेति सयं याव, उक्कुटिकोव अच्छतु ॥

४३८. पुब्बारम्भं समापेत्वा, नवो सङ्खमुदीरये ।

४३९. “सङ्खं, भन्ते, पवारेमि दिट्ठेन वा सुतेन वा परिसङ्काय वा, वदन्तु मं आयस्मन्तो अनुकम्पं उपादाय, पस्सन्तो पटिकरिस्सामि । दुतियम्पि...पे०... ततियम्पि, भन्ते, सङ्खं पवारेमि दिट्ठेन वा सुतेन वा परिसङ्काय वा, वदन्तु मं आयस्मन्तो अनुकम्पं उपादाय, पस्सन्तो पटिकरिस्सामी”ति ।

४४० दानेन धम्मसाकच्छा, कलहेहि च रत्तिया ।

तेवाचिकाय ओकासे-सति खेपितभावतो ।

अन्तराये दसविधे, जत्तिं वत्वानुरूपतो ॥

४४१. “सुणातु मे भन्ते सङ्खो, मनुस्सेहि दानं देन्तेहि, द्वीहि भिक्खूहि धम्मं साकच्छन्तेहि, कलहं करोन्तेहि येभ्य्येन रत्ति खेपिता । सचे सङ्खो तेवाचिकं पवारेस्सति, अप्पवारितोव सङ्खो भविस्सति, अथायं रत्ति विभायिस्सति । अयं राजन्तरायो, अयं चोरन्तरायो, अयं अग्यन्तरायो, अयं उदकन्तरायो, अयं मनुस्सन्तरायो, अयं अमनुस्सन्तरायो, अयं वाळन्तरायो, अयं सरीसपन्तरायो, अयं जीवितन्तरायो, अयं ब्रह्मचरियन्तरायो । सचे सङ्खो तेवाचिकं पवारेस्सति, अप्पवारितोव सङ्खो भविस्सति, अथायं ब्रह्मचरियन्तरायो भविस्सति । यदि सङ्खस्स पत्तकल्लं, सङ्खो द्वेवाचिकं, एकवाचिकं, समानवस्सिकं पवारेय्या”ति ।

४४२. पवारय्यानुरूपेन, यथाठपितजत्तिया ।
आगच्छेय्युं यदि समा, आदिका चेत्थ आहरे ॥

४४३. एवं तिचतुवगो च, जत्तिं वत्वा पवारये । “सुणन्तु मे आयस्मन्ता, अज्ज पवारणा पन्नरसी, यदायस्मन्तानं पत्तकल्लं, मयं अज्जमज्जं पवारय्यामा”ति ।

४४४. एकंसं चीवरं कत्वा, निसीदित्वा उक्कुटिकं ।
थेरेन अज्जलिं तेवं, पग्गय्ह समुदीरिया ॥

४४५. “अहं, आवुसो, आयस्मन्ते पवारेमि दिट्ठेन वा सुतेन वा परिसङ्काय वा, वदन्तु मं आयस्मन्ता अनुकम्पं उपादाय, पस्सन्तो पटिकरिस्सामि । दुतियम्पि...पे०... ततियम्पि अहं, आवुसो, आयस्मन्ते पवारेमि दिट्ठेन वा सुतेन वा परिसङ्काय वा, वदन्तु मं आयस्मन्ता अनुकम्पं उपादाय, पस्सन्तो पटिकरिस्सामी”ति ।

नवेनापि “अहं, भन्ते, आयस्मन्ते पवारेमि दिट्ठेन वा सुतेन वा परिसङ्काय वा, वदन्तु मं आयस्मन्ता अनुकम्पं उपादाय, पस्सन्तो पटिकरिस्सामि । दुतियम्पि...पे०... ततियम्पि अहं, भन्ते, आयस्मन्ते पवारेमि दिट्ठेन वा सुतेन वा परिसङ्काय वा, वदन्तु मं आयस्मन्ता अनुकम्पं उपादाय, पस्सन्तो पटिकरिस्सामी”ति ।

४४६. द्वीसु थेरेन कत्तब्बं, नवो कत्त्वेवमीरियो ।

४४७. “अहं, आवुसो, आयस्मन्तं पवारेमि दिट्ठेन वा सुतेन वा परिसङ्काय वा, वदतु मं आयस्मा अनुकम्पं उपादाय, पस्सन्तो पटिकरिस्सामि । दुतियम्पि...पे०... ततियम्पि अहं, आवुसो, आयस्मन्तं पवारेमि दिट्ठेन वा सुतेन वा परिसङ्काय वा, वदतु मं आयस्मा अनुकम्पं उपादाय, पस्सन्तो पटिकरिस्सामी”ति ।

नवेनापि “अहं, भन्ते, आयस्मन्तं पवारेमि दिट्ठेन वा सुतेन वा परिसङ्काय वा, वदतु मं आयस्मा अनुकम्पं उपादाय, पस्सन्तो पटिकरिस्सामि । दुतियम्पि...पे०... ततियम्पि अहं, भन्ते, आयस्मन्तं पवारेमि दिट्ठेन वा सुतेन वा परिसङ्काय वा, वदतु मं आयस्मा अनुकम्पं उपादाय, पस्सन्तो पटिकरिस्सामी”ति ।

४४८. पुब्बकिच्चं समापेत्वा, अधिट्ठेय्येवमेकको । “अज्ज मे पवारणा चातुदसीति वा पन्नरसीति वा अधिट्ठामी”ति वत्तब्बं ।

४४९. अस्मिं वसन्ति वा पज्ज, चत्तारो वा तयो दुवे ।
पवारणं हरित्वान, एकेकस्सितरीतरे ॥

४५०. तं पवारणं कयिरुं,
सिया आपत्ति दुक्कटं ।
सेसा उपोसथे वुत्ता,
गाथायो चेत्थ आहरे ॥

४५१ प्रवारितेव सङ्गमिह, पारिसुद्धिउपोसथं ।
करेय्य छिन्नवस्सो वा, अवुत्थो वानुपगतो ॥

४५२ स्थातुमासिनिया चापि, कते सङ्गेनुपोसथे ।
वुत्थवस्सा पवारेय्युं, सचे अप्पतरा सियुन्ति ॥

४६. संवरनिद्देशो

संवरोति —

४५३ च्छक्खुसोतादिभेदेहि, रूपसद्दादिगोचरे ।
अभिज्झादोमनस्सादि-प्पवत्तिं विनिवारये ॥

४५४ ऋत्तिगणहेय्य सकं चित्तं, किट्ठादिं विय दुप्पसुं ।
सतिमा सम्पजानो च, चरे सव्विरियापथेति ॥

४७. सुद्धिनिद्देशो

सुद्धीति —

४५५ देसना संवरो एट्ठिपच्चवेक्खण भेदतो ।
सुद्धी चतुब्बिधा पातिमोक्खसंवसरम्मत्तं ।
देसनाय विसुद्धता, देसनासुद्धि वुच्चति ॥

४५६ न पुनेवं करिस्सन्ति, चित्ताधिट्ठानसंवरा ।
वुत्तो संवरसुद्धीति, सुज्झतिन्द्रियसंवरो ॥

४५७ अहायानेसनं धम्मेनुप्पादेन्तस्स एट्ठिया ।
सुद्धता एट्ठिसुद्धीति, वुत्तमाजीवनिस्सितं ॥

४५८ योनिमो पटिसङ्खाय, चीवरं पटिसेवति ।
एवमादियथावुत्त-पच्चवेक्खणसुज्झना ।
पच्चवेक्खणसुद्धीति, वुत्तं पच्चयनिस्सितन्ति ॥

४८. सन्तोसनिद्देशो

सन्तोसोति —

४५९ अप्पेन अनवज्जेन, सन्तुट्ठो सुलभेन च ।

मत्तञ्जू सुभरो हुत्वा, चरे सद्धम्मगारवो ॥

४६० अतीतं नानुसोचन्तो, नप्पजप्पमनागतं ।
पच्चुप्पन्नेन यापेन्तो, सन्तुट्ठोति पवुच्चतीति ॥

४९. चतुरारक्खनिद्देसो

चतुरक्खाति —

४६१ बुद्धानुस्सति मेत्ता च, असुभं मरणस्सति ।
आरक्तादिनारहं, सम्मा सामञ्च बुद्धतो ॥

४६२ सम्मासम्बुद्धइति वानुस्सति या पुनप्पुनं ।
नवभेदे भगवतो, बुद्धानुस्सति सा गुणे ॥

४६३ सीमट्ठसङ्घे सीमट्ठदेवतासु च इस्सरे ।
जने गोचरगामहिं, तत्थुपादाय मानुसे ॥

४६४ सव्वसत्तेसु सुखिता, होन्तावेरातिआदिना ।
परिच्छिज्ज परिच्छिज्ज, भावना मेत्तभावना ॥

४६५ वण्णसण्ठानओकास-दिसतो परिच्छेदतो ।
ववत्थपेत्वा केसादि-कोट्ठासे अनुपुब्बतो ॥

४६६ नातिसीघञ्च सणिकं, विक्खेपं पटिबाहयं ।
पण्णात्तिं समतिक्कम्म, मुञ्चन्तस्सानुपुब्बतो ॥

४६७ वण्णआसयसण्ठान-गन्धोकासेहि भावना ।
पटिक्कूलाति कोट्ठासे, उद्धुमातादिवत्थुसु ।
गहेत्वा असुभाकारं, पवत्ता भावनासुभं ॥

४६८ “मरणं मे भविस्सति, जीवितं उच्छिज्जिस्सति ।
मरणं मरणं वा”ति, भावयित्वान योनिसो ॥

४६९ वधकस्सेवुपट्ठाना, सम्पत्तीनं विपत्तितो ।
उपसंहरतो कायबहुसाधारणा तथा ॥

४७० आयुदुब्बलतो कालववत्थानस्सभावतो ।

अद्धानस्स परिच्छेदा, भावना मरणस्सतीति ॥

५०. विपस्सनानिद्देशो

विपस्सनाति —

४७१ नामरूपं परिगगह, ततो तस्स च पच्चयं ।
हत्वा अभावतो निच्चा, उदयब्बयपीळना ॥

४७२ दुक्खा अवसवत्तिता, अनत्ताति तिलक्खणं ।
आरोपेत्वान सङ्गारे, सम्मसन्तो पुनप्पुनं ।
पापुणेय्यानुपुब्बेन, सब्बसंयोजनक्खयन्ति ॥

निगमनकथा

४७३ अधिसीलाधिचित्तानं, अधिपञ्जाय सिक्खना ।
भिक्षुकिच्चमतो खुद्वसिक्खायं समुदाहटा ॥

४७४ महतो कित्तिसदस्स, यस्स लोकविचारिनो ।
परिस्समो न सम्भोति, मालुतस्सेव निच्चसो ॥

४७५ तेन धम्मसिरीकेन, तम्बपण्णियकेतुना ।
थेरेन रचिता धम्मविनयज्जुपसंसिता ॥

४७६ एत्तावतायं निट्ठानं, खुद्वसिक्खा उपागता ।
पञ्चमत्तेहि गाथानं, सतेहि परिमाणतोति ॥

खुद्वसिक्खा निट्ठिता ।

॥ नमो तस्स भगवतो अरहतो सम्मासम्बुद्धस्स ॥

खुद्वसिक्खा-पुराणटीका

गन्थारम्भकथा

यो चिरं दीघमद्धानं, विदित्वा दुक्खितं जनं ।
तथापि नावबुज्झन्तमनुकम्पाय चोदितो ॥

बोधाय पणिधिं कत्वा, पत्तो सम्बोधिमुत्तमं ।

तस्स पादे नमस्सित्वा, धम्मं सङ्गञ्च साधुकं ॥

पुब्बाचरियपादेसु, ठपेत्वा सीसमत्तनो ।
थेरेन धम्मसिरिना, थिरसीलेन या कता ॥

“आदितो उपसम्पन्नसिक्खितब्ब”न्तिआदिना ।
खुद्दसिक्खा समासेन, तस्सा अत्थविनिच्छयं ॥

लिखिस्सामि हितत्थाय, आदिकम्मिकभिक्खुनं ।
तत्थ युत्तं गहेतब्बमयुत्तं तुज्झितब्बकन्ति ।

गन्थारम्भकथावण्णना

(क) एत्थाह — कतमा खुद्दसिक्खा, कथं सिक्खितब्बा, कस्मा सिक्खितब्बा, के सिक्खन्ति, के सिक्खितसिक्खाति? वुच्चते — अधिसीलअधिचित्तअधिपञ्जावसेन तस्सो सिक्खा, गन्थवसेनेत्थ सङ्घिपित्वा वुत्तत्ता तद्दीपनो गन्थो “खुद्दसिक्खा”ति वुच्चति, अथ वा “खुद्दं अनेलकं मधुपटल”न्तिआदीनि विय सिक्खाकामानं मधुरताय खुद्दा च ता सिक्खा चाति खुद्दसिक्खा, अथ वा “खुद्दपुत्तम्हि समण पोस म”न्तिआदीसु विय बहुविधत्तापि खुद्दा च ता सिक्खितब्बतो सिक्खा चाति खुद्दसिक्खा । अधिसीलसिक्खा पनेत्थ चारित्तवारित्तवसेन दुविधम्पि सीलं यथानुसिट्ठं पटिपज्जमानेन तप्पटिपक्खे किलेसे तदङ्गप्पहानवसेन पजहन्तेन सिक्खितब्बा, अधिचित्तसिक्खा पन यथावुत्तेसु आरम्भणेसु अभियोगकरणवसेन ज्ञानप्पटिपक्खानं नीवरणगणानं विक्खम्भनप्पहानं कुरुमानेन सिक्खितब्बा, अधिपञ्जासिक्खा पन यथानुरूपं समुच्छेदवसेन सानुसये किलेसे समुच्छिन्दन्तेन सिक्खितब्बा ।

कस्मा सिक्खितब्बाति एत्थ —

जातिआदीहि दुक्खेहि, अनेकेहि उपद्दुतं ।
खन्धलोकं जहित्वान, पत्तुं खेमं पुरं सिवं ॥

कल्याणपुथुज्जनेन सह सत्त सेक्खा सिक्खन्ति । अरहन्तो सिक्खितसिक्खा ।

ये वीतमोहा मुनिपुङ्गवस्स ।
सिस्सेसु अग्गा मुनिना पसत्था ।
ते तीसु सिक्खासु समत्तसिक्खा ।
ततो परे केन समत्तसिक्खाति ॥

आदितोति एत्थ आदिम्हियेवाति अत्थो, आदितो पट्टयाति वा । उपसम्पन्नेन च उपसम्पन्नाय च सिक्खितब्बं उपसम्पन्नसिक्खितब्बं । सह मातिकाय समातिकं । पुब्बे वुत्तप्पकारं खुद्दसिक्खं पवक्खामि आदरेन, पकारेन वा वक्खामि रतनत्तयं वन्दित्वाति अत्थो । अपिच थेरो आदितोति वचनेन सद्भापब्बजितानं कुलपुत्तानं आलसियदोसेन अप्पटिपज्जन्तानं अज्जाणदोसेन अज्जथा पटिपज्जन्तानं संवेगं जनेति । कथं? अतिदुल्लभं खणसमवायं पटिलभित्वा तद्धुणं न कुसीतेन वा निरत्थककथापसुतेन वा वीतिनामेतब्बं, किं कातब्बं? आदितो पट्टाय निरन्तरमेव तीसु सिक्खासु

आदरो जनेतब्बोति । एत्थाह — किं तं रतनत्तयं नाम, यं वन्दित्वा थेरो खुद्दसिक्खं पवक्खतीति? वुच्चते — बुद्धरतनं धम्मरतनं सङ्गरतनन्ति इमानि तीणि रतनानि । तानि हि रतिजननद्वेन “रतनानी”ति वुच्चन्ति । अपिच —

“चित्तीकतं महग्घञ्च, अतुलं दुल्लभदस्सनं ।

अनोमसत्तपरिभोगं, रतनं तेन वुच्चती”ति ॥ (दी० नी० अट्ठ० २.३३; सं० नि० अट्ठ० ३.५.२२३; खु० पा० अट्ठ० ६.३; सु० नि० अट्ठ० १.२२६; महानि० अट्ठ० ५०; उदा० अट्ठ० ४५) —

इमिस्सा गाथाय वसेन रतनत्थो वेदितब्बो ।

मातिकावण्णना

(ख-ज) इदानी “समातिक”न्ति वुत्तत्ता मातिकं ताव दस्सेतुं “पाराजिका च चत्तारो”तिआदि आरब्धं ।

सब्बसिक्खानं पन मूलभूतत्ता अधिसीलसिक्खाव पठमं वुत्ता । “सीले पटिद्वाया”ति (सुं० नि० १.१.२३, १९२; पेटको० २२; मि० प० २.१.९) हि वुत्तं । तत्रापि महासावज्जत्ता, मूलच्छेज्जवसेन पवत्तनतो च सब्बपठमं जानितब्बाति पाराजिकाव पठमं वुत्ताति । इदानी यथानिक्खत्तानि मातिकापदानि पटिपाटिया वित्थारेत्वा दस्सेतुं “पाराजिका च चत्तारो”ति पठमपदं उद्धटं, तस्सायमत्थो — **पाराजिका**ति पराजिता पराजयमापन्ना, सिक्खापदं अतिक्कमित्वा तेनेव आपत्तिं आपज्जित्वा, ताय वा पराजयमापादितानमेतं अधिवचनं, ते पन चत्तारोति वुत्तं होति ।

१. पाराजिकनिद्देसवण्णना

१-२. इदानी ते दस्सेतुं “मग्गतये”तिआदि आरब्धं । तत्थ मनुस्सामनुस्सतिरच्छानगतानं वसेन तिस्सो इत्थियो, तयो उभतोब्यञ्जनका, तयो पण्डका, तयो पुरिसाति पाराजिकवत्थुभूतानं निमित्तानं निस्सया द्वादसमत्ता होन्ति, तेसं वच्चमग्गप्पस्सावमग्गमुखमग्गवसेन तयो मग्गा । तत्थ मनुस्सिस्थिया तयो, अमनुस्सिस्थिया तयो, तिरच्छानगतिस्थिया तयोति नव, तथा मनुस्सउभतोब्यञ्जनकादीनं । मनुस्सपण्डकादीनं पन वच्चमग्गमुखमग्गवसेन द्वे द्वे कत्वा छ, तथा मनुस्सपुरिसादीनन्ति सब्बेसं वसेन तिस मग्गा होन्ति । ते सब्बे परिग्गहेत्वा इध “मग्गतये”ति वुत्तं, तस्मिं मग्गतयेति अत्थो । **अनिक्खत्तसिक्खो**ति भिक्खुभावतो चवितुकामताचित्तेन यथालक्खणं अपच्चक्खातसिक्खोति अत्थो । **सन्थतसन्थते**ति वत्थादीसु येन केनचि सन्थते वा असन्थते वा । **अल्लोकासे**ति मग्गतयस्स पकतिवातेन असम्फुट्टपदेसे । **निमित्तन्ति** अङ्गजातं । **संसन्थतं वा असन्थतं वा**ति अत्तनो अङ्गजातं वत्थादीनं अज्जतरेन पटिच्छन्नं वा अप्पटिच्छन्नं वा । **उपादिण्णन्ति** अनट्टकायप्पसादं । वुत्तप्पकारे मग्गतये पवेसन्तो चुतो पाराजिकोति सम्बन्धो । नट्टकायप्पसादं पन पीळकं वा चम्मखिलं वा लोमं वा पवेसन्तस्स दुक्कटं, मनुस्सानं पन जीवमानकसरीरे अक्खिनासाकण्णच्छिद्वत्थिकोसेसु सत्थकादीहि कतवणे वा मेथुनरागेन तिलबीजमत्तम्पि अङ्गजातं पवेसन्तस्स थुल्लच्चयं, अवसेससरीरेसु उपकच्छकादीसु च दुक्कटं । तिरच्छानगतानं हत्थिअस्सगोणगद्रभओट्टमहिंसादीनं नासाय थुल्लच्चयं, तथा तेसं वत्थिकोसेसु । सब्बेसम्पि तिरच्छानगतानं अक्खिक्कणवणेसु दुक्कटं, तथा तेसं अवसेससरीरेसुपि ।

इदानी पवेसनं नाम न केवलं अत्तुपक्कमेनेव होति, भिक्खुपच्चत्थिकादीनं पन वसेन परूपक्कमेनापि होति, तत्थापि सेवनचित्ते सति पाराजिको होतीति दस्सनत्थं “**अथ वा**”तिआदि वुत्तं । तस्सत्थो — यो भिक्खु पवेसनपविट्ठितउद्धारणक्खणेसु सादियति, तस्मिं खणे सेवनचित्तं उपट्ठपेति, सोपि पाराजिको होति । यो पन भिक्खु

सब्सो असादियन्तो आसीविसमुखं अङ्गारकासुञ्च पविट्ठं विय मज्जति, सो निप्पराधो होति । एत्थ ठितं नाम सुक्कविस्सट्ठिसमयप्पवत्ति ।

पठमं ।

३-४. इदानीं दुतियं दस्सेतुं “आदियेय्या”ति आदिमाह । “आदियेय्या”ति आदीनं पदानं “अदिन्नं थेय्यचित्तेन भवे पाराजिको”ति इमिना सम्बन्धो । आदियेय्याति आरामादिं अभियुज्जित्वा यो भिक्खु गणहेय्य, सो भवे पाराजिकोति अत्थो । एवं सेसेसुपि । हरेय्याति वेतनेन वा मित्तभावेन वा अज्जस्स भण्डं हरन्तो पुन थेय्यचित्ते उप्पन्ने “सीसे भारं थेय्यचित्तो आमसती”ति आदिना गणहेय्याति अत्थो । अवहरेय्याति “उपनिक्खित्तं भण्डं देहि मे भण्ड”न्ति वुच्चमानो ‘नाहं गणहामी’ति आदिना अवहरेय्य । इरियापथं कोपेय्याति “सहभण्डहारकं नेस्सामी”ति तेनेव पुरिसेन तं नेतुं तस्स गमनपथं वारेत्वा अज्जेन मग्गेन तं सन्तज्जेत्वा नेति, एवं नेन्तस्स तस्स पुरिसस्स पठमपादे थुल्लच्चयं, दुतियपादुद्दारे पाराजिकं । “थलट्ठं भण्डं थेय्यचित्तो आमसती”ति आदिना ठाना चावेय्य । परिकप्पितट्ठानं वा सुङ्कघातं वा अतिक्कामेन्तो सङ्केतं वीतिनामेय्य । यं किञ्चि परपरिग्गहितं सस्सामिकं भण्डं तेहि सामिकेहि कायेन वा वाचाय वा न दिन्नन्ति अदिन्नं ।

इदानीं न इमिनाव आकारेन अवहारको पाराजिको होति, अज्जथापि होतीति दस्सेतुं “अथ वा”ति आदि वुत्तं । थेय्यावहारको च बलावहारको च कुसावहारको च पटिच्छन्नावहारको च परिकप्पावहारको च भवे पाराजिकोति सम्बन्धो । तत्थ थेय्यावहारो नाम सन्धिच्छेदादीहि वा कंसकूटमानकूटतुलाकूटादीहि वा वज्जेत्वा गहणं । पसय्हावहारो बलावहारो । कुससङ्कमनं कत्वा परकोट्टासगहणं कुसावहारो । परभण्डं पंसुआदिना पटिच्छादेत्वा सामिकेसु अपस्सित्वा गतेसु पच्चागन्त्वा गहणं पटिच्छन्नावहारो । परिकप्पावहारो पन दुविधो भण्डोकासवसेन । तत्थ “साटको चे, गण्हिस्सामि, सुत्तज्जे, न गण्हिस्सामी”ति भण्डं परिकप्पेत्वा अन्धकारे पसिब्बकं गण्हाति । तत्थ चे साटको होति, उद्दारेयेव पाराजिकं । सचे सुत्तं होति, रक्खति, पुन “सुत्त”न्ति जत्वापि “यं लद्धं, तं गहेतब्ब”न्ति उग्गण्हन्तो उद्दारेयेव पाराजिकं, अयं भण्डपरिकप्पो । ओकासपरिकप्पो गम्भद्वारप्पमुखविहारादीनं वसेन परिच्छेदं करोति “सचे मं एत्थन्तरे पस्सन्ति, दस्सामि, नो चे पस्सन्ति, गण्हित्वा गच्छामी”ति, तस्स तं परिकप्पितपरिच्छेदं अतिक्कमन्तस्स पदवारेन पाराजिकं वेदितब्बं, अयं ओकासपरिकप्पो ।

इदानीं इमस्मिं अदिन्नादाने विनिच्छयनयं दस्सेतुं “भण्डकालगघदेसेही”ति आदि वुत्तं । एत्थाति अदिन्नादाने । निच्छयोति विनिच्छयो कातब्बोति अत्थो । तत्थ केनचि भिक्खुना “मया इदं नाम भण्डं थेय्यचित्तेन गहित”न्ति वुत्ते विनयधरेन सहसाव तं आपत्तिं अनारोपेत्वा तस्स भण्डस्स सामिकअस्सामिकभावं उपपरिक्खित्वा यदि सस्सामिकं, तस्स भण्डस्स अगधवसेन आपत्तिया कारेतब्बो । सचे निरालयकाले गहितं, पाराजिकेन न कारेतब्बो, अयं भण्डवसेन विनिच्छयो ।

कालोति अवहारकालो । तदेव हि भण्डं कदाचि महगधं होति, कदाचि अप्पगधं, तस्मा यस्मिं काले अवहटं, तस्मिं काले यो तस्स अगधो, तेन अगधेन आपत्तिया कारेतब्बो, अयं कालवसेन विनिच्छयो ।

अगधोति भण्डगधो । नवभण्डस्स हि यो अगधो, सो पच्चा परिहायति, तस्मा सब्बदा भण्डं पकतिअगधवसेनेव न कारेतब्बं, अयं अगधवसेन विनिच्छयो । देसोति अवहारदेसो । भण्डुट्ठानदेसे हि भण्डं अप्पगधं होति, अज्जत्थ महगधं, तस्मा यस्मिं देसे भण्डं अवहटं, तस्मिंयेव देसे अगधेन कारेतब्बो, अयं देसवसेन विनिच्छयो ।

परिभोगेनपि साटकादिकस्स भण्डस्स अग्यो परिहायति, तस्मा तस्स परिभोगवसेन परिहीनापरिहीनभावो उपपरिक्खितब्बो, अयं परिभोगवसेन विनिच्छयो ।

दुतियं ।

५. इदानीं ततियं दस्सेतुं “मनुस्सविग्गह”न्तिआदि आरब्धं । तत्थ मनुस्सविग्गहन्ति पटिसन्धिविज्जाणेन सद्धिं उप्पन्नं कललरूपं आदिं कत्वा पकतिया वीसतिवस्ससतायुकस्स सत्तस्स याव मरणकाला एत्थन्तरे अनुपुब्बेन वुद्धिप्पत्तो अत्तभावो, एसो मनुस्सविग्गहो नाम, एवरूपं मनुस्सविग्गहन्ति अत्थो । चिच्चाति वधकचेतनावसेन सज्चेतेत्वा पकप्पेत्वा अभिवितरित्वा वीतिक्कमोति अत्थो । जीविता वा वियोजयेति वुत्तप्पकारं मनुस्सविग्गहं कललकालेपि तापनमद्दनेहि वा भेसज्जसम्पदानेन वा ततो वा उद्धम्पि तदनुरूपेण उपक्कमेन सन्ततिविकोपनवसेन यो जीविता वियोजेय्य, सो चुतो भवेति सम्बन्धो । किञ्च भिय्यो – “सत्थहारकं वा”तिआदि वुत्तं । एत्थ हरतीति हारकं, किं हरति? जीवितं, हरितब्बन्ति वा हारकं, उपनिक्खितब्बन्ति अत्थो, सत्थज्ज तं हारकज्जाति सत्थहारकं । अस्साति मनुस्सविग्गहस्स । यथा मनुस्सविग्गहो इच्छित्तिच्छित्तक्खणे तं असिआदिसत्थं पटिलभति, तथा सयं मरणचेतनो मरणाधिप्पायो हुत्वा उपनिक्खिपेय्य । सोपि चुतो भवेति अत्थो । एतेन थावरप्पयोगं दस्सेति ।

६-७. इदानीं “मरणवण्णं वा संवण्णेय्या”तिआदिविधिं दस्सेतुं “गाहेय्य मरणूपायं, वदेय्य मरणे गुण”न्ति वुत्तं । तत्थ “सत्थं वा आहर, विसं वा खाद, रज्जुया वा उब्बन्धित्वा कालं करोही”तिआदिना नयेन मरणत्थाय उपायं गाहेय्य । मरणसंवण्णना पनेत्थ बहुविधा “कायेन संवण्णेति, वाचाय कायवाचाय दूतेन लेखाय वा संवण्णेती”ति वुत्तत्ता । तत्थ कायेन संवण्णेति नाम कायेन विज्जापेति । “यो पपाते पपतनादीनि कत्वा मरति, सो धनं वा लभति, यसं वा लभति, सगं वा गच्छती”तिआदिना नयेन संवण्णेति, आपत्ति दुक्कटस्स । तस्स वचनं सुत्वा कोचि “मरिस्सामी”ति दुक्खं वेदनं उप्पादेति, थुल्लच्चयं । मरति चे, पाराजिकं । एवं सेसेसुपि । दूतेन संवण्णनायं पन दूतस्स सासनं आरोचापेति “एवं आरोचेही”ति, “यो एवं मरति, सो धनं वा लभती”ति सब्बं पुरिमसदिसमेव । लेखाय संवण्णेति नाम गिरिपब्बतपुराणादिलेखं लिखति, “यो एवं मरती”तिआदि वुत्तनयमेव । एत्थापि यो मरणूपायं वा गाहेय्य, मरणे वा गुणं वदेय्य, सो चुतो भवेति सम्बन्धो ।

इदानीं पन इमस्स मनुस्सविग्गहस्स छब्बिधे पयोगे दस्सेतुं “पयोगा”तिआदि आरब्धं । साहत्थिकनिस्सगिकआणत्तिकथावरइद्धिमयविज्जामयानं वसेन तस्स मनुस्सविग्गहस्स छप्पयोगाति अधिप्पायो । तत्थ साहत्थिकोति सयं मारेन्तस्स कायेन वा कायप्पटिबद्धेन वा पहरणं । निस्सगिकोति दूरे ठितं मारेतुकामस्स कायादीहि उसुसत्तियन्तपासाणादीनं निस्सज्जनं । आणत्तिकोति “असुकं नाम मारेही”ति अज्जं आणापेन्तस्स आणापनं । थावरोति ओपातक्खणनं, अपस्सेनसंविधानं, असिआदीनं उपनिक्खिपनं, तळाकादीसु विससम्पयोजनं, रूपूपहारोति एवमादि । कम्मविपाकजाय इद्धिया पयोजनं इद्धिपयोगं । मारणत्थाय विज्जानं परिजप्पनं विज्जामयोति ।

इदानीं इमेसु छसु पयोगेसु आणत्तियं सङ्केतविसङ्केततं दस्सेतुं “कालवत्थावुधिरियापथा”तिआदिमाह । तत्थ कालोति पुब्बणहसायन्हादिकालो च योब्बनथावरियादिकालोपि च । इमेसु यं किञ्चि कालं नियमेत्वा “इमस्मिं नाम काले मारेही”ति आणत्तो सचे तस्मिंयेव काले मारेति, आणत्तिक्खणेयेव पाराजिकं । सचे नियमितकालतो पुरे वा पच्छा वा मारेति, आणापको मुच्चति । वत्थूति मारेतब्बो पुग्गलो । सचे आणत्तो तमेव मारेति, आणापकस्स आणत्तिक्खणेयेव पाराजिकं । अथ अज्जं मारेति, आणापको मुच्चति । एवं सेसेसुपि वुत्तनयेनेव विनिच्छयो वेदितब्बो । आवुधन्ति

असिआदि । **इरियापथो**ति मारेतब्बस्स गमनं वा निसज्जा वाति एवमादिको । **किरियाविसेसो**ति विज्झनं वा छेदनं वा भेदनं वा सूलारोपनं वाति एवमादिको । **ओकासो**ति गामो वा वनं वा गेहं वाति एवमादिको । इमेसु यथा यथा वधको आणत्तो, तथा तथा कते आणापकस्स आपत्ति, अज्जथा कते विसङ्केतो होति । आणत्तियं पन अयं विसेसो “अधिद्धायाति अधिद्धित्वा आणापेति ‘एवं विज्झ, एवं पहर, एवं घातेही’”ति वुत्ताय पाळिया लब्भतीति जातब्बो ।

ततियं ।

८-९. इदानीं चतुत्थं दस्सेतुं “**ज्ञानादिभेद**”न्तिआदिमाह । तस्सत्थो — “ज्ञानं विमोक्खो समाधि समापत्ति जाणदस्सनं मग्गभावना फलसच्छिकिरिया किलेसप्पहानं विनीवरणता चित्तस्स सुज्जागारे अभिरती”ति एवं वुत्तं उत्तरिमनुस्सधम्मं अत्तनि नत्थिताय नोसन्तं “मयि अत्थी”ति अत्तनि वा तं “अहं एत्थ सन्दिस्सामी”ति अत्तानं वा तत्थ उपनेत्वा दीपेन्तो चुतो भवे । **कोट्टासं** वाति एत्थ “ज्ञानलाभी, विमोक्खलाभी, समाधिलाभी, समापत्तिलाभीम्ही”ति एवमादिना नयेन कोट्टासतो वाति अत्थो । **एकेकं** वाति “पठमस्स ज्ञानस्स लाभी, दुतियस्स ज्ञानस्स लाभीम्ही”ति एवमादिना नयेन एकेकं वाति अत्थो । “अतीतभवे सोतापन्नोम्ही”ति वदतो अतीतभवं सन्धाय कथितत्ता पाराजिकं नत्थि, तस्मा “**पच्चुप्पन्नभवस्सित**”न्ति वुत्तं, तस्स पच्चुप्पन्नभवनिस्सितं कत्वाति अत्थो । **अज्जापदेसरहितन्ति** “यो ते विहारे वसति, सो भिक्खु पठमस्स ज्ञानस्स लाभी”तिआदिना नयेन अज्जापदेसं विनाति अत्थो । एवं दीपेन्तो हि थुल्लच्चयमापज्जति । **दीपेन्तो**ति “पठमं ज्ञानं समापज्जिं, समापज्जामि, समापन्नो, पठमस्स ज्ञानस्स लाभीम्हि, वसीम्हि, सच्छिकतं अस्सा”ति एवमादिना नयेन दीपेन्तोति अत्थो । “अधिगतो”ति मानो अधिमानो, सो यस्स नत्थि, सो **अनधिमानिको** । केन एवं दीपेन्तोति चे? तं दस्सेतुं “**कायेन वाचा**”तिआदि वुत्तं, कायेन वा वाचाय वा तदुभयेन वाति अत्थो । **विज्जत्तिपथे**ति यत्थ ठितो मनुस्सजातिको गहट्ठो वा पब्बजितो वा तस्स वचनं पकतिसोतेन सुत्वा समनन्तरमेव “इमं नाम एस वदती”ति जानाति, तत्थ ठत्वा दीपेन्तो चुतो भवे, न देवब्रह्मादीसु अज्जतरेन जातेति अत्थो ।

चतुत्थं ।

१०. इदानीं चतुन्नम्पि साधारणविनिच्छयं वुत्तुं “**पाराजिकेते चत्तारो**”तिआदिमाह । तत्थायं सङ्खेपो — **चत्तारोपि एते** पाराजिका “एककम्मं एकुद्देसो समसिक्खता”ति एवं वुत्तसंवासस्स अभब्बताय **असंवासा, यथापुरे** पुब्बे गिहिकाले च अनुपसम्पन्नकाले च असंवासिका, एवं पच्छा पाराजिकं आपन्नापि असंवासाति । किञ्च भिय्यो — **अभब्बा भिक्खुभावाय** पुन तेन अत्तभावेन उपसम्पदाय अवत्थुताय उपसम्पन्ना भवितुम्पि अभब्बाति अत्थो । किं वियाति चे? **सीसच्छिन्नोव जीवितुं**, यथापि सीसच्छिन्नो तेन अत्तभावेन पुन जीवितुं अभब्बो, एवमिमे चत्तारोति अधिप्पायो ।

११. इदानीं इमेसु चतूसु पाराजिकेसु ये परियायाणत्तीहि सम्भवन्ति, ते दस्सेतुं “**परियायो चा**”तिआदि वुत्तं । तत्थ **परियायो**ति मरणाधिप्पायस्स कायपयोगो वा वचीपयोगो वा । तस्मा “यो ईदिसे मुहुत्ते सत्थं वा आहरित्वा विसं वा खादित्वा सोब्भादीसु वा पपत्तित्वा मरति, सो धनं वा लभति, यसं वा लभती”तिआदिना नयेन मरणं अभिनन्दन्तो “इदं सुत्वा यो कोचि मरतू”ति यो परियायेन वदति, तं सुत्वा सचे कोचि तथा मरति, पाराजिकं । नियमितेन पन यं सन्धाय वुत्तं, तस्सेव मरणे पाराजिकं । **आणत्ति** पन वुत्तत्थायेव । **ततिये** मनुस्सविग्गहपाराजिके लब्भतीति सम्बन्धो । **दुतिये पन** अदिन्नादाने आणत्ति एव लब्भति, न परियायोति अत्थो । कस्मा नं परियायेन नापज्जतीति? यथा मनुस्सविग्गहे “मरणवण्णं वा संवण्णेय्या”ति वुत्तं, तथा इध अदिन्नादाने “वण्णं वा संवण्णेय्या”ति अवुत्तत्ता । **सेसेसूति** पठमचतुत्थेसु परियायाणत्तिद्वयं न लब्भतीति अत्थो ।

१२. इदानीं चतूसुपि यथासम्भवं अङ्गभेदं दस्सेतुं “सेवेतुकामताचित्त”न्तिआदि वुत्तं । तत्थ मेथुनधम्मस्साति मेथुनधम्मपाराजिकस्स । बुधाति विनयधरा ।

१३. मनुस्ससन्ति मनुस्ससन्तकता । एतेन पेततिरच्छानगतपरिग्गहेसु अनापत्तीति दीपितं होति । तथासञ्जीति मनुस्ससन्तकवसेन परपरिग्गहितसञ्जीति अत्थो । वत्थुनो गरुताति पञ्चमासकं वा अतिरेकपञ्चमासकं वा तदग्घनकं भण्डं वा होतीति अत्थो । अवहारो चाति पञ्चवीसतिया अवहारेसु येन केनचि अवहारो होतीति अत्थो । अदिन्नादानहेतुयोति अदिन्नादानपाराजिकस्स एतानि पञ्च अङ्गानीति अधिप्पायो ।

१४. पाणो मानुस्सकोति मनुस्सजातिकपाणो । तस्मिं पाणे पाणसञ्जिता । घातचेतनाति वधकचेतना । पयोगोति तंसमुद्दिता साहत्थिकादीनं छन्नं पयोगानं अञ्जतरपयोगो । तेन पयोगेन मरणं । पञ्चेते वधहेतुयोति मनुस्सविग्गहपाराजिकस्स पञ्च अङ्गानीति अत्थो ।

१५. असन्तताति उत्तरिमनुस्सधम्मस्स अत्तनि असन्तता चाति अत्थो । पापमिच्छतायारोचनाति इमिना यो केवलं पापमिच्छतं विना मन्दत्ता मोमूहत्ता भणति, तस्स अनापत्तीति दीपितं होति । तस्साति यस्स आरोचेति, तस्स मनुस्सजातिता च । “यो ते विहारे वसति, सो भिक्खु अरहा”तिआदिना (परि० १६०, ३३६) नाञ्जापदेसो च । तदेवाति तदा एव तद्धण्येव जाननं । असन्तदीपनेति उत्तरिमनुस्सधम्ममारोचनपाराजिकेति अत्थो ।

१६. इदानीं “पाराजिका च चत्तारो”ति एत्थ च-सद्देन सङ्गहितेहि सद्धिं समोधानेत्वा दस्सेतुं “असाधारणा चत्तारो”तिआदि वुत्तं । तत्थ उब्भजाणुमण्डलिका वज्जप्पटिच्छादिका उक्खित्तानुवत्तिका अट्टवत्थुकाति इमे चत्तारो भिक्खुनीनं भिक्खूहि असाधारणा नाम । एतासु उब्भजाणुमण्डलिका नाम या कायसंसग्गरागेन अवस्सुता तेनेव रागेन अवस्सुतस्स मनुस्सपुरिसस्स अक्खकानं अधो, जाणुमण्डलानं कप्परानञ्च उपरि येन केनचि सरीरावयवेन आमसनादिं सादियति, तस्सा अधिवचनं । या पन भिक्खुनी अञ्जिस्सा भिक्खुनिया पाराजिकसङ्घातं वज्जं जानं पटिच्छादेति, सा वज्जप्पटिच्छादिका नाम । समग्गेन पन सद्धेन उक्खित्तं भिक्खुं या भिक्खुनी यंदिट्टिको सो होति, तस्सा दिट्ठिया गहणवसेन अनुवत्तति, सा उक्खित्तानुवत्तिका नाम । या पन कायसंसग्गरागेन तित्ता तथाविधस्सेव पुरिसस्स हत्थग्गहणं वा सङ्घाटिकण्णग्गहणं वा सादियति, कायसंसग्गसङ्घातस्स असद्धम्मस्स पटिसेवनत्थाय पुरिसस्स हत्थपासे सन्तिट्ठति वा, तत्थ ठत्वा सल्लपति वा, सद्धेतं वा गच्छति, पुरिसस्स आगमनं वा सादियति, केनचि वा पटिच्छन्नोकासं पविसति, हत्थपासे ठत्वा कायं उपसंहरति, अयं अट्टवत्थुका नामाति वेदितब्बा ।

अभब्बका एकादसाति एत्थ पण्डको थ्य्यसंवासको तित्थियपक्कन्तको तिरच्छानगतो मातुघातको पितुघातको अरहन्तघातको भिक्खुनिदूसको सङ्गभेदको लोहितुप्पादको उभतोव्यञ्जनकोति इमे एकादस अभब्बपुगला नाम । विब्भन्ता भिक्खुनीति यदा भिक्खुनी विब्भमितुकामा हुत्वा सेतवत्थं वा कासायमेव वा गिहिनिवासनाकारेण निवासेति, तदा पाराजिकमापन्ना नाम होति, पुन उपसम्पदं न लभति, सा च पाराजिकाति अत्थो । मुदुपिट्टिको नाम कतपरिकम्माय मुदुकाय पिट्ठिया समन्नागतो । सो एत्तावता न पाराजिको, अथ खो यदा अनभिरतिया पीळितो अत्तनो अङ्गजातं अत्तनो मुखमग्गवच्चमग्गेसु अञ्जतरं पवेसेति, तदा पाराजिको होति ।

१७-१८. लम्बीति अङ्गजातस्स दीघत्ता एवं वुत्तो । सोपि यदा अनभिरतिया पीळितो अत्तनो अङ्गजातं अत्तनो मुखे वा वच्चमग्गे वा पवेसेति, तदा पाराजिको होति । मुखेन गणहन्तोति एत्थ यो अनभिरतिया पीळितो परस्स सुत्तस्स वा

पमत्तस्स वा अङ्गजातं अत्तनो मुखेन गण्हाति, सो चाति अत्थो । तत्थेवाति परस्स अङ्गजातेवाति अत्थो । यो अनभिरतिया पीळितो परस्स अङ्गजातं कम्मनियं दिस्वा अत्तनो वच्चमग्गेन तस्स उपरि निसीदति, तं अत्तनो वच्चमग्गं पवेसेति, सो चाति अत्थो । एते चत्तारो अनुलोमिका मेथुनस्साति सम्बन्धो । कथमिति चे? मग्गे मग्गप्पवेसनसदिसताय, न उभिन्नं रागवसेन सदिसभावूपगतानं द्वयंद्वयसमापत्तिसदिसताय । **इधागता चत्तारो**ति मेथुनधम्मादिवसेन पाराजिका चत्तारो चाति एवं समोधानतो चतुवीसति पाराजिकाति अत्थो ।

एत्थाह — मातुघातकपितुघातकअरहन्तघातका ततियपाराजिकं आपन्ना, भिक्खुनिदूसको लम्बीआदयो चत्तारो पठमपाराजिकं आपन्नायेवाति कत्वा कुतो चतुवीसतीति? अधिप्पायो पनेत्थ अत्थि, मातुघातकादयो हि चत्तारो इध अनुपसम्पन्नायेव अधिप्पेता, लम्बीआदयो चत्तारो किञ्चापि पठमपाराजिकेन सङ्गहिता, यस्मा एकेन परियायेन मेथुनधम्मं अप्पटिसेविनोपि होन्ति, तस्मा विसुं वुत्ताति । पाराजिकविनिच्छयो ।

पाराजिकनिद्देसवण्णना निड्ढिता ।

२. सङ्गादिसेसनिद्देसवण्णना

१९. इदानि सङ्गादिसेसं पकासेतुं “**गरुका नवा**”तिआदि आरब्धं । **गरुका**ति सङ्गादिसेसा इध अधिप्पेता, अञ्जत्थ पन पाराजिकापि सङ्गहन्ति । कस्मा “तेरसा”ति अवत्वा “नवा”ति वुत्तन्ति चे? वीतिक्कमक्खण्येव आपज्जितब्बत्ता पठमापत्तिका वुत्ता, यावततियका पन चत्तारो सङ्गादिसेसा सङ्गायत्तत्ता चिरेन आपज्जन्तीति न वुत्ता । तत्थ **मोचेतुकामता**ति मोचेतुकामतायाति अत्थो “अलज्जिता”तिआदीसु विय । इमिना पन नयेन मोचनस्सादो मुच्चनस्सादो मुत्तस्सादो मेथुनस्सादो फस्सस्सादो कण्डूवनस्सादो दस्सनस्सादो निसज्जनस्सादो वाचस्सादो गेहसितपेमं वनभङ्गियन्ति एकादस अस्सादा वुत्ता, तेसु एकंयेव मोचनस्सादं गहेत्वा सेसा पटिक्खित्ता होन्ति ।

तेसं अस्सादानं वसेन एवं विनिच्छयो वेदितब्बो — मोचेतुं अस्सादो **मोचनस्सादो** । मोचनस्सादचेतनाय निमित्ते उपक्कमति, मुच्चति, सङ्गादिसेसो । न मुच्चति चे, थुल्लच्चयं । **मुच्चनस्सादे** सचे अत्तनो धम्मताय मुच्चमानं अस्सादेति, न उपक्कमति, अनापत्ति । सचे मुच्चमानं अस्सादेन्तो उपक्कमित्वा मोचेति, सङ्गादिसेसोव । अत्तनो धम्मताय मुत्ते अस्सादो **मुत्तस्सादो** । एत्थापि उपक्कमस्स नत्थिताय अनापत्ति । एवं सब्बत्थ । मेथुनस्सादेन इत्थिं गणहन्तस्स मुत्तेपि अनापत्ति, अयं **मेथुनस्सादो** । **फस्सस्सादो** दुविधो अज्झत्तिको बाहिरो चाति । तत्थ अज्झत्तिके ताव अत्तनो निमित्तं “थद्धं मुदुकन्ति जानिस्सामी”ति वा लोलभावेन वा कीळापयतो सचे मुच्चति, अनापत्ति । बाहिरफस्सस्सादे कायसंसग्गरागेन मातुगामं फुसतो आलिङ्गतो च मुत्ते अनापत्ति । **कण्डूवनस्सादे** दहुक्कच्छादीनं वसेन खज्जमानं निमित्तं कण्डूवनस्सादेन कण्डूवतो मुत्तेपि अनापत्ति । **दस्सनस्सादे** मातुगामस्स अनोकासं उपनिज्झायतो मुत्तेपि अनापत्ति । **निसज्जनस्सादे** मातुगामेन सद्धिं रहो निसिन्नस्स मुत्तेपि अनापत्ति । वाचाय अस्सादो **वाचस्सादो** । तेन अस्सादेन मातुगामं मेथुनप्पटिसंयुत्ताहि वाचाहि ओभासन्तस्स मुत्तेपि अनापत्ति । **गेहसितपेमे** मातादीनं मातादिपेमेन आलिङ्गनादिं करोन्तस्स मुत्तेपि अनापत्ति । **वनभङ्गे च** सन्थवकरणत्थाय इत्थिया पेसितं पुष्पादिवनभङ्गसज्जितं पण्णाकारं “इत्थन्नामाय नाम इदं मे पेसितं”न्ति अस्सादेन आमसन्तस्स मुत्तेपि अनापत्ति । एतेसु पन मोचनस्सादवसेनेव उपक्कमन्तस्स आपत्ति, सेसानं वसेन अनापत्तीति वेदितब्बं ।

सुक्कस्साति “नीलं पीतकं लोहितकं ओदातं तक्कवण्णं दक्कवण्णं तेलवण्णं खीरवण्णं दधिवण्णं सप्पिवण्णं”न्ति

(पारा० २३७) एवं आगतेसु दससु वण्णेषु यस्स कस्सचि सुक्कस्साति अधिप्पायो। **उपक्कम्मा**ति “अज्झत्तरूपे मोचेति, बहिद्धारूपे मोचेति, अज्झत्तबहिद्धारूपे मोचेति, आकासे कटिं कम्पेन्तो मोचेती”ति (पारा० २३७) एवं वुत्तेसु चतूसु उपायेसु अज्जतरेन उपायेन “रागूपत्थम्भे मोचेति, वच्चूपत्थम्भे मोचेति, पस्सावूपत्थम्भे मोचेति, वातूपत्थम्भे मोचेति, उच्चालिङ्गपाणकदट्ठूपत्थम्भे मोचेती”ति एवं वुत्तेसु पञ्चसु कालेषु किस्मिञ्चि काले अङ्गजाते कम्मनियं पत्ते “आरोग्यत्थाय मोचेति, सुखत्थाय मोचेति, भेसज्जत्थाय, दानत्थाय, पुज्जत्थाय, यज्जत्थाय, सग्गत्थाय, बीजत्थाय, वीमंसत्थाय, दवत्थाय मोचेती”ति (पारा० २३७) एवं वुत्तेसु दससु अधिप्पायेसु येन केनचि अधिप्पायेन हत्थादीसु येन केनचि उपक्कमित्वाति अत्थो। **विमोचयन्ति** अन्तमसो यं एका खुद्दकमक्खिका पिवेय्य, तत्तकम्पि मोचेन्तोति अत्थो। **अज्जत्र सुपिनन्तेना**ति या सुपिनन्ते सुक्कविस्सट्ठि होति, तं ठपेत्वाति अत्थो। **समणो**ति यो कोचि उपसम्पन्नो। **गरुक्कन्ति** सङ्घादिसेसं। **फुसे**ति आपज्जेय्याति अत्थो।

सुक्कविस्सट्ठिसिक्खापदं पठमं।

२०. इदानीं कायसंसग्गं दीपेतुं “**इत्थिसज्जी**”ति आदि आरब्धं। तत्थ **इत्थिसज्जी**ति तदहुजातायपि मनुस्सित्थिया इत्थिसज्जीयेव हुत्वाति अत्थो। सचे तत्थ वेमतिको वा पण्डकपुरिसतिरच्छानगतसज्जी वा होति, थुल्लच्चयं, तथा इत्थिया कायेन कायप्पटिबद्धामसने च कायप्पटिबद्धेन कायामसने च यक्खीपेतीपण्डकानं कायेन कायामसने च। पुरिसतिरच्छानगतित्थीनं पन कायेन कायामसनेपि दुक्कटं, तथा यक्खीआदीनं कायेन कायप्पटिबद्धादीसु च। मत्तित्थिया पन थुल्लच्चयं। **कायसंसग्गरागवा**ति इमिना मातुपेमादिं मोक्खाधिप्पायज्ज पटिक्खिपति। **सम्फुसन्तो**ति कायसंसग्गरागेन उपक्कम्म अन्तमसो लोमेनेपि मनुस्सित्थिं सम्फुसन्तोति अत्थसम्बन्धो। इमिना यो इत्थिया आलिङ्गतोपि कायेन न वायमति, केवलं फस्संयेव अनुभवति, तस्स अनापत्तीति दीपितं होति।

कायसंसग्गसिक्खापदं दुतियं।

२१. इदानीं दुट्ठुल्लवाचं पकासेतुं “**तथा सुणन्ति**”न्ति आदि आरब्धं। तत्थ **तथा**ति इत्थिसज्जी। मनुस्सित्थिं सुणन्तिन्ति सम्बन्धो। **सुणन्तिन्ति** इमिना पटिबलायपि इत्थिया अविज्जत्तिपथे ठिताय दूतेन वा पण्णेन वा आरोचेन्तस्स दुट्ठुल्लवाचापत्तिनं होतीति दीपितं होति। **विज्जुज्जा**ति इमिना या महल्लिकापि बालापि एळमूगापि असद्धम्मप्पटिसंयुतं कथं न जानाति, सा इध नाधिप्पेताति दस्सेति। वच्चमग्गपस्सावमग्गानं वसेन मग्गं वा मेथुनं वा आरब्भाति सम्बन्धो। दुट्ठुल्लवाचाय रागो दुट्ठुल्लवाचारागो, तेन **दुट्ठुल्लवाचारागेन**। तं अस्सादेन्तो **ओभासेत्वा** दुरुत्तवचनं वत्वा गरुक्कं फुसेति अत्थो।

कथं द्वे मग्गे आरब्ध पसंसति गरहति? तत्थ पसंसायपि ताव “**इत्थिलक्खणेन सुभलक्खणेन समन्नागतासी**”ति वदति, न तावसीसं एति। “तव वच्चमग्गो च पस्सावमग्गो च सुभो सुसण्ठानो दस्सनीयो, ईदिसेन नाम इत्थिलक्खणेन सुभलक्खणेन समन्नागतासी”ति वदति, सीसं एति, सङ्घादिसेसो होतीति अत्थो। गरहणे पन “**सिखरणीसि, सम्भिन्नासि, उभतोव्यज्जनासी**”ति इमानि तीणि सुद्धानियेव सीसं एन्ति वच्चमग्गपस्सावमग्गानं नियतवचनत्ता अच्चोळारिकत्ता च। अज्जानि पन “**अनिमित्तासि, निमित्तमत्तासी**”ति आदीनि मग्गानं अनियतवचनत्ता मेथुनेन घटेत्वा वुत्तानि एव सीसं एन्ति। मेथुनप्पटिसंयुते “**देहि मे, अरहसि मे दातु**”न्ति आदीहि पन सीसं न एति, “**मेथुनधम्मं देही**”ति आदिना मेथुनधम्मं घटितेयेव सङ्घादिसेसो। इत्थिया वच्चमग्गपस्सावमग्गे ठपेत्वा अधक्खकं उब्भजाणुमण्डलं आदिस्स वण्णादिभणने थुल्लच्चयं, तथा यक्खीपेतीपण्डकेसु वच्चमग्गपस्सावमग्गे मेथुनेपि। इमेसं पन यक्खीआदीनं अधक्खकादिके वुत्तप्पकारे पदेसे दुक्कटं,

तथा इत्थियादीनं उब्भक्खके अधोजाणुमण्डले कायप्पटिबद्धे चाति ।

दुट्ठुल्लवाचासिक्खापदं ततियं ।

२२. इदानीं अत्तकामपारिचरियं दस्सेतुं “वत्त्वा”तिआदि वुत्तं । तत्थ वत्त्वाति दुट्ठुल्लोभासने वुत्तप्पकारं इत्थिं इत्थिसज्जीयेव हुत्वा वत्त्वाति अत्थो । अत्तकामुपट्टानवण्णन्ति एत्थ मेथुनधम्मसङ्घातेन कामेन उपट्टानं कामुपट्टानं, अत्तनो अत्थाय कामुपट्टानं अत्तकामुपट्टानं, अत्तना वा कामितं इच्छितन्ति अत्तकामं, सयं मेथुनरागवसेन पत्थितन्ति अत्थो, अत्तकामञ्च तं उपट्टानञ्चाति अत्तकामुपट्टानं, तस्स वण्णो अत्तकामुपट्टानवण्णो, तं अत्तकामुपट्टानवण्णं । “एतदग्गं, भगिनि, पारिचरियानं या मादिसं सीलवन्तं कल्याणधम्मं ब्रह्मचारिं एतेन धम्मेन परिचरेय्या”ति एवं वत्त्वाति सम्बन्धो । मेथुनरागिनोति इमिना गिलानपच्चयादीहि उपट्टानस्स वण्णं भणतो अनापत्तीति दीपितं होति । वाचा मेथुनयुत्तेनाति एत्थ मेथुनयुत्तेनेव वाचाय मेथुनयाचने गरुक्कं होति, न अज्जथाति अधिप्पायो ।

अत्तकामपारिचरियसिक्खापदं चतुत्थं ।

२३. इदानीं सज्जरित्तं दस्सेतुं “पटिग्गहेत्वा”तिआदि आरब्धं । तत्थ पटिग्गहेत्वाति इत्थिया वा पुरिसेन वा उभिन्नं मातादीहि वा “भन्ते, इत्थन्नामं इत्थिं वा पुरिसं वा एवं भणाही”ति वुत्तो तेसं वचनं “साधू”ति वा “होतू”ति वा “भणामी”ति वा येन केनचि आकारेण वचीभेदं कत्वा, सीसकम्पनादीहि वा सम्पटिच्छित्वाति अत्थो । सन्देसन्ति एत्थ पन इत्थी दसविधा मातुरक्खिता पितुरक्खिता मातापितुरक्खिता भातुरक्खिता भगिनिरक्खिता आतिरक्खिता गोत्तरक्खिता धम्मरक्खिता सारक्खा सपरिदण्डाति । दस भरियायो धनक्कीता छन्दवासिनी भोगवासिनी पटवासिनी ओदपत्तकिनी ओभटचुम्बटका दासी च भरिया च कम्मकारी च भरिया च धजाहटा मुहुत्तिका चाति ।

तासु मातुरक्खिता भिक्खुं पहिणति “गच्छ, भन्ते, इत्थन्नामं ब्रूहि ‘होमि इत्थन्नामस्स भरिया धनक्कीता...पे०... मुहुत्तिका चा’ति, अयं इत्थिया सन्देसो नाम । सचे मातुरक्खिताय मातापिताभाताभगिनिआदयो भिक्खुं पहिणन्ति “गच्छ, भन्ते, इत्थन्नामं ब्रूहि ‘होतु इत्थन्नामस्स भरिया धनक्कीता...पे०... मुहुत्तिका चा’ति, अयम्पि इत्थिया सन्देसोयेव नाम । एवं पितुरक्खितादीसुपि नयो नेतब्बो । पुरिसो भिक्खुं पहिणति “गच्छ, भन्ते, इत्थन्नामं मातुरक्खितं ब्रूहि...पे०... सपरिदण्डं ब्रूहि ‘होतु किर इत्थन्नामस्स भरिया धनक्कीता...पे०... मुहुत्तिका चा’ति, अयं पुरिसस्स सन्देसो नाम । सचे पुरिसस्स मातापिताभाताभगिनिआदयो भिक्खुं पहिणन्ति “गच्छ, भन्ते, इत्थन्नामं मातुरक्खितं ब्रूहि...पे०... सपरिदण्डं ब्रूहि ‘होतु इत्थन्नामस्स भरिया धनक्कीता...पे०... मुहुत्तिका चा’ति, अयम्पि पुरिसस्स सन्देसोयेव नाम, आणापनन्ति अत्थो ।

वीमंसित्वाति एत्थ वुत्तप्पकारेण सासनं गहेत्वा तस्सा इत्थिया वा पुरिसस्स वा तेसं अवस्सारोचनकानं मातापिताभाताभगिनिआदीनं वा आरोचेत्वाति अत्थो । हरन्ति यत्थ पहितो, तत्थ गन्त्वा तस्सा इत्थिया वा पुरिसस्स वा आरोचेति, सा इत्थी वा पुरिसो वा “साधू”ति सम्पटिच्छतु वा, मा वा, लज्जाय वा तुण्ही होतु, पुन आगन्त्वा तस्सा इत्थिया वा पुरिसस्स वा हरन्तो गरुक्कं फुसेति सम्बन्धो । एत्तावता “पटिग्गण्हति वीमंसति पच्चाहरती”ति वुत्तं अङ्गत्तयं सम्पादितं होति । इमाय तिवङ्गसम्पत्तिया सङ्गादिसेसो, इतो येहि केहिचि द्वीहि अङ्गेहि थुल्लच्चयं, एकेन दुक्कटं । यक्खीपेतीपण्डकेसु अङ्गत्तयेनपि थुल्लच्चयमेव, एकेन वा द्वीहि वा दुक्कटन्ति ।

सज्जरित्तसिक्खापदं पञ्चमं ।

२४. इदानीं कुटिकारसिक्खापदं आवि कातुं “संयाचितपरिक्खारं”न्तिआदि आरब्धं । तत्रायं सङ्खेपत्थो — “वासिं देथ, फरसुं देथा”तिआदिना सयं पवत्तितयाचनाय गहितपरिक्खारं संयाचितपरिक्खारं पदभाजने वुत्तनयेन सङ्खं तिक्खत्तुं याचित्वा लद्धभिक्षूहि वा सङ्खेनेव वा तत्थ गन्त्वा सारम्भानारम्भसपरिक्कमनापरिक्कमनभावं जत्वा अदेसितवत्थुकं “कुटि नाम उल्लित्ता वा होति अवलित्ता वा उल्लित्तावलित्ता वा”ति (पारा० ३४९) एवं वुत्तलक्खणं कुटिं । “तत्रिदं पमाणं, दीघसो द्वादस विदत्थियो सुगतविदत्थिया, तिरियं सत्तन्तरा”ति (पारा० ३४८) एवं वुत्तपमाणातिक्कन्तं, “मय्हं वासागारं एसा”ति एवं अत्ता उद्देसो एतिस्साति अत्तुद्देसा, तं अत्तुद्देसं कत्वा गरुं सङ्खादिसेसं फुसेति सम्बन्धो । अयं पनेत्थ विनिच्छयो — अदेसितवत्थुकं पमाणातिक्कन्तं कुन्थकिपिल्लिकादीनं आसये कतत्ता सारम्भं द्वीहि बलीबद्देहि युत्तेन सकटेन गन्तुं असक्कुण्येय्यताय अपरिक्कमनं उल्लित्तादिभेदं कुटिं अत्तनो वसनत्थाय करोन्तो वा कारापेन्तो वा “इदानीं निट्ठानं गमिस्सती”ति पठमपिण्डदाने थुल्लच्चयं, दुतियपिण्डदानेन लेपे घटिते द्वे च सङ्खादिसेसे द्वे च दुक्कटानि, सचे देसितवत्थुकायेव वा पमाणातिक्कन्तायेव वा होति, एकं सङ्खादिसेसं द्वे च दुक्कटानि आपज्जतीति ।

कुटिकारसिक्खापदं छट्ठं ।

२५. इदानीं विहारकारसिक्खापदं दस्सेतुं “महल्लक”न्तिआदि आरब्धं । तत्थ महल्लकन्ति सस्सामिकभावेन संयाचितकुटितो महन्तभावो एतस्स अत्थि, यस्मा वा वत्थुं देसापेत्वा पमाणातिक्कमेनापि कातुं वट्ठति, तस्मा पमाणमहन्ततायपि महल्लको, तं महल्लकं विहारं वा कत्वाति अत्थो । एत्थ पन अदेसितवत्थुकाभावेन एको सङ्खादिसेसो, सेसं अनन्तरसदिसमेव । इध च तत्थ च वासागारं ठपेत्वा उपोसथागारं वा जन्ताघरं वा अगगिसालं वा भविस्सतीति एवमादिना नयेन करोन्तस्स अनापत्ति ।

विहारकारसिक्खापदं सत्तमं ।

२६. इदानीं अमूलकसिक्खापदं पकासेतुं “अमूलकेना”तिआदि आरब्धं । तत्थ अमूलकेनाति यं चोदकेन चुदितकम्हि पुगले अदिट्ठं असुतं अपरिसङ्कितं, इदं एतेसं दस्सनसवनपरिसङ्कासङ्गातानं मूलानं अभावतो अमूलकं, तेन अमूलकेन वत्थुनाति सम्बन्धो । तत्थ अदिट्ठं नाम अत्तनो पसादचक्खुना वा दिब्बचक्खुना वा अदिट्ठं । असुतं नाम तथेव केनचि वुच्चमानं न सुतं । अपरिसङ्कितं नाम चित्तेन अपरिसङ्कितं, तं पन दिट्ठसुतमुतवसेन तिविधं । तत्थ भिक्षुञ्च मातुगामञ्च तथारूपे ठाने दिस्वा “अद्धा इमेहि कत”न्ति वा “करिस्सन्ती”ति वा परिसङ्कति, इदं दिट्ठपरिसङ्कितं नाम । अन्धकारे पटिच्छन्नोकासे वा भिक्षुस्स च मातुगामस्स च वचनं सुत्वा दुतियस्स अत्थिभावं अजानन्तो पुब्बे वुत्तनयेन परिसङ्कति, इदं सुतपरिसङ्कितं नाम । धुत्तेहि इत्थीहि सद्धिं पच्चन्तविहारेसु पुप्फगन्धसुरादीहि अनुभवित्वा गतट्ठानं दिस्वा “केन नु खो इदं कत”न्ति वीमंसन्तो तत्र केनचि भिक्षुना गन्धादीहि पूजा कता होति, भेसज्जत्थाय अरिट्ठं वा पीतं, सो तस्स गन्धं घायित्वा “अयं सो भविस्सती”ति परिसङ्कति, इदं मुतपरिसङ्कितं नाम । एवं तिविधाय परिसङ्काय अभावेन अपरिसङ्कितन्ति अत्थो ।

चोदेन्तोति “पाराजिकं धम्मं आपन्नोसि, अस्समणोसि, असक्कपुत्तियोसी”तिआदीहि वचनेहि सयं चोदेन्तोति अत्थो । एवं चोदेन्तस्स वाचाय वाचाय सङ्खादिसेसो । चोदापेन्तो वाति अत्तना तस्स समीपे ठत्वा अज्जं भिक्षुं आणापेत्वा चोदापेन्तो तस्स आणत्तस्स वाचाय वाचाय गरुं फुसेति अत्थो । अथ सोपि चावनाधिप्पायेन “मयापि दिट्ठं अत्थी”तिआदिना नयेन चोदेति, द्विन्मपि वाचाय आपत्ति । वत्थुना अन्तिमेन चाति भिक्षुनो अनुरूपेसु एकूनवीसतिया पाराजिकेसु अज्जतरेनाति अत्थो । चावेतुन्ति ब्रह्मचरिया चावेतुं, यो सुद्धं वा असुद्धं वा कतूपसम्पदं पुगलं सुद्धदिट्ठिको

समानो चावनाधिष्णायेन चोदेति वा चोदापेति वा, तस्स सङ्घादिसेसोति अधिष्णायो । **सुणमानन्ति** इमिना परम्मुखा दूतेन वा पण्णेन वा चोदेति । चोदेन्तस्स न रुहतीति दीपितं होति । परम्मुखा पन सत्तहि आपत्तिकखन्धेहि वदन्तस्स दुक्कटं ।

अमूलकसिक्खापदं अट्टमं ।

२७. इदानीं अज्जभागियसिक्खापदं दस्सेतुं “**अज्जस्स किरियं**”न्तिआदिमाह । तत्थ **अज्जस्स किरियन्ति** अज्जस्स खत्तियादिजातिकस्स पाराजिकस्स वीतिककमसङ्घातं किरियं दिस्वाति सम्बन्धो । **तेन लेसेनाति** “दस लेसा जातिलेसो नामलेसो गोत्तलेसो लिङ्गलेसो आपत्तिलेसो पत्तलेसो चीवरलेसो उपज्झायलेसो आचरियलेसो सेनासनलेसो”ति (पारा० ३९४) एवं वुत्तेसु दससु लेसेसु यो तस्मिं पुग्गले दिस्सति, तेन लेसेन तदज्जं पुग्गलं ब्रह्मचरिया चावेतुं अन्तिमवत्थुना चोदेन्तो गरुकं फुसेति अत्थो । तत्थ अज्जम्पि वत्थुं लिस्सति सिलिस्सति वोहारमत्तेनेव ईसकं अल्लीयतीति लेसो, जातियेव लेसो **जातिलेसो** । एस नयो सेसपदेसुपि । लेसेन चोदेन्तो कथं चोदेति? अज्जो खत्तियजातिको इमिना चोदकेन पाराजिकं धम्मं अज्झापज्जन्तो दिट्ठो होति, सो अज्जं अत्तनो वेरिं खत्तियजातिकं भिक्खुं पस्सित्वा तं खत्तियजातिलेसं गहेत्वा एवं चोदेति “खत्तियो मया दिट्ठो पाराजिकं धम्मं अज्झापज्जन्तो, त्वम्पि खत्तियो पाराजिकं धम्मं आपन्नोसी”ति वा “सो त्वं खत्तियो, नाज्जो, पाराजिकं धम्मं अज्झापन्नोसी”ति वा चोदेति । एवं नामलेसादयोपि वेदितव्वा ।

अज्जभागियसिक्खापदं नवमं ।

२८. एत्तावता “गरुका नवा”ति उद्दिष्टे वित्थारतो दस्सेत्वा इदानीं तेसु आपन्नेसु पटिपज्जनाकारं दस्सेतुं “**छादेति जानमापन्नं**”न्तिआदि वुत्तं । तस्सायं पिण्डत्थो — यो भिक्खु “अयं इत्थन्नामा आपत्ती”ति आपत्तिवसेन वा “इदं भिक्खूनं न वट्ठती”ति एवं वत्थुवसेन वा **जानमापन्नं** आपत्तिं याव **छादेति, ताव तेन** भिक्खुना अकामा **परिवासो** वसितव्वोति । **चरेय्याति** मानत्तं समादाय वसेय्य । कित्तकं दिवसन्ति चे? छ रत्तियो । मानत्तवासो पन सङ्खेयेव, न गणे, न पुग्गले, तेन वुत्तं “**सङ्खे**”ति । **परिवुत्थोति** “तयो खो उपालि पारिवासिकस्स भिक्खुनो रत्तिच्छेदा सहवासो विप्पवासो अनारोचना”ति (चूळव० ८३) एवं वुत्तं रत्तिच्छेदं अकत्वा परिवुत्थोति अत्थो । तत्थ **सहवासोति** पकतत्तेन भिक्खुना सद्धिं एकच्छन्ने उदकपातट्टानम्भन्तरे वासो । **विप्पवासो** नाम अज्जं पकतत्तं भिक्खुं विना वासो । **अनारोचनाति** आगन्तुकादीनं अनारोचना । एतेसु तीसु एकेनापि रत्तिच्छेदो होति एव । एत्थ पन उपचारसीमगतानं आरोचेतव्वं, न बहि ठितानं, बहि ठितानम्पि सचे सद्धं सुणाति, पस्सति, दूरं वा गन्त्वा आरोचेतव्वमेव, अनारोचेन्तस्स रत्तिच्छेदो चेव वत्तभेदे दुक्कटज्ज होति । अजानन्तस्सेव उपचारसीमं पविसित्वा गच्छन्ति चे, रत्तिच्छेदोव होति, न वत्तभेदो ।

चिण्णमानत्तन्ति “चत्तारो खो, उपालि, मानत्तचारिकस्स भिक्खुनो रत्तिच्छेदा सहवासो विप्पवासो अनारोचना ऊने गणे चरण”न्ति (चूळव० ९२) एवं वुत्तं रत्तिच्छेदं अकत्वा चिण्णमानत्तं परिनिट्ठितमानत्तन्ति अत्थो । एत्थ पन सहवासादयो परिवासे वुत्तप्पकारा एव । “ऊने गणे चरण”न्ति एत्थ गणो चत्तारो वा अतिरेका वा भिक्खू, तस्मा सचेपि तीहि भिक्खूहि सद्धिं वसति, रत्तिच्छेदो होतियेव, “सचे पन तेन तेसं अत्थिभावं दिस्वा आरोचिते पक्कमन्ति, ऊने गणे चरणदोसो न होती”ति (चूळव० अट्ठ० ९७) **अट्ठकथासु** वुत्तं किर । **अब्भेय्याति** तं भिक्खुं वीसतिगणो सङ्घो अब्भेय्य सम्पटिच्छेय्य, अब्भानकम्मवसेन ओसारेय्याति अत्थो । सचे एकेनपि ऊनो वीसतिगणो भिक्खुसङ्घो तं भिक्खुं अब्भेय्य, सो च भिक्खु न अब्भितो, ते च भिक्खू गारय्हा, दुक्कटं आपज्जन्तीति अत्थो ।

२९. इदानीं यथा छादिता आपत्तिं छन्ना होति, तं पकारं दस्सेतुं “आपत्ती”ति आदि वृत्तं। तत्थायं पदयोजना — आपत्तिता च अनुक्खितता च अनन्तरायता च पहुत्तता च आपत्तिनुक्खितअनन्तरायपहुत्ततायो, एतासु चतूसु तथासज्जिता च छादेतुकामो हुत्वा छादना चाति एवं दसहङ्गेहि अरुणुगममहि छन्ना होतीति। एत्थ पन आपत्तिआदीसु चतूसु आपत्तिसज्जिता च अनुक्खितसज्जिता च अनन्तरायसज्जिता च पहुत्तसज्जिता चाति एवं सज्जावसेन योजेत्वा अट्ठङ्गानि गहेतब्बानि, छादेतुकामोति इदमेकं, छादनाति इदमेकन्ति एवं दस।

एतेसु पन आदितो पट्ठाया अयं विनिच्छयो — “आपत्तिं च होति आपत्तिसज्जी चा”ति एत्थ यं आपन्नो, सा तेरसन्नं अज्जतरा होति, सोपि च तत्थ गरुकापत्तिसज्जीयेव हुत्वा जानन्तो छादेति, छन्ना होति। सचे तत्थ अनापत्तिसज्जी वा अज्जापत्तिसज्जी वा वेमतिको वा होति, अच्छन्नाव होति। तिविधं पन उक्खेपनीयकम्मं, तेन अकतो अनुक्खितो। सो चे पकतत्तसज्जी हुत्वा छादेति, छन्ना होति। सचे अपकतत्तसज्जी छादेति, अच्छन्नाव होति। अपकतत्तेन पन पकतत्तसज्जिनापि अपकतत्तसज्जिनापि छादितं अच्छादितमेव होतीति। अनन्तरायिकोति यस्स दससु राजचोरअग्गिउदकमनुस्सामनुस्सवाळसरीसपजीवितब्रह्मचरियन्तरायेसुपि एकोपि नत्थि, सो चे अनन्तरायिकसज्जी हुत्वा छादेति, छन्ना होति। सचे सो अन्धकारभीरुको अनन्तराये एव वाळादिअन्तरायसज्जी हुत्वा छादेति, अच्छन्नाव होति। पहुति यो सक्कोति सभागाभिकखुनो समीपं गन्तुज्जेव आरोचितुज्ज, सो चे पहुसज्जी हुत्वा छादेति, छन्ना होति। यो पन अपहु हुत्वा पहुसज्जी, पहु वा अपहुसज्जी हुत्वा छादेति, अच्छन्नाव होतीति।

अरुणुगममहीति एत्थ पुरेभत्तं वा आपत्तिं आपन्नो होति पच्छाभत्तं वा, याव अरुणं न उग्गच्छति, ताव आरोचेतब्बा। सचे पन अरुणभन्तरे सतक्खत्तुम्पि छादेतुकामता उप्पज्जति, अच्छन्नाव होति। आरोचेन्तो पन सभागसङ्गादिसेसं आपन्नस्स आरोचेतुं न वट्ठति। सचे आरोचेति, आपत्तिं पन आविकता होति, आरोचनपच्चया पन अज्जं दुक्कटं आपत्तिं आपज्जति। इमिना अज्जम्पि वत्थुसभागापत्तिं आरोचेतुं न वट्ठतीति दीपितो होति। आरोचेन्तेन पन “अहं तव सन्तिके एकं आपत्तिं आवि करोमी”ति वा “आचिक्खामी”ति वा “आरोचेमी”ति वा “एकं आपत्तिं आपन्नभावं जानाही”ति वा “एकं गरुकापत्तिं आवि करोमी”ति वा आदिना नयेन वत्तब्बं, एतावता अच्छन्नाव होति। सचे “लहुकापत्तिं आरोचेमी”ति वदति, छन्नाव होतीति। सङ्गादिसेसविनिच्छयो।

सङ्गादिसेसनिद्देसवण्णना निट्ठिता।

३. चीवरनिद्देसवण्णना

३०. एवं गरुके सिक्खितब्बाकारं दस्सेत्वा इदानीं चीवरेसु दस्सेतुं “चीवर”न्ति उद्धटं। तत्थ जातितो छ चीवरानि (महाव० ३३९; पारा० अट्ठ० २.४६२-४६३; कट्ठा० अट्ठ० कथिनसिक्खापदवण्णना), तानि कानीति चे, तं दस्सेतुं “खोमा”ति आदि आरब्धं। तत्थ खोमं नाम खोमवाकसुत्तेहि कतं वत्थं। साणं नाम साणवाकेहि कतं वत्थं। भङ्गं नाम खोमसुत्तादीहि पज्जहि मिस्सेत्वा कतं वत्थं। पाटेक्कं वाकमयमेव वाति वदन्ति। कम्बलं नाम मनुस्सलोमं वाळलोमं ठपेत्वा लोमेहि वायित्वा कतं वत्थं। छळेतानीति छ एतानि। सह अनुलोमेहीति सानुलोमानि। जातितो पन कप्पियानि छ चीवरानीति वृत्तं होति।

३१. इदानीं तेसं अनुलोमानि दस्सेतुं “दुकूल”न्ति आदि वृत्तं। तत्थ (महाव० अट्ठ० ३०५) दुकूलं साणस्स अनुलोमं वाकमयत्ता। पट्टण्णन्ति पट्टण्णदेसे पाणकेहि सज्जातवत्थं। सोमारदेसे, चीनदेसे जातं सोमारचीनजं पटन्ति सम्बन्धो।

इमानि तीणिपि कोसेय्यस्स अनुलोमानि पाणकेहि कतसुत्तमयत्ता । इद्धिजन्ति एहिभिक्षून् पुञ्जिद्धिया निब्बत्तचीवरं । तं पन खोमादीनं अञ्जतरं होति । कप्परुक्खेहि निब्बत्तं जालिनिया देवकञ्जाय अनुरुद्धत्थेरस्स दिन्नवत्थादिकं **देवदिन्नं** । तम्पि खोमादीहि निब्बत्तवत्थसदिसत्ता छन्नम्पि अनुलोमं होतियेव कप्पासिकस्स वा, इद्धिजम्पि तथेव वेदितब्बं । **तस्स तस्साति** खोमादिकस्स । **अनुलोमिकन्ति** अनुरूपं ।

३२-३३. एवं जातितो सानुलोमानि छ चीवरानि दस्सेत्वा इदानि तेसु अधिद्वानादिकं विधानं दस्सेतुं **“तिचीवरं”**न्तिआदि वुत्तं । एत्थ (कङ्का० अट्ठ० कथिनसिकखापदवण्णना; महाव० ३५८) धिद्वानतो पुब्बे तिचीवरं नाम पाटेक्कं नत्थि सङ्घाटिआदिप्पहोनकस्स पच्चत्थरणादिवसेनापि अधिद्वानुं अनुञ्जातत्ता । तस्मा **“तिचीवरं अधिद्वेय्य न विकप्पेय्या”**ति एत्थ **“इमं सङ्घाटि”**न्ति एवं नामे गहिते **“अधिद्वानं”**मिच्चेव वत्तब्बं, **“विकप्पेमी”**ति पन न वत्तब्बन्ति अधिप्पायो । एवं सेसेसुपि । मुखपुञ्चनञ्च निसीदनञ्च **मुखपुञ्चननिसीदनं** । **कण्डुच्छादिन्ति** कण्डुप्पटिच्छादिं अधिद्वेय्य, न विकप्पेय्याति सम्बन्धो । **एत्थाति** इमेसु नवसु चीवरेसु । **तिचीवरन्ति** तिचीवराधिद्वाननयेन अधिद्विततिचीवरं । **विना** अलद्धसम्मुतिको भिक्षु अविप्पवाससम्मुतिअलद्धद्वाने एकाहम्पि हत्थपासं विजहित्वा न वसेय्याति अत्थो । **“न भिक्षवे चातुमासं निसीदनेन विप्पवसितब्बं, यो विप्पवसेय्य, आपत्ति दुक्कटस्सा”**ति **खुद्दकक्खन्धके** (चूळव० २६३) वुत्तत्ता चातुमासं निसीदनं विना न वसेय्याति अत्थो ।

३४. इदानि अधिद्वानविधिं दस्सेतुं **“इमं सङ्घाटि”**न्तिआदि वुत्तं । तत्थ **मिच्चधिद्वयेति** इति अधिद्वये, **“इमं सङ्घाटिं अधिद्वामी”**ति एवं सङ्घाटिं अधिद्वयेति अत्थो । **अहत्थपासमेतन्ति** दूरे ठितं पन ठपितोकासं सल्लक्खेत्वा सचे एकं, **“एत”**न्ति, बहूनि चे, **“एतानी”**ति वत्त्वा अधिद्वयेति अत्थसम्बन्धो । **सेसेसुपि अयं नयोति** यथा **“इमं सङ्घाटिं अधिद्वामी”**ति वुत्तं, एवं **“इमं उत्तरासङ्गं, इमं कण्डुप्पटिच्छादिं अधिद्वामी”**ति एवं अत्तनो नामेनेव वत्त्वा सम्मुखापि परम्मुखापि वुत्तनयेन अधिद्वानात्तब्बन्ति वुत्तं होति ।

३५. इदानि सचे पुब्बे अधिद्वितं तिचीवरं निसीदनं वस्सिकसाटिकं कण्डुप्पटिच्छादीति इमेसु छसु चीवरेसु अञ्जतरं चीवरं अत्थि, पुन तथाविधं चीवरं अधिद्वहित्वा परिहरितुं इच्छन्तेन **“द्वे पन न वट्ठन्ती”**ति (पारा० अट्ठ० २.४६९; कङ्का० अट्ठ० कथिनसिकखापदवण्णना) वुत्तत्ता पुब्बे अधिद्वितं पच्चुद्धरित्वा अधिद्वानात्तब्बन्ति दस्सेतुं **“अधिद्वहन्तो”**तिआदि वुत्तं, तं उत्तानमेव । **पत्ताधिद्वहने तथाति** **“इमं पत्तं, एतं पत्तं”**न्ति एवं नाममत्तमेव विसेसो । सेसं तादिसमेवाति अत्थो ।

३६. एतं इमं व सङ्घाटिं संसेति एत्थ सचे अन्तोगम्भे वा सामन्तविहारे वा होति, ठपितद्वानं सल्लक्खेत्वा **“एतं सङ्घाटिं अधिद्वामी”**ति वाचा भिन्दितब्बा, सचे हत्थपासे होति, **“इमं सङ्घाटि”**न्ति तेसं तेसं नामवसेन वाचा भिन्दितब्बाति अत्थो । पच्चुद्धारेपि एसेव नयो । एत्थ पन **“द्वे चीवरस्स अधिद्वाना कायेन वा अधिद्वेति, वाचाय वा अधिद्वेती”**ति (परि० ३२२) वुत्तत्ता सङ्घाटिआदिकं हत्थेन गहेत्वा **“इमं सङ्घाटिं अधिद्वामी”**तिआदिना नयेन चित्तेन आभोगं कत्वा कायविकारं करोन्तेन कायेन अधिद्वानात्तब्बं, येन केनचि सरीरावयवेन अफुसन्तस्स न वट्ठति । वाचाय अधिद्वहन्तेन वचीभेदं कत्वाव अधिद्वानात्तब्बं । तथा पत्तेपि । **विदूति** पण्डितो ।

३७-८. इदानि तेसं पमाणपरिच्छेदं दस्सेतुं **“सङ्घाटि पच्छिमन्तेना”**तिआदि वुत्तं । तत्थ दीघतो मुट्ठिपञ्चकतो (पारा० अट्ठ० २.४६९; कङ्का० अट्ठ० कथिनसिकखापदवण्णना) पट्टाय **“तत्रिदं सुगतस्स सुगतचीवरप्पमाणं, दीघसो नव विदत्थियो सुगतविदत्थिया, तिरियं छ विदत्थियो”**ति (पाचि० ५४८) एवं वुत्तसुगतचीवरूनापि वट्ठति । तिरियं पन मुट्ठित्तिकं । च-सद्देन अतिरेकम्पि वट्ठतीति अत्थो । उत्तरासङ्गस्सपि एतदेव पमाणन्ति तं दस्सेतुं **“तथा एकंसिकस्सापी”**ति

वुत्तं । अन्तरवासकस्स पन “पारुपनेनपि हि सक्का नाभिं पटिच्छादेतु”न्ति (पारा० अट्ठ० २.४६९) **अट्ठकथावचनतो** “**द्विहत्यो वा**”ति वुत्तं ।

३९. निसीदनस्स दीघेनाति एत्थ (पाचि० ५३१ आदयो; पाचि० अट्ठ० ५३१; कङ्खा० अट्ठ० निसीदनसिक्खापदवण्णना) **निसीदनन्ति** सन्थतसदिसं सन्थरित्वा एकस्मिं अन्ते वुत्तप्पमाणेन द्वीसु ठानेसु फालेत्वा कताहि तीहि दसाहि युत्तस्स परिक्खारस्सेतं नामं ।

४०. कण्डुप्पटिच्छादि (पाचि० ५३८; महाव० ३५४; पाचि० अट्ठ० ५३७; कङ्खा० अट्ठ० कण्डुप्पटिच्छादिसिक्खापदवण्णना) नाम यस्स अधोनाभिउब्भजाणुमण्डलं कण्डु वा पिळका वा अस्सावो वा थुल्लकच्छु वा आबाधो, तस्स पटिच्छादनत्थाय अनुज्जातं चीवरं । गाथायो सुविज्जेय्याव ।

४१. अट्ठतेय्यावाति (पाचि० ५४४) एत्थ ततो उद्धं न वट्ठतीति अत्थो ।

४२. एत्थाति सङ्घाटितो पट्ठाया याव वस्सिकसाटिका, ताव दस्सितचीवरेसूति अत्थो । **तदुत्तरिन्ति** ततो तेसं चीवरानं वुत्तप्पमाणतो उत्तरिं करोन्तस्स छेदनपाचित्ति होतीति पाठसेसो, तं अतिरेकं छिन्दित्वा पुन पाचित्तियं देसेतब्बन्ति अत्थो । **पच्चत्थरणमुखचोळाति** एत्थ “अनुजानामि, भिक्खवे, याव महन्तं पच्चत्थरणं आकङ्खति, ताव महन्तं पच्चत्थरणं कातु”न्ति (महाव० ३५३) वुत्तत्ता पच्चत्थरणस्स पमाणपरिच्छेदो नत्थि, । मुखपुञ्चनचोळस्स पन उक्कट्टवसेन वा अन्तिमवसेन वा पमाणपरिच्छेदो न वुत्तो, तस्मा तम्मि अप्पमाणिकं । तेन वुत्तं “**आकङ्खितप्पमाणिका**”ति, इच्छितप्पमाणिकाति अत्थो । याव एकं धोवीयति, ताव अज्जं परिभोगत्थाय इच्छितब्बन्ति द्वेपि वट्ठन्ति ।

४३. न दीपितन्ति कत्थ न दीपितं? अट्ठकथासु । कस्माति चे? “तेन खो पन समयेन भिक्खूनं परिपुण्णं होति तिचीवरं, अत्थो च होति परिस्सावनेहिपि थविकाहिपि । भगवतो एतमत्थं आरोचेसुं । अनुजानामि, भिक्खवे, परिक्खारचोळक”न्ति (महाव० ३५७) बहून् पत्तथविकपरिस्सावनादीन् सङ्गहवसेन वुत्तत्ता पाटेक्कं निधानमुखन्ति । यस्मा पन भगवता “यं यं लब्धति, तं तं इमिना विधानेन अधिद्वहित्वा पुन येन येन परिस्सावनादिना अत्थो होति, तं तं कत्वा गण्हन्तू”ति अनुकम्पाय अनुज्जातं, तस्मा विकप्पनुपगपच्छिमचीवरप्पमाणं थविकम्मि पटपरिस्सावनम्मि बहूनिपि एकतो कत्वा “इमानि चीवरानि परिक्खारचोळानि अधिद्वामी”ति वत्वा अधिद्वानुत्तुम्पि वट्ठतियेव । तस्मा वुत्तं “**तथा वत्वा**”ति, “परिक्खारचोळ”न्ति वत्वाति अत्थो । **विकप्पियन्ति** विकप्पनुपगं ।

४४. अहतकप्पानन्ति (महाव० ३४८) एकवारं धोवितकानं ।

४५. उत्तुद्धटानन्ति उत्तुतो दीघकालतो उद्धटानं, कतवत्थकिच्चानं पिलोतिकानन्ति वुत्तं होति । **सेसाति** उत्तरासङ्गान्तरवासका । पंसु विय कुच्छितभावं पटिक्कूलभावं उलति गच्छतीति पंसुकूलं, चोळखण्डानमेतं नामं, तस्मिं **पंसुकूले** यथारुचीति अत्थो । कस्माति चे? “अनुजानामि, भिक्खवे, अहतानं दुस्सानं अहतकप्पानं दिगुणं सङ्घाटिं एकच्चियं उत्तरासङ्गं एकच्चियं अन्तरवासकं, उत्तुद्धटानं दुस्सानं चतुग्गुणं सङ्घाटिं दिगुणं उत्तरासङ्गं दिगुणं अन्तरवासकं, पंसुकूले यावदत्थं, पापणिके उस्साहो करणीयो”ति वुत्तत्ता, तस्मा सुसानादीसु पतितपंसुकूले च अन्तरापणे पतितपिलोतिकचीवरे च पटपरिच्छेदो नत्थि, पटसतम्मि वट्ठतीति सिद्धं ।

४६. इदानीं “अनुजानामि, भिक्षवे, छिन्नकं सङ्घाटिं छिन्नकं उत्तरासङ्गं छिन्नकं अन्तरवासक”न्ति (महाव० ३४५) वत्वा पुन “तेन खो पन समयेन अज्जरस्स भिक्षुनो तिचीवरे कयिरमाने सब्बं छिन्नकं नप्पहोति । भगवतो एतमत्थं आरोचेसुं । अनुजानामि, भिक्षवे, द्वे छिन्नकानि एकं अच्छिन्नकन्ति । द्वे छिन्नकानि एकं अच्छिन्नकं नप्पहोति । अनुजानामि, भिक्षवे, द्वे अच्छिन्नकानि एकं छिन्नकन्ति । एकं छिन्नकं नप्पहोति । अनुजानामि, भिक्षवे, अन्वाधिकम्पि आरोपेतुं । न च, भिक्षवे, सब्बं अच्छिन्नकं धारेतब्बं, यो धारेय्य, आपत्ति दुक्कटस्सा”न्ति (महाव० ३६०) एवं वुत्तविधानं दस्सेतुं “तीसू”न्ति आदि आरब्धं । तस्स अत्थो — तीसु चीवरेसु यं छिन्दित्वा सिब्बितुं सब्बपच्छिमप्पमाणं प्होति, तं छिन्दितब्बं । सब्बेसु पन अप्पहोन्तेसु अन्वाधिकं आदियेय्याति । तत्थ अन्वाधि नाम अनुवातं विय संहरित्वा चीवरस्स उपरि सङ्घाटिआकारेन आरोपेतब्बं । आगन्तुकपत्तन्तिपि वदन्ति । इदं पन अप्पहोनेके अनुज्जातं । सचे प्होति, न वट्टन्ति, छिन्दितब्बमेव । अनादिण्णन्ति अनारोपितं अन्वाधिकं । न धारेय्याति तिचीवराधिद्वानवसेन अधिद्वहित्वा न धारेतब्बन्ति अधिप्पायो ।

४७-८. इदानीं उदोसितसिक्खापदनयं दस्सेतुं “गामे”न्ति आदि वुत्तं । एत्थ पन सचे गामो (पारा० ४७८; पारा० अट्ठ० २.४७७-४७८; कङ्का० अट्ठ० उदोसितसिक्खापदवण्णना) एकस्स रज्जो वा भोजकस्स वा वसेन एककुलस्स होति, पाकारादिना परिक्षित्तत्ता एकूपचारो च, एवरूपे गामे चीवरं निक्खिपित्वा तस्मिं गामे यथारुचित्तद्वाने वसितुं लब्धति । सचे सो गामो अपरिक्षित्तो, यस्मिं घरे चीवरं निक्खित्तं होति, तस्मिं घरे वसितब्बं, तस्स वा घरस्स समन्ततो हत्थपासा न विजहितब्बं ।

सचे सो गामो वेसालिकुसिनारादयो विय नानाराजूनं वा भोजकानं वा होति, वुत्तप्पकारेन परिक्षित्तो च, एवरूपे गामे यस्मिं घरे चीवरं निक्खित्तं, तस्मिं घरे वा वत्थब्बं । यस्सा वीथिया तं घरं होति, तस्सा वीथिया तस्स घरस्स सम्मुखाद्वाने सभाये वा नगरद्वारे वा वत्थब्बं, तेसं सभायद्वारानं हत्थपासा वा न विजहितब्बं । सचे अपरिक्षित्तो, यस्मिं घरे निक्खित्तं, तत्थ वा तस्स हत्थपासे वा वत्थब्बं ।

निवेसनादयो हम्मियपरियोसाना गामपरिक्षेपतो बहि सन्निविट्ठाति वेदितब्बा । इतरथा तेसं गामग्गहणेनेव गहितत्ता गामस्स एककुलनानाकुलएकूपचारनानूपचारतावसेनेव विनिच्छयो वत्तब्बो सिया । निवेसनादीनं वसेनेव पाळियं (पारा० ४७८ आदयो) अत्थो विभत्तो, न गामवसेन । उदोसितविनिच्छये अयं नयो वुत्तोयेव ।

निवेसनेति एत्थ सचे एककुलस्स निवेसनं होति परिक्षित्तज्ज, अन्तोनिवेसने चीवरं निक्खिपित्वा अन्तोनिवेसने वत्थब्बं । अपरिक्षित्तज्जे होति, यस्मिं गम्भे चीवरं निक्खित्तं, तस्मिं वत्थब्बं, तस्स गम्भस्स हत्थपासा वा न विजहितब्बं । सचे नानाकुलस्स होति परिक्षित्तज्ज, यस्मिं गम्भे चीवरं निक्खित्तं, तस्मिं गम्भे वत्थब्बं, सब्बेसं साधारणद्वारमूले वा तेसं गम्भद्वारमूले वा तेसं गम्भद्वारमूलानं वा हत्थपासा न विजहितब्बं । अपरिक्षित्तज्जे होति, यस्मिं गम्भे चीवरं निक्खित्तं, तस्मिं गम्भे वत्थब्बं, हत्थपासा वा न विजहितब्बं ।

उदोसितोति यानादीनं भण्डानं साला । पासादोति दीघपासादो । हम्मियन्ति मुण्डच्छदनपासादो । नावा पन थलं आरोपेत्वा निक्खित्तापि होति, समुद्वे ठितापि । सचे एककुलस्स नावा होति, अन्तोनावाय चीवरं निक्खिपित्वा अन्तोनावाय वत्थब्बं । नानाकुलस्स नावा होति नानागम्भा नानाओवरका, यस्मिं ओवरके चीवरं निक्खित्तं, तस्मिं वत्थब्बं, चीवरस्स हत्थपासा वा न विजहितब्बं ।

अट्टोति पटिराजादीनं पटिबाहनत्थं इट्टुकाहि कतो बहलभित्तिको चतुपञ्चभूमिको पतिस्सयविसेसो । माळोति एककूटसङ्गहितो चतुरस्सपासादो । इमेसु पन उदोसितादीसु माळपरियोसानेसु निवेसने वुत्तनयेनेव विनिच्छयो वेदितब्बो । निवेसनन्ति पन उदोसितादीनं वसेन अकताय पतिस्सयविकतिया अधिवचनं ।

आरामो नाम पुष्फारामफलारामादिको । सचे एककुलस्स आरामो होति परिक्खित्तो च, अन्तोआरामे चीवरं निक्खिपित्वा अन्तोआरामे वत्थब्बं । सचे अपरिक्खित्तो, चीवरस्स हत्थपासा न विजहितब्बं । सचे नानाकुलस्स आरामो होति परिक्खित्तो च, द्वारमूले वा वत्थब्बं, द्वारमूलस्स हत्थपासा वा न विजहितब्बं । अपरिक्खित्तो चे, चीवरस्स हत्थपासा न विजहितब्बं ।

सत्थो नाम जङ्घसत्थसकटसत्थानमञ्जतरो । सचे एककुलस्स सत्थो होति, सत्थे चीवरं निक्खिपित्वा पुरतो वा पच्छतो वा सत्तब्भन्तरा न विजहितब्बा, पस्सतो अब्भन्तरं न विजहितब्बं । **अब्भन्तरं** नाम अट्टवीसतिहत्थं होति । सचे गच्छन्तो सत्थो सकटे वा भग्गे, गोणे वा नट्टे अन्तरा छिज्जति, यस्मिं कोट्टासे चीवरं निक्खिपितब्बं, तत्थ वसितब्बं । सचे नानाकुलस्स होति, सत्थे चीवरं निक्खिपित्वा चीवरस्स हत्थपासा न विजहितब्बं ।

खेत्तखलेसु आरामे वुत्तसदिसोव विनिच्छयो । **दुमेति** रुक्खमूले । सचे एककुलस्स रुक्खमूलं होति, यं मज्झन्हिककाले समन्ता छाया फरति, तस्मिं ठाने अविरळे पदेसे तस्स छायाय फुट्टोकासस्स अन्तो एव निक्खिपितब्बं । सचे विरळसाखस्स पन रुक्खस्स आतपेन फुट्टोकासे ठपेति, अरुणुगमने सचे सो भिक्खु तस्स हत्थपासे न होति, अज्जस्मिं वा ठाने तस्स छायायपि होति, निस्सगियं होतियेव । नानाकुलस्स चे होति, चीवरस्स हत्थपासा न विजहितब्बं ।

अज्झोकासे पन विज्झाटवीआदीसु अरज्जेसुपि समुद्धमज्झे मच्छबन्थानं अगमनपथेसु दीपकेसुपि चीवरं ठपेत्वा ततो समन्ता सत्तब्भन्तरे पदेसे यत्थ कत्थचि वसितब्बं । सचे सत्तब्भन्तरतो केसग्गमत्तम्पि अतिक्कमित्वा अरुणं उट्टपेति, निस्सगियं होति ।

एत्थ पन **पाळियं** “गामो एकूपचारो नानूपचारो”तिआदिना (पारा० ४७७) अविसेसेन मातिकं निक्खिपित्वापि गामनिवेसनउदोसितखेत्तधञ्जकरणआरामविहारानं एकूपचारनानूपचारता “गामो एकूपचारो नाम एककुलस्स गामो होति परिक्खित्तो च अपरिक्खित्तो चा”तिआदिना (पारा० ४७८) परिक्खित्तापरिक्खित्तवसेन विभत्ता । अट्टमाळपासादहम्मियनावासत्थरुक्खमूलअज्झोकासानम्पि एवं अवत्वा “एककुलस्स अट्टो होति, नानाकुलस्स अट्टो होती”तिआदिना (पारा० ४८४) नयेन एककुलनानाकुलवसेन च अन्ते “अज्झोकासो एकूपचारो नाम अगामके अरज्जे समन्ता सत्तब्भन्तरा एकूपचारो, ततो परं नानूपचारो”ति (पारा० ४९४) च एवं एकूपचारनानूपचारता विभत्ता । तस्मा गामादीसु परिक्खित्तं एकूपचारं, अपरिक्खित्तं नानूपचारन्ति च अट्टादीसु यं एककुलस्स, तं एकूपचारं नानाकुलस्स नानूपचारन्ति च गहेतब्बं । अज्झोकासपदे वुत्तनयेन गहेतब्बं ।

भिक्खुसम्मुतियाज्जत्राति यं गिलानस्स भिक्खुनो चीवरं आदाय पक्कमितुं असक्कोन्तस्स जत्तिदुतियेन कम्मेन अविप्पवाससम्मुति दीयति, तं ठपेत्वाति अत्थो । लद्धसम्मुतिकस्स पन याव रोगो न वूपसम्पति, तस्मिं वूपसन्ते अज्जो वा कुप्पति, अनापत्तियेव ।

४९. “अनुजानामि, भिक्खवे, कण्डुप्पटिच्छादिं याव आबाधा अधिट्ठातुं, ततो परं विकप्पेतुं । वस्सिकसाटिकं वस्सानं

चातुमासं अधिष्ठातुं, ततो परं विकप्पेतु”न्ति (महाव० ३५८) वुत्तत्ता रोगपरियन्ता कण्डुप्पटिच्छादि, वस्सानपरियन्ता वस्सिकसाटिकाति अत्थो। **सेसाति** तिचीवरादयो कालवसेन **अपरियन्तिकाति** अत्थो।

५०. पच्चत्थरणादित्तयं सदसम्पि अदसम्पि रत्तम्पि अरत्तम्पि आदिण्णकप्पम्पि अनादिण्णकप्पम्पि लब्भतीति अत्थो। **निसीदनन्ति** निसीदनञ्च रत्तं अनादिण्णकप्पञ्च लब्भतीति अधिप्पायो। पच्चत्थरणापरिक्खारमुखपुञ्छनचोळानि पन नीलम्पि पीतकम्पि लोहितकम्पि पुप्फदसादिकम्पि वट्टन्ति, तस्मा “**सदसम्पी**”तिआदि वुत्तं। एवरूपं पन निवासेतुं वा पारुपितुं वा न वट्टति, केवलं पच्चत्थरणादिवसेन अधिष्ठानमत्तं कातुं वट्टति।

५१. तिचीवरं कण्डुप्पटिच्छादि वस्सिकसाटिकाति इदं पन **सेसचीवरपञ्चकं** अदसं रजितंयेव कप्पति, तञ्च आदिण्णकप्पमेवाति अत्थो। **सदसंव निसीदनन्ति** इदं पन पुब्बे “सदसम्पी”ति एत्थ वुत्तत्ता अदसम्पि निसीदनं वट्टतीति सम्मोहनिवारणत्थं वुत्तन्ति वदन्ति।

५२. **अनधिष्ठितन्ति** तिचीवरादिवसेन अनधिष्ठितं। **अनिस्सट्ठं** नाम अञ्जेसं अविस्सज्जितं, तं पन विकप्पेत्वा परिभुज्जितव्वन्ति अत्थो।

इदानीं विकप्पनुपगस्स पमाणं हेट्ठिमपरिच्छेदेन दस्सेतुं “**हत्थदीघ**”न्तिआदिमाह। तत्थ “अनुजानामि, भिक्खवे, आयामेन अट्ठङ्गुलं सुगतङ्गुलेन चतुरङ्गुलवित्थतं पच्छिमं चीवरं विकप्पेतु”न्ति (महाव० ३५८) वुत्तत्ता दीघतो एकहत्थं पुथुलतो उपट्ठहत्थं विकप्पेतव्वन्ति अधिप्पायो।

५३. **तिचीवरस्साति** विनयतिचीवरस्स, न धुतङ्गतिचीवरस्स। तस्स पन इमेसु नवसु चीवरत्तयमेव लब्भति, न अञ्जं लब्भति। **सब्बमेतन्ति** सब्बं अधिष्ठानविधानञ्च परिहरणविधानञ्चाति अत्थो। **परिक्खारचोळियो** सब्बन्ति तिचीवरादिकं नवविधम्पि चीवरं। **तथा वत्त्वाति** “परिक्खारचोळ”न्ति वत्त्वा। **अधिष्ठतीति** अधिष्ठाति। किं पन तिचीवरं परिक्खारचोळं अधिष्ठातुं वट्टतीति? आम वट्टति, “परिक्खारचोळं नाम पाटेककं निधानमुखमेतन्ति तिचीवरं परिक्खारचोळं अधिष्ठित्वा परिभुज्जितुं वट्टति। उदोसितसिक्खापदे पन तिचीवरं अधिष्ठित्वा परिहरन्तस्स परिहारो वुत्तो”ति **अट्ठकथायं** (पारा० अट्ठ० २.४६९) वुत्तं, तस्मा तिचीवरं परिक्खारचोळं अधिष्ठहन्तेन पच्चुद्धरित्वा पुन अधिष्ठातव्वं।

५४. इदानीं एतेसं अधिष्ठानविजहनाकारं दस्सेतुं “**अच्छेदविस्सज्जनगाहविब्भमा**”तिआदि वुत्तं। तत्थ **अच्छेदोति** चोरादीहि अच्छिन्दनं। **विस्सज्जनन्ति** अञ्जेसं दानं। कथं पन दिन्नं, कथं गहितं सुदिन्नं सुगहितञ्च होतीति? सचे “इदं तुय्हं देमि ददामि दज्जामि ओणोजेमि परिच्चजामि निस्सज्जामि विस्सज्जामी”ति वा “इत्थन्नामस्स देमि...पे०... विस्सज्जामी”ति वा वदति, सम्मुखापि परम्मुखापि दिन्नंयेव होति। “तुय्हं गण्हाही”ति वुत्ते “मय्हं गण्हामी”ति वदति, सुदिन्नं सुगहितञ्च। “तव सन्तकं करोहि, तव सन्तकं होतु, तव सन्तकं करिस्सती”ति वुत्ते “ममसन्तकं करोमि, मम सन्तकं होतु, मम सन्तकं करिस्सामी”ति वदति, दुदिन्नं दुगहितञ्च। सचे पन “तव सन्तकं करोही”ति वुत्ते “साधु, भन्ते, मय्हं गण्हामी”ति गण्हाति, सुगहितं।

गाहोति विस्सासगाहो (पारा० अट्ठ० १.१३१)। सो पन एवं वेदितव्वो — “अनुजानामि, भिक्खवे, पञ्चहङ्गेहि समन्नागतस्स विस्सासं गहेतुं। सन्दिट्ठो च होति, सम्भत्तो च, आलपितो च, जीवति च, जानाति च ‘गहिते मे अत्तमनो भविस्सती’”ति (महाव० ३५६)। तत्थ **सन्दिट्ठोति** दिट्ठमत्तकमित्तो। **सम्भत्तोति** दळ्हमित्तो। **आलपितोति** “मम सन्तकं यं

इच्छसि, तं गणहेय्यासि, आपुच्छित्वा गहणे कारणं नत्थी”ति वुत्तो । जीवतीति अनुट्ठानसेय्याय सयितोपि याव जीवितिन्द्रियुपच्छेदं न पापुणाति । गहिते च अत्तमनोति गहिते च तुट्ठचित्तो । एवरूपस्स सन्तकं “गहिते मे अत्तमनो भविस्सती”ति जानन्तेन गहेतुं वट्ठति । अनवसेसपरियादानवसेन चेतानि पञ्च अङ्गानि वुत्तानि, विस्सासग्गाहो पन तीहि अङ्गेहि रुहति । कथं? सन्दिट्ठो जीवति गहिते अत्तमनो, सम्भत्तो जीवति गहिते अत्तमनो, आलपितो जीवति गहिते अत्तमनोति एवं ।

यो पन जीवति, न च गहिते अत्तमनो होति, तस्स सन्तकं विस्सासभावेन गहितम्पि पुन दातब्बं । ददन्तेन मतकधनं ताव ये तस्स धने इस्सरा गहट्ठा वा पब्बजिता वा, तेसं दातब्बं । यो पन पठमंयेव “सुट्ठु कतं तया मम सन्तकं गणहन्तेना”ति वचीभेदेन वा चित्तुप्पादमत्तेन वा अनुमोदित्वा पच्छा केनचि कारणेन कुपितो, सो पच्चाहरापेतुं न लभति । योपि अदातुकामो, चित्तेन पन अधिवासेति, न किञ्चि वदति, सोपि पुन पच्चाहरापेतुं न लभति । यो पन “मया तुम्हाकं सन्तकं गहित”न्ति वा “परिभुत्त”न्ति वा वुत्ते नाधिवासेति, “पटिदेही”ति भणति, सो पच्चाहरापेतुं लभति ।

विब्भमाति इमिना भिक्खुनियायेव अधिट्ठानविजहनं गहितं होति । सा पन यदा विब्भमति, तदा अस्समणी होति । भिक्खु पन विब्भमन्तोपि याव सिक्खं न पच्चक्खाति, ताव भिक्खुयेवाति अधिट्ठानं न विजहतीति । लिङ्गसिक्खाति लिङ्गपरिवत्तनञ्च सिक्खापच्चक्खानञ्चाति अत्थो । सब्बेसूति नवसु चीवरेसु । अधिट्ठानवियोगकारणाति अधिट्ठानविजहनकारणा, इमेसु अञ्जतरेन अधिट्ठानं विजहतीति अत्थो ।

किञ्च भिय्यो (पारा० अट्ठ० २.४६९) — तिचीवरस्स पन विनिब्बिद्धछिद्वञ्च अधिट्ठानविजहनं करोतीति अत्थो । तत्थ सङ्गाटिउत्तरासङ्गानं दीघन्ततो विदत्थिप्पमाणस्स तिरियन्ततो अट्ठङ्गुलप्पमाणस्स पदेसस्स ओरतो कनिट्ठङ्गुलिनखपिट्ठिप्पमाणकं छिद्वं अधिट्ठानं भिन्दति । अन्तरवासकस्स दीघन्ततो विदत्थिप्पमाणस्सेव तिरियन्ततो चतुरङ्गुलप्पमाणस्स पदेसस्स ओरतो छिद्वं अधिट्ठानं भिन्दति, परतो पन न भिन्दति । तस्मा छिद्वे जाते तिचीवरं अतिरेकचीवरं होति, सूचिकम्मं कत्वा पुन अधिट्ठातब्बं । इतरेसं पन छिद्वेन विजहनं नाम नत्थि । यो पन तिचीवरेपि दुब्बलट्ठाने पठमं अगगळं दत्वा पच्छा दुब्बलट्ठानं छिन्दित्वा अपनेति, अधिट्ठानं न भिज्जति । मण्डलपरिवत्तनेपि एसेव नयो । यो पन उभो कोटियो मज्झे करोन्तो सचे पठमं छिन्दित्वा पच्छा घट्टेति, अधिट्ठानं विजहति, अथ घट्टेत्वा छिन्दति, न विजहति । रजकेहि धोवापेत्वा सेतकं करोन्तस्सापि न विजहति एव ।

५५. इदानि अकप्पियचीवरानि दस्सेतुं “कुसवाकफलकानी”तिआदि आरब्धं । तत्थ कुसचीरं (महाव० ३७१; महाव० अट्ठ०) नाम कुसे गन्थेत्वा कतचीवरं । वाकचीरं नाम तापसानं वक्कलं । फलकचीरं नाम फलकानि सिब्बित्वा कतचीवरं । केसकम्बलन्ति केसेहि तन्तं वायित्वा कतकम्बलं । वालकम्बलन्ति चमरवालेहि वायित्वा कतकम्बलं । उलूकपक्खन्ति उलूकसकुणस्स पक्खेहि कतनिवासनं । अजिनक्खिपन्ति सलोमं सखुरं अजिनमिगचम्मं । इमेसु सत्तसु वत्थेसु यं किञ्चि धारयतो थुल्लच्चयन्ति अत्थो । यथा इमेसु थुल्लच्चयं, तथा अक्कनाळं निवासेन्तस्स । अक्कनाळं नाम अक्कदण्डे वाकादीहि गन्थेत्वा कतचीवरं । “न भिक्खवे अक्कनाळं निवासेतब्बं, यो निवासेय्य, आपत्ति थुल्लच्चयस्सा”ति (महाव० ३७१) हि वुत्तं ।

५६. कदलेरकक्कदुस्से पोत्थके चापीति एत्थ कदलिएरकअक्कमकचिवाकेहि कतानि वत्थानि एवं वुत्तानीति वेदितब्बानि । एतेसु पोत्थकोयेव पाळियं आगतो, इतरानि तग्गतिकत्ता अट्ठकथासु पटिक्खित्तानि । इमेसु चतूसुपि दुक्कटमेव । “न भिक्खवे नगियं तित्थियसमादानं समादियितब्बं, यो समादियेय्य, आपत्ति थुल्लच्चयस्सा”ति (महाव०

३७०) वृत्तता नगियम्पि न कप्पति एव । सब्बमेव नीलकं **सब्बनीलकं** । एवं सेसेसुपि । एत्थ **नीलं** उमापुष्पवण्णं होति । **मज्जेदुकं** मज्जेदुकवण्णमेव । **पीतकं** कणिकारपुष्पवण्णं । **लोहितकं** जयसुमनपुष्पवण्णं । **कण्हकं** अहारिदुकवण्णं ।

५७. महारङ्गं नाम सतपदिपिट्ठिवण्णं । **महानामं** नाम रत्तसम्भिन्नवण्णं होति । पदुमपुष्पवण्णन्तिपि वृत्तं, मन्दरत्तन्ति अत्थो । **तिरीटके**ति रुक्खतचे । **अच्छिन्नदीघदसके**ति सब्बसो अच्छिन्नदसके च मज्झे छिन्नदसके चाति अत्थो । अज्जमज्जं संसिब्बित्वा कतदसं **फलदसं** नाम । केतकपुष्पादिपुष्पसदिसाहि दसाहि युत्तं **पुष्पदसं** नाम । एतेसुपि “पोत्थके चापी”ति एत्थ वृत्तअपि-सद्देन दुक्कटन्ति वेदितब्बं । **तथा**ति यथा एतेसु कदलिदुस्सादीसु पुष्पदसावसानेसु दुक्कटं, तथा कञ्चुकवेठनेसुपि यं किञ्चि धारेन्तस्स दुक्कटन्ति अत्थो ।

एतेसु पन अयं विनिच्छयो (महाव० अट्ठ० ३७२) — सब्बनीलकादीनि रजनानि वमेत्वा पुन रजित्वा धारेतब्बानि, न सक्का चे वमेतुं, पच्चत्थरणादीनि वा कारेतब्बानि, तिपट्टचीवरस्स मज्झे वा दातब्बानि । अच्छिन्नदसकादीनि दसा छिन्दित्वा धारेतब्बानि । कञ्चुकं विजटेत्वा रजित्वा परिभुज्जितब्बं । वेठनेपि एसेव नयो । तिरीटकं पादपुञ्चनं कातब्बं । **सब्बन्ति** इमं वृत्तप्पकारं कुसचीरादिकं अकप्पियचीवरं अच्छिन्नचीवरो लभतीति अत्थो । वृत्तम्पि चेतं **परिवारे** ।

“अकप्पकतं नापि रजनाय रत्तं,
तेन निवत्थो येन कामं वजेय्य ।
न चस्स होति आपत्ति,
सो च धम्मो सुगतेन देसितो ।
पज्हा मेसा कुसलेहि चिन्तिता”ति ॥ (परि० ४८१) ।

अयज्हि पज्हो अच्छिन्नचीवरभिक्षुं सन्धाय वृत्तो, तस्मा हि यं किञ्चि अकप्पियचीवरं निवासेत्वा वा पारुपित्वा वा अच्छिन्नचीवरकेन अज्जं परियेसितब्बं । एत्थ पन “इध पन, भिक्खवे, मनुस्सा निस्सीमगतानं भिक्खूनं चीवरं देन्ति ‘इमं चीवरं इत्थन्नामस्स देमा’ति, अनुजानामि, भिक्खवे, सादितुं, न ताव तं गणनूपगं, याव न हत्थं गच्छती”ति (महाव० २५९) वृत्तता याव आहरित्वा तं न दिन्नं, “तुम्हाकं, भन्ते, चीवरं उप्पन्न”न्ति पहिणित्वा वा नारोचितं, ताव गणनं न उपेति, अनधिद्वितं वट्टति । पत्तेपि एसेव नयो । आनेत्वा दिन्ने वा आरोचिते वा परिहारो नत्थि, दसाहं अधिद्वितब्बं । चीवरविनिच्छयो ।

चीवरनिद्वेसवण्णना निद्विता ।

४. रजननिद्वेसवण्णना

५८. इदानी तेसं चीवरानं रजनविधानं दस्सेतुं “**रजनानि चा**”ति वृत्तं । तत्थ “अनुजानामि, भिक्खवे, छ रजनानि मूलरजनं खन्धरजनं तचरजनं पत्तरजनं पुष्परजनं फलरजन”न्ति (महाव० ३४४) एवं भगवता अनुज्जातत्ता “**छप्पकारानि अनुज्जातानि सत्थुना**”ति वृत्तं ।

५९. तत्थ **मूले**ति मूलरजनेति अत्थो । हलिद्विं विवज्जिय सब्बं लब्धन्ति सम्बन्धो । एवं सेसेसुपि । **तुङ्गहारको** नाम एको सकण्टकरुक्खो, तस्स हरितालवण्णं खन्धरजनं होति । गिहिपरिभुत्तं पन अल्लिपत्तेन एकवारं रजितुं वट्टति ।

फलरजने अकप्पियं नाम नत्थि, सब्बं वट्ठतीति । रजनविनिच्छयो ।

रजननिद्वेसवण्णना निट्ठिता ।

५. पत्तनिद्वेसवण्णना

६०. इदानी भाजनविकतिं दस्सेतुं “पत्तो चा”ति उद्धटं । एत्थ पन पठमगाथा सुविज्जेय्या ।

६१. दुतिये “मगधनाळिद्वयतण्डुलसाधित”न्ति वत्तब्बे विभत्तिलोपं अकत्वा गाथाबन्धसुखत्थं “मगधे नाळिद्वयतण्डुलसाधित”न्ति वुत्तं, पचितन्ति अत्थो । एत्थ (पारा० ६०२; पारा० अट्ठ० २.६०२; कङ्का० अट्ठ० पत्तसिक्खापदवण्णना) मगधनाळि नाम अट्ठतेरसपलं गण्हाति । ओदनन्ति एत्थ सब्बप्पकारसम्पन्नं अवस्सावितोदनं गहेतब्बं । ओदनस्स चतुत्थभागप्पमाणं नातिघनं नातितनुकं हत्थहारियमुगसूपञ्च आलोपस्स आलोपस्स अनुरूपं याव चरिमकालोपप्पहोनेकं मच्छमंसादिव्यञ्जनञ्च यो पत्तो गण्हाति, सो उक्कट्ठो नामाति अत्थो । सप्पितेलतक्करसकज्जिकादीनि पन गणनूपगानि न होन्ति, तानि हि ओदनगतिकानेव होन्ति, नेव हापेतुं, न वट्ठेतुं सक्कोन्ति । एवमेतं सब्बं पक्खित्तं सचे पत्तस्स हेट्ठिमराजिसमं तिट्ठति, सुत्तेन वा हीरेन वा छिन्दन्तस्स सुत्तस्स वा हीरस्स वा हेट्ठिमन्तं फुसति, अयं उक्कट्ठो नाम पत्तो । सचे तं राजिं अतिक्कमित्वा थूपीकतं तिट्ठति, अयं उक्कट्ठोमको नाम पत्तो । सचे तं राजिं न सम्पापुणाति, अन्तोगतमेव होति, अयं उक्कट्ठुक्कट्ठो नाम पत्तो ।

६२. “मज्झिमो नाम पत्तो नाळिकोदनं गण्हाती”ति वुत्तत्ता “मज्झिमो तस्सुपट्ठो वा”ति वुत्तं । एत्थापि वुत्तप्पकारेन मज्झिमो मज्झिमोमको मज्झिमुक्कट्ठोति पत्तत्तिकं वेदितब्बं । “ओमको नाम पत्तो पत्थोदनं गण्हाती”ति (पारा० ६०२) वचनतो “ततोपट्ठो”ति वुत्तं । मगधनाळिया उपट्ठनाळिकोदनञ्च तदूपियं सूपं व्यञ्जनञ्च गण्हाति, सो ओमको नाम । इधापि ओमको ओमकोमको ओमकुक्कट्ठोति पत्तत्तिकं वेदितब्बं । इमेसु पन नवसु पत्तेसु उक्कट्ठुक्कट्ठो च ओमकोमको च अपत्तो । एतेसु अधिट्ठातब्बकिच्चं नत्थि, सेसा सत्त पत्ता अधिट्ठातब्बा, विकप्पेतब्बा चाति अत्थो ।

६३. अतिरेकपत्तोति (पारा० ६०१) अनधिट्ठितो अविकप्पितो । सकोति ससन्तको । कप्पोति कप्पियो । अयमेवेत्थ सङ्खेपो — यो पत्तो काकणिकमत्तस्सापि मूलस्स दातब्बस्स नत्थिताय सको । अयोपत्तो पञ्चहि पाकेहि मत्तिकापत्तो द्वीहि पाकेहि पक्कत्ता कप्पो । सो दसाहपरमं कालं अनधिट्ठितो अविकप्पितो धारेय्योति ।

६४. अच्छेदादयो चीवरे वुत्तप्पभेदायेव । छिद्देनाति (पारा० अट्ठ० २.६०८; कङ्का० अट्ठ० पत्तसिक्खापदवण्णना) एत्थ यस्स पत्तस्स मुखवट्ठितो हेट्ठा द्रङ्गुलप्पदेसे येन छिद्देन कङ्कुसित्थं निक्खमति, तत्तकेन छिद्देन भिज्जति । तस्मिं पन अयचुण्णादीहि पटिपाकतिके कते दसाहब्भन्तरे पुन अधिट्ठातब्बं । पत्ताधिट्ठानमुज्झतीति पत्तो अधिट्ठानं उज्झति ।

६५. इदानी परिहरणविधिं दस्सेतुं “पत्तं न पटिसामेय्य सोदक”न्तिआदि आरब्धं । सोदकं (चूळव० २५४) पत्तं न पटिसामेय्य, आतपे च सोदकं पत्तं न ओतपेति अधिप्पायो । न निदहेति निरुदकं कत्वापि अतिकालं न निदहेति अधिप्पायो । भूम्याति भूमियं । न ठपेति तट्टिकाचम्मखण्डादीसु येन केनचि अनत्थताय पंसुसक्खरमिस्साय भूमिया न ठपेय्याति अत्थो । नो च लग्गयेति एत्थपि नागदन्तादीसु (चूळव० २५४) यत्थ कत्थचि लग्गन्तस्स दुक्कटमेव ।

६६. मिट्ठन्तेति (चूळव० २५४; चूळव० अट्ठ० २५४) मिट्ठपरियन्ते । सचे पन परिवत्तेत्वा तत्थेव पतिट्ठाति, एवरूपाय

वित्थिण्णाय मिड्डिया अब्भन्तरपरिच्छेदे ठपेतुं वट्ठति, न परियन्ते । **परिभण्डन्ते**ति बाहिरपस्से कताय तनुकमिड्डिया अन्तेति अत्थो । **अङ्गे वाति** (चूळव० २५४) द्विन्नं ऊरूनं मज्झे । एत्थ पन अंसबद्धके अंसकूटे लग्गेत्वा अङ्गे ठपेतुं वट्ठति, न इतरथा । **आतपत्तके**ति छत्ते । एत्थ भत्तपूरोपि अंसकूटे लग्गितपत्तोपि ठपेतुं न वट्ठति ।

६७. उच्छिद्दोदकं (चूळव० २५५; चूळव० अट्ठ० २५५) नाम मुखविक्खालनोदकं, तं पत्ते निड्ढुभित्वा पत्तेन न नीहरेय्याति अत्थो । चलकञ्च अट्ठिकञ्च **चलकट्टिकं** । एतेसु यं किञ्चि पत्तेन नीहरन्तस्स दुक्कटं । पत्तं पटिग्गहं कत्वा हत्थं धोवितुम्पि न लभति । हत्थधोवितवत्थधोवितउदकम्पि पत्ते आकिरित्वा नीहरितुं न वट्ठति । अनुच्छिद्दपत्तं उच्छिद्दहत्थेन गहेतुम्पि न वट्ठति । हत्थं पन बहि धोवित्वा गहेतुं वट्ठति । मच्छमंसफलाफलादीनि खादन्तो यं मुखेन लुञ्चित्वा लुञ्चित्वा खादति, तं वा तेसं अट्ठिआदिकं वा मुखतो नीहटं पुन अखादितुकामो छड्डेतुकामो पत्ते ठपेतुं न लभति । सिङ्गिवेरनाळिकेरखण्डादीनि खादन्तेहि डंसित्वा डंसित्वा पुन ठपेतुं लभति । “न भिक्खवे पत्तहत्थेन कवाटं पणामेतब्बं, यो पणामेय्य, आपत्ति दुक्कटस्सा”ति (चूळव० २५५) वुत्तत्ता येन केनचि सरीरावयवेन पत्तं गहेत्वा ठितो येन केनचि सरीरावयवेन कवाटं पणामेतुं न लभति, तस्मा **“पत्तहत्थोवा”**ति वुत्तं । अंसकूटे लग्गित्वा ठितस्स वट्ठति ।

६८. भूमिआधारकेति एत्थ दन्तवल्लिवेत्तवाकादीहि कते वलयाधारके । **दारुदण्डाधारे**ति एकदारुना कतआधारके च बहूहि दण्डेहि कतआधारके चाति अत्थो । तिदण्डे न वट्ठति । एतेसु पन सुसज्जितेसु एकं पत्तं ठपेत्वाव तस्सुपरि एकं ठपेतुं वट्ठति, तयो पन न वट्ठन्ति । **एकं निक्कुज्जित्वाव भूमियन्ति** एत्थ भूमियं कटसारकादीसु अज्जतरं पत्थरित्वा तस्सुपरि निक्कुज्जित्वा वा उक्कुज्जित्वा वा एकं ठपेय्य, द्वे ठपेतुं न वट्ठतीति अधिप्पायो । द्वे पन ठपेत्तेन उपरि ठपितपत्तं एकेन पस्सेन भूमियं फुसापेत्वा ठपेतुं वट्ठतीति वदन्ति ।

६९-७०. इदानी अकप्पियपत्ते दस्सेतुं **“दारुरूपियसोवण्णा”**तिआदि आरद्धं । तत्थ **मणिवेळुरियामयाति** (चूळव० २५२; चूळव० अट्ठ० २५२) **मणीति** इन्दनीलकबरकतादि । सचे गहट्टा भत्तग्गे सुवण्णरूपियतट्टकादीसु सूपव्यज्जनं कत्वा उपनामेन्ति, आमसितुम्पि न वट्ठति । घटिकटाहजा (चूळव० २५५; चूळव० अट्ठ० २५५) च तुम्बकटाहजा च **घटितुम्बकटाहजा** । एत्थ **तुम्बकटाहजानाम** अलाबु । पत्तविनिच्छयो ।

पत्तनिद्वेसवण्णना निड्डिता ।

६. थालकनिद्वेसवण्णना

७१-२. इदानी थालकेसु कप्पियाकप्पियविधिं दस्सेतुं **“थालका चा”**ति पदं उद्धटं । तत्थ **अकप्पाति** दारुमयादयो थालका अकप्पियाति अत्थो । फलिकथालकादयो (चूळव० अट्ठ० २५२) गिहिसन्तका वा सङ्गसन्तका वा कप्पिया । **घटितुम्बकटाहजा** (चूळव० २५५) तावकालिका, तासु भुज्जित्वा छड्डेतब्बा, न परिहरितब्बाति अधिप्पायो । थालकविनिच्छयो ।

थालकनिद्वेसवण्णना निड्डिता ।

७. पवारणानिद्वेसवण्णना

७३. इदानी पवारणाविधिं दस्सेतुं **“पवारणा”**ति (पाचि० २३८-२३९; पाचि० अट्ठ० २३८-२३९; कङ्का० अट्ठ०

पठमपवारणासिक्खापदवण्णना) पदं उद्धटं । तत्थ इरियापथेनाति ठानगमनसयननिसज्जानं अज्जतरेन इरियापथेनाति अत्थो । ततो इरियापथतो अज्जेन इरियापथेन अनतिरित्तकं परिभुज्जेय्य चे, पाचित्तियन्ति अत्थो ।
पाचित्तनतिरित्तकन्ति पाचित्त अनतिरित्तकं ।

७४. इदानीं येहि अङ्गेहि पवारणा होति, तानि अङ्गानि दस्सेतुं “असन”न्ति आदिमाह । तत्थ असनन्ति एतेन अविप्पकतभोजनता वुत्ता, भुज्जमानो च सो पुगलो होतीति अत्थो । **भोजनज्जेवाति** यं भुज्जन्तो पवारेति, तं ओदनो कुम्मासो सत्तु मच्छो मंसन्ति इमेसु अज्जतरं होतीति अत्थो । **अभिहारो**ति दायको तस्स तं भत्तं कायेन अभिहरतीति अत्थो, वाचाभिहारो पन न गहेतब्बो । **समीपताति** दायको पवारणप्पहोनकभोजनं गहेत्वा अट्टतेय्यहत्थप्पमाणे ओकासे होतीति अत्थो । **कायवाचापटिक्खेपो**ति हत्थपासे ठितेन अभिहटं भिक्खं कायेन वा वाचाय वा पटिक्खिपेय्याति अत्थो । एत्थ पन सचे भिक्खु निसिन्नो होति, आनिसदस्स पारिमन्ततो पट्टाय, सचे ठितो, पण्हिअन्ततो पट्टाय, सचे निपन्नो, येन पस्सेन निपन्नो, तस्स पारिमन्ततो पट्टाय दायकस्सापि तथाविधस्स ठपेत्वा पसारितहत्थं यं तस्स आसन्नतरं अङ्गं, तस्स वसेन परिच्छेदो कातब्बो । **पज्ज अङ्गा पवारणाति** “असनं पज्जायति, भोजनं पज्जायति, हत्थपासे ठितो अभिहरति, पटिक्खेपो पज्जायती”ति (पाचि० २३९; परि० ४२८) **पाळियं** वुत्तेहि इमेहि पज्जहि अङ्गेहि पवारणा होतीति अत्थो ।

७५. इदानीं एतेसु पज्जसु भोजनं दस्सेतुं “ओदनो”ति आदि वुत्तं । इदानीं ओदनादयो इमेहि निब्बत्ताति दस्सेतुं “साली”ति आदिमाह । तत्थ सेतरत्तकाळभेदा सब्बापि कङ्कुजातियो कङ्कूति गहेतब्बा । काळसेता **कुद्रूसवरका** । इमेसं सत्तन्नं धज्जानं ओदनो च भोज्जयागु च ओदनो नामाति अत्थो ।

७६. सामाकादितिणं (पाचि० अट्ठ० २३८-२३९) कुद्रूसके सङ्गहं गतन्ति अत्थो । वरकचोरको वरके सङ्गहं गतो, सालियज्जेव नीवारो सङ्गहं गतो सेतत्ताति वदन्ति । इमेसं वुत्तप्पकारानं सानुलोमानं सत्तन्नं धज्जानं तण्डुले गहेत्वा “यागुं पचिस्सामा”ति वा “भत्तं पचिस्सामा”ति वा यं किञ्चि सन्धाय पचन्ति, सचे उण्हं वा सीतलं वा भुज्जन्तानं भोजनकाले गहितगहितट्टाने ओधि पज्जायति, अयं ओदनो नाम, पवारणं जनेति । योपि पायासो वा अम्बिलयागु वा उद्धनतो ओतारितमत्ता अब्भुण्हा आविज्झित्वा पिवितुं सक्का, गहितोकासेपि ओधि न दस्सेति, अयं पवारणं न जनेति । उसुमाय पन विगताय घनभावं गच्छति, ओधि पज्जायति, पुन पवारणं जनेति, पुब्बे तनुकभावो न रक्खति । भत्ते पन उदककज्जिकखीरादीनि आकिरित्वा “यागुं गण्हथा”ति वदन्ति, किञ्चापि तनुका होति, पवारणं जनेतियेव तस्मिं यागुया नत्थिभावतो । सचे पन पक्कुथितेसु उदकादीसु पक्खित्वा पचित्वा देन्ति, यागुसङ्गहमेव गच्छति ।

७७. **भट्ठधज्जमयो**ति सत्तविधानिपि धज्जानि गहेत्वा खरपाकभज्जितानं तेसं तण्डुले कोट्टेत्वा कतचुण्णकुण्डकानि **सत्तु** नाम । समपाकभज्जितानं पन आतपसुखानं वा तण्डुलानं चुण्णकुण्डकानि सत्तुसङ्ख्यं न गच्छन्ति । **यवसम्भवो**ति अज्जेहि पन मुग्गादीहि कतकुम्मासो न पवारेतीति अधिप्पायो । **उदकसम्भवो**ति इमिना कक्कटकसिप्पिकसम्बुकादयोपि सङ्गहं गच्छन्ति । सचे यागुपानकाले एकस्मिं भाजने ठपेत्वा मच्छमंसं वा खादन्ति, ते चे अखादन्तो अज्जं पवारणप्पहोनकं पटिक्खिपति, न पवारेति । खादितेपि सचे मुखे अवसिट्ठं नत्थि, तदा पटिक्खिपन्तोपि न पवारेतियेव । सचे पत्ते अवसिट्ठं अत्थि, मुखे नत्थि, तज्जे अखादितुकामो होति, अज्जत्थ वा गन्त्वा खादितुकामो, तस्मिं खणे पटिक्खिपन्तोपि न पवारेतियेव ।

७८. **भोजनन्ति** (पाचि० अट्ठ० २३८-२३९) पज्जसु भोजनेसु यं किञ्चि भोजनं । कप्पियं वा अकप्पियं वा भुज्जन्तोति सम्बन्धो । **निसेधयन्ति** कायेनाभिहटं अङ्गुलिचलनादिना वा भमुकविकारेन वा कुद्धभावेन ओलोकेन वा

पटिक्खिपन्तो कायेन वा “अल”न्ति वा “न गणहामी”ति वा “मा आकिरा”ति वा “अपगच्छा”ति वा आदिना नयेन पटिक्खिपन्तो वाचाय वा निसेधयन्तोति अत्थो । कप्पन्ति कप्पियभोजनमेव पटिक्खिपन्तो सो पवारेति, अकप्पियमंसं वा भोजनं वा पटिक्खिपन्तो न पवारेति । कस्मा? तस्स पटिक्खिपितब्बट्टाने ठितत्ता । सचे कप्पियभोजनं भुज्जमानो अकप्पियं पटिक्खिपति, न पवारेति । कस्मा? तस्स पटिक्खिपितब्बतो । इदानीं मिस्सकनयं दस्सेतुं “तन्नामेना”ति आदि वुत्तं । तत्रायं पिण्डत्थो — तन्नामेन वा इमन्ति वा अभिहटं कप्पियं निसेधयं पवारेय्याति । किं वुत्तं होति? यो पन मच्छमंसमिस्सं (कङ्खा^० अट्ठ^० पठमपवारणासिक्खापदवण्णना; पाचि^० अट्ठ^० २३८-२३९) यागुं ब्यज्जनं वा आहरित्वा “मच्छं गणहथ, मंसं गणहथा”ति वदति, तं पटिक्खिपतो पवारणा होति । सचे “यागुं गणहथ, रसब्यज्जनं गणहथा”ति वदति, तं पटिक्खिपतो पवारणा न होति । कस्मा? तस्सापि अत्थिताय । सचे “इमं गणहथा”ति सवत्थुकं कत्वा देति, तं पटिक्खिपतो पवारणा होति । भत्तमिस्सकेपि एसेव नयो । सचे अज्जस्स अभिहटं पटिक्खिपति, पवारणा नत्थियेव ।

७९-८०. इदानीं पवारणं अजनेन्ते दस्सेतुं “लाजा”ति आदि वुत्तं । एत्थ लाजा तंसत्तुभत्तानीति (कङ्खा^० अट्ठ^० पठमपवारणासिक्खापदवण्णना) लाजा च लाजेहि कतसत्तुभत्तानि चाति अत्थो । मच्छमंसपूर्वेसु पन पवारणा होति, तस्मा “सुद्धखज्जको”ति वुत्तं । भट्ठपिट्ठन्ति पुब्बे आमकं पच्छा भज्जितब्बन्ति वुत्तं होति । वेळुआदीनं वुत्तावसेसानं भत्तन्ति सम्बन्धो । रसयागु रसो पक्कयागु । मंसादीहि अमिस्सिता सुद्धयागु । पुथुकामयं पन यं किञ्चि पवारणं न जनेति ।

८१. वुट्ठायाति (पाचि^० अट्ठ^० २३८-२३९) आसना उट्ठाया अतिरित्तं न कातब्बन्ति सम्बन्धो । सचे पवारेत्वा आसना न वुट्ठाति भिक्खु, तस्सापि अतिरित्तं कातुं लभति । अभुत्तेन च भोजनन्ति येन पज्चन्नं भोजनानं अज्जतरं भोजनं अन्तमसो कुसग्गेनापि न भुत्तं, तेनापि अतिरित्तं न कातब्बन्ति अत्थो । येन पन अरुणुग्गमेपि भुत्तं होति, सो चे अपवारितो आसना वुट्ठितोपि मज्झन्हिकसमयेपि पुन किञ्चि अभुत्वापि कातुं लभति । येन यं वा पुरे कतन्ति येन यं वा पुब्बे कतं, तेन तम्पि पच्छा न कातब्बं । अज्जेन पन तं कातुं वट्ठतीति वदन्ति ।

८२. यं फलं वा कन्दमूलं वा पज्चहि समणकप्पेहि कतकप्पियं अज्जम्पि कप्पियभोजनं वा कप्पियमंसं वा, इदं कप्पियं नाम, वुत्तप्पकारविपरीतं अकप्पियं नाम, तस्मिं अतिरित्तकरणं न रुहति, यज्च पटिग्गहेत्वा न गहितं, तस्मिम्पि न रुहति, तेन वुत्तं “कप्पियं गहितज्जेवा”ति । उच्चारितन्ति कप्पियं कारेतुं आगतेन भिक्खुना ईसकम्पि उक्खित्तं वा अपनमितं वाति अत्थो । हत्थपासतो बहि ठितं कातुं न वट्ठति, तेन वुत्तं “हत्थपासग”न्ति । अतिरित्तं करोन्तेवन्ति अतिरित्तं करोन्तो “अलमेतं सब्ब”न्ति वचीभेदं कत्वा एवं भासतूति अत्थो । “अलमेतं सब्ब”न्ति तिक्खत्तुं वत्तब्बं, अयं किर आचिण्णो । विनयधरा किर पन “सकिं एव वत्तब्ब”न्ति वदन्ति । अलमेतं सब्बन्ति इदम्पि वो अधिकं, इतो अज्जं न लच्छसीति अत्थो ।

८३. अनुपसम्पन्नहत्थगन्ति कप्पियं करोन्तेन पन अनुपसम्पन्नस्स हत्थे ठितंयेव न कातब्बं, तं पन अज्जेन भिक्खुना पटिग्गहापेत्वा तस्स हत्थे ठितं अतिरित्तं कत्वा अनुपसम्पन्नस्स दातुं वट्ठति । अत्तना आगन्त्वा अज्जस्स हत्थे च पेसयित्वापि कारेतुं लभतेति अत्थो । तं पन अतिरित्तकारकं ठपेत्वा अज्जो सब्बो पवारितोपि अप्पवारितोपि भुज्जितुं लभतीति अत्थो । सचे पवारितो परिभुज्जति, यथा अकतेन मिस्सं न होति, तथा मुखज्च हत्थज्च सुद्धं कत्वा भुज्जितब्बं । गिलानस्स भुत्तावसेसम्पि तस्स “अज्ज वा स्वे वा खादिस्सती”ति आहटम्पि अनतिरित्तकतं भुज्जितुं वट्ठतीति । पवारणाविनिच्छयो ।

पवारणानिद्वेसवण्णना निट्ठिता ।

८. कालिकनिर्देसवण्णना

८४. इदानी ये ते चत्तारो कालिका मुनिना वुत्ता “यावकालिकं यामकालिकं सत्ताहकालिकं यावजीविकं”न्ति, ते दस्सेतुं “**कालिका चा**”ति पदं उद्धटं। तत्थ (पाचि० २५४-२५६; पाचि० अट्ठ० २५३-२५६) कतमे ते कालिकाति चे, ते दस्सेतुं “**यावकालिकं**”न्तिआदिमाह। तेसु अरुणुगगमनतो याव ठितमज्झन्हिका भुज्जितब्बतो **यावकालिकं**। अरुणुगगमनतो याव यामावसाना पिपासाय सति पिपासच्छेदनत्थं पातब्बतो यामो कालो अस्साति **यामकालिकं**। तेन उपसमेतब्बे आबाधे सति याव सत्ताहा परिभुज्जितब्बतो **सत्ताहकालिकं**। आबाधे सति यावजीवं परिहरित्वा भुज्जितब्बतो **यावजीविकं**।

८५. तेसु यावकालिकं दस्सेतुं “**पिट्ठं मूलं फलं खज्ज**”न्तिआदिमाह। एत्थ (पाचि० २४८-२५०; पाचि० अट्ठ० २४८-२४९) **पिट्ठखादनीयं** नाम सत्तन्नं ताव धज्जानं धज्जानुलोमानं अपरण्णानञ्च पिट्ठं पनसपिट्ठं लबुजपिट्ठं अम्बाटकपिट्ठं सालपिट्ठं धोतकतालपिट्ठं खीरवल्लिपिट्ठञ्चाति एवमादीनि तेसु तेसु जनपदेसु पकतिआहारवसेन मनुस्सानं खादनीयत्थञ्च भोजनीयत्थञ्च फरणकानि पिट्ठानि यावकालिकानि। इमिनाव लक्खणेन **मूलखादनीयादीसुपि** यावकालिकलक्खणं वेदितब्बं, अतिवित्थारभयेन संखित्तं। **गोरसो** नाम खीरदधितक्करसो। **धज्जभोजनन्ति** सानुलोमानि सत्तधज्जानि च पञ्चविधभोजनञ्चाति अत्थो। **यागुसूपप्पभुतयोति** एत्थ पभुति-सद्देन कन्दखादनीयं मुळालखादनीयं मत्थकखादनीयं खन्धखादनीयं तचखादनीयं पत्तखादनीयं पुप्फखादनीयं अट्ठिखादनीयं निव्यासखादनीयन्ति इमानि सङ्गहितानीति वेदितब्बानि।

तत्रिदं मुखमत्तनिदस्सनं — भिससङ्घातो पदुमपुण्डरीककन्दो पिण्डालुमसालुकआदयो वल्लिकन्दो आलुवकन्दो तालकन्दोति एवमादि **कन्दखादनीयं**। पदुममुळालादयो **मुळालखादनीयं**। तालहिन्तालकुन्तालकेतकनाळिकेरपूगरुक्खखज्जुरीआदीनं कळीरसङ्घाता मत्थका **मत्थकखादनीयं**। उच्छुखन्धो नीलुप्पलरत्तुप्पलकुमुदसोगन्धिकानं पुप्फदण्डकानीति एवमादि **खन्धखादनीयं**। **तचखादनीयं** उच्छुतचो एव एको यावकालिको, सोपि सरसो। मूलकं खारको चच्चु तम्बुको तण्डुलेय्यकोति एवमादि **पत्तखादनीयं**। मूलकपुप्फं खारकपुप्फं चच्चुपुप्फं तम्बुकपुप्फन्ति एवमादि **पुप्फखादनीयं**, असोकपुप्फं पन यावजीविकं। लबुजपनसट्ठिआदि **अट्ठिखादनीयं**। **निव्यासखादनीये** यावकालिकं नत्थि। एते वुत्तप्पकारा यावकालिका होन्तीति अत्थो।

८६. इदानी “अनुजानामि, भिक्खवे, अट्ठ पानानि अम्बपानं जम्बुपानं चोचपानं मोचपानं मधुकपानं मुद्दिकपानं सालूकपानं फारुसकपानं”न्ति (महाव० ३००) एवं वुत्तं अट्ठविधं पानकं यामकालिकं नामाति दस्सेतुं “**मधू**”तिआदिमाह। तत्थ (महाव० अट्ठ० ३००) मधुजं मुद्दिकजं सालूकजं चोचजं मोचजं अम्बुजं जम्बुजञ्चाति एवमत्थो गहेतब्बो। एत्थ **मधुजं** नाम मधुकानं जातिरसेन कतं, तं पन उदकसम्भिन्नमेव वट्ठति, सुद्धं न वट्ठति। **मुद्दिकपानं** नाम मुद्दिका उदके मद्दित्वा परिस्सावेत्वा गहितं। **सालूकपानं** नाम रत्तुप्पलनीलुप्पलादीनं किज्जक्खरेहि कतं। सेसानि पाकटानेव। एत्थ पन सचे सयं एतानि यावकालिकवत्थूनि पटिगहेत्वा उदके मद्दित्वा आतपे आदिच्चपाकेन पचित्वा परिस्सावेत्वा पानकं करोति, तं पुरेभत्तमेव कप्पति। सचे अनुपसम्पन्नेन कतं लभति, तदहुपुरेभत्तं सामिसम्पि वट्ठति, पच्छाभत्तं निरामिसपरिभोगेन याव अरुणुगगमना वट्ठति। इमानि अट्ठ पानानि सीतानिपि आदिच्चपाकानिपि वट्ठन्ति, अग्गिपाकानि पन न वट्ठन्ति, तस्मा “**नग्गिसन्तत्त**”न्ति वुत्तं।

८७. “अनुजानामि, भिक्खवे, सब्बं फलरसं ठपेत्वा धज्जफलरसं”न्ति (महाव० ३००) वुत्तत्ता धज्जफलरसो पन न

वट्टति, तेन वुत्तं “सानुलोमानि धञ्जानि ठपेत्वा”ति । “अनुजानामि, भिक्खवे, सब्बं पुप्फरसं ठपेत्वा मधुकपुप्फरसं”न्ति वुत्तत्ता मधुकपुप्फरसो आदिच्चपाको वा होतु अग्गिपाको वा, पच्छाभत्तं न वट्टति, तेन वुत्तं “मधुकपुप्फमञ्जत्रा”ति ।

८८. “अनुजानामि, भिक्खवे, सब्बं पत्तरसं ठपेत्वा डाकरसं”न्ति वुत्तत्ता उदकेन पक्कानम्पि यावकालिकपत्तानं रसो पुरेभत्तमेव वट्टति, सीतोदकेन महितानं रसो यामकालिकं । तेन वुत्तं “ठपेत्वा पक्कडाकज”न्ति । यावजीविकपण्णस्स उदकेन पक्कस्स रसो यावजीविको होति ।

८९. इदानी सत्ताहकालिके दस्सेतुं “सप्पी”ति आदिमाह । एत्थ (महाव० २६०) पन —

“सप्पिनोनीततेलानि, मधुफाणितमेव च ।

सत्ताहकालिका सप्पि, येसं मंसमवारितं”न्ति ॥ —

पाठो गहेतब्बो । एवं पन गहिते वसा तेलगहणेन गहिताव होति “तेलं नाम तिलतेलं सासपतेलं मधुकतेलं एरण्डतेलं वसातेलं”न्ति (पारा० ६२३; पाचि० २६०) एवं पाळियं वित्थारितत्ता । एवं पन अग्गहेत्वा वसा च “मधुफाणितं”न्ति पाठे गहिते यावकालिकभूता वसा सत्ताहकालिकाति आपज्जेय्य, “यानि खो पन तानि गिलानानं भिक्खून् पटिसायनीयानि भेसज्जानि, सेय्यथिदं — सप्पि नवनीतं तेलं मधु फाणितं”न्ति (पारा० ६२२) एवं पञ्चेव भगवता सत्ताहकालिकभेसज्जानि अनुज्जातानि, ततो उत्तरि छट्ठस्स सत्ताहकालिकभेसज्जस्स अत्थितापि आपज्जति, भेसज्जकखन्धकेपि भगवता “अनुजानामि, भिक्खवे, वसानि भेसज्जानि अच्छवसं मच्छवसं सुसुकावसं सूकरवसं गद्रभवसं काले पटिग्गहितं काले निप्पक्कं काले संसट्ठं तेलपरिभोगेन परिभुज्जितुं”न्ति (महाव० २६२) एवं सत्ताहकालिकवसेन वसं अननुजानित्वा ततो निब्बत्ततेलमेव अनुज्जातं, तस्मा “मधुफाणितमेव चा”ति पाठे अग्गहिते पाळिया अट्ठकथाय च विरुज्जति । थेरेन पन उत्तरविहारवासीनं खुद्दसिक्खाय आगतनयेन वुत्तं । तेसं पन —

“सप्पि नवनीतं तेलं, मधु फाणितपञ्चमं ।

अच्छमच्छवसादि च, होन्ति सत्ताहकालिका”ति ॥ —

एवमागतं । अम्हाकं पन विसुं सत्ताहकालिके आगतट्ठानं नत्थीति वदन्ति, उपपरिक्खितब्बं ।

इदानी तेसु सप्पिं दस्सेतुं “येसं मंसपवारितं”न्ति वुत्तं । “सप्पिनाम गोसप्पि वा अजिकासप्पि वा महिं ससप्पि वा । येसं मंसं कप्पति, तेसं सप्पि, नवनीतं नाम तेसंयेव नवनीतं”न्ति (पारा० ६२३; पाचि० २६०) पाळियं वुत्तत्ता नवनीतं पन गहितन्ति न वित्थारितं, सप्पि पन पुरेभत्तं पटिग्गहितं तदहु पुरेभत्तं सामिसम्पिनिरामिसम्पि वट्टति । पच्छाभत्ततो पट्टाय सत्ताहं निरामिसं परिभुज्जितब्बं । सत्ताहातिक्कमे सचे एकभाजने ठपितं, एकं निस्सगियं । सचे बहूसु, वत्थुगणनाय निस्सगियपाचित्तियानि । पच्छाभत्तं पटिग्गहितं सत्ताहं निरामिसमेव वट्टति । सप्पि तापेन्तस्स सामंपाको न होति, “नवनीतं पन तापेन्तस्स हि सामंपाको न होति, सामंपक्केन पन तेन सद्धिं आमिसं न वट्टती”ति च “सचे अनुपसम्पन्नो पुरेभत्तं पटिग्गहितनवनीतेन सप्पिं कत्वा देति, पुरेभत्तं सामिसं वट्टति । सचे सयं करोति, सत्ताहं निरामिसमेव वट्टती”ति च समन्तपासादिकायं (पारा० अट्ठ० २.६२२) नवनीतम्हियेव सामंपाकता वुत्ता, न सप्पिम्हि । यं पन कङ्खावितरणियं वुत्तं “निब्बत्तितसप्पि वा नवनीतं वा पचितुं वट्टती”ति, “तं पन तदहु पुरेभत्तम्पि सामिसं परिभुज्जितुं न वट्टती”ति (कङ्खा०

अट्ट० भेसज्जसिक्खापदवण्णना) च, तत्थ यावकालिकवत्थुना असम्मिस्सं सुधोतं नवनीतं सन्धाय “पचितुं वट्टती”ति वुत्तं। सयंपचितसत्ताहकालिकेन सद्धिं यदि आमिसं भुज्जति, तं आमिसं सयंपक्कसत्ताहकालिकेन मिस्सितं अत्तनो यावकालिकभावं सत्ताहकालिकेन गणहापेति, तथा च सति यावकालिकं अपक्कम्पि सयंपक्कभावं उपगच्छतीति “सामिसं परिभुज्जितुं न वट्टती”ति वुत्तं। यथा सयंपक्कसत्ताहकालिकवसातेलं सयंभज्जितसासपादियावजीविकवत्थूनं तेलञ्च सामिसं तदहु पुरेभत्तम्पि न वट्टति, तथा नवनीतसप्पीति वेदितब्बं। वक्खति च आचरियो —

“यावकालिकआदीनि, संसद्धानि सहत्तना। गाहापयन्ति सम्भाव”न्ति च,

“तेहेव भिक्खुना पक्कं, कप्पते यावजीविकं।

निरामिसञ्च सत्ताहं, सामिसे सामपाकता”ति च॥

या पन **समन्तपासादिकायं** नवनीतम्हि सामंपाकता वुत्ता, सा तक्कादिसम्मिस्सं अधोतनवनीतं सन्धाय वुत्ता। तस्मा विञ्जूनं समन्तपासादिकापि कङ्कावितरणीपि समेन्ति, तं नवनीतं सन्धाय वुत्तन्ति आचरिया वदन्ति। इदमेव युत्तं। यदि सप्पिम्हि सामंपाकता होति, अवस्संयेव समन्तपासादिकायं वुच्चेय्य, तत्थ पन “सप्पि ताव पुरेभत्तं पटिग्गहितं, तदहु पुरेभत्तं सामिसम्पि निरामिसम्पि परिभुज्जितुं वट्टती”ति (पारा० अट्ट० २.६२२) हि वुत्तं, न पचनविधानं। मनुस्ससप्पिनवनीतानं, अज्जेसम्पि हत्थिअस्सादीनं अकप्पियमंससप्पिनवनीतानं सत्ताहातिक्कमे दुक्कटं। किं पन तं परिभुज्जितुं वट्टतीति? आम वट्टति। कस्मा? पटिक्खेपाभावा च सब्बअट्टकथासु अनुज्जातत्ता च। “येसं मंसं कप्पति, तेसं सप्पि, नवनीत”न्ति (पारा० ६२३) इदं पन निस्सगियवत्थुं दस्सेतुं वुत्तं, न अज्जेसं वारणत्थाय।

९०. इदानि तेलं दस्सेतुं “**तेलं तिलवसेरण्डमधुसासपसम्भव**”न्ति आदिमाह। एत्थ तिलादीहि सम्भवं निब्बत्तं तेलन्ति सम्बन्धो। एत्थ (पारा० अट्ट० १.१००) पन पुरेभत्तं तिले पटिग्गहेत्वा कततेलं पुरेभत्तं सामिसम्पि वट्टति, पच्छाभत्ततो पट्टाय सवत्थुकप्पटिग्गहितत्ता अनज्झोहरणीयं। पच्छाभत्तं पटिग्गहेत्वा कततेलं अनज्झोहरणीयं, सीसमक्खनादीसु उपनेतब्बं। एरण्डमधुकसासपट्टीनि पटिग्गहेत्वा सचे तानि भज्जित्वा तेलं करोति, तदहु पुरेभत्तम्पि सामिसं न वट्टति, सामंपाकता होति। सचे अभज्जित्वा करोति, तदहु पुरेभत्तं सामिसम्पि वट्टति, पच्छाभत्ततो पट्टाय निरामिसमेव वट्टति, परिभुज्जितवत्थूनं यावजीविकत्ता सवत्थुकप्पटिग्गहणे दोसो नत्थीति। तेलग्गहणत्थाय एरण्डकट्टिआदीनि पटिग्गहेत्वा सत्ताहं अतिक्कामयतो दुक्कटं। तथा पाळियं अनागतानि अदस्सितानि कोसम्बककुसुम्भादीनं तेलानि।

इदानि मधुविकतिं दस्सेतुं “**खुद्दाभमरमधुकरि-मक्खिकाहि कत**”न्ति वुत्तं। तत्थ (पारा० अट्ट० २.६२३) खुद्दाति खुद्दमक्खिका। **भमरा**ति महाभमरमक्खिका। दण्डकेसु मधुकरा **मधुकरिमक्खिका** नाम। एताहि तीहि मक्खिकाहि कतं मधु नामाति अत्थो। “मधु नाम मक्खिकामधू”ति **पाळियं** (पारा० ६२३; पाचि० २६०) वुत्तत्ता अज्जेहि तुम्बटकादीहि कतं सत्ताहकालिकं न होतीति वेदितब्बं।

इदानि फाणितं दस्सेतुं “**रसादिउच्छुविकति, पक्कापक्का च फाणित**”न्ति आह। पक्का च अपक्का च रसादिउच्छुविकति फाणितन्ति अत्थो। मधुकपुप्फफाणितं पुरेभत्तं सामिसं वट्टति, पच्छाभत्ततो पट्टाय सत्ताहं निरामिसमेव वट्टति। तस्स सत्ताहातिक्कमे दुक्कटं। चिञ्चफाणितञ्च अम्बफाणितञ्च यावकालिकमेव।

११. इदानी एतेषु वसातेलस्स ओदिस्स अनुज्जातत्ता तं विसुं उद्धरित्वा दस्सेतुं “सवत्थुपक्का सामं वा”तिआदिमाह । सत्तविधज्झि (पारा० अट्ठ० २.६२३) ओदिस्सं नाम ब्याधोदिस्सं पुग्गलोदिस्सं कालोदिस्सं समयोदिस्सं देसोदिस्सं वसोदिस्सं भेसज्जोदिस्सन्ति ।

तत्थ “अनुजानामि, भिक्खवे, अमनुस्सिकाबाधे आमकमंसं आमकलोहित”न्ति (महाव० २६४) वुत्तं, इदं ब्याधोदिस्सं नाम । एत्थ पन कालेपि विकालेपि कप्पियाकप्पियमंसलोहितं वट्ठति । “अनुजानामि, भिक्खवे, रोमन्थकस्स रोमन्थन”न्ति (चूळव० २७३) एवं अनुज्जातं पुग्गलोदिस्सं नाम । “अनुजानामि, भिक्खवे, चत्तारि महाविकटानि दातुं गूथं मुत्तं छारिकं मत्तिक”न्ति (महाव० २६८) एवं सप्पदट्ठकाले अप्पटिग्गहितकं अनुज्जातं कालोदिस्सं नाम । गणभोजनादि समयोदिस्सं नाम । गणङ्गणूपाहनानि देसोदिस्सं नाम । वसोदिस्सं नाम “अनुजानामि, भिक्खवे, वसानि भेसज्जानी”ति (महाव० २६२) एवं वसानामेन अनुज्जातं । तं ठपेत्वा मनुस्सवसं सब्बेसं कप्पियाकप्पियवसानं तेलं तंतदत्थिकानं तेलपरिभोगेन परिभुज्जितुं वट्ठति । भेसज्जोदिस्सं नाम “अनुजानामि, भिक्खवे, तानि पञ्च भेसज्जानी”ति (महाव० २६१) एवं भेसज्जनामेन वुत्तानि सप्पिआदीनि पञ्च ।

यथा पन खीरदधिआदीहि पक्कतेलं पच्छाभत्तं न वट्ठति, न एवमिदं । इदं पन तेलं सवत्थुकपक्कम्पि वट्ठति, तं दस्सेतुं “सवत्थुपक्का सामं वा”ति वुत्तं । वसं ओलोकेत्वा “सवत्थुपक्का”ति वुत्तं । सामं पक्का वाति अत्थो । यथा सवत्थुकप्पटिग्गहितत्ता सामंपक्कत्ता दधिआदीहि पक्कतेलं अत्तना कतं पुरेभत्तम्पि न वट्ठति, न एवमिदं । इदं पन अत्तना सवत्थुकपक्कम्पि पुरेभत्तम्पि पच्छाभत्तम्पि वट्ठतीति अत्थो । एत्थ पन कारणूपचारेन वसातेलं “वसा”ति वुत्तं ।

कालेति पुरेभत्तकाले परेहि वा अत्तना वा पक्काति अत्थो । पच्छाभत्तं पन पचितुं न वट्ठति “काले पटिग्गहितं काले निप्पक्कं काले संसट्ठ”न्ति (महाव० २६२) वुत्तत्ता । तस्मा “काले”ति वुत्तं । यो पन विकाले पटिग्गहेत्वा विकाले पचित्वा विकाले परिस्सावेत्वा परिभुज्जति, सो तीणि दुक्कटानि आपज्जति ।

अमानुसाति एत्थ (महाव० २६२) पन अच्छवसादीनं अनुज्जातत्ता ठपेत्वा मनुस्सवसं सब्बेसं अकप्पियमंसानं वसा अनुज्जाताति वेदितब्बा । मंसेसु हि मनुस्सहत्थिमंसादीनि दस मंसानि पटिक्खित्तानि, वसा पन एका मनुस्सवसा एव ।

अनुपसम्पन्नेन (पारा० अट्ठ० २.६२३) कतनिब्बट्ठितवसातेलं पुरेभत्तं पटिग्गहितं पुरेभत्तं सामिसम्पि वट्ठति, पच्छाभत्ततो पट्ठाय सत्ताहं निरामिसमेव वट्ठति । यं पनेत्थ सुखुमरजसदिसं मंसं वा न्हारु वा अट्ठि वा लोहितं वा, तं अब्बोहारिकं । सचे सयं करोति, पुरेभत्तं पटिग्गहेत्वा पचित्वा परिस्सावेत्वा सत्ताहं निरामिसमेव परिभुज्जितब्बं । निरामिसपरिभोगज्झि सन्धाय इदं वुत्तं “काले पटिग्गहितं काले निप्पक्कं काले संसट्ठं तेलपरिभोगेन परिभुज्जितु”न्ति (महाव० २६२) । अज्जेसन्ति सप्पिआदीनं । वत्थुन्ति यावकालिकभूतं वत्थुं । यावकालिकवत्थूनं वत्थुं न पचेति सम्बन्धो ।

१२. इदानी यावजीविकविकतिं दस्सेतुं “हलिदी”तिआदि वुत्तं । तत्थायमनुत्तानपदत्थो (महाव० २६३; पाचि० अट्ठ० २४८-२४९) — पञ्चमूलादिकज्जापीति एत्थ द्विपञ्चमूलेन सद्धिं अज्जानिपि तग्गतिकानि मूलभेसज्जानि गहितानीति जातब्बं ।

१३-५. बिळङ्गादीनि फलभेसज्जानि । तत्थ (महाव० २६३) गोट्टफलन्ति मदनफलन्ति वदन्ति । कप्पासादीनं पण्णन्ति सम्बन्धो । इमे पन वुत्तप्पकारा मूलभेसज्जफलभेसज्जपण्णभेसज्जवसेन वुत्ता सब्बे कप्पिया । इमेसं पुप्फफलपण्णमूला

सब्बेपि कप्पिया यावजीविकायेव । ठपेत्वा उच्छुनिय्यासं सब्बो च निय्यासो सरसञ्च उच्छुजं तचं ठपेत्वा सब्बो च तचोति सम्बन्धो ।

१६. मधुना (पारा० अट्ठ० २.६२३) अमक्खितं सुद्धसिस्थञ्च । मधुमक्खितं पन सत्ताहकालिकमेव । यञ्च किञ्चीति ओदनं मंसं अट्ठिआदीनीति अत्थो ।

१७. “यानि वा पनञ्जानिपि अत्थि नेव खादनीये खादनीयत्थं फरन्ति, न भोजनीये भोजनीयत्थं फरन्ति, तानि पटिग्गहेत्वा यावजीवं परिहरितुं, सति पच्चये परिभुज्जितुं, असति पच्चये परिभुज्जन्तस्स आपत्ति दुक्कटस्सा”ति (महाव० २६३) वुत्तत्ता “आहारत्थमसाधेत्तं, सब्बं तं यावजीविक”न्ति वुत्तं ।

१८. सब्बस्साति गिलानस्सापि अगिलानस्सपीति अत्थो । कालिकत्तयन्ति यावकालिकं वज्जेत्वा अवसेसं सति पच्चये विकाले कप्पतीति अत्थो ।

१९. जनयन्तुभोति जनयन्ति उभो । किं वुत्तं होति? यावकालिकयामकालिकसङ्घाता उभो कालिका अत्तनो कालमतिक्कमित्वा परिभुत्ता पाचित्तिं जनयन्तीति अत्थो । किञ्च भिय्यो (महाव० २७४; महाव० अट्ठ० २७४; कङ्का० अट्ठ० सन्निधिकारकसिक्खापदवण्णना) — उभोपि पनेते अकप्पियकुटियं वुत्ता अन्तोवुत्थं दुक्कटञ्च, पुनदिवसे परिभुज्जतो सन्निधिं पाचित्तियञ्च जनयन्तीति अत्थो ।

१००. अनारुद्धहेति पाळियं अनागते मनुस्ससप्पिआदिम्हीति अत्थो ।

१०१. निस्सट्ठलद्धन्ति (पारा० ६२४) विनयकम्मं कत्वा पुन लद्धन्ति अत्थो । विकप्पेन्तस्स सत्ताहेति सत्ताहब्भन्तरे सामणेस्स “इदं सप्पिं तेल”न्तिआदिना नयेन नामं गहेत्वा “तुहं विकप्पेमी”ति वा “इत्थन्नामस्स विकप्पेमी”ति वा सम्मुखापि वा परम्मुखापि वा विकप्पेन्तस्स अनापत्तीति सम्बन्धो । पाळियं पन “अनापत्ति अन्तोसत्ताहे अधिट्ठेति, विस्सज्जेति, नस्सति, विनस्सति, ड्हति, अच्छिन्दित्वा गणहन्ति, विस्सासं गणहन्ती”ति (पारा० ६२५) एत्तकमेव वुत्तं, “विकप्पेमी”ति इदं पन नत्थि । किञ्चापि नत्थि, अथ खो “अनधिद्विते अधिद्वितसज्जी निस्सगियं पाचित्तियं, अविकप्पिते विकप्पितसज्जी निस्सगियं पाचित्तिय”न्ति (पारा० ६२४) आपत्तिवारे आगतत्ता थेरेन दस्सितं । तं दस्सेन्तेनापि सचे उपसम्पन्नस्स विकप्पेति, अत्तनो एव सन्तकं होति, पटिग्गहणम्पि न विजहति, तस्मा उपसम्पन्नवसेन अदस्सेत्वा अनुपसम्पन्नवसेन दस्सितं । तस्स हि विकप्पिते पटिग्गहणम्पि विजहति, आपत्तिपि न होतीति । अधिट्ठतोति अब्भज्जनादीनि अधिट्ठहन्तस्स अनापत्तीति अत्थो । सचे पन सत्ताहब्भन्तरे निरपेक्खो हुत्वा अनुपसम्पन्नस्स परिच्चजति, परिच्चत्तत्ता अनापत्ति, इतरस्स च अप्पटिग्गहितत्ता उभिन्नम्पि कायिकपरिभोगो वट्ठति । अनिस्सगियत्ता पन बाहिरपरिभोगेन वट्ठति । “तानि पटिग्गहेत्वा सत्ताहपरमं सन्निधिकारकं परिभुज्जितब्बानी”ति (पारा० ६२३) एवं नियमेत्वा अनुज्जातत्ता वुत्तं “अज्जस्स ददतोपि च अनापत्ती”ति ।

१०२. सत्भावन्ति अत्तनो सभावं । यस्मा गाहापयन्ति, तस्मा एवमुदीरितन्ति वुत्तन्ति अत्थो । इदानीं वक्खमानं सन्धाय “एव”न्ति वुत्तं ।

१०३-५. सत्ताहं यावजीविकन्ति (महाव० ३०५; महाव० अट्ठ० कङ्का० अट्ठ० सन्निधिकारकसिक्खापदवण्णना)

सत्ताहकालिकञ्च यावजीविकञ्चाति अत्थो । किं वुत्तं होति? सत्ताहकालिकयावजीविकद्वयं सेसकालिकसम्मिस्सं सम्भिन्नरसं कत्वा परिभुञ्जतो सन्निधिपाचित्ति होतीति उदीरितन्ति । तदहु पटिग्गहितं तदहेवाति अत्थो । **सेसन्ति** सत्ताहकालिकयावजीविकद्वयं । **इतरन्ति** यावजीविकं । पुरे पटिग्गहितं वा होतु, तदहु वा पटिग्गहितं, यावजीविकं सत्ताहकालिकेन सत्ताहं कप्पतीति वेदितव्वं । “यावकालिकेन, भिक्खवे, यामकालिकं, सत्ताहकालिकं, यावजीविकं तदहु पटिग्गहितं काले कप्पति, नो विकाले । यामकालिकेन, भिक्खवे, सत्ताहकालिकं, यावजीविकं तदहु पटिग्गहितं यामे कप्पति, यामातिक्कन्ते न कप्पति । सत्ताहकालिकेन, भिक्खवे, यावजीविकं पटिग्गहितं सत्ताहं कप्पति, सत्ताहातिक्कन्ते न कप्पती”ति हि **भेसज्जक्खन्धके** (महाव० ३०५) वुत्तं । एत्थ पन “तदहु पटिग्गहित”न्ति विसेसवचनस्स नत्थिताय पुरे पटिग्गहितम्पि वट्ठतीति सिद्धन्ति । कालिकविनिच्छयो ।

कालिकनिदेसवण्णना निट्ठिता ।

९. पटिग्गाहनिदेसवण्णना

१०६. इदानी “पटिग्गाहो”ति पदं वित्थारेतुं “**दातुकामाभिहारो चा**”तिआदि आरब्धं । तत्थ दातुकामस्स अभिहारो **दातुकामाभिहारो** । एतेन अञ्जस्स पत्ते पक्खिपितुं आलुलेन्तस्स फुसितानि उट्ठित्वा अञ्जस्स पत्ते सचे पतन्ति, पटिग्गहणं न रुहतीति दीपितं होति । **एरणक्खमन्ति** थाममज्झिमेन पुरिसेन उक्खिपनक्खमं, ततो महन्ते पटिग्गहणं न रुहति । **तिधा देन्ते**ति कायकायप्पटिबद्धनिस्सगगियानं वसेन तिधा देन्ते । तस्स भिक्खुनो कायकायप्पटिबद्धेहि **द्विधा गाहो**ति अत्थो । पञ्चङ्गो एवं **पञ्चङ्गेवं** । दातुकामाभिहारो एकं, हत्थपासो एकं, एरणक्खमता एकं, देवमनुस्सतिरच्छानगतेसु एकेन तिधा दानमेकं, द्विधा गाहो एकन्ति एवं पञ्चङ्गानि होन्ति ।

१०७. इदानी येन कायप्पटिबद्धेन पटिग्गहणं न रुहति, तं दस्सेतुं “**असंहारिये**”तिआदिमाह । खाणुके (पाचि० अट्ठ० २६५) बन्धित्वा ठपितमञ्चादिमिहि वा फलके वा पासाणे वा असंहारिये न रुहतीति अत्थो । **तत्थजाते** पदुमिनिपण्णे वा किंसुकपण्णादिमिहि वा न वट्ठति, **सुखुमे चिञ्चआदीनं पण्णे** वा न रुहति, यञ्च मज्झिमपुरिसो सन्धारेतुं न सक्कोति, तस्मिं **असद्धभारे च पटिग्गहो न रुहतीति** अत्थो ।

१०८. इदानी पटिग्गहणविजहनं दस्सेतुं “**सिक्खामरणलिङ्गेही**”तिआदि आरब्धं । तत्थायं पिण्डत्थो — सिक्खापच्चक्खानेन च मरणेन च लिङ्गपरिवत्तनेन च “न तं दानि परिभुज्जिस्सामी”ति वा “न पुन पटिग्गहेत्वा परिभुज्जिस्सामी”ति वा एवं अनपेक्खविस्सज्जनेन च चोरादीहि वा अच्छेदा च अनुपसम्पन्नस्स दाना च **गाहो** पटिग्गाहो **उपसम्मति** विजहतीति । भिक्खुनिया पन सिक्खापच्चक्खानस्स अभावा विब्भमनेन च विजहतीति गहेतव्वं ।

१०९-११०

. इदानी पटिग्गहेत्वा परिभुज्जितव्वं दस्सेतुं “**अप्पटिग्गहितं सब्ब**”न्तिआदि वुत्तं । तस्सत्थो (कङ्का० अट्ठ० दन्तपोनसिक्खापद) — चतुकालिकपरियापन्नं अन्तमसो रजरेणुम्पि अप्पटिग्गहेत्वा सब्बं परिभुज्जतो पाचित्ति । इदानी अप्पटिग्गहेत्वा परिभुज्जितव्वं दस्सेतुं “**सुद्धञ्च नातिबहल**”न्तिआदि वुत्तं । तत्थ **सुद्धञ्चाति** अञ्जेसं रसेन असम्मिस्सं । हिमोदकसमुद्दोदकादीसु पटिग्गहणकिच्चं नत्थि । लोणञ्च अस्सु च **लोणस्सु** । एत्थ लोणं नाम सरीरे उट्ठितं । एतानि पन सब्बानि अविच्छिन्नानेव कप्पन्ति, नेतरानि ।

१११. इदानी अनङ्गलग्गानिपि दस्सेतुं “गूथमत्तिकमुत्तानी”ति आदिमाह । तथाविधेति तथाविधे काले, सप्पदट्टकालेति अत्थो । अज्जेसं पन अप्पटिग्गहितं अनङ्गलग्गं न वट्ठति । कस्मा? “अनुजानामि, भिक्खवे, यं करोन्तो पटिग्गहाति, स्वेव पटिग्गहो कतो, न पुन पटिग्गहेतब्बो”ति (महाव० २६८) वुत्तत्ता ।

११२. दुरूपचिण्णेति दुप्परामट्टे फलिकरुक्खवल्लिआदिं चालेन्तस्स वा आमिसभरितभाजनं अप्पटिग्गहितं परामसन्तस्स वा दुरूपचिण्णदुक्कटं होतीति अत्थो । रजोकिण्णेति भिक्खाय चरन्तस्स पत्ते पतितरजं अप्पटिग्गहेत्वा पुन भिक्खं गणहतो विनयदुक्कटं होतीति अत्थो । अथुग्गहप्पटिग्गहेति अथ उग्गहप्पटिग्गहे, अत्तना एव उग्गहेत्वा गहितेति अत्थो । अकप्पियकुटियं अन्तोवुत्थे च यत्थ कत्थचि भिक्खुना सयंपक्के च अत्तना वा परेन वा अकप्पियकुटियं अन्तोपक्के चाति सब्बत्थ दुक्कटन्ति अधिप्पायो । पटिग्गाहविनिच्छयो ।

पटिग्गाहनिद्देसवण्णना निड्ठिता ।

१०. अकप्पियमंसनिद्देसवण्णना

११३. इदानी मंसेसु पटिपज्जितब्बाकारं दस्सेतुं “मंसेसु च अकप्पिय”न्ति उद्धटं । अकप्पियमंसमहि दस्सिते कप्पियमंसं दस्सितमेव होति पारिसेसनयेन । उरगस्स चाति एत्थ सब्बोपि उरगो न कप्पति ।

११४. एत्तावता जातिवसेन दसविधम्पि अकप्पियमंसं दस्सेत्वा इदानी कप्पियमंसेसुपि अकप्पियविधिं दस्सेतुं “उद्दिस्सकतमंसञ्च, यञ्च अप्पटिवेक्खित”न्ति वुत्तं । तत्थ पञ्चसु सहधम्मिकेसु यस्स कस्सचि यं किञ्चि उद्दिस्स कतं उद्दिस्सकतं नाम, तं पन जानित्वा परिभुज्जितुं सब्बेसम्पि न वट्ठति, अजानन्तानं अनापत्ति । मच्छेसुपि एसेव नयो । अप्पटिवेक्खितन्ति अनुपपरिक्खितं, अनापुच्छितन्ति अत्थो । “न भिक्खवे अप्पटिवेक्खित्वा मंसं परिभुज्जितब्बं, यो परिभुज्जेय्य, आपत्ति दुक्कटस्सा”ति (महाव० २८१) वुत्तं । मच्छेसु पन आपुच्छनकिच्चं नत्थि अकप्पियमच्छानं नत्थितायाति वदन्ति । इदानी एतेसु आपत्तिभेदं दस्सेतुं “थुल्लच्चय”न्ति आदिमाह । तं सब्बं (कङ्का० अट्ठ० सन्निधिकारकसिक्खापदवण्णना) उत्तानमेव ।

११५. इदानी न केवलं इमेसं मनुस्सादीनं मंसमेव अकप्पियं, अट्ठिआदीनिपि अकप्पियानीति दस्सेतुं “अट्ठीपी”ति आदि वुत्तं । तत्थ (महाव० अट्ठ २८१) लोमप्पेसन्ति लोमम्पि एसं अकप्पियमंसवत्थूनन्ति अत्थो । सचित्तकं वाति एतेसु पन उद्दिस्सकतमेव सचित्तकं, सेसा अचित्तकाति । अकप्पियमंसविनिच्छयो ।

अकप्पियमंसनिद्देसवण्णना निड्ठिता ।

११. निस्सगियनिद्देसवण्णना

११६-७. इदानी अच्चोळारिकानं वसेन दस्सेतुं “अरूपिय”न्ति आदि आरब्धं । अज्जथापि युत्ति परियेसितब्बा । तत्थायं सङ्खेपत्थो (पारा० ५९१; पारा० अट्ठ० २.५८९; कङ्का० अट्ठ० जातरूपसिक्खापदवण्णना) — यो रूपियेन अरूपियञ्च परिवत्तेय्य, यो च इतरेन च अरूपियेन रूपियं परिवत्तेय्य, तस्स निस्सगियं होतीति ।

इदानी रूपियञ्च अरूपियञ्च दस्सेतुं “इध रूपिय”न्ति आदि आरब्धं । एत्थ (पारा० ५८९; कङ्का० अट्ठ०

जातरुपसिक्खापदवण्णना) सज्झु सिङ्गीति सज्झूति रजतं । सिङ्गीति सुवण्णं । तम्बलोहादीहि वा दारूहि वा पण्णेहि वा लाखाय वा रूपं समुट्ठापेत्वा वा असमुट्ठापेत्वा वा कतं चम्मबीजमयम्पियं यं देसे वोहारं गच्छति, इदं वोहारूपगमासकं नाम । इदमिध रूपियन्ति अधिप्पेतं । वत्थादि च मुत्तादि च वत्थमुत्तादि । इतरन्ति अरूपियं कप्पियवत्थुञ्च दुक्कटवत्थुञ्च । किं वुत्तं होति? वत्थं सुत्तं फालो पटको कप्पासो अनेकप्पकारं अपरण्णं सप्पि नवनीतं तेलं मधु फाणितादिभेसज्जञ्चाति इदं कप्पियवत्थु नाम । मुत्ता मणि वेळुरियो सङ्खोसिला पवाळं लोहितङ्गो मसारगल्लं सत्त धञ्जानि दासी दासो खेत्तं वत्थु पुप्फारामफलारामादयोति इदं दुक्कटवत्थु नाम, तदुभयं अरूपियं नामाति वुत्तं होति ।

११८. एत्तावता रूपियसंवोहारं दस्सेत्वा इदानि कयविककयं दस्सेतुं “इमं गहेत्वा”ति आदिमाह । तत्थ इमन्ति तण्डुलादिकं कप्पियभण्डं गहेत्वा वा ओदनादिं भुत्वा वा “इमं वत्थादिकं कप्पियभण्डं देहि, इमं रजनपचनादिकं कर, रजनकट्टादिमा नय, इमं वा तव देमि, त्वं पन इमञ्च इमञ्च आहर, कर, देही”ति एवं कयविककये समापन्ते निस्सग्गीति सम्बन्धो ।

११९. इदानि परिणामवसेन आपत्तिभेदं दस्सेतुं “अत्तनो”ति आदि आरब्धं । तत्रायं पिण्डत्थो (पारा० ६५९; पारा० अट्ठ० २.६५८; कङ्कणा० अट्ठ० परिणतसिक्खापदवण्णना) — सङ्खस्स वा अञ्जस्स वा नतं परिणतं लाभं लभितब्बं चीवरादिपच्चयं अत्तनो वा अञ्जस्स वा परिणामेय्य, निस्सगियआदीनि होन्तीति । कथं? यो पन मातुसन्तकम्पि सङ्खस्स परिणतं अत्तनो परिणामेति, निस्सगियं । अञ्जस्स पुग्गलस्स परिणामेति, सुद्धिकपाचित्तियं । अञ्जस्स सङ्खस्स वा चेतियस्स वा परिणामेति, दुक्कटं । यो पन अञ्जपुग्गलस्स वा चेतियस्स वा परिणतं अत्तनो वा अञ्जपुग्गलस्स वा सङ्खस्स वा अञ्जचेतियस्स वा परिणामेति, तस्सापि दुक्कटमेवाति ।

१२०. यो पन निस्सगिं निस्सज्जितब्बं अनिस्सज्जित्वा विनयकम्मं अकत्वा परिभुञ्जेय्य, तस्स दुक्कटं । यो वा परेन विनयकम्मत्थाय निस्सट्ठं सकसज्जाय न ददेय्य, तस्सापि दुक्कटं । अञ्जथेतरन्ति एत्थ अञ्जथाति थ्येयसज्जाय सचे न ददेय्य, इतरं तस्स अग्घवसेन पाराजिकञ्च थुल्लच्चयञ्च दुक्कटञ्च होतीति अत्थो । निस्सगियविनिच्छयो ।

निस्सगियनिद्देसवण्णना निड्डिता ।

१२. पाचित्तियनिद्देसवण्णना

१२१. इदानि पाचित्तियानि दस्सेतुं “पाचित्ती”ति मातिकापदं उद्धरित्वा “मुसावादोमसावादे, पेसुञ्जहरणे”ति आदि वुत्तं । तत्थ मुसावादे च ओमसवादे च पेसुञ्जहरणे च पाचित्ति वुत्ताति सम्बन्धो । एवं सेसेसुपि । एत्थ पन “अदिट्ठं, असुत्तं, अमुत्तं, अविज्जातं, दिट्ठं, सुत्तं, मुत्तं, विज्जातं”न्ति (पाचि० ३; पाचि० अट्ठ० ३) पुब्बेपि “मुसा भणिस्सामी”ति चेतेत्वा वचनक्खणेव “मुसा भणामी”ति जानित्वा जानन्तस्सेव मुसाभणने पाचित्ति नाम आपत्ति होतीति अत्थो । यस्स भणति, सो तं न सुणाति, आपत्ति न होति (कङ्कणा० अट्ठ० मुसावादसिक्खापदवण्णना) ।

“ओमसवादो नाम दसहि आकारेहि ओमसति जातियापि नामेनपि गोत्तेनपि कम्मेनपि सिप्पेनपि आबाधेनपि लिङ्गेनपि किलेसेनपि आपत्तियापि अक्कोसेनपी”ति (पाचि० १५) एवं वुत्तेहि दसहि आकारेहि उपसम्पन्नं यो खुंसेति वम्भेति, अयं ओमसति नाम, तस्स पाचित्तीति अत्थो । परम्मुखा भणन्तस्स दुक्कटं, तथा पाळियं अनागतेहि “चोरो”ति वा “गण्ठिभेदको”ति वा आदीहि भणन्तस्स । “सन्ति इधेकच्चे खत्तिया ब्राह्मणा चण्डाला”ति आदिना परियायेन भणन्तस्स च

अनुपसम्पन्नं भणन्तस्स च सब्बत्थपि दुक्कटमेव ।

पियकम्यताय वा भेदाधिष्णायेन वा उपसम्पन्नं जातिआदीहि ओमसन्तस्स उपसम्पन्नस्स वचनं सुत्वा तस्स उपसंहरणं पेसुञ्जहरणं नाम । एत्थापि परियायवचनेन च अनुपसम्पन्नस्स उपसंहरणेन च दुक्कटमेव ।

पदसोधम्मोति एत्थ “**धम्मो** नाम बुद्धभासितो सावकभासितो इसिभासितो देवताभासितो अत्थूपसंहितो धम्मूपसंहितो”ति (पाचि० ४६) एवं वुत्तं सङ्गीतित्तयमारुहं तिपिटकधम्मं पदअनुपदअन्वक्खरअनुब्यञ्जनवसेन भिक्खुञ्च भिक्खुनिञ्च ठपेत्वा अनुपसम्पन्नं एकतो वाचेन्तस्स पाचित्ति होतीति अत्थो ।

सागारेति यं पन सब्बन्तिमेन परियायेन दियङ्गुहत्थुब्बेधेन पाकारादिना परिक्खित्तत्ता सब्बपरिच्छिन्नञ्च येन केनचि वितानादिना अन्तमसो वत्थेनपि छन्नत्ता सब्बच्छन्नञ्च सेनासनं, तथारूपे सेनासने एकूपचारद्धाने अनुपसम्पन्नेन सह वसन्तस्स चतुत्थदिवसतो पट्ठाय निपज्जनगणनाय च अनुपसम्पन्नगणनाय च देवसिकं पाचित्ति होतीति अत्थो ।

उज्झापनकखिय्यनेति एत्थ यो उपसम्पन्नं सङ्केन सम्मतं सेनासनपज्जापकं वा भत्तुद्देसकं वा यागुभाजकं वा फलभाजकं वा खज्जभाजकं वा अप्पमत्तकविस्सज्जकं वा मङ्कुक्कत्तुकामो छन्देन “इत्थन्नामो सेनासनं पज्जापेति, भत्तानि च उद्दिस्सती”ति वा वदन्तो अज्जं उपसम्पन्नं उज्झापेति तेन अवजानापेति, यो पन तथेव वदन्तो उपसम्पन्नस्स सन्तिके तस्स अयसं पकासेन्तो खीयति, तस्मिं उज्झापनके च खीयनके च पाचित्तिद्वयन्ति वेदितब्बं ।

१२२. तलसत्तिअनादर-कुक्कुच्चुप्पादनेसु चाति एत्थ यो भिक्खु उपसम्पन्नस्स पहरणाकारं दस्सेन्तो कायं वा कायप्पटिबद्धं वा उच्चारेति, तस्स पाचित्तियं । सचे विरद्धो पहारं देति, अप्पहरितुकामताय दुक्कटं, तथा अनुपसम्पन्नेसुपि दुक्कटमेव ।

उपसम्पन्नेन पज्जत्तेन वुच्चमानो तं असिक्खितुकामताय वा तस्स वचनं असोतुकामताय वा यो अनादरियं करोति, तस्स अनादरकरणे पाचित्तियन्ति अत्थो । अपज्जत्तेन वुच्चमानस्स च अनुपसम्पन्नेन पज्जत्तेन वा अपज्जत्तेन वा वुच्चमानस्स दुक्कटं ।

उपसम्पन्नस्स “ऊनवीसतिवस्सो मज्जे त्वं उपसम्पन्नो, विकाले मज्जे तया भुत्त”न्तिआदिना नयेन सज्जिच्च कुक्कुच्चं उप्पादेन्तस्स पाचित्तियं । अनुपसम्पन्नस्स उप्पादने दुक्कटं ।

गामप्पवेसनापुच्छाति एत्थ पन मज्झन्हिकातिक्कमनतो पट्ठाय याव अरुणुगगमना **विकालो** नाम, एत्थन्तरे सचे सम्बहुला केनचि कम्मेन गामं पविसन्ति, “विकाले गामप्पवेसनं आपुच्छामा”ति सब्बेहिपि अज्जमज्जं आपुच्छितब्बं । सचे अनापुच्छा परिक्खित्तस्स परिक्खेपं, अपरिक्खित्तस्स उपचारं अतिक्कमन्ति, पठमपादे दुक्कटं, दुतियपादुद्दारे पाचित्तियं । आपदासु अनापत्ति ।

भोजने च परम्पराति परम्परभोजने च पाचित्तियन्ति अत्थो । एत्थ पन पज्जसु भोजनेसु अज्जतरं नामं गहेत्वा “ओदनेन वा सत्तुना वा कुम्मासेन वा मंसेन वा मच्छेन वा निमन्तेमी”तिआदिना नयेन, येन केनचि वेवचनेन वा अकप्पियनिमन्तनाय निमन्तितस्स येन येन पठमं निमन्तितो, तस्स तस्स भोजनं ठपेत्वा उप्पटिपाटिया, अविकप्पेत्वा वा पठमनिमन्तनं परस्स परस्स कुलस्स पज्जन्नं भोजनानं अज्जतरं परिभुज्जन्तस्स परम्परभोजने पाचित्ति होति ।

गिलानचीवरदानचीवरकालसमयेसु अनापत्ति, तथा पञ्च भोजनानि ठपेत्वा सब्बत्थ ।

१२३. अनुद्धरित्वा गमने सेय्यन्ति एत्थ दसविधा सेय्या भिसि चिमिलिका उत्तरत्थरणं भूमत्थरणं तट्टिका चम्मखण्डो निसीदनं पच्चत्थरणं तिणसन्थारो पण्णसन्थारोति । एतेसु यं किञ्चि सङ्घिके विहारे गुत्तसेनासने अत्तनो वस्सगगेन गहितं अत्तना वा सन्थरित्वा, अनुपसम्पन्नेन वा सन्थरापेत्वा तं दिवसं गमिकवसेन पक्कमन्तो नेव सयं उद्धरेय्य न अज्जं उद्धरापेय्य, यथा उपचिकादीहि न खज्जेय्य, एवं न ठपेय्य, अज्जेन वा न उद्धरापेय्य, पतिरूपं भिक्खुं वा सामणेरे वा आरामिकमेव वा अनापुच्छा वा गच्छेय्य, तस्स परिकिखत्तस्स विहारस्स परिकखेपं, अपरिकिखत्तस्स द्वे लेडुपाते अतिक्कमन्तस्स पाचित्तियं । मण्डपरुक्खमूलादिअगुत्तसेनासने सन्थरित्वा गच्छन्तस्स दुक्कटं, तथा मज्जपीठभिसिकोच्छकेसु, गुत्तसेनासनेपि दुक्कटमेव ।

सेनासनानि वाति एत्थ अनुद्धरित्वा गमनेति सम्बन्धो । एत्थ पन मज्जो पीठं भिसि कोच्छकन्ति चतुब्बिधम्मि सेनासनं वस्सानहेमन्तानं अट्टसु मासेसु अज्झोकासे वा ओवस्सकमण्डपे वा रुक्खमूले वा सयं सन्थरित्वा वा अनुपसम्पन्नेन सन्थरापेत्वा वा तं अनुद्धरित्वा वा अनुद्धरापेत्वा वा तस्स सेनासनस्स द्विन्नं लेडुपातानं अतिक्कमने पाचित्तियं । सम्मुज्जनीयादि सेसपरिक्खारेसु दुक्कटं ।

इत्थियाद्धानगमनेति एत्थ मातुगामेन “गच्छाम भगिनि, गच्छाम अय्या”ति एवं संविदहित्वा “अज्ज वा स्वे वा परसुवे वा”ति नियमितकालं विसङ्केतं अकत्वा द्वारविसङ्केतं मगगविसङ्केतं कत्वापि गच्छतो गामन्तरे गामन्तरे पाचित्तियं । अगामके अरज्जे अद्ध्ययोजने अद्ध्ययोजने आपत्ति ।

एकेकाय निसीदनेति एत्थ एको एकाय इत्थिया निसीदनेति अत्थो ।

१२४. भिसापनेति एत्थ उपसम्पन्नो उपसम्पन्नं भिसापेतुकामो चोरकन्तारवाळकन्तारादीनि आचिकखति, भयानकं वा रूपसद्दादिं दस्सेति, सो भायतु वा मा वा, तस्स पयोगे पयोगे पाचित्तियं । अनुपसम्पन्ने दुक्कटं ।

आकोटनेति पहारदाने । उपसम्पन्नो उपसम्पन्नस्स अनत्तमनो हुत्वा सचे उप्पलपत्तेनपि पहारं देति, पाचित्तियं । अनुपसम्पन्नस्स गहट्टस्स वा पब्बजितस्स वा इत्थिया वा पुरिसस्स वा अन्तमसो तिरच्छानगतस्सापि पहारं देति, दुक्कटमेव ।

अनाचारं आचरित्वा सङ्गमज्जे आपत्तिया वा वत्थुना वा अनुयुज्जियमानो तं अकथेतुकामो “को आपन्नो, किं आपन्नो, किस्मिं आपन्नो”तिआदिना नयेन अज्जेहि वचनेहि तं वचनं पटिच्छादेन्तो सो अज्जं वदति, अयं अज्जवादको, तस्मिं अज्जवादके च कञ्चि वीतिक्कमं दिस्वा “आवुसो, इदं नाम तथा कत”न्ति वुत्ते तं न कथेतुकामो तुण्हीभूतोव सङ्गं विहेसतीति सङ्गविहेसको, तस्मिं विहेसके च पाचित्ति होतीति अत्थो । इध पन जत्तिदुतियेन कम्मेन अज्जवादके च विहेसके च आरोपिते पुन अज्जं भणन्तस्स, विहेसन्तस्स पाचित्ति । अनारोपिते दुक्कटन्ति वेदितब्बं ।

दुडुल्लपकासछादेति एत्थ किञ्चापि “दुडुल्ला नाम आपत्ति चत्तारि च पाराजिकानि तेरस च सङ्गादिसेसा”ति (पाचि० ३९९) वुत्ता, तथापि इध सङ्गादिसेसाव अधिप्पेता । तस्मा सङ्गसम्मुतिं विना भिक्खुस्स दुडुल्लं आपत्ति “अयं असुचिं मोचेत्वा सङ्गादिसेसं आपन्नो”तिआदिना नयेन वत्थुना सङ्घि आपत्तिं घटेत्वा भिक्खुञ्च भिक्खुनिञ्च ठपेत्वा यस्स

कस्सचि अनुपसम्पन्नस्स आरोचेन्तस्स पाचित्तियं । थुल्लच्चयादिअदुल्लारोचने दुक्कटं । दुदुल्लच्छादनेपि सङ्गादिसेसोव अधिप्पेतो । यो पन भिक्खु भिक्खुस्स दुदुल्लं आपत्तिं सयं वा जानित्वा अज्जेसं वा सुत्वा “इमं जानित्वा चोदेस्सन्ति सारेस्सन्ति मङ्कुं करिस्सन्ति, नारोचिस्सामी”ति धुरं निक्खिपति, तस्स पाचित्तियं । धुरं निक्खिपित्वा पच्छा आरोचितेपि न रक्खति एव ।

हासोदकेति अङ्गुलिपतोदकेन हासो च उदके हासो चाति एवमत्थो वेदितब्बो । उपसम्पन्नो उपसम्पन्नं हसाधिप्पायो कायेन कायं आमसति, आपत्ति पाचित्तियस्स, को पन वादो उपकच्छकादीसु घट्टने । अनुपसम्पन्ने दुक्कटं, तथा भिक्खुस्स कायप्पटिबद्धामसने च निस्सगियेन कायप्पटिबद्धामसने च । एत्थ भिक्खुनीपि अनुपसम्पन्नद्वाने ठिता । **उदके हसनधम्मो** नाम उपरिगोष्फके उदके कीळाधिप्पायस्स निम्मुज्जनउम्मुज्जनप्लवनादिकं । इध **हासो** नाम कीळा वुच्चति ।

निच्छुभने विहाराति सङ्घिका विहारा निक्कट्टनेति अत्थो । एत्थ पन यो कुब्बो हुत्वा उपसम्पन्नं हत्थादीसु गहेत्वा वा “निक्खमा”ति वत्वा वा यत्तकानि द्वारानि एकेन पयोगेन अतिक्कामेति, तत्थ द्वारगणनाय आपत्तिं अगगहेत्वा पयोगस्स एकत्ता एका एव गहेतब्बा । सचे नानापयोगेहि अतिक्कामेति, तत्थ द्वारगणनाय गहेतब्बं । तस्स परिक्खारनिक्कट्टने दुक्कटं, तथा अनुपसम्पन्ने, तस्स परिक्खारनिक्कट्टने च । अलज्जिआदीसु पन अनापत्ति ।

अनुपखज्ज सयनेति सङ्घिके विहारे “वुट्ठो”ति वा “गिलानो”ति वा “सङ्गेन दिन्नो”ति वा जानित्वा मज्जस्स वा पीठस्स वा पविसन्तस्स वा निक्खमन्तस्स वा उपचारे सेय्यं सन्थरित्वा वा सन्थरापेत्वा वा “यस्स सम्बाधो भविस्सति, सो पक्कमिस्सती”ति अधिप्पायेन अभिनीसीदन्तस्स च अभिनिपज्जन्तस्स च पयोगगणनाय पाचित्तियं वेदितब्बं । पाचित्तियविनिच्छयो ।

पाचित्तियनिद्देसवण्णना निड्डिता ।

१३. समणकप्पनिद्देसवण्णना

१२५. भूतानं जातानं निब्बत्तानं गामो भूतगामो (पाचि० ९१; पाचि० अट्ठ० ९१; कङ्का० अट्ठ० भूतगामसिक्खापदवण्णना) । समारम्भोति छेदनफालनपचनादि, तस्मिं **भूतगामसमारम्भे** भूतगामसमारम्भहेतु **पाचित्ति** होतीति अत्थो । **कतकप्पियं** (कङ्का० अट्ठ० भूतगामसिक्खापदवण्णना) पन समणकप्पियं भवेति सम्बन्धो । समणानं कप्पियं **समणकप्पियं** । इदानी येन कतं कप्पियं समणकप्पियं होति, तं दस्सेतुं “**नखेन वा**”तिआदिमाह । “अनुजानामि, भिक्खवे, पज्चहि समणकप्पेहि फलं परिभुज्जितुं, अग्गिपरिजितं सत्थपरिजितं नखपरिजितं अबीजं निब्बट्टबीजज्जेव पज्चम”न्ति (चूळव० २५०) हि वुत्तं ।

१२६. इदानी तं भूतगामं दस्सेतुं “**समूला**”तिआदिमाह । तत्थ (पाचि० ९१; पाचि० अट्ठ० ९१) **स-**इति सो भूतगामो नामाति अत्थो, मूलबीजादीहि पज्चहि बीजेहि पभावितो होतीति वुत्तं होति । तत्थ **मूलबीजं** नाम हलिद्विसिङ्गिवेरादि । **खन्धबीजं** नाम अस्सत्थो निग्रोधोति एवमादि । **अग्गबीजं** नाम अज्जुकफणिज्जकादि । **फळुबीजं** नाम उच्छुवेळुनळादि । “**बीजबीजं** नाम पुब्बण्णं अपरण्णं, यानि वा पनज्जानिपि अत्थि बीजे जायन्ति बीजे सज्जायन्ति, एतं बीजबीजं नामा”ति वुत्तं । इदानी “बीजगामभूतगामसमारम्भा पटिविरतो होती”ति (दी० नि० १.१०, १९५; म० नि० १.२९३, ४११; २.११; अ० नि० १०.९९; पु० प० १७९) वुत्तत्ता धम्मनुलोमेन आगतं बीजगामसमारम्भं दस्सेतुं “**आरम्भे दुक्कट**”न्तिआदिमाह ।

तस्मा एतं पठमं “कप्पियं करोही”ति भूतगामपरिमोचनं कारेतवा बीजगामपरिमोचनत्थं पुन कप्पियं कारेतब्बं ।

१२७. निब्बट्टबीजं (पाचि० अट्ठ० ९२; कङ्का० अट्ठ० भूतगामसिक्खापदवण्णना) नाम अम्बपनसादि । नोबीजं नाम तरुणम्बफलादि, एतं पन सब्बं अकप्पियम्पि वट्ठतीति अत्थो । कटाहबद्धबीजानि कपित्थफलादीनि । बहिद्धा वापि कारयेति कपालेपि कातुं वट्ठति, सचे एकाबद्धानीति अत्थो । कटाहमुत्तं पन भिन्दित्वा कारेतब्बं ।

१२८. भाजने वा भूमियं वा एकाबद्धेसु बीजेसु एकस्मिं बीजे कप्पिये कते सब्बेस्वेव कतं भवेति अत्थो । यथा च बीजे, एवं रुक्खसहस्सं वा उच्छुसहस्सं वा छिन्दित्वा एकाबद्धे कतेपि विनिच्छयो वेदितब्बो ।

१२९. कप्पियं कत्वा निक्खित्ते बीजगामे पुन मूलपण्णानि सचे जायरुं, पुन कप्पियं कारेय्याति अत्थो । तदाति मूले च अङ्कुरे च जातेति अत्थो ।

१३०. उदकसम्भवोति उदकजातो । चेतियादीसूति एत्थ आदि-सद्देन गेहप्पमुखपाकारवेदिकादीसु निब्बत्ता गहिता । निब्बत्तद्वत्तिपत्तको भूतगामोव, अनिब्बत्तको अगगबीजे सङ्गहं गच्छति । बीजम्पि याव मूलं वा पण्णं वा न निक्खमति, ताव बीजगामोव, मूले च निक्खन्ते पण्णे च हरिते जाते भूतगामोव होतीति अत्थो ।

१३१. मकुळन्ति अफुल्लं । अहिच्छत्तकं नाम रुक्खे जातं अहिच्छत्तकं ।

१३२. अल्लरुक्खे गणहतोति सम्बन्धो । तत्थाति अल्लरुक्खे छिन्दतो वापीति सम्बन्धो ।

१३४. “इमं रुक्खं, इमं लतं, इमं कन्दं छिन्द, भिन्दा”ति आदिना नयेन नियमेत्वा भासितुं न वट्ठति । “इदं, एत”न्ति अवत्वा केवलं “रुक्खं छिन्दा”ति आदिना (पाचि० अट्ठ० ९२; कङ्का० अट्ठ० भूतगामसिक्खापदवण्णना) नयेन वत्तुं वट्ठतीति । समणकप्पविनिच्छयो ।

समणकप्पनिद्देसवण्णना निट्ठिता ।

१४. भूमिनिद्देसवण्णना

१३६. इदानी “अनुजानामि, भिक्खवे, चतस्सो कप्पियभूमियो उस्सावनन्तिकं गोणिसादिकं गहर्पितं सम्मुति”न्ति (महाव० २९५) एवं वुत्ता चतस्सो कप्पियभूमियो दस्सेतुं “सम्मुतुस्सावनन्ता चा”ति आदिमाह । यासूति कप्पियभूमीसु (कङ्का० अट्ठ० सन्निधिकारकसिक्खापदवण्णना) ।

१३७. इदानी यत्थ कप्पियकुटि इच्छितब्बा, तं दस्सेतुं “वासत्थाया”ति आदिमाह । वासत्थायाति इमिना कोट्टागारभत्तसालार्चेतियघरसम्मुञ्जनीमाळकादि यं यं अञ्जम्पि वासत्थाय करीयति, तत्थ तत्थ कप्पियकुटिकरणकिच्चं नत्थीति दीपितं होति । भोजनसाला पन सेनासनमेव, तस्मा तत्थ कातब्बा एवाति वदन्ति । सङ्घिकेवेकसन्तकेति एत्थ एकसन्तको उपसम्पन्नसन्तकोव वेदितब्बो ।

१३८. इदानी कत्तब्बाकारं दस्सेतुं “गेहे”ति आदिमाह । तत्थ सङ्घस्स वा एकस्स वा गेहे विहारे करियमाने एवं ईरयं “कप्पियकुटिं करोम, कप्पियकुटिं करोमा”ति वा “कप्पियकुटि कप्पियकुटी”ति वा वदन्तो पठमिडुकत्थम्भादिं ठपेय्य, एवं

कता **उस्सावनन्तिका** नाम, एवं उदाहरितवचनन्तिकाति अत्थो ।

१३९. येभुय्येन वा अपरिक्खित्तो, सकलोपि वा अपरिक्खित्तो आरामो “**गोनिसादी**”ति वुच्चतीति सम्बन्धो । एत्थ पन सेनासनेसु परिक्खित्तेसुपि आरामे अपरिक्खित्ते कप्पियकुटिकरणकिच्चं नत्थि । सम्मुतिं करोन्तेहि कतं परियोसितं “इमं विहारं अट्ठयोगं पासादं हम्मियं गुहं तिणकुटिकं मण्डप”न्ति तेसं नामं गहेत्वा तस्सा कुटिया हत्थपासे वा ठत्वा, तस्सा अन्तो वा पविसित्वा वुत्तनयेनेव जत्तिदुतियकम्मवाचाय सम्मन्नितब्बं ।

१४०. “भिक्षुं ठपेत्वा अज्जेही”ति वचनतो सेससहधम्मिकेहिपि देवमनुस्सेहिपि अज्जेहि कप्पियकुटिया अत्थाय दिन्नो वा तेसं सन्तको वा गेहो “**गहपती**”ति **मतो** जातोति अत्थो, सङ्घसन्तकञ्च भिक्षुसन्तकञ्च ठपेत्वा सब्बेसं गेहो गहपतीति अधिप्पायो ।

१४१. **सप्पिआदीहि मिस्सितन्ति** सप्पिआदीहि पञ्चहि च हल्लिद्विसिङ्गिवेरादियावजीविकेन चाति अत्थो । **वजेय्य अन्तोवुत्थत्तन्ति** एत्थ यावकालिकयामकालिकसङ्घातं पुरिमकालिकद्वयं सङ्घिकं वा भिक्षुस्स वा भिक्षुनिया वा सन्तकं सयं कप्पियकुटिया वुत्थम्पि इतरेहि अकप्पियकुटिया वुत्थेहि मिस्सितं अन्तोवुत्थभावं आगच्छेय्याति अत्थो ।

१४२. **तेहेवाति** अकप्पियकुटियं वुत्थसप्पितेलादीहि । **सामपाकतन्ति** सामंपक्कभावं गच्छतीति अत्थो ।

१४३-४. इमा पन कप्पियकुटियो यदा जहितवत्थुका होन्ति, तं दस्सेतुं “**उस्सावनन्तिका**”ति आदिमाह । सचे थम्भे वा भित्तिपादे वा परिवत्तेन्ति, यो यो ठितो, तत्थ तत्थ पतिट्ठाति, एतेनुपायेन सब्बेसु परिवत्तेसुपि न विजहितवत्थुकाव होतीति अत्थो । **परिक्खित्ते गोनिसादि** विजहितवत्थुका । **सेसा छदनविब्भमाति** छदनविनासा जहितवत्थुका होन्तीति अधिप्पायो । भूमिविनिच्छयो ।

भूमिनिद्देसवण्णना निट्ठिता ।

१५. उपज्झाचरियवत्तनिद्देसवण्णना

१४५. **उपज्झाचरियेति** एत्थ (महाव० ६४, ६७, ७४, ७८-७९; चूळव० ३७५, ३७७; ३७९-३८२; महाव० अट्ठ० ६४, ६७, ७५, ७६, ७७) **आचरियो** नाम निस्सयाचरियो पब्बज्जाचरियो उपसम्पदाचरियो धम्माचरियोति चतुब्बिधो । एतेसु हि निस्सयन्तेवासिकेन याव आचरियं निस्साय वसति, ताव सब्बमाचरियवत्तं कातब्बं । पब्बज्जाउपसम्पदाधम्मन्तेवासिकेहि पन निस्सयमुत्तकेहिपि आदितो पट्ठायाव चीवररजनं, ताव वत्तं कातब्बं । अनापुच्छित्वा पत्तदानादिमिहि पन एतेसं अनापत्ति । एतेसु च पब्बज्जन्तेवासिको च उपसम्पदन्तेवासिको च आचरियस्स यावजीवं भारो, निस्सयन्तेवासिको च धम्मन्तेवासिको च याव समीपे वसति, तावदेव । सुट्ठु पियसीलो **सुपेसलो**, सिक्खाकामोति अत्थो । **दन्तकट्ठं** देन्तेन एकंसं उत्तरासङ्गं करित्वा महन्तं मज्झिमं खुद्दकन्ति तीणि दन्तकट्ठानि उपनेतब्बानि । तेसु यं तीणि दिवसानि गण्हाति, तं सल्लक्खेत्वा चतुत्थदिवसतो पट्ठायाव तादिसंयेव सम्मा उभोहि हत्थेहि दातब्बं । सचे यं वा तं वा गण्हाति, यथालब्धं उपनेतब्बं । **तोयन्ति** सीतञ्च उण्हञ्च उदकं उपनेत्वा यं तीणि दिवसानि वळज्जेति, चतुत्थदिवसतो पट्ठायाव तादिसं उपनेतब्बं । सचे द्वेपि वळज्जेति, दुविधम्पि उपनेतब्बं । सचे यागु होति, भाजनं धोवित्वा उपनेतब्बं ।

१४६. पत्ते वत्तं चरेति “यागुं पीतस्स उदकं दत्वा भाजनं पटिग्गहेत्वा नीचं कत्वा साधुकं अपरिघंसन्तेन धोवित्वा पटिसामेतब्ब”न्ति (महाव० ६६, ७८; चूळव० ३७६, ३८०) वुत्तं पत्ते वत्तं चरेति अत्थो । गामप्पवेसे वत्तं चरेति एवं सब्बत्थ । “सचे उपज्झायो वा आचरियो वा गामं पविसितुकामो होति, निवासनं दातब्बं, पटिनिवासनं पटिग्गहेतब्बं, कायबन्धनं दातब्बं, सगुणं कत्वा सङ्घाटियो दातब्बा, धोवित्वा पत्तो सोदको दातब्बो”ति (महाव० ६६, ७८; चूळव० ३७६, ३८०) इदं **गामप्पवेसने वत्तं** नाम । “सचे उपज्झायो वा आचरियो वा पच्छासमणं आकङ्खति, तिमण्डलं पटिच्छादेन्तेन परिमण्डलं निवासेत्वा कायबन्धनं बन्धित्वा सगुणं कत्वा सङ्घाटियो पारुपित्वा गण्ठिकं पटिमुञ्चित्वा धोवित्वा पत्तं गहेत्वा उपज्झायस्स वा आचरियस्स वा पच्छासमणेन होतब्ब”न्ति आदिना (महाव० ६६, ७८; चूळव० ३७६, ३८०) नयेन वुत्तं **गमने वत्तं** नाम । “निवत्तन्तेन पठमतरं आगन्त्वा आसनं पज्जापेतब्ब”न्ति आदिना (महाव० ६६, ७८; चूळव० ३७६, ३८०) नयेन वुत्तं **आगमे वत्तं** नाम । “उपज्झायम्हि वुट्ठिते आसनं उद्धरितब्बं, पादोदकं पादपीठं पादकथलिकं पटिसामेतब्ब”न्ति (महाव० ६६, ७८; चूळव० ३७६, ३८०) एवं वुत्तं **आसनादीसु वत्तं** नाम । **उपाहनाय वत्तं** नाम “उपाहना पुञ्छितब्बा, उपाहना पुञ्छन्तेन पठमं सुखेन चोळकेन पुञ्छितब्बा, पच्छा अल्लेना”ति आदिना (चूळव० ३५७, ३५९) वुत्तं । **चीवरे वत्तं** नाम “सचे चीवरं सिन्नं होति, मुहुत्तं उण्हे ओतापेतब्बं, न च उण्हे चीवरं निदहितब्ब”न्ति आदिना (महाव० ६६, ७८; चूळव० ३७६, ३८०) वुत्तं ।

१४७. परिभोजनीयपानीय-वच्चप्पस्सावठानिसूति एत्थ सचे पानीयं न होति, पानीयं उपट्ठापेतब्बं । सचे परिभोजनीयं न होति, परिभोजनीयं उपट्ठापेतब्बं । सचे वच्चकुटि उक्तापा होति, वच्चकुटि सम्मज्जितब्बा । **तथा** पस्सावट्टाने एवं वत्तं चरितब्बन्ति अत्थो । “विहारं सोधेन्तेन पठमं पत्तचीवरं नीहरित्वा एकमन्तं निक्खिपितब्ब”न्ति आदिना नयेन वुत्तं **विहारसोधने वत्तं** नाम । “भूमत्थरणं ओतापेत्वा सोधेत्वा पप्फोटेत्वा अतिहरित्वा यथापज्जत्तं पज्जापेतब्ब”न्ति आदिना (महाव० ६६, ७८; चूळव० ३७६, ३८०) वुत्तं पुन **पज्जापने वत्तं** नाम ।

१४८. इदानीं विहारं सोधेन्तेन एवं सोधेतब्बन्ति तं दस्सेतुं “**न पप्फोटेय्या**”ति आदिमाह । तस्सत्थो — विहारं सोधेन्तो भिक्खु भूमत्थरणादिसयनासनं पटिवाते वा पङ्गणे वा पानीयसामन्ता वा न पप्फोटेय्याति । **पङ्गणे**ति बहून् सन्निपाते ठाने ।

१४९. न्हानेति “सचे उपज्झायो नहायितुकामो होति, नहानं पटियादेतब्बं । सचे सीतेन अत्थो होति, सीतं पटियादेतब्ब”न्ति आदिना (महाव० ६६; चूळव० ३७६) वुत्तं **नहाने वत्तं** नाम, “उपज्झायस्स गत्ततो उदकं सम्मज्जितब्बं, निवासनं दातब्ब”न्ति आदिना (महाव० ६६; चूळव० ३७६) वुत्तं **नहातस्स कातब्बं** नाम । **रङ्गपाके**ति “सचे उपज्झायस्स आचरियस्स रजनं पचितब्बं होति, सद्धिविहारिकेन अन्तेवासिकेन पचितब्ब”न्ति (महाव० ६६, ७८; चूळव० ३७६, ३८०) वुत्तं । **धोवने**ति “सचे उपज्झायस्स आचरियस्स चीवरं धोवितब्बं होति, सद्धिविहारिकेन अन्तेवासिकेन धोवितब्बं, उस्सुकं वा कातब्ब”न्ति (महाव० ६६, ७८; चूळव० ३७६, ३८०) वुत्तं । **सिब्बने**ति “सचे उपज्झायेन आचरियेन चीवरं कातब्बं होति, सद्धिविहारिकेन अन्तेवासिकेन कातब्ब”न्ति (महाव० ६६, ७८; चूळव० ३७६, ३८०) वुत्तं । चीवरे थेवे ठिते रजन्तो न वजे न पक्कमेय्याति अत्थो । “चीवरं रजन्तेन साधुकं सम्परिवत्तकं सम्परिवत्तकं रजितब्बं, न च अच्छिन्ने थेवे पक्कमितब्ब”न्ति (महाव० ६६, ७८; चूळव० ३७६, ३८०) हि वुत्तं ।

१५०. एकच्चस्साति आचरियुपज्झायानं विसभागस्स अनत्थकामस्स वेरिपुगलस्स । **अनापुच्छाति** आचरियुपज्झायानं अनारोचेत्वा । **किञ्चनन्ति** यं किञ्चि ।

१५१-२. तस्साति एकच्चस्स । निन्नेतुन्ति नीहरितुं । किच्चयं परिकम्मं वाति वेय्यावच्चं वा पिट्ठिपरिकम्मादिपरिकम्मं वा अत्तना तस्स कातुं वा तेन अत्तनो कारापेतुं वाति एवमत्थो वेदितब्बो ।

१५३. सचे आचरियुपज्झाया अज्जत्थ गता होन्ति, परिवेणं गन्त्वा अपस्सन्तेहि गामं पविसितुं वट्ठति । गामं पविसन्तो सचे पस्सति, आपुच्छितब्बमेवाति वदन्ति । “उपज्झायं अनापुच्छा न दिसा पक्कमितब्बा”ति (महाव० ६६, चूळव० ३७६) हि वुत्तं । अत्तनो किच्चयं नाम अन्तोविहारेपि अत्तनो पत्तपचनचीवरकम्मकेसच्छेदनादि ।

१५४. सङ्गायत्तकम्मानि नाम परिवासमानत्तअब्भानतज्जनीयनियस्सपब्बाजनीयपटिसारणीयउक्खेपनादयो ।

१५५. वुट्ठानं नेसमागमेति “सचे उपज्झायो वा आचरियो वा गिलानो होति, यावजीवं उपट्ठातब्बो, वुट्ठानमस्स आगमेतब्ब”न्ति (महाव० ६६; चूळव० ३७६) हि वुत्तं । उपज्झाचरियवत्तविनिच्छयो ।

उपज्झाचरियवत्तनिद्देसवण्णना निट्ठिता ।

१६. वच्चप्पस्सावट्ठानिकनिद्देसवण्णना

१५६. यथावुट्ठं न करेय्य वच्चन्ति सम्बन्धो । यथानुपुब्बिया लब्भतीति सम्बन्धो । इमेसु पन तीसु ठानेसु यो यो पठमं आगच्छति वुट्ठो वा नवो वा, सो सो आगतपटिपाटिया कातुज्ज नहायितुज्ज लब्भतीति अधिप्पायो ।

१५७. उब्भजित्वाति (चूळव० ३७३, ३७४) निवासनं दूरतोव उक्खिपित्वा नो पविसेय्य । सहसा च नो पविसेय्याति सम्बन्धो । “बहि ठितेन उक्कासितब्ब”न्ति च “साधुकं अतरमानेन वच्चकुटि पविसितब्बा”ति च वुत्तत्ता उक्कासित्वाव अतरमानो पविसेय्याति अत्थो । “न उब्भजित्वा पविसितब्बा, वच्चपादुकाय ठितेन उब्भजितब्ब”न्ति (चूळव० ३७४) वचनतो “उब्भजेय्य पादुकास्वेव सण्ठितो”ति वुत्तं ।

१५८. न करेय्य उभयं न करेय्युभयं ।

१५९. कूपेति (चूळव० ३७४) वच्चकूपे । कट्टन्ति अवलेखनकट्टं । पस्सावदोणिया खेळं न कातब्बन्ति अत्थो । नावलेखेय्य फरुसेनाति फालितकट्ठेन वा खरेन वा गण्ठिकेन वा कण्टकेन वा सुसिरेन वा पूतिना वा नावलेखितब्बन्ति अत्थो । उहतज्जापीति गूथमक्खितम्पि धोवये अत्तना वा परेन वा कतन्ति अधिप्पायो ।

१६०. उब्भजित्वा न निक्खमेति एत्थ “वच्चपादुकाय ठितेन पटिच्छादेतब्ब”न्ति (चूळव० ३७४) हि वुत्तं, पुन “आचमनपादुकायं ठितेन उब्भजितब्ब”न्ति (चूळव० ३७४) च वुत्तं । “चपु चपू”ति सदं कत्वा नाचमेय्याति अत्थो । वच्चप्पस्सावट्ठानिकविनिच्छयो ।

वच्चप्पस्सावट्ठानिकनिद्देसवण्णना निट्ठिता ।

१७. आपुच्छकरणनिद्देसवण्णना

१६१. थेरेनाति सङ्गत्थेरेन ।

१६२. तत्थ तत्थ सन्निपतितानं सब्बेसं वुड्ढो वुड्ढतरो, तस्मिं वुड्ढतरागमे पुन आपुच्छनं नत्थि । भत्तगो चानुमोदतोति एत्थ दानपतिना याचितेन दहरेन वुड्ढेन अनापुच्छित्वा कथेतुं वट्ठतीति वदन्ति ।

१६३. एकविहारकेति एकोवरके वुड्ढेन वसन्तो अनापुच्छा न सज्झायेय्याति अत्थो । उद्देसं परिपुच्छञ्च नो ददेति उद्देसं वा परिपुच्छं वा नो ददेय्य ।

१६४. न विवरेय्य न थकेय्य चाति सम्बन्धो । द्वारं नाम महावळज्जं, तत्थ आपुच्छनकिच्चं नत्थि ।

१६५. वुड्ढेन चङ्कमे चङ्कमन्तोपि येन वुड्ढो, तेन परिवत्तयेति सम्बन्धो । आपुच्छकरणविनिच्छयो ।

आपुच्छकरणनिद्देसवण्णना निड्ढिता ।

१८. नगनिद्देसवण्णना

१६६. “न त्वेव नग्गेन आगन्तब्बं, यो आगच्छेय्य, आपत्ति दुक्कटस्सा”ति (पारा० ५१७) वुत्तत्ता (चूळव० २६१;) “नग्गो मग्गं न वजे”ति वुत्तं ।

१६७. पटिच्छादिसूति “तेन खो पन समयेन भिक्खू जन्ताघरेपि उदकेपि परिकम्मं कातुं कुक्कुच्चायन्ति । अनुजानामि, भिक्खवे, तिस्सो पटिच्छादियो जन्ताघरपटिच्छादिं उदकपटिच्छादिं वत्थपटिच्छादि”न्ति एवं वुत्तासु तीसु पटिच्छादीसूति अत्थो । दुवेति एतासु तीसु पटिच्छादीसु उदकजन्ताघरपटिच्छादियो परिकम्मे कप्पन्तीति अधिष्पायो । वत्थच्छादीति वत्थपटिच्छादि । सब्बत्थाति खादनीयसायनीयादीसु सब्बकम्मेसु कप्पियाति अत्थो । नग्गविनिच्छयो ।

नगनिद्देसवण्णना निड्ढिता ।

१९. न्हानकप्पनिद्देसवण्णना

१६८. पुरतोति (चूळव० ३७२) थेरानं पुरतो उपरि वा न च न्हायेय्याति अत्थो ।

१६९-१७१. कुट्टथम्भतरुट्टानेति एत्थ (चूळव० २४३; चूळव० अट्ठ० २४३) कुट्टे वा थम्भे वा तरुम्हि वा अट्टानफलके वा कायं न घंसयेति अत्थो । गन्धब्बहत्थो नाम मक्कटहत्थसदिसो दारुआदिमयो । कुरुविन्दकसुत्तियाति कुरुविन्दसुत्तिया । मल्लकेन वा अज्जमज्जं वा । “न भिक्खवे विग्गह परिकम्मं कारापेतब्बं । यो कारापेय्य, आपत्ति दुक्कटस्सा”ति (चूळव० २४३) एवं वुत्तं विग्गहपरिकम्मं सन्धाय “अज्जमज्जं वा”ति वुत्तं ।

इदानी कप्पियानि दस्सेतुं “कपालिदुक्खण्डानी”ति आदिमाह । सब्बेसं वट्ठतीति सम्बन्धो । गिलानस्सपि (चूळव० अट्ठ० २४३) अगिलानस्सपि इमानि कपालिदुक्खण्डादीनि कायघंसने वट्ठन्ति । पुथुपाणीति (चूळव० २४४) हत्थपरिकम्मं वुच्चति । तस्मा सब्बेसं हत्थेन पिड्ढिपरिकम्मं कातुं वट्ठति । अकतमल्लकं नाम एकदाठिमं परिच्छिन्दित्वा कतं । पासाणादयो पादघंसने एव कप्पिया । न्हानकप्पविनिच्छयो ।

न्हानकप्पनिद्देसवण्णना निड्ढिता ।

२०. अवन्दियनिद्देसवण्णना

१७२. “नानासंवासको वुडुतरो अधम्मवादी अवन्दियो”ति (चूळव० ३१२; परि० ४६७) एवं वुत्तत्ता लद्धिनानासंवासको इध **नानासंवासको**। पारिवासियमूलायपटिकस्सनारहमानत्तारहमानत्तचारिअब्भानारहा **गरुकट्टा**ति इध गहिता। इमे पन अज्जमज्जं यथावुडुं वन्दनादीनि लभन्ति, पकतत्तेन अवन्दनीयाति अधिप्पायो। अवन्दनीयविनिच्छयो।

अवन्दियनिद्देसवण्णना निड्डिता।

२१. चम्मनिद्देसवण्णना

१७३. इदानी “अनुजानामि, भिक्खवे, सब्बपच्चन्तिमेसु जनपदेसु चम्मनि अत्थरणानि एळकचम्मं अजचम्मं मिगचम्म”न्ति (महाव० २५९) एवं वुत्तचम्मनि दस्सेतुं “**मिगाजेळकचम्मानी**”तिआदिमाह। **परिभुज्जितुन्ति** (महाव० अट्ठ० २६२) मज्जादीसु यत्थ कत्थचि अत्थरित्वा निपज्जितुं वा निसीदितुं वा वट्टन्तीति अत्थो। रोहितेणीपसदा च कुरुङ्गा च च-सद्देन अज्जेपि वाळमिगा मिगमातुकादयोपि मिगजातिका एवाति अधिप्पायो।

१७४. अनुज्जातत्तया अज्जन्ति —

“मक्कटो काळसीहो च, सरभो कदलीमिगो।
ये च वाळमिगा केचि, तेसं चम्मं न वट्टती”ति॥ —

एत्थ **वाळमिगगहणेन** वुत्तावसेसा अन्तमसो गोमहिंसादयो गहिताति वेदितब्बा। **थविकाति** उपाहनकोसकसत्थकोसककुञ्चिककोसकाति वेदितब्बा, न पत्तत्थविकादयो। चम्मविनिच्छयो।

चम्मनिद्देसवण्णना निड्डिता।

२२. उपाहननिद्देसवण्णना

१७५. **गुणङ्गुणूपाहनाति** (महाव० अट्ठ० २४५) चतुपटलतो पट्टाय वुच्चति, न एकद्वितिपटलतो पट्टाय “अनुजानामि, भिक्खवे, एकपलासिकं उपाहनं, न भिक्खवे दिगुणा उपाहना धारेतब्बा, न तिगुणा उपाहना धारेतब्बा, न गुणङ्गुणूपाहना धारेतब्बा, यो धारेय्य, आपत्ति दुक्कटस्सा”ति (महाव० २४५) वुत्तत्ता। “अनुजानामि, भिक्खवे, ओमुक्कं गुणङ्गुणूपाहनं, न भिक्खवे नवा गुणङ्गुणूपाहना धारेतब्बा, यो धारेय्य, आपत्ति दुक्कटस्सा”ति (महाव० २४७) वुत्तत्ता “**नवा**”ति वुत्तं। सब्बत्थापि मज्झिमदेसे गिलानोपि नवं गुणङ्गुणूपाहनं न लभति, एकवारमपि अज्जेहि परिभुत्तं ओमुक्कउपाहनसङ्घातं लभति, पच्चन्तिमेसु जनपदेसु गिलानो नवमपि लभतीति वेदितब्बं “अनुजानामि, भिक्खवे, सब्बपच्चन्तिमेसु जनपदेसु गुणङ्गुणूपाहन”न्ति (महाव० २५९) अविसेसेन वुत्तत्ता।

सब्बस्साति गिलानस्सापि अगिलानस्सापीति अत्थो। मज्झिमदेसेपि पच्चन्तिमदेसेपि आरामे आरामूपचारे गिलानस्सापि अगिलानस्सापि “अनुजानामि, भिक्खवे, अज्झारामे उपाहनं धारेतु”न्ति (महाव० २४९) वुत्तत्ता कप्पियन्ति

अत्थो। **सब्बत्था**ति आरामेपि गामेपि। **अकल्लकस्सा**ति गिलानस्स। एत्थ पन मज्झिमदेसे गिलानस्स गुणङ्गुणूपाहना परिभुत्ताव आरामेपि गामेपि वट्ठति, पच्चन्तिमदेसे अपरिभुत्तापि। मज्झिमदेसेपि पच्चन्तिमदेसेपि भगवता गिलानस्सेव उपाहना अनुज्जाता “अनुजानामि, भिक्खवे, यस्स पादा वा दुक्खा, पादा वा फलिता, पादखिलो वा आबाधो, उपाहनं धारेतु”न्ति (महाव० २४९) च “अनुजानामि, भिक्खवे, गिलानेन भिक्खुना सउपाहनेन गामं पविसितु”न्ति (महाव० २५६) वुत्तत्ता च। मज्झिमदेसे च गिलानो नवं गुणङ्गुणूपाहनं धारेतुं यदि लभति, कथं पदेसपज्जति होतीति? सब्बत्थ पन भगवता गिलानस्सेव उपाहना अनुज्जाता, तस्मा मज्झिमदेसे गिलानो नवं गुणङ्गुणूपाहनं लभतीति गहेतब्बन्ति वदन्ति।

१७६-९. सब्बाव नीलका (महाव० २४६; महाव० अट्ठ० २४६) **सब्बनीलका**। एस नयो सब्बत्थ **ओदातका**दीसुपि। ओदातं पन नेव पाळियं, न अट्ठकथायं पटिक्खत्तं, अनुलोमवसेन पन इध पटिक्खत्तन्ति वेदितब्बं। **महारङ्गरत्ता** सतपदिपिट्ठिवण्णा। **महानामरङ्गरत्ता** मन्दरत्ता। **मज्जेट्टिका** कणवेरपुप्फवण्णा। पुप्फलतादीहि विचित्ता **चित्रा**। **नीलपीतादिवद्धिका**ति एत्थ **आदि**-सद्देन ओदातलोहितमज्जेट्टिकमहारङ्गमहानामरङ्गरत्तादिवसेन वद्धिका गहिता। सीहव्यगुद्वाजिनदीपीनं चम्मेहि चाति सम्बन्धो। **कोची**ति गिलानोपि अगिलानोपि।

१८०. सकलं वा एकदेसकं वा रजनं चोळेन (महाव० अट्ठ० २४६) पुज्झित्वा वळज्जेय्याति अत्थो। खल्लकादिकं पन सब्बं हारित्वा वळज्जेतब्बं। उपाहनविनिच्छयो।

उपाहननिद्देसवण्णना निड्ठिता।

२३. अनोलोकियनिद्देसवण्णना

१८१. इत्थियाति तदहुजातायपि दारिकाय। आदासे (चूळव० २४७) वा उदकपत्ते वा अत्तनो मुखं अवलोकेय्य, अस्स दुक्कटन्ति सम्बन्धो। “अनुजानामि, भिक्खवे, आबाधपच्चया आदासे वा उदकपत्ते वा मुखनिमित्तं ओलोकेतु”न्ति (चूळव० २४७) वुत्तत्तावणादीनि वा “जिण्णो नु खोम्हि, नो वा”ति एवं आयुसङ्खारं वा ओलोकेतुं वट्ठति। अनोलोकियविनिच्छयो।

अनोलोकियनिद्देसवण्णना निड्ठिता।

२४. अज्जनीनिद्देसवण्णना

१८२. वट्ठा वा अट्ठसोळसंसा वा मट्ठा पुप्फलतादीहि अचित्तका अज्जनी वट्ठतीति अत्थो। **तिस्सोपि** वट्ठन्ति, एकाय वा द्वीसु वा कथा एव नत्थीति अधिप्पायो। **लेखा**ति वट्ठलेखा। **बन्धितु**न्ति पिधानकबन्धनत्थं।

१८३. रूपन्ति सकुणरूपादि। यदि च एदिसं अज्जेहि कतं लभति, घंसित्वा वा छिन्दित्वा वा यथा वा न पज्जायति, तथा सुत्तेन वेठेत्वा वळज्जेतब्बं।

१८४. थविकाति अज्जनिथविका। अज्जनिसलाकापि लब्धतीति सम्बन्धो।

१८५-६. अट्ठीति (महाव० २६६; महाव० अट्ठ० २६४) मनुस्सट्ठिं ठपेत्वा अवसेसट्ठि। विसाणदन्तेसु अकप्पियं नाम

नत्थि। आमलककक्कादीहि कता **फलमया। तम्मया**ति इध वुत्तेहेव निब्बत्ता। अज्जनीविनिच्छयो।

अज्जनीनिद्देसवण्णना निट्ठिता।

२५. अकप्पियसयननिद्देसवण्णना

१८७-९. “उच्चको आसन्दिको उप्पन्नो होति, अनुजानामि भिक्खवे उच्चकम्पि आसन्दिक”न्ति (चूळव० २९७) वचनतो मज्जस्स उपड्डुभागप्पमाणेन एकतोभागेन दीघम्पि सुगतङ्गुलेन अतिरेकड्डुङ्गुलपादकं इध **आसन्दी**ति अधिपेतं, चतुरंसासन्दिको पन पमाणातिक्कन्तकोपि वट्ठति। **तूली**ति पकतितूलिका। **पल्लङ्को**नाम आहरिमेहि वाळेहि कतोति वुत्तो। तत्थेव “सीहरूपादिं दस्सेत्वा कतो पन वट्ठती”ति वदन्ति। **पटिकन्ति** सेतत्थरणं। **गोनचित्तकन्ति** एत्थ चतुरङ्गुलाधिकलोमो कोजवो “**गोनको**”ति वुच्चति। “अनुजानामि, भिक्खवे, कोजव”न्ति (महाव० ३३७) **चीवरक्खन्थके** वुत्तत्ता चतुरङ्गुललोमकं पकतिकोजवं वट्ठति। रतनचित्तं चित्तकं न वट्ठति। **पटली**ति घनपुप्फरत्तअत्थरणं। **विकती**ति सीहव्यग्घादिरूपविचित्तो उण्णामयत्थरणको। **उदलोमी**ति एकतोउगगतपुप्फं। **एकन्तलोमिका**ति उभतोउगगतपुप्फं।

कुत्तन्ति सोळसन्नं नाटिकत्थीनं ठत्वा नच्चनयोगं उण्णामयत्थरणं। **कोसेय्यन्ति** रतनपरिसिब्बितं कोसेय्यसुत्तमयं पच्चत्थरणं। **कट्टिस्सन्ति** रतनपरिसिब्बितं कोसेय्यकट्टिस्समयं पच्चत्थरणं। कोसेय्यज्च कट्टिस्सज्च रतनपरिसिब्बितानेव न वट्ठन्ति, सुद्धानि वट्ठन्ति। **हत्थिअस्सरथत्थरा** तेसं उपरि अत्थरणकअत्थरणाव। **अजिनप्पवेणी**ति अजिनचम्मेहि मज्जप्पमाणेन सिब्बित्वा कता पवेणी, तेन च कदलीमिगचम्मं सेतवत्थस्स उपरि पत्थरित्वा सिब्बित्वा कतं पवरप्पच्चत्थरणं कदलीमिगप्पवरप्पच्चत्थरणं, तेन च अत्थतं **अजिनप्पवेणीकदलीमिगप्पवरप्पच्चत्थरणत्थतं**।

सेतवितानम्पि हेट्ठा अकप्पियप्पच्चत्थरणे सति न वट्ठति, कप्पियप्पच्चत्थरणे सति वट्ठति, रत्तवितानस्स हेट्ठा कप्पियप्पच्चत्थरणे सतिपि न वट्ठति एव। सीसूपधानं पादूपधानन्ति मज्जस्स उभतोलोहितकं उपधानं न वट्ठति। यं पन एकमेव उपधानं होति, उभोसु अन्तेसु रत्तं वा पदुमवण्णं वा चित्तं वा, सचे पमाणयुत्तं, वट्ठति, महाउपधानं पन पटिकिखत्तं।

१९०. **आसन्दादित्तया**ति आसन्दी तूली पल्लङ्कोति इदं तयं नामं। “अनुजानामि, भिक्खवे, ठपेत्वा तीणि आसन्दिं पल्लङ्कं तूलिकं सेसकं गिहिविकटं अभिनिसीदितुं, न त्वेव अभिनिपज्जितुं”न्ति (चूळव० ३१४) हि वुत्तं। सेसे गिहिसन्तके निसीदितुं लब्धतीति अत्थो। यदि धम्मासने सङ्घिकम्पि गोनकादिं भिक्खूहि अनाणत्ता आरामिकादयो सयमेव पज्जपेन्ति चेव नीहरन्ति च, एतं **गिहिविकटनीहारं** नाम, इमिना गिहिविकटनीहारेण वट्ठति। **भत्तग्गं** नाम विहारे एव दानट्ठानं।

१९१. चतुन्नं पादानं, तीसु पस्सेसु अपस्सयानज्च वसेन **सत्तङ्गो**। एकपस्सेन युत्तो **पज्जङ्गो**। इमे पन सत्तङ्गपज्जङ्गा “अनुजानामि, भिक्खवे, उच्चकम्पि सत्तङ्ग”न्ति (चूळव० २९४) वुत्तत्ता पमाणातिक्कन्तापि वट्ठन्ति। तेन वुत्तं “**उच्चपादका**”ति। तूलोनद्धा मज्जपीठा घरेयेव निसीदितुं कप्पन्तीति सम्बन्धो।

१९२. **चीवरच्छवियो**ति छन्नं चीवरानं, छन्नं अनुलोमचीवरानज्च अज्जतरचीवरच्छवियोति अत्थो। **सब्बत्था**ति मज्जेपि पीठेपि भत्तग्गेपि अन्तरघरेपीति अत्थो। इमासं पन भिशीनं पमाणपरिच्छेदोपि नत्थि, मज्जपीठादीनं वसेन अनुरूपं सल्लक्खेत्वा पमाणं कातब्बं।

१९३. “तूलिका उप्पन्ना होति । अनुजानामि, भिक्खवे, विजटेत्वा बिम्बोहनं कातुं, तीणि तूलानि रुक्खतूलं लतातूलं पोटकितूलं”न्ति (चूळव० २९७) वुत्तत्ता तूलत्तयञ्च (चूळव० अट्ठ० २९७; कङ्का० अट्ठ० तूलोनन्दसिक्खापदवण्णना) बिम्बोहने वट्ठति । इमेहि तीहि तूलेहि सब्बेसं रुक्खलतातिणानं तूलं अनुज्जातन्ति वेदितब्बं । भिसियं पन किञ्चि तूलं न वट्ठतियेव । **भिसिगब्भो**ति भिसिया वुत्तं चोळादिपञ्चकं बिम्बोहने अनुज्जातन्ति सम्बन्धो । **मिगपक्खिनन्ति** सीहादीनं सब्बचतुप्पदानं हंसमोरादीनं सब्बपक्खीनं लोमानि कप्पन्ति । मसूरके अनुज्जातन्ति सम्बन्धो ।

१९४. इदानीं भिसियं कप्पियाकप्पियं दस्सेतुं “**मनुस्सलोम**”न्ति आदिमाह । **उण्णायन्ति** (चूळव० २९७; चूळव० अट्ठ० २९७) उण्णाभिसियं मनुस्सलोमं न लब्भतीति अत्थो । उण्णाभिसियम्पि मनुस्सलोमं ठपेत्वा येसं केसज्जि पक्खिचतुप्पदानं लोमं वट्ठतीति अत्थो । **पण्णे**ति पण्णाभिसियञ्च पुप्फञ्च सुद्धं तमालपत्तञ्च न लब्भं, अवसेसं यं किञ्चि पण्णं लब्भतीति अत्थो । तमालपत्तकम्पि अज्जेहि मिस्सं वट्ठतीति । चोळवाकतिणेषु अकप्पियं नाम नत्थि । **आसनज्जेव अप्पटिवेक्खितं न लब्भन्ति** आसनसामज्जतो पसङ्गेन वुत्तं । अकप्पियसयनविनिच्छयो ।

अकप्पियसयननिद्देसवण्णना निट्ठिता ।

२६. समानासनिकनिद्देसवण्णना

१९५. तिण्णं वस्सानं अन्तरं **तिवस्सन्तरं** । “अनुजानामि, भिक्खवे, तिवस्सन्तरेन सह निसीदितुं”न्ति (चूळव० ३२०) हि वुत्तं । यो द्वीहि वस्सेहि (चूळव० अट्ठ० ३२०) वुट्ठो वा नवो वा, सो तिवस्सन्तरो नाम ।

१९६. मुनीति बुद्धमुनि । **सब्बेहेवा**ति अनुपसम्पन्नेहिपि ।

१९७. अन्तन्ति पच्छिमं । “अनुजानामि, भिक्खवे, यं तिण्णं प्होति, एत्तकं पच्छिमं दीघासनं”न्ति (चूळव० ३२०) वुत्तत्ता यं तिण्णं प्होति, एतं संहारिमं वा होतु असंहारिमं वा, तथारूपेषु फलकखण्डेषुपि निसीदितुं वट्ठति । **द्विन्नन्ति** द्विन्नं समानासनिकानं । “अनुजानामि, भिक्खवे, दुवग्गस्स मज्जं दुवग्गस्स पीठं”न्ति (चूळव० ३२०) वुत्तत्ता द्वे समानासनिका सह निसीदितुं लभन्ति । अज्जेहि असमानासनिकेहि, अनुपसम्पन्नादीहि वा द्वे हुत्वापि निसीदितुं न लभन्ति । समानासनिकविनिच्छयो ।

समानासनिकनिद्देसवण्णना निट्ठिता ।

२७. असंवासिकनिद्देसवण्णना

१९८. **उक्खित्तो**ति आपत्तिया अदस्सने, अप्पटिकम्मे, पापिकाय दिट्ठिया अप्पटिनिस्सग्गे वा उक्खित्तकोति तिविधोपि इध उक्खित्तो गहितो । **अनुपसम्पन्नो**ति इमिना सिक्खमानसामणेरसामणेरीसिक्खापच्चक्खातका गहिताति वेदितब्बा । **छिन्नमूलको** नाम अन्तिमवत्थुं अज्झापन्नको । **नानासंवासो**ति लद्धिनानासंवासको । “नानासीमाय ठितचतुत्थो कम्मं करेय्य, इद्धिया वेहासे ठितचतुत्थो कम्मं करेय्य, अकम्मं न च करणीयं”न्ति हि वुत्तत्ता इमेपि “असंवासिका”ति वुत्ता । एतेसु पन उक्खित्तकेहि सद्धि उपोसथादीनि करोन्तो पाचित्तियं आपज्जति । निस्सीमट्ठवेहासट्ठेहि करोन्तस्स कम्मं कुप्पति, दुक्कटञ्च होति, इतरेहि दुक्कटं । असंवासिकविनिच्छयो ।

असंवासिकनिद्वेसवण्णना निड्डिता ।

२८. कम्मनिद्वेसवण्णना

१९९. अधम्मकम्मन्ति एत्थ कथं अधम्मकम्मं होतीति चे? वुत्तज्जेतं भगवता “कतमञ्च, भिक्खवे, अधम्मकम्मं? जत्तिदुतिये चे, भिक्खवे, कम्मे एकाय जत्तिया कम्मं करोति, न च कम्मवाचं अनुस्सावेति, अधम्मकम्मं । द्वीहि जत्तीहि कम्मं करोति, न च कम्मवाचं अनुस्सावेति, अधम्मकम्मं । एकाय कम्मवाचाय कम्मं करोति, न च जत्तिं ठपेति, अधम्मकम्मं । द्वीहि कम्मवाचाहि कम्मं करोति, न च जत्तिं ठपेति, अधम्मकम्मं”न्ति (महाव० ३८७) । इमिना नयेन सेसकम्मेसुपि वुत्तप्पकारेण अक्त्वा अञ्जथा करणं अधम्मकम्मन्ति वेदितब्बं ।

वग्गेनाति वग्गेन सङ्गेन । कथञ्च वग्गं होतीति चे? यावतिका च भिक्खू कम्मप्पत्ता, ते अनागता होन्ति, छन्दारहानं छन्दो अनाहतो होति, सम्मुखीभूता पटिक्कोसन्ति, वग्गकम्मन्ति इमेसु येन केनचि एकेनपि अङ्गेन वग्गं होति ।

समग्गेनाति समग्गेन सङ्गेन । कथं समग्गं होतीति चे? यावतिका च भिक्खू कम्मप्पत्ता, ते आगता होन्ति, छन्दारहानं छन्दो आहतो होति, सम्मुखीभूता नप्पटिक्कोसन्ति, समग्गकम्मन्ति एवं ।

चतुत्थन्ति समग्गेन धम्मिकं । एत्तावता “चत्तारिमानि, भिक्खवे, कम्मनि, अधम्मेन वग्गकम्मं, अधम्मेन समग्गकम्मं, धम्मेन वग्गकम्मं, धम्मेन समग्गकम्मं”न्ति (महाव० ३८४) एवं वुत्तानि चत्तारि कम्मनि परिग्गहितानि होन्तीति वेदितब्बानि ।

२००-२०२. दसवगिको (महाव० ३८८; कङ्खा० अट्ठ० निदानवण्णना) वीसतिवगिको च दसवीसतिवगिको । अब्भानोपसम्पदाप्पवारणा ठपेत्वा सब्बकम्मेसु कम्मप्पत्तोति सम्बन्धो । एवं सेसेसुपि । इतरोति वीसतिवग्गो च अतिरेकवीसतिवग्गो च ।

२०३. इदानीं कम्मप्पत्ते च छन्दारहे च दस्सेतुं “चतुवग्गेना”तिआदि वुत्तं । तत्थ (परि० ४८८, ४९७; परि० ४८७-४८८) पकतत्ता नाम ये पाराजिकउक्खित्तलद्धिनानासंवासका न होन्ति । परेति एकसीमट्ठा पकतत्ता भिक्खू । यदि पकतत्ता भिक्खूपि अञ्जतरं गामसीमं वा नदीसमुद्दजातस्सरखण्डसीमासु वा अञ्जतरं पविसित्वा ठिता होन्ति, नेव कम्मप्पत्ता, न छन्दारहा । न हि तेसं छन्दो वा पारिसुद्धि वा आगच्छति अञ्जसीमायं ठितत्ता । सेसेपीति पञ्चवग्गादिकरणीयेपीति अत्थो ।

२०४. असंवासगणपूरं वा कत्वा कतं कम्मं कुप्पञ्च होति, कारकानञ्च दुक्कटन्ति अत्थो । “यस्स सङ्गो कम्मं करोति, तंचतुत्थो कम्मं करेय्य, अकम्मं न च करणीय”न्ति (महाव० ३८९) वुत्तत्ता “कम्मरहगणपूरं वा”ति वुत्तं । इदानीं परिवासादिकम्मनंयेव परिसतो विपत्तिं दस्सेतुं “गरुकट्टगणपूरं वा”ति वुत्तं । तम्पि अनिक्खित्तवत्तं सन्धाय वुत्तं । निक्खित्तवत्तो पन सब्बत्थ गणपूरको होति एव ।

२०५. वारेय्याति पटिक्खपेय्य । “अनुजानामि, भिक्खवे, अधम्मकम्मे कयिरमाने पटिक्कोसितु”न्ति (महाव० १५४) हि वुत्तं । अन्तराये सतीति अत्थो । “अधम्मकम्मं इदं, न मेतं खमती”ति एवं द्वे तयो अञ्जमञ्जं दिट्ठिं आवि करेय्युन्ति अत्थो । यदि एको होति, “न मेतं खमती”ति एवं अधिट्ठानं करेय्याति अत्थो । एत्तावता एते निरापत्तिका होन्ति, अन्तराया च मुच्चन्ति, कम्मं पन अधम्मत्ता कुप्पमेव । वारेन्तेव ततोधिकाति एत्थ “अनुजानामि, भिक्खवे, चतूहि पञ्चहि

पटिक्कोसितुं, द्वीहि तीहि दिट्ठिं आवि कातुं, एकेन अधिद्धातुं, “न मेतं खमती”ति (महाव० १५४) वुत्तत्ता चत्तारो वा पञ्च वा वारेन्ति एवाति अत्थो ।

२०६. इदानीं येहि पटिक्खित्तं होति, ते दस्सेतुं “कम्मरहा”ति आदि वुत्तं । तत्थ खित्तचित्त-ग्गहणेन उम्मत्तकोपि गहितोव । एतेसन्ति ये वुत्तप्पकारा, तेसं पटिक्खेपो न रुहतीति अत्थो ।

२०७. इदानीं यस्स पटिक्खेपो रुहति, तं दस्सेतुं “पकतत्तेकसीमट्ट-समसंवासभिक्खुनो”ति वुत्तं । तस्सत्थो (महाव० ३९४) — एवरूपस्स भिक्खुनो पटिक्कोसना अन्तमसो आनन्तरस्सापि आरोचेन्तस्स रुहतीति । “भिक्खुस्स, भिक्खवे, पकतत्तस्स समानसंवासिकस्स समानसीमायं ठितस्स अन्तमसो आनन्तरिकस्सापि भिक्खुनो विज्जापेन्तस्स सङ्गमज्झे पटिक्कोसना रुहती”ति (महाव० ३९४) वुत्तं ।

२०८. सम्मुखा यदि पटिक्कोसेय्याति अत्थो । तिरोक्खाति परम्मुखा । कायसामगिं वा छन्दं वा नो ददेय्य, दुक्कटन्ति अत्थो । कम्मविनिच्छयो ।

कम्मनिद्देसवण्णना निट्ठिता ।

२९. मिच्छाजीवविवज्जनानिद्देसवण्णना

२०९. चुण्णन्ति सिरीसचुण्णादिकन्ति अत्थो । मत्तिकाति पकतिमत्तिका वा पञ्चवण्णा वा सुद्धा कुङ्कुट्टादिका वा । कुलसङ्गहाति एतेहि सङ्गहितानं सन्तिके लाभासाय कुलसङ्गहत्थन्ति अत्थो । एत्थ पन इमेहि सङ्गहितानं सन्तिके “किञ्चि लभिस्सामी”ति सङ्घिकं वा पुग्गलिकं वा दातुं न वट्ठति एव । इमिना पन नयेन लब्धं पञ्चन्नम्पि सहधम्मिकानं न वट्ठति, मिच्छाजीवञ्च होति ।

२१०-२११. लाभासाय दायकानं दारके उक्खिपित्वा परिभटभावो पारिभटकता, ताय पारिभटकताय न जीवयेति सम्बन्धो । सेसेसुपि एसेव नयो । खेत्तादीसु पेसितस्स गमनं पहेणकम्मं । सासनप्पटिसासनहरणं दूतकम्मं । पेसितस्स गेहतो गेहगमनं जङ्घपेसनियं । लाभासाय लज्जदानमनुप्पदानं । अज्जेन वापीति अङ्गविज्जादिना ।

२१२. विज्जतीति (पारा० ५१५ आदयो; पारा० अट्ठ० २.५१५ आदयो) अज्जातकविज्जति । अनेसनाति पुब्बे वुत्तेन पुप्फदानादिना पच्चयेसना । कुहनादीहीति (विभ० ८६१; विभ० अट्ठ० ८६१; महानि० ८७) कुहना लपना नेमित्तकता निप्पेसिकता लाभेन लाभं निजिगीसनताति इमेहि पञ्चहि वत्थूहीति अत्थो । मिच्छाजीवविनिच्छयो ।

मिच्छाजीवविवज्जनानिद्देसवण्णना निट्ठिता ।

३०. वत्तनिद्देसवण्णना

२१३. इदानीं आगन्तुकवत्तादीनि दस्सेतुं “वत्त”न्ति मातिकापदं उद्धटं । परिक्खित्तस्स (चूळव० ३५६ आदयो; चूळव० अट्ठ० ३५७ आदयो) विहारस्स परिक्खेपं, अपरिक्खित्तस्स द्वीहि लेट्टुपातेहि परिच्छिन्नद्वानं पत्वा उपाहनं ओमुञ्चित्वा नीचं कत्वा पप्फोटेत्वा उपाहनं दण्डकेन गहेत्वा छत्तं अपनामेत्वा सीसं विवरित्वा सीसे चीवरं खन्धे करित्वा

साधुकं अतरमानेन आरामो पविसितब्बोति अत्थो ।

२१४. पुच्छेय्य सयनासनन्ति “कतमं मे सेनासनं पापुणाति, किं अज्झावुत्थं वा अनज्झावुत्थं वा”ति एवं पुच्छितब्बन्ति अत्थो ।

२१५-६. मज्जपीठादिदारुभण्डज्ज (चूळव० ३६०; चूळव० अट्ठ० ३६०) रजनभाजनादिमत्तिकाभण्डज्ज । आपुच्छाति भिक्खुस्स वा सामणेरस्स वा आरामिकस्स वा “आवुसो इमं जग्गाही”ति आरोचेत्वाति अत्थो । अज्जथाति एवं अकत्वाति अत्थो ।

२१७-८. वुड्ढागन्तुकस्साति एत्थ (चूळव० ३५८ आदयो; चूळव० अट्ठ० ३५९ आदयो) दूरतोव दिस्वा यदि “वुड्ढो”ति जानाति, तस्मिं अनागते एव आसनपज्जापनादिवत्तं कातब्बन्ति अत्थो । पादोदण्णभूतिन्ति पादोदकं पादपीठं पादकथलिकं उपनिक्खिपितब्बन्ति अत्थो । पानीयेन आपुच्छन्तेन सचे सकिं आनीतं पानीयं सब्बं पिबति, पुनपि आपुच्छितब्बो एव । पज्जपेति “एतं तुम्हाकं सेनासनं पापुणाती”ति एवं आचिक्खितब्बन्ति अत्थो ।

२१९-२०. “भिक्खाचारगामो इतो दूरे”ति वा “सन्तिके”ति वा “कालस्सेव पिण्डाय चरितब्ब”न्ति वा “उपट्ठाके चरितब्ब”न्ति वा गोचरो आचिक्खितब्बो । अगोचरोति मिच्छादिट्टिकानं वा गामो, परिच्छिन्नभिक्खको वा गामो, यत्थ एकस्स वा द्विन्नं वा भिक्खा दीयति, सो आचिक्खितब्बोति अत्थो । कतिकन्ति सङ्गस्स कतिकट्टानं । “इमं कालं पविसितब्बं, इमं कालं निक्खमितब्ब”न्ति एवं पवेसननिक्खमनकालं आचिक्खितब्बं । केसुचि ठानेसु अमनुस्सा वा वाळा वा होन्ति, तस्मा एवं आचिक्खितब्बमेव । निसिन्नोवाति इदं आपत्तिअभावमत्तदीपकं, उट्ठित्वापि सब्बं कातुं वट्टतेव । वत्तविनिच्छयो ।

वत्तनिद्देसवण्णना निट्ठिता ।

३१. विकप्पनानिद्देसवण्णना

२२१. सम्मुखायाति (पाचि० ३७४; पारा० अट्ठ० २.४६९; कङ्का० अट्ठ० विकप्पनसिक्खापदवण्णना) सम्मुखे ठितस्साति अत्थो । व्यत्तस्साति विकप्पनविधानं पच्चुद्धरणादिविधानज्ज जानन्तस्स । अब्यत्तो पन “इमिना मय्हं दिन्न”न्ति गहेत्वापि गच्छेय्याति अत्थो । एकस्साति एकस्स भिक्खुस्स ।

२२२. निधेतुंवाति निधेतुं एव, निस्सगियं न होतीति अत्थो । परिभुज्जितुं वा विस्सज्जेतुं वा अधिद्धातुं वा न वट्टतीति अत्थो ।

२२४-५. अपरा सम्मुखा वाति सम्मुखा विकप्पना एवाति अत्थो । इमा द्वे विकप्पना अत्तना एव विकप्पेत्वा परेन पच्चुद्धरापितत्ता सम्मुखा विकप्पना एवाति वुत्ता ।

२२७. मित्तोति दळ्हमित्तो । सन्दिट्ठोति दिट्ठमित्तो नातिदळ्हमित्तो । “इतरेन च पुब्बे वुत्तनयेन ‘तिस्सो भिक्खू’ति वा ‘तिस्सा भिक्खुनी’ति वा वत्तब्बं । पुन तेन ‘अहं तिस्सस्स भिक्खुनो, तिस्साय भिक्खुनिया वा दम्मी’ति विकप्पेत्वा तेनेव ‘तिस्सस्स भिक्खुनो, तिस्साय भिक्खुनिया सन्तकं परिभुज्ज वा विस्सज्जेहि वा यथापच्चयं वा करोही’ति

पच्युद्धरितब्ब'न्ति एवं पाठो गहेतब्बो।

२२८. दूरसन्निकत्तेकत्त-बहुभावं विजानियाति एत्थ दूरत्तञ्च सन्निकत्तञ्च एकत्तञ्च बहुभावञ्च विजानित्वाति अत्थो।

२२९. “दसाहपरमं अतिरेकचीवरं धारेतब्ब'न्ति (पारा० ४६२) वुत्तत्ता “दसाहं वा”ति वुत्तं। “चीवरकालसमयो नाम अनत्थते कथिने वस्सानस्स पच्छिमो मासो, अत्थते कथिने पञ्च मासा”ति (पारा० ६४९) वुत्तत्ता “मासमेकं वा पञ्च वा”ति वुत्तं, मासं वा एकं पञ्च वा मासेति अत्थो। “भिक्षुनो पनेव अकालचीवरं उप्पज्जेय्य, आकङ्खमानेन भिक्षुना पटिग्गहेतब्बं। पटिग्गहेत्वा खिप्पमेव कारेतब्बं। नो चस्स पारिपूरि, मासपरमं तेन भिक्षुना तं चीवरं निक्खिपितब्बं ऊनस्स पारिपूरिया सतिया पच्चासाया”ति (पारा० ४९९) वुत्तत्ता “पच्चासा सति मासक”न्ति वुत्तं। नुप्पादयतीति अनधिद्धितं अविकप्पितं निस्सग्गिं न जनयतीति अत्थो। विकप्पनाविनिच्छयो।

विकप्पनानिद्देसवण्णना निद्धिता।

३२. निस्सयनिद्देसवण्णना

२३०. ब्यत्तस्साति एत्थ कित्तावता ब्यत्तो होतीति चे? निस्सयमुच्चनकेन पन सब्बन्तिमेन धम्मपरिच्छेदेन अत्थतो च ब्यञ्जनतो च द्वे मातिका पगुणा वाचुग्गता कातब्बा, पक्खदिवसेसु धम्मस्सावनत्थाय सुत्तन्ततो चत्तारो भाणवारा, सम्पत्तानं परिसानं परिकथनत्थाय अन्धकविन्दमहाराहुलोवादधम्मक्खन्धसदिसो एको कथामग्गो, सङ्गभत्तमङ्गलामङ्गलेसु अनुमोदनत्थाय तिस्रो अनुमोदना, उपोसथप्पवारणादिविजाननत्थं कम्माकम्मविनिच्छयो, समणधम्मकरणत्थं समाधिवसेन वा विपस्सनावसेन वा अरहत्तपरियोसानं एकं कम्मद्वानं एत्तकं उग्गहेतब्बं। एत्तावता ब्यत्तो नाम होति चातुदिसो, इतरथा अब्यत्तो।

२३१. इदानी निस्सयग्गहणाकारं दस्सेतुं “एकंस”न्तिआदि वुत्तं। एत्थ (महाव० १०३) आयस्मतोति आयस्मन्तं।

२३२. इदानी पटिप्पस्सद्विविधानं दस्सेतुं “पक्कन्ते”तिआदि वुत्तं, “पज्जिमा, भिक्षवे, निस्सयप्पटिप्पस्सद्वियो उपज्झायम्हा। उपज्झायो पक्कन्तो वा होति विब्भन्तो वा कालकतो वा पक्खसङ्कन्तो वा आणत्तियेव पञ्चमी”ति (महाव० ८३), “छयिमा, भिक्षवे, निस्सयप्पटिप्पस्सद्वियो आचरियम्हा। आचरियो पक्कन्तो वा होति विब्भन्तो वा कालकतो वा पक्खसङ्कन्तो वा आणत्तियेव पञ्चमी, उपज्झायेन वा समोधानगतो होती”ति इदं पन उभयं इध दस्सितं। सचे आचरियुपज्झाया सामन्तविहारेसुपि अपरिक्खित्तेसु लेडुपातद्वयब्भन्तरे वसन्ति, निस्सयो न पटिप्पस्सम्भति। परिक्खित्तेसुपि न पटिप्पस्सम्भतीति एके। आचरिया पन न इच्छन्ति। कस्माति चे? निस्सयग्गहणप्पटिप्पस्सद्वीनं उपचारसीमाय परिच्छिन्नत्ता। लेडुपातेन उपचारसीमापरिच्छेदो पन अपरिक्खित्तेसु एव लब्भति, न परिक्खित्तेसु। तस्मा आचरियानं विनिच्छयेव ठातब्बं।

पक्कन्तेति एत्थ (महाव० अट्ठ० ८३) सचे आचरियो अन्तेवासिकं अनामन्तेत्वाव उपचारसीमं अतिक्रमति, निस्सयो पटिप्पस्सम्भति। सचे उपचारसीमं अनतिक्रमित्वाव निवत्तति, न पटिप्पस्सम्भति। आचरियं अनामन्तेत्वा अन्तेवासिकस्स गमनेपि एसेव नयो। सचे आचरियो कत्थचि गन्तुकामो अन्तेवासिकं आपुच्छति, अन्तेवासिकोपि “साधु साधू”ति सम्पटिच्छति, तद्धुणे एव पटिप्पस्सम्भति। एवं आचरियं आपुच्छित्वा अन्तेवासिकस्स गमनेपि। द्वीसुपि

अन्तोविहारेयेव ठितेसु आचरियो वा अन्तेवासिकं, अन्तेवासिको वा आचरियं अनापुच्छित्वाव सचे द्वे लेङ्गुपाते अतिक्कमति, पटिप्पस्सम्भति । पक्खसङ्कन्ते वा विब्भन्ते वा कालकते वा तङ्कणेयेव पटिप्पस्सम्भति । **आणत्ति** नाम निस्सयप्पणामना । दस्सनसवनवसेन दुविधं **समोधानं** ।

२३३. अलज्जिन्ति एत्थ —

“सज्जिच्च आपत्तिं आपज्जति ।

आपत्तिं परिगूहति ।

अगतिगमनञ्च गच्छति ।

एदिसो वुच्चति अलज्जिपुग्गलो”ति ॥ (परि० ३५९) —

एवं वुत्तं । “न भिक्खवे अलज्जिनं निस्साय वत्थब्बं । यो वसेय्य, आपत्ति दुक्कटस्सा”ति (महाव० १२०) हि वुत्तं ।

२३४. “अनुजानामि, भिक्खवे, अब्धानमग्गप्पटिपन्नेन भिक्खुना निस्सयं अलभमानेन अनिस्सितेन वत्थु”न्ति (महाव० १२१) वुत्तत्ता “**अब्धिकस्सा**”ति वुत्तं । गिलानुपट्ठाकस्स च याचितस्साति सम्बन्धो । “अनुजानामि, भिक्खवे, गिलानुपट्ठाकेन भिक्खुना निस्सयं अलभमानेन याचियमानेन अनिस्सितेन वत्थु”न्ति (महाव० १२१) हि वुत्तं । **सल्लक्खेन्तेन फासुकन्ति** फासुविहारं सल्लक्खेन्तेन । इदं पन परिहारं (महाव० अट्ठ० १२१) सोतापन्नादिअरियसावको वा थामगतसमथविपस्सनालाभी वा बालपुथुज्जनो वा न लभति । यस्स खो पन समथविपस्सना तरुणा होति, न थामगता, अयं लभति । असन्ते निस्सयदायके “यदा पटिरूपो निस्सयदायको आगच्छिस्सति, तदा तस्स निस्साय वसिस्सामी”ति आभोगं कत्वा याव आसाळ्हीपुण्णमा, ताव वसितुं लभति । सचे पन आसाळ्हीमासे निस्सयदायकं न लभति, यत्थ अत्थि, तत्थ गन्तब्बं । अन्तोवस्से पन अनिस्सितेन वत्थुं न वट्ठति । सभागे दायके असन्ते वसितुं लब्धतीति सब्बपदेसु योजना कातब्बा । निस्सयविनिच्छयो ।

निस्सयनिद्देसवण्णना निट्ठिता ।

३३. कायबन्धननिद्देसवण्णना

२३५. **अकायबन्धनो**ति कायबन्धनं अबन्धित्वाति अत्थो । ततो पट्ठाय चीवरं पारुपितब्बं, ततो पट्ठाय एव कायबन्धनं बन्धितब्बं । “न भिक्खवे अकायबन्धनेन गामो पविसितब्बो । यो पविसेय्य, आपत्ति दुक्कटस्सा”ति (चूळव० २७८) हि वुत्तं । **तत्थेवासतिया गतो**ति असतिया गतो यत्थ सरति, तत्थेव बन्धितब्बं । सरित्वा पन याव न बन्धति, ताव पिण्डाय चरितुं न वट्ठति । यदि अन्तोगामे सरति, कायबन्धने सति एकमन्ते ठत्वा बन्धितब्बं, असति चे निक्खमित्वा बन्धित्वा पुन पिण्डाय पविसितब्बन्ति वदन्ति ।

२३६. “अनुजानामि, भिक्खवे, द्वे कायबन्धनानि पट्टिकं सूकरन्तक”न्ति (चूळव० २७८) वुत्तत्ता “**दुविध**”न्ति वुत्तं । तत्थ **सूकरन्तं** नाम कुज्जिकाकोसका विय अन्ते सुसिरं कत्वा कोट्ठितं । **रज्जु च एका**ति एकवट्ठा रज्जु च । **तदनुलोमिका**ति तेसं द्विन्नं अनुलोमिका ।

२३७. **मच्छकण्डकखज्जुरी-पत्ता मट्ठा च पट्टिका**ति एत्थ (चूळव० अट्ठ० २७८) एते मच्छकण्टकादयो मट्ठा

विकाररहिता पट्टिका च तदन्तोगधाति अधिष्पायो। **लब्धा दसा चतस्सोति** एकाय वा द्वीसु वा तीसु वा कथा एव नत्थीति अधिष्पायो, ततो परं न वट्ठति। **अन्तेसूति** उभोसु अन्तेसु। **गुणसुत्तकन्ति** दिगुणसुत्तकं।

२३९. मकरमुखादिति आदि-सद्देन देडुभसीसं गहितं। **उभन्तेति** उभोसु अन्तेसु। कस्साति? विधस्स। **घटकाति** घटकतो। **लेखाति** लेखाय। घटकतो च लेखाय च अज्जं चित्तकं न कप्पतीति अत्थो।

२४०. देडुभकन्ति (चूळव० २७८; चूळव० अट्ठ० २७८) उदकसप्पसिरसदिसं। **मुरजन्ति** बहुरज्जुके एकतो सङ्कट्टित्वा एकाय रज्जुया पलिवेठेत्वा कतरज्जु। **मद्वीणन्ति** पामङ्गसदिसं। **कलाबुकन्ति** अनेकवट्ठं। एतानि पन सब्बानि न कप्पन्ति। **दसासु द्वे मज्झिमाति** मुरजं मद्वीणन्ति द्वे मज्झिमा एव। **कप्परेति** कप्पन्तीति अत्थो।

२४१. गण्ठियो चापीति (चूळव० २७९) चीवरगण्ठियोपि। वेळुआदिमया कप्पन्तीति पसङ्गेन वुत्तं। कायबन्धनविनिच्छयो।

कायबन्धननिद्देसवण्णना निट्ठिता।

पठमभाणवारं।

३४. पथवीनिद्देसवण्णना

२४२. जाता (पाचि० ८६; पाचि० अट्ठ० ८६-८८; कङ्का० अट्ठ० पथवीखणनसिक्खापदवण्णना) अजाताति दुविधा पथवीति अत्थो। इदानि तदुभयं दस्सेतुं “**सुद्धमत्तिकपंसुका**”ति आदिमाह। तत्थ सुद्धमत्तिकपंसुका च अदट्ठा च बहुमत्तिकपंसुका च चातुमासाधिकोवट्ठपंसुमत्तिकरासि च जातपथवीति सम्बन्धो। एत्थ पन **अदट्ठाति** उद्धनपचनकुम्भकारावापभाजनपचनादिवसेन तथा तथा अदट्ठा। अयं पन विसुं नत्थि, सुद्धपंसुआदीसु अज्जतराव वेदितब्बा। सुद्धपंसु सुद्धमत्तिका येभुय्येनपंसु येभुय्येनमत्तिका अतिरेकचातुमासाधिकोवट्ठमत्तिकापंसुपुज्जा च अदट्ठा चाति अयं सब्बापि **जातपथवीति** वेदितब्बा।

२४३. दुतियाति अजातपथवीति अत्थो। **वुत्तरासीति** मत्तिकरासि च पंसुरासि च चातुमासोमवट्ठको **अजातपथवीति** अत्थो।

२४४. इदानि येभुय्येनमत्तिका येभुय्येनपंसुका येभुय्येनसक्खराति एवं वुत्तासु कित्तावता येभुय्यता होतीति तं दस्सेतुं “**द्वे भागा**”ति आदिमाह। तत्थ तीसु भागेषु द्वे भागा मत्तिका यस्सा भूमिया, एसा येभुय्यमत्तिकाति सम्बन्धो। उपट्ठपंसुआदयोपि कप्पिया एव अकप्पियभागस्स अनतिरेकतो। “येभुय्येनमत्तिका येभुय्येनपंसुका”ति (पाचि० ८६) हि वुत्तं, न “उपट्ठमत्तिका, उपट्ठपंसुका”ति। **सेसेसुपीति** येभुय्यपंसुकादीसुपि।

२४५. जातसज्जिस्स पाचितीति सम्बन्धो। द्वेळहस्स विमतिस्स दुक्कटं। जाते अजातसज्जिस्स अनापत्ति।

२४६. एकायाणत्तिया एकाति सचे सकिं आणत्तो दिवसम्पि खणति, आणापकस्स एका एवाति अत्थो। **वाचसोति** वाचाय वाचायाति अत्थो।

२४७. एत्थ “जालेहि अग्नि”न्ति वा वत्तुं न वट्ठति । अनियमेत्वा पन “पोक्खरणिं खण, पथविं खण, वापिं खण, आवाटं खण, कन्दं खणा”ति वत्तुं वट्ठति ।

२४८. एदिसन्ति एत्थ अज्जम्पि एवरूपं कप्पियवोहारवचनं वट्ठतीति अधिप्पायो ।

२४९. कोपेतुं लब्धन्ति सम्बन्धो, घटादीहि गहेतुं सक्कुणेय्यकं उस्सिज्जनीयकद्वमं ।

२५१-२. उदकसन्तिके पतितेति सम्बन्धो । उदके पतितं पन सब्बकालं कप्पियमेव, तस्मा अकप्पियं दस्सेतुं “उदकसन्तिके”ति वुत्तं । पासाणे लग्गे रजे च नवसोण्डिया पतिते रजे चाति सम्बन्धो । अब्भोकासुट्ठिते वम्मिके च मत्तिकाकुट्टे चाति अत्थो, तथा एतेपि सब्बे चातुमासाधिकोवट्ठा न कोपेतब्बाति अत्थो ।

२५३-५. भूमिं विकोपयं थम्भादिं गण्हितुं न च कप्पतीति सम्बन्धो । धारायाति पस्सावधाराय । पदं दस्सेस्सामीति सम्बन्धो ।

२५७. सेकोति सिज्जनं । भूमिया अल्लहत्थं ठपेत्वाति सम्बन्धो ।

२५८. अवसे सतीति हत्थदाहादीसु आपदासूति अत्थो । पथवीविनिच्छयो ।

पथवीनिद्देसवण्णना निट्ठिता ।

३५. परिक्खारनिद्देसवण्णना

२५९-२६०. गिरिकूटन्ति मकरदन्तकं । सिब्बितुज्ज छिन्दितुज्ज न वट्ठतीति सब्बत्थ योजना । दण्डेति छत्तदण्डे ।

२६१. सिब्बितुं वा पज्जरं विनन्धितुं वा थिरत्थं छत्ते बन्धितुं दण्डे लेखा वट्ठतीति सम्बन्धो । सचे वुत्तप्पकारं अकप्पियछत्तं लभति, घटकम्पि वाळरूपम्पि छिन्दित्वा धारेतब्बं, लेखापि घंसेत्वा अपनेतब्बा, सुत्तकेन वा दण्डो वेठेतब्बो ।

२६२. अनुवातं सन्धाय “अन्ते वा”ति वुत्तं । द्विन्नं पट्टानं सङ्घटितट्टानं सन्धाय “पट्टमुखे वापी”ति वुत्तं । वरकसीसाकारेण सिब्बनं सन्धाय “वेणिका”ति च सतपदाकारेण सिब्बनं सन्धाय “सङ्घलिकापि वा”ति च वुत्तं । सतपदिसदिसं अज्जं वा सूचिविकारं न कप्पति, पकतिसूचिकम्ममेव वट्ठतीति अत्थो । पाळिकण्णिकआदिकं चीवरे न च कप्पतीति सम्बन्धो ।

२६३-४. चतुकोणाव (पारा० अट्ठ० १.८५) कप्परेति सम्बन्धो । अग्घिकन्ति अग्घियं चेतियसदिसं । एत्थाति गण्ठिपासकपट्टे । कोणसुत्ता च पीळकाति न केवलं चतुकोणा गण्ठिकपासकपट्टाव कप्पन्ति, अथ खो दुविज्जेय्या कोणसुत्तपीळका च कप्परेति अत्थो । गन्धं तेलं वाति गन्धं वा तेलं वा ।

२६५. रत्तन्ति (पारा० अट्ठ० १.८५) रजितं । अज्जेन वाति मुग्गरादिना वा । कत्त्वाति ठपेत्वा । पहारे न च मुट्ठिनाति मुट्ठिना न पहारेय्याति अत्थो ।

२६६-७. छत्तवट्टियं (पारा० अट्ठ० १.८५) लेखं ठपेत्वा धम्मकरणे लेखा न वट्ठतीति सम्बन्धो। कुञ्चिकाय च पिप्फले च मणिका च पीळका च न वट्ठतीति सम्बन्धो। तत्थ **मणिका**ति एका एव वट्ठमणिका। **पीळका** मुत्तराजिसदिसा बहू।

२६८-९. मालाद्यरणियन्ति (पारा० अट्ठ० १.८५) अरणियं मालादि वण्णमट्ठं न वट्ठतीति सम्बन्धो। एवं सब्बत्थ। तिपुसीसमये पत्तमण्डले भित्तिकम्मञ्च न वट्ठतीति अत्थो। **हित्वा**ति ठपेत्वा। **सूचिसण्डासको** (पारा० अट्ठ० १.८५) नाम सूचिं डंसापेत्वा घंसितुं कतो दारुमयो। “अनुजानामि, भिक्खवे, मकरदन्तकं छिन्दितु”न्ति (चूळव० २५३) वुत्तत्ता पत्तमण्डले मकरदन्तकं वट्ठति, अञ्जं भित्तिकम्मादिविकारमेव न वट्ठति, तस्मा गिरिकूटं पत्तमण्डले ठपेत्वा अवसेसे न वट्ठतीति वेदितव्वं।

२७२. सेनासनेति (पारा० अट्ठ० १.८५) पासादादिसेनासनेति अत्थो।

२७३. पुमित्थिरूपरहितन्ति पुरिसरूपइत्थिरूपरहितन्ति अत्थो। परिक्रवारविनिच्छयो।

परिक्रवारनिद्देसवण्णना निड्डिता।

३६. भेसज्जनिद्देसवण्णना

२७४-५. सहधम्मिनं लब्धं भेसज्जकरणन्ति सम्बन्धो। न केवलं पञ्चन्नं सहधम्मिकानंयेव भिक्खाचरियविज्जत्तिसकेहि भेसज्जकरणं लब्धति, अथ खो अपरेसम्पि पञ्चन्नं लब्धति, ते दस्सेन्तो “**पितून**”न्तिआदिमाह। **पितूनन्ति** मातापितूनन्ति अत्थो। ये मातापितरो जग्गन्ति उपट्ठहन्ति, ते **तदुपट्ठाका** नाम। भिक्खुं एव निस्साय जीवन्तो **भिक्खुनिस्सितको** नाम। पब्बज्जापेक्खो “**भण्डू**”ति वुच्चति।

२७६. अपरेसम्पि दसन्नं कातुं वट्ठति, ते दस्सेतुं “**महाचूळपिता**”तिआदिमाह। एत्थ (पारा० अट्ठ० २.१८५-१८७) पन महापिता चूळपिता महामाता चूळमाता महाभाता चूळभाता महाभगिनी चूळभगिनीति इमेहि **अट्ठहि** आदि-सद्देन पितुभगिनिञ्च मातुभातिकञ्च गहेत्वा दस। एतेसं पन सकेन भेसज्जेन कातव्वं। **अत्तनिये** च असतीति पाठसेसो।

२७७. न केवलञ्च एतेसं दसन्नं, इमेहि सम्बन्धानं पुत्तनत्तादीनं यावसत्तमा कुलपरिवट्ठा कातुं वट्ठतीति दस्सनत्थं “**कुलदूसना**”तिआदिमाह। अञ्जोपि (पारा० अट्ठ० २.२८५-२८७) यो आगन्तुको वा चोरो वा युद्धपराजितो वा इस्सरो जातकेहि परिच्चत्तो वा गमियमनुस्सो वा गिलानो हुत्वा विहारं पविसति, सब्बेसम्पि अपच्चासीसन्तेन भेसज्जं कातव्वं।

२७८. माता (पारा० अट्ठ० २.१८५-१८७) पिता तदुपट्ठाको भिक्खुनिस्सितको पण्डुपलासो वेय्यावच्चकरोति इमेसं छन्नं अनामट्ठपिण्डपातो अवारितोति अत्थो। किञ्च भिय्यो — दामरिकचोरस्स च इस्सरियस्स च दातुमवारितोति अत्थो।

२७९. तेसन्ति (पारा० अट्ठ० २.१८५-१८७) गहट्ठानं। **सासनोगधन्ति** रतनपरित्तआटानाटियपरित्तादिपरित्तं भणितव्वन्ति अत्थो।

२८०. “आगन्त्वा (पारा० अट्ठ० २.१८५-१८७) सीलं देतु, धम्मञ्च परित्तञ्च भासतू”ति केनचि पेसितोति सम्बन्धो।

दातुं वत्तुन्ति सीलं दातुं, धम्मञ्च परित्तञ्च वत्तुं लब्धतीति अत्थो । भेसज्जविनिच्छयो ।

भेसज्जनिद्देसवण्णना निड्ढिता ।

३७. उग्गहनिद्देसवण्णना

२८१. दसभेदम्पीति सचे केनचि हेट्ठा दस्सितं दसविधं रतनं आनेत्वा “इदं सङ्गस्स वा चेतियस्स वा नवकम्मस्स वा अज्जपुग्गलस्स वा सुत्तन्तिकगणस्स वा दम्मी”ति वुत्ते “साधू”ति सम्पटिच्छन्तस्स दुक्कटं होतीति अत्थो ।

२८२-३. तेसु दसविधेषु रतनेसूति अत्थो । द्वीसूति रजतजातरूपेसु । गणसङ्गपुग्गले (पारा० अट्ठ० २.५३८-५३९) अनामसित्वा “इदं हिरज्जसुवण्णं चेतियस्स दम्मि, नवकम्मस्स दम्मी”ति वुत्ते न पटिक्खिपेति अत्थो । किं कातब्बन्ति चे? तं दस्सेतुं “वदे”तिआदि वुत्तं । “इमे एवं वदन्ती”ति कप्पियकारानं आचिक्खितब्बन्ति अत्थो ।

२८४. न केवलं हिरज्जसुवण्णादिकमेव, अज्जम्पि खेत्तवत्थादिकं अकप्पियं न सम्पटिच्छितब्बन्ति तं दस्सेतुं “खेत्तं वत्थु”न्तिआदिमाह । दासपसुआदिकं दासपस्वादिकं । सचे हि कोचि “महं सस्ससम्पादकं महातळाकं अत्थि, तं सङ्गस्स दम्मी”ति वदति, तज्जे सङ्गो सम्पटिच्छति । पटिग्गहणेपि परिभोगेपि आपत्तियेव । एवं सेसेसुपि ।

कप्पियेन कमेन गणहेय्याति सम्बन्धो । “खेत्तं दम्मी”ति वुत्ते “न वट्ठती”ति पटिक्खिपित्वा “इतो चत्तारो पच्चये परिभुज्जथा”ति वा “चतुपच्चयपरिभोगत्थाय दम्मी”ति वा वदति चे, गहेतब्बं । वत्थुम्हिपि एसेव नयो । “तळाकं दम्मी”ति वुत्ते पटिक्खिपित्वा “चत्तारो पच्चये परिभुज्जथा”ति वा “सङ्गो उदकं परिभुज्जिस्सति, भण्डकं धोविस्सती”ति वा आदिना नयेन वुत्ते सम्पटिच्छितब्बं । “दासं दम्मी”ति वुत्ते पटिक्खिपित्वा “आरामिकं, वेय्यावच्चकरं, कप्पियकारकं दम्मी”ति वुत्ते सम्पटिच्छितब्बं । “गोमहिंसअजेळकादयो दम्मी”ति वुत्ते पटिक्खिपित्वा “पज्जगोरसपरिभोगत्थाया”ति वुत्ते सम्पटिच्छितब्बं । एदिसं गहणं सन्धाय “पटिक्खिपित्वा गणहेय्या”ति वुत्तं ।

२८५-६. नवमातिककेदारतळाककिरिया (पारा० अट्ठ० २.२३८-२३९) च अनवे पुब्बे कप्पियवोहारेन पटिक्खिपित्वा गहिततळाके मत्तिकुद्धरणञ्च भिन्नट्ठाने पाळिबन्धो च दुब्बलट्ठाने आळिया थिरकारो च अनवे केदारे पुराणभागतो अतिरेकभागगहणञ्च नवे केदारे अपरिच्छिन्नभागे “सस्से देथ एत्तके”ति कहापणुट्ठापनञ्चापीति इदं सब्बं भिक्खुस्स कातुं न वट्ठति । सचे करोति, एवमादिकं सब्बेसम्पि अकप्पियन्ति अत्थो ।

२८७-९. इदानि तंयेव अकप्पियं दस्सेतुं “अवत्वा”तिआदि वुत्तं । तस्सत्थो (पारा० अट्ठ० २.२३८-२३९) — यो पन “कस, वप्प” इच्चादिकं अवत्वा “एत्तिकाय भूमिया एत्तको भागो देय्यो”ति भूमिं वा पतिट्ठापेति, “एत्तके भूमिभागे सस्सं कतं, एत्तकं गणहथा”ति कस्सके वदन्ते पमाणगणहनत्थं दण्डरज्जुभि मिनति, खले ठत्वा रक्खणादीनि करोति, तस्सेव अकप्पियन्ति ।

२९०. भण्डागारिकसीसेन पितुसन्तकम्पि सचे पटिसामेय्य, पाचित्तियन्ति अत्थो ।

२९१-२. पितूनन्ति मातापितूनं । साटकादिकप्पियं वत्थुं । “पटिसामेत्वा देही”ति वुत्तेति सम्बन्धो । पातेत्वान गते यस्मा अज्झारामसिक्खापदवसेन (पाचि० ५०५-५०६) पलिबोधो, तस्मा गोपितुं लब्धन्ति अत्थो ।

२९३-४. सकं वासिआदिपरिक्खारन्ति अत्थो। इदं ठानं गुत्तन्ति दस्सेतब्बं। “एत्थ ठपेथा”ति पन न वत्तब्बं।

२९५. एत्थ “अज्जो कोचि न पविसति, भिक्खूहि वा सामणेरेहि वा गहितं भविस्सती”ति सङ्कन्तीति अत्थो।
वत्थुम्हीति अलङ्कारादिवत्थुम्हीति अत्थो। तादिसेति यादिसे वत्थुम्हि नट्टे आसङ्का होति, तादिसे वत्थुम्हि नट्टेति सम्बन्धो।

२९६. इदानी असङ्कितब्बट्ठानं दस्सेतुं “विहारावसथस्सन्तो”ति आदिमाह। विहारस्स च घरस्स चाति अत्थो।
रतनन्ति दसविधं रतनं। रत्तम्मन्ति साटकवेठनादिकं। गहेत्वानाति कप्पियकारके असति अत्तनापि गहेत्वान
निक्खिपेय्याति अत्थो। मग्गेरज्जेपीति मग्गेपि अरज्जेपि। तादिसेति “भिक्खूहि गहितं भविस्सती”ति आसङ्कितब्बट्ठाने।
पतिरूपं करीयतीति मग्गे वा अरज्जे वा तादिसं भण्डं पस्सित्वा मग्गा ओक्कम्म निसीदितब्बं, सामिकेसु आगतेसु तं ठानं
आचिक्खितब्बं। सचे सामिके न पस्सति, रतनसम्मत्तं पंसुकूलं गहेतब्बं। रतनज्जे होति, तुण्हीभूतेन गन्तब्बन्ति अत्थो।
अयं मग्गारज्जेसु पटिपत्ति। विहारावसथानं पन अन्तो तादिसं दिस्वा भण्डकं मुञ्चित्वा “एत्थ एत्तका
कहापणा”ति आदिना नयेन रूपेण वा लज्जनाय वा पिलोतिकाय वा सज्जाणं कत्वा निक्खिपितब्बं, ततो पक्कमन्तेन
पतिरूपानं भिक्खूनां आचिक्खितब्बं। उग्गहविनिच्छयो।

उग्गहनिद्वेसवण्णना निट्ठिता।

३८. कुलदूसननिद्वेसवण्णना

२९७. “कुलानि दूसेति पुप्फेन वा फलेन वा चुण्णेन वा मत्तिकाय वा दन्तकट्टेन वा वेळुया वा वेज्जिकाय वा
जङ्घपेसनियेन वा”ति (पारा० ४३७) वुत्तत्ता तानि अट्ठ वत्थूनि दस्सेतुं “पुप्फ”न्ति आदिमाह। इमाय मिच्छापटिपत्तिया
कुलानं अज्जेसु सीलवन्तेसु पसादं दूसेति विनासेतीति कुलदूसनं दुक्कटं आपज्जति। तं पन अत्तनो सन्तके च परसन्तके
च वेदितब्बं।

२९८. इदानी इमेसु वत्थूसु न केवलं कुलदूसनदुक्कटमेव आपज्जति, थुल्लच्चयादीनिपि आपज्जतीति दस्सेतुं
“थुल्लच्चय”न्ति आदिमाह। सङ्घिकं गरुभण्डं इस्सरेन देन्तस्स थुल्लच्चयन्ति सम्बन्धो। सेनासनत्थाय नियमितं पन
पुप्फादि गरुभण्डं होति। सङ्घस्स वा अज्जस्स वा सन्तकं थेय्यचित्तेन देन्तस्स दुक्कटादीनि होन्तीति पाठसेसो, तस्स
भण्डस्स अग्घवसेन दुक्कटथुल्लच्चयपाराजिकानि होन्तीति अत्थो।

२९९-३००. सब्बथाति (पारा० अट्ठ० २.४३१) कप्पियवोहारअकप्पियवोहारपरियायओभासनिमित्तकम्मादीहि न
वट्ठतीति अत्थो। वतिआदीनि कत्वा जगितुज्ज। अत्तनो परिभोगत्थन्ति फलपरिभोगत्थं। रोपनादीनीति रोपापनादीनि।
आदि-सद्देन सिञ्चापनओचिनापनादीनि गहितानि। कुद्दालखणित्तिवासिफरसुउदकभाजनादीनि आहरित्वा समीपे
ठपनवसेन निमित्ततो च कुद्दालखणित्तादीनि च मालावच्छे च गहेत्वा ठिते “सामणेरादयो दिस्वा ‘थेरो कारापेतुकामो’ति
आगन्त्वा करोन्ती”ति सज्जाय ओभासतो च “इमं रुक्खं जान, इमं आवाटं जाना”ति आदिकप्पियवोहारतो च “पण्डितेन
मालावच्छादयो रोपापेतब्बा, न चिरस्सेव उपकाराय संवत्तन्ती”ति आदिपरियायतो च रोपनादीनि लब्धरेति सम्बन्धो।

३०१-२. इदानी अट्ठसु वत्थूसु अवसेसानि द्वे वत्थूनि दस्सेतुं “वुत्ताव वेज्जिका जङ्घपेसने”ति वुत्तं। तत्थ वेज्जिका
पुब्बे वुत्ताव, इदानी जङ्घपेसनादिविनिच्छयं वक्खामीति अत्थो। पितरोति (पारा० अट्ठ० २.४३६-४३७) मातापितरो।
भण्डुन्ति पब्बज्जापेक्खं। भिक्खुस्स सकं वेय्यावच्चकरज्जाति एते ठपेत्वा कसिवाणिज्जादिगिहिकम्मेसु दूतसासनं हरणे

दुक्कटन्ति अत्थो । पठमं सासनं अगगहेत्वा पुन तं दिस्वा वा तस्स सन्निकं गन्त्वा वा वदतोपि दुक्कटमेवाति अत्थो । सासनं अगगहेत्वा आगतानं पन “भन्ते, तस्मिं गामे इत्थन्नामस्स का पवत्ती”ति पुच्छियमाने कथेतुं वट्ठति । पुच्छितपञ्हे दोसो नत्थि ।

३०३. एवं कुलदूसनेन उप्पन्नपच्चया । “पञ्चन्नम्पी”ति वुत्तत्ता अनुपसम्पन्नेन कतम्पि एदिसं न वट्ठति एव मिच्छाजीवत्ता । **आतुमावत्थु** (महाव० ३०३) चेत्थ निदस्सनं । किं वियाति चे, तं दस्सेतुं “अभूतारोचनारूप-सब्बोहारुग्गहादिसा”ति वुत्तं । तत्थ उग्गहादिसाति एतेहि उप्पन्नपच्चयसदिसाति अत्थो ।

३०४. इदानी पुप्फादीनि केसं दातुं वट्ठन्ति, केसं दातुं न वट्ठन्तीति तं दस्सेतुं “हरापेत्वा”ति आदिमाह । पितूनं (पारा० अट्ठ० २.४३६-४३७) दातुं लब्धतीति सम्बन्धो । सेसजातीनं पत्तानं एव । **लिङ्गन्ति** सिवल्लिङ्गं ।

३०५. तथा फलन्ति फलम्पि मातापितूनं हरित्वापि हरापेत्वापि दातुं लब्धतीति अत्थो । न केवलं मातापितूनंयेव, अज्जेसम्पि दातुं लब्धतीति दस्सेतुं “गिलानान”न्ति आदिमाह । **सपरसन्तकन्ति** एत्थ **परोति** अत्तनो विस्सासज्जातको एव अधिप्पेतो ।

३०६. भाजेन्तेति सङ्गस्स फलपुप्फम्हि भाजियमाने सम्मतेन देय्यन्ति सम्बन्धो । इतरेन असम्मतेन अपलोकेत्वा दातब्बन्ति अत्थो ।

३०७. परिच्छिज्जाति आगतानं दातब्बन्ति फलवसेन वा रुक्खवसेन वा परिच्छिन्दित्वाति अत्थो । **इतरस्साति** इस्सरादिकस्स । **कतिकं वत्वाति** “इमस्मिं रुक्खे एत्तकानि फलानि लब्धन्ती”ति एवं वत्वा ।

३०८. सेसेति मत्तिकादन्तकट्टवेळुम्हि (पारा० अट्ठ० २.४३६-४३७) । **यथावुत्तनयो एवाति** एत्थ अत्तनो च परस्स च सन्तकं कुलसङ्गहत्थाय ददतो दुक्कटन्ति आदिना हेट्ठा वुत्तनयेनेव विनिच्छयो वेदितब्बोति अत्थो । **पण्णम्पीति** किञ्चापि पाळियं पण्णदानं न वुत्तं, तथापि कुलदूसने पवेसयेति अत्थो । कुलदूसनविनिच्छयो ।

कुलदूसननिद्देसवण्णना निड्ढिता ।

३१. वस्सूपनायिकनिद्देसवण्णना

३०९-३१०. इदानी वस्सूपगमनं दस्सेतुं “**पुरिमिका**”ति आदिमाह । तत्थ पुरिमिका पच्छिमिका (महाव० १८४; महाव० अट्ठ० १८५) चेति द्वे वस्सूपनायिकाति अत्थो । आलयपरिग्गाहो वा वचीभेदो वा वस्सूपनायिकाति पाठसेसो । इदानी वत्तब्बं सन्धाय “**एदिसो**”ति वुत्तं । “इध वस्सं वसिस्सामी”ति **चित्तुप्पादेत्थ आलयो** (महाव० अट्ठ० २०३) । आलयपरिग्गाहो पन वजे वा सत्थे वा नावाय वा वस्सं उपगन्तुकामस्स तत्थ सेनासनं अलभन्तस्स लब्धति, सत्थादीसु पन वस्सं उपगन्तुं न वट्ठतीति कत्वा । यदि सत्थादीसु कवाटबन्धं सेनासनं लब्धति, तत्थ उपगन्तब्बं । उपगच्छन्तेन च “इध वस्सं उपेमी”ति तिक्खत्तुं वत्तब्बं । विहारे पन वचीभेदो वा कातब्बो । सचे “इध वस्सं वसिस्सामी”ति आलयो अत्थि, असतिया पन वस्सं न उपेति, छिन्नवस्सो न होति, पवारेतुञ्च लभति एव ।

३११. नोपेतुकामो आवासं, तदहूतिक्कमेय्य वाति पाठे (महाव० १८६) अतिक्कमन्तस्स आवासं तदहू

वस्सूपनायिकातिपि अत्थो। आवासं अतिक्कमेय्य वाति सम्बन्धो। **जानं वानुपगच्छतो**ति एत्थ विहारे निसीदित्वापि अनुपगच्छतो दुक्कटापत्ति होतीति अधिप्पायो।

३१२. छिन्नवस्सो (वजिर० टी० महावग्ग २०८) वा केनचि अन्तरायेन पठमं अनुपगतो (महाव० १८५-१८६) वा दुतियं उपगच्छेय्याति सम्बन्धो। **तेमासन्ति** पुरिमं वा तेमासं पच्छिमं वा तेमासं। “न भिक्खवे वस्सं उपगन्त्वा पुरिमं वा पच्छिमं वा तेमासं अवसित्वा चारिका पक्कमितब्बा। यो पक्कमेय्य, आपत्ति दुक्कटस्सा”ति (महाव० १८५) हि वुत्तं।

३१३-५. “अनुजानामि, भिक्खवे, सत्तन्नं सत्ताहकरणीयेन अप्पहितेपि गन्तुं, पगेव पहिते, ‘भिक्खुस्स भिक्खुनिया सिक्खमानाय सामणेस्स सामणेरिया मातुया च पितुस्स च, गिलानभत्तं वा परियेसिस्सामि, गिलानुपट्ठाकभत्तं वा परियेसिस्सामि, गिलानभेसज्जं वा परियेसिस्सामि, पुच्छिस्सामि वा उपट्ठहिस्सामि वा’ति सत्ताहं सन्निवत्तो कातब्बो”ति (महाव० १९८) वुत्तत्ता “**मातापितूनमत्थाय...पे०... उपट्ठिस्स**”न्ति वुत्तं। तत्थायं सङ्केपो – “मातादीनं गिलानभत्तं वा तदुपट्ठाकभत्तं वा गिलानानं ओसधं वा एसिस्सं परियेसिस्स”न्ति वा “ते गिलाने गन्त्वा पुच्छिस्सामी”ति वा “उपट्ठिस्स”न्ति वा पहितेपि अप्पहितेपि सत्ताहकिच्चेन गन्तुं लभति।

इदानी सहधम्मिके एव सन्धाय “**अनभिरत**”न्तिआदि वुत्तं। “विसभागरूपं दिस्वा अनभिरति, ततो वूपकासिस्सं, तं गहेत्वा अज्जेत्थ गमिस्स”न्ति अधिप्पायेन गन्तुम्पि लब्भतीति अत्थो। कुक्कुच्चं विनोदनज्ज दिट्ठिं विवेचनज्ज अहं वा करेय्यं अज्जेहि वा करेय्यन्ति सम्बन्धो। परिवासमानत्तआदीहि वुट्ठानं वा गरुका। **आदि-**सद्धेन सचे सद्धेन कम्मं कतं होति, तस्स पटिप्पस्सद्धिया अनुस्सावनकरणादीसु उस्सुक्कं करेय्यन्ति गन्तुं लब्भतीति अत्थो। **सत्ताहकिच्चेनाति** सत्ताहकरणीयेन।

३१६. धम्मसवनत्थं निमन्तितो एवं वजेति अत्थो। **गरू** नाम आचरियुपज्झाया, तेहि भण्डधोवनकिच्चेन पहितस्स गन्तुं वट्ठतीति अत्थो।

३१७. न भण्डधोवन...पे०... दस्सनेति एत्थ (महाव० अट्ठ० १९९) एतेसुपि न वजेति सम्बन्धो। **लब्भन्ति** एत्थ “अज्जेव आगमिस्स”न्ति अदूरगो यदि न पापुणेय्य, लब्भन्ति सम्बन्धो। किं वुत्तं होति? “अज्जेव आगमिस्सामी”ति सामन्तविहारं गन्त्वा पुन आगच्छन्तस्स अन्तरामगगे सचे अरुणुट्ठानं होति, वस्सच्छेदोपि न होति, रत्तिच्छेदेन दुक्कटम्पि नापज्जतीति वुत्तं होति।

३१८. सेसजातिहीति भातुभगिनीआदीहि। भिक्खुनिस्सितकेन च पहितेति सम्बन्धो। **निद्विसित्वा**ति “आगच्छन्तु भदन्ता, इच्छामि दानज्ज दातुं धम्मज्ज सोतुं भिक्खुज्ज पस्सितु”न्तिआदिना यं किञ्चि निद्विसित्वाव पेसिते गन्तुं वट्ठति। केवलं “आगच्छन्तु भिक्खू, इच्छामि भिक्खूनं आगमन”न्ति एवं अनिद्विसित्वा वुत्ते गन्तुं न लब्भतीति अत्थो।

३१९. अच्छराये सतत्तनोति दसविधेसु अन्तरायेसु एकस्मिम्पि अन्तराये अत्तनो सतीति अत्थो। सङ्घसामगिया वा वस्सच्छेदे अनापत्तीति अत्थो। वुत्तज्हेतं “इध पन, भिक्खवे, वस्सूपगतो भिक्खु पस्सति सम्बहुले भिक्खू सङ्घभेदाय परक्कमन्ते। तत्र चे भिक्खुनो एवं होति, ‘गरुको खो सङ्घभेदो वुत्तो भगवता। मा मयि सम्मुखीभूते सङ्घो भिज्जी’ति पक्कमितब्बं, अनापत्ति वस्सच्छेदस्सा”ति (महाव० २०२)। एवं छिन्नवस्सो नो पवारयेति अत्थो।

३२०. **रुक्खस्स सुसिरेति** एत्थ (महाव० २०४; महाव० अट्ठ० २०३) पन सुद्धे रुक्खसुसिरे एव न वट्ठति, महन्तस्स पन सुसिरस्स अन्तो पदरच्छदनं कुटिकं कत्वा पविसनद्वारं योजेत्वा उपगन्तुं वट्ठति । **रुक्खस्स विटपेति** एत्थापि सुद्धविटपमत्ते न वट्ठति, महाविटपे पन अट्ठकं बन्धित्वा वुत्तनयेन कुटिकं कत्वा उपगन्तुं वट्ठति । **छवकुटि** नाम पासाणकुटिकन्ति वदन्ति । तीसु पस्सेसु पासाणे उस्सापेत्वा उपरि पासाणेन पटिच्छन्ना ।

३२१. नावादीसु पन उपगतो पवारेतुञ्च लब्धतीति सम्बन्धो । वस्सूपनायिकविनिच्छयो ।

वस्सूपनायिकनिद्देसवण्णना निट्ठिता ।

४०. अवेभङ्गियनिद्देसवण्णना

३२२-४. **आरामारामवत्थूनीति** एत्थ (चूळव० ३२१; चूळव० अट्ठ० ३२१) **आरामो** नाम पुष्कारामो वा फलारामो वा । मज्जो पीठं भिसि बिब्बोहनादिसयनासनं । **लोहकुम्भी** आदयो काळलोहतम्बलोहादिमया । **भाणको** उदकचाटि । **पञ्चेते अविभाजियाति** भाजेत्वा न गहेतब्बा, गहितापि सङ्घसन्तका एवाति अत्थो । एत्थ पन आरामो आरामवत्थूति पठमं, विहारो विहारवत्थूति दतियं, मज्जो पीठं भिसि बिब्बोहनन्ति ततियं, लोहकुम्भी...पे०... निखादनन्ति चतुत्थं, वल्लि... पे०... दारुभण्डं मत्तिकभण्डन्ति पञ्चमन्ति एवं इमानि रासिवसेन पञ्च होन्ति, सरुपवसेन अनेकानि होन्ति । होन्ति चेत्थ

“द्विसङ्गहानि द्वे होन्ति, ततियं चतुसङ्गहं ।

चतुत्थं नवकोट्टासं, पञ्चमं अट्ठभेदन”न्ति ॥ (चूळव० अट्ठ० ३२१) ।

३२५. “पञ्चिमानि, भिक्खवे, अविस्सज्जियानि न विस्सज्जेतब्बानि सङ्घेन वा गणेन वा पुग्गलेन वा, विस्सज्जितानिपि अविस्सज्जितानि होन्ति । यो विस्सज्जेय्य, आपत्ति थुल्लच्चयस्सा”ति (चूळव० ३२१) वुत्तत्ता “**भाजितापि अभाजिता**”ति वुत्तं । एतेति वुत्तप्पकारा पञ्चपि “गरुभण्डानी”ति च “अविस्सज्जियानी”ति च च-सद्देन “अवेभङ्गियानी”ति च वुच्चन्तीति अत्थो ।

३२६-८. इदानि पुरिमेसु तीसु रासीसु सब्बस्स गरुभण्डत्ता ते अनामसित्वा पच्छिमेसु द्वीसु रासीसु एकच्चस्स अगरुभण्डस्सापि अत्थिताय तं दस्सेतुं आरभन्तोपि तेसु द्वीसु बहुविसयं पठमं दस्सेतुं “**वल्लिङ्गुबाहुमत्तापी**”ति आदिमाहाति जातब्बं । तस्सायं सङ्घेपो (चूळव० अट्ठ० ३२१) — वल्लि अट्ठुबाहुमत्तापि वेळु अट्ठुल्लायतोपि **तिणादि मुट्ठिमत्तम्पी**ति एत्थ **आदि**-सद्देन मुज्जपब्बजं सङ्गण्हाति, पण्णं एकम्पि मत्तिका पाकता वा पञ्चवण्णा वा **सुधाकङ्कुटुआदिकाति आदि**-सद्देन सज्जुलसजातिहिङ्गुलकादि वा तालपक्कप्पमाणापि येहि केहिचि सङ्घस्स दिन्ना वा सङ्घिके तिणखेत्तादिहि जातवा वा रक्खितगोपितभूमिभागे उप्पन्ना तत्थजातका वा सङ्घिका रक्खिता एव अभाजियाति अत्थो ।

इदानि ये चेत्थ भाजितब्बा, ते दस्सेतुं “**निट्ठिते**”ति आदिमाह, सङ्घस्स वा चेतियस्स वा कम्मे निट्ठिते भाजियाति अधिप्पायो । एत्थ पन यं किञ्चि वल्लिवेळुतिणपण्णमत्तिकादि सङ्घस्स दिन्नं वा सङ्घिके तिणखेत्तादिहि जातकं वा रक्खितगोपितं गरुभण्डं, तं सङ्घकम्मे च चेतियकम्मे च निट्ठिते अवसेसं पुग्गलिककम्मेपि दातुं वट्ठति, अगरुभण्डत्ता भाजितुम्पि लब्धति । सेनासनत्थाय रक्खितगोपितमेव गरुभण्डं होति, न इतरं । सीहळदीपे तुमूलसोमविहारे सङ्घस्स

पाकवत्तम्पि तालपण्णं विक्किणित्वा करीयति । कस्मा? न हि तत्थ पण्णेन अत्थो अत्थि, सब्बेपि इट्ठकच्छन्ना पासादादयोति । एवं अज्जत्थापि करीयति एवाति वदन्ति ।

३२९. इदानीं लोहभण्डादीसु एकन्तभाजेतब्बभण्डं दस्सेतुं “**पत्तादी**”ति आदिमाह । एत्थ (चूळव० अट्ठ० २२१) पन **आदि**-सद्देन लोहथालकतम्ब कुण्डिका कटच्छु सरक अज्जनि अज्जनिसलाकाकण्णमलहरणीसूचिसण्डासकत्तरयट्ठिआदीनि गहितानेव । **तथा**ति भाजियमेवाति अत्थो । विप्पकतज्ज अविप्पकतज्ज । **पादगण्हकन्ति** मगधनाळिया पज्चनाळिया गण्हनं ।

३३१-२. **अनुज्जातवासि** यं सक्का सिपाटिकाय पक्खिपित्वा परिहरितुन्ति वुत्ता । **तच्छित्तानि**ट्ठितन्ति विप्पकतं । यदि तच्छित्तं, गरुभण्डमेव । **दन्तं** पन अतच्छित्तज्ज अनिट्ठितज्ज भाजियमेव । अनिट्ठितं मज्जपादादिकं गरुभण्डं । इदानीं मत्तिकभण्डं दस्सेतुं “**भिक्षूपकरणे**”ति आदिमाह । पत्तथालककुण्डिकादिभिक्षूपकरणे च । **पादघटको**ति पादगण्हनको घटको च मत्तिकामयो भाजियो भाजेतब्बोति अत्थो । सङ्खथालकम्पि भाजियमेव ।

३३३-४. मिगचम्मादिकं कप्पियचम्मं भाजियं, सीहचम्मादिकं अकप्पियचम्मं गरुभण्डं । तं पन भूमत्थरणं कातुं वट्ठति । **एळचम्मं** पन पच्चत्थरणगतिकत्ता गरुभण्डं होति । इदानीं इमानि पन पज्ज चीवरपिण्डपातभेसज्जानं अत्थाय परिवत्तेतुं न वट्ठति, गरुभण्डेन पन गरुभण्डज्ज थावरज्ज थावरेन थावरमेव परिवत्तेत्वा परिभुज्जितब्बानीति दस्सेतुं “**गरुना**”ति आदिमाह । तत्थ (चूळव० अट्ठ० ३२१) **गरुना**ति गरुभण्डेन गरुभण्डज्ज थावरज्ज परिवत्तेय्याति सम्बन्धो । **थावरेन च** थावरमेव परिवत्तेय्य, न गरुभण्डन्ति अधिप्पायो । पज्जसु कोट्टासेसु पच्छिमत्तयं गरुभण्डं, पुरिमद्वयं थावरन्ति वेदितब्बं । **तथा कत्वा च भुज्जतूति** एवं परिवत्तेत्वा ततो आभतं कप्पियभण्डं परिभुज्जतूति अत्थो । कथं जायतीति चे? वुत्तज्जेतं **परिवारे-**

“अविस्सज्जियं अवेभङ्गियं, पज्ज वुत्ता महेसिना ।

विस्सज्जेन्तस्स परिभुज्जन्तस्स अनापत्ति,

पज्हा मेसा कुसलेहि चिन्तिता”ति ॥ (परि० ४७९) ।

एत्थ पन गरुभण्डेन गरुभण्डज्ज थावरज्ज थावरेन थावरमेव परिवत्तनविधिं सन्धाय “विस्सज्जन्तस्स अनापत्ती”ति वुत्तं । पुन ततो निब्बत्तज्ज चतुपच्चयं परिभुज्जितुं लब्धतीति दीपेतुं “परिभुज्जन्तस्स अनापत्ती”ति वुत्तं । अयं इमिस्सा गाथाय अधिप्पायो । **सेसन्ति** (चूळव० अट्ठ० ३२१) आरामादि अभाजियन्ति अत्थो । अवेभङ्गियविनिच्छयो ।

अवेभङ्गियनिद्वेसवण्णना निट्ठिता ।

४१. पक्किण्णकनिद्वेसवण्णना

३३५-६. **सद्वारबन्धने ठाने...पे०... सयन्तो दुक्कटं फुसेति** एवरूपे ठाने दिवा सयन्तेनाति सम्बन्धो । **सद्वारबन्धने** (पारा० ७७; पारा० अट्ठ० १.७७) पन **ठाने** येन केनचि परिकिखत्ते अब्भोकासेपि रुक्खमूलेपि अन्तमसो इमिना लक्खणेन युत्ते आकासङ्गणेपि सयन्तेन द्वारं बन्धितब्बमेव । **विज्जुम्हि पुरिसेति** भिक्षुम्हि वा सामणरे वा अन्तमसो उपासकआरामिकेसुपि अज्जतरस्मिं सतीति अत्थो । “**एस जग्गिस्सती**”ति **आभोगो चापि कप्पतीति** केवलं भिक्षुनि वा मातुगामं वा आपुच्छितुं न वट्ठति । **सवसेति** अत्तनो वसे, अबहुसाधारणट्ठानेति अत्थो । तं **विनाकारन्ति** तं पुब्बे

वृत्तप्पकारं द्वारथकनआभोगकरणसङ्घातं आकारं विनाति अत्थो । अचित्तकापत्तिकिरियायं सङ्घेपो ।

३३७. रतनानीति मुत्तादिदसविधरतनानि । धञ्जन्ति सत्तविधं धञ्जं ।

३३८. सित्थतेलोदतेलेहीति एत्थ (चूळव० २४६; चूळव० अट्ट० २४६) पन यो मधुसित्थकतेलेन वा उदकमिस्सकतेलेन वा अञ्जेन केनचि विकारेन वा केसे ओसण्ठेति, दन्तमयादीसु येन केनचि फणेन वा कोच्छेन वा हत्थेन वा फणकिच्चं करोन्तो अङ्गुलीहि वा ओसण्ठेति, तस्स दुक्कटं होतीति अत्थो ।

३३९. नेकपावुरणाति (चूळव० २६४) न एकपावुरणा । तुवट्टयुन्ति निपज्जेय्युं । किं वुत्तं होति? यदि एकपावुरणा वा एकत्थरणा वा एकमञ्चे वा तुवट्टेय्युं, न वट्टति, दुक्कटं होतीति वुत्तं होति । एकम्हि (चूळव० अट्ट० २६४) वा भाजने न भुज्जेय्युन्ति सम्बन्धो ।

३४०. चतुरङ्गुलतो (चूळव० २८२; चूळव० अट्ट० २८२) ऊनं दन्तकट्टं न खादेय्याति सम्बन्धो । अधिकट्टङ्गुलन्ति अट्टङ्गुलतो अधिकं । तथाति न खादेय्याति अत्थो । अकल्लको (चूळव० २८९) लसुणं न खादेय्य ।

३४१. हीनेहि (पाचि० ३१ आदयो) वा उक्कट्टेहि वा जातिआदीहि एव उक्कट्टं वा हीनं वा “चण्डालोसी”तिआदिना नयेन उजुं वा “सन्ति वा इधेकच्चे चण्डाला, वेना, नेसादा”तिआदिना नयेन अञ्जापदेसेन वा उपसम्पन्नं वा अनुपसम्पन्नं वा अक्कोसाधिप्पायं विना केवलं दवाधिप्पायेन वदे, दुब्भासितन्ति अत्थो ।

३४२. नखे वा केसे वा नासलोमे (चूळव० २७५) वा दीघे न धारयेति सम्बन्धो । “अनुजानामि, भिक्खवे, मंसप्पमाणेन नखे छिन्दितुं”न्ति (चूळव० २७४) च “अनुजानामि, भिक्खवे, दुमासिकं वा दुवङ्गुलं वा”ति (चूळव० २४६) च वुत्तं । न लब्धं वीसतिमट्टन्ति एत्थ एकनखमि मट्टं कातुं न वट्टति एव । “न भिक्खवे वीसतिमट्टं कारापेतब्बं । यो कारापेय्य, आपत्ति दुक्कटस्सा”ति (चूळव० २७४) । अनुजानामि, भिक्खवे, मलमत्तं अपकट्टितुं”न्ति (चूळव० २७४) हि वुत्तं । तस्मा नखतो मलमत्तं अपकट्टितुं वट्टति । सम्बाधे लोमहारणन्ति एत्थ सम्बाधो नाम उभो उपकच्छका मुत्तकरणञ्च । “अनुजानामि, भिक्खवे, आबाधपच्चया सम्बाधे लोमं संहरापेतुं”न्ति (चूळव० २७५) हि वुत्तं ।

३४३. यथावुडुन्ति वुडुपटिपाटिया लद्धब्बं । न बाधेय्याति न वारेय्य । सङ्गुहिट्टुंवाति उपासकादीहि यथावुडुं “अय्या परिभुज्जन्तू”ति निस्सज्जित्वाव दिन्नं सेनासनादि । “न भिक्खवे उद्दिस्सकतमि यथावुडुं पटिबाहितब्बं । यो पटिबाहेय्य, आपत्ति दुक्कटस्सा”ति (चूळव० ३१३) हि वुत्तं । अधोतपादेहि (चूळव० अट्ट० ३२४) वा अल्लपादेहि वा नक्कमेति सम्बन्धो । सुधोतपादकं वापीति धोतपादेहेव अक्कमितब्बट्टानं । तथेवाति नक्कमेय्य सउपाहनोति अत्थो । “न भिक्खवे अधोतेहि पादेहि, अल्लेहि पादेहि, सउपाहनेन सेनासनं अक्कमितब्बं । यो अक्कमेय्य, आपत्ति दुक्कटस्सा”ति (चूळव० ३२४), हि वुत्तं । “अनुजानामि, भिक्खवे, पच्चत्थरित्वा निपज्जितुं”न्ति (चूळव० ३२४) वुत्तत्ता परिभण्डकतं भूमिं वा भूमत्थरणसेनासनं वा सङ्घिकं मञ्चपीठं वा अत्तनो सन्तकेन पच्चत्थरणेन पच्चत्थरित्वाव निपज्जितब्बं ।

३४४. सङ्गाटिया न पल्लत्थेति अधिद्वितचीवरेन विहारे वा अन्तरघरे वा पल्लत्थिका न कातब्बाति अत्थो । परिकम्मकतं (चूळव० अट्ट० ३२४) भित्तिआदिं न अपस्सये । “न भिक्खवे परिकम्मकता भित्ति अपस्सेतब्बा । यो अपस्सेय्य, आपत्ति दुक्कटस्सा”ति (चूळव० ३२४) हि वुत्तं । तस्मा सेतभित्ति वा चित्तकम्मकता वा भित्ति न

अपस्सयितब्बा । न केवलं भित्तियेव, परिकम्मकता द्वारकवाटवातपानत्थम्भादयोपि न अपस्सयितब्बा । एत्थपि लोमगणनाय एव आपत्तियो वेदितब्बा । **सन्ते उदके नो न आचमेति** (चूळव० ३७३; चूळव० अट्ट० ३७३) नो न आचमेतुं, उदकसुद्धिं अकातुं न वट्टतीति अत्थो । **सन्तेति** वचनेन असन्ते अनापत्तीति दीपेति ।

३४५. अकप्पियसमादानेति भिक्खुं वा सामणेरादिके सेससहधम्मिके वा अकप्पिये नियोजेन्तस्स दुक्कटमेव । “न, भिक्खवे, पब्बजितेन अकप्पिये समादपेतब्बं । यो समादपेय्य, आपत्ति दुक्कटस्सा”ति (महाव० ३०३) हि वुत्तं । सभागाय (महाव० अट्ट० १६९) आपत्तिया देसनायाति अत्थो । वत्थुसभागता इध अधिप्पेता, न आपत्तिसभागता । “न भिक्खवे सभागा आपत्ति देसेतब्बा । यो देसेय्य, आपत्ति दुक्कटस्सा”ति (महाव० १६९) च “न भिक्खवे सभागा आपत्ति पटिग्गहेतब्बा । यो पटिग्गणहेय्य, आपत्ति दुक्कटस्सा”ति (महाव० १६९) च वुत्तं । वत्थुसभागं आपत्तिं आवि कातुम्पि न वट्टति, तेन वुत्तं “**आविकम्मे च दुक्कट**”न्ति । “अहं, आवुसो, इत्थन्नामं आपत्तिं आपज्जिं, तं इतो वुट्ठित्वा पटिकरिस्सामी”ति अज्जस्स वचनं आविकम्पनाम ।

३४६. इतरस्स तूति असुद्धचित्तस्स ।

३४७. पोरिसन्ति (चूळव० अट्ट० २८४) पुरिसप्पमाणं अभिरुहितुं वट्टतीति अत्थो । “अनुजानामि, भिक्खवे, सति करणीये पोरिसं रुक्खं अभिरुहितुं, आपदासु यावदत्थ”न्ति (चूळव० २८४) हि वुत्तं ।

३४८. परिस्सावनं (चूळव० २५९; चूळव० अट्ट० २५९) विना अट्टयोजनं गच्छन्तस्स दुक्कटन्ति सम्बन्धो । “अट्टानगमनसमयो नाम अट्टयोजनं गच्छिस्सामीति भुज्जितब्ब”न्ति (पाचि० २१८) वुत्तं, तस्मा अट्टयोजनमेव अन्तिमं अट्टानन्ति वेदितब्बं । भिक्खुनिया च मातुगामेन च **संविधानसिक्खापदे** “एकट्टानमगं पटिपज्जेय्य, अन्तमसो गामन्तरम्पी”ति (पाचि० १८२, ४१३) एवं विसेसेत्वा वुत्तत्ता “कुक्कुटसम्पाते गामे गामन्तरे गामन्तरे आपत्ति पाचित्तियस्सा”ति (पाचि० १८३, ४१४) वुत्तं, न अट्टानलक्खणेन । यदि गामन्तरपरिच्छेदेन अट्टानं वुच्चति, गणभोजनसिक्खापदेपि “अट्टानगमनसमयो नाम गामन्तरम्पि गच्छिस्सामीति भुज्जितब्ब”न्ति वदेय्य, न च वुत्तं । तस्मा “न भिक्खवे अपरिस्सावनकेन अट्टानो पटिपज्जितब्बो । यो पटिपज्जेय्य, आपत्ति दुक्कटस्स । सचे न होति परिस्सावनं वा धम्मकरणो वा, सट्ठाटिकण्णोपि अधिट्ठातब्बो इमिना परिस्सावेत्वा पिविस्सामी”ति वुत्तद्वानेपि अट्टयोजनवसेनेव अट्टानपरिच्छेदो वेदितब्बो । अभयगिरिवासीनं पन “द्विगावुतवसेन अट्टानपरिच्छेदो”ति पाळियं एव अत्थि । **याचमानस्साति** याचन्तस्स । “न च भिक्खवे अट्टानप्पटिपन्नेन भिक्खुना परिस्सावनं याचियमानेन न दातब्बं । यो न ददेय्य, आपत्ति दुक्कटस्सा”ति हि वुत्तं ।

३४९. अज्जत्र आबाधप्पच्चया कण्णनासादिके सेसङ्गे दुक्कटन्ति सम्बन्धो । आबाधे सति अङ्गुलिआदीनि छिन्दितुं वट्टति । अङ्गजातं वा बीजानि वा छिन्दितुं न वट्टति एव । अत्तघातने च दुक्कटन्ति सम्बन्धो । “न च भिक्खवे अत्तानं घातेतब्बं । यो घातेय्य, आपत्ति दुक्कटस्सा”ति हि वुत्तं ।

३५०. “न च भिक्खवे पटिभानचित्तं कारापेतब्बं इत्थिरूपकं पुरिसरूपकं । यो कारापेय्य, आपत्ति दुक्कटस्स । अनुजानामि, भिक्खवे, मालाकम्मं लताकम्मं मकरदन्तकं पञ्चपटिक”न्ति (चूळव० २९९) वुत्तत्ता “**चित्तपोत्थकरूपानि, न करे न च कारये**”ति वुत्तं । **भुज्जन्तन्ति** (चूळव० अट्ट० ३१६) विष्पकतभोजनं । “न भिक्खवे विष्पकतभोजनो भिक्खु वुट्ठापेतब्बो । यो वुट्ठापेय्य, आपत्ति दुक्कटस्सा”ति (चूळव० ३१६) हि वुत्तं ।

३५१. यानानीति वयं रथो सकटं सन्दमानिकादीनि गिलानस्स अभिरुहितुं कप्पन्ति, सिविको च कप्पति । एवं सब्बत्थ । “अनुजानामि, भिक्खवे, गिलानस्स यानं, पुरिसयुत्तं हत्थवट्ठकं, सिविकं पाटङ्कि”न्ति (महाव० २५३) हि वुत्तं ।

३५२. दवन्ति केळिं । “न भिक्खवे बुद्धं वा धम्मं वा सङ्गं वा आरब्ध दवो कातब्बो । यो करेय्य, आपत्ति दुक्कटस्सा”ति (पाचि० ६२७) हि वुत्तं । तस्मा “किं बुद्धो सिलकबुद्धो, उदाहु पटिबुद्धो”ति वा “किं धम्मो गोधम्मो अजधम्मो”ति वा “किं सङ्गो अजसङ्गो मिगसङ्गो”ति वा एवमादिना नयेन यो दवं करोति, तस्स दुक्कटन्ति वेदितब्बं । “तुम्हाकं चीवरं दस्साम, पत्तं दस्सामा”ति आदिना नयेन सामणेरं वा उपसम्पन्नं वा अज्जस्स अन्तमसो दुस्सीलस्सापि परिसभूतं अत्तनो उपट्ठाककरणत्थं उपलाळने दुक्कटन्ति अत्थो । “न भिक्खवे अज्जस्स परिसा अपलाळेत्तब्बा । यो अपलाळेय्य, आपत्ति दुक्कटस्सा”ति हि वुत्तं ।

३५३. कायं (चूळव० ४११) वा ऊरुं वा निमित्तं वा विवरित्वा भिक्खुनीनं न दस्सयेति सम्बन्धो । कद्दमुदकादिना ता भिक्खुनियो न सिञ्चेय्याति अत्थो । न केवलं कद्दमुदकादिकेनेव, विप्पसन्नउदकरजनकद्दमादीसुपि येन केनचि ओसिञ्चन्तस्स दुक्कटमेव ।

३५४. बालन्ति एत्थ बालो नाम यो ओवादं गहेत्वा पातिमोक्खुद्देसकस्स आरोचेत्वा पाटिपदे पच्चाहरितब्बन्ति न जानाति । गिलानो नाम यो ओवादं गहेत्वा उपोसथगं गन्त्वा आरोचेतुञ्च पच्चाहरितुञ्च न सक्कोति । गमियो नाम यो पटिदेसं गन्तुकामो ।

“न भिक्खवे ओवादो न गहेत्तब्बो । यो न गणहेय्य, आपत्ति दुक्कटस्सा”ति (चूळव० ४१४) च “अनुजानामि, भिक्खवे, ठपेत्वा बालं, ठपेत्वा गिलानं, ठपेत्वा गमिकं, अवसेसेहि ओवादं गहेतु”न्ति (चूळव० ४१४) च “न भिक्खवे ओवादो न पच्चाहरितब्बो । यो न पच्चाहरेय्य, आपत्ति दुक्कटस्सा”ति (पाचि० ४१५) च वुत्तत्ता भिक्खुनीहि तेरसियं वा चातुद्दसियं वा आगन्त्वा “अयं उपोसथो चातुद्दसो”ति वा “पन्नरसो”ति वा “कदा अय्य उपोसथो”ति वा पुच्छित्ते “चातुद्दसो”ति वा “पन्नरसो”ति वा “स्वे भगिनि उपोसथो”ति वा आचिक्खितब्बं । ताहि भिक्खुनीहि उपोसथदिवसे आगन्त्वा “भिक्खुनिसङ्गो अय्य भिक्खुसङ्गस्स पादे वन्दति, ओवादूपसङ्कमनञ्च याचति, लभतु किर अय्य भिक्खुनिसङ्गो ओवादूपसङ्कमन”न्ति एवं याचितब्बं, तं वचनं पटिगहेत्वा उपोसथगो पातिमोक्खुद्देसकस्स “भिक्खुनिसङ्गो, भन्ते, भिक्खुसङ्गस्स पादे वन्दति, ओवादूपसङ्कमनञ्च याचति, लभतु किर, भन्ते, भिक्खुनिसङ्गो ओवादूपसङ्कमन”न्ति आचिक्खितब्बं । पातिमोक्खुद्देसकेनापि सचे तत्थ भिक्खुनोवादको अत्थि, “इत्थन्नामो भिक्खु भिक्खुनोवादको सम्मतो, तं भिक्खुनिसङ्गो उपसङ्कमतू”ति वत्तब्बं । सचे नत्थि, “को आयस्मा उस्सहति भिक्खुनियो ओवादितु”न्ति पुच्छित्वा सचे अत्थि अट्ठहङ्गेहि समन्नागतो भिक्खु, तं तत्थेव सम्मन्नित्वा वुत्तनयेनेव ओवादप्पटिग्गाहकस्स आरोचेत्तब्बं । यदि नत्थि कोचि भिक्खु भिक्खुनोवादको सम्मतो, “पासादिकेन भिक्खुनिसङ्गो सम्पादेतू”ति वत्तब्बं । तेन भिक्खुना “साधू”ति सम्पाटिच्छित्वा पाटिपदे भिक्खुनीनं “नत्थि कोचि भिक्खु भिक्खुनोवादको सम्मतो, पासादिकेन भिक्खुनिसङ्गो सम्पादेतू”ति वत्तब्बं । ताहिपि “साधु अय्या”ति सम्पाटिच्छित्तब्बं । इमिना नयेन गणपुग्गलेसुपि वचनभेदो वेदितब्बो ।

३५५. लोकायतं (चूळव० २८६; चूळव० अट्ठ० २८६) नाम वितण्डसत्थं । “न भिक्खवे आसित्तकूपधाने भुज्जितब्बं । यो भुज्जेय्य, आपत्ति दुक्कटस्सा”ति (चूळव० २६४) वुत्तत्ता “पेळायपि न भुज्जेय्या”ति वुत्तं ।

३५६. गिहिपारुतं न पारुपेय्य, गिहिनिवासनं न निवासेय्याति अत्थो । “न भिक्खवे गिहिनिवत्थं निवासेत्तब्बं

हत्थिसोण्डकं मच्छवाळकं चतुकण्णकं तालवण्टकं सतवलिकं । यो निवासेय्य, आपत्ति दुक्कटस्सा”ति (चूळव० २८०) हि वुत्तं । परिमण्डलतो अज्जथा पारुपनं, सब्बमेतं गिहिपारुतं नाम । तं पन न पारुपेतब्बन्ति अत्थो । संवेल्लियन्ति एत्थ कच्छं बन्धित्वा न निवासेय्याति अत्थो । दायन्ति (चूळव० २८३; चूळव० अट्ठ० २८३) अरज्जं । नालिम्पयेय्याति सम्बन्धो ।

३५७. वट्ठिज्ज न पयोजये, नोजातके नप्पवारिते न याचेति अत्थो । अज्जस्साति एत्थ (चूळव० ४२०; चूळव० अट्ठ० ४२०) “तुम्हे परिभुज्जथा”ति नियमेत्वा दिन्नं सहधम्मिकानम्पि दातुं न वट्ठति । अगगं गहेत्वा वा कतिपाहं भुत्वा वा पुन ददेय्याति अत्थो ।

३५८. उद्दिस्स याचनेति एत्थ (पाचि० अट्ठ० ६७९) “अम्हाकं विहारे इत्थन्नामेन इदज्जिदज्ज कत”न्ति वा “करिस्सन्ती”ति वा एवं उद्दिस्स रक्खं याचनेति अत्थो । जत्वाजत्वा वाति एवं “अम्हेहि याचियमाना इमेसं दण्डेस्सन्ती”ति तेसं दण्डिनं जत्वा वा अजत्वा वाति अत्थो । तेहि पन दण्डिते सो दण्डो उद्दिस्स याचन्तानं गीवाव भण्डदेय्यं होति एवाति अत्थो । “इमिना च इमिना च इदज्ज इदज्ज कतं, एत्तकं दण्डं गणहथा”ति सयं दण्डापने पन अस्स दण्डस्स अग्घभेदेन पाराजिकथुल्लच्चयदुक्कटा जेय्याति अत्थो ।

३५९. अनत्थाय अस्स चोरस्स भासितेति सम्बन्धो । राजराजमहामत्तादीहि तस्स चोरस्स दण्डं गणहन्ते अस्स भिक्खुस्स तत्तकं गीवाति अत्थो ।

३६०. विघासं (पाचि० ८२५-८२६) वा उच्चारं वा सङ्कारं वा मुत्तं वा पाकारकुट्टानं बहि छड्डेय्य, दुक्कटन्ति अत्थो । वळज्जे नावलोकियाति इमिनाव अवळज्जनकाले नावलोकित्वा छड्डेतुं वट्ठतीति दीपेति । न केवलं तत्थेव, अथ खो हरिते वापि वीहादिनाळिकेरादिरोपिमे छड्डेन्तस्स दुक्कटमेवाति अत्थो ।

३६१. “उपहारं करोमा”ति वुत्तेति पुच्छितेति अधिप्पायो ।

३६२. कीळत्थं (पाचि० ९७९; पाचि० अट्ठ० ९७८) कतं राजागारं वा पोक्खरणिं वा उय्यानं वा चित्तागारं वा आरामं वा दट्ठुं गच्छतो पदे पदे दुक्कटन्ति अत्थो ।

३६३. आसनेन (चूळव० ३६४) नवे न पटिबाहेय्य, उण्हे (महाव० ६७, ७८, ७९; चूळव० ३७६, ३७८, ३८०, ३८२) चीवरं न निदहेय्य । गुरुनाति आचरियादिना पणामितो खमापेय्याति सम्बन्धो ।

३६४. आपत्तीहि च सत्तहीति (वजिर० टी० पाचित्तिय २६) सत्तहि आपत्तीहि भिक्खुं परम्मुखा अक्कोसनेन च “अस्सद्धो अप्पसन्नो बीजभोजी”तिआदिना अज्जेनेव वा अक्कोसनेन च दुक्कटन्ति अधिप्पायो ।

३६५. सद्धादेय्यं (महाव० अट्ठ० ३६१) चीवरं वा पिण्डपातं वाति अत्थो । “न भिक्खवे सद्धादेय्यं विनिपातेतब्बं । यो विनिपातेय्य, आपत्ति दुक्कटस्सा”ति (महाव० ३६१) हि वुत्तं । “अनुजानामि, भिक्खवे, मातापितूनं दातु”न्ति (महाव० ३६१) वुत्तत्ता “लब्भं पितून”न्ति वुत्तं ।

३६६. वस्संवुत्थो अज्जत्राति सम्बन्धो, अज्जस्मिं विहारेति अत्थो । अज्जतोति अज्जविहारतो । “न भिक्खवे

अञ्जत्र वस्संवुत्थेन अञ्जत्र चीवरभागो सादितब्बो । यो सादियेय्य, आपत्ति दुक्कटस्सा”ति (महाव० ३६४) हि वुत्तं । तेसन्ति तस्मिं विहारे तं चीवरं भाजेत्वा गण्हितुं युत्तानं भिक्खून् धुरनिक्खेपतो होति भण्डग्घेन कारियोति अत्थो ।

३६७. सह अन्तरेन उत्तरोति सन्तरुत्तरो, गामं न पविसेय्याति अत्थो । “न भिक्खवे सन्तरुत्तरेन गामो पविसितब्बो । यो पविसेय्य, आपत्ति दुक्कटस्सा”ति (महाव० ३६२) हि वुत्तं । कल्लो वाति अगिलानो । सउपाहनो गामं न पविसेय्याति सम्बन्धो । “न भिक्खवे चामरिबीजनी धारेतब्बा । यो धारेय्य, आपत्ति दुक्कटस्सा”ति (चूळव० २६९), “अनुजानामि, भिक्खवे, तिस्सो बीजनियो वाकमयं उसीरमयं मोरपिञ्छमय”न्ति (चूळव० २६९) च वुत्तत्ता “न धारेय्य चामरीमकसबीजनि”न्ति वुत्तं । मकसबीजनी पन दन्तविसाणदारुदण्डकापि वट्ठति ।

३६८. आरामतो बहीति सम्बन्धो । “न भिक्खवे छत्तं धारेतब्बं । यो धारेय्य, आपत्ति दुक्कटस्सा”ति, “अनुजानामि, भिक्खवे, गिलानस्स छत्त”न्ति च वुत्तत्ता अगिलानो आरामतो बहि न लभति, चीवरगुत्तियादिअत्थाय अगिलानोपि लभतीति अत्थो ।

३६९. गाहेय्य नुभतोकाजन्ति न गाहेय्य उभतोकाजं । एकन्तरिकाजकन्ति एकतोकाजञ्च अन्तरकाजञ्च । सीसभारो च खन्धभारो च कटिभारो च सीसक्खन्धकटिभारा । “न भिक्खवे उभतोकाजं हरितब्बं । यो हरेय्य, आपत्ति दुक्कटस्सा”ति (चूळव० २८१), “अनुजानामि, भिक्खवे, एकतोकाजं अन्तरकाजं सीसभारं खन्धभारं कटिभारं ओलम्बक”न्ति (चूळव० २८१) च वुत्तत्ता उभतोकाजमेव न वट्ठति, सेसानि वट्ठन्तीति वेदितब्बा ।

३७०. अनोकासकतन्ति (महाव० १५३) यो पठममेव “करोहि मे आवुसो ओकासं, अहं तं वत्तुकामो”ति एवं अकतोकासं आपत्तिया चोदेय्य, तस्स दुक्कटं होतीति अत्थो । तथाति दुक्कटमेवाति अत्थो ।

३७१. पकतङ्गुलेन, न सुगतङ्गुलेनाति अत्थो ।

३७२. मूगब्बतादिं (महाव० २०९; महाव० अट्ठ० २०९) तित्थियब्बतं यदि गणहेय्य, दुक्कटन्ति अत्थो । आदि-सद्देन गोवतकुक्कुरवतादयो सङ्गहिता । तथाति (महाव० ३०३; महाव० अट्ठ० ३०३) न्हापितपुब्बको खुरभण्डं यदि परिहरेय्य, दुक्कटमेवाति अत्थो ।

३७३. यं किञ्चीति (कङ्का० अट्ठ० कुटिकारसिक्खापदवण्णना) न्हापिततुण्णकारकम्मादि यं किञ्चि हत्थकम्मन्ति अत्थो । तदनुसारतोति हत्थकम्मयाचनानुसारतोति अत्थो । सचे एवं याचतो हत्थकम्ममूलमेव देति, तं अञ्जस्स दापेत्वा कारेतुं वट्ठतीति अत्थो । निक्कम्मं पन हत्थकम्मवसेन अयाचित्वापि “एहि इमं करोही”ति कारेतुं कप्पतीति अत्थो । यं किञ्चिपरसन्तकन्ति यं किञ्चि दारुतिणादिकं अपरसन्तकं अपरिग्गहितं आहरापेतुं कप्पतीति अधिप्पायो ।

३७४. गिहीनन्ति गिहीनं सन्तकं । गोपकेति रक्खके । यत्तकं देति, तत्तकं गहेतुं कप्पतीति अत्थो । यथापरिच्छेदन्ति “दिवसे दिवसे एत्तकं उच्छुनाळिकेरं अम्बपक्कं तुम्हे खादथा”ति परिच्छिन्दित्वा दिन्नमेव तेसु दन्तेसु लब्धतीति अत्थो ।

३७५. द्विहापज्जेय्याति द्वीहि आपज्जेय्य । कतमेहि द्वीहीति चे, ते दस्सेतुं “कायवाचाही”ति वुत्तं, “द्वीहाकारेहि आपत्तिं आपज्जति, कायेन आपज्जति, वाचाय आपज्जती”ति (परि० ३२२) हि वुत्तं । कायवाचाहि आपत्तिं आपज्जन्तो च छहि आकारेहि आपत्तिं आपज्जति, तानि दस्सेतुं “अलज्जिजाणकुक्कुच्चपकतत्ता”ति आदिमाह । एत्थ (परि० २९५) पन

अकप्पियभावं जानन्तो एव वीतिक्कमं करोन्तो **अलज्जिताय** आपज्जति नाम । कप्पियाकप्पियं अजानित्वा आपज्जन्तो **अज्जाणताय** । कप्पियं नु खो, नो नु खो”ति संसये उप्पन्ने तमभिवितरित्वा वीतिक्कमं करोन्तो **कुक्कुच्चपकतत्ता** आपज्जति । सहसेय्यादिं आपज्जन्तो **सतिप्लवा**, सतिसम्मोसाति अत्थो । अच्छमंसं “सूकरमंस”न्ति वा सूकरमंसं “अच्छमंस”न्ति वा खादन्तो **अकप्पिये कप्पियसज्जिताय च कप्पिये अकप्पियसज्जिताय च** आपज्जतीति वेदितब्बो ।

३७६. अलज्जिताय वा अज्जाणताय वा आपत्तिं कायवाचाहि छादयेति अत्थो । **एके वा** एकस्मिं वा । **लिङ्गे**ति लिङ्गपरिवत्तनतो । एवं चतुधा आपत्तिवुट्ठानं होतीति अत्थो । तिणवत्थारकसमथअब्भानादीनं वसेन **सङ्गे** आपत्ति वुट्ठातीति वेदितब्बं निस्सज्जनादीसु गणे । एकस्स सन्तिके वुट्ठानं पाकटमेव । “या आपत्तियो भिक्खूनं भिक्खुनीहि असाधारणा, ताहि आपत्तीहि अनापत्ती”ति (पारा० ६९) वचनतो लिङ्गपरिवत्तने आपत्तिवुट्ठानं जातब्बं ।

३७७. पच्चयद्वयेति चीवरे च पिण्डपाते च । न केवलञ्च इमे एव, निमित्तकम्मप्पि न लब्भतेव, गाथाबन्धसुखत्थं पन न वुत्तं । तत्थ **निमित्तकम्मं** नाम यं किञ्चि परेसं पच्चयदानसंयोजनकं कायवचीकम्मं । खादनीयं गहेत्वा गच्छन्ते दिस्वा “किं खादनीयं लभित्था”तिआदिना नयेन तस्स पवत्ति वेदितब्बा । **परिकथा** नाम यथा यथा तं लभति, तथा तथा परिवत्तेत्वा कथनं । “एतरहि भिक्खू पिण्डपातेन किलमन्ती”तिआदिना नयेन तस्स पवत्ति वेदितब्बा । **ओभासो** नाम पच्चयप्पटिसंयुत्तकथा । **विज्जति** पन पाकटा एव । **ततियेति** सेनासने । सेनासने पन निमित्तोभासपरिकथा वट्टन्ति, विज्जति एव एका न वट्टति । तत्थ **निमित्तकम्मं** नाम उपासके दिस्वा सेनासनत्थं भूमिपरिकम्मकरणादि । **ओभासो** नाम “उपासका, तुम्हे कुहिं वसथा”ति “पासादे, भन्ते”ति वुत्ते “किं भिक्खूनं पासादो न वट्टती”तिआदिकं वचनं । **परिकथा** नाम “भिक्खूनं सेनासनं सम्बाध”न्ति वचनं । **सेसे**ति गिलानपच्चये ।

३७८. न रुहतीति न होति । **अच्चये दानन्ति** अच्चयदानं । पञ्चसु सहधम्मिकेसु येन केनचि कालं करोन्तेन “ममच्चयेन मय्हं परिकखारो उपज्झायस्स होतु, आचरियस्स होतु, अज्जस्स वा कस्सचि होतू”ति वुत्ते तेसं न होति, तस्मा वुत्तं “न रुहती”ति । **सङ्गस्सेव च तं होतीति** यदि भिक्खुसामणरेहि एवं वुत्तं, तस्मिं मतेपि भिक्खुसङ्गस्सेव होति, भिक्खुनिसिक्खमानसामणरीहि चे वुत्तं, तस्मिं मते भिक्खुनिसङ्गस्स तं होतीति अत्थो । **गिहीनं पन रुहतीति** गिहीनं पन अच्चयदानं एव सब्बेसं रुहतीति वुत्तं होति ।

३७९. उपस्सयेति भिक्खुनिविहारे । **दायज्जोति** तस्स परिकखारस्स दायज्जो । **सेसेपीति** सचे भिक्खुनिसिक्खमानसामणरीयो भिक्खुविहारे कालं करोन्ति, तासं परिकखारानं भिक्खुसङ्गोव दायज्जोति अत्थो ।

३८०. पुरिमस्सेवाति एत्थ “इमं परिकखारं नेत्वा असुकस्स देही”ति दिन्नं पुरिमस्सेव होतीति अत्थो । “असुकस्स दम्मी”ति दिन्नं पन पच्छिमस्सेव होति परिच्चजित्वा दिन्नत्ता । इमं विधिं जत्वाव विस्सासग्गाहं वा गणहेय्य, मतकचीवरं वा अधिद्वेति सम्बन्धो । **मतकचीवरअधिद्वानं** नाम घण्टिं पहरित्वा कालं घोसेत्वा थोकं आगमेत्वा सचे भिक्खू आगच्छन्ति, तेहि सद्धिं भाजेतब्बानि, नो चे आगच्छन्ति, “मय्हिमानि चीवरानि पापुणन्ती”ति अधिद्वीतब्बानि । एवं अधिद्विते सब्बानि तस्सेव होन्ति, ठितिका पन न तिद्वति । सचे एकेकं उद्धरित्वा “अयं पठमभागो मय्हं पापुणाति, अयं दुतियभागो”ति एवं गणहाति, गहितानि च सुगहितानि होन्ति, ठितिका च तिद्वति । एवं पापेत्वा गणहन्तेनापि अधिद्वितमेव होति ।

३८१. लोहभण्डे पहरणिं ठपेत्वा सब्बं कप्पति, दारुभण्डे च दारुजं पत्तञ्च पादुकञ्च, पल्लङ्कञ्च आसन्दिञ्च ठपेत्वा

सब्बं कप्पति, मत्तिकामये कतकञ्च कुम्भकारिकञ्च ठपेत्वा सब्बं कप्पतीति अत्थो । “अनुजानामि, भिक्खवे, ठपेत्वा पहरणिं सब्बं लोहभण्डं, ठपेत्वा आसन्दिं पल्लङ्कं दारुपत्तं दारुपादुकं सब्बं दारुभण्डं, ठपेत्वा कतकञ्च कुम्भकारिकञ्च सब्बं मत्तिकाभण्डं”न्ति (चूळव० २९३) हि वुत्तं । एत्थ कतकन्ति पदुमकण्णिकाकारेण कतमल्लकन्ति अधिप्पेतं । धनियस्सेव सब्बमत्तिकामया कुटि कुम्भकारिकन्ति । पकिण्णकविनिच्छयो ।

पकिण्णकनिद्देसवण्णना निट्ठिता ।

४२. देसनानिद्देसवण्णना

३८२. भिक्खुभावस्स (पारा० अट्ठ० २.१९८) यो चागो, सा पाराजिकदेसनाति अत्थो । वुत्तञ्हेतं “विसुद्धापेक्खोति गिहि वा होतुकामो उपासको वा होतुकामो आरामिको वा होतुकामो सामणो वा होतुकामो”ति (पारा० १९८) । तस्मा गिहिभावादिकंयेव पाराजिकं आपन्नस्स विसुद्धि नाम, अञ्जतरस्स विसुद्धि एव नत्थि । “छादेति जानमापन्नं, परिवसेय्य तावता”तिआदिना नयेन हेट्ठा वुत्तविधिं सन्धाय “यथावुत्तेन वुट्ठान”न्ति वुत्तं ।

३८३. इदानि वत्तब्बतं सन्धाय “एव”न्ति वुत्तं ।

३८४. पटिदेसेमीति आरोचेमि । एतानि अहं एतानाहं ।

३८६. (क) यं सङ्घो गिलानस्स तिचीवरेण विप्पवाससम्मुतिं देति, तं अञ्जत्राति अत्थो ।

(ख) अकालचीवरं (पारा० ५००) नाम “अनत्थते कथिने एकादसमासे उप्पन्नं, अत्थते कथिने सत्तमासे उप्पन्नं, कालेपि आदिस्स दिन्नं, एतं अकालचीवरं नामा”ति ।

(ग) पुराणचीवरं (पारा० ५०५) नाम “सकिं निवत्थम्पि सकिं पारुत्तम्पी”ति वुत्तं । अञ्जातिका नाम मातितो वा पितितो वा याव सत्तमा कुलपरिवट्ठा असम्बन्धा । निसीदनपच्चत्थरणधोवापने दुक्कटं ।

(घ) अञ्जत्र पारिवत्तकाति (पारा० ५१२) एत्थ हरीतकीखण्डम्पि वट्ठति । चीवरं नाम इध विकप्पनूपगपच्छिमतो पट्ठाय अधिप्पेतं ।

(ङ) अञ्जत्र समय्याति (पारा० ५१९) एत्थ “अच्छिन्नचीवरो वा होति भिक्खु नट्ठचीवरो वा”ति एवं वुत्तं समयन्ति अत्थो ।

(च) “सन्तरुत्तरपरमं तेन भिक्खुना ततो चीवरं सादितब्बं”न्ति (पारा० ५२४) वुत्तत्ता “तत्तुत्तरी”ति वुत्तं । एत्थ पन “सचे तीणि नट्ठानि होन्ति, द्वे सादितब्बानि । द्वे नट्ठानि, एकं सादितब्बं, एकं नट्ठं, न किञ्चि सादितब्बं”न्ति (पारा० ५२४) वुत्तं ।

(छ-ज) “कीदिसेन ते (पारा० ५२९), भन्ते, चीवरेण अत्थो, कीदिसं ते चीवरं चेतापेमी”ति एवं अप्पवारितोति अत्थो । विकप्पन्ति विसिद्धकप्पं अधिकविधानं आपन्नं । इध पुरिमं एकस्स, दुतियं बहूनं वसेन वुत्तं, एत्तकं नानत्तं ।

(झ) अतिरेकतिक्खत्तुन्ति एत्थ केनचि यं किञ्चि अकप्पियवत्थुं आनेत्वा “इदं खो मे, भन्ते, आयस्मन्तं उद्दिस्स चीवरचेतापन्नं आभतं, पटिग्गण्हतु आयस्मा चीवरचेतापन्नं”न्ति वुत्ते “न खो मयं, आवुसो, चीवरचेतापन्नं पटिग्गण्हाम, चीवरञ्च खो मयं पटिग्गण्हाम कालेन कप्पियं”न्ति वत्तब्बं। एवं वुत्ते सचे सो “अत्थि कोचि कप्पियकारको”ति वदति, चीवरत्थिकेन ठपेत्वा पञ्च सहधम्मिके यो कोचि उद्दिस्सितब्बो “एसो खो, आवुसो, भिक्खून् वेय्यावच्चकरो”ति, एत्तकमेव वत्तब्बं। एवं वुत्ते सचे दायको तस्स हत्थे अकप्पियवत्थुं दत्त्वा “एसो अय्यस्स चीवरं चेतापेत्वा दस्सती”ति वत्त्वा गच्छति, तं उपसङ्कमित्वा द्वित्तिक्खत्तुं चोदेतब्बो सारेतब्बो “अत्थो मे, आवुसो, चीवरेना”ति, एत्तकमेव वत्तब्बं, “देहि मे चीवर”न्ति आदिना न वत्तब्बं। एवं तिक्खत्तुं चोदनाय तं चीवरं लभति, इच्चेतं कुसलं। नो चे लभति, छक्खत्तुपरमं तुण्हीभूतेन ठातब्बं, न आसने निसीदितब्बं, न आमिसं पटिग्गहेतब्बं, न धम्मो भासितब्बो। “किं कारणा आगतोसी”ति वुत्ते “जानाहि, आवुसो”ति एत्तकमेव वत्तब्बं। सचे निसज्जादीनि करोति, ठानं भज्जति। वत्तभेददुक्कटञ्च आपज्जतीति वदन्ति। एवं पन अप्पटिपज्जित्वा अतिरेकतिक्खत्तुं चोदनाय अतिरेकछक्खत्तुं ठानेन सचे निष्फादेति, निस्सगियन्ति अत्थो।

(ज) सन्थतं (पारा० ५४४) नाम सन्थरित्वा कतं होति अवायिमं। एककोसियंसुनापि चे मिस्सेत्वा करोति, निस्सगियं।

(ट) सुद्धकाळकानन्ति (पारा० ५४७-५४९) अज्जेहि अमिस्सितानन्ति अत्थो। “काळकं नाम द्वे काळकानि जातिकाळकं वा रजनकाळकं वा”ति वुत्तं।

(ठ) अनादियित्वा...पे०... तुलन्ति (पारा० ५५४) एत्थ पन यत्तकेहि एळकलोमेहि कत्तुकामो होति, तेसु द्वे कोट्टासा काळकानं, एको ओदातानं, एको गोचरियानं आदातब्बोति विनिच्छयो। एकस्सापि काळकलोमस्स अतिरेकभागे सति निस्सगियमेव।

(ड) ऊनकछब्बस्सानीति (पारा० ५६२) छब्बस्सतो ओरभागे।

(ढ) निसीदनसन्थतं (पारा० ५६७) पन कारापेन्तेन पुराणसन्थतस्स एकपस्सतो वट्ठं वा चतुरस्सं वा छिन्दित्वा गहितट्टानं यथा विदत्थिमत्तं होति, एवं गहेत्वा एकदेसं वा सन्थरितब्बं, विजटेत्वा वा सन्थरितब्बं।

(त) न केवलं धोवापने (पारा० ५७८) एव निस्सगियं, रजनेपि निस्सगियमेव।

(द) रूपियपटिग्गहणस्सेव (पारा० ५८९) पटिक्खित्तत्ता पटिग्गहितपरिवत्तने दोसं अपस्सन्ता कताकतादिवसेन अनेकविधं जातरूपपरिवत्तनं करोन्ति, तं सन्धाय “नानप्पकारक”न्ति वुत्तं।

३८७-९. आपत्तिं देसेत्वा पच्छा कत्तब्बं दस्सेतुं “अथा”ति वुत्तं। गिहिं वदेति सचे तत्थ आगच्छति आरामिको वा उपासको वा, तं वदेय्याति अत्थो। एवं वुत्तो सो “इमिना किं आहरामी”ति चे वदेय्याति अत्थो। अवत्वामन्ति “इमं वा इमं वा आहरा”ति अवत्वाति अत्थो। वदेति “कप्पियं आचिक्खितब्बं”न्ति (पारा० ५८४, ५८९) वचनतो “पब्बजितानं सप्पि वा तेलं वा मधु वा फाणितं वा वट्ठती”ति एवं आचिक्खितब्बं, “इमं नाम आहरा”ति न वत्तब्बमेव। द्वेपेतेति द्वेपि एते रूपियपटिग्गाहकञ्च रूपियसब्बोहारिकञ्चाति अत्थो। अज्जेनाति अन्तमसो आरामिकेनापि लद्धभागो न कप्पति एव।

३९०. अन्तमसो (पारा० अट्ट० २.५८३-४) तन्निब्वत्ता रुक्खच्छायापि न कप्पतीति । निस्सट्ठं पटिलद्धम्पीति एत्थ यथा रूपियसंवोहारं कत्वा लद्धवत्थुतो आभतं न कप्पति, तथा कोसियमिस्सकसन्थतादित्तयम्पि न कप्पति । न केवलं तस्सेव, अज्जेसम्पि न कप्पतेव “अज्जेन कतं पटिलभित्वा परिभुज्जति, आपत्ति दुक्कटस्सा”ति (पारा० ५४५, ५५०, ५५५) वुत्तता ।

३९१. एवं नो चे लभेथ, सो आरामिकादिको “इमं छट्ठेही”ति संसियो वत्तब्बोति अत्थो । एवम्पि नो चे लभेय्य, सम्मतो भिक्खु छट्ठेय्याति अत्थो ।

३९२. पटिग्गहितरूपियञ्च परिवत्तितरूपियञ्च सन्धाय “एतानी”ति वुत्तं । दुतियपत्तो नाम “ऊनपञ्चबन्धनेन पत्तेन अज्जं नवं पत्तं चेतापेय्य, निस्सगिय”न्ति (पारा० ६१२) वुत्तपत्तो । सो च एतानि च सङ्गे निस्सट्ठं लब्धरेति सम्बन्धो । “सङ्गमज्झे निस्सज्जितब्बं, भिक्खुपरिसाय निस्सज्जितब्बं”न्ति (पारा० ५८४, ५८९) च वुत्तता न गणपुगलानं निस्सज्जितुं वट्ठति । सेसानि पन तीणि चीवरादिवत्थूनि “निस्सज्जितब्बं सङ्गस्स वा गणस्स वा पुगलस्स वा”ति वुत्तता (पारा० ४६३) सङ्गादीनं निस्सज्जितुं वट्ठति । भासन्तरेनपीति पाळिया वत्तुं असक्कोन्तेन दमिळभासादीसु अज्जतरायपि निस्सज्जितुं वट्ठतीति अत्थो ।

३९३. (क-ग) नानप्पकारकं नाम “चीवरपिण्डपातसेनासनगिलानपच्चयभेसज्जपरिक्खारा, “अन्तमसो चुण्णपिण्डोपि दन्तकट्टम्पि दसिकसुत्तम्पी”ति (पारा० ५९५) पाळियं वुत्तं । चेतापितोति (पारा० ६१३) याचित्वा गहितो ।

३९४. सम्मन्नित्वान पत्तगाहकं सङ्गस्स पत्तन्ति (पारा० ६१४; कट्ठा० अट्ट० ऊनपञ्चबद्धनसिक्खापदवण्णना) य अन्तिमं पत्तं, तं तस्स दापयेति अत्थो ।

३९५. (ख) परिदहितं निस्सगियन्ति एत्थ (पारा० ६२६-६२८; पारा० अट्ट० २.६२८) पन ठत्वा वस्सिकसाटिकाय परियेसनक्खेत्तं करणक्खेत्तं निवासनक्खेत्तं अधिट्ठानक्खेत्तन्ति चतुब्बिधं खेत्तञ्च कुच्छिसमयो पिट्टिसमयोति दुविधो समयो च वेदितब्बो । कथं? गिम्हानमासेसु पच्छिममासस्स पुरिमो अट्ठमासो परियेसनक्खेत्तं, पच्छिमो करणक्खेत्तञ्च निवासनक्खेत्तञ्च, परियेसितुम्पि वट्ठति, अधिट्ठातुं पन न वट्ठति । वस्सिका पन चत्तारो मासा परियेसनादीनं चतुन्मि खेत्तं । एते एव पञ्च मासा कुच्छिसमयो नाम । इतरे सत्त मासा पिट्टिसमयो, तत्थ सत्तुप्पादकरणं न वट्ठति ।

(ग) अच्छिन्नन्ति एत्थ “यो पन मम पत्तचीवरादीनि वहन्तो मया सद्धिं चरिस्सती”ति सज्जाय चीवरं दत्त्वा पुन सकसज्जाय एव अत्तनो वेय्यावच्चं अकरोन्तं दिस्वा अच्छिन्दति, सो इमं आपत्तिं आपज्जति । केवलं परिच्चजित्वा दिन्नं गहेतुमेव न लभति ।

(घ) सुत्तं विज्जापेत्वाति एत्थ चीवरकारसमयादीसु चीवरसिब्बनादीनमत्थाय सुत्तं विज्जापेत्वाति अत्थो । अज्जथा सुत्तं विज्जापेतुमेव न वट्ठति । विज्जत्तिया एव लद्धतन्तवायेहीति अत्थो । सुत्ततन्तवायानं अकप्पियभावे सति दीघतो विदत्थिमत्ते, तिरियन्ततो हत्थमत्ते वीते निस्सगियं, एकतो अकप्पियपक्खे दुक्कटं ।

(ङ) विकप्पं आपन्नन्ति (पारा० ६४३) “इदं खो, आवुसो, चीवरं मं उद्दिस्स विय्यति, आयतञ्च करोथ वित्थतज्जा”तिआदिना अधिकं विधानं आपन्नन्ति अत्थो ।

(च) अच्चेकचीवरं (पारा० ६४९-६५०) नाम सेनाय गन्तुकामादीहि दिन्नं ।

(छ) अतिरेकछारत्तन्ति (पारा० ६५४-६५५) छदिवसतो अतिरेकं । “अत्थतकथिनानं वो, भिक्खवे, पञ्च कप्पिस्सन्ति, अनामन्तचारो असमादानचारो गणभोजनं यावदत्थचीवरं यो च तत्थ चीवरुप्पादो, सो नेसं भविस्सती”ति (महाव० ३०६) वुत्तआनिसंसेसु चीवरमासे असमादानचारं ठपेत्वा सेसानिसंसा लब्भन्ति । यदि असमादानचारो लब्भेय्य, पावेय्यका भिक्खू वस्संवुत्था ओकपुण्णेहि चीवरेहि न भगवन्तं उपसङ्कमेय्युं, यस्मा तं न लभन्ति, तस्मा चीवरमासेपि तिचीवरं आदाय एव भगवन्तं उपसङ्कमिंसु । तस्मा वेदितब्बं असमादानचारपरिहारं अत्थतकथिना एव लभन्ति, न इतरेति वदन्ति ।

३९७. (ख) “अहं, भन्ते, एकं पाटिदेसनीयापत्तिं, द्वे, सम्बहुला पाटिदेसनीयापत्तियो आपज्जि”न्ति इमं पन येसु पोत्थकेसु लिखितं, तं अभयगिरिवासीनं खुद्दसिक्खावसेन दस्सितं किर । तत्थ “अहं, आयस्मा, सम्बहुला पाटिदेसनीया आपत्तियो आपन्नो, तायो पटिदेसेमि । अहं, आयस्मा, एकं पाटिदेसनीयं आपत्तिं आपन्नो, तं पटिदेसेमी”ति हि वुत्तं । अम्हाकं पन एवं देसनाविधानं नत्थि । “गारखं, आवुसो, धम्मं आपज्जि असप्पायं पाटिदेसनीयं, तं पटिदेसेमी”ति (पाचि० ५५३) वुत्तं । **समन्तपासादिकायं** (पाचि० ५५३) “गारखं आवुसो”तिआदि पटिदेसेतब्बाकारदस्सन”न्ति वुत्तं । **कङ्खावितरणियम्पि** (कङ्खा० अट्ठ० पठमपाटिदेसनीयसिक्खापदवण्णना) “तस्सा देसेतब्बाकारो गारखं आवुसो”तिआदिना नयेन सिक्खापदे दस्सितोयेवा”ति वुत्तत्ता पाठे आगतनयेनेव देसनाविधानं वेदितब्बं । सचे द्वे होन्ति, “गारखे, आवुसो, द्वे धम्मे आपज्जि असप्पाये पाटिदेसनीये, ते पटिदेसेमी”ति, “पस्सथ, भन्ते, ते धम्मे”ति च “गारखे, आवुसो, सम्बहुले धम्मे आपज्जि असप्पाये पाटिदेसनीये, ते पटिदेसेमी”ति, “पस्सथ, भन्ते, ते धम्मे”ति च एवं यथानुरूपं देसनाविधानं वेदितब्बं । सेसं वुत्तप्पकारमेवाति ।

३९८. **अदेसनागामिनियन्ति** (परि० ४२४ आदयो; परि० अट्ठ० ४२५) पाराजिकञ्च सङ्घादिसेसञ्च न देसयेति अत्थो । **अनापत्तिञ्चाति** अनापत्तिं एव “आपत्ति”न्ति न देसये । लहुकापत्तिम्पि पुब्बे देसितं पुन न देसयेति सम्बन्धो, नानासंवासनिस्सीमट्ठितानं सन्तिके न देसयेति अत्थो । **चतुपञ्चहीति** एत्थ समानवस्सिकपवारणायं विय चतूहि वा पञ्चहि वा एकतो हुत्वा एकस्स सन्तिके न देसयेति अत्थो । द्विन्नं वा तिण्णं वा वट्टति । कथं देसेतब्बन्ति चे? एकस्स सन्तिके तीहिपि एकतो निसीदित्वा “अहं, भन्ते, एकं पाचित्तियापत्तिं आपज्जि, तं तुम्हमूले पटिदेसेमी”ति एवं अत्तना आपन्नआपत्तिवसेन वुत्ते तेन “पस्ससि, आवुसो, तं आपत्ति”न्ति एवं तिक्खत्तुं वुत्ते “आम, भन्ते, पस्सामी”ति वा “आमावुसो पस्सामी”ति वा वुत्ते पुन तेन “आयतिं संवरेय्याथा”ति वा “संवरेय्यासी”ति वा वुत्ते “साधु सुट्ठु संवरिस्सामी”ति वत्तब्बं, एवं देसेतब्बं । **मनसाति** वचीभेदं अकत्वा केवलं चित्तेनेव न देसयेति अत्थो । **अपकतत्तानन्ति** अन्तिमवत्थुं अज्झापन्नस्स वा उक्खित्तकस्स वा उपोसथो पवारणा वा ठपिता होन्ति, तस्स सन्तिके न देसयेति अत्थो । **नानेकाति** नानापत्तियो “एका”ति वत्वा न देसयेति अत्थो । एका पन “सम्बहुला”ति देसिता होतीति । देसनाविनिच्छयो ।

देसनानिदेसवण्णना निट्ठिता ।

४३. छन्ददाननिदेसवण्णना

३९९. कम्मप्पत्ते सङ्घे समागतेति सम्बन्धो । एतेन सङ्घे असमागते छन्ददानं न रुहतीति दीपितं होतीति वदन्ति । एत्थायं विचारणा — पञ्चभिक्खुके विहारे एकस्स छन्दपारिसुद्धिं आहरित्वा सेसानं उपोसथादिकरणं अनुज्जातं **पाळियं**

(परि० ४९६-४९७) **अट्टकथायञ्च** (परि० अट्ट० ४८७-४८८) । तेसु एको छन्ददायको, एको छन्दहारको, ते मुञ्चित्वा न एत्थ सन्निपतितो सङ्घो तिण्णं समूहभावतो, तस्मा असमागतेपि दातुं वट्टति । आरोचेन्तेन पन समागते एव आरोचेतब्बं । इधापि “हरेय्या”ति वुत्तं, न “देसेय्या”ति । तत्थ छन्दहारकेन सङ्घिं कम्मप्पत्तानं सन्निपातो वेदितब्बो ।

४००. इदानि छन्ददानविधिं दस्सेतुं “**एकं भिक्खु**”न्तिआदिमाह (कङ्का० अट्ट० निदानवण्णना) ।

४०१. (क) “छन्दं दम्मी”ति एत्तकमेव अलं, “हर, आरोचेही”ति इमेहि किंपयोजनन्ति चे? वुच्चते — “अनुजानामि, भिक्खवे, तदहुपोसथे पारिसुद्धिं देन्तेन छन्दम्पिदातुं, सन्ति सङ्घस्स करणीय”न्ति (महाव० १६५) वुत्तत्ता भगवतो आणं करोन्तेन “**छन्दं दम्मी**”ति वुत्तं । “छन्दहारको चे, भिक्खवे, दिन्ने छन्दे अन्तरामग्गे पक्कमति, अनाहटोव होति छन्दो”ति (महाव० १६५) वुत्तत्ता छन्दहारकस्स अञ्जस्स अपक्कमनत्थाय पारिसुद्धिं देन्तेन “इदं करोहि एवा”ति आणापेन्तेन “**छन्दं मे हरा**”ति वुत्तं । “छन्दहारको चे, भिक्खवे, दिन्ने छन्दे सङ्घप्पत्तो सञ्चिच्च नारोचेति, आहटो होति छन्दो, छन्दहारकस्स आपत्ति दुक्कटस्सा”ति (महाव० १६५) वुत्तत्ता “यदित्वं सञ्चिच्च नारोचेस्ससि, आपत्तिं आपज्जिस्ससि, आरोचेहि एवा”ति तस्स आचिक्खन्तो “**आरोचेही**”ति आहाति एवमेत्थ इमेसं पदानं सप्पयोजनता वेदितब्बा । एवं पारिसुद्धिदानेपीति ।

४०२. **सेसकम्मन्ति** यदि सङ्घो उपोसथग्गे अञ्जं अपलोकनादिकम्मं करोति, तं कम्मं विबाधति, विकोपेतीति अत्थो ।

४०३. द्वयन्ति उपोसथञ्च सेसकम्मञ्चाति अत्थो । **नत्तनोति** अत्तनो उपोसथं न सम्पादेति ।

४०५. “एकंसं उत्तरासङ्गं करित्वा उक्कुटिकं निसीदित्वा”तिआदिकं (महाव० २१३) **सब्बूपचारं कत्वानाति** अत्थो ।

४०६. “इत्थन्नामेन पवारणा दिन्ना”ति **आरोचेत्वा** ।

४०८. **पटिजानेय्य नाहटाति** (महाव० १६४-१६५, २१३) पाठे न आहटाति **नाहटा**, आहटा न होतीति अत्थो । **तथा हेय्याति** विब्भमनादीनि करेय्याति अत्थो ।

४०९. सुत्तो वा नारोचयेय्य, आहटा होतीति सम्बन्धो । **अनापत्तिवाति** अनापत्ति एव । छन्ददानविनिच्छयो ।

छन्ददाननिद्देसवण्णना निट्ठिता ।

४४. उपोसथनिद्देसवण्णना

४११. **सुत्तुद्देसो** सङ्घस्सेव । **सेसानन्ति** द्विन्नं तिण्णं वा ।

४१२. **पुब्बकरणो पुब्बकिच्चे**, पत्तकल्ले **समानितेति** सब्बपठमं कत्तब्बं **पुब्बकरणं** । तदनन्तरं कत्तब्बं **पुब्बकिच्चं** नाम । एत्थ —

“सम्मज्जनी पदीपो च, उदकं आसनेन च ।
उपोसथस्स एतानि, पुब्बकरणन्ति वुच्चति ॥

“छन्दपारिसुद्धिउतुक्खानं, भिक्खुगणना च ओवादो ।
उपोसथस्स एतानि, पुब्बकिच्चन्ति वुच्चती”ति — ॥ (महाव० अट्ठ० १६८) ।

एवं **अट्ठकथायं** वुत्तनयेन पुब्बकरणञ्च पुब्बकिच्चञ्च वेदितव्वं ।

“उपोसथो यावतिका च भिक्खू कम्मप्पत्ता,
सभागापत्तियो च न विज्जन्ति ।
वज्जनीया च पुग्गला तस्मिं न होन्ति,
पत्तकल्लन्ति वुच्चती”ति — ॥ (महाव० अट्ठ० १६८) ।

वुत्तवसेन पत्तकल्ले समानिते, पज्जितेति अत्थो । “पञ्चिमे, भिक्खवे, पातिमोक्खुद्देसा । निदानं उद्दिसित्वा अवसेसं सुतेन सावेतव्वं, अयं पठमो पातिमोक्खुद्देसो । निदानं उद्दिसित्वा चत्तारि पाराजिकानि उद्दिसित्वा अवसेसं सुतेन सावेतव्वं, अयं दुतियो पातिमोक्खुद्देसो । निदानं उद्दिसित्वा चत्तारि पाराजिकानि उद्दिसित्वा तेरस सङ्घादिसेसे उद्दिसित्वा अवसेसं सुतेन सावेतव्वं, अयं ततियो पातिमोक्खुद्देसो । निदानं उद्दिसित्वा चत्तारि पाराजिकानि उद्दिसित्वा तेरस सङ्घादिसेसे उद्दिसित्वा द्वे अनियते उद्दिसित्वा अवसेसं सुतेन सावेतव्वं, अयं चतुत्थो पातिमोक्खुद्देसो । वित्थारेनेव पञ्चमो । इमे खो भिक्खवे पञ्च पातिमोक्खुद्देसा”ति (महाव० १५०) वुत्तत्ता सो सुत्तुद्देसो पञ्चधा विभावितोति अत्थो ।

४१३. विनान्तरायन्ति (महाव० १५०) राजन्तरायादिदसविधं अन्तरायं विना सङ्घेपेनुद्देसो विनिवारितो पटिक्खित्तोति अत्थो । **थेरोवाति** सङ्घत्थेरोव । **एत्थाति** पञ्चसु उद्देसेसु । “द्वीसु वा तीसु वा विसदेसु थेरोव इस्सरो”ति **अट्ठकथायं** वुत्तत्ता अवत्तन्तेपि अन्तराये संखित्तेन उद्दिसितुं वट्ठतीति अधिष्पायो । कत्थ वुत्तन्ति चे? “यो तत्थ भिक्खु ब्यत्तो पटिबलो, तस्साधेय्य”न्ति (महाव० १५५) वुत्तपाळिया **अट्ठकथायं** “यो तत्थ भिक्खु ब्यत्तो पटिबलोति एत्थ किञ्चापि दहरस्सापि ब्यत्तस्स पातिमोक्खो अनुज्जातो, अथ खो एत्थ अयमधिष्पायो — सचे सङ्घत्थेरस्स पञ्च वा चत्तारो वा तयो वा पातिमोक्खुद्देसा नागच्छन्ति, द्वे पन अखण्डा सुविसदा वाचुग्गता होन्ति, थेरायत्तोव पातिमोक्खो । सचे पन एत्तकम्पि विसदं कातुं न सक्कोति, ब्यत्तस्स भिक्खुनो आयत्तोव होती”ति अत्थो वुत्तो । पाळियम्पि वुत्तमेव “तेहि, भिक्खवे, भिक्खूहि एको भिक्खु सामन्ता आवासा सज्जुकं पाहेतव्वो ‘गच्छ, आवुसो, संखित्तेन वा वित्थारेन वा पातिमोक्खं परियापुणित्वा आगच्छा””ति (महाव० १६३) ।

४१४. उद्दिसन्ते वाति (महाव० १७२) पातिमोक्खे उद्दिसियमाने समा वा थोकतरा वा यदि आगच्छेय्युं, उद्दिट्ठं सुउद्दिट्ठं, तेहि सद्धिं निसीदित्वा अवसेसकं सोतव्वन्ति अत्थो ।

४१५. उद्दिट्ठमत्ते (महाव० १७२) वा **सकलाय वा एकच्चाय** वा परिसाय वुट्ठिताय समा वा थोकतरा वा यदि आगच्छेय्युन्ति सम्बन्धो । **पारिसुद्धिन्ति** पारिसुद्धिउपोसथं । **करेय्येसन्ति** करेय्य एसं, एतेसं सन्तिकेति अत्थो । **बहुकाथ** चेति अथ बहुका चे, पुन आगता बहुका चेति अत्थो, । “उद्दिस्समाने, उद्दिट्ठमत्ते एकच्चाय वुट्ठिताय सकलाय वुट्ठिताया”ति (महाव० १७२) आगतेसु सब्बविकप्पेसु पुब्बकिच्चं कत्वा पुन आदितो पट्ठाय पातिमोक्खं उद्दिसेति अत्थो ।

४१६. इतरानन्ति आगन्तुकानं । सचेतरोति सचे चातुदसिकोति अत्थो । समानेतरेनुवत्तन्तूति समा वा ऊना वा इतरे आगन्तुका पुरिमानं आवासिकानं अनुवत्तन्तूति अत्थो । सचेधिकाति आगन्तुका सचे अधिका, पुरिमा आवासिका अनुवत्तन्तूति अत्थो । सेसेप्ययं नयोति “आगन्तुकानं पन्नरसो होति, आवासिकानं चातुदसो”ति इतरेपि समथोका आगन्तुका आवासिकानं अनुवत्तन्तूतिआदिना नयेन विनिच्छयो वेदितब्बोति अत्थो ।

४१७. मूलट्ठाति आवासिका । समथोकानं आगन्तुकानं । सामग्गिं देन्तु कामतोति यदि इच्छन्ति, देन्तूति अत्थो ।

४१८. नो चे देन्ति, आगन्तुकेहि बहि गन्त्वान उपोसथो कातब्बोति अत्थो । अनिच्छाय सामग्गी देय्याति सम्बन्धो ।

४१९. “न भिक्खवे पातिमोक्खुद्देसकेन सज्जिच्च न सावेतब्बं । यो न सावेय्य, आपत्ति दुक्कटस्सा”तिवुत्तत्ता (महाव० १५४) “सावेय्य सुत्त”न्ति वुत्तं । “अनुजानामि, भिक्खवे, पातिमोक्खुद्देसकेन वायमितुं कथं सावेय्यन्ति, वायमन्तस्स अनापत्ती”ति (महाव० १५४) वुत्तत्ता “सज्जिच्च अस्सावेन्तस्स दुक्कट”न्ति वुत्तं ।

४२०. तथाति दुक्कटन्ति अत्थो । कल्लोति अगिलानो । पेसितोति आणत्तो । “न भिक्खवे थेरेन आणत्तेन अगिलानेन न सम्मज्जितब्बं । यो न सम्मज्जेय्य, आपत्ति दुक्कटस्सा”तिआदि (महाव० १५९) वुत्तं ।

४२१-३. इदानी पारिसुद्धिउपोसथं दस्सेतुं “सम्मज्जित्वा”तिआदि वुत्तं । अज्जलिं (महाव० १६८) पग्गय्हाति सम्बन्धो । तेति अवसेसा द्वे एवं समुदीरिया वत्तब्बाति अत्थो । एकंसं उत्तरासङ्गादिकरणवसेन समत्तपुब्बारम्भेन ते द्वे भिक्खू नवेन एवमीरिया वत्तब्बाति अत्थो ।

४२४-५. इदानी द्वीहि कत्तब्बं दस्सेतुं “द्वीसु थेरेना”ति वुत्तं ।

४२६. एत्तावता “अनुजानामि, भिक्खवे, चतुन्नं पातिमोक्खं उद्दिसितु”न्ति (महाव० १६८) च “अनुजानामि, भिक्खवे, तिण्णं पारिसुद्धिउपोसथं कातु”न्ति (महाव० १६८) च “अनुजानामि, भिक्खवे, द्विन्नं पारिसुद्धिउपोसथं कातु”न्ति (महाव० १६८) च वुत्तं सङ्खुपोसथञ्च पारिसुद्धिउपोसथञ्च दस्सेत्वा इदानी यत्थ एको भिक्खु विहरति, तस्स अनुज्जातं अधिट्ठानुपोसथं दस्सेतुं “पुब्बकिच्च”न्तिआदिमाह । एत्थ च पुब्बकिच्चं नाम सम्मज्जनादिकंयेव ।

४२७. सङ्खुपोसथपारिसुद्धिउपोसथअधिट्ठानुपोसथानं वसेन तं तं उपोसथं यदि कयिरुन्ति सम्बन्धो ।

४२८. वग्गे (महाव० १७३) च समग्गे च “वग्गो”ति सज्जिनो च “वग्गो नु खो, समग्गो नु खो”ति एवं विमत्तिस्स च दुक्कटं, “नस्सन्तेते विनस्सन्तेते, को तेहि अत्थो”ति एवं अनागतानं भिक्खूनं अत्थिभावं जत्वा भेदाधिप्पायेन उपोसथं करोतो थुल्लच्चयं होतीति अत्थो । तदुभयेपि “समग्गो”ति सज्जिनो अनापत्ति ।

४२९-४३०. सेससहधम्मिका नाम भिक्खुं ठपेत्वा अवसेसा चत्तारो । अभब्बस्साति एत्थ पण्डकथेय्यसंवासक तित्थियपक्कन्तक तिरच्छानगत मातुघातक पितुघातक अरहन्तघातक भिक्खुनिदूसक सङ्खभेदक लोहितुप्पादकउभतोब्यञ्जनका अभब्बा गहिता । एत्थ पन नागमाणवकादयो तिरच्छानगतपक्खिकाति वेदितब्बा । एतेसं निसिन्नपरिसायञ्च पातिमोक्खं न उद्दिसेति सम्बन्धो ।

तथाति यो पन सङ्घो सभागापत्तिको, सोपि न उद्दिसे, परिवुत्थेन छन्देनपि न उद्दिसेति अत्थो । एत्थ पन चतुब्बिधं पारिवासियं परिसपारिवासियं रत्तिपारिवासियं छन्दपारिवासियं अज्झासयपारिवासियन्ति ।

एत्थ पन भिक्खू केनचिदेव करणीयेन सन्निपतिता मेघादीहि उपदुता “अनोकासा मयं, अज्जत्र गच्छामा”ति छन्दं अविस्सज्जेत्वाव उट्ठहन्ति । इदं **परिसपारिवासियं** । किञ्चापि परिसपारिवासियं, छन्दस्स पन अविस्सट्ठत्ता कम्मं कातुं वट्ठति ।

पुनपि भिक्खूनं “उपोसथादीनि करिस्सामा”ति रत्तिं सन्निपतित्वा धम्मं सुणन्तानयेव अरुणो उगच्छति । सचे “चातुदसिकं करिस्सामा”ति निसिन्ना, “पन्नरसो”ति कातुं वट्ठति । सचे पन्नरसिकं कातुं निसिन्ना, पाटिपदे अनुपोसथे उपोसथं कातुं न वट्ठति, अज्जं पन सङ्घकिच्चं कातुं वट्ठति । इदं **रत्तिपारिवासियं** नाम ।

पुन भिक्खू “यंकिज्जिदेव अब्भानादिकम्मं करिस्सामा”ति सन्निपतिता होन्ति, तत्रेको नक्खत्तपाठको एवं वदति “अज्ज नक्खत्तं दारुण”न्ति, ते तस्स वचनेन छन्दं विस्सज्जेत्वा तत्थेव निसिन्ना होन्ति । अथज्जो आगन्त्वा “किं नक्खत्तेन, करोथा”ति वदति । इदं **छन्दपारिवासियज्जेव अज्झासयपारिवासियज्ज** । तस्मिं पारिवासिये पुन छन्दपारिसुद्धिं अनानेत्वा कम्मं कातुं न वट्ठति । इदं सन्धाय “छन्देन परिवुत्थेना”ति वुत्तं ।

४३१. आपन्नमापत्तिं (महाव० १६९; महाव० अट्ठ० १६९) **अदेसयित्वान** वा “अहं, आवुसो, इत्थन्नामाय आपत्तिया वेमतिको, यदा निब्बेमतिको भविस्सामि, तं आपत्तिं पटिकरिस्सामी”ति वत्वा **विमत्तिं अनाविकत्त्वान** वा “न च भिक्खवे अनुपोसथे उपोसथो कातब्बो अज्जत्र सङ्घसामगिया”ति (महाव० १८३) वुत्तत्ता **अनुपोसथेपि वा कातुं न च कप्पतीति** अत्थो ।

४३२. “न च भिक्खवे तदहुपोसथे सभिक्खुका आवासा अभिक्खुको आवासो वा अनावासो वा गन्तब्बो अज्जत्र सङ्घेन अज्जत्र अन्तराया”ति (महाव० १८१) वुत्तत्ता “**अट्ठितोपोसथावासा**”ति (महाव० अट्ठ० १८१) वुत्तं । **न वजे न गच्छे । अधिद्वातुं सीममेव वाति** सचे विहारे उपोसथं करोन्ति, उपोसथाधिद्धानत्थं सीमापि नदीपि न गन्तब्बा । सचे पनेत्थ कोचि भिक्खु होति, तस्स सन्तिकं गन्तुं वट्ठति । विस्सट्ठउपोसथापि आवासा गन्तुं वट्ठति, एवं गतो अधिद्वातुम्पि लभतीति । उपोसथविनिच्छयो ।

उपोसथनिद्देसवण्णना निट्ठिता ।

४५. पवारणानिद्देसवण्णना

४३३. “अनुजानामि, भिक्खवे, पज्चन्नं सङ्घे पवारेतु”न्ति (महाव० २१५) वुत्तत्ता “**सेसा सङ्घप्पवारणा**”ति (महाव० २१५ आदयो) वुत्ता ।

४३४. अज्ज पवारणाति एत्थ (महाव० २१५ आदयो) पन चातुदसिकाय पवारणाय “अज्ज पवारणा चातुदसी”ति पुब्बकिच्चं कातब्बं, पन्नरसियं “अज्ज पवारणा पन्नरसी”ति ।

४३७. थेरेसु उक्कुटिकं निसज्ज पवारेन्तेसु सयं पन नवो याव पवारेति, ताव उक्कुटिकोव अच्छतूति अत्थो । “न

भिक्षवे थरेसु उक्कुटिकं निसिन्नेसु पवारयमानेसु आसनेसु अच्छितब्बं । यो अच्छेय्य, आपत्ति दुक्कटस्स । अनुजानामि, भिक्षवे, तदमन्तरा उक्कुटिकं निसीदितुं, याव पवारेति, पवारेत्वा आसने निसीदितुं'न्ति (महाव० २११) हि वुत्तं ।

४४०-२. एवं तेवाचिकप्पवारणं दस्सेत्वा इदानीं द्वेवाचिकएकवाचिकसमानवस्सिकप्पवारणासु कत्तब्बं दस्सेतुं “दानेना”तिआदिमाह । तत्थ दानेनाति दानेन वा । धम्मसाकच्छाति इमिना धम्मकथासुत्तसङ्गायनाविनयविनिच्छयादयो गहिता । दानेन वा धम्मसाकच्छाय वा कलहेन वा रत्तिया खेपितभावतो तेवाचिकाय ओकासे असति दसविधे वा अन्तराये अनुरूपतो उत्तिं ठपेत्वा पवारेय्याति सम्बन्धो ।

इदानीं यथानुरूपतो जत्ति ठपिता, तं दस्सेतुं “सुणातु मे”तिआदिमाह । यथाठपितजत्तियाति एत्थ सब्बसङ्गाहिकाचेजत्तिठपिता, तेवाचिकद्वेवाचिकएकवाचिकानं वसेन पवारेतब्बं, समानवस्सिकप्पवारणाव एका न वट्ठति । सचे “सङ्गो तेवाचिकं पवारेय्या”ति ठपिता, तेवाचिका एव वट्ठति, द्वेवाचिकादयो न वट्ठन्ति । “द्वेवाचिकं पवारेय्या”ति वुत्ते द्वेवाचिकज्च तेवाचिकज्च वट्ठति, एकवाचिकसमानवस्सिका न वट्ठन्ति । “एकवाचिकं पवारेय्या”ति वुत्ते पन समानवस्सिकं ठपेत्वा सेसा वट्ठन्ति । “समानवस्सिक”न्ति पन वुत्ते सब्बं वट्ठतीति । आदिके चेत्थ आहरेति एत्थ पवारणायपि पुब्बे उपोसथे वुत्ते “यदि समा आगच्छेय्यु”न्तिआदिके वारे आहरेति अत्थो ।

४४३. इदानीं वत्तब्बं सन्धाय “एव”न्ति वुत्तं । तिवग्गो च चतुवग्गो च तिचतुवग्गो ।

४५०. “न भिक्षवे सापत्तिकेन पवारेतब्बं । यो पवारेय्य, आपत्ति दुक्कटस्सा”ति (महाव० २३५) वुत्तत्ता सापत्तिकेनपि वेमतिकेनपि पवारियमाने आपत्तिं सरन्तेनपि उपोसथे वुत्तनयेन पटिपज्जितब्बं । “वग्गे समग्गे वग्गोति-सज्जिनो विमतिस्स वा”तिआदिगाथातो पट्टाय याव “अन्तरायं व सङ्गं वा-धिट्ठातुं सीममेव वा”ति अवसानगाथा, ताव सेसा उपोसथे वुत्ता गाथायोति अधिप्पेता ।

४५१. पवारिते चाति (महाव० २१३ आदयो) पठमपवारणाय सङ्गम्हि पवारितेति अधिप्पायो । एत्थ अवुत्थोति पच्छिमिकाय उपगतो अपरिनिद्धितत्ता “अवुत्थो”ति वुच्चति ।

४५२. चातुमासिनीति कत्तिकपुण्णमी । एत्थ वुत्थवस्सा नाम पच्छिमिकाय उपगता । पवारणाविनिच्छयो ।

पवारणानिद्देसवण्णना निद्धिता ।

४६. संवरनिद्देसवण्णना

४५३. चक्खुसोतादिभेदेहीति (दी० नि० १.२१३, ४५४; म० नि० १.४११; अ० नि० ४.१९८; ध० स० १३५२-१३५४; महानि० १९६) चक्खुसोतघानजिक्काकायमनसङ्गातेहि छहि इन्द्रियेहीति अत्थो । रूपसद्वादिगोचरेति रूपसद्गन्धरसफोटुब्बधम्मसङ्गातेसु छसु गोचरेसूति अत्थो । एत्थ पन हत्थपादहसितकथितविलोकितादिभेदं सुभाकारं गहेत्वा अयोनिस्सो मनसि करोन्तस्स अभिज्झा उप्पज्जति । “अनत्थं मे अचरि, चरति, चरिस्सती”तिआदिना (परि० अट्ठ० ३२९) नयेन पटिघनिमित्तं गहेत्वा अयोनिस्सो मनसि करोन्तस्स व्यापादो उप्पज्जति । एत्थ पन इत्थिपुरिसनिमित्तं वा सुभनिमित्तादिकं किलेसवत्थुभूतं निमित्तं अगग्हित्वा दिट्ठे दिट्ठमत्तादिना पटिपज्जित्वा असुभनिमित्ते योनिसो मनसिकारं

बहुलीकरोन्तस्स अभिज्झाय पहानं होति । “अनत्थं मे अचरि, तं कुतेत्थ लब्भा”ति आदिना वा मेत्ताभावनादिवसेन वा योनिस्सो मनसि करोन्तस्स ब्यापादप्पहानं होति । एवमिदं सङ्खेपतो रूपादीसु किलेसानुबन्धनिमित्तादिग्गाहपरिवज्जनलक्खणं इन्द्रियसंवरसीलन्ति वेदितव्वं ।

४५. ऋनिगणहेय्याति निवारेय्य ।

“यानि सोतानि लोकस्मिं । (अजिताति भगवा,)

सति तेसं निवारणं ।

सोतानं संवरं ब्रूमि ।

पज्जायेते पिथिय्यरे”ति — ॥ (सु० नि० १०४१) ।

वुत्तत्ता “सतिमा सम्पजानो वा”ति वुत्तं । एत्थ पन चतुब्बिधं सम्पजज्जं सात्थकसप्पायगोचरअसम्मोहवसेन । संवरविनिच्छयो ।

संवरनिद्देसवण्णना निट्ठिता ।

४७. सुद्धिनिद्देसवण्णना

४५५. देसना संवरो एट्ठि, पच्चवेक्खण भेदतोति (पारा० अट्ठ० २.५८५; विसुद्धि० १.१९) देसनासुद्धि संवरसुद्धि परियेट्ठिसुद्धि पच्चवेक्खणसुद्धीति एवं चतुब्बिधा सुद्धीति अत्थो । इदानि ताहि सुद्धीहि विसुज्जनके दस्सेतुं “पातिमोक्खसंवरसम्मत”न्ति आदिमाह ।

४५६. “पुन एवं न करिस्स”न्ति चित्ताधिट्ठानसंवरा यस्मा सुज्झति इन्द्रियसंवरो, तस्मा इन्द्रियसंवरो “संवरसुद्धी”ति वुत्तोति सम्बन्धो ।

४५७. पहायानेसनन्ति अनेसनं पहाय धम्मेन उप्पादेन्तस्स पच्चयेति पाठसेसो ।

४५८. “पटिसङ्ख्वा योनिस्सो चीवरं पटिसेवामि...पे०... उप्पन्नानं वेय्याबाधिकानं...पे०... परमताया”ति (म० नि० १.२३; अ० नि० ६.५८) च एवं चतूसुपि पच्चयेसु यथावुत्तपच्चवेक्खणसुज्जनाति अत्थो । एत्थ पन दुविधं पच्चवेक्खणं पटिलाभकाले च परिभोगकाले च । पटिलाभकाले हि धातुवसेन वा पटिक्कूलवसेन वा पच्चवेक्खित्वा ठपितचीवरादीनि ततो उत्तरि परिभुज्जन्तस्स अनवज्जोव परिभोगो, परिभोगकालेपि । सुद्धिविनिच्छयो ।

सुद्धिनिद्देसवण्णना निट्ठिता ।

४८. सन्तोसनिद्देसवण्णना

४५९. “चत्तारिमानि, भिक्खवे, अप्पानि चेव सुलभानि च, तानि च अनवज्जानि । कतमानि चत्तारि? पंसुकूलं, भिक्खवे, चीवरानं अप्पज्ज सुलभज्ज, तज्ज अनवज्जं । पिण्डियालोपो, भिक्खवे, भोजनानं अप्पज्ज सुलभज्ज, तज्ज अनवज्जं । रुक्खमूलं, भिक्खवे, सेनासनानं अप्पज्ज सुलभज्ज, तज्ज अनवज्जं । पूतिमुत्तभेसज्जं, भिक्खवे, भेसज्जानं

अप्पञ्च सुलभञ्च, तञ्च अनवज्जं । इमानि खो, भिक्खवे, चत्तारि अप्पानि चेव सुलभानि च, तानि च अनवज्जानी”ति (अ० नि० ४.२७; इतिवु० १०१) वचनतो “अप्पेना”तिआदि वुत्तं ।

सन्तुट्ठोति एत्थ यथालाभयथाबलयथासारुप्पसन्तोसानं वसेन एकेकस्मिं पच्चये तयो तयो कत्वा चतूसु पच्चयेसु द्वादस सन्तोसा होन्ति । मत्तञ्ज्जुति एत्थ (म० नि० अट्ठ० १.४२२; सं० नि० अट्ठ० ३.४.२३९; अ० नि० अट्ठ० २.३.१६; इतिवु० अट्ठ० २८; ध० स० अट्ठ० १२४-१३४) चत्तारो मत्ता परियेसनमत्ता पटिग्गहणमत्ता परिभोगमत्ता विस्सज्जनमत्ताति । इतरीतरेन यापेन्तो सुभरो नाम । सन्तोसविनिच्छयो ।

सन्तोसनिद्देसवण्णना निट्ठिता ।

४९. चतुरारक्खनिद्देसवण्णना

४६१-२. असुभन्ति असुभभावना । इमे चत्तारो चतुरारक्खा नामाति अधिप्पायो । इदानि ते दस्सेतुं “आरकत्तादिना”तिआदिमाह । आरकत्तादिनाति एत्थ आरकत्ता, अरीनं अरानञ्च हतत्ता, पच्चयादीनं अरहत्ता, पापकरणे रहाभावाति इमेहि ताव चतूहि कारणेहि सो भगवा अरहन्ति अनुस्सरितब्बोति अत्थो । वुत्तज्हेतं —

“आरकत्ता हतत्ता च, किलेसारीन सो मुनि ।

हतसंसारचक्कारो, पच्चयादीन चारहो ।

न रहो करोति पापानि, अरहं तेन वुच्चती”ति ॥ (पारा० अट्ठ० १.१; विसुद्धि० १.१३०) ।

भगवा पन सब्बकिलेसेहि सुविदूरविदूरे ठितो मग्गेन सवासनकिलेसानं हतत्ता, तस्मा “आरकत्ता अरह”न्ति वुत्तो । वुत्तज्हेतं —

“सो ततो आरका नाम ।

यस्स येनासमङ्गिता ।

असमङ्गी च दोसेहि,

नाथो तेनारहं मतो”ति ॥ (विसुद्धि० १.१२५) ।

भगवता पन सब्बकिलेसारयो हता, तस्मा “अरीनं हतत्तापि अरह”न्ति वुत्तो । वुत्तज्हेतं —

“यस्मा रागादिसङ्खाता, सब्बेपि अरयो हता ।

पज्जासत्थेन नाथेन, तस्मापि अरहं मतो”ति ॥ (विसुद्धि० १.१२६) ।

यं पनेतं अविज्जाभवतण्हामयनाभिपुज्जाभिसङ्खारअपुज्जाभिसङ्खारआनेज्जाभिसङ्खारारं जरामरणेमि “आसवसमुदया अविज्जासमुदयो”ति (म० नि० १.१०३) वचनतो आसवसमुदयमयेन अक्खेन विज्झित्वा तिभवरथे योजितं अनादिकालप्पवत्तं संसारचक्कं, तस्स भगवतो बोधिरुक्खमूले सम्मप्पधानवीरियपादेहि चतुपारिसुद्धिसीलपथवियं पतिट्ठाय सद्भाहत्येन कम्मक्खयकरजाणफरसुं गहेत्वा सब्बे अरा हता । तस्मा “अरानं हतत्ता अरह”न्ति वुत्तो । वुत्तज्हेतं —

“अरा संसारचक्कस्स, हता जाणासिना यतो ।
लोकनाथेन तेनेस, अरहन्ति पवुच्चती”ति ॥ (विसुद्धि० १.१२८) ।

अगदक्खिण्येयत्ता चीवरादीनं पच्चयानं उत्तमपूजाय च युत्तो भगवा, तस्मा “पच्चयादीनं अरहत्ता च अरह”न्ति वुच्चति । वुत्तज्हेतं —

“पूजाविसेसं सह पच्चयेहि,
यस्मा अयं अरहति लोकनाथो ।
अत्थानुरूपं अरहन्ति लोके,
तस्मा जिनो अरहति नाममेत”न्ति ॥ (विसुद्धि० १.१२९) ।

यथा लोके केचि पण्डितमानिनो असिलोकभयेन रहो पापानि करोन्ति, तथा भगवा कदाचिपि न करोति, तस्मा “पापकरणे रहाभावा च अरह”न्ति वुच्चति । वुत्तज्हेतं —

“यस्मा नत्थि रहो नाम, पापकम्मेसु तादिनो ।
रहाभावेन तेनेस, अरहं इति विस्सुतो”ति ॥ (विसुद्धि० १.१३०) —

एवं आरकत्तादिना अरहन्ति भावेतब्बं ।

सम्मा सामञ्च सब्बधम्मानं बुद्धत्ता पन सम्मासम्बुद्धो । सम्माति जायेनेव, अभिज्जेय्ये धम्मे अभिज्जेय्यतो परिज्जेय्ये धम्मे परिज्जेय्यतो पहातब्बे धम्मे पहातब्बतो सच्छिकातब्बे धम्मे सच्छिकातब्बतो भावेतब्बे धम्मे भावेतब्बतो एवाति अत्थो । सामञ्चाति अत्तनाव । वुत्तज्हेतं —

“अभिज्जेय्यं अभिज्जातं, भावेतब्बञ्च भावितं ।
पहातब्बं पहीनं मे, तस्मा बुद्धोस्मि ब्राह्मणा”ति ॥ (म० नि० २.३९९; सु० नि० ५६३) ।

“इतिपि सो भगवा अरहं सम्मासम्बुद्धो विज्जाचरणसम्पन्नो सुगतो लोकविदू अनुत्तरो पुरिसदम्मसारथि सत्थादेवमनुस्सानं बुद्धो भगवा”ति एवं वुत्ते नवभेदे भगवतो गुणे या पुनप्पुनं उप्पज्जनतो सतियेव अनुस्सति, पवत्तितब्बद्धानम्हियेव वा पवत्तत्ता सद्भापब्बजितस्स कुलपुत्तस्स अनुरूपा सतीति अनुस्सति, बुद्धं आरब्ध उप्पन्ना अनुस्सति बुद्धानुस्सति, या एवं नवविधेन पवत्ता सति, सा बुद्धानुस्सति नामाति अत्थो । सब्बाकारेन पन आचरियेन बुद्धघोसेन बुद्धानुस्सति विसुद्धिमग्गे (विसुद्धि० १.१२३ आदयो) वुत्ता, अत्थिकेन पन ततो पच्चासीसितब्बा ।

४६३-४. चतुरारक्खाय सायंपातं भावेतब्बत्ता मेत्ताभावनं दस्सेन्तेन थेरेन सब्बत्थककम्मद्धानभावनावसेन दस्सिताति वेदितब्बा । इतरथा “अत्तानं उपमं कत्वा, न हनेय्य न घातये”ति (ध० प० १२९-१३०) वचनतो सब्बपठमं “अहं सुखितो होमि, अवेरो”तिआदिना नयेन भावेत्ताव अत्तनि चित्तं निपरिबन्धमानं कत्वा पच्छा आचरियुपज्झायादीसु कमेन भावेतब्बा । अत्तनि पन अप्पना न होति । गोचरगाममहि इस्सरे जनेति सम्बन्धो । तत्थाति (पारा० अट्ठ० २.१६५) गोचरगामे । सीमट्ठसङ्गतो पट्ठाय परिच्छिज्ज परिच्छिज्जाति अत्थो । एवं मेत्तं भावेन्तो भिक्खुसङ्घे मेत्ताय सहवासीनं मुदुचित्तं जनेति, अथस्स सुखसंवासता होति । सीमट्ठकदेवतासु मेत्ताय मुदुकतचित्ताहि देवताहि धम्मिकाय रक्खाय

सुसंविहितरक्खो होति । गोचरगामम्हि इस्सरजने मेत्ताय मुदुकतचित्तसन्तानेहि इस्सरेहि धम्मिकाय रक्खाय सुरक्खितपरिक्खारो होति । तत्थ मनुस्से मेत्ताय पसादितचित्तेहि तेहि अपरिभूतो हुत्वा विचरति । सब्बसत्तेसु मेत्ताय सब्बत्थ अप्पटिहतचारो होति ।

४६५-६. वण्णतो च सण्ठानतो च ओकासतो च दिसतो च परिच्छेदतो च केसादिकोद्भासे ववत्थपेत्वाति सम्बन्धो । एत्थ **वण्णतो**ति (विसुद्धि० १.११०) केसादीनं वण्णतो । **सण्ठानतो**ति तेसंयेव सण्ठानतो । **ओकासतो**ति “अयं कोद्भासो इमस्मिं नाम ओकासे पतिट्ठितो”ति एवं तस्स तस्स ओकासतो । **दिसतो**ति इमस्मिं सरीरे नाभितो उद्धं उपरिमा दिसा, अधो हेट्ठिमा दिसा, तस्मा “अयं कोद्भासो इमिस्सा नाम दिसाया”ति दिसा ववत्थपेतब्बा । **परिच्छेदतो**ति सभागपरिच्छेदतो विसभागपरिच्छेदतोति द्वे परिच्छेदा । तत्थ “अयं कोद्भासो हेट्ठा च उपरि च तिरियञ्च इमिना नाम परिच्छेदो”ति एवं सभागपरिच्छेदो वेदितब्बो । “केसा न लोमा, लोमा न केसा”ति एवं अमिस्सकवसेन विसभागपरिच्छेदो ।

एवं पञ्चहि आकारेहि ववत्थानाकारं दस्सेत्वा इदानीं मनसि करोन्तेन एवं मनसि कातब्बन्ति तं दस्सेतुं “**अनुपुब्बतो**”तिआदिमाह । तत्थ **अनुपुब्बतो**ति सज्झायकरणकालतो पट्ठाया “केसा नखा”ति एवं एकन्तरिकाय वा “लोमा केसा”ति एवं उप्पटिपाटिया वा न मनसि कातब्बं, अथ खो “केसा लोमा”तिआदिना नयेन अनुपटिपाटिया मनसि कातब्बं, अनुपटिपाटिया मनसि करोन्तेनापि नातिसीधं नातिसणिकं मनसि कातब्बं, बहिद्धा पुत्थुत्तारम्मणे चेतसो विक्खेपो पटिबाहितब्बो । “पण्णत्तिं समतिक्कम्म, मुञ्चन्तस्सानुपुब्बतो”ति पाठो गहेतब्बो । एवञ्चि सति भावनाक्कमेन अत्थो सुविज्जेय्यो होति । “केसा लोमा”तिआदिपञ्चत्तिं अमनसिकत्वा पटिक्कूलभावेन एवं चित्तं ठपेतब्बं । **मुञ्चन्तस्सानुपुब्बतो**ति यो यो कोद्भासो आपाथं नागच्छति, तं तं अनुपुब्बतो मुञ्चन्तस्साति अत्थो ।

४६७. इदानीं यथा पटिक्कूलमनसिकारो कातब्बो, तं दस्सेतुं “**वण्णआसयसण्ठाना**”तिआदिमाह । एतेहि वण्णादीहि कोद्भासेहि पटिक्कूलाति भावनाति सम्बन्धो । एत्थ (विभ० अट्ठ० ३५६; विसुद्धि० १.१७८) केसा ताव वण्णतोपि पटिक्कूला । तथा हि यागुभत्तादीसु केसवण्णं किञ्चि दिस्वा जिगुच्छन्ति । सण्ठानतोपि पटिक्कूला । तथा हि रत्तिं भुञ्जन्ता केससण्ठानं मकचिवाकादिकं छुपित्वा जिगुच्छन्ति । तेलमक्खनादिविरहितानञ्च अग्निमिहि पक्खित्तानञ्च गन्धो अतिविय पटिक्कूलाति गन्धतोपि पटिक्कूला । असुचिद्वाने जातसूपेय्यपण्णं विय पुब्बलोहितमुत्तकरीसपित्तसेम्हादिनिस्सन्देन जातत्ता आसयतोपि पटिक्कूला । गूथरासिम्हि उट्ठितकण्णिकं विय एकतिसकोद्भासरासिम्हि जातत्ता ओकासतोपि पटिक्कूला । उद्धुमातकं विनीलकं विपुब्बकं विच्छिदकं विक्खायितकं विक्खित्तकं हतविक्खित्तकं लोहितकं पुळवकं अट्ठिकन्ति इमेसु उद्धुमातकादीसु वत्थूसु असुभाकारं गहेत्वा पवत्ता भावना वा असुभं नामाति अत्थो ।

४६८. यं पनेतं अरहन्तानं वट्ठदुक्खसमुच्छेदसङ्घातं समुच्छेदमरणं (विसुद्धि० १.१६७), सङ्घारानं खणभङ्गसङ्घातं खणिकमरणं, “रुक्खो मतो, लोहं मत”न्तिआदि सम्मुतिमरणञ्च, न तं इध अधिप्पेतं । इध पन **मरणन्ति** एकभवपरियापन्नस्स जीवितिन्द्रियस्स उपच्छेदो अधिप्पेतो । तम्पि कालमरणं अकालमरणन्ति दुविधं होति । तत्थ कालमरणं पुञ्जक्खयेन वा आयुक्खयेन वा उभयक्खयेन वा होति, अकालमरणं उपपीळकउपच्छेदककम्मवसेन । “मरणं मे भविस्सती”ति वा “जीवितं उच्छिज्जिस्सती”ति वा “मरणं मरण”न्ति वा योनिसो भावयित्वानाति सम्बन्धो ।

४६९-७०. यस्स पन एत्तावता उपचारज्झानं न उप्पज्जति, तेन वधकपच्चुपट्टानतो सम्पत्तिविपत्तितो उपसंहरणतो कायबहुसाधारणतो आयुदुब्बलतो अनिमित्ततो अद्धानपरिच्छेदतो खणपरित्ततोति इमेहि अट्ठहि आकारेहि मरणं

अनुस्सरितब्बं, इदानीं ते दस्सेतुं “**वधकस्सेवुपट्टान**”न्तिआदिमाह । असिं उक्खिपित्वा सीसं छिन्दितुं ठितवधको विय मरणं पच्चुपट्टितमेवाति भावना मरणस्सति नामाति सम्बन्धो । एवं सब्बत्थ । सब्बं आरोग्यं ब्याधिपरियोसानं, सब्बं योब्बनं जरापरियोसानं, सब्बं जीवितं मरणपरियोसानं, तस्मा “अयं योब्बनादिकायसम्पत्ति तावदेव सोभति, याव मरणसङ्घाता विपत्ति न भविस्सती”ति एवमादिना सम्पत्तिविपत्तितो च, सत्तहाकारेहि उपसंहरणतो मरणं अनुस्सरितब्बं यसमहत्ततो पुज्जमहत्ततो थाममहत्ततो इद्धिमहत्ततो पज्जामहत्ततो पच्चेकबुद्धतो सम्मासम्बुद्धतोति । तत्थ “इदं मरणं नाम महायसानं महापरिवारानं महासम्मत्तमन्धातादीनम्पि उपरि पतति, किमङ्गं पन मय्हं उपरि न पतिस्सती”ति एवं यसमहत्ततो,

“जोतिको जटिलो उग्गो,
मेण्डको अथ पुण्णको ।
एते चज्जे च ये लोके,
महापुज्जाति विस्सुता ।
सब्बे मरणमापन्ना,
मादिसेसु कथाव का”ति ॥ —

एवं पुज्जमहत्ततो,

“वासुदेवो बलदेवो, भीमसेनादयो महा ।
बला मच्चुवसं पत्ता, मादिसेसु कथाव का”ति ॥ —

एवं थाममहत्ततो,

“महामोगल्लानादीनं महिद्धिकानम्पि उपरि पतति, मादिसेसु कथाव का”ति एवं इद्धिमहत्ततो, “सारिपुत्तादीनं महापज्जानम्पि उपरि पतति, मादिसेसु कथाव का”ति एवं पज्जामहत्ततो । एवं इतरेसम्पि पच्चेकबुद्धसम्मासम्बुद्धानम्पि महन्तभावं चिन्तेत्वा “तेसम्पि उपरि मरणं पतति, किमङ्गं पन मय्हं उपरि न पतिस्सती”ति एवं **उपसंहरणतो** च, “अयं कायो बहुसाधारणो अज्झत्तिकानंयेव अनेकसतानं रोगानं बाहिरानं अहिविच्छिकादीनज्जा”ति **कायबहुसाधारणतो** च, “अस्सासपस्सासपटिबद्धं जीवित”न्तिआदिना नयेन **आयुदुब्बलतो** च,

“जीवितं ब्याधि कालो च,
देहनिक्खेपनं गति ।
पज्जेते जीवलोकस्मिं ।
अनिमित्ता न नायरे”ति ॥ (सं० नि० अट्ठ० १.१.२०; जा० अट्ठ० २.२.३४) —

एवं **कालववत्थानस्स अभावतो** च, “यो, भिक्खवे, चिरं जीवति, सो वस्ससतं जीवति अप्पं वा भिय्यो”ति (सं० नि० १.१४५) वुत्तत्ता एवमादिना नयेन **अब्धानस्स परिच्छेदा**च भावना मरणस्सति नामाति अत्थो । खणपरित्ततो च मरणस्सति भावेतब्बा ।

“जीवितं अत्तभावो च,

सुखदुःखा च केवला ।
 एकचित्तसमायुक्ता,
 लहु सो वत्तते खणो'ति ॥ (विसुद्धि० १.१७६) —

हि वुत्तं । चतुरारक्खविनिच्छयो ।

चतुरारक्खनिद्वेसवण्णना निट्ठिता ।

५०. विपस्सनानिद्वेसवण्णना

४७१-२. नामरूपं परिगग्ह्याति एत्थ (विसुद्धि० २.६६२ आदयो) नामरूपपरिगग्हं कातुकामेन ताव ठपेत्वा नेवसज्जानासज्जायतनं अवसेसेसु यं किञ्चि ज्ञानं समापज्जित्वा वुट्ठाय वितक्कादीनि ज्ञानङ्गानि च तंसम्पयुक्ते च फस्सादयो धम्मे लक्खणरसपच्चुपट्टानपदट्टानवसेन परिच्छिन्दित्वा “सब्बमेतं आरम्भणाभिमुखं नमनतो नमनट्ठेन नाम”न्ति ववत्थपेतब्बं । ततो तस्स पच्चयं परियेसन्तो “हृदयवत्थुं निस्साय वत्तती”ति पस्सति, पुन वत्थुस्स पच्चयभूतानि च उपादारूपानि च पस्सित्वा “इदं सब्बं रुप्पनतो विकारापत्तितो रूप”न्ति परिगग्ह्याति । पुन तदुभयं “नमनलक्खणं नामं, रुप्पनलक्खणं रूप”न्ति एवं सङ्खेपतो नामरूपं ववत्थपेति । इदं सब्बं समथयानिकवसेन वुत्तं । विपस्सनायानिको पन चतुधातुववत्थानमुखेन भूतुपादायरूपानि परिच्छिन्दित्वा “सब्बमेतं रुप्पनतो रूप”न्ति पस्सति । ततो एवं परिच्छिन्नरूपस्स चक्खादीनि निस्साय पवत्तमाना अरूपधम्मापि आपाथमागच्छन्ति । ततो सब्बेपि ते अरूपधम्मे नमनलक्खणेन एकतो कत्वा “एतं नाम”न्ति पस्सति । सो “इदं नामं, इदं रूप”न्ति द्वेधा ववत्थपेति । एवं ववत्थपेत्वा “नामरूपतो उद्धं अज्जो सत्तो वा पुगगलो वा पोसो वा देवो वा ब्रह्मा वा नत्थी”ति पस्सति ।

यथाहि अङ्गसम्भारा, होति सद्दो रथो इति ।

एवं खन्धेसु सन्तेसु, होति सत्तोति सम्मुति ॥ (सं० नि० १.१७१) ।

एवमेव पञ्चसु उपादानखन्धेसु सति सत्तो, पुगगलोति वा वोहारमत्तो होतीति एवमादिना नयेन नामरूपानं याथावदस्सनसङ्घातेन दिट्ठिविसुद्धिभूतेन जाणेन नामरूपं परिगग्ह्याति अत्थो ।

ततो तस्स च पच्चयन्ति पुन तस्स नामरूपस्स पच्चयं परिगग्ह्याति अत्थो । वुत्तनयेन नामरूपं परिगग्हित्वा “को नु खो इमस्स हेतू”ति परियेसन्तो अहेतुवादविसमहेतुवादेसु दोसं दिस्वा रोगं दिस्वा तस्स निदानसमुद्धानं परियेसन्तो वेज्जो विय तस्स हेतुञ्च पच्चयञ्च परियेसन्तो अविज्जा तण्हा उपादानं कम्मन्ति इमे चत्तारो धम्मे नामरूपस्स उप्पादपच्चयत्ता “हेतू”ति च आहारं उपत्थम्भनस्स पच्चयत्ता “पच्चयो”ति च पस्सति । “इमस्स कायस्स अविज्जादयो तयो धम्मा माता विय दारकस्स उपनिस्सया होन्ति, कम्मं पिता विय पुत्तस्स जनकं, आहारो धाति विय दारकस्स सन्धारको”ति एवं रूपकायस्स पच्चयपरिगग्हं कत्वा पुन “चक्खुञ्च पटिच्च रूपे च उप्पज्जति चक्खुविज्जाण”न्ति आदिना (सं० नि० २.४३) नयेन नामकायस्सपि हेतुपच्चयं परिगग्ह्याति ।

एवं परिगग्हन्तो “अतीतानागतापि धम्मा एवमेव पवत्तन्ती”ति सन्निट्ठानं करोति । तस्स या सा पुब्बन्तं आरब्भ “अहोसिं नु खो अहं अतीतमद्धानं, न नु खो अहोसिं, किं नु खो, कथं नु खो, किं हुत्वा किं अहोसिं नु खो अहं अतीतमद्धानं”न्ति पच्चविधा विचिकिच्छा वुत्ता, यापि अपरन्तं आरब्भ “भविस्सामि नु खो अहं अनागतमद्धानं, न नु खो,

किं नु खो, कथं नु खो, किं हुत्वा किं भविस्सामि नु खो अहं अनागतमद्धानं”न्ति पच्चविधा वुत्ता, यापि एतरहि वा पन पच्चुप्पन्नं अद्धानं आरब्धं “अज्झत्तं कथं कथी होति, अहं नु खोस्मि, नो नु खोस्मि, किं नु खोस्मि, कथं नु खोस्मि, अयं नु खो सत्तो कुतो आगतो, सो कुहिं गामी भविस्सती”ति छब्बिधा विचिकिच्छा वुत्ता, ता सब्बापि पहीयन्ति । एवं पच्चयपरिग्गहणेन तीसु अद्धासु कङ्कं वितरित्वा ठितं जाणं “कङ्कावितरणविसुद्धी”तिपि “धम्मद्वितीजाण”न्तिपि “सम्मादस्सन”न्तिपि वुच्चति ।

एत्थ पन तिस्सो लोकीयपरिज्जा जातपरिज्जा तीरणपरिज्जा पहानपरिज्जाति । तत्थ “रूपनलक्खणं रूपं, वेदयितलक्खणा वेदना”ति एवं तेसं तेसं धम्मानं पच्चत्तलक्खणसल्लक्खणवसेन पवत्ता पज्जा **जातपरिज्जानाम** । “रूपं अनिच्चं, वेदना अनिच्चा”तिआदिना तेसंयेव धम्मानं सामज्जलक्खणं आरोपेत्वा लक्खणारम्मणिकविपस्सनापज्जा **तीरणपरिज्जा** नाम । तेसु एवं पन धम्मेसु निच्चसज्जादिपजहनवसेन पवत्ता लक्खणारम्मणिकविपस्सना **पहानपरिज्जा** नाम । तत्थ सङ्खारपरिग्गहतो पट्टाय याव पच्चयपरिग्गहा जातपरिज्जाय भूमि । कलापसम्मसनतो पट्टाय याव उदयब्बयानुपस्सना तीरणपरिज्जाय भूमि । भङ्गानुपस्सनतो पट्टाय पहानपरिज्जाय भूमि । ततो पट्टाय हि “अनिच्चतो अनुपस्सन्तो निच्चसज्जं पजहति, दुक्खतो अनुपस्सन्तो सुखसज्जं, अनत्ततो अनुपस्सन्तो अत्तसज्जं, निब्बिन्दन्तो नन्दिं, विरज्जन्तो रागं, निरोधेन्तो समुदयं, पटिनिस्सज्जन्तो आदानं पजहती”ति (पटि० म० १.५२) एवं पजहन्तो निच्चसज्जादिपहानसाधिकानं सत्तन्नं अनुपस्सनानं आधिपच्चं होति । इति इमासु परिज्जासु सङ्खारपरिच्छेदस्स चैव पच्चयपरिग्गहस्स च साधितत्ता इमिना योगिना जातपरिज्जा अधिगता होति ।

पुन “यं किञ्चि रूपं अतीतानागतपच्चुप्पन्नं अज्झत्तं वा बहिद्भा वा ओळारिकं वा सुखुमं वा हीनं वा पणीतं वा यं दूरे सन्तिके वा, सब्बं रूपं हुत्वा अभावतो अनिच्चं, उदयब्बयप्पटिपीळितत्ता दुक्खं, अवसवत्तित्ता अनत्ता । या काचि वेदना, या काचि सज्जा, ये केचि सङ्खारा, यं किञ्चि विज्जाणं अतीतानागतपच्चुप्पन्नं अज्झत्तं वा बहिद्भा वा ओळारिकं वा सुखुमं वा हीनं वा पणीतं वा यं दूरे सन्तिके वा, सब्बं विज्जाणं हुत्वा अभावतो अनिच्चं, उदयब्बयप्पटिपीळितत्ता दुक्खं, अवसवत्तित्ता अनत्ता”ति एवमादिना नयेन कलापसम्मसनं करोति । इदं सन्धाय वुत्तं “**तिलक्खणं आरोपेत्वान सङ्खारे सम्मसन्तो**”ति ।

एवं सङ्खारेसु अनिच्चदुक्खअनत्तवसेन कलापसम्मसनं कत्वा पुन सङ्खारानं उदयब्बयमेव पस्सति । कथं? “अविज्जासमुदया (पटि० म० १.५०) रूपसमुदयो, तण्हाकम्मआहारसमुदया रूपसमुदयो”ति एवं रूपक्खन्धस्स पच्चयसमुदयदस्सनट्टेन रूपक्खन्धस्स उदयं पस्सति, निब्बत्तिलक्खणं पस्सन्तोपि रूपक्खन्धस्स उदयं पस्सती”ति एवं पच्चहाकारेहि रूपक्खन्धस्स उदयं पस्सति । “अविज्जानिरोधा रूपनिरोधो, तण्हाकम्मआहारनिरोधा रूपनिरोधो”ति एवं रूपक्खन्धस्स पच्चयनिरोधदस्सनट्टेन रूपक्खन्धस्स वयं पस्सति, विपरिणामलक्खणं पस्सन्तोपि रूपक्खन्धस्स वयं पस्सती”ति एवं पच्चहाकारेहि वयं पस्सति । तथा “अविज्जासमुदया वेदनासमुदयो, तण्हाकम्मफस्ससमुदया वेदनासमुदयो”ति वेदनाक्खन्धस्स, निब्बत्तिलक्खणं पस्सन्तोपि वेदनाक्खन्धस्स उदयं पस्सति । “अविज्जानिरोधा वेदनानिरोधो, तण्हाकम्मफस्सनरोधा वेदनानिरोधो”ति वेदनाक्खन्धस्स, विपरिणामलक्खणं पस्सन्तोपि वेदनाक्खन्धस्स वयं पस्सति । एवं सज्जाक्खन्धादीसुपि । अयं पन विसेसो — विज्जाणक्खन्धस्स फस्सट्टाने नामरूपसमुदया, नामरूपनिरोधाति योजेतब्बं । एवं एकेकस्मिं खन्धे पच्चयसमुदयवसेन च निब्बत्तिलक्खणवसेन च पच्चयनिरोधवसेन च विपरिणामलक्खणवसेन च उदयब्बयदस्सनेन दस दस कत्वा पज्जास लक्खणानि वुत्तानि । तेसं वसेन एवं रूपस्स उदयो रूपस्स वयोति पच्चयतो चैव लक्खणतो च वित्थारेन मनसिकारं करोति ।

तस्सेवं करोतो “इति किर इमे धम्मा अहुत्वा सम्भोन्ति, हुत्वा पटिवेन्ती”ति जाणं विसदं होति । “एवं किर इमे धम्मा अनुप्पन्ना उप्पज्जन्ति, उप्पन्ना निरुज्झन्ती”ति निच्चं नवाव हुत्वा सङ्घारा उपट्ठहन्ति । न केवलञ्च निच्चं नवा, सूरियुग्गमने उस्सावबिन्दु विय, उदकबुब्बुळो विय, उदके दण्डराजि विय, आरग्गे सासपो विय, विज्जुप्पादो विय च परित्तट्ठायिनो । मायामरीचिसुपिनअलातचक्कगन्धब्बनगरफेणपिण्डकदलिआदयो विय निस्सारा हुत्वा उपट्ठहन्ति । एत्तावता चानेन वयधम्ममेव उप्पज्जति, उप्पन्नञ्च वयं उपेतीति इमिना आकारेन समपञ्जास लक्खणानि पटिविज्झित्वा ठितं उदयब्बयानुपस्सनं नाम पठमं तरुणविपस्सनाजाणं अधिगतं होति, यस्साधिगमा आरद्धविपस्सकोति सङ्खं गच्छति ।

अथस्स आरद्धविपस्सकस्स कुलपुत्तस्स ओभासो जाणं पीति पस्सद्धि सुखं अधिमोक्खो पग्गहो उपट्ठानं उपेक्खा निकन्तीति दस विपस्सनुपक्विकलेसा उप्पज्जन्ति । एत्थ **ओभासो** नाम विपस्सनाक्खणे जाणस्स बलवत्ता लोहितं पसीदति, तेन छवितो ओभासो निब्बत्तति, तं दिस्वा अयं योगी “मग्गो मया पत्तो”ति तमेव ओभासं अस्सादेति । **जाणन्ति** विपस्सनाजाणमेवेतं, सङ्घारे सम्मसन्तस्स सूरं पसन्नं हुत्वा पवत्तमानं दिस्वा पुब्बे विय “मग्गो”ति अस्सादेति । **पीतीति** विपस्सनापीति एव । तस्स हि तस्मिं खणे पञ्चविधा पीति उप्पज्जति । **पस्सद्धीति** विपस्सनापस्सद्धि । तस्मिं समये नेव कायचित्तानं दरथो गारवता कक्खळता अकम्मज्जता गेलज्जता वङ्कता होति । **सुखं** विपस्सनासुखमेव । तस्स किर तस्मिं समये सकलसरीरं ठपितवट्ठि विय अभिसन्दयमानं अतिपणीतं सुखं उप्पज्जति ।

अधिमोक्खो नाम विपस्सनाक्खणे पवत्ता सद्धा । तस्मिं खणे चित्तचेतसिकानं अतिविय पसादभूता बलवती सद्धा उप्पज्जति । **पग्गहो** नाम विपस्सनासम्पयुत्तं वीरियं । तस्मिज्हि खणे असिथिलमनच्चारद्धं सुपग्गहितं वीरियं उप्पज्जति । **उपट्ठानन्ति** विपस्सनासम्पयुत्ता सति । तस्मिज्हि खणे सुपट्ठिता सति उप्पज्जति । **उपेक्खाति** दुविधा विपस्सनावज्जनवसेन । तस्मिं खणे सब्बसङ्घारग्गहणे मज्झन्तभूतविपस्सनुपेक्खासङ्घातं जाणं बलवन्तं हुत्वा उप्पज्जति, मनोद्वारे आवज्जनपेक्खा च, साव तं तं ठानं आवज्जेन्तस्स सूरा तिखिणा हुत्वा वहति । **निकन्ति** विपस्सनानिकन्ति । ओभासादीसु आलयं कुरुमाना सुखुमा सन्ताकारा निकन्ति उप्पज्जति । एत्थ ओभासादयो किलेसवत्थुभूतताय “उपक्विकलेसा”ति वुत्ता, न अकुसलत्ता । निकन्ति पन उपक्विकलेसो चेव किलेसवत्थु च । पण्डितो पन भिक्खु ओभासादीसु उप्पन्नेसु विक्खेपं अगच्छन्तो “ओभासादयो धम्मा न मग्गो, उपक्विकलेसविनिमुत्तं पन वीथिप्पटिपन्नं विपस्सनाजाणं मग्गो”ति मग्गञ्च अमग्गञ्च ववत्थपेति । तस्सेवं “अयं मग्गो, अयं न मग्गो”ति जत्वा ठितं जाणं “**मग्गामग्गजाणदस्सनविसुद्धी**”ति वुच्चति ।

इतो पट्ठाया अट्ठविधस्स जाणस्स वसेन सिखाप्पत्तं विपस्सनाजाणं **पटिपदाजाणदस्सनविसुद्धि** नाम होति । उदयब्बयानुपस्सनाजाणं भङ्गानुपस्सनाजाणं भयतुपट्ठानजाणं आदीनवानुपस्सनाजाणं निब्बिदानुपस्सनाजाणं मुञ्चितुकम्यताजाणं पटिसङ्घानुपस्सनाजाणं सङ्घारुपेक्खाजाणन्ति इमानि अट्ठ जाणानि नाम । एतानि निब्बत्तेतुकामेन यस्मा उपक्विकलेसेहि अभिभूतं हुत्वा लक्खणप्पटिवेधं कातुं असमत्थं होति चित्तं, तस्मा पुनपि उदयब्बयमेव पस्सितब्बं । उदयब्बयं पस्सन्तस्स अनिच्चलक्खणं यथाभूतं उपट्ठाति, उदयब्बयप्पटिपीळितत्ता दुक्खलक्खणञ्च “दुक्खमेव च सम्भोति, दुक्खं तिड्ढति वेति चा”ति (सं० नि० १.१७१) पस्सतो अनत्तलक्खणञ्च ।

एत्थ च अनिच्चं अनिच्चलक्खणं, दुक्खं दुक्खलक्खणं, अनत्ता अनत्तलक्खणन्ति अयं विभागो वेदितब्बो । एत्थ **अनिच्चन्ति** खन्थपञ्चकं । कस्मा? उप्पादवयज्जथत्तभावा हुत्वा अभावतो वा । अज्जथत्तं नाम जरा, उप्पादवयज्जथत्तं

अनिच्चलक्खणं, हुत्वा अभावसङ्घातो वा एको आकारविकारो । “यदनिच्चं तं दुक्खं”न्ति (सं० नि० ३.१५) वचनतो तदेव खन्धपञ्चकं दुक्खं । कस्मा? अभिण्हं पटिपीळितत्ता । अभिण्हप्पटिपीळनाकारो दुक्खलक्खणं । “यं दुक्खं तदनत्ता”ति वचनतो तदेव खन्धपञ्चकं अनत्ता । कस्मा? अवसवत्तनतो । अवसवत्तनाकारो अनत्तलक्खणं । इमानिपि तीणि लक्खणानि उदयब्बयं पस्सन्तस्सेव आरम्मणानि होन्ति ।

पुनपि सो रूपारूपधम्मेसु एव “अनिच्चा”ति आदिना विपस्सति, तस्स सङ्घारा लहुं लहुं आपाथं गच्छन्ति । ततो उप्पादं वा ठितिं वा आरम्मणं अकत्वा तेसं खयवयनिरोधे एव पस्सतो सति सन्तिट्ठतीति इदं **भङ्गानुपस्सनाजाणं** नाम । इमस्स उप्पादतो पट्टाय अस्स योगिनो “यथा इमे सङ्घारा पञ्चक्खन्धा भिज्जन्ति, एवं अतीतेपि सङ्घारा भिज्जिंसु, अनागतेपि भिज्जिस्सन्ती”ति निरोधमेव पस्सतो सति सन्तिट्ठति, तस्स भङ्गानुपस्सनाजाणं आसेवन्तस्स बहुलीकरोन्तस्स सब्बभवयोनित्तिट्ठितिसत्तावासेसु सब्बे सङ्घारा जलितअङ्गारकासु आदयो विय महाभयं हुत्वा उपट्ठहन्ति । एतं **भयतुपट्टानजाणं** नाम । तस्स तं भयतुपट्टानजाणं आसेवन्तस्स सब्बे भवादयो आदित्तअङ्गारा विय, समुस्सितखग्गा विय पच्चत्थिका अप्पटिसरणा सादीनवा हुत्वा उपट्ठहन्ति । इदं **आदीनवानुपस्सनाजाणं** नाम । तस्स एवं सङ्घारे आदीनवतो पस्सन्तस्स भवादीसु सङ्घारानं आदीनवत्ता सब्बसङ्घारेसु उक्कण्ठना अनभिरति उप्पज्जति । इदं **निब्बिदानुपस्सनाजाणं** नाम । सब्बसङ्घारेसु निब्बिन्दन्तस्स उक्कण्ठन्तस्स सब्बस्मा सङ्घारगता मुञ्चितुकामता निस्सरितुकामताव होति । इदं **मुञ्चितुकम्यताजाणं** नाम । पुन तस्मा सङ्घारगता मुञ्चितुं पुन ते एव सङ्घारे पटिसङ्घानुपस्सनाजाणेन तिलक्खणं आरोपेत्वा तीरणं **पटिसङ्घानुपस्सनाजाणं** नाम, यो एवं तिलक्खणं आरोपेत्वा सङ्घारे परिगणहन्तो तेसु अनत्तलक्खणस्स सुदिट्ठत्ता “अत्ता”ति वा “अत्तनिय”न्ति वा अगणहन्तो सङ्घारेसु भयञ्च नन्दिञ्च पहाय सङ्घारेसु उदासिनो होति मज्झत्तो, “अह”न्ति वा “मम”न्ति वा न गणहाति, सब्बसङ्घारेसु उदासिनो मज्झत्तो तीसु भवेसु उपेक्खको, तस्स तं जाणं **सङ्घारुपेक्खाजाणं** नाम । तं पनेतं सब्बसङ्घारप्पवत्तं विस्सज्जेत्वा निब्बाननिन्नं निब्बानपक्खन्दं होति, नो चे निब्बानं सन्ततो पस्सति, पुनप्पुनं “अनिच्च”न्ति वा “दुक्ख”न्ति वा “अनत्ता”ति वा तिविधानुपस्सनावसेन सङ्घारारम्मणमेव हुत्वा पवत्तति ।

एवं तिट्ठमानञ्च एतं अनिमित्तो अप्पणिहितो सुज्जतोति तिण्णं विमोक्खानं वसेन विमोक्खमुखभावं आपज्जित्वा तिट्ठति । तिस्सो हि अनुपस्सना तीणि विमोक्खमुखानीति वुच्चन्ति । एत्थ च अनिच्चतो मनसि करोन्तो (पटि० म० १.२२३-२२४) अधिमोक्खबहुलो अनिमित्तं विमोक्खं पटिलभति । दुक्खतो मनसि करोन्तो पस्सद्भिबहुलो अप्पणिहितं विमोक्खं पटिलभति । अनत्ततो मनसि करोन्तो वेदबहुलो सुज्जतविमोक्खं पटिलभति । एत्थ च **अनिमित्तो विमोक्खो**ति अनिमित्ताकारेण निब्बानं आरम्मणं कत्वा पवत्तो अरियमग्गो । सो हि अनिमित्ताय धातुया उप्पन्नत्ता अनिमित्तो, किलेसेहि च विमुत्तत्ता विमोक्खो । एतेनेव नयेन अप्पणिहिताकारेण निब्बानं आरम्मणं कत्वा पवत्तो अप्पणिहितो, सुज्जताकारेण निब्बानं आरम्मणं कत्वा पवत्तो सुज्जतोति वेदितब्बो । अधिगतसङ्घारुपेक्खस्स कुलपुत्तस्स विपस्सना सिखाप्पत्ता होति । वुट्ठानगामिनिविपस्सनाति एतदेव । एतं सङ्घारुपेक्खाजाणं आसेवन्तस्स भावेन्तस्स तिक्खतरा सङ्घारुपेक्खा उप्पज्जति ।

तस्स इदानी मग्गो उप्पज्जिस्सतीति सङ्घारुपेक्खा सङ्घारे “अनिच्चा”ति वा “दुक्खा”ति वा “अनत्ता”ति वा सम्मसित्वा भवङ्गं ओतरति । भवङ्गा वुट्ठाय सङ्घारुपेक्खाय आगतनयेनेव अनिच्चादिआकारेण मनसि करित्वा उप्पज्जति मनोद्वारावज्जनं, तदेव मनसि करोतो पठमं जवनचित्तं उप्पज्जति, यं “परिकम्म”न्ति वुच्चति । तदनन्तरं तथेव दुतियं जवनचित्तं उप्पज्जति, यं “उपचार”न्ति वुच्चति । तदनन्तरम्पि तथेव उप्पज्जति जवनचित्तं, यं “अनुलोम”न्ति वुच्चति । इदं तेसं पाटियेक्कं नामं । अविसेसेन पन तिविधमेतं आसेवनन्तिपि परिकम्मन्तिपि उपचारन्तिपि अनुलोमन्तिपि वुच्चति ।

इदं पन अनुलोमजाणं सङ्खारारम्मणाय वुट्ठानगामिनिया विपस्सनाय परियोसानं होति । निप्परियायेन पन गोत्रभुजाणमेव विपस्सनापरियोसानन्ति वुच्चति । ततो परं निरोधं निब्बानं आरम्मणं कुरुमानं पुथुज्जनगोत्तं अतिक्कममानं निब्बानारम्मणे पठमसमन्नाहारभूतं अपुनरावट्ठकं गोत्रभुजाणं उप्पज्जति । इदं पन जाणं पटिपदाजाणदस्सनविसुद्धिञ्च जाणदस्सनविसुद्धिञ्च न भजति, अन्तरा अब्बोहारिकमेव होति, विपस्सनासोते पतितत्ता पन विपस्सनाति वा सङ्ख्यं गच्छति । निब्बानं आरम्मणं कत्वा गोत्रभुजाणे निरुद्धे तेन दिन्नसञ्जाय निब्बानं आरम्मणं कत्वा दिट्ठिसंयोजनं सीलब्बतपरामाससंयोजनं विचिकिच्छासंयोजनन्ति तीणि संयोजनानि समुच्छेदवसेन विद्धंसेन्तो सोतापत्तिमग्गो उप्पज्जति । तदनन्तरं तस्सेव विपाकभूतानि द्वे तीणि वा फलचित्तानि उप्पज्जन्ति अनन्तरविपाकत्ता लोकुत्तरानं । फलपरियोसाने पनस्स चित्तं भवङ्गं ओतरति ।

ततो भवङ्गं विच्छिन्दित्वा पच्चवेक्खणत्थाय मनोद्वारावज्जनं उप्पज्जति । सो हि “इमिना वताहं मग्गेन आगतो”ति मग्गं पच्चवेक्खति, ततो “अयं मे आनिसंसो लद्धो”ति फलं पच्चवेक्खति, ततो “इमे नाम मे किलेसा पहीना”ति पहीनकिलेसे पच्चवेक्खति, ततो “इमे नाम मे किलेसा अवसिद्धा”ति उपरिमगगतयवज्जे किलेसे पच्चवेक्खति, अवसाने “अयं मे धम्मो आरम्मणतो पटिविद्धो”ति अमतं निब्बानं पच्चवेक्खति । इति सोतापन्नस्स अरियसावकस्स पञ्च पच्चवेक्खणानि होन्ति । तथा सकदागामिअनागामीनं । अरहतो पन अवसिद्धिकिलेसपच्चवेक्खणं नाम नत्थि । एवं सब्बानिपि एकूनवीसति होन्ति । उक्कट्टपरिच्छेदोव चेसो । पहीनावसिद्धिकिलेसपच्चवेक्खणञ्चि सेक्खानं होति वा, न वा । एवं पच्चवेक्खित्वा सो सोतापन्नो अरियसावको तस्मिंयेव वा आसने निसिन्नो अपरेन वा समयेन कामरागब्यापादानं तनुभावं करोन्तो दुतियमग्गं पापुणाति, तदनन्तरं वुत्तनयेन फलञ्च । ततो वुत्तनयेन कामरागब्यापादानं अनवसेसप्पहानं करोन्तो ततियमग्गं पापुणाति, वुत्तनयेन फलञ्च । ततो तस्मिंयेव वा आसने निसिन्नो अपरेन वा समयेन रूपरागअरूपरागमानउद्धच्चअविज्जानं अनवसेसप्पहानं करोन्तो चतुत्थमग्गं पापुणाति, वुत्तनयेन फलञ्च । एत्तावता चेस अरहा नाम अट्ठमो अरियपुग्गलो होति महाखीणासवो । इति इमेसु चतूसु मग्गेषु जाणं जाणदस्सनविसुद्धि नाम ।

एत्तावता पातिमोक्खसंवरसीलादीनं वुत्तत्ता सीलविसुद्धि च मेत्तासुभादीनं वुत्तत्ता चित्तविसुद्धि च नामरूपपरिग्गहादीनं वसेन दिट्ठिविसुद्धिकङ्खावितरणविसुद्धिमग्गामग्गजाणदस्सनविसुद्धि पटिपदाजाणदस्सनविसुद्धि जाणदस्सनविसुद्धियो चाति सत्त विसुद्धियो वुत्ता होन्ति । इदं वुत्तप्पकारं पटिपदाक्कमं सन्धाय वुत्तं “पापुणेय्यानुपुब्बेन, सब्बसंयोजनक्खय”न्ति । एत्थ सक्कायदिट्ठि विचिकिच्छा सीलब्बतपरामासो कामरागो पटिघो रूपरागो अरूपरागो मानो उद्धच्चं अविज्जाति इमे दस धम्मा सब्बसंयोजना नाम । एतेसु सक्कायदिट्ठिविचिकिच्छासीलब्बतपरामासा सोतापत्तिमग्गवज्झा, कामरागपटिघा दुतियमग्गेन तनुभूता हुत्वा ततियेन समुग्घातं गच्छन्ति, सेसानि पञ्च चतुत्थेनाति । एवं अनुपुब्बेन सब्बसंयोजनक्खयसङ्घातं अरहत्तं पापुणातीति वेदितब्बं ।

विपस्सनानिद्वेसवण्णना निड्डिता ।

निगमनकथावण्णना

४७३-५. अधिसीलअधिचित्तानं अधिपज्जाय च सिक्खना उत्तरि भिक्खुकिच्चं नाम नत्थि यस्मा, अतो अयं खुदिसिक्खा समुदाहटा ।

केनाति चे? यस्स थेरस्स लोकविचारिनो लोके विचरन्तस्स महतो कित्तिसदस्स परिस्समो न सम्भोति न होति, किं

विय? मालुतस्सेव निच्चसो, यथा निच्चं विचरन्तस्स मालुतस्स परिस्समो नत्थि, एवं विचरन्तस्स कित्तिसदस्स परिस्समो नत्थि, तेन धम्मसिरिकेन समुदाहटाति सम्बन्धो ।

एत्तावता च —

निट्ठितो खुद्दसिक्खाय, समासेन विनिच्छयो ।
वित्थारो पन एतिस्सा, सब्बम्पि पिटकत्तयं ॥

तस्मा वित्थारकामेन, सकले पिटकत्तये ।
कत्तब्बो सादरो एत्थ, इतरेण विसेसतोति ॥

खुद्दसिक्खाविनिच्छयो ।

खुद्दसिक्खा-पुराणटीका निट्ठिता ।

॥ नमो तस्स भगवतो अरहतो सम्मासम्बुद्धस्स ॥

खुद्दसिक्खा-अभिनवटीका

गन्थारम्भकथा

तिलोकतिलकं वन्दे, सद्धम्मामतनिम्मितं ।
संसुद्धुकतसम्भत्तिं, जिनं जनमनोरमं ॥

सारिपुत्तं महासामिं, नेकसत्थविसारदं ।
महागुणं महापज्जं, नमो मे सिरसा गरुं ॥

खुद्दसिक्खाय टीका या, पुरातना समीरिता ।
न ताय सक्का सक्कच्चं, अत्थो सब्बत्थ जातवे ॥

ततोनेकगुणानं यो, मज्जूसा रतनानव ।
सुमङ्गलसनामेन, तेन पज्जवता सता ॥

अज्झेसितो यतिन्देन, सदारज्जनिवासिना ।
सविनिच्छयमेतिस्सा, करिस्सामत्थवण्णनं ॥

गन्थारम्भकथावण्णना

(क) एत्थाह — किमत्थमादितोवायं गाथा निक्खित्ता, ननु यथाधिप्पेतमेव पकरणमारभणीयन्ति? वुच्चते —

सप्पयोजनत्ता । सप्पयोजनञ्चि तंदस्सनं ताय रतनत्तयप्पणामाभिधेय्यकरणप्पकारप्पयोजनाभिधानसन्दस्सनतो । तानि च पन सप्पयोजनानि अनन्तरायेन गन्थपरिसमापनादिप्पयोजनानमभिनिष्फादनतो । तथा हि सोतूनमत्तनो च यथाधिप्पेतत्थनिष्फादनं रतनत्तयप्पणामकरणप्पयोजनं । विदिताभिधेय्यस्स गन्थस्स विञ्जूनमादरणीयता अभिधेय्यकथनप्पयोजनं । सोतुजनसमुस्साहजननं करणप्पकारप्पयोजनकथनप्पयोजनं । वोहारसुखता पन अभिधानकथनप्पयोजनं ।

तत्थ वन्दित्वा रतनत्तयन्ति इमिना रतनत्तयप्पणामो दस्सितो, खुद्दसिक्खन्ति इमिना खुद्दभूतानं सिक्खानं इध पटिपादेतब्बतादीपनेन अभिधेय्यं, अभिधेय्यो च नामेस समुदितेन सत्थेन वचनीयत्थोति । अभिधानञ्च पन इमिनाव दस्सितं तेन अत्थानुगतसमञ्जापरिदीपनतो । समातिकन्ति इमिना करणप्पकारो, खुद्दसिक्खन्ति इमिना च, तेन खुद्दभूतानं सिक्खानं इध दस्सेतब्बभावप्पकासनतो । आदितो उपसम्पन्न सिक्खितब्बन्ति इमिना पयोजनपयोजनं पन इमिनाव सामत्थियतो दस्सितमेव, तासं सिक्खितब्बप्पकासनेन हि सिक्खने सति तम्मूलिकाय दिट्ठधम्मिकसम्परायिकत्थनिष्फत्तिया संसिञ्जनतो । पकरणप्पयोजनानं साधनसाधियलक्खणो सम्बन्धो तन्निस्सयदस्सनेनेव दस्सितोयेवाति अयमेत्थ समुदायत्थो ।

अयं पनेत्थावयवत्थो — रतनत्तयं वन्दित्वा खुद्दसिक्खं पवक्खामीति सम्बन्धो । रतिजननट्टेन रतनानि, बुद्धधम्मसङ्गानमेतं अधिवचनं । अथ वा चित्तीकतादिना कारणेन रतनानि, बुद्धादयोव रतनानि । तथा च वुत्तं —

“चित्तीकतं महग्घञ्च, अतुलं दुल्लभदस्सनं ।

अनोमसत्तपरिभोगं, रतनं तेन वुच्चती”ति ॥ (दी० नि० अट्ठ० २.३३; सं० नि० अट्ठ० ३.५.२२३; खु० पा० अट्ठ० ३; सु० नि० अट्ठ० १.२२६; उदा० अट्ठ० ४५; महानि० अट्ठ० ५०) ।

तयो अवयवा अस्साति तयं, समुदायापेक्खं एकवचनं, अवयवविनिमुत्तस्स पन समुदायस्स अभावतो तीणि एव रतनानि वुच्चन्ति । रतनानं तयं रतनत्तयं । वन्दित्वाति तीहि द्वारेहि नमस्सित्वा । “तिस्सो इमा, भिक्खवे, वन्दना कायेन वन्दति, वचसा वन्दति, मनसा वन्दती”ति (अ० नि० ३.१५५) हि वुत्तं । तत्थ विञ्जत्ति अनुप्पादेत्वा केवलं रतनत्तयगुणानुस्सरणवसेन मनोद्वारे बहुलप्पवत्ता कुसलचेतना मनोद्वारवन्दना । तं तं विञ्जत्ति उप्पादेत्वा पन पवत्ता कायवचीद्वारवन्दना । सिक्खितब्बाति सिक्खा, अधिसीलअधिचित्तअधिपज्जावसेन तिस्सो सिक्खा । सिक्खनञ्चेत्थ यथाक्कमं सीलादिधम्मानं संवरणवसेन, एकारम्मणे चित्तचेतसिकानं समाधानवसेन, आरम्मणजाननलक्खणप्पटिवेधमग्गपातुभावपापनवसेन च आसेवनं दट्ठब्बं । अञ्जत्थ बहुविधा सिक्खा, इध तु सङ्खेपनयत्ता अप्पकादिअनेकत्थसम्भवेपि खुद्द-सदस्स अप्पकत्थोवेत्थ युत्ततरोति खुद्दा अप्पका सिक्खाति खुद्दसिक्खा । इध पन खुद्दसिक्खाप्पकासको गन्थो तब्बोहारूपचारतो इत्थिलिङ्गवसेन “खुद्दसिक्खा”ति वुच्चति यथा “वरुणानगर”न्ति । तं खुद्दसिक्खं । पवक्खामीति कथेस्सामि ।

कीदिसन्ति आह “आदितो उपसम्पन्नसिक्खितब्ब”न्तिआदि । आदि-सद्दोयमत्थि अवयववचनो यथा “सब्बादीनि सब्बनामानी”ति । अत्थि अपादानवचनो यथा “पब्बतादीनि खेत्तानी”ति । तत्थावयववाची कम्मसाधनो “आदियतीत्यादी”ति । इतरो अपादानसाधनो “आदियति एतस्मात्यादी”ति । तत्थ यो अवयववचनो, तस्सेदं गहणं, तस्मा उपसम्पन्नक्खणम्पि अन्तो कत्वा आदिभूता उपसम्पन्नक्खणतोयेव पट्टायाति एवमेत्थ अत्थो दट्ठब्बो । एव-सद्दो पनेत्थ सब्बवाक्यानं अवधारणफलत्ता लब्धति । तो-पच्चयो अवधिम्हियेव, न आधारे । तत्थ हि तोपच्चये आधारे वत्तमाने

आदिमिहियेव मज्झअन्तानं अवयवभूते उपसम्पन्नखणणेयेवाति अत्थो भवेय्य, तथा सति अवधारणनिच्छयो नियमोति अत्थन्तरत्ता आदिखणनियमेन मज्झादयो निवर्त्तियेय्युं। अपादानवचनस्सापि गहणे अवधिभूतो उपसम्पन्नखणो निवर्त्तियेय्य “पब्बतादीनि खेत्तानी”ति एत्थ आदिभूतपब्बतपरिच्चागेन खेत्तगहणं वियाति दट्ठब्बं। टीकायं पन आधारत्थोपि वुत्तो, सो यथावुत्तदोसं नातिगच्छति। सब्बत्थ “टीकाय”न्ति च वुत्ते एत्थेव पुराणटीकायन्ति गहेतब्बं। **आदितो**ति इमिना इदं दीपेति — अतिदुल्लभं खणसमवायं लभित्वा आलसियदोसेन अप्पटिपज्जन्तेहि च अज्जाणदोसेन अज्जथा पटिपज्जन्तेहि च अहुत्वा आदितो पट्टाय निरन्तरमेव तीसु सिक्खासु सम्मापटिपज्जनवसेन आदरो जनेतब्बोति।

उपसम्पन्नेन उपसम्पन्नाय च सिक्खितब्बं आसेवितब्बन्ति **उपसम्पन्नसिक्खितब्बं**, एकसेसनयेन उपसम्पन्नतासामज्जेन वा उपसम्पन्नायपि एत्थेवाविरोधोति उपसम्पन्नेन सिक्खितब्बन्ति समासो। ननु अधिसीलादयोव सिक्खितब्बा, एवं सति कथं पकरणं सिक्खितब्बत्तेन वुत्तन्ति? नायं दोसो, सिक्खाय सिक्खितब्बत्ते सति तद्दीपकगन्थस्सापि आसेवितब्बता आपज्जतीति। सुखगहणत्थं वत्तब्बविनिच्छयं सकलम्पि सङ्गहेत्वा मातिकाय ठपनतो सह मातिकायाति **समातिकं**। तग्गुणसंविज्जाणोयं बहुब्बीहि तस्स खुद्वसिक्खासङ्घातस्स अज्जपदत्थस्स यो गुणो मातिकासङ्घातं विसेसनं, तस्स इध विज्जायमानत्ता। सुखेनेव हि गहणं सिया मातिकानुसारेण तं तं विनिच्छयं ओलोकेन्तानं संसयापगमतो।

मातिकावण्णना

(ख-ज) इदानी “समातिक”न्ति वुत्तत्ता मातिकापदानि ताव उद्विसितुं “**पाराजिका च चत्तारो**”तिआदि आरब्धं। एत्थाह — तीसु सिक्खासु अधिसीलसिक्खाव कस्मा पठमं वुत्ताति? सब्बसिक्खानं मूलभूतत्ता। “सीले पतिट्ठाय नरो सपज्जो, चित्तं पज्जञ्च भावय”न्ति (सं० नि० १.२३; पेटको० २२; मि० प० २.१.९) हि वुत्तं। तत्रापि महासावज्जत्ता मूलच्छेज्जवसेन पवत्तनतो सब्बपठमं जानितब्बाति पाराजिकाव पठमं वुत्ताति वेदितब्बं। मातिकापदानं पन अत्थो तस्स तस्स मातिकापदस्स निद्वेसवसेनेव विज्जायतीति न इध विसुं दस्सयिस्साम। अविज्जायमानं पन तत्थ तत्थेव पकासयिस्साम।

इदानी उद्विट्ठपदानुक्कमेन निद्वेसं आरभन्तो “**पाराजिका च चत्तारो**”ति पठमं मातिकापदं उद्धरि। एवमुपरिपि। इदानी पाराजिकायो उद्विसित्वा उद्विट्ठपदानुक्कमेन निद्वेसं आरभन्तो “**गरुका नवा**”ति दुतियं पदं उद्धरीतिआदिना यथायोगं वत्तब्बं। तत्थ सिक्खापदं अतिक्कमित्वा आपत्तिं आपन्ना पुगला ताय पराजयन्तीति पराजिया। तेयेव **पाराजिका** उपसगस्स वुद्धिं कत्वा य-कारस्स क-कारकरणेन। ते पन गणनपरिच्छेदवसेन चत्तारोति अत्थो।

१. पाराजिकनिद्वेसवण्णना

१-२. इदानी ते दस्सेतुं “**मग्गत्तये**”तिआदि आरब्धं। एवमुपरिपि यथायोगं योजेतब्बं। तत्थ **मग्गत्तये**ति एत्थ मग्गा च नाम तिस मग्गा। मनुस्सामनुस्सतिरच्छानगतवसेन हि तिसो इत्थियो। तत्थ तिरच्छानगताय अयं परिच्छेदो —

“अपदानं अही मच्छा, द्विपदानञ्च कुक्कुटी।

चतुप्पदानं मज्जारी, वत्थु पाराजिकस्सिमा”ति॥ (पारा० अट्ठ० १.५५)।

तासं वच्चपस्सावमुखमग्गवसेन तयो तयो कत्वा नव मग्गा, तथा उभतोव्यज्जनकानं, पुरिसानं पन

वच्चमुखमगवसेन द्वे द्वे कत्वा छ, तथा पण्डकानन्ति तिसं । तेसं तये । कीदिसेति आह “**सन्थतसन्थते**”ति । सन्थते असन्थतेति पदच्छेदो । न सन्थतं असन्थतं । तस्मिं **असन्थते** । न-कारो एत्थ “अब्राह्मणो”ति आदीसु विय पयिरुदासे, तं किरियायुत्तस्स तादिसस्स अज्जस्स वत्थुनो विधानेन सन्थतस्स वत्थुनो पयिरुदासनं परिच्चजनं पयिरुदासोति । न पसज्जप्पटिसेधे, सन्थतं पसज्ज पत्वा तस्स “ब्राह्मणो न भविस्सती”ति आदीसु विय न निसेधोति । वा-सद्दो पनेत्थ वचनयुत्तिबलेनेव लब्भति, तस्स पलिवेठेत्वा, अन्तो वा पवेसेत्वा वत्थादिना केनचि पटिच्छन्ने वा अप्पटिच्छन्ने वाति अत्थो । तथाभूते **अल्लोकासे** पकतिवातेन असम्फुट्टे तित्तप्पदेसे । **निमित्तन्ति** अङ्गजातं । **सन्ति** आदि तब्बिसेसनं । **सन्ति** अत्तनियं । सं-सद्दो हि अत्तनि अत्तनिये च वत्तति । **सन्थतं असन्थतन्ति** यथावुत्तनयेन पटिच्छन्नं वा अप्पटिच्छन्नं वा । **उपादिण्णन्ति** अनड्कायप्पसादं । कित्तकन्ति आह “**तिलमत्तम्पी**”ति । तिलस्स मत्तं साकल्लं यस्स तं **तिलमत्तं** । “मत्तं साकल्लं निच्छये”ति हि निघण्डु । एत्थापि अवयवेन विग्गहो समुदायो समासत्थो, तिलबीजप्पमाणम्पीति वुत्तं होति । किं तं? निमित्तं, पवेसनं वा । **अपि**-सद्दो सम्भावने, “तिलबीजमत्तम्पी”ति सम्भावीयति, अधिके का नाम कथाति इदमेत्थ सम्भावनं, एवंभूतं **सं** अङ्गजातं यथावुत्ते मगत्तये तिलमत्तम्पि पवेसन्तो भिक्खु **चुतो** परिभट्टो, पाराजिको नाम होति सासनतोति विज्जायति गम्ममानत्थस्स सद्दस्स पयोगं पति कामाचारत्ता । कीदिसोति आह “**अनिक्खित्तसिक्खो**”ति । निक्खित्तसिक्खो पन अभिक्खुकत्ता परिच्चतो । तत्थ निक्खित्ता ओहिता परिच्चत्ता पच्चक्खाता सिक्खा एतेनाति विग्गहो । यथालक्खणं न निक्खित्तसिक्खो अनिक्खित्तसिक्खो । तत्थ चित्तखेत्तकालप्पयोगपुग्गलविजाननवसेन सिक्खापच्चक्खानं जत्वा तदभावेन अपच्चक्खानं वेदितब्बं ।

तत्थ उपसम्पन्नभावतो चवितुकामताचित्तं **चित्तं** नाम । “बुद्धं पच्चक्खामी”ति आदीनि “गिहीति मं धारेहि, उपासको, आरामिको, सामणेरोति मं धारेही”ति “अलं मे बुद्धेना”ति आदीनि छ खेत्तपदानि **खेत्तं** नाम । “पच्चक्खामी”ति आदिना वुत्तो वत्तमानकालोयेव **कालो** नाम । याय कायचि भासाय वसेन वाचसिकप्पयोगोव **पयोगो** नाम । अनुम्मत्तादिको पच्चक्खातो च मनुस्सजातिको सोव **पुग्गलो** नाम । पच्चक्खातकस्स वचनसमनन्तरमेव “अयं उक्कण्ठितो”ति वा “गिहिभावं पत्थयती”ति वा सोतुनो जाननं **विजाननं** नामाति वेदितब्बं ।

तत्थ नड्कायप्पसादं पन पिळकं वा चम्मखिलं वा लोमं वा पवेसन्तस्स दुक्कटं । अक्खिनासकण्णच्छिद्वत्थिकोसेसु, सत्थकादीहि कतवणे वा मेथुनरागेन निमित्तं पवेसन्तस्स थुल्लच्चयं । अवसेससरीरेसु उपकच्छकादीसु दुक्कटं । तिरच्छानगतानं हत्थिअस्सगोगद्रभओट्टमहिंसादीनं नासाय थुल्लच्चयं, वत्थिकोसे थुल्लच्चयमेव । सब्बेसम्पि तिरच्छानगतानं अक्खिकण्णवणेसु दुक्कटं । तथा अवसेससरीरे कायसंसग्गरागेन, मेथुनरागेन वा जीवमानकपुरिसस्स वत्थिकोसं अप्पवेसन्तो निमित्तेन निमित्तं छुपति, दुक्कटं । बहि निक्खन्तदन्तेसु वायमन्तस्स पन थुल्लच्चयन्ति अयमेत्थ सविनिच्छयो अत्थवण्णनक्कमो ।

इदानीं पवेसनं नाम न केवलं अत्तुपक्कमेनेव, परूपक्कमेनापि होति, तत्रापि सादियन्तोव चुतो होतीति दस्सेतुं “**अथ वा**”ति आदि वुत्तं । तत्थ **अथ वा**ति अयं निपातो, निपातसमुदायो वा पक्खन्तरारम्भे । पवेसनञ्च ठितञ्च उद्धारो च पविट्ठञ्च **पवेसन...पे०... पविट्ठानि**, इतरीतरयोगद्वन्द्वो । इतरीतरयोगो नाम अज्जमज्जत्थोपादानताति पवेसनादीनि ठितादिअत्थानिपि होन्तीति **पविट्ठ-**सद्दोपि पवेसनादिअत्थो होति, ततोयेवेत्थ तस्मा बहुवचनसम्भवो । अज्जथा द्वन्द्वे अवयवत्थपधानत्ता एकत्थवाचकापि पविट्ठ-सद्दा कथं बहुवचनप्पसङ्गो । समाहारे वा द्वन्द्वो । **खणो**ति कालविसेसो । सो च योगवन्तानं खणन्तरविनिमुत्तो नत्थीति पवेसन...पे०...पविट्ठानियेव खणोति कम्मधारयो, अभेदे भेदपरिकप्पनाय वा पवेसन...पे०... पविट्ठानं खणोति छट्ठीतप्पुरिसो । तस्स सादको, तस्मिं वा सादको **पवेसन...पे०... सादको** । **खण-**सद्दो

पनेत्थ पच्चेकं योजेतब्बो द्वन्दसमासत्ता, पवेसनकालं ठितकालं उद्धारकालं पविट्टकालं, तस्मिं वा सादियन्तोति एवमेत्थ अत्थो दट्टब्बो। एवं सेवनचित्तपच्चुपट्टानेन सादको भिक्खु चुतोति योजेतब्बं। तत्थ यथावुत्तप्पदेसस्स अन्तोकरणं **पवेसनं** नाम। याव उद्धरणारम्भा निवत्तं **ठितं** नाम। **अट्टकथायं** (पारा० अट्ट० १.५८) पन मातुगामस्स सुक्कविस्सट्ठिं पत्त्वा सब्बथा वायमतो ओरमित्वा ठितकालं सन्धाय “सुक्कविस्सट्ठिसमये”ति वुत्तं। याव अग्गा नीहरणं **उद्धारो** नाम। याव पवेसनारहट्टाना अन्तोक्तं **पविट्टं** नाम।

पठमं।

३-४. इदानीं दुतियं दस्सेतुं “**आदियेय्या**”तिआदिमाह। तत्थ अदिन्नं थेय्यचित्तेन आदियेय्य...पे०... सङ्केतं वीतिनामये, पाराजिको भवेति सम्बन्धो। **अदिन्नन्ति** मनुस्ससामिकेहि कायवाचाहि न दिन्नं। **थेय्यचित्तेनाति** थेनोति चोरो, तस्स भावो थेय्यं न-कारस्स य-कारं कत्वा द्वित्तेन। भवन्ति एतस्मा अभिधानबुद्धीति भावो, सदप्पवत्तिनिमित्तं जातिगुणादि। इध पन अवहरणचित्तसङ्घातं दब्बं थेय्यं। थेय्यञ्च तं चित्तञ्चाति थेय्यचित्तं, तेन। **आदियेय्याति** आरामादिं अभियुज्जित्वा गणहेय्य। **हरेय्याति** हरन्तो गणहेय्य। **अवहरेय्याति** उपनिक्खित्तं भण्डं “देहि मे भण्ड”न्ति वुच्चमानो “न मया गहित”न्तिआदीनि वदन्तो गणहेय्य। **इरियापथं कोपेय्याति** भण्डहारकस्स गमनादिइरियापथं विच्छिन्दित्वा गणहेय्य। कोपं कत्वा गणहातीति हि एतस्मिं अत्थे “कोपी”ति नामधातु। **ठाना चावेय्याति** ठपितट्टानतो चावेय्य। **सङ्केतं वीतिनामयेति** परिकप्पितट्टानं वा सुङ्कघातं वा अतिक्कामेय्य।

एत्थ च आरामादिअभियुज्जने, सामिकस्स विमतुप्पादनधुरनिक्खेपे, भण्डहारकस्स सीसभारामसनफन्दापनखन्धोरोपने, उपनिक्खित्ते “देहि मे भण्ड”न्ति चोदियमानस्स “नाहं गणहामी”ति भणनविमतुप्पादनधुरनिक्खेपे, थलट्टस्स थेय्यचित्तेनामसनफन्दापनठानाचावने चाति चतूसु पच्चेकं यथाक्कमं दुक्कटथुल्लच्चयपाराजिकायो वेदितब्बा। “सहभण्डहारकं नेस्सामी”ति पठमदुतियपादसङ्कामने, परिकप्पितसुङ्कघातट्टानतो पठमदुतियपादातिक्कामे चाति द्वीसु पच्चेकं कमेन थुल्लच्चयपाराजिकायो वेदितब्बा। अयमेत्थ सविज्जाणकाविज्जाणकमिस्सकत्ता नानाभण्डवसेन योजना। एकभण्डवसेन पन सस्सामिकस्स दासस्स वा तिरच्छानगतस्स वा यथावुत्तेन अभियोगादिना नयेन आदियनहरणादिवसेन योजना दट्टब्बा।

अपिच इमानि छ पदानि वण्णयन्तेन नानाभण्डएकभण्डसाहत्थिकपुब्बप्पयोगथेय्यावहारसङ्घाते पञ्चपञ्चके समोधानेत्वा पञ्चवीसति अवहारा दस्सेतब्बा छप्पदन्तो गधत्ता सब्बेसम्पि अवहारानं। ते पन अवहारा येन केनचि अभियोगादिआकारनानत्तमत्तेन भिन्नाति तंवसेन पञ्चपञ्चकं नाम जातं। एवं संवण्णितज्झि इदं अदिन्नादानपाराजिकं सुवण्णितं नाम होतीति दट्टब्बं। तत्थ पुरिमानि द्वे पञ्चकानि “आदियेय्या”तिआदीनं पञ्चन्नं पदानं वसेन लब्धन्ति। यं पनेतं “सङ्केतं वीतिनामये”ति छट्ठं पदं, तं ततियपञ्चमेसु पञ्चकेसु निस्सगियपरिकप्पावहारवसेन योजेतब्बं।

तत्थ साहत्थिक-सद्देन उपचारतो तंसहचरितपञ्चकं गहेत्वा “साहत्थिकञ्च तं पञ्चकञ्चा”ति वा “साहत्थिकादि पञ्चक”न्ति मज्झेपदलोपवसेन वा **साहत्थिकपञ्चकं**। एवमुपरिपि। तं पन साहत्थिको आणत्तिको निस्सगियो अत्थसाधको धुरनिक्खेपो चाति। तत्थ सको हत्थो सहत्थो, सहत्थेन निब्बत्तो **साहत्थिको**। एवं **आणत्तिको**। सुङ्कघातपरिकप्पितोकासानं अन्तो ठत्वा बहि निस्सज्जनं निस्सगो, सो एव **निस्सगियो**। कालं अनियमेत्वा आणत्तस्स भण्डगहणतो च परस्स तेलकुम्भिया पादग्घनकं तेलं अवस्सं पिवनकानं उपाहनादीनं निक्खित्तानं तेलपातनतो च पुरेतरमेव पाराजिकसङ्घातं अत्थं साधेतीति **अत्थसाधको**। सो पन आणापनप्पयोगो, उपाहनादीनं निक्खेपप्पयोगो च।

आरामाभियोगे च उपनिक्खित्तभण्डे च तावकालिकभण्डदेय्यानमदाने च धुरस्स निक्खेपो धुरनिक्खेपो ।

पुब्बप्पयोगपञ्चकं नाम पुब्बप्पयोगो सहप्पयोगो संविधावहारो सङ्केतकम्मं निमित्तकम्मन्ति । तत्थ आणापनं भण्डग्गहणतो पुब्बत्ता **पुब्बप्पयोगो** नाम । ठानाचावनखिलसङ्कामनप्पयोगेन सह वत्तमानो **सहप्पयोगो** । संविधाय सम्मन्तयित्वा गतेसु एकेनापि भण्डे ठाना चाविते सब्बेसं अवहारो **संविधावहारो** । **सङ्केतकम्मन्ति** पुब्बण्हादिकालपरिच्छेदवसेन सज्जाननकरणं । **निमित्तकम्मं** नाम सज्जुप्पादनत्थं अक्खिनिक्खणनादिकरणं ।

थेय्यावहारपञ्चकं पन सयमेव दस्सेतुं “**अथ वा**”तिआदिमाह । ननु च छप्पदन्तो गधत्ता “सब्बेसम्पि अवहारान”न्ति वुत्तं, एवं सति “अथ वा”ति पक्खन्तरवसेन विसुं विय इदं पञ्चकं कस्मा वुत्तन्ति? ननु अवोचुम्हा “येन केनचि अभियोगादिआकारनान्तमत्तेन भिन्ना”ति, एतादिसस्स भेदस्स सम्भवतो पक्खन्तरवसेनापि युज्जतीति एवं वुत्तं । इमस्स पञ्चकस्स विसुं उद्धरित्वा वचनं पन पसिद्धिवसेनाति दट्ठब्बं, कुस-सद्देन कुससङ्कामनमधिप्पेतं अभेदोपचारेण । थेय्यञ्च बलञ्च कुसो च छन्नञ्च परिकप्पो च **थेय्या...पे०... परिकप्पं**, दीघो सन्धिवसेन । तेन अवहारको पाराजिको भवेति सम्बन्धो । यो पन पटिच्छन्नेन अवहारको, सो अत्थतो पटिच्छन्नस्स अवहारको होतीति द्वन्द्वसमासन्तो गधत्तेपिचस्स विरोधाभावोभावसाधनो चायं छन्न-सद्दो दट्ठब्बो । तत्थ सन्धिच्छेदनादीनि कत्वा वा तुलाकूटमानकूटकहापणकूटादीहि वज्जेत्वा वा गणहन्तो **थेय्यावहारको** । बलक्कारेण परसन्तकं गणहन्तो **बलावहारको** । कुसं सङ्कामेत्वा गणहन्तो **कुसावहारको** । तिणपण्णादीहि यं किञ्चि पटिच्छादेत्वा पच्छा कस्स पटिच्छन्नस्स अवहारको **पटिच्छन्नावहारको** । साटकादिभण्डवसेन, गम्भद्वारादिओकासवसेन वा परिकप्पेत्वा गणहन्तो **परिकप्पावहारको** । एत्थ पन परिकप्पितभण्डग्गहणे परिकप्पितपरिच्छेदातिक्कमे च पाराजिकं वेदितब्बं ।

इदानी पनेत्थ विनिच्छयं दस्सेतुं “**भण्डकालगधदेसेही**”तिआदि वुत्तं । एत्थ अदिन्नादाने भण्डञ्च कालो च अग्घो च देसो च तेहि च परिभोगेन च विनिच्छयो कातब्बोति अत्थो । तत्थ अवहट्ठभण्डस्स सस्सामिकस्सामिकभावं सस्सामिकेपि सामिकानं सालयनिरालयभावञ्च उपपरिक्खित्वा सालयकाले चे अवहट्ठं, भण्डं अग्घापेत्वा कातब्बो विनिच्छयो **भण्डेन विनिच्छयो** । निरालयकाले चे अवहट्ठं, पाराजिकं नत्थि, सामिकेसु पुन आहरापेत्तेसु दातब्बं । तदेव हि भण्डं कदाचि महग्घं, कदाचि अप्पग्घं, तस्मा यस्मिं काले भण्डं अवहट्ठं, तस्मिंयेव काले यो तस्स अग्घो, तेन कातब्बो विनिच्छयो **कालेन विनिच्छयो** । नवभण्डस्स यो अग्घो, सो पच्छा परिहायति, तस्मा सब्बदा पकतिअग्घवसेन अकत्वा कातब्बो विनिच्छयो **अग्घेन विनिच्छयो** । भण्डुद्धानदेसे भण्डं अप्पग्घं होति, अज्जत्थ महग्घं, तस्मा यस्मिं देसे भण्डं अवहट्ठं, तस्मिंयेव देसे अग्घेन कातब्बो विनिच्छयो **देसेन विनिच्छयो** । परिभोगेन साटकादिनो भण्डस्स अग्घो परिहायति, तस्मा तस्स परिभोगवसेन परिहीनापरिहीनभावं उपपरिक्खित्वा कातब्बो विनिच्छयो **परिभोगेन विनिच्छयो** ।

दुतियं ।

५-७. इदानी ततियं दस्सेतुं “**मनुस्सविग्गह**”न्तिआदि आरब्धं । तत्थ **मनुस्सविग्गहं** कललतो पट्टाय जीवमानकमनुस्सजातिकानं सरीरं । **चिच्च** पाणोति सज्जाय सद्धियेव “वधामि न”न्ति वधकचेतनाय चेतत्वा पक्कप्पेत्वा । **जीविता वा वियोजयेति** यो भिक्खु जातिउण्णंसुना समुद्धटतेलबिन्दुमत्तं कललरूपकाले तापनादीहि वा ततो वा उद्धमपि तदनुरूपेण उपक्कमेन रूपजीवितिन्द्रियोपक्कमे सति तदायत्तवुत्तिनो अरूपजीवितस्सापि वोरोपनसम्भवतो उभयजीविता वोरोपेय्य । **वा**-सद्दो विकप्पे । **मरणचेतनोति** मरणे चेतना यस्स सो मरणाधिप्पायो । **सत्थहारकन्ति** जीवितं हरतीति हारकं, सत्थञ्च तं हारकज्जाति सत्थहारकं, तं । **अस्स** मनुस्सविग्गहस्स । **उपनिक्खिपेति** समीपे निक्खिपेय्य वा । एतेन

थावरप्पयोगं दस्सेति । **गाहेय्य मरणूपायन्ति** “सत्थं वा आहर, विसं वा खादा”तिआदिना नयेन मरणत्थाय उपायं गाहापेय्य वा । एतेन आणत्तिप्पयोगो दस्सितो । **वदेय्य मरणे गुणन्ति** कायवाचादूतलेखाहि “यो एवं मरति, सो धनं वा लभती”तिआदिना नयेन मरणे गुणं पकासेय्य वा । उभयत्थ अधिकारवसेन वा-सद्दो आहरितब्बो । सो भिक्खु चुतोति सम्बन्धो, सासनतोति विज्जायति ।

इदानीं पनस्स छब्बिधे पयोगेदस्सेतुं “**पयोगा**”तिआदिमाह । तत्थ साहत्थि...पे०... इद्धिविज्जामया पयोगाति इमे छ पयोगाति सम्बन्धो । क-कारलोपेन पनेत्थ “**साहत्थी**”ति वुत्तं । अथ वा अनेकत्थे अनेकतद्धितसम्भवेन सहत्थस्सायं पयोगो साहत्थीति पदसिद्धि वेदितब्बा । साहत्थि च निस्सग्गो च आणत्ति च थावरो चाति द्वन्दो । इद्धि च विज्जा च, तासमिमेति **इद्धिविज्जामया**, इद्धिमयो विज्जामयोति वुत्तं होति । **पयोगाति** इमे छप्पयोगा नाम होन्तीति अत्थो । तत्थ सयं मारेन्तस्स कायेन वा कायप्पटिबद्धेन वा पहरणं **साहत्थिको** पयोगो । दूरे ठितं मारेतुकामस्स कायादीहि उसुसत्तिआदीनं निस्सज्जनं **निस्सग्गो** । “असुकं नाम मारेही”तिआदिना आणापेन्तस्स आणापनं **आणत्ति**, ओपातखणनं अपस्सेनसंविधानं असिआदीनं उपनिक्खपनादि **थावरो** । मारणत्थं कम्मविपाकजाय इद्धिया पयोजनं **इद्धिमयो** । कम्मविपाकजिद्धि च नामेसा राजादीनं राजिद्धिआदयो । तत्थ पितुरज्जो सीहळिन्दस्स दाठाकोटनेन चूळसुमनकुटुम्बियमारणे राजिद्धि दट्टब्बा, तदत्थमेव अथब्बणादिविज्जाय परिजप्पनं **विज्जामयो** पयोगो ।

एवं छप्पयोगे दस्सेत्वा तेसु आणत्तिप्पयोगस्स नियामके दस्सेतुं “**काला**”तिआदि वुत्तं । तत्थ यथावुत्तं आणत्ति नियमेन्ति सङ्केतविसङ्केततावसेन परिच्छिन्दन्तीति **आणत्तिनियामका** । ते पन कालो च वत्थु च आवुधञ्च इरियापथो चाति चत्तारो, तथा किरियाविसेसो ओकासोति गणनपरिच्छेदवसेन छ होन्तीति अत्थो । तत्थ **कालो** पुब्बण्हादि योब्बनादि च । **वत्थु** मारेतब्बो सत्तो । **आवुधं** असिआदि । **इरियापथो** मारेतब्बस्स गमनादि । **किरियाविसेसो** विज्झनादि । **ओकासो** गामादि । यो हि “अज्ज, स्वे”ति अनियमेत्वा “पुब्बण्हे मारेही”ति वुत्तो यदा कदाचि पुब्बण्हे मारेति, नत्थि विसङ्केतो । यो पन “पुब्बण्हे”ति वुत्तो मज्झन्हादीसु मारेति, विसङ्केतो होति, आणापकस्स अनापत्ति । एवं कालस्स सङ्केतविसङ्केततावसेन नियामकता वेदितब्बा । इमिनाव नयेन वत्थुआदीसुपि विनिच्छयो वेदितब्बोति ।

ततियं ।

८-९. इदानीं चतुत्थं दस्सेतुं “**ज्ञानादिभेद**”न्तिआदिमाह । तत्थ अत्तनि नोसन्तं अत्तुपनायिकञ्च पच्चुप्पन्नभवस्सितञ्च अज्जापदेसरहितञ्च ज्ञानादिभेदं कोट्टासं कत्वा वा एकेकं कत्वा वा कायेन वा वाचाय वा विज्जत्तिपथे दीपेन्तो नाधिमानिको जाते चुतो भवेति सम्बन्धो । तत्थ **अत्तनि** सकसन्ताने **नोसन्तं** अनुप्पन्नत्तायेव अविज्जमानं, एत्थ नोसन्तोति अत्थे तप्पुरिसो । **ज्ञानादिभेदन्ति** ज्ञानं आदि यस्स “विमोक्खसमाधि समापत्ति जाणदस्सन मग्गभावना फलसच्छि किरियाकिलेसप्पहानविनीवरणताचित्तस्स सुज्जागारे अभिरती”ति (पारा० १९८) वुत्तस्स सो ज्ञानादि, सोव भेदो विसेसोति समासो । तं ज्ञानादिभेदं उत्तरिमनुस्सधम्मं । **अत्तुपनायिकन्ति** “अयं मयि अत्थी”ति आरोचनवसेन अत्तनि उपनीयति, “अहं वा एत्थ सन्दिस्सामी”ति अत्ता उपनीयति एत्थ धम्मोति वा अत्तुपनायिको, ज्ञानादिभेदो, तं । **पच्चुप्पन्नभवस्सितन्ति** पच्चुप्पन्नभवो नाम इदानीं वत्तमानो अत्तभावो, तन्निस्सितोति समासो, सो च ज्ञानादिभेदोयेव, तं ।

अज्जापदेसरहितन्ति “यो ते विहारे वसि, सो भिक्खु पठमं ज्ञानं समापज्जी”तिआदिना (पारा० २२०) नयेन अज्जस्स अपदेसो, तेन रहितो चत्तोति तप्पुरिससमासो, सो रहितो तेनाति वा बहुब्बीहि, ज्ञानादिभेदोव, तं । **कोट्टासं कत्वा**

वाति “पठमं ज्ञानं दुतियं ज्ञानं समापज्जिं, पठमं ज्ञानं ततियं ज्ञानं समापज्जिं”न्तिआदिना नयेन कोट्टासं कत्वा वा ।
एकेकं कत्वा वाति “पठमं ज्ञानं समापज्जिं, दुतियं ज्ञानं समापज्जिं”न्तिआदिना नयेन एकेकं कत्वा वा । एत्थ च एकन्ति
 ठिते विच्छायं द्वित्तं । एत्थ पन कत्वाति करणकिरियाय एकेकवसेन भिन्नस्स ज्ञानादिनो अत्थस्स सम्बन्धनिच्छा विच्छाति
 वेदितब्बा । **टीकायं** पन “कोट्टासं वाति एत्थ ‘ज्ञानलाभी, विमोक्खलाभी, समाधिलाभी, समापत्तिलाभीम्ही’ति एवमादिना
 नयेन कोट्टासतो वाति अत्थो”ति च “एकेकं वाति ‘पठमस्स ज्ञानस्स लाभी, दुतियस्स ज्ञानस्स लाभीम्ही’ति एवमादिना
 नयेन एकेकं वाति अत्थो”ति च वुत्तं । सो पाळियं अट्ठकथायञ्च अवुत्तक्कमोति वेदितब्बो । **कायेन** वाति हत्थमुद्वादिवसेन
 कायेन वा । **वाचाति** एत्थ य-कारो लुत्तनिद्धिद्वो “अलज्जिता”तिआदीसु विय । **विज्जत्तिपथेति** कायवचीविज्जत्तीनं
 गहणयोग्ये पदेसे ठत्वाति अज्झाहरितब्बं । **दीपेन्तो**ति “इमिना च इमिना च कारणेन अयं धम्मो मयि अत्थी”ति
 पकासेन्तो । **नाधिमानिको**ति अप्पत्ते पत्तसज्जितासङ्घातो अधिको मानो, सो नत्थि एतस्साति नाधिमानिको, भिक्खु ।
जातेति विज्जुना मनुस्सजातिकेन सिक्खापच्चक्खाने वुत्तनयेन विज्जाते सति चुतो भवे सासनतोति विज्जायति ।
 अज्जापदेसेन दीपयतो पन थुल्लच्चयं । एत्थ च —

दुक्कटं पठमस्सेव, सामन्तमिति वणिणतं ।
 सेसानं पन तिण्णम्पि, थुल्लच्चयमुदीरितन्ति ॥

चतुत्थं ।

१०. इदानीं चतुन्नम्पि चेतेसमसंवासतं अभव्वतज्ज्य दीपेतुं “**पाराजिकेते**”तिआदि आरब्धं । एते चत्तारो **पाराजिका**
 पुग्गला **यथा पुरे** पुब्बे गिहिकाले, अनुपसम्पन्नकाले च विय असंवासाति सम्बन्धो । सह वसन्ति यस्मा सब्बेपि लज्जिनो
 एतेसु कम्मादीसु न एकोपि ततो बहिद्भा सन्दिस्सतीति एककम्मं एकुद्देसो समसिक्खताति इमे तयो संवासा नाम । तत्थ
 अपलोकनादिकं चतुब्बिधम्पि सङ्गकम्मं सीमापरिच्छिन्नेहि पकतत्तेहि भिक्खूहि एकतो कत्तब्बता **एककम्मं** नाम । तथा
 पञ्चविधोपि पातिमोक्खुद्देसो एकतो उद्दिसितब्बत्ता **एकुद्देसो** नाम । पञ्चत्तं पन सिक्खापदं सब्बेहिपि लज्जीपुग्गलेहि समं
 सिक्खितब्बभावतो **समसिक्खता** नाम । नत्थि ते संवासा एतेसन्ति **असंवासा** । “**अभब्बा**”तिआदीसु **भिक्खुभावायाति**
 तुमत्थे सम्पदानवचनं, तस्मा यथा सीसच्छिन्नो जीवितुं अभब्बो, एवं चत्तारोमे पुग्गला भिक्खुभावाय भिक्खू भवितुं
 अभब्बाति अत्थो ।

११. इदानीं परियायाणत्तीहि सम्भवन्ते दस्सेतुं “**परियायो चा**”तिआदिमाह । परियायो च आणत्ति च ततिये
 मनुस्सविग्गहे लब्भतीति सम्बन्धो । तत्थ कायादीहि यथावुत्तेहि “यो एवं मरति, सो धनं वा लभती”ति एवमादिविज्जापको
 ब्यज्जनभूतो कायवचीपयोगो परियायो । इमिना इदं दीपेति — यथा अदिन्नादाने “आदियेय्या”ति (पारा० ९२) वुत्तत्ता
 पारियायकथाय मुच्चति, न इध एवं । “संवण्णेय्या”ति (पारा० १७२) परियायकथायपि न मुच्चतीति । “**दुतिये**
पना”तिआदीसु अत्थो पाकटोयेव । एवमुपरिपि पाकटमुपेक्खिस्साम ।

१२. इदानीं मेथुनधम्मादीनं अङ्गानि दस्सेतुं “**सेवेतू**”तिआदिमाह । **सेवेतुकामताचित्तन्ति** मेथुनं सेवेतुं कामेतीति
 सेवेतुकामो, तस्स भावो नाम तण्हा, ताय सेवेतुकामताय सम्पयुत्तं चित्तन्ति तप्पुरिसो । **मेथुनधम्मस्साति** मिथुनानं
 इत्थिपुरिसानं इदन्ति मेथुनं, तमेव धम्मोति मेथुनधम्मो । इध पन उपचारवसेन पाराजिकापत्ति मेथुनधम्मो नाम । अथ वा
 मेथुनेन जातो धम्मो पाराजिकापत्ति मेथुनधम्मो, तस्स मेथुनधम्मस्स मेथुनधम्मपाराजिकापत्तिया । **अङ्गद्वयन्ति** अङ्गानं
 कारणानं द्वयं । **बुधाति** विनयधरा विज्जुनो ।

१३. मनुस्ससन्ति मनुस्सानं सं मनुस्ससं, तदायत्तवत्थुका च । एतेन पेततिरच्छानगतायत्तं निवत्तेति । **तथासज्जीति** तथा तादिसा सज्जा तथासज्जा, सा अस्स अत्थीति तथासज्जी । परायत्तसज्जिता चाति अत्थो । भावप्पधाना इमे निद्देसा, भावपच्चयलोपो वा “बुद्धे रतन”न्तिआदीसु (खु० पा० ६.३) विय । एवमुपरिपि ईदिसेसु । **थेय्यचित्तन्ति** थेनभावसङ्घातं चित्तञ्च । **वत्थुनो गरुताति** भण्डस्स पादअतिरेकपादारहभावेन गरुता च । ऊनपञ्चमासके वा अतिरेकमासके वा थुल्लच्चयं । मासके वा ऊनमासके वा दुक्कटं । **अवहारोति** पञ्चवीसतिया अवहारानं अज्जतरेन अवहरणञ्चाति इमे पञ्च **अदिन्नादानहेतुयो** अदिन्नादानपाराजिकापत्तिया अङ्गानि ।

१४. **पाणो मानुस्सकोति** मनुस्सजातिसम्बन्धो पाणो च, पाणोति हि वोहारतो सत्तो, परमत्थतो पन जीवितिन्द्रियं वुच्चति । **पाणसज्जिताति** पाणोति सज्जिता च, घातनं घातो, सो एव चेतना **घातचेतना**, “वधामि न”न्ति एवं पवत्ता सा च, तंसमुद्धितो साहत्थिकादीनं छन्नमज्जतरो **पयोगो** च, तेन पयोगेन मरणञ्चाति **एते** यथावुत्ता **पञ्च वधहेतुयो** पाणघातापज्जितब्बआपत्तिया अङ्गानीति अत्थो ।

१५. **अत्तनि असन्तताति** उत्तरिमनुस्सधम्मस्स सन्ताने अविज्जमानता च । **पापमिच्छतायारोचनाति** या सा “इधेकच्चो दुस्सीलो समानो ‘सीलवाति मं जनो जानातू’”तिआदिना (विभ० ८५१) नयेन वुत्ता पापइच्छताय समन्नागता, ताय उत्तरिमनुस्सधम्मस्स आरोचना च । **तस्साति** यस्स आरोचेति, तस्स । **मनुस्सजातिताति** मनुस्सानं जाति यस्स, तस्स भावो मनुस्सजातिता, सा च, **नज्जापदेसोति** न अज्जापदेसो अज्जापदेसाभावो च, **तदेव जाननन्ति** तद्धुणंयेव विजाननञ्चाति इमानि **पञ्च एत्थ असन्तदीपने** अस्मिं सन्ताने अविज्जमानउत्तरिमनुस्सधम्मप्पकासननिमित्ते पाराजिके **अङ्गानि** हेतुयोति अत्थो ।

१६. एवं तेसमसंवासताभब्बतादीनि दस्सेत्वा इदानी न ते चत्तारोव, अथ खो सन्तज्जेपीति ते सब्बेपि समोधानेत्वा दस्सेन्तो “**असाधारणा**”तिआदिमाह । तत्थ **असाधारणाति** पाराजिका धम्मा अधिप्पेता । तेनेव चेत्य पुल्लिङ्गनिद्देसो । तस्मा भिक्खुनीनं भिक्खूहि असाधारणा पाराजिका धम्मा चत्तारो चाति एवमेत्थ अत्थो दट्ठब्बो । उपचारवसेन तु उब्भजाणुमण्डलिकादिका पाराजिकापन्ना परिगग्हन्ति । तासु या अवस्सुता अवस्सुतस्स मनुस्सपुरिसस्स अक्खकानं अधो जाणुमण्डलानं कप्परानञ्च उपरि कायसंसग्गं सादियति, अयं **उब्भजाणुमण्डलिका** । या पन अज्जिस्सा भिक्खुनिया पाराजिकं पटिच्छादेति, सा **वज्जप्पटिच्छादिका** । या उक्खित्तकं भिक्खुं तस्सा दिट्ठिया गहणवसेन अनुवत्तति, सा **उक्खित्तानुवत्तिका** । कायसंसग्गरागेन तित्तस्स हत्थगहणं सङ्घाटिकण्णगहणं कायसंसग्गत्थाय पुरिसस्स हत्थपासे ठानं ठत्वा सल्लपनं सङ्केतगमनं पुरिसस्सागमनसादियनं पटिच्छन्नोकासवविसनं हत्थपासे ठत्वा कायोपसंहरणन्ति इमानि अट्ठ वत्थूनि यस्सा अवस्सुताय, सा **अट्ठवत्थुका** नाम ।

अभब्बका एकादस चाति एत्थ पण्डको थेय्यसंवासको तित्थियपक्कन्तको तिरच्छानगतो मातुघातको पितुघातको अरहन्तघातको भिक्खुनिदूसको सङ्घभेदको लोहितुप्पादको उभतोव्यज्जनकोति इमे अभब्बा एकादस च । तेसु **पण्डकोति** ओपक्कमिकनपुंसकपण्डका च पण्डकभावपक्खे पक्खपण्डको च इध अधिप्पेता । आसित्तउसूयपण्डकानं पन पब्बज्जा च उपसम्पदा च न वारिता । थेय्यसंवासको पन लिङ्गत्थेनकादिवसेन तिविधो । तत्थ सयं पब्बजितत्ता लिङ्गमत्तं थेनेतीति **लिङ्गत्थेनको** । भिक्खुवस्सगणनादिकं संवासं थेनेतीति **संवासत्थेनको** । सिक्खं पच्चक्खाय एवं पटिपज्जन्तेपि एसेव नयो । यथावुत्तमुभयं थेनेतीति **उभयत्थेनको** । ठपेत्वा पन इमं तिविधं —

राजदुब्भिक्खकन्तार-रोगवेरिभयेन वा ।

चीवराहरणत्थं वा, लिङ्गं आदियतीध यो॥

संवासं नाधिवासेति, याव सो सुद्धमानसो ।

थेय्यसंवासको नाम, ताव एस न वुच्चतीति॥ (महाव० अट्ठ० ११०; कङ्खा० अट्ठ० पठमपाराजिकवण्णना) ।

तित्थियपक्कन्तकादयो तु तंतंवचनत्थानुसारेण वेदितव्वा । तिरच्छानगतो पण ठपेत्वा मनुस्सजातिकं अवसेसो सब्बो वेदितव्वो । इमे एकादस पुग्गला भिक्खुभावाय अभव्वत्ता पाराजिकापन्नसदिसताय “पाराजिका”ति वुच्चन्ति । **विब्भन्ता भिक्खुनी**ति गिहिनिवासननिवत्था भिक्खुनी च । सा हि एत्तावता पाराजिका । मुदुका पिट्ठि यस्स, सो च । सो हि अनभिरतिया पीळितो यदा अत्तनो अङ्गजातं अत्तनो वच्चमुखमग्गेसु पवेसेति, तदा पाराजिको होति ।

१७-१८. लम्बमानमङ्गजातमेतस्साति **लम्बी** । सो यथावुत्तेसु पवेसितो पाराजिको । **मुखेन गणहन्तो अङ्गजातं परस्स चाति** यो अनभिरतिया पीळितो परस्स सुत्तस्स वा मतस्स वा अङ्गजातं मुखेन गणहाति, सो परस्स अङ्गजातं मुखेन गणहन्तो च । **तत्थेवाभिनिसीदन्तो**ति यो अनभिरतिया पीळितो तत्थेव परस्स अङ्गजाते वच्चमग्गेन अभिनिसीदति, सो चाति एते द्वयंद्वयसमापत्तिया अभावेपि मग्गे मग्गप्पवेसनहेतु मेथुनस्स अनुलोमिका चत्तारो च । **इधागता चत्तारो**ति इध खुद्दसिक्खायं यथावुत्ता मेथुनधम्मा पाराजिकादयो चत्तारो चाति **समोधाना** पिण्डीकरणवसेन चतुवीसति पाराजिका भवन्तीति सेसो । एत्थ च गाथाबन्धवसेन रस्सं कत्वा “**पराजिका**”ति वुत्तं । एत्थाह — मातुघातकादयो ततियं पाराजिकं आपन्ना, भिक्खुनिदूसको, मुदुपिट्ठिकादयो चत्तारो च पठमपाराजिकं आपन्ना एवाति कुतो चतुवीसतीति? वुच्चते — मातुघातकादयो हि चत्तारो इध अनुपसम्पन्ना एव अधिप्पेता । मुदुपिट्ठिकादयो चत्तारो किञ्चापि पठमपाराजिकेन सङ्गहिता, यस्मा पण एकेन परियायेन मेथुनधम्मं अप्पटिसेविनो होन्ति, तस्मा विसुं वुत्ताति ।

पाराजिकनिद्देसवण्णना निट्ठिता ।

२. सङ्गादिसेसनिद्देसवण्णना

१९. वुट्ठानस्स गरुक्ता **गरुका**ति सङ्गादिसेसा वुच्चन्ति । **नवाति** तेसं गणनपरिच्छेदो । ननु “नवा”ति कस्मा वुत्तं, “तेरसा”ति वत्तव्वन्ति? नायं दोसो, चिरेनापज्जितव्वे चत्तारो यावततियके ठपेत्वा वीतिक्कमक्खणेयेव आपज्जितव्वे पठमापत्तिका वुच्चन्तीति । इदानीं ते दस्सेतुं “**मोचेतुकामता**”तिआदि आरब्धं । तत्थ **सुक्कस्साति** आसयधातुनानत्ततो नीलादिवसेन दसविधे सुक्के यस्स कस्सचि सुक्कस्स । **मोचेतुकामता**ति मोचेतुकामताय, य-कारो लुत्तनिट्ठितो । इमिना पण वचनेन मोचनस्साद मुच्चनस्साद मुत्तस्सादमेथुनस्साद फस्सस्साद कण्डुवनस्साद दस्सनस्साद निसज्जनस्साद वाचस्साद गेहसितपेम वनभङ्गिय सङ्घातेसु एकादसस्सादेसु एकंयेव मोचनस्सादं दस्सेति ।

तत्थ मोचनाय अस्सादो सुखवेदना **मोचनस्सादो** । मुच्चने अत्तनो धम्मताय मुच्चने अस्सादो **मुच्चनस्सादो** । एवं सब्बत्थ सत्तमीतप्पुरिसेन अत्थो दट्ठव्वो । इमेहि पण नवहि पदेहि सम्पयुत्तअस्सादसीसेन रागो वुत्तो । गेहनिस्सितेसु मातादीसु पेमं गेहे सितं पेमन्ति **गेहसितपेमं**, इमिना सरूपेनेव रागो वुत्तो । सन्थवकरणत्थाय इत्थिया पेसितपुष्पादि **वनभङ्गियं**, इमिना च वत्थुवसेन रागो वुत्तो । मेथुनस्सादोपि इत्थिया गहणप्पयोगेन वेदितव्वो । सब्बत्थेव च पण चेतनानिमित्तपक्कममोचने सति विसङ्केताभावो वेदितव्वो । **उपक्कम्म** हत्थादिना निमित्ते उपक्कमित्वा । **अज्जत्र सुपिनन्तेनाति** सुपिनोयेव सुपिनन्तो “कम्ममेव कम्मन्तो”तिआदीसु विय अन्त-सदस्स तब्भाववुत्तित्ता । तं सुपिनन्तं विना

विमोचयं सुक्कं विमोचेन्तो **समणो** यो कोचि भिक्खु **गरुक्कं** गरुकापत्तिसङ्घातं सङ्घादिसेसं **फुसे** फुसेय्य, आपज्जेय्याति वुत्तं होति । एत्थ च अज्झत्तरूपबहिद्धारूपउभयरूपआकासेकटिकम्पनसङ्घातेसु चतूसु उपायेसु सति रागूपत्थम्भादीसु च कालेसु येन केनचि अङ्गजाते कम्मज्जतं पत्ते “आरोग्यत्थाया”ति आदीसु येन केनचि अधिप्पायेन अधिप्पायवत्थुभूतं यं किञ्चि सुक्कं मोचनस्सादचेतनाय एव निमित्ते उपक्कम्म मोचेन्तो सङ्घादिसेसं आपज्जतीति सब्बथा अधिप्पायो दट्ठब्बो ।

पठमो ।

२०. कायसंसगगरागवाति काये संसग्गो, तस्मिं रागो, सो अस्स अत्थीति वन्तु, कायसंसगगरागसमङ्गीति अत्थो । समणो इत्थिसज्जीति सम्बन्धो । **उपक्कम्माति** कायेन वायमित्वा । **मनुस्सित्थिं सम्फुसन्तो**ति अन्तमसो लोमेनपि परामसन्तो गरुक्कं फुसेति योजना । मनुस्सभूता अमता इत्थी **मनुस्सित्थी** । तत्थ “कायसंसगगरागवा”ति इमिना मातुपेमादिं, इत्थिया गहितमोक्खाधिप्पायज्च पटिक्खपति । इत्थिया वेमतिकस्स, पण्डकपुरिसतिरच्छानगतसज्जिस्स च थुल्लच्चयं । इत्थिया पन कायेन कायप्पटिबद्धामसने, कायप्पटिबद्धेन कायामसने च यक्खीपेतीपण्डकानं कायेन कायामसने च पुरिसतिरच्छानगतित्थीनं कायेन कायामसनेपि दुक्कटं, तथायक्खीआदीनं कायेन कायप्पटिबद्धादीसु च । मतित्थिया पन थुल्लच्चयं । इत्थिया पन फुसियमानो सेवनाधिप्पायोपि सचे कायेन न वायमति, अनापत्ति ।

दुतियो ।

२१. तथाति इत्थिसज्जी । **सुणन्तिन्ति** विज्जत्तिपथे ठत्वा अत्तनो वचनं सुणन्तिज्च । **विज्जुज्चाति** दुट्ठुल्लादुट्ठुल्लसल्लक्खणसमत्थज्च मनुस्सित्थिं । **मग्गं वाति** वच्चमग्गपस्सावमग्गानं वसेन मग्गं वा मेथुनं वा आरब्भाति सम्बन्धो । **दुट्ठुल्लवाचारागेनाति** दुट्ठा च सा असद्धम्मप्पटिसंयुत्ताय थूला च लामकजनसाधारणतायाति दुट्ठुल्ला । साव पुन वाचा दुट्ठुल्लवाचा । तस्सं अस्सादसम्पयुत्तो रागोति समासो, तेन । **ओभासित्वाति** वण्णावण्णयाचनादिवसेन असद्धम्मवचनं वत्वा । असुणन्तिया पन दूतेन वा पण्णेन वा आरोचिते अनापत्ति । तत्थ द्विन्नं मग्गानं वसेन वण्णावण्णेहि, मेथुनयाचनादीहि वा “सिखरणीसि, सम्भिन्नासि, उभतोव्यज्जनकासी”ति इमेसु तीसु अज्जतरेन अवकोसवचनेन वा ओभासन्तस्स सङ्घादिसेसो, अधक्खकउब्भजाणुमण्डलं आदिस्स वण्णादिभणने थुल्लच्चयं, तथा यक्खीपेतीपण्डकानं वच्चमग्गपस्सावमग्गे आदिस्स वण्णादिभणने मेथुनयाचनादीसुपि । तेसं पन अधक्खकादिके दुक्कटं, तथा मनुस्सित्थीनं उब्भक्खके अधोजाणुमण्डले कायप्पटिबद्धे च ।

ततियो ।

२२. अत्तकामुपट्ठानन्ति मेथुनधम्मसङ्घातेन कामेन उपट्ठानं कामुपट्ठानं । अत्तनो अत्थाय कामुपट्ठानं अत्तकामुपट्ठानं । अथ वा कामीयतीति कामं, अत्तनो कामं अत्तकामं, सयं मेथुनरागवसेन पत्थितन्ति अत्थो । अत्तकामज्च तं उपट्ठानज्चाति अत्तकामुपट्ठानं । तस्स वण्णो गुणो, तं । **वत्वाति** “यदिदं कामुपट्ठानं नाम, एतदग्गं उपट्ठानान”न्ति कामुपट्ठाने वण्णं अन्तमसो हत्थमुद्दायपि इत्थीति सज्जी पकासेत्वाति अत्थो । **वाचाति** वाचाय यकारलोपवसेन । **मेथुनयुत्तेनाति** मेथुनयुत्ताय, लिङ्गविपल्लासवसेन ताय “अरहसि त्वं मय्हं मेथुनं धम्मं दातु”न्ति आदिकाय मेथुनधम्मप्पटिसंयुत्ताय वाचाय मेथुनयाचने मेथुनरागिनोति सम्बन्धो । मेथुनेरागो, सो अस्स अत्थीति **मेथुनरागी**, तस्स । **गरु होतीति** गरुकापत्ति होतीति अत्थो । **म-**कारो पदसन्धिकरो । एत्थ पन पण्डके पण्डकसज्जिनो थुल्लच्चयं, तस्मिंयेव इत्थिसज्जिनो दुक्कटं ।

चतुर्थो ।

२३. इत्थिया वा पुरिसस्स वा सन्देसं पटिग्गहेत्वाति सम्बन्धो । **इत्थिया** वाति “दस इत्थियो मातुरक्खिता पितुरक्खिता”ति आदिना (पारा० ३०३) च “दस भरियायो धनक्कीता छन्दवासिनी”ति आदिना (पारा० ३०३) च वुत्ताय वीसतिविधाय इत्थिया वा पुरिसस्स वा तं सम्बन्धवसेन तेसं मातादीनं वा । **सन्देसन्ति** इत्थिया वा पुरिसेन वा उभिन्नं मातादीहि वा “एहि, भन्ते, इत्थिन्नामं इत्थिं वा पुरिसं वा एवं भणाही”ति वुत्तं जायम्पतिभावसन्निस्सितं सन्देसवचनं । **पटिग्गहेत्वाति** “साधू”ति कायेन वा वाचाय वा सम्पटिच्छित्वा । **वीमंसित्वाति** यत्थ पेसितो, तेसं अधिप्पायं उपपरिक्खित्वा वा उपपरिक्खापेत्वा वा । **हरं पच्चाति** इत्थी वा पुरिसो वा “साधू”ति सम्पटिच्छतु वा, मा वा, येहि पेसितो, तेसं पच्चाहरन्तो वा हरापेन्तो वा, जायम्पतिभावो होतु वा, मा वा, अकारणमेतं । इमाय तिवङ्गसम्पत्तिया सङ्गादिसेसो च, द्वीहि अङ्गेहि पण्डके च अङ्गत्तयेनापि थुल्लच्चयं, एकेन दुक्कटं । केचि पन “हरं पच्छा”ति विपाठं परिकप्पेत्वा “पच्छा हर”न्ति योजेन्ति, तं न सुन्दरं **पच्चाति** उपसगता । पदस्स उपरि अत्थे सज्जेन्तो पकासेन्तो गच्छतीति हि **उपसगो** नाम, तस्मा “पति आ”ति उपसगानं “हर”न्तिमस्स पदस्स उपरि भवितव्वन्ति ।

पञ्चमो ।

२४. **संयाचितपरिक्खारन्ति** सं अत्तना याचितो वासिआदिको परिक्खारो यस्सा, तं । **अदेसितवत्थुकन्ति** उत्तिदुतियकम्मेन अदेसितं वत्थु कुटिकरणप्पदेसो यस्साति विग्गहो, तं । **पमाणातिक्कन्तन्ति** इदानी मज्झिमस्स पुरिसस्स तिस्सो विदत्थियो सुगतविदत्थि नाम, ताय “दीघसो द्वादस विदत्थियो सुगतस्स विदत्थिया तिरियं सत्तन्तरा”ति (पारा० ३४८) एवं वुत्तप्पमाणं एकतोभागेनापि अतिक्कन्ता पमाणातिक्कन्ताति तं तिरियं चतुहत्थसङ्घातहेट्ठिमप्पमाणे सति दीघतो वुत्तप्पमाणतो केसगमत्तम्पि वड्डेतुं न वट्टति । ततो ऊनके, दीघतो च वड्डिते अयं कुटिसङ्घं न गच्छतीति । “मय्दं वासागारं एत”न्ति एवं अत्ता उद्देसो एतिस्साति **अत्तुद्देसा** । **कुटिन्ति** उल्लित्तादिकं कुटिं कत्वाति सम्बन्धो । तत्थ **उल्लित्ता** नाम अन्तो उद्धंमुखं लिता । **अवलित्ता** नाम बहि अधोमुखं लिता । उभयथा **उल्लित्तावलित्ता** । **कत्वाति** अन्तोभूतकारितत्थवसेन कारापेत्वा वा ।

तत्थायं वत्थुदेसनक्कमो — तेन कुटिकारकेन भिक्खुना कुटिवत्थुं सोधेत्वा सङ्घं उपसङ्कमित्वा एकंसं उत्तरासङ्घं करित्वा वुट्ठानं भिक्खूनां पादे वन्दित्वा उक्कुटिकं निसीदित्वा अज्जलिं पणामेत्वा **पदभाजने** (पारा० ३४९) वुत्तनयेन सङ्घं तिक्खत्तुं याचित्वा सब्बे वा सङ्घपरियापन्ना, सङ्घेन वा सम्मता द्वे तयो भिक्खू तत्थ नेतव्वा । तेहि च किपिल्लिकादीहि सोळसहि उपद्वेहि विरहितत्ता अनारम्भं अनुपद्वं द्वीहि चतूहि वा बलिबद्देहि युत्तेन सकटेन एकचक्कं निब्बोदकपतनद्वाने एकं बहि कत्वा आविज्झितुं सककुणेय्यताय “सपरिक्कमन”न्ति सल्लक्खेत्वा सचेपि सङ्घप्पहोनका होन्ति, तत्थेव, नो चे, सङ्घमज्झं गन्त्वा तेन भिक्खुना याचितेहि **पदभाजने** (पारा० ५०, ५१) वुत्ताय उत्तिदुतियकम्मवाचाय वत्थु देसेतव्वन्ति । अदेसितवत्थुकं पमाणातिक्कन्तं कुटिं करिस्सामीति सब्बप्पयोगे दुक्कटं, इदानी द्वीहि पिण्डेहि निट्ठानं गमिस्सतीति पठमपिण्डदाने थुल्लच्चयं, दुतियदानेन लेपे सङ्घटिते सचे अदेसितवत्थुका एव वा होति, पमाणातिक्कन्ता एव वा, एको सङ्गादिसेसो, सारम्भअपरिक्कमनताय द्वे च दुक्कटानीति सचे उभयविपन्ना, द्वे च सङ्गादिसेसा द्वे च दुक्कटानीति सब्बं जेय्यं ।

छट्ठो ।

२५. महल्लकन्ति सस्सामिकभावेन संयाचितकुटितो महन्तभावेन, वत्थुं देसापेत्वा पमाणातिक्कमेनापि कातब्बभावेन च महन्तताय महत्तं लाति आददातीति महल्लको । महत्तलक इति ठिते तस्स लोपो लस्स च द्वित्तं, तं । वसनं अत्थो पयोजनं **वसनत्थो**, ताय । एत्थ पन अदेसितवत्थुभावे एको सङ्गादिसेसो । सेसं अनन्तरसदिसमेव । इध च तत्थ च लेणगुहातिणकुटिपण्णच्छदनगेहेसु अज्जतरं कारेन्तस्स च कुटिम्पि अज्जस्स वासत्थाय वासागारं वा ठपेत्वा उपोसथागारादीसु अज्जतरत्थाय करोन्तस्स च अनापत्ति ।

सत्तमो ।

२६. अमूलकेन अन्तिमेन वत्थुनाति सम्बन्धो । **अमूलकेनाति** दस्सनसङ्घातस्स, सवनसङ्घातस्स, दिट्ठसुतमुतवसेन पवत्तपरिसङ्कासङ्घातस्स च मूलस्स अभावेन नत्थि मूलमेतस्साति अमूलकं, तेन । तं पन सो आपन्नो वा होतु, नो वा, एतं इध अप्पमाणं । तत्थ भिक्खुज्ज मातुगामज्ज तथारूपे ठाने दिस्वा परिसङ्कति, अयं **दिट्ठपरिसङ्का** । अन्धकारे वा पटिच्छन्ने वा भिक्खुस्स च मातुगामस्स च वचनं सुत्वा अज्जस्स अत्थिभावं अजानन्तो परिसङ्कति, अयं **सुतपरिसङ्का** । धुत्तानं इत्थीहि सद्धि पच्चन्तविहारेसु पुप्फगन्धसुरादीहि अनुभवित्वा गतट्ठानं दिस्वा “केन नु खो इदं कत”न्ति वीमंसन्तो तत्थ केनचि भिक्खुना गन्धादीहि पूजा कता होति, भेसज्जत्थाय अरिट्ठं वा पीतं, सो तस्स गन्धं घायित्वा “अयं सो भविस्सती”ति परिसङ्कति । अयं **मुतपरिसङ्का** नाम । **अन्तिमेन चाति** ततो परं वज्जाभावेन अन्ते भवत्ता अन्तिमेनेव । **वत्थुनाति** भिक्खुनो अनुरूपेसु एकूनवीसतिया पाराजिकेसु धम्मेषु अज्जतरेन पाराजिकेन धम्मेन । **च**-कारो पनेत्थ अवधारणे, तेन सङ्गादिसेसादिं निवत्तेति । अथ वा **च**-कारो अट्ठानप्पयुत्तो ।

चोदेन्तो वा चोदापेन्तोवाचाति योजेतब्बो । **चावेतुन्ति** ब्रह्मचरिया चावनत्थाय । एतेन एकं चावनाधिप्पायं गहेत्वा अवसेसे अक्कोसाधिप्पायवुट्ठापनाधिप्पायादिके सत्ताधिप्पाये पटिक्खिपति । **सुणमानन्ति** इदं “चोदेन्तो”तिआदीनं कम्मपदं, इमिना परम्मुखा चोदनं पटिक्खिपति । परम्मुखा पन सत्तहि आपत्तिक्खन्धेहि वदन्तस्स दुक्कटं । **चोदेन्तोति** “वत्थुसन्दस्सना आपत्तिसन्दस्सना संवासप्पटिक्खेपो सामीचिप्पटिक्खेपो”ति (पारा० अट्ठ० २.३८५-३८६) सङ्खेपतो वुत्तानं चतुन्नं चोदनानं वसेन सयं चोदेन्तो वा । **चोदापेन्तो वाति** परेन येन केनचि चोदापेन्तो वा । तस्मा यो भिक्खुस्स समीपे ठत्वा “त्वं मेथुनं धम्मं सेवि, अस्समणोसी”तिआदिना वत्थुसन्दस्सनवसेन वा “त्वं मेथुनधम्मापत्ति आपन्नोसी”तिआदिना आपत्तिसन्दस्सनवसेन वा “अस्समणोसि, नत्थि तया सद्धि उपोसथो वा पवारणा वा सङ्गकम्मं वा, अस्समणोसी”तिआदिना संवासप्पटिक्खेपवसेन वा अभिवादनादिसंवासे पटिक्खित्ते अस्समणोति कस्माति पुट्ठस्स “अस्समणोसी”तिआदिवचनेहि सामीचिप्पटिक्खेपवसेन वा अन्तमसो हत्थमुट्ठाय एव वापि एतमत्थं दीपयतो “करोतु मे आयस्मा ओकासं, अहं तं वत्तुकामो”ति एवं ओकासे अकारिते वाचाय सङ्गादिसेसो चेव दुक्कटज्ज, ओकासं कारेत्वा चोदेन्तस्स पन सङ्गादिसेसोव दट्ठब्बो ।

अट्ठमो ।

२७. अज्जस्साति खत्तियादिजातिकस्स परस्स । **किरियन्ति** मेथुनवीतिककमसङ्घातं किरियं । **तेनाति** अज्जस्स वीतिककमसङ्घातस्स मेथुनवीतिककमसन्दस्सनेन करणभूतेन । **लेसेनाति** यस्स जातिआदयो ततो अज्जम्पि वत्थुं लिस्सति उद्दिट्ठे वित्थारं सिलिस्सति वोहारमत्तेनेवाति जातिआदयोव “लेसा”ति वुच्चन्ति, तेन जातिलेसनामलेसादिना लेसेन । **अज्जन्ति** यो वीतिककमन्तो दिट्ठो, ततो अपरम्पि भिक्खुं चावेतुं अन्तिमेन वत्थुना चोदयन्ति सम्बन्धो । कथं? कोचि खत्तियजातियो वीतिककमन्तो दिट्ठो, ततो अज्जं अत्तनो वेरिं खत्तियजातिकं भिक्खुं पस्सित्वा तं खत्तियं जातिलेसं गहेत्वा

“खत्तियो मया दिट्ठो वीतिक्कमन्तो, त्वं खत्तियो पाराजिकं धम्मं आपन्नोसी”ति चोदेति चोदापेति वा । एवं नामलेसादयोपि वेदितब्बा । सेसा विनिच्छयकथा अट्ठमे वुत्तसदिसायेव ।

नवमो ।

२८. एत्तावता “गरुका नवा”ति उद्दिट्ठे वित्थारतो दस्सेत्वा इदानीं तेसु आपन्नेसु पटिपज्जितब्बाकारं दस्सेतुं “छादेति जानमापन्न”न्तिआदि वुत्तं । तत्थ यो भिक्खु अत्तना आपन्नं सङ्गादिसेसापत्तिं आपत्तिवसेन वा वत्थुवसेन वा जानं जानन्तो यावता यत्तकानि अहानि छादेति पटिच्छादेति, तावता तत्तकानि अहानि तस्स परिवासो होतीति एवं पदसन्धिवसेन अत्थो वेदितब्बो । तत्थ पटिच्छन्नपरिवासो सुद्धन्तपरिवासो समोधानपरिवासोति तिविधो परिवासो । तेसं पन अतिसङ्खेपनयेन मुखमत्तेपि दस्सिते वित्थारविनिच्छयपवेसोपायसम्भवो सियाति मुखमत्तं दस्सयिस्साम ।

तत्थ पटिच्छन्नपरिवासो नाम यथापटिच्छन्नाय आपत्तिया दातब्बो, तस्मा पटिच्छन्नदिवसे च आपत्तियो च सल्लक्खेत्वा सचे एकाहप्पटिच्छन्ना होति, “अहं, भन्ते, सम्बहुला आपत्तियो आपज्जिं एकाहप्पटिच्छन्नायो”तिआदिना खन्धके (चूळव० ९८-९९) आगतनयेन याचापेत्वा “सुणातु मे भन्ते सङ्घो, अयं इत्थन्नामो भिक्खु सम्बहुला आपत्तियो आपज्जिं एकाहप्पटिच्छन्नायो”तिआदिना खन्धके आगतनयेनेव कम्मवाचं वत्वा परिवासो दातब्बो । एकं आपज्जित्वा “सम्बहुला”ति विनयकम्मं करोन्तस्सापि वुट्ठातीति “सम्बहुला”ति वुत्तं । नानावत्थुकासुपि एसेव नयो । अथ द्वीहादिप्पटिच्छन्ना होन्ति, पक्खअतिरेकपक्खमासअतिरेकमाससंवच्छरअतिरेकसंवच्छरप्पटिच्छन्ना वा, “द्वीहप्पटिच्छन्नायो वा”तिआदिना वत्वा यो यो आपन्नो होति, तस्स तस्स नामज्च गहेत्वा योजना कातब्बा ।

कम्मवाचापरियोसाने च सचे अप्पभिक्खुको आवासो होति, सक्का रत्तिच्छेदं अनापज्जन्तेन वसितुं, तत्थेव “परिवासं समादियामि, वत्तं समादियामी”ति वत्तं समादाय तत्थेव सङ्घस्स “अहं, भन्ते, सम्बहुला सङ्गादिसेसा आपत्तियो आपज्जिं एकाहप्पटिच्छन्नायो”तिआदिना आरोचेत्वा पुन आगतागतानं भिक्खून् आरोचेन्तेन पकतत्तेन भिक्खुना सद्धिं एकच्छन्ने सहवासो, तेन च विनावासो, आगन्तुकादीनं उपचारगतानं अनारोचनाति एतेसु एकेनापि रत्तिच्छेदज्च वत्तभेदज्च अकत्वा परिवत्थब्बं ।

सचे न सक्का होति परिवासं सोधेतुं, निक्खित्तवत्तेन वसितुकामो होति, तत्थेव सङ्घमज्झे वा एकस्स पुगलस्स वा सन्तिके “परिवासं निक्खिपामि, वत्तं निक्खिपामी”ति परिवासो निक्खिपितब्बो । निक्खित्तकालतो पट्ठाय पकतत्तट्ठाने तिट्ठति । अथानेन पच्चूससमये एकेन भिक्खुना सद्धिं परिक्खित्तस्स विहारस्स परिक्खेपतो, अपरिक्खित्तस्स परिक्खेपारहट्ठानतो द्वे लेट्ठुपाते अतिक्कमित्वा महामगगतो ओक्कम्म पटिच्छन्नट्ठाने निसीदित्वा अन्तोअरुणेयेव वत्तं समादियित्वा आरोचेतब्बं । सचे बहि ठितानम्पि सहं सुणाति, पस्सति वा, दूरं गन्त्वापि आरोचेतब्बं, अनारोचेन्ते रत्तिच्छेदो चेव वत्तभेददुक्कटज्च । सचे अजानन्तस्सेव उपचारसीमं पविसित्वा गच्छन्ति, रत्तिच्छेदोव होति, न वत्तभेदो । अरुणे उद्दिते तस्स सन्तिके वत्तं निक्खिपित्वा विहारं गन्तब्बं । एवं याव रत्तियो पूरेन्ति, ताव परिवत्थब्बं । अयं ताव पटिच्छन्नपरिवासो ।

सुद्धन्तो दुविधो चूळसुद्धन्तो महासुद्धन्तोति । तत्थ यो “उपसम्पदतो पट्ठाय यत्तकं नाम कालं अहं सुद्धो”ति जानाति, तत्तकं अपनेत्वा ततो अवसेसे रत्तिपरिच्छेदे एकतो कत्वा दातब्बपरिवासो चूळसुद्धन्तो । यो पन सब्बसो रत्तिपरियन्तं न जानाति नस्सरति, तत्थ च वेमतिको, तस्स दातब्बो महासुद्धन्तो । आपत्तिपरियन्तं जानातु वा, मा वा, अकारणमेतं ।

समोधानपरिवासो नाम तिविधो ओधानसमोधानो अग्घसमोधानो मिस्सकसमोधानोति । तत्थ यो निड्ढितपरिवासोपि वा निड्ढितमानत्तोपि वा अनिक्खित्तवत्तो अज्जं आपत्तिं आपज्जित्वा पुरिमापत्तिया समा वा ऊनतरा वा रत्तियो पटिच्छादेति, तस्स मूलाय पटिकस्सनेन ते परिवुत्थदिवसे च मानत्तचिण्णदिवसे च ओधुनित्वा मक्खत्वा पुरिमाय आपत्तिया मूलदिवसपरिच्छेदे पच्छा आपन्नं आपत्तिं समोदहित्वा पुन आदितो पट्टाय दातब्बपरिवासो **ओधानसमोधानो** नाम । सचे कस्सचि एकापत्ति एकाहप्पटिच्छन्ना, द्वीहप्पटिच्छन्ना, एवं याव दसाहप्पटिच्छन्ना, तासं अग्घेन समोदाय तासं दसाहप्पटिच्छन्नवसेन अवसेसानं एकाहप्पटिच्छन्नादीनम्मि दातब्बपरिवासो **अग्घसमोधानो** नाम । यो पन नानावत्थुका आपत्तियो एकतो कत्वा दातब्बपरिवासो **मिस्सकसमोधानो** नाम । दानविधि पन सब्बत्थ **खन्धके** (चूळव० १३४ आदयो) आगतनयेनेव वेदितब्बो ।

एवं परिवुत्थपरिवासो भिक्खु **मानत्तं** भिक्खूनं माननभावं **छ रत्तियो** अखण्डं कत्वा **चरेय्य** करेय्य, सम्पादेय्याति वुत्तं होति । तत्थ सङ्गेन गणेन पुग्गलेन कत्तं तेन भिक्खुना सङ्गमज्जे वत्तं समादापेत्वा “अहं, भन्ते, सम्बहुला आपत्तियो आपज्जि”न्तिआदिना **खन्धके** वुत्तनयेन याचापेत्वा तत्थेव वुत्तनयेन मानत्तदानादयोपि वेदितब्बा । इमिनापि वत्तं निक्खिपितुकामेन चे वत्तं निक्खिपित्वा चतूहि पञ्चहि सङ्घि परिवासे वुत्तप्पकारं पदेसं गन्त्वा पुरिमनयेनेव हेट्ठा वुत्तं सहवासादिं अन्तमसो चतूहि ऊनत्ता ऊने गणे चरणदोसञ्च वज्जेत्वा पटिपज्जितब्बं । अप्पटिच्छन्नापत्तिकस्स पन परिवासं अदत्वा मानत्तमेव दातब्बं । एवं चिण्णं कत्तं परिनिट्ठापितं मानत्तं येन, तं भिक्खुं । वीसति सङ्घो गणो अस्साति **वीसतीगणो** दीघं कत्वा, सो **सङ्घो अब्भेय्य** सम्पटिच्छेय्य, अब्भानकम्मवसेन ओसारेय्याति वुत्तं होति, अवेय्याति वा अत्थो । एत्थापि समादानआरोचनयाचनानि, कम्मवाचा च **खन्धके** वुत्तनयेन वेदितब्बा ।

२९. एवं तेसु पटिपज्जितब्बाकारं दस्सेत्वा इदानीं छादनस्स अङ्गानि दस्सेतुं “**आपत्ती**”तिआदिमाह । तत्थ न उक्खित्तो **अनुक्खित्तो**, नत्थि अन्तरायो अस्साति **अनन्तरायो** । सकत्थे तपच्चयवसेन वा, पहुनो भावो पहुत्तं, तं अस्सत्थीति सद्धादिवसेन वा पहुत्तो । अनुक्खित्तो च अनन्तरायो च पहुत्तो चाति द्वन्दो, तेसं भावो अनुक्खित्तादिगुणो अनुक्खित्त...पे०... पहुत्तता । आपत्ति च अनुक्खित्त...पे०... पहुत्तता च **आपत्ति...पे०... पहुत्ततायो** । म-कारो पदसन्धिजो । तथा तेन पकारेन आपत्तिआदीसु चतूसु आपत्तादिपकारेन सज्जी तथसज्जी रस्सवसेन । तस्स भावो **तथसज्जिता**, यथावुत्तआपत्तादिसज्जिताति वुत्तं होति । च-कारो वुत्तसमुच्चयत्थो । कमनं पत्थनं कामो, छादेतुं कामो **छादेतुकामो** । इति यथावुत्ता नव, **अथ छादना** चाति एवं दस च तानि अङ्गानि चाति, तेहि । **अरुणुग्गमहि** अरुणसङ्घातस्स पठमबालसूरियरंसिनो उग्गमने सति **छन्ना** होति, आपत्तीति सेसो ।

तत्थायमधिप्पायो — यो भिक्खु राजचोरअग्गिउदकमनुस्सअमनुस्सवाळसरीसपजीवितब्रह्मचरियन्तरायानं दसन्नमेकस्सापि नत्थिताय अनन्तरायिको समानो अनन्तरायिकसज्जी हुत्वा भिक्खुनो सन्तिकं गन्तुज्जेव आरोचेतुज्ज सक्कुण्येय्यताय पहु समानो पहुसज्जी हुत्वा तिविधउक्खेपनीयकम्माकरणेन अनुक्खित्तो समानो अनुक्खित्तसज्जी हुत्वा गरुकापत्तीति सज्जी गरुकंयेव आपत्तिं छादेतुकामो हुत्वा छादेति, तस्सायं आपत्ति च छन्ना होतीति । सचे पनेत्थ अनापत्तिसज्जी वा होति अज्जापत्तिक्खन्धसज्जी वा वेमतिको वा, अच्छन्ना होन्ति । आरोचेन्तेन पन “मम एकापत्तिं आपन्नभावं जानाही”तिआदिना नयेन आरोचेतब्बं । सचे पन वत्थुसभागापत्तिकस्स आरोचेति, ताव तप्पच्चया दुक्कटं आपज्जति ।

सङ्घादिसेसनिद्देसवण्णना निड्ढिता ।

३. चीवरनिद्देसवण्णना

३०. “खोमञ्च कोसेय्यञ्चा”तिआदिना नपुंसकविगगहेन द्वन्द्वे कते **खोम...पे०... भङ्गानि** । तत्थ **खोमन्ति** गच्छजाति । उपचारतो पन खोमेन खोमसुत्तेन वायितन्ति तद्धितेन उपचारेन वा खोमं खोमपटचीवरं, तथा अवसेसानि । **साणं** साणवाकसुत्तेहि वायितं चीवरं । **भङ्गं** खोमसुत्तादीनि सब्बानि एकच्चानि वा वोमिस्सेत्वा वायितचीवरं । वाकमयमेव वाति केचि । **कम्बलन्ति** मनुस्सलोमं वाळलोमञ्च ठपेत्वा सेसलोमेहि वायितं । **एतानीति** खोमादीनि यथावुत्तानि । सह अनुलोमेहीति **सानुलोमानि** । जातितो कप्पियानि **छ** चीवरानि भवन्ति ।

३१. इदानीं “**दुकूलं**”न्तिआदिना तेसं अनुलोमानि दस्सेति । तत्थ **दुकूलन्ति** दुकूलसङ्घातेन केनचि वाकविसेसेन वायितं चीवरं । **चेवाति** समुच्चये, सो उपरि आकट्ठितब्बो । **पट्टण्णन्ति** पट्टण्णेसु जातं पट्टण्णं । देसवाचिनो बहुवचनन्ताति बहुवचनेन विगगहो । तथा सोमारा च चीना च, तेसु जातं **सोमारचीनजं** । इमानि तीणि पाणकेहि कतसुत्तमयानि । एहिभिकखूनं पुञ्जिद्धिया जातं **इद्धिजं**, तं पन खोमादीनं अञ्जतरं । **देवदिन्नन्ति** देवेहि दिन्नं कप्परुक्खे निब्बत्तं चीवरं । तदेतं दुकूलादि तस्स तस्स यथावुत्तस्स खोमादिनो अनुलोमिकं होति । तत्थ लोमानि अनुगतं अनुलोमं, यथा सेसलोमानि अनुगतं लोमं तदनुकूलत्ता “अनुलोम”न्ति वुच्चति, तथा तंजातियकं येसं केसञ्चि अनुकूलं सब्बम्पि रुळ्हीवसेन “अनुलोम”न्ति वुच्चति । तमेव **अनुलोमिकं**, अनुकूलन्ति अत्थो । कथं? दुकूलं साणस्स अनुलोमं, पट्टण्णादीनि तीणि कोसेय्यस्स अनुलोमानि, इद्धिजं देवदिन्नञ्च खोमादीनमनुलोमन्ति ।

३२-३. एवं सानुलोमानि चीवरानि दस्सेत्वा इदानीं अधिद्धानादिकं दस्सेतुं “**तिचीवरं**”न्तिआदिमाह । तत्थ अवुत्तेपि अवस्सं वत्तब्बताय सब्बत्थ च-सद्दो अज्झाहरितब्बो, तिचीवरञ्च...पे०... कण्डुच्छादिञ्च अधिद्वेय्य न विकप्पेय्याति सम्बन्धो । तत्थ तिण्णं चीवरानं समाहारो **तिचीवरं** । परिक्खारञ्च तं चोळञ्चाति **परिक्खारचोळं** । वस्सस्स योग्गा वस्सिका, साव साटिका **वस्सिकसाटिका** । पुञ्छति अनेनाति पुञ्छनं, मुखस्स पुञ्छनं मुखपुञ्छनं । निसीदन्ति एत्थाति निसीदनं, मुखपुञ्छनञ्च निसीदनञ्च **मुखपुञ्छननिसीदनं** । सयनसुखादिं पटिच्च अत्थरीयतीति पच्चत्थरणं, तदेव **पच्चत्थरणकं** । कण्डुं छादेतीति **कण्डुच्छादि** । अधिद्वेहेति “इमं सङ्घाटिं अधिद्वामी”तिआदिना नवन्नं नामं गहेत्वा अधिद्वेय्य । न **विकप्पेय्याति** तस्स तस्स नामं गहेत्वा न विकप्पेय्य, तस्स तस्स पन नामं अगगहेत्वा “इमं चीवरं तुय्हं विकप्पेमी”ति विकप्पेय्याति अधिप्पायो । **एत्थाति** इमेसु नवसु चीवरेसु । **तिचीवरन्ति** तिचीवरनामेन अधिद्वितं । तथा हि अधिद्धानतो पुब्बे विसुं तिचीवरं नाम नत्थि सङ्घाटिआदिप्पहोनकस्स पच्चत्थरणादिवसेनापि अधिद्घातुं अनुज्जातत्ता । तं **विना एकाहं** एकदिवसम्पि । न **वसेय्याति** अलद्धसम्मुतिको भिकखु अविप्पवाससीमतो अञ्जत्थ वासं न करेय्याति अत्थो । एवं सति तिचीवरञ्च निस्सज्जितब्बं होति, पाचित्तियञ्च आपत्तिं आपज्जतीति दीपेति । निसीदनं विना चातुमासं न वसेय्याति सम्बन्धो । चतुन्नं मासानं समाहारो चतुमासं, तमेव **चातुमासं** । तं अच्चन्तसंयोगवसेन ।

३४. इदानीं “**इमं**”न्तिआदिना “अधिद्वेय्या”ति वुत्तमधिद्धानं दस्सेति । सङ्घाटिं “इमं सङ्घाटिं अधिद्वामी”ति अधिद्वेहेति सम्बन्धो । तत्थ **अधिद्वेहेति** हत्थपासे ठितं एवं अधिद्वेय्य । **अहत्थपासन्ति** हत्थस्स पासो समीपो हत्थपासो, अट्टेय्यहत्थम्भन्तरो । द्वादसहत्थम्भन्तरोतिपि वदन्ति । नत्थि हत्थपासो एतिस्साति अहत्थपासा, तं **एतन्ति** अधिद्वेहेति सम्बन्धो । किं वुत्तं होति? अन्तोगम्भे वा उपरिपासादे वा तदहेव गन्त्वा निवत्तनयोगे पदेसे वा ठितं चीवरं सल्लक्खेत्वा “एतं सङ्घाटिं अधिद्वामी”ति अधिद्वेय्याति वुत्तं होति । ततो दूरे ठितम्पि अधिद्घातब्बन्तिपि वदन्ति । **सेसेसुपीति** उत्तरासङ्गादिकण्डुप्पटिच्छादिपरियन्तेसुपि अवसेसचीवरेसु । **अयं नयोति** अयमेव नयो । यथा सङ्घाटिया, एवं “इमं

उत्तरासङ्गं अधिद्वामी”ति आदि वृत्तनयोवाति वृत्तं होति । अधिद्वहन्तेन पन हत्थेन गहेत्वा कायविकारं करोन्तेन “इमं सङ्घाटिं अधिद्वामी”ति चित्तेन आभोगं कत्वा कायेन वा अधिद्वान्तब्बं, वचीभेदमत्तं कत्वा वाचाय वा । परिक्खारचोळं नाम पाटेक्कं निधानमुखन्ति तिचीवरं परिक्खारचोळम्पि अधिद्वान्तुं वट्टतीति ।

३५. इदानी एवं अधिद्वहतो अज्जं लद्धा अधिद्वान्तुकामेन पच्चुद्धरित्वा अधिद्वान्तब्बन्ति दस्सेतुं “अधिद्वहन्तो”ति आदिमाह । तत्थ सङ्घाटि पभुति आदि यस्स तं सङ्घाटिप्पभुति । एतं “अधिद्वहन्तो”ति एत्थापि “अधिद्वेय्या”ति एत्थापि कम्मपदं, “पुब्बचीवर”न्ति एत्थ पन विसेसनं हुत्वा तिद्वति । पच्चुद्धरित्वाति परिच्चजित्वा । परिक्खारचोळनामेन अधिद्वहित्वा ठपितवत्थेहि सङ्घाटिआदीनि करोति, निद्विते रज्जे च कप्पे च इमं परिक्खारचोळं पच्चुद्धरित्वा पुन अधिद्वान्तब्बानि । पत्ताधिद्वहनेति पत्तस्स अधिद्वाने । तथाति च यथा चीवरे, तथा पत्तेपि अधिद्वानादिकं सब्बन्ति अत्थो । एत्थ पन “इमं पत्तं, एतं पत्तं”न्ति वा विसेसो ।

३६. इदानी पच्चुद्धारविधिं दस्सेतुं “एत”न्ति आदिमाह । तत्थ इमं व इति वा-सद्दो रस्सं कत्वा निद्विट्ठो, सो इति-सद्दतो परं योजेतब्बो, तस्मा “एतं सङ्घाटिं पच्चुद्धरामी”ति वा “इमं सङ्घाटिं पच्चुद्धरामी”ति वा संसेति सम्बन्धो वेदितब्बो । संसेति वदेय्य । एवन्ति यथा नामेन सङ्घाटि पच्चुद्धरितब्बा, तथा उत्तरासङ्गादीनीति अत्थो । विदूति पच्चुद्धरेतिमस्स कत्तुपदं, पज्जवाति अत्थो । सब्बत्थापि दूरासन्नतादी वृत्तनयेन वेदितब्बा ।

३७-८. इदानी सङ्घाटिआदीनं छन्नं पमाणपरिच्छेदं दस्सेति “सङ्घाटी”ति आदिना । पच्छिमो अन्तो पच्छिमन्तो, तेन, पच्छिमकोटियाति अत्थो । दीघसोति दीघतो । मुट्ठिया सहितं पच्चकं यस्सा सा मुट्ठिपच्चका, लिङ्गविपल्लासवसेन पन मुट्ठिपच्चको । मुट्ठि-सद्देनेत्थ उपचारवसेन कतमुट्ठिको हत्थोव वृत्तो । सुगतस्स चीवरतो ऊनाति समासो । अपीति वृत्तसमुच्चये, तेन यथावृत्तपच्छिमप्पमाणा च अयच्च उत्तमप्पमाणाति अत्थो । “पच्छिमन्तेना”ति इदं मुट्ठित्तिकच्च तिरियन्ति एत्थापि अनुवत्तेत्वा अत्थो वेदितब्बो । च-सद्दो “उत्तमन्तेन सुगतचीवरूनापि वट्टती”ति इदं समुच्चिनोति । तत्थ इदानी मज्झिमस्स पुरिसस्स तिस्सो विदत्थियो एका सुगतविदत्थि, तां विदत्थिया नव विदत्थियो दीघतो सुगतचीवरप्पमाणं, तिरियं छ विदत्थियो, तं पन वट्टकिहत्थेन दीघतो तेरस हत्था एका च विदत्थि, तिरियतो नव हत्था होन्ति । तंवसेन उभयत्थ ऊनता विज्जातब्बा ।

उत्तरासङ्गोपि तत्तकोवाति दस्सेतुं “तथा एकंसिकस्सपी”ति आह । एको अंसो एकंसो, तत्थ कातब्बन्ति तद्धिते एकंसिकं । “अन्तरवासको”च्चादिना निवासनं दस्सेति । तत्थ अन्तरं मज्झपदेसो, अन्तरे मज्झे कटिप्पदेसे वासो वत्थं अन्तरवासो, सोयेव अन्तरवासको । चापीति समुदायो, एको वा समुच्चयो । अट्ठेन ततियो भागो अट्ठेय्यो । एत्थ द्विन्नं हत्थकोट्टासानं सम्पुण्णानं ततियकोट्टाससंसिज्जने करणभूता अट्ठ-सद्दनिद्विट्ठा या विदत्थि, साव ततियोति निद्विट्ठोति उपट्ठहत्थसङ्घातो ततियो भागो अट्ठेय्यो । सो च नानन्तरेन द्विहत्थततियता लब्धतीति द्वे हत्था, एका च विदत्थि अट्ठेय्यो । तंसन्नियोगेन पनेत्थ अन्तरवासकोव अट्ठेय्योति वेदितब्बो । द्वे हत्था यस्साति बाहिरत्थसमासो । पारुपनेनापि सक्का नाभिं पटिच्छादेतुन्ति “द्विहत्थो”ति वृत्तं । वा-सद्दो अट्ठेय्यं विकप्पेति । तिरियस्स अन्तोति छट्ठीतप्पुरिसो, तिरियमेव अन्तोति वा कम्मधारयो “गामन्तो”ति आदीसु विय ।

३९. “निसीदनस्सा”ति आदिना निसीदनचीवरं दस्सेति । एत्थ निसीदनं नाम समे भूमिभागे एळकलोमानि उपरूपरि सन्थरित्वा कज्जिकादीहि सिञ्चित्वा कतो द्वीसु ठानेसु फालितत्ता तीहि दसाहि युत्तो परिक्खारविसेसो । विदत्थी द्वेति द्वे विदत्थी । विसालतो पुथुलतो ।

४०. “कण्डुप्पटिच्छादी”ति आदिना कण्डुप्पटिच्छादिं दस्सेति । तत्थ कण्डूति हि न अत्थतो नानं, तग्गहणेन पनेत्थ पिळकस्सावथुल्लकच्छाबाधं गहति । कण्डुं यथावुत्तं पिळकादिं पटिच्छादेतीति कण्डुप्पटिच्छादि । पटिच्छदनं वा पटिच्छादो, यथावुत्तकण्डुया पटिच्छादो कण्डुप्पटिच्छादो, सो अस्स अत्थीति कण्डुप्पटिच्छादी, तस्स । तिरियन्ति तिरियतो ।

४१. “वस्सिका”ति आदिना वस्सिकसाटिकं दस्सेति, तं सुविज्जेय्यं ।

४२. एवं पमाणवन्तानं पमाणं दस्सेत्वा वुत्तप्पमाणातिक्कमे दोसं, केसज्जि पमाणाभावगणनाभावज्ज दस्सेतुं “एत्था”ति आदिमाह । तत्थ एत्थाति वुत्तप्पमाणवन्तेसु चीवरेसु । तदुत्तरि ततो वुत्तप्पमाणतो उत्तरि निपातेन उत्तरि-सहेन तप्पुरिसो । करोन्तस्स सम्पादेन्तस्स । छेदनपाचितीति छेदनेन सहिता पाचित्ति, अतिरेकं छिन्दित्वा पाचित्तियं देसेतब्बन्ति वुत्तं होति । वुत्तप्पमाणतो पन अतिरेकज्ज ऊनकज्ज “परिक्खारचोळ”न्ति अधिद्वातब्बं । येन मुखं पुञ्छन्ति, तं मुखसम्बन्धीति मुखस्स चोळन्ति समासे द्वन्दो । आकङ्खितं इच्छितं पमाणन्ति कम्मधारयो । तमेतेसमत्थीति आकङ्खितप्पमाणिका । एत्थ च तिचीवरादीसु अवुत्तेपि गणनविभागे पच्चत्थरणमुखपुञ्छनपरिक्खारचोळे ठपेत्वा आदितो पट्टाय छक्कमेकेकमेव वट्टति । मुखपुञ्छनचोळानि पच्चत्थरणानि च बहूनिपीति विज्जातब्बं ।

४३. गणनाति एत्थ नपुंसकस्स इत्थिवचनेन योगाभावा “न दीपिता”ति लिङ्गं विपरिणामेत्वा सम्बन्धितब्बं, अट्टकथायं न पकासिताति अत्थो । तिण्णं पनेतेसं उक्कट्टपरिच्छेदवसेनेव वुत्तं, विकप्पनूपगपच्छिमेन पच्छिमप्पमाणं अत्थियेव । इदानि यस्मा तत्थ तं सब्बं न दीपितं, तस्मा विकप्पनूपगथविकादि सब्बं एकं “परिक्खारचोळ”न्ति, बहूनि एकतो कत्वा “परिक्खारचोळानी”तिपि वत्वा अधिद्वातब्बन्ति दस्सेन्तो “तथा”ति आदिमाह । इमिना परिक्खारचोळं नाम पाटेक्कं निधानमुखन्ति दस्सेति । थविकादिं थविका आदि यस्स परिस्सावनादिनोति समासो । विकप्पस्स उपगं विकप्पियं, तज्ज उपरि वक्खति ।

४४. इदानि तिण्णं चीवरानं पटिभागं दस्सेतुं “अहता”ति आदि आरब्धं । तत्थ अहतेन नवेन अधोतेन कप्पं सदिसं अहतकप्पं, एकवारधोतं । अहतज्ज अहतकप्पज्ज अहताहतकप्पानि, वत्थानि, तेसं । द्वे गुणा पटलानि यस्स साति दुगुणा । “गुणो पटलरासीसू”ति हि अभिधानप्पदीपिका । दुगुणा दुपट्टा, उत्तरस्मिं देहभागे आसज्जीयतीति उक्करासङ्गो । एकच्चं एकपट्टं अस्स अत्थीति एकच्ची, एकपट्टोति अत्थो । निपातो वा एकच्चीति । तथाति समुच्चये, अन्तरवासको चाति वुत्तं होति । उपमायं वा, यथा उत्तरासङ्गो एकच्चियो, एवं अन्तरवासकोति अत्थो ।

४५. “उतू”ति अनेकउतु गहिताति उतुतो दीघकालतो उद्धटा उतुद्धटा, तेसं पिलोतिकानन्ति अत्थो । सेसाति उत्तरासङ्गान्तरवासका । पंसु विय कुच्छितं उलति पवत्ततीति पंसुकूलं, रथिकासुसानसङ्कारकूटादीनं यत्थ कत्थचि ठितं चोळखण्डं, तस्मिं । या या रुचीति अब्ययीभावे यथारुचि, यावदत्थं सतपट्टम्पि वट्टतीति अधिप्पायो ।

४६. इदानि तीसु छिन्दित्वा कातुं अप्पहोन्तेसु कातब्बविधिं दस्सेतुं “तीसू”ति आदिमाह । तत्थ तिचीवरसमुदायतो एकदेसभूतानं द्विन्नमेकस्स च सङ्खागुणेन निद्धारियमानत्ता तीसूति निद्धारणे भुम्मं । एकवचनस्स बह्वत्थेन योगाभावतो द्विचीवरसङ्खातबह्वत्थवसेन वचनं विपरिणामेत्वा यानि पहोन्ति, तानि द्वे वापि छिन्दितब्बानि, यं पहोति, तं एकं वा छिन्दितब्बन्ति योजेतब्बं । पहोन्तीति पच्छिमचीवरप्पमाणछिन्नकानि पहोन्ति । अपीति सम्भावने, तीसु का कथाति अत्थो । अन्वाधिन्ति आगन्तुकपत्तं । अनु पच्छा आधीयतीति अन्वाधि, यं चीवरस्सोपरि सङ्घाटिआकारेन आरोपेतब्बं ।

अनादिण्णन्ति अनारोपितं अन्वाधिकं । न धारेय्याति इमिना यदि धारेय्य, दुक्कटन्ति दीपेति ।

४७-८. इदानीं “तिचीवरं न वसेय्य विनेकाह”न्ति वुत्तानं तिण्णं अविप्पवासलक्खणं दस्सेतुं “गामे”तिआदिना उदोसितसिक्खापदे (पारा० ४७१ आदयो) वुत्तपरिहारमाह । तत्थ गामे वा...पे०... विहारे वा तिचीवरं निक्खिपित्वाति सम्बन्धो । तत्थ “पटो दट्ठो”तिआदीसु विय अवयवेपि समुदायवोहारवसेन तीसु एकम्पि “तिचीवर”न्ति वुत्तं । भिक्खुसम्मुतियञ्जत्राति सङ्घेन गिलानस्स भिक्खुनो दीयमानं चीवरेन विप्पवाससम्मुतिं विना । विप्पवत्थुन्ति एकूपचारनानूपचारगामादितो बहि, अथ वा निवेसनादीनं, तत्थ च गम्भोवरकानं चीवरस्स वा हत्थपासं अतिक्कम्म चीवरेन विप्पयुत्तो हुत्वा वसितुं । एत्थ च गामादीनं एकूपचारनानूपचारता एककुलनानाकुलसन्तकस्स गामादीनो परिक्खेपस्स, परिक्खेपोकासस्स च वसेन सत्थअब्भोकासानं सत्तब्भन्तरवसेन च वेदितब्बा । तत्थ एको अब्भन्तरो अट्ठवीसतिहत्थो होति । एत्थ च निवेसनादीनि गामतो बहि सन्निविट्ठानीति दट्ठब्बं विसुं गामस्स गहितत्ता, तथा उदोसितादीहि अञ्जं निवेसनं ।

तत्थ उदोसितो नाम यानादीनं भण्डानं साला । पासादो दीघपासादो । हम्मियं मुण्डच्छदनपासादो । नावा च अट्ठो च माळो च आरामो च नावा...पे०... आरामं, तस्मिं । अट्ठो नाम पटिराजादीनं पटिबाहनत्थं इट्ठकाहि कतो बहलभित्तिको चतुपञ्चभूमिको पतिससयविसेसो । माळो एककूटसङ्गहितो चतुरस्सपासादो । आरामो पुप्फारामो वा फलारामो वा । सत्थो च खेतञ्च खलज्वाति द्वन्दो । सत्थो नाम जङ्घसत्थो वा सकटसत्थो वा । खलं वुच्चति धञ्जकरणं । दुमो नाम दुममूलं छायाय फुट्टोकासो उपचारवसेन । अब्भोकासो पन अगामके अरञ्जेव अधिप्पेतो ।

४९. इदानीं “एतं...पे०... सङ्घाटि”न्तिआदिना नवन्नमेव पच्चुद्धारो वुत्तो, न पन तेसं कालपरिच्छेदोति तं दस्सेतुं “रोगा”तिआदि आरद्धं । तत्थ देवदत्तो दत्तोति नामेकदेसेनापि नामवोहारतो वस्सिकसाटिकाव “साटिका”ति पकरणवसेन गम्ममानत्थत्ता वुत्ता । कण्डुप्पटिच्छादिका च रोगवस्सानपरियन्ता । रोगा च वस्साना च मासा रोगवस्साना, ते तदतिक्कमेन पच्चुद्धरितब्बताय परियन्ता यासन्ति विग्गहो ।

किं वुत्तं होति? वस्सिकसाटिका वस्सानमासातिक्कमे कत्तिकपुण्णमाय एव पच्चुद्धरितब्बा । तथा कण्डुप्पटिच्छादिका आबाधेसु वूपसन्तेसूति वुत्तं होति । “पच्चुद्धरित्वा विकप्पेतब्बा”ति हि अट्ठकथायं (पारा० अट्ठ० २.४६९) वुत्तं । एत्थ पन केचि आचरिया “पच्चुद्धरित्वाति वस्सिकसाटिकभावतो अपनेत्वा”ति वदिंसु, तं न युज्जति । पच्चुद्धारविनयकम्मविसयेयेव पच्चुद्धार-सदस्स दिट्ठत्ता, “चातुमासं अधिट्ठातुं ततो परं विकप्पेतु”न्ति (महाव० ३५८) पाळिवचनतो च । “चातुमासं अधिट्ठातु”न्ति च चतुन्नं मासानं अधिट्ठानेन सह अच्चन्तसंयोगो दस्सितोति न तेन अधिट्ठानभेदो विज्जायति । तेनेव कुरुन्दट्ठकथायम्पि “वस्सानं चातुमासं अधिट्ठातुं, ततो परं विकप्पेतु”न्ति (महाव० ३५८) वचनतो कत्तिकपुण्णमाय एव पच्चुद्धरित्वा हेमन्ते विकप्पेतब्बाति वुत्तं । तस्मा “वस्सिकसाटिका वस्सानमासातिक्कमेनापि कण्डुप्पटिच्छादि आबाधवूपसमेनापि अधिट्ठानं विजहती”ति (कङ्का० अट्ठ० कथिनसिक्खापदवण्णना) वुत्तं । मातिकाट्ठकथायम्पि पच्चुद्धारवसेनापि अधिट्ठानं विजहतीति एवमत्थो गहेतब्बो । एवज्जि सति सब्बट्ठकथायो समेन्ति, युत्ति च अविरुद्धा होन्तीति । ततो परन्ति पच्चुद्धारतो उपरि । विकप्पेय्याति कण्डुप्पटिच्छादिं पच्चुद्धरित्वा विकप्पेय्य । वस्सिकसाटिकं कत्तिकपुण्णमायं पच्चुद्धरित्वा हेमन्तस्स पठमदिवसे विकप्पेय्य, एवं असति दुक्कटन्ति अधिप्पायो । सेसाति अपरे सत्त चीवरानि सेसा । नत्थि परियन्तं वुत्तसदिसो कालपरिच्छेदो एतेसन्ति अपरियन्तिका ।

५०. इदानीं पच्चत्थरणादिकं चीवरचतुक्कं सदसादिकं वट्ठति, नापरन्ति दस्सेतुं “**पच्चत्थरणा**”तिआदिमाह । तत्थ परिकखारो च मुखपुञ्छनञ्चाति द्वन्दो । परिकखारमुखपुञ्छनमेव चोळकन्ति कम्मधारयो । द्वन्दसमासन्ते सुय्यमानत्ता पन चोळक-सद्दो परिकखार-सद्दतो च परं दट्ठब्बो “**परिकखारचोळक**”न्ति । तं पन सामञ्जजोतनाय विसेसेपि अवट्ठानतो ठपेत्वा पञ्च चीवरानि परिकखारचोळनामेनाधिट्ठितानि अवसेसं दट्ठब्बं । पच्चत्थरणाञ्च परिकखारमुखपुञ्छनचोळकञ्च **पच्चत्थरण...पे०... चोळकञ्च निसीदन**ञ्चाति एतं चीवरचतुक्कं सदसम्पि अरत्तम्पि अनादिण्णकप्पम्पि लब्धन्ति सम्बन्धो । **सदसन्ति** सह याहि काहिचि दसाहीति सदसं । सदसके लब्धमाने अदसम्पि लब्धतेवाति सदसम्पि अदसम्पि पुप्फदसम्पीति एत्थ अत्थो । **पि**-सद्दो वुत्तावुत्तसम्पिण्डनत्थो । **अरत्तन्ति** नीलपीतादिरजनेन अरज्जितम्पि । **पि**-सद्देन रज्जितनीलपीतादिकम्पि अनादिण्णकप्पम्पीति । आदिण्णो कप्पो यस्स नत्थीति तं **अनादिण्णकप्पम्पि** । पि-सद्देन आदिण्णकप्पम्पि ।

ननु च “न भिक्खवे सब्बनीलकानि चीवरानि धारेतब्बानी”तिआदिना (महाव० ३७२) सब्बनीलकसब्बपीतकसब्बलोहितकचीवरानि सामञ्जेन पटिक्खित्तानीति कथमिदं चीवरचतुक्कं सदसादिकं वट्ठति, कथञ्च अनादिण्णकप्पम्पि वट्ठतीति? वुच्चते — “तेन खो पन समयेन अञ्जतरो भिक्खु कुसचीरं निवासेत्वा”तिआदिना **उप्पन्नवत्थू**सु (महाव० ३७१) “न भिक्खवे कुसचीरं...पे०... तिथियद्धजो धारेतब्बो । यो धारेय्य, आपत्ति थुल्लच्चयस्सा”तिआदिना (महाव० ३७१) उप्पन्नवत्थुवसेनेव निवासनपारुपनसङ्घातधारणस्स पटिक्खित्तत्ता च तत्थेव **अट्ठकथायञ्च** (महाव० अट्ठ० ३७२) “सब्बनीलकादीनि रजनं धोवित्वा पुन रजित्वा धारेतब्बानि, न सक्का चे होन्ति धोवितुं, पच्चत्थरणानि वा कातब्बानि, दुपट्ठचीवरस्स वा मज्झे दातब्बानि, अच्छिन्नदसदीघदसानि दसा छिन्दित्वा धारेतब्बानि, कञ्चुकं लभित्वा फालेत्वा रजित्वा परिभुज्जितुं वट्ठति, वेठनेपि एसेव नयो”ति निवासनपारुपनवसेनेव धारणपरिभोगानं वुत्तत्ता च **दुब्बण्णकरणसिक्खापदे** (पाचि० अट्ठ० ३६८) “यं निवासेतुं वा पारुपितुं वा सक्का होति, तदेव चीवरन्ति वेदितब्ब”न्ति पञ्चन्नयेव कप्पबिन्दुनो अनुज्जातत्ता च तिचीवरकण्डुप्पटिच्छादिवस्सिकसाटिकसङ्घातानि पञ्च चीवरानि कायपरिहारियानेव अदसानि असब्बनीलकादीनि कप्पियरजनरजितानि आदिण्णकप्पानियेव होन्ति, न नियमेन निवत्तितानि परानि चत्तारीति चीवरचतुक्कमेव सदसादिकं अनादिण्णकप्पम्पि वट्ठतीति ।

५१. सेसचीवरपञ्चकं अदसंयेव रजितंयेव आदिण्णकप्पं व कप्पतीति योजना । **रजितन्ति** कप्पियरजनेन रजितं । निसीदनस्स यथावुत्तेनत्थेन सब्बत्थ अदसत्थं निसेधेतुं “**सदसंव निसीदन**”न्ति वुत्तं । सति हि सम्भवे ब्यभिचारे च विसेसनं सात्थकं होति ।

५२. इदानीं अनधिट्ठिते अनिस्सट्ठे च का पवत्तीति तं दस्सेतुं “**अनधिट्ठित**”न्तिआदिमाह । तत्थ **अनधिट्ठितन्ति** तिचीवरादिवसेन अनधिट्ठितं । **अनिस्सट्ठन्ति** यस्स कस्सचि दानलक्खणेन अदिन्नं । **विकप्पेत्वा परिभुज्जयेति** वक्खमाननयेन एकबहुभावं, सन्निहितासन्निहितभावञ्च सल्लक्खेत्वा विकप्पेत्वा पच्चुद्धरित्वा परिभुज्जेय्य । वक्खमाननयेन पन विज्जायतीति “**पच्चुद्धरित्वा**”ति न वुत्तं ।

इदानीं “**विकप्पेत्वा**”ति वुत्तं कीदिसं तं हेट्ठिमन्तेन विकप्पियन्ति आह “**हत्था**”तिआदि । तत्थ हत्थो दीघेन यस्स तं **हत्थदीघं** । ततोति तस्मा हत्थतो । उपट्ठो हत्थस्स दुतियो भागो विदत्थिसङ्घातो वित्थारेन यस्स तं **उपट्ठवित्थारं** ।

५३. इदानीं यथावुत्तविधानं तेचीवरिकस्सेव वसेन, अपरो पन अञ्जथा पटिपज्जतीति तं दस्सेतुं “**तिचीवरस्सा**”तिआदिमाह । तत्थ नामेनाधिट्ठितानि तीणि चीवरानि एतस्साति **तिचीवरो** । तस्स विनयतेचीवरिकस्साति

अथो, न परिक्रारचोळनामेन अधिद्वितचीवरस्स । विनयतेचीवरिकस्स पन उदोसितसिक्खापदे वुत्तपरिहारो नत्थि । **परिक्रारचोळियोति** परिक्रारचोळमस्स अत्थीति णिकेन य-कारो । **सब्बन्ति** सकलं नवविधम्पि चीवरं । **तथा वत्वाति** एकबहुभावं, सन्निहितासन्निहितभावञ्च अत्वा “इमं परिक्रारचोळं अधिद्वामी”तिआदिना वत्वा । **अधिद्वीति** अधिद्वीति ।

५४. अधिद्वितचीवरं पन परिभुज्जतो कथं अधिद्वानं विजहतीति तं दस्सेन्तो “**अच्छेदा**”तिआदिमाह । तत्थ अच्छेदो च विस्सज्जनञ्च गाहो च विब्भमो चाति द्वन्दो । **अच्छेदो** नाम चोरादीहि अच्छिन्दित्वा गहणं । **विस्सज्जनं** परेसं दानं । **गाहो** विस्सासेन गहणं । **विब्भमो** सिक्खं अप्पच्चक्खाय गिहिभावूपगमनं । तदापि तस्स अज्जस्स दाने विय चीवरस्स निरालयभावेन पन परिच्चागोति । **टीकायं** पन भादिसो भिक्खुयेवाति अधिद्वानं न विजहतीति अत्थं विकप्पेत्वा भिक्खुनिया गिहिभावूपगमनं वुत्तं, तं न गहेतब्बं, कारणं पनेत्थ अम्हाकं गरूहियेव **सारथदीपनियं** (सारथ० टी० २.४६९) “भिक्खुनिया ‘हीनायावत्तनेना’ति विसेसेत्वा अवुत्तत्ता भिक्खुनिया हि गिहिभावूपगमने अधिद्वानविजहनें विसुं वत्तब्बं नत्थि तस्सा विब्भमनेनेव अस्समणीभावतो”ति वुत्तं । ननु च भिक्खुनो अप्पच्चक्खातसिक्खस्स गिहिभावूपगमनेन अधिद्वानविजहनेन निरालयभावो कारणभावेन वुत्तो, एवं सति परिवत्तलिङ्गस्स नत्थि निरालयभावोति कथमस्स अधिद्वानं विजहतीति? सच्चमेतं, तथापि बुद्धमतज्जूहि अट्ठकथाचरियेहि **अट्ठकथायं** (पारा० अट्ठ० १.६९) “यं पनस्स भिक्खुभावे अधिद्वितं तिचीवरञ्च पत्तो च, तं अधिद्वानं विजहति, पुन अधिद्वीतब्बं”न्ति वुत्तत्ता नत्थेत्थ दोसोति ।

मारणलिङ्गसिक्खाति उत्तरपदलोपेन उपचारेन वा लिङ्गपरिवत्तनं सिक्खापच्चक्खानञ्च “लिङ्गसिक्खा”ति च वुत्तं । इति एते अट्ठ सब्बेसु नवसु चीवरेसु अधिद्वानस्स वियोगो विप्पवासो, तस्स कारणा होन्तीति पाठसेसो । तिचीवरस्स पन न केवलं इमेयेव अट्ठ, विनिविद्धछिद्वञ्च अधिद्वानवियोगकारणन्ति लिङ्गवचनञ्च परिवत्तेत्वा योजेतब्बं । तत्थ अब्भन्तरे एकस्सपि तन्तुनो अभावेन विनिविद्धं विनिविज्झित्वा गतछिद्वंकनिट्ठङ्गुलिनखपिट्ठिप्पमाणं **विनिविद्धछिद्वं** । तत्थ सङ्गाटिया च उत्तरासङ्गस्स च दीघन्ततो विदत्थिप्पमाणस्स, तिरियन्ततो अट्ठङ्गुलप्पमाणस्स, अन्तरवासकस्स पन दीघन्ततो विदत्थिप्पमाणस्सेव तिरियन्ततो चतुरङ्गुलप्पमाणस्स पदेसस्स ओरतो छिद्वं अधिद्वानं भिन्दति, सूचिकम्पं कत्वा पुन अधिद्वीतब्बं । सूचिकम्पं करोन्तेन च छिन्दित्वा दुब्बलद्वानापनयनेन छिद्वं अदस्सेत्वा कातब्बं ।

५५. इदानी अकप्पियानि दस्सेतुं “**कुसा**”तिआदि वुत्तं । तत्थ कुसा च वाका च फलकानि च, तेसं चीरानि **कुस...** **पे०...** **चीरानि** । तत्थ कुसेन गन्थेत्वा कतं कुसचीरं । तथा वाकेन गन्थेत्वा कतं वाकचीरं, तापसानं वक्कलं । फलकसण्ठानानि फलकानि सिब्बित्वा कतं फलकचीरं । **केसवालजन्ति** केसेहि च वालेहि च जातं वायितं कम्बलन्ति सम्बन्धो । **उलूकपक्खाजिनक्खिपेति** उलूकानं कोसियसकुणानं पक्खं पक्खेन कतं निवासनञ्च अजिनक्खिपं सलोमं सखुरं अजिनमिगानं चम्मञ्च धारयतो थुल्लच्चयन्ति सम्बन्धो ।

५६. **कदलेरकक्कदुस्सेसूति** कदलियो च एरको च अक्को च, तेसं दुस्सानि वत्थानि, तेसु चेव मकचिवाकेहि कते **पोत्थके चापि** दुक्कटं । निमित्तत्थे चेतं भुम्मं । कदलिदुस्सादिसद्देन तंधारणमधिप्पेतं, तस्मा तंधारणनिमित्तं दुक्कटं होतीति अत्थो । एवं सब्बत्थ । “नीलको चा”तिआदिना द्वन्दो । सब्बा नीलक...पे०... कण्हकाति कम्मधारयो । नीलादिवण्णयोगेन वत्थं नीलादि । **नीलकं** उमापुप्फवण्णं । **मज्जेदुं** मज्जेद्विकवण्णं । **पीतं** कणिकारपुप्फवण्णं । **लोहितं** जयसुमनपुप्फवण्णं । **कण्हकं** अद्वारिद्विकवण्णं । सब्ब-सद्दो पनेत्थ पच्चेकं योजेतब्बो ।

५७. **महा...पे०...** **रत्तेति** महारङ्गो च महानामरङ्गो च, तेहि रत्ते । एत्थापि पुन सुय्यमानं सब्बसद्दमनुवत्तियं,

“सब्बमहारङ्गरत्ते”तिआदिना अत्थो वेदितब्बो। इमिना च असब्बनीलकादि कप्पियरजनरजितं परिभुज्जन्तस्स नत्थि दोसोति दीपेति। तत्थ महारङ्गो सतपदिपिडिवण्णो। महानामरङ्गो सम्भिन्नवण्णो, सो पन पण्डुपलासवण्णो होति, पदुमवण्णोतिपि वदन्ति। **तिरीटके**ति तं नामक रुक्खतचे। **अच्छिन्नदीघदसके**ति सब्बसो अच्छिन्नत्ता अच्छिन्ना च मज्झे छिन्नत्ता दीघा च सा दसा च वत्थकोटि यस्साति अज्जपदत्थसमासो। **फलपुष्फदसे**ति अज्जमज्जं संसिब्बित्वा कता फलसदिसा दसा “फला”ति वुच्चन्ति, केतकादि पुष्फसदिसानि “पुष्फानी”ति च, फला च पुष्फा च दसा यस्स, फलसदिसे दसे, पुष्फसदिसे दसे चाति अत्थो। **वेठने**ति सीसवेठने। **तथा**ति इमिना सब्बनीलकादीसु दुक्कटं अतिदिसति। **सब्बन्ति** कुसचीरादिकं सकलं। अच्छिन्नं चीवरं यस्स सो लभतीति सम्बन्धो।

चीवरनिद्देसवण्णना निड्ढिता।

४. रजननिद्देसवण्णना

५८. मूलज्ज खन्धो च तचो च पत्तज्ज फलज्ज पुष्फज्ज, तेसं पभेदोति छट्ठीतप्पुरिसो। अथ वा पभेद-सदस्स कम्मसाधनत्ते तानियेव पभेदोति कम्मधारयो, ततो। रजन्ति एतेहीति **रजनानि**, मूलादीनि। “अनुजानामि, भिक्खवे, छ रजनानि मूलरजन”न्तिआदिना (महाव० ३४४) भगवता अनुज्जातत्ता वुत्तं “**रजना छप्पकारानि, अनुज्जातानि सत्थुना**”ति।

५९. मूलेति मूलरजने हलिद्विं विवज्जिय सब्बं लब्धन्ति सम्बन्धो। एवं सब्बत्थ। मज्जेद्वि च तुङ्गहारको चाति द्वन्दो। अल्लि-सद्देन नीलि-सद्देन च तेसं गच्छजातीनं पत्तानि गहितानि उपचारेन, तथा लोद-सद्देन कण्डुल-सद्देन च तचो, कुसुम्भ-सद्देन किं सुक-सद्देन च पुष्फानि। तेनेव च तानि नपुंसकानि। **तुङ्गहारको** नाम एको कण्टकरुक्खो, तस्स हरितालवण्णं खन्धरजनं होति। अल्लिपत्तेन एकवारं गिहिपरिभुत्तं रजितुं वट्ठति। फलरजने सब्बम्पि वट्ठति।

रजननिद्देसवण्णना निड्ढिता।

५. पत्तनिद्देसवण्णना

६०. **अयोपत्तो** नाम अयसा काळलोहेन निब्बत्तो पत्तो। **जातिया** उक्कट्टादीनं सामज्जवसेन। **पमाणतो**ति परिच्छेदतो। तयो पत्ताति पाठसेसो।

६१. “मगधेसू”ति वत्तब्बे **मगधे**ति वचनविपल्लासेन वा “पच्चासा सती”तिआदीसु विय सु-सदलोपेन वा वुत्तं। **नाळिद्वयतण्डुलसाधितन्ति** एत्थ मगधापेक्खोपि नाळि-सद्दो द्वय-सद्देन समासो होति गम्मकत्ताति नाळिया द्वयं नाळिद्वयं। तत्थ मगधनाळि नाम अट्टतेरसपला होति। एत्थ च अट्टतेरसपलानि मासानन्ति वदन्ति। नाळिद्वयेन पमिता तण्डुला सुकोटितपरिसुद्धा अनुपहतपुराणसालितण्डुला नाळिद्वयतण्डुला, तेहि साधितं पचितन्ति अत्थो। **ओदनन्ति** सम्मा सम्पादितं अवस्सावितोदनं। **सूपन्ति** ओदनस्स चतुत्थभागप्पमाणं नातिघनं नातितनुकं हत्थहारियं सब्बसम्भारसङ्घतं मुग्गसुपं। **व्यज्जनज्ज तदूपियन्ति** तस्स ओदनस्स उपियं अनुरूपं याव चरिमालोपप्पहोनकं मच्छमंसादिव्यज्जनज्ज उक्कट्टो गण्हातीति सम्बन्धो।

६२. **तस्सा**ति यथावुत्तओदनादिनो। **उपट्ठो**ति उपट्ठं नाळिकोदनादि अस्स अत्थीति उपट्ठो। **एव-**कारेन अतिरेकं

निवर्त्तेति । ततोति यथावुत्तनाळिकोदनादितो । उक्कट्टो उक्कट्टो च ओमकोमको च अपत्तोति योजना । ओमकतो ओमको **ओमकोमको** । इमिना पुन पत्तद्वयदस्सनेन पमाणतो तयोपि पत्ता विभागतो नव होन्तीति दीपेति । तत्थ यस्मिं मगधनाळिद्वयतण्डुलोदनादिकं सब्बम्पि वट्टनपक्खे ठितं पक्खित्तं सचे पत्तस्स मुखवट्टिया हेट्ठिमराजिसमं तिट्ठति, सुत्तेन वा हीरेन वा छिन्दन्तस्स सुत्तस्स वा हीरस्स वा हेट्ठिमन्तं फुसति, अयं **उक्कट्टो** नाम पत्तो । सचे तं राजिं अतिक्कम्म थूपीकतं तिट्ठति, अयं **उक्कट्टोमको** नाम पत्तो । सचे तं राजिं न सम्पापुणाति अन्तोगतमेव, अयं **उक्कट्टुक्कट्टो** नाम पत्तो । “एकं नाळिकोदनादि सब्बम्पि पक्खित्तं वुत्तनयेनेव हेट्ठिमराजिसमं तिट्ठति, अयं मज्झिमो नाम पत्तो”तिआदिना **मज्झिममज्झिमोमकमज्झिमुक्कट्टा** च “यत्थ उपट्ठनाळिकोदनादि सब्बम्पि पक्खित्तं हेट्ठिमराजिसमं तिट्ठति, अयं ओमको नाम पत्तो”तिआदिना **ओमकओमकोमकओमकुक्कट्टा** च पत्ता उक्कट्टे वुत्तनयेनेव वेदितब्बा । तेसु द्वे अपत्ता भाजनपरिभोगेन परिभुज्जितब्बा, नाधिट्ठानूपगा, न विकप्पनूपगा ।

६३. कप्पो सको अतिरेकपत्तो दसाहपरमं धारेय्याति योजना । तत्थ **कप्पो**ति कप्पियो । **सको**ति अत्तनो सन्तको । कप्पियत्ता पन अत्तसन्तकत्ता च सत्तन्नम्पि अधिट्ठानविकप्पनूपगता वेदितब्बा । तत्थ अयोपत्तो पच्चहि पाकेहि, मत्तिकापत्तो द्वीहि पाकेहि पक्को अधिट्ठानूपगो च विकप्पनूपगो च, तथा उभोपि काकणिकमत्तस्सापि मूलस्स अनवसेसेत्वा दिन्ने, सब्बसो अत्तसन्तकत्ते विज्जाते च अधिट्ठानविकप्पनूपगाति दट्ठब्बं । **अतिरेकपत्तो**ति अनधिट्ठिताविकप्पितताय अतिरेकपत्तो । अधिट्ठानपच्चुद्धारा पनेत्थ चीवरे वुत्ताव । विकप्पेन्तेन पन पत्तानं एकबहुभावं, सन्निहितासन्निहितभावञ्च जत्वा “इमं पत्तं”न्ति वा “इमे पत्ते”ति वा “एतं पत्तं”न्ति वा “एते पत्ते”ति वा वत्वा “तुहं विकप्पेमी”ति वत्तब्बं । सम्मुखादिभेदो पनेत्थ चीवरे वक्खमाननयेन वेदितब्बो । **दसाहपरमन्ति** दस अहानि परमो परिच्छेदो अस्साति दहाहपरमो, कालो, तं । अच्चन्तसंयोगे उपयोगवचनं । **धारेय्यो**ति परिभोगवसेन धारेतब्बो । तस्मिंकाले अतिनामिते पत्तो निस्सगियो होतीति योजना । **अतिनामिते**ति अतिक्कामिते **निस्सगियो** होति, एकादसे अरुणुगगमने सङ्गस्स वा गणस्स वा पुगलस्स वा **पदभाजनीये** (पारा० ६०२) वुत्तनयेन पत्तो निस्सज्जितब्बो होति, तथा सति पाचित्तियापत्ति चस्स होतीति अधिप्पायो ।

६४. “अच्छेदा”तिआदि चीवरे वुत्तनयत्ता उत्तानमेव । अयं पन विसेसो — **मरणुद्धटा**ति उद्धरणं उद्धळं, पच्चुद्धारो । मरणञ्च उद्धटञ्च मरणुद्धटा, तस्मा । **छिद्देना**ति येन कङ्कुसित्थं निक्खमति चेव पविसति च, तेन मुखवट्टितो हेट्ठा द्रङ्गुलछिद्देन । **पत्ताधिट्ठानमुज्झती**ति पत्तो अधिट्ठानं उज्झति विस्सज्जति ।

६५. इदानी “पत्तं”न्तिआदिना अज्जथा परिहरणे दुक्कटं दस्सेति । तत्थ सोदकं पत्तं न पटिसामेय्याति योजना । **न पटिसामेय्या**ति गुत्तट्ठाने न निक्खिपेय्य, “सोदकं पत्तं उण्हे न च ओतपे”तिआदिना च योजनीयं । **न च ओतपे**ति नेव ईसकं तापेय्य । **न निदहे**ति निरुदकं कत्वापि भुसं न निदहेय्य, वोदकं कत्वा ईसकं तापेय्यातिपि ब्यतिरेकत्थो । **भूम्या न ठपे**ति खराय भूमिया न ठपेय्य । यत्थ पन वण्णो न दुस्सति, एवरूपाय मत्तिकाय परिभण्डकताय भूमिया वा तथारूपाय एव वालिकाय वा निक्कुज्जित्वा उक्कुज्जित्वा ठपेतुं वट्ठति । **नो च लग्गये**ति भित्तिखिलादीसु न ओलम्बेय्य ।

६६. “मिड्ढन्ते वा”तिआदिना वत्वा पत्तं ठपेतुं न च कप्पतीति योजेतब्बं । **मिड्ढन्ते**ति आळिन्दकमिड्ढिकादीनं मिड्ढीनं अन्ते । सचे पन परिवर्त्तेत्वा तत्थेव पतिट्ठाति, एवरूपाय वित्थिण्णाय मिड्ढिया ठपेतुं वट्ठति । **परिभण्डन्ते वा**ति बाहिरपस्से कताय तनुकाय मिड्ढिकाय अन्ते वा । एत्थ **वा**-सद्दो समुच्चये, सो च पच्चेकं योजेतब्बो । अङ्के पन अंसबद्धकेन अंसकूटे लग्गेत्वा ठपेतुञ्च वट्ठति । छत्तेपि भण्डकेन सद्धिं बन्धित्वा वा अट्ठं कत्वा वा ठपेतुं वट्ठति । मज्जेपि अज्जेन सद्धिं बन्धित्वा ठपेतुं, अटनियं बन्धित्वा ओलम्बेतुं वट्ठति ।

६७. पत्तेन उच्छिद्रोदकञ्च चलकट्टिकञ्च न नीहरेय्याति सम्बन्धो । उच्छिद्रोदकन्ति मुखविक्रालनोदकं । चलकानि च चब्बेत्वा अपविद्भामिसानि अट्टिकानि मच्छमंसअट्टिकानि च **चलकट्टिकं** । पत्तं पटिग्गहं कत्वा हत्थं धोवितुम्पि हत्थधोतादि उदकम्पि पत्ते आकिरित्वा नीहरितुम्पि अनुच्छिद्रं सुद्धपत्तं उच्छिद्रहत्थेन गण्हितुम्पि न वट्टति । मच्छमंसफलाफलादीनि खादन्तो यं तत्थ अट्टिं वा चलकं वा छट्टेतुकामो होति, तं पत्ते ठपेतुं न लभति । मुखतो नीहटं पन यं किञ्चि पुन अखादितुकामो पत्ते ठपेतुं न लभति । सिङ्गिवेरादीनि डंसित्वा पुन ठपेतुं लभति । **पत्तहत्थो**ति पत्तो हत्थे यस्साति विग्गहो । “पत्तहत्थो, कवाट”न्ति च उपलक्खणमेतं । यत्थ कत्थचि सरीरावयवे पन पत्तस्मिं सति येन केनचि सरीरावयवेन कवाटं पणामेतुं, घटिकं वा उक्खिपितुं, सूचिं वा कुञ्चिकाय अवापुरितुं न लभति । अंसकूटे पन पत्तं लग्गेत्वा यथासुखं अवापुरितुं लभति ।

६८. भूमिया भूमिसम्बन्धी आधारको, तस्मिं दन्तवल्लिवेत्तादीहि कते वलयाधारके च एकदारुना कते **दारुआधारके** च बहूहि दण्डेहि कते **दण्डाधारके** च यत्थ ठपितो पत्तो यथा परिवत्तित्वा न परिपतति, तथा सुट्ठु सज्जिते तस्मिं पत्तस्सुपरि पत्तोति एवरूपे **दुवे पत्ते** ठपेय्याति पदत्थयोजना । भमकोटिसदिसो पन दारुआधारको तीहि दण्डकेहि बद्धो दण्डाधारको च एकस्सपि पत्तस्स अनोकासो, तत्थ ठपेत्वापि हत्थेन गहेत्वा निसीदितब्बं । **भूमियन्ति** कटसारकादिना अत्थताय भूमिया पन निक्कुज्जित्वा वा पटिकुज्जित्वा वा **एकं** पत्तं ठपेय्याति योजना ।

६९. इदानी अकप्पियपत्ते दस्सेति “**दारू**”तिआदिना । तत्थ सुवण्णमेव सोवण्णं । दारु च रूपियञ्च सोवण्णञ्च मणि च वेळुरियञ्च दारू...पे०... वेळुरियानि, तेहि निब्बत्ता **दारू...पे०... मया** । दीघो पन “वेळुरियामया”ति गाथाबन्धसुखत्थं कतो । एवमुपरिपि तादिसं विज्जेय्यं । तत्थ इन्दनीलादि **मणि** नाम । कंसो च काचो च तिपु च सीसञ्च फलिका च तम्बलोहो चाति द्वन्दो, तेहि जाता **कंस...पे०... जा** । तत्थ कंस-सदेन वट्टलोहोपि सङ्गहितो । सेतं **तिपु**, कण्हं **सीसं** ।

७०. **छवसीसमयो**ति छवस्स मतमनुस्सस्स सीसं सीसकपालं, तेन निब्बत्तो छवसीसमयो । घटि च तुम्बञ्च, तेसं कटाहो, तेहि जाताति **घटितुम्बकटाहजा** । तत्थ **घटी**ति घटोयेव । **तुम्बं** अलाबु । इति इमे सब्बे पत्ता अकप्पिया वुत्ता, दुक्कटवत्थुका च वुत्ताति योजना । तत्थ रूपियादीसु चतूसु सचे गिही भत्तग्गेसु सुवण्णतट्टकादीसु ब्यञ्जनं कत्वा उपनामेन्ति, आमसितुं न वट्टति । कंसकाचफलिकजानि पन तट्टकादीनि भाजनानि पुग्गलिकपरिभोगेनेव न वट्टन्ति, सङ्घिकपरिभोगेन वा गिहिविकटानि वा वट्टन्ति । घटितुम्बकटाहजा पन लभित्वा परिहरितुं न वट्टन्ति, तावकालिकं परिभुज्जितुं वट्टन्ति ।

पत्तनिद्देसवण्णना निट्ठिता ।

६. थालकनिद्देसवण्णना

७१-२. दारू ...पे०... वेळुरियामया अकप्पिया, फलिकाकाचकंसजा थालका गिहिसन्तका सङ्घिका च कप्पिया, तुम्बघटिजा तावकालिका कप्पियाति सम्बन्धो । कप्पन्ति परिकप्पन्ति अविरोधिभावेनेवाति कप्पा, तथा कप्पिया । न कप्पा **अकप्पा** । सङ्घस्स इमे **सङ्घिका** । ताव-सद्दो अवधिम्हि । ताव भोजनावधिभूतो कालो एतासन्ति **तावकालिका**, भुज्जित्वा छट्टेतब्बा, न परिहरितब्बाति अधिप्पायो ।

थालकनिद्देसवण्णना निड्डिता ।

७. पवारणानिद्देसवण्णना

७३. येन इरियापथेन उपलक्खितो पञ्चन्नं भोजनानं यं किञ्चि भोजनं भुज्जमानो अयं भिक्खु कप्पियानं पञ्चन्नं भोजनानं हत्थपासोपनीतानं पवारितो, ततो इरियापथतो अज्जेन इरियापथेन अनतिरित्तकं यावकालिकं भुज्जेय्य चे, इमस्स पाचिन्ति होतीति पदत्थयोजना । भुज्जनत्थाय पटिग्गहणे पन दुक्कटं । तत्थ इरियाय कायिककिरियाय पथो पवत्तनूपायो इरियापथो, ठानगमननिसज्जनसयनानि । पवारेति पटिक्खिपतीति पवारितो, अथ वा पवारणं पटिक्खिपनं पवारितं, तमस्स अत्थीति पवारितो, कतप्पवारणो कतप्पटिक्खेपोति अत्थो, अथ वा परिवेसकेन वारीयतीति पवारितो पटिक्खेपोति । अनतिरित्तकन्ति यं पवारेत्वा आसना वुड्डहन्तस्स “अलमेतं सब्ब”न्ति एवं अतिरित्तकरणादीहि सत्ताहि विनयकम्माकारेहि कप्पियं कतं, तज्ज “अज्ज वा यदा वा इच्छति, तदा खादिस्सती”ति आहटं, गिलानातिरित्तज्ज अतिरित्तं अधिकन्ति वुच्चति, ततो अज्जं अनतिरित्तकं अनधिकन्ति अत्थो । कुसलं चित्तं पातेतीति पाचिन्ति, तस्मा इत्थियं तिम्हि त-कारस्स च-कारे, द्वित्ते च पाचिन्ति । यामकालिकं सत्ताहकालिकं यावजीविकं आहारत्थाय पटिग्गहन्तो आपत्ति दुक्कटस्स, अज्झोहारे अज्झोहारे आपत्ति दुक्कटस्स ।

७४. इदानी याय पवारिता, सा पञ्चङ्गसम्पन्नायेव पवारणा नाम होतीति दस्सेतुं “असन”न्ति आदिमाह । तत्थ असनन्ति भुज्जमानस्स भुज्जनं । इमिना यं विप्पकतं भोजनं, तं दस्सेति । भोजनज्जेवाति पवारणप्पहोनकं भोजनज्जेव होतीति । अभिहारोति दायकस्स कायेन पवारणप्पहोनकस्स अभिहरणं, न वाचाय । समीपताति अड्डुतेय्यहत्थप्पमाणसङ्गाता समीपता च । एत्थ पन सचे भिक्खु निसिन्नो होति, आसनस्स पच्छिमन्ततो पट्टाय, सचे ठितो, पण्हिअन्ततो पट्टाय, सचे निपन्नो, येन पस्सेन निपन्नो, तस्स पारिमन्ततो पट्टाय दायकस्स ठितस्स वा निसिन्नस्स वा निपन्नस्स वा ठपेत्वा पसारितहत्थं यं आसन्नतरं अङ्गं, तस्स ओरिमन्तेन परिच्छिन्दित्वा अड्डुतेय्यहत्थपासो वेदितब्बो । कायवाचापटिक्खेपोति तस्स अभिहटभोजनस्स अङ्गुलिचलनादिकायविकारेन वा “अल”न्ति आदिना वचीविकारेन वा पटिक्खिपनं । इति इमेहि पञ्चहङ्गेहि पवारणा पकारयुत्तवारणा पञ्चअङ्गाति सम्बन्धो । पञ्च अङ्गानि यस्सा सा पञ्चअङ्गा ।

७५. इदानी एतेसु ओदनादिपञ्चविधं भोजनं दस्सेत्वा तानि च पुन विभजित्वा दस्सेतुं “ओदनो”ति आदि आरब्धं । तत्थ सालीति रत्तसालिआदिका सब्बापि सालिजाति । वीहीति सब्बापि वीहिनामिका वीहिजाति । कङ्गूति सेतरत्तकाळभेदा सब्बापि कङ्गूजाति । कुदूसो नाम काळकोद्रवो । वरको नाम सेतवण्णो कोद्रवो । यवगोधुमेसु पन भेदो नत्थि । एवं यथावुत्तानं सानुलोमानं सत्तन्नं धज्जानं भोज्जयागु चाति सम्बन्धो । भोज्जयागु चाति उण्हं वा सीतलं वा भुज्जन्तानं भोजनकाले गहितट्टाने ओधि पज्जायति, सा भोज्जयागु । च-सद्देन ओदनो चाति सम्बन्धो, ओदनो नामाति अत्थो । सचे पन भत्ते उदककज्जिकखीरादीनि आकिरित्वा “यागुं गण्ठथा”ति देन्ति, किञ्चापि तनुका होति, पवारणं जनेति । सचे पन उदकादीसु पक्खिपित्वा पचित्वा देन्ति, यागुसङ्गहमेव गच्छति । सचे पन तनुकायपि यागुया सासपमत्तम्पि मच्छमंसखण्डं वा न्हारु वा पक्खित्तं होति, पवारणं जनेति ।

७६. सामाकादितिणं कुदूसके सङ्गहं गतं, वरकचोरको वरके सङ्गहं गतो, नीवारो चेव सालियं सङ्गहं गतोति योजना । सामाकादितिणन्ति सामाको आदि यस्स, तमेव तिणं तिणधज्जन्ति समासो ।

७७. भट्टधज्जमयोति खरपाकभज्जितेहि सत्तविधेहि धज्जेहि कोट्टेत्वा कतो, अन्तमसो चुण्णम्पि कुण्डकम्पि सत्तु नामाति अत्थो । समपाकभज्जितानं पन आतपसुक्खानं वा तण्डुलानं सत्तु वा कुण्डकानि एव वा न पवारेन्ति । यवेन सम्भवो उप्पत्ति अस्साति **यवसम्भवो, कुम्मासो** कुम्मासो नाम । मुग्गादीहि कतो पन पवारणं न जनेति । **कप्पियो चाति** कप्पियोयेव मंसो “मंसो”ति वुत्तोति योजना । **चाति** अवधारणे । अकप्पियो पन पटिक्खित्तोव । पटिक्खित्तोपि न पवारेति । उदके सम्भवो यस्स सो मच्छो नाम । द्वीसु पनेतेसु सचे यागुं पिवन्तस्स यागुसित्थमत्तेसुपि मच्छखण्डेसु वा मंसखण्डेसु वा एकं खादितं एकं हत्थे वा पत्ते वा होति, सो चे अज्जं पटिक्खित्तो, पवारेति । द्वेपि खादितानि होन्ति, मुखे सासपमत्तम्पि अवसिद्धं नत्थि, सचेपि अज्जं पटिक्खित्तो, न पवारेति ।

७८. इदानीं “कीदिसं भुज्जन्तो कित्ति वत्ता उपनीतं किं नाम निसेधेन्तो पवारेति नामा”ति चोदनं मनसि निधायाह “**भुज्जन्तो**”तिआदि । तत्थ कप्पं वा अकप्पं वा पच्चसु भोजनेसु यं किञ्चि **भोजनं भुज्जन्तो** भिक्खु **तन्नामेन** तेसं पवारणाजनकभोजनानं नामेन वा “**इम**”न्ति सामज्जेन वा वत्ता **अभिहटं** हत्थपासोपनीतं **कप्पं** कप्पियं यथावुत्तभोजनं **निसेधयं** निसेधयन्तो पवारेय्याति पदत्थसम्बन्धो । अयमेत्थ अधिप्पायो — येन चे अकप्पियमंसज्ज कुलदूसनवेज्जकम्मउत्तरिमनुस्सधम्मरोचनसादितरूपियादीहि निब्बत्तं अकप्पियभोजनज्ज तथा अज्जज्ज कप्पियं वा अकप्पियं वा एकसित्थमत्तम्पि अज्झोहटं होति, सो सचे पत्तमुखहत्थेसु यत्थ कत्थचि भोजने सति सापेक्खोव अज्जं हत्थपासे ठितेन “**ओदनं गण्हा**”तिआदिना पवारणप्पहोनकस्सेव नामेन वा “**इम**”न्ति सामज्जवसेनेव वा कायेनेव **अभिहटं** वुत्तलक्खणं कप्पियमेव भोजनं केवलं वा मिसं वा कायेन वा वाचाय वा पटिक्खित्तो पवारेतीति । “**आकिर आकिर, कोट्टेत्वा कोट्टेत्वा पूरेही**”ति पन वत्तुं वट्ठति ।

७९-८०. इदानीं ये पवारणं न जनेन्ति, ते दस्सेतुं “**लाजा**”तिआदिमाह । तत्थ लाजा...पे... फलादीनि पवारणं न जनेन्तीति सम्बन्धो । **लाजाति** सालिआदीहि कता लाजा । **तंसत्तुभत्तानीति** तेहि लाजेहि कता सत्तु चेव भत्तानि च । **गोरसोति** गुन्नं रसो खीरादि । **सुद्धखज्जकोति** मच्छमंसेहि असम्मिस्सताय सुद्धखज्जको । सत्तुयो पिण्डेत्वा कतो अपक्को सत्तुगुळो पन सत्तुमोदकसङ्घातो पवारेति । **तण्डुलाति** समपाकभज्जितानं सालिआदीनं तण्डुला, भज्जिततण्डुला एव वा । **भट्टपिट्ठन्ति** सुद्धं यं किञ्चि भज्जितं पिट्ठं । **पुथुकाति** सालिआदीनं पुथुका । पुथुका हि तन्तिआगमयुत्तिया विसुम्पि गह्णति, एकतोपि, तस्मा वुत्तावसेसानं पुथुकावेळुआदीनं भत्तन्ति च सम्बन्धो । **वेळूति** तेसं तण्डुला वुच्चन्ति । पुथुका च वेळु च, ते आदयो येसन्ति समासो । **च-सद्धो** पनेत्थ सब्बत्थापि योजेतब्बो । **आदि-सद्धेन** कन्दमूलफलानिपि गह्णन्ति । **वुत्तावसेसानन्ति** वुत्तेहि सत्तविधेहि धज्जेहि अवसेसानं । **रसयागूति** रसेहि पक्कमंसादीहि सम्मिस्सा यागु । रसोपि तादिसोव । **सुद्धयागूति** मंसादीहि अमिस्सा सुद्धयागु । **फलादीनीति** **आदि-सद्धेन** कन्दादीनम्पि गहणं । **अपि चाति** निपातो, निपातसमुदायो वा समुच्चये, सो पच्चेकं योजेतब्बो ।

८१. इदानीं यस्मा सत्तहि विनयकम्माकारेहि यं अतिरित्तं अकत्तं, तत्थ पाचित्तियं वुत्तं, ब्यतिरेकतो अतिरित्तकते नत्थि, तस्मा अतिरित्तं करोन्तेन एवं कातब्बन्ति दस्सेन्तो “**पवारितेना**”तिआदिमाह । तत्थ पवारितेन वुट्ठाय अतिरित्तं न कातब्बं, भोजनं अभुत्तेन च अतिरित्तं न कातब्बन्ति सम्बन्धो । **भोजनन्ति** पवारणप्पहोनकभोजनं । **अभुत्तेनाति** एकसित्थमत्तम्पि अभुत्ताविना । **येन यंवा पुरे कतन्ति** एत्थ च **एव-सद्धो** दीघं कत्वा निद्धिड्ढो, सो च अज्झाहटेन तं-सद्धेन सम्बन्धीयति, तस्मा येन भिक्खुना यं भोजनं पुरे पुब्बे अतिरित्तं कत्तं, तेनेव तमेव अतिरित्तं न कातब्बन्ति योजेत्वा अत्थो वेदितब्बो । तस्मा कप्पियं कारेत्वा भुज्जन्तस्स अज्जं आमिसं आकिरन्ति, तं सो पुन कातुं न लभति, तस्मिं भोजने करियमाने पठमकतेन सद्धिं कत्तं होतीति । अज्जस्मिं पन तेन वा अज्जेन वा कातुं वट्ठति ।

८२. “कप्पिय”न्ति आदीनि “करोन्तो”ति एतस्स कम्मपदानि । कप्पियञ्चेव गहितञ्चेव उच्चारितञ्चेव हत्थपासगञ्चेव यावकालिकं अतिरित्तं करोन्तो “अलमेतं सब्ब”न्ति एवं भासतूति योजना । तत्थयं फलं वा कन्दमूलादि वा पञ्चहि समणकप्पेहि कप्पियं कतं, यच्च कप्पियमंसं वा कप्पियभोजनं वा, एतं कप्पियं नाम । गहितन्ति भिक्खुना पटिग्गहितं । उच्चारितन्ति कप्पियं कारेतुं आगतेन भिक्खुना ईसकम्पि उक्खित्तं वा अपनामितं वा, तं पन अतिरित्तकारकेन “अलमेतं सब्ब”न्ति वुत्तेन कातब्बं । हत्थपासगन्ति कप्पियं कारेतुं आगतेन हत्थपासं गतं । अतिरित्तं करोन्तोति ईदिसं चतुब्बिधाकारसम्पन्नं भोजनं अतिरित्तं करोन्तो पवारेत्वा आसना अवुट्ठितो वा अप्पवारेत्वापि सब्बथा भुत्तो वाति एवं दुविधविनयकम्माकारसम्पन्नो भिक्खु । अलमेतं सब्बन्ति एवं भासतूति अलमेतं सब्बं इति एवं भासतु । एवं सत्तविधं विनयकम्माकारं सम्पादेन्तो वचीभेदं कत्वा सकिम्पि एवं वदेय्याति अत्थो ।

८३. कप्पियं करोन्तेन पन अनुपसम्पन्नस्स हत्थे ठितं न कातब्बं । तेनाह “न करे... पे०... हत्थग”न्ति । उपसम्पन्नतो अज्जो अनुपसम्पन्नो, तस्स हत्थे गतं अनुपसम्पन्नहत्थगं । पेसयित्वापीति सचे तत्थ अज्जो व्यत्तो भिक्खु नत्थि, यत्थ अत्थि, तत्थ पेसयित्वापि । तं अतिरित्तकतं अकारको अतिरित्तकारकतो अज्जो सब्बो पवारितोपि अप्पवारितोपि भुज्जितुं लब्धतेति सम्बन्धनीयं । पवारितेन पन मुखञ्च हत्थञ्च सोधेत्वा भुज्जितब्बं ।

पवारणानिद्देसवण्णना निड्ठिता ।

८. कालिकनिद्देसवण्णना

८४. कालिकाति मज्झन्हिकपच्छिमयामसत्ताहयावजीवप्पवत्तिसङ्घातो कालो एतेसमत्थीति कालिका, सब्बेपि खज्जभोज्जलेय्यपेय्यसङ्घाता अत्था । ते पन गणनपरिच्छेदतो चत्तारो होन्ति । किं ते अप्पटिग्गहितापि सभावेनेव कालिकवोहारं लभन्ति, उदाहु अज्जथापीति आह “पटिग्गहिता”ति, पटिग्गहितायेव ते यावकालिकादि कालिकवोहारलाभिनो, नो अज्जथाति अधिप्पायो । इदानी ते दस्सेति “यावकालिक”न्ति आदिना । तत्थ अरुणुग्गमनतो याव ठितमज्झन्हिको, ताव परिभुज्जितब्बत्ता याव मज्झन्हिकसङ्घातो कालो अस्साति यावकालिकं, पिट्ठुखादनीयादिकं वत्थु, ठितमज्झन्हिकतो पट्ठाय तं परिभुज्जितुं न सक्का, कालपरिच्छेदजाननत्थं कालत्थम्भो वा योजेतब्बो, कालन्तरे वा भत्तकिच्चं कातब्बं । याव रत्तिया पच्छिमसङ्घातो यामो, ताव परिभुज्जितब्बतो यामो कालो अस्साति यामकालिकं । पटिग्गहेत्वा सत्ताहं निधेतब्बतो सत्ताहो कालो अस्साति सत्ताहकालिकं । ठपेत्वा उदकं अवसेसं सब्बम्पि पटिग्गहितं यावजीवं परिहरित्वा सति पच्चये परिभुज्जितब्बतो जीवस्स यत्तको परिच्छेदो यावजीवं, तं अस्स अत्थीति यावजीविकं ।

ननु च अज्जत्थ विय “यावजीविक”न्ति एत्थ कालसुतिया अभावे कथं “चत्तारो कालिका”ति युज्जतीति? युज्जति, सोगतानं खन्धविनिमुत्तस्सेव कालस्साभावतो जीवसङ्घातस्स जीवितिन्द्रियस्स खन्धसङ्गहितत्ता सोपि कालोयेवाति । ननु चेत्थ “यावकालिक”न्ति आदिना निद्दिट्ठानेव “कालिका”ति वुत्तानि, “कालिकानी”ति वत्तब्बं सियाति? नेदमेवं विज्जेय्यं, “कालिक”न्ति आदीनि वत्थुसम्बन्धेन वुत्तानि, “कालिका”ति पन सामज्जन्तरवसेन अत्थसद्वसम्बन्धेन वुत्तन्ति नत्थि विरोधोति ।

८५. इदानी तेसु “पिट्ठु”न्ति आदिना यावकालिकं दस्सेति । तत्थ पिट्ठुं मूलं फलन्ति पिट्ठुखादनीयं मूलखादनीयं फलखादनीयञ्च । तत्थ सत्तन्नं ताव धज्जानं धज्जानुलोमानं अपरण्णानञ्च पिट्ठुं पनसलबुजअम्बाटकधोततालपिट्ठादिकञ्चेति तेसु तेसु जनपदेसु पकतिआहारवसेन ०३ मनुस्सानं

खादनीयभोजनीयकिच्चसाधकं पिटुं **पिटुखादनीयं** । “अधोतं तालपिटुं खीरवल्लिपिटुं”न्ति आदिना गणियमानानं गणनाय अन्तो नत्थि, खादनीयभोजनीयकिच्चसाधकभावोयेव पनेतेसं लक्खणं, सुबहुं वत्वापि इमस्मिंयेव लक्खणे ठातब्बन्ति न वित्थारयाम । एवं सब्बत्थ । तम्बकतण्डुलेय्यादिमूलं **मूलखादनीयं** । पनसलबुजनाळिकेरादिफलं **फलखादनीयं** । **खज्जन्ति** सक्खलिमोदकादिपुब्बण्णापरणमयं खादनीयञ्च । **गोरसो**ति खीरदधितक्कसङ्घातो गुन्नं रसो च । **धज्जभोजनन्ति** सानुलोमानं धज्जानं ओदनसत्तुकुम्माससङ्घातभोजनञ्च । **टीकायं** पन “सानुलोमानि सत्तधज्जानि च पञ्चविधभोजनञ्चा”ति वुत्तं, तं न युत्तं, धज्जानं विसुं गहणे पयोजनाभावा, पयोजनसम्भवे च फलगगहणेनेव तेसं गहणसम्भवतो ।

यागुसूपप्यभुतयोति यागु च सूपञ्च, तं पभुति येसं तेति एते यावकालिका होन्तीति सम्बन्धो । एत्थ च पभुति-सद्देन मच्छमंससङ्घातं धज्जभोजनतो अवसिट्ठं भोजनञ्च पिटुमूलफलखादनीयतो अवसिट्ठं कन्दखादनीयं, मुळालखादनीयादिञ्च सङ्गण्हाति । तेसु दीघो च भिसकन्दादि वट्टो च उप्पलकण्डादि **कन्दखादनीयं**, पदुममूलादि च तंसदिसं एरकमूलादि च **मुळालखादनीयं**, तालादीनं कळीरसङ्घाता मत्थका **मत्थकखादनीयं**, उच्छुक्खन्धादयो नीलुप्पलादीनं दण्डक्खन्धादि **खन्धखादनीयं**, तम्बकतण्डुलेय्यादीनं पण्णं **पत्तखादनीयं**, उच्छुतचोव एको सरसो **तचखादनीयं**, तम्बकसिग्गुप्फादि **पुप्फखादनीयं**, लबुजट्टिपनसट्टिआदिकं **अट्टिखादनीयं** ।

८६. “**मधू**”ति आदिना यामकालिकं दस्सेति । मधु च मुद्दिका च सालूकञ्च चोचञ्च मोचञ्च अम्बञ्च जम्बु चाति द्वन्दो । मुद्दिका फलेपि इत्थियं, फले सेसा नपुंसके, “जम्बु” इति फलवाची नपुंसकसद्वन्तरं, ततो जातं मधुपानादि **मधु... पे०... जम्बुजं**, तञ्च फारुसञ्च पानकन्ति योजना । तत्थ **मधुजं पानं** नाम मुद्दिकानं जातिरसं उदकसम्भिन्नं कत्वा कतपानं । तं अत्तना कतं पुरेभत्तमेव सामिसं निरामिसम्पि वट्टति । अनुपसम्पन्नेहि कतं लभित्वा पन पुरेभत्तं पटिग्गहितं पुरेभत्तं सामिसम्पि वट्टति, पच्छाभत्तं पन निरामिसमेव वट्टति । एस नयो सब्बपानेसु । **मुद्दिकजं पानं** नाम मुद्दिकानं उदके मद्दित्वा कतपानं । तथा सेसपानानि यथानुरूपं वेदितब्बानि, **सालूकं** रत्तुप्पलादीनं सालूकं । **चोचं** अट्टिककदलिफलं । **मोचं** अनट्टिकं । इमानि अट्ट पानानि सीतानिपि आदिच्चपाकानिपि वट्टन्ति, अग्गिपाकानि पन न वट्टन्ति । तेनाह “**नागिसन्तत्त**”न्ति ।

८७-८. अवसेसानि पन वेत्तितन्तिणिकमातुलुङ्गकपित्थकरमन्दादिखुद्दकफलपानानि अट्टपानगतिकानेव । तेनाह “**सानुलोमानि धज्जानि, ठपेत्वा फलजो रसो**”ति । एकस्स पन वक्खमानानञ्च “**पुप्फरसो**”ति आदीनं “सीतोदमद्दितादिच्चपाको वा यामकालिको”ति इमिना सम्बन्धो वेदितब्बो । तालनाळिकेरपनसलबुजअलाबुकुम्भण्डपुस्सफलतिपुसएळालुकफलानीति नव महाफलानि, सब्बञ्च अपरण्णं सत्तधज्जानि अनुलोमेन्तीति सह अनुलोमेहीति **सानुलोमानि** । सानुलोमधज्जानं पन रसो यावकालिको । “सानुलोमानि धज्जानी”ति फलानि विज्जायन्ति । फलसुतिया “सेसफलजो”ति वत्तब्बे गम्यमानत्ता न वुत्तं । **मधुकपुप्फमज्जत्रा**ति मधुकपुप्फं ठपेत्वा । **पक्कडाकजन्ति** पक्केहि यावकालिकेहि डाकेहि जातं रसं । सीतमुदकं **सीतोदं**, खीरोदे विय सीतोदे मद्दितोति तप्पुरिसो । **आदिच्च-**सद्दो आतपे वत्तति उपचारतोति आदिच्चे पाको यस्साति समासो ।

८९. सत्ताहकालिकं दस्सेति “**सप्पी**”ति आदिना । तत्थ **सत्ताहकालिका**ति यथावुत्तानि सप्पिआदीनि सत्ताहकालिकानि । इदानीं सप्पिआदीनि विभजति “**सप्पी**”ति आदिना । तत्थ येसं गोमहिं सादीनं मंसं कप्पति, तेसं सप्पि सप्पि नामाति “**सप्पी**”ति आदिना सप्पिलक्खणमाह । अकप्पियमंससप्पिनोपि कप्पियसम्भवे तत्थ सत्ताहातिक्कमे

दुक्कटस्स वक्खमानत्ता निस्सगियवत्थुमेव चेत्य दस्सेतुं “**येसं मंसमवारितं**”न्ति वुत्तं । खीरादीसु हि तेसमकप्पियं नाम नत्थि । नवनीतस्स सप्पिसदिसताय नवनीतलक्खणं विसुं न वुत्तं । उपरि सप्पिपिण्डं ठपेत्वा सीतलपायासं देन्ति, यं पायासेन असंसट्ठं, तं सत्ताहकालिकं, मिस्सितं पन आदिच्चपाकं कत्वा परिस्सावितं, तथा खीरं पक्खिपित्वा पक्कतेलम्पि, तेसु **नवनीतं** नाम नवुद्धटं । तेन कतं पन **सप्पि** ।

१०. तिला च वसा च एरण्डानि च मधुकानि च सासपा चाति द्वन्दो । तेहि सम्भवो यस्साति बाहिरत्थो, तं तेलं नामाति अत्थो । खुद्दा खुद्दमधुमक्खिका च भमरा च **खुद्दभमरं**, खुद्दजन्तुकत्ता नपुंसकेकवचनं । मधुं करोन्तीति मधुकरियो, ता एव मक्खिका **मधुकरिमक्खिका**, खुद्दभमरमेव मधुकरिमक्खिकाति कम्मधारयो । ताहि कतं **मधु** मधु नामाति अत्थो । **टीकायं** पन विसुं मधुकरी-सद्वं विकप्पेत्वा “दण्डकेसु मधुकरा मधुकरिमक्खिका नामा”ति वुत्तं । मधुपटलं वा मधुसित्थकं वा सचे मधुना मक्खितं, मधुगतिकमेव । तुम्बलकानं चीरिकानञ्च निव्याससदिसं मधु पन यावजीविकं । रसो निक्कसटो आदि यस्सा सा **रसादि** । **आदि**-सद्देन फाणितादीनं गहणं, सा उच्छुविकति । **पक्काति** अवत्थुकपक्का वा, **फाणितं** फाणितं नामाति अत्थो । सीतूदकेन कतमधुकपुप्फफाणितं पन फाणितगतिकमेव । अम्बफाणितादीनि यावकालिकानि । एतानि यथावुत्तानि सप्पिआदीनि पुरेभत्तं सामिसपरिभोगेनापि, पच्छाभत्ततो पट्टाय पन तानि च पच्छाभत्तं पटिग्गहितानि च सत्ताहं निदहित्वा निरामिसपरिभोगेन परिभुज्जितब्बानि ।

११. इदानि ओदिस्स अनुज्जातवसाय पाकतो विभागं दस्सेत्वा ततो सप्पिआदीनं दस्सेतुं “**सवत्थू**”तिआदिमाह । तत्थ पुरेभत्तं **सामं वा** अत्तना एव । **वा**-सद्देन परेहि वा । **अमानुसा** मनुस्सवसारहिता । **वसा** अच्छादीनं अकप्पियानं, सूकरादीनं कप्पियानञ्च सत्तानं वसा । सवत्थुपक्का सत्ताहकालिका होतीति सेसो । **सवत्थुपक्काति** सवत्थुकं कत्वा पक्का । अयमेत्थ अधिप्पायो — सचे पन वसं पुरेभत्तं पटिग्गहेत्वा पचित्वा तेलं परिस्सावितं सत्ताहानि निरामिसपरिभोगेन परिभुज्जितब्बं । अथ परेहि कतं पुरेभत्तं पटिग्गहितं, पुरेभत्तं सामिसप्पि वट्टति, पच्छाभत्ततो पट्टाय निरामिसमेव, नो चे, दुक्कटं होतीति । कारिये कारणोपचारेन पनेत्थ “**वसा**”ति तेलमेव वुत्तं, वसा पन यावकालिकाव ।

टीकायं पन वसाय “सत्ताहकालिके आगतद्वानं नत्थीति वदन्ती”ति वत्वा “तं उपपरिक्खितब्बं”न्ति वसाय सत्ताहकालिकत्तमासंकिंयं वुत्तं । किमेत्थ उपपरिक्खितब्बं? भेसज्जं अनुजानता भगवता “यानि खो पन तानि गिलानानं भिक्खूनं पटिसायनीयानि भेसज्जानि, सेय्यथिदं — सप्पि नवनीतं तेलं मधु फाणितं, तानि पटिग्गहेत्वा सत्ताहपरमं सन्निधिकारकं परिभुज्जितब्बानी”ति (पारा० ६२२) सप्पिआदीनमेव सत्ताहकालिकत्तं वुत्तं । **भेसज्जक्खन्धकेपि** “अनुजानामि, भिक्खवे, तानि पञ्च भेसज्जानि पटिग्गहेत्वा कालेपि विकालेपि परिभुज्जितु”न्ति (महाव० २६०) तानि पञ्चेव “भेसज्जानी”ति वत्वा तेलं नियमतो “अनुजानामि, भिक्खवे, वसानि भेसज्जानि अच्छवसं मच्छवसं सुसुकावसं सूकरवसं गद्रभवसं काले पटिग्गहितं काले निप्पक्कं काले संसट्ठं तेलपरिभोगेन परिभुज्जितु”न्ति (महाव० २६२) वुत्तं । **भेसज्जसिक्खापदट्टकथायञ्च** (कड्ढा० अट्ठ० भेसज्जसिक्खापदवण्णना) “ठपेत्वा मनुस्सवसं अज्जं यं किज्जि वस”न्तिआदिना वसातेलस्स विधानं दस्सेत्वा “अज्जेसं यावकालिकवत्थूनं वत्थुं पचितुं न वट्टतियेवा”ति वदता अट्टकथाचरियेन यावकालिकेसु वसं ठपेत्वा अज्जेसं यावकालिकवत्थूनं वत्थुं पचितुं न वट्टतीति अयमेत्थ अत्थो दीपितोति वसा “यावकालिकायेवा”ति विज्जायतीति को एत्थ सुखुमो नयोति ।

अज्जेसं वसातेलतो परेसं **यावकालिकवत्थूनं** येसं तेसं यावकालिकवत्थूनं सप्पिआदीनं **वत्थुं** यावकालिकसङ्घातं खीरादिकं न पचेति सम्बन्धो । अयमेत्थ अधिप्पायो — यथा सत्ताहपरिभोगत्थाय वसं काले पटिग्गहेत्वा काले पचितुं

वट्टति, न एवं सप्पिआदीनं वत्थुभूतं खीरादियावकालिकं, तं पन सत्ताहपरिभोगत्थाय कालेपि न वट्टति । तानि हि यदि तं पटिग्गहेत्वा सयं कतानि, पच्छाभत्ततो पट्टाय न वट्टन्ति सवत्थुकप्पटिग्गहितत्ता, सामिसं न वट्टन्ति सामंपक्कत्ता, पुरेभत्तम्पि न वट्टन्ति यावकालिकवत्थुतो विवेचितत्ता । परेहि कतानि पन पुरेभत्तं सामिसम्पि वट्टन्ति अत्तना अपक्कत्ता । यावजीविकानि तु सासपमधुकएण्डअट्टीनि तेलकरणत्थं पटिग्गहेत्वा तदहेव कतं तेलं सत्ताहकालिकं, दुतियदिवसे कतं छाहं वट्टति, एवं याव सत्तमदिवसे कतं तदहेव वट्टति, उग्गते अरुणे निस्सगियं, अट्टमे दिवसे अनज्झोहरणीयं, उग्गहितेन येन केनचि वत्थुना कतसदिसं होति । तेलत्थाय पटिग्गहितसासपादीनं सत्ताहातिक्कमेन दुक्कटं । निब्बत्तितं सप्पि वा नवनीतं वा कालेपि विकालेपि पटिग्गहेत्वा पचितुं वट्टति । तं पन तदहु पुरेभत्तम्पि सामिसं न वट्टति, संसग्गतो यावकालिकम्पि सामंपक्कं सियाति निरामिसं पन सत्ताहम्पि वट्टति ।

१२. इदानी “हलिद्धि”न्तिआदिना यावजीविकं दस्सेति । तत्थ “हलिद्धि नाम निसा”तिआदिना वुच्चमानेपि परियायवचने सम्मोहो सियाति न तंवचनेन भुसं सम्मोहयिस्साम, तस्मा तानि उपदेसतोव वेदितब्बानि । तत्थ “हलिद्धि”न्ति बिन्दुआगमेन वुत्तं । उपचारेन तु मूलादीनि हलिद्धादिसद्देन वुत्तानि । ता हलिद्धादयो केचि इत्थिलिङ्गायेव । मूलफले वचत्तञ्च... पे०... भद्दमुत्तञ्च अतिविसाति पदच्छेदो । **पञ्चमूल**-सद्देन चूळपञ्चमूलमहापञ्चमूलानि गहितानि । **आदि**-सद्देन वज्जकलिमूले जरट्टन्ति एवमादीनं सङ्गहो ।

१३-५. **गोडुफल**न्ति मदनफलन्ति वदन्तीति । तीणि फलानि यस्सं सङ्गहितं सा **तिफला** । **एरण्डकादीन**न्ति **आदि**-सद्देन जातिरुक्खादीनं गहणं । सुलसादीनं पण्णन्ति सम्बन्धो । **आदि**-सद्देन असोकादीनं गहणं । **सूपेय्यपण्ण**न्ति तम्बकतण्डुलेय्यादिसूपयोगपण्णं । उच्छुनिय्यासं ठपेत्वा सब्बो निय्यासो च सरसं उच्छुजं तचञ्च ठपेत्वा सब्बो तचो चाति सम्बन्धो । तत्थ हिङ्गुकणिकारनिय्यासादि सब्बो **निय्यासो** नाम । निरसउच्छुतचादि सब्बो **तचो** नाम । **लोणं** सामुद्वादि । **लोहं** अयतम्बादि । **सिला** काळसिलादि ।

१६. **सुद्धसि**त्थन्ति मधुना अमक्खितं । मधुमक्खितं पन सत्ताहकालिकं । **यञ्च किञ्चि सुझापित**न्ति दुज्झापितं अकत्वा सुज्झापितं यं किञ्चि च । **विकटादिष्यभेद**न्ति विकटं गूथमत्तिकामुत्तछारिकासङ्घातं आदि यस्स, सो पभेदो यस्साति बाहिरत्थो, तं । यं किञ्चि चाति सम्बन्धो । एत्थ पन **आदि**-सद्देन कन्दखादनीये खीरकाकोलादयो, मुळालखादनीये हलिद्धिसिङ्गिवेरमूलादयो, मत्थकखादनीये हलिद्धिसिङ्गिवेरकळीरादयो, खन्धखादनीये उप्पलपण्णदण्डादयो, पुप्फखादनीये चम्पकपुप्फादयो, अट्टिखादनीये मधुकट्टिएरण्डसासपादयो, पिट्टखादनीये अधोततालपिट्टादयो च सङ्गहिताति दट्टब्बा ।

१७. इदानी सब्बसो यावजीविकं दस्सेतुं असक्कुण्येय्यत्ता वुत्तानि च अवुत्तानि च एकतो सम्पिण्डेत्वा तत्थ लक्खणं ठपेन्तो “**मूल**”न्तिआदिमाह । तत्थ “सारो”ति वत्तब्बे “**सार**”न्ति लिङ्गविपल्लासेनाह । “सारो बले थिरंसे चा”ति हि निघण्डु । **आहारट्ट**न्ति आहारेन जातो अत्थो पयोजनं आहारत्थो, सोव आहारट्टो, तं आहारकिच्चन्ति वुत्तं होति ।

१८. इदानी चतूसु कप्पियाकप्पियादिविभागं दस्सेति “**सब्बा**”तिआदिना । तत्थ सब्बे कालिका, तेसं सम्भोगो अनुभवोति समासो । **काले**ति पुब्बण्हकाले । **सब्बस्सा**ति गिलानागिलानस्स । **सति पच्चये**ति तीसु यामकालिकं पिपासादिकारणे सति, सत्ताहकालिकं यावजीविकञ्च गेलञ्जकारणे सतीति अत्थो, कालतो विगतो **विकालो**, तस्मिं, यामकालिकं विकाले आहारत्थाय अज्झोहरणे, सत्ताहकालिकं पन यावजीविकञ्च तदत्थाय पटिग्गहणमत्तेपि दुक्कटं ।

१९. उभोति यावकालिकं यामकालिकञ्च । तत्थ यावकालिकं अत्तनो कालातिक्कन्तं विकालभोजनभिक्षापदेन

पाचित्तियं जनयति, यामकालिकं यामातिक्कन्तं सन्निधिसिक्खापदेन । एते उभोपि अन्तोवुत्थञ्च सन्निधिञ्च जनयन्तीति सम्बन्धो । “अन्तोवुत्थं सन्निधि”न्ति भावप्पधानोयं निद्देशो, अन्तोवुत्थत्तं सन्निधित्तञ्चाति अत्थो ।

१००. अतिनामितेति अतिक्कामिते । पाचित्तीति सत्ताहातिक्कन्तं भेसज्जसिक्खापदेन निस्सग्गियपाचित्तियापत्ति च होतीति अत्थो । सचे द्विन्नं सन्तकं एकेन पटिग्गहितं अविभत्तं होति, सत्ताहातिक्कमे द्विन्नम्पि अनापत्ति, परिभुज्जितुं पन न वट्टति । पाळिनारुळहेति पाळियं अनारुळहे सप्पिआदिम्हि सत्त अहानि अतिनामितेति सम्बन्धो । सप्पीति मनुस्सादीनं सप्पि । आदि-सद्देन तेसंयेव नवनीतं, नाळिकेरादितेलं, सीतोदकेन कतं मधुकपुप्फफाणितञ्च सङ्गहितं ।

१०१. निस्सट्ठलद्धन्ति निस्सट्ठं विनयकम्मवसेन निस्सज्जितञ्च तं लद्धञ्च पुन तथेवाति निस्सट्ठलद्धं । तं गहेत्वाति सेसो । निस्सज्जनविधानं पन वक्खमाननयेन वेदितब्बं । “नङ्ग”न्तिआदि उपलक्खणमत्तं । तेन मक्खितानि कासावादीनि च पन अपरिभोगानियेव । अज्जस्स पन कायिकपरिभोगो वट्टति । विकप्पेन्तस्स सत्ताहे सामणेरस्साति एत्थ टीकायं “इदं सप्पिं तुहं विकप्पेमी”तिआदिना तेसं तेसं नामं गहेत्वा सम्मुखापरम्मुखाविकप्पनवसेन अत्थं दस्सेत्वा तं साधयन्तेहि अविकप्पिते विकप्पितसज्जी निस्सग्गियं पाचित्तियं”न्ति आपत्तिवारे पाळि आहटा । “सचे उपसम्पन्नस्स विकप्पेति, अत्तनो एव सन्तकं होति, पटिग्गहणम्पि न विजहती”ति दोसं वत्वा अनुपसम्पन्नस्स विकप्पने अत्तसन्तकत्ताभावो, पटिग्गहणविजहनञ्च पयोजनं वुत्तं । तत्थ वदाम — आपत्तिवारे “अविकप्पिते”तिआदिपाळियेव नत्थि, “अनधिद्धिते अधिद्धितसज्जी निस्सग्गियं पाचित्तियं, अविस्सज्जिते विस्सज्जितसज्जी निस्सग्गियं पाचित्तियं”न्तिआदिना (पारा० ६२४) पाळिया आगतत्ता तदनुरूपमेव अनापत्तिवारे “अधिद्धेति, विस्सज्जेती”तिआदिनाव पाळि आगता । यदि भवेय्य, वण्णनीयट्ठानताय अट्ठकथाय भवितब्बं, न चेत्थ अट्ठकथायं विज्जति । अनुपसम्पन्नस्स विकप्पने च कथं पटिग्गहणं विजहति सिक्खापच्चक्खानादीसु छसु पटिग्गहणविजहनकारणेषु विकप्पनस्स अनन्तो गधत्ता, तस्मा नायमेत्थ अत्थोति ।

मयमेत्थ एवमत्थं भणाम — विकप्पेन्तस्साति एत्थ विकप्पनं संविदहनं “चित्तसङ्कप्पो”तिआदीसु विय, उभयत्थ पन उपसर्गोहि नानत्तमत्तं, तस्मा अन्तोसत्ताहे सामणेरस्स यस्स कस्सचि विकप्पेन्तस्स संविदहन्तस्स परिच्चागसज्जं परिच्चागचेतनं परिच्चागाधिप्पायं उप्पादेन्तस्स अनापत्तीति अत्थो । इदञ्च महासुमत्थेरवादमोलुब्ध वुत्तं । वुत्तज्हि “तेन चित्तेना”तिआदीसु पाळिवचनेसु अधिप्पायं दस्सेन्तेन, “इदं कस्मा वुत्तं । एवज्हि अन्तोसत्ताहे दत्वा पच्छा पटिलभित्वा परिभुज्जन्तस्स अनापत्तिदस्सनत्थ”न्ति (पारा० अट्ठ० २.६२५) । महापदुमत्थेरो पनाह “सत्ताहातिक्कन्तस्स पन परिभोगे अनापत्तिदस्सनत्थमिदं वुत्त”न्ति (पारा० अट्ठ० २.६२५) । अयमेव वादो तेसु सुन्दरतरो । सत्ताहे मक्खनादिं अधिद्धतो च अज्जस्स ददतोपि च अनापत्तीति सम्बन्धो । आदि-सद्देन अब्भज्जनादिं सङ्गणहाति । अयमेत्थाधिप्पायो — सप्पिआदिं अब्भज्जनादिं मधुं अरुमक्खनं, फाणितं घरधूपनं अधिद्धतो अनापत्तीति । अज्जस्साति उपसम्पन्नस्स वा अनुपसम्पन्नस्स वा ।

१०२. यावकालिकआदीनि अत्तना सह संसट्ठानि सत्त्वावं गाहापयन्तीति सम्बन्धो । सत्त्वावन्ति सस्स अत्तनो भावो द्वित्ते सत्त्वावो, तं । तस्माति यस्मा एवं, तस्मा । एवमुदीरितन्ति एवं “विकप्पेन्तस्स सत्ताहे”तिआदिना वुत्तं । अयमेत्थ अधिप्पायो — यस्मा अत्तना संसट्ठानि अत्तनो भावं गाहापयन्ति यावकालिकादीनि, तस्मा सत्ताहातिक्कामितानि सत्ताहकालिकानि पाचित्तियजनकानि संसट्ठानि अत्तसंसट्ठानिपि पाचित्तियजनकानि करोन्तीति अविकप्पनादिम्हि सति ब्यतिरेकतो पाचित्तियापत्तिपरिदीपकं “विकप्पेन्तस्सा”तिआदिकं वाक्यत्तयं वुत्तन्ति । टीकायं पन “इदानीं वक्खमानं सन्धाय एवन्ति वुत्त”न्ति वुत्तं । तं वक्खमानस्स अतीतउदीरितत्तायोगतो कथं युज्जतीति । एवमुदीरितन्ति वा पाळियं

अट्टकथायञ्च एवमेव वुत्तन्ति अत्थो। एव-सद्वो अवधारणे।

१०३-५. इदानीं अत्तसंसद्धानं यावकालिकादीनं सभ्भावगाहापनं सरूपतो दस्सेतुं “पुरे”ति आदिमाह। तत्थ सत्ताहन्ति सत्त अहानि यस्स तं सत्ताहं, सत्ताहकालिकं। च-सद्वो अट्टानप्पयुत्तो, सो सत्ताहञ्च यावजीविकञ्चाति योजेतब्बो। **सेसकालिकसम्मिस्सन्ति** सेसेहि तदहु पटिग्गहितेहि कालिकेहि यावकालिकयामकालिकसङ्घातेहि सम्मिस्सं। **पाचितीति** सन्निधिसिक्खापदेन पाचिन्ति। तदहु **पटिग्गहितन्ति** तस्मिंयेव दिने पुरेभत्तं पटिग्गहितं। तदहेवाति तस्मिंयेव दिने पुरेभत्तमेव। **सेसन्ति** सत्ताहकालिकं यावजीविकञ्च। **एवन्ति** यामे एव परिभुज्जयेति विजानीयन्ति सम्बन्धो। **इतरन्ति** सत्ताहकालिकतो अञ्जं यावजीविकं।

कालिकनिद्वेसवण्णना निट्ठिता।

९. पटिग्गाहनिद्वेसवण्णना

१०६. दातुं कामेतीति दातुकामो, तस्स अभिहारो ईसकम्पि ओणमनादिनाभिहरणन्ति तप्पुरिसो, हत्थस्स पासो **हत्थपासो**। रुळ्हीवसेन तु अट्टतेय्यहत्थो हत्थपासो नाम। सो च सचे भिक्खु निसिन्नो होति, आसनस्स पच्छिमन्ततो पट्टाय, सचे ठितो, पण्हिअन्ततो पट्टाय, सचे निपन्नो, येन पस्सेन निपन्नो, तस्स पारिमन्ततो पट्टाय दायकस्स निसिन्नस्स ठितस्स वा ठपेत्वा पसारितहत्थं यं आसन्नतरं अङ्गं, तस्स ओरिमन्तेन परिच्छिन्दित्वा वेदितब्बो। **एरणक्खमन्ति** थाममज्झिमेन पुरिसेन एरणस्स उक्खिपनस्स खमं योगं। वत्थुसद्दापेक्खं नपुंसकत्तं। **तिथा देन्तेति** कायकायप्पटिबद्धनिस्सगियानं वसेन तीहि पकारेहि दायके ददमाने। तत्थ येन केनचि सरीरावयवेन अन्तमसो पादङ्गुलियापि दीयमानं कायेन दिन्नं नाम होति, कटच्छुआदीसु येन केनचि दीयमानं कायप्पटिबद्धेन, कायतो पन कायप्पटिबद्धतो वा मोचेत्वा हत्थपासे ठितस्स कायेन वा कायप्पटिबद्धेन वा पातियमानं निस्सगियेन पयोगेन दिन्नं नाम। **द्विथा गाहोति** कायकायप्पटिबद्धानं वसेन द्वीहि पकारेहि येहि केहिचि दीयमानस्स गहणं। एवं पटिग्गहो पञ्चङ्गोति योजना। **पञ्चङ्गोति** पञ्च अङ्गानि यस्साति बहुब्बीहि।

१०७. इदानीं अनेरणक्खमे च किस्मिञ्चि कायप्पटिबद्धे च पटिग्गहणारोहनं दस्सेतुं “असंहारिये”ति आदिमाह। तत्थ **असंहारियेति** आनेतुमसक्कुण्ये फलकपासाणादिमिहि। **तत्थजातेति** तेसुयेव रुक्खादीसु जाते किंसुकपदुमिनिपण्णादिके। चिञ्चआदीनं सुखुमे पण्णेति सम्बन्धो। तानि हि सन्धारेतुं न सक्कोन्ति। तेसं पन साखासु वट्टति। **आदि-सद्वेन** “अङ्ग”न्ति आदिकं सङ्गण्हाति। **वा-सद्वो** समुच्चये। **असद्वभारेति** थाममज्झिमपुरिसेन सहितुं सन्धारेतुं असक्कुण्ये भारे। सब्बेसं पटिग्गहो “न रूहती”ति इमिना सम्बन्धो।

१०८. इदानीं पटिग्गहणविजहनं दस्सेति “**सिक्खा**”ति आदिना। तत्थ **सिक्खामरणलिङ्गेहीति** सिक्खापच्चक्खानेन च मरणेन च लिङ्गपरिवत्तनेन च। **अनपेक्खविसग्गतोति** नत्थि अपेक्खो एतस्साति अनपेक्खो, सोव विसग्गो, ततो च। **अच्छेदाति** चोरादीहि अच्छिन्दित्वा गहणेन। **अनुपसम्पन्नदानाति** अनुपसम्पन्नस्स दानेन। **च-सद्वो** सब्बत्थ आनेतब्बो। **गाहोति** पटिग्गहणं। **उपसम्मतीति** विजहति।

१०९-१०. इदानीं अप्पटिग्गहितं परिभोगे दोसं दस्सेतुं “**अप्पटिग्गहित**”न्ति आदिमाह। तत्थ **सब्बन्ति** चतुकालिकपरियापन्नं सकलम्पि। इदानीं अप्पटिग्गहेत्वा परिभुज्जितब्बं दस्सेतुं “**सुद्ध**”न्ति आदिमाह। तत्थ सुद्धं

नातिबहलं उदकञ्च तथा अङ्गलग्नं अविच्छिन्नं दन्त...पे०... गूथकञ्च लोण...पे०... करीसकञ्च कप्पतेति सम्बन्धो । तत्थ सुद्धन्ति रजरेणूहि अञ्जरसेन च असम्मिस्सताय परिसुद्धं । **नातिबहलन्ति** यं कसितट्टाने बहलमुदकं विय मुखे वा हत्थे वा न लग्नं, तं । **अविच्छिन्नन्ति** अङ्गतो विच्छिन्दित्वा न गतं । दन्तानि च अक्खीनि च कण्णञ्च दन्तक्खिकण्णं पाण्यङ्गत्ता, तस्स गूथकन्ति तप्पुरिसो । **लोणं** सरीरुद्धितं । **सिङ्गाणीति** सिङ्गाणिका । विच्छिन्नं न पटिग्गहेतब्बं ।

१११. इदानीं “**गूथा**”ति आदिना कालोदिस्सं दस्सेति । **तथाविधेति** सप्पदट्टकखणादिके तथाविधे काले । तथा तादिसो विधो कालो एतस्साति बहुब्बीहि । **सेवेय्याति** सेवनं करेय्य, परिभुज्जेय्याति वुत्तं होति । **असन्ते कप्पकारकेति** एत्थ दुब्बचोपि असमत्थोपि कप्पियकारको असन्तपक्खेयेव तिट्ठतीति वेदितब्बो । कालोदिस्सत्ता पन छारिकाय असति अल्लदारुं रुक्खतो छिन्दित्वा कातुं, मत्तिकाय असति भूमिं खणित्वापि मत्तिकं गहेतुं वट्ठति ।

११२. दुरूपचिण्णेति दुट्ठं उपचिण्णं आमट्ठं दुरूपचिण्णं । सचे भिक्खु अप्पटिग्गहितं सामिसं भाजनं ठितट्टानतो अपनेत्वा आमसति, पिधानं आमसति, उपरि ठितकचवरादिं छट्ठेति, तत्थजातकफलिनिया साखाय वा वल्लिया वा गहेत्वा वा चालेति, दुरूपचिण्णं नाम होति । तस्मिं दुक्कटन्ति सम्बन्धो । फलरुक्खं पन अपस्सयितुं वा तत्थ कण्टकं वा बन्धितुं वट्ठति । अरञ्जे पतितअम्बफलादिं “सामणेस्स दस्सामी”ति आहरित्वा दातुं वट्ठति । **रजोकिण्णेति** रजसा ओकिण्णे, तस्मिं पत्तादिके यं किञ्चि पटिग्गण्हतो विनयदुक्कटं होतीति अत्थो । सचे पिण्डाय चरन्तस्स पत्ते रजं पतति, पटिग्गहेत्वा भिक्खा गण्हितब्बा । “पटिग्गहेत्वा देथा”ति वुत्तेपि आकिरन्ति, हत्थतो अमोचेन्तेनेव पटिग्गाहापकस्स सन्तिकं नेत्वा पटिग्गहेतब्बं । सचे महावातो ततो ततो रजं पातेति, न सक्का होति भिक्खं गहेतुं, “अनुपसम्पन्नस्स दस्सामी”ति सुद्धचित्तेन आभोगं कत्वा गण्हितुं वट्ठति । तं पन तेन दिन्नं वा विस्सासेन वा पटिग्गहेत्वा परिभुज्जितुं वट्ठति ।

अथाति वक्खमानारम्भे । **उग्गहप्पटिग्गहेति** उग्गहित्थाति उग्गहो, उग्गहितं, तस्स पटिग्गहो, तस्मिं । अप्पटिग्गहितभावं जानतो अत्तना एव उग्गहेत्वा गहणेति अधिप्पायो । मातापितूनं अत्थाय पन अप्पटिग्गहेत्वा तेलादीनि, छायात्थाय साखादीनि वा गहेत्वा पच्छतो भुज्जितुकामताय पटिग्गहेत्वा परिभुज्जितुं वट्ठति । उच्छुआदीसु फालितेसु मलं न पज्जायति, मूलभेसज्जादीनि पिसन्तानं वा कोट्टेन्तानं वा निसदिनसदपोतकउदुक्खलमुसलानि खीयन्ति, दन्तन्तरे लग्नं सुखुमआमिसं होति, रसो न पज्जायति, अब्बोहारिकं । **अन्तोवुत्थेति** अकप्पियकुटिया छदनब्भन्तरे वुत्थेति अत्थो । **सयंपक्केति** अत्तना यत्थ कत्थचि पक्के । सचे वासिआदिं तापेत्वा तक्कादीसु पक्खिपति, एत्तावतापि सामपाकतो न मुच्चति । पुरिमकालिकद्वये पुनपाकज्झि ठपेत्वा यं किञ्चि आमिसं भिक्खुनो पचितुं न वट्ठति । सचेपिस्स उण्हयागुया सुलसिपण्णादीनि वा सिङ्गिवेरं वा पक्खिपन्ति, चालेतुं न वट्ठति । उत्तण्डुलं भत्तं लभित्वा पिदहितुं न वट्ठति । **अन्तोपक्केति** अकप्पियकुटिया अन्तो पक्के । सब्बत्थ दुक्कटन्ति सम्बन्धो ।

पटिग्गाहनिद्वेसवण्णना निड्डिता ।

१०. अकप्पियमंसनिद्वेसवण्णना

११३-४. मनुस्सहत्थिअस्सानञ्च ...पे०... उरगस्स च यं मंसञ्च, यं उद्दिस्सकतमंसञ्च, अप्पटिवेक्खितं यञ्च मंसं, तेसु मंसेसूति एवं योजेत्वा अत्थो वेदितब्बो । तत्थ सीसगीवातरङ्गेन चरन्ता अच्छविसेसाव **तरच्छा** । **उरगस्साति** इमिना सब्बापि दीघजाति सङ्गहिता । **उद्दिस्सकतमंसन्ति** भिक्खुं उद्दिसित्वा कतं उद्दिस्सकतं, तञ्च तं मंसञ्च । एत्थ च **मंस-**गहणेन मच्छानम्पि गहणं वेदितब्बं उपलक्खणवसेन, च-सद्देन वा । पञ्चसुपि सहधम्मिकेसु यं किञ्चि उद्दिस्सकतं

सब्बेसम्पि न कप्पति, तम्पि अदिट्ठअसुतअपरिसङ्कितताय तिकोटिपरिसुद्धं वट्ठति । **अप्पटिवेक्खितन्ति** अनुपपरिक्खितं, अनापुच्छितन्ति अत्थो । आपत्तिभीरुकेन हि रूपं सल्लक्खेन्तेनापि पुच्छित्वा पटिग्गहेतब्बं परिभुज्जितब्बञ्च । मनुस्सानं मंसेसु थुल्लच्चयन्ति योजना । थूलो अच्चयो एत्थाति रस्से, द्वित्ते च **थुल्लच्चयं** । पाराजिकसङ्गादिसेसेहि ठपेत्वा इतो अधिकं वज्जं नत्थि । **सेसेसूति** अवसेसेसु एकादससु ।

११५. इदानी मनुस्सादीनं अट्ठिआदीनिपि अकप्पियानीति दस्सेतुं “**अट्ठिपी**”ति आदिमाह । **पि-सद्धो** “लोहित”न्ति आदीसुपि अनुवत्तेतब्बो । **एसन्ति** मनुस्सादीनं दसन्नं । वसासु पन एका मनुस्सवसा न वट्ठति । खीरादीसु अकप्पियं नाम नत्थि । उट्ठिस्सकतयेव सचित्तकन्ति योजना । **सचित्तकन्ति** उट्ठिस्सकतभावजाननचित्तेन सह वत्ततीति सचित्तकं । वत्थुवीतिक्कमविजाननचित्तेन हि सचित्तकत्तं । एत्थ च सचित्तकत्तं आपत्तिया एव, न च मंसस्स, तथापि मंससीसेन आपत्ति एव वुत्ताति विज्जातब्बन्ति ।

अकप्पियमंसनिद्वेसवण्णना निट्ठिता ।

११. निस्सगियनिद्वेसवण्णना

११६-७. रूपियेन अरूपियं रूपियञ्च इतरेन रूपियञ्च परिवत्तेय्याति सम्बन्धो । तत्थ **रूपियेनाति** रूपियसङ्घातेन निस्सगियवत्थुना । **अरूपियन्ति** अरूपियसङ्घातं दुक्कटवत्थुं कप्पियवत्थुञ्च । **इतरेनाति** अरूपियेन । **निस्सग्गीति** निस्सज्जनं निस्सग्गो, पुब्बभागे कत्तब्बस्स विनयकम्मस्सेतं नामं । निस्सग्गो अस्स अत्थीति निस्सग्गि, किं तं? पाचित्तियं । रूपियस्स मूलग्गहणे पन रूपियप्पटिग्गहणसिक्खापदेन निस्सगियं पाचित्तियं ।

इदानी रूपियादिं दस्सेतुं “**इथा**”ति आदि आरब्धं । तत्थ कहा...पे०... मासकं इध रूपियन्ति सम्बन्धो । तत्थ **कहापणो** नाम सुवण्णमयो वा रजतमयो वा एतरहि पकतिकहापणो वा । **सज्झूति** रजतं । **सिङ्गीति** सुवण्णभेदो, तथापि चेत्थ सामज्जेन सुवण्णमधिप्पेतं । **वोहारूपगमासकन्ति** वोहारं कयविककयं उपगच्छतीति वोहारूपगं, तञ्च तं मासकञ्च । तं पन समुट्ठापितरूपञ्च असमुट्ठापितरूपञ्च लोहदारुआदिमयं वुच्चति । **इध रूपियन्ति** इमस्मिं सिक्खापदे रूपियं नामाति अत्थो । वत्थमुत्तादि कप्पं दुक्कटवत्थुञ्च इतरन्ति योजना । तत्थ वत्थञ्च मुत्ता च आदि यस्साति समासो । **आदि-सद्धो** पच्चेकं योजेतब्बो “वत्थादि मुत्तादी”ति । तत्थ पठमेन **आदि-सद्धेन** कप्पाससुत्तापरण्णादिकं यं किञ्चि कप्पियवत्थुं, दुतियेन मणि सङ्घो सिला पवाळं लोहितङ्को मसारगल्लं सत्तधज्जानि दासिदासखेत्तवत्थुपुप्फारामफलारामादयोति इदं दुक्कटवत्थुं सङ्गण्हाति । वत्थादिकप्पियवत्थुं, मुत्तादिदुक्कटवत्थुञ्च इतरं अज्जं अरूपियं नामाति अत्थो ।

११८. एत्तावता रूपियसंवोहारं दस्सेत्वा इदानी कप्पियभण्डे कयविककयं दस्सेतुमाह “**इम**”न्ति आदि । तत्थ “इमं गहेत्वा इमं देहि, इमं कर, इमं आनया”ति वा “इमं भुत्वा इमं देहि, इमं कर, इमं आनया”ति वा “इमं देमि, इमं देहि, इमं कर, इमं आनया”ति वा कयविककये समापन्ने निस्सग्गीति योजना । तत्थ **इमन्ति** तण्डुलादिं । **भुत्वाति** ओदनदिं भुज्जित्वा । **इमं देहीति** एतं वत्थादिकं देहि । **इमं कराति** एतं रजनपचनादिं करोहि । **इमं आनयाति** एतं रजनकट्ठादिं आनेहि । **इमं देमीति** एतं वत्थादिकं तव देमि । **समापन्नेति** कते । तस्मा कप्पियं भण्डं परिवत्तेन्तेन अज्जातकेहि सद्धि “इमं देही”ति वदतो विज्जत्ति, “इमं गण्हाही”ति वदतो सद्धादेय्यविनिपातनं, “इमिना इमं देही”ति वदतो कयविककयन्ति वुत्ता तिस्सो आपत्तियो । मातापितूहि पन सद्धि कयविककयमत्तं मोचेन्तेन परिवत्तेतब्बं । अयज्हि कयविककयो ठपेत्वा पञ्चसहधम्मिके अवसेसेहि गिहिपब्बजितेहि न वट्ठति । सचे पन नवकम्मानि कारेति, अट्ठकथापमाणेन पाचित्तियमत्तं

देसेतब्बं ।

११९-१२०. इदानीं परिणामनवसेन आपत्तिभेदं दस्सेतुं “अत्तनो”तिआदि आरब्धं । तत्थायं पिण्डत्थो — सङ्खस्स नतं लाभं अत्तनो परिणामेय्य, निस्सग्गि । अज्जतो पुग्गलस्स परिणामेय्य, पाचित्ति । अज्जस्स सङ्खस्स वा चेतियस्स वा परिणामेय्य, दुक्कटं । अज्जस्स पुग्गलस्स वा चेतियस्स वा नतं लाभं अत्तनो वा सङ्खस्स वा अज्जपुग्गलस्स वा अज्जचेतियस्स वा परिणामेय्य, दुक्कटन्ति योजना । तत्थ नतन्ति कायेन वा वचसा वा निन्नं कतं । लाभन्ति लभितब्बं चीवरादि । अज्जतो अज्जस्मिं पुग्गले वा चेतिये वा, चेतिये पन दुक्कटं । अज्जस्साति चेतियादिनो अन्तमसो सुनखस्स । अज्जतो वाति चेतियादिमिह वा । सङ्खस्साति पन इदं काकक्खिगोळकजायेन “नतं परिणामेय्या”ति उभयत्थ परिवत्तति । निस्सट्ठं सकसज्जाय न ददेय्य वा, दुक्कटन्ति सम्बन्धो । अज्जथा अज्जेन पकारेन, थेय्यसज्जाय न ददेय्य चेति वुत्तं होति । इतरन्ति वत्थुवसेन अज्जं पाराजिकं थुल्लच्चयं दुक्कटञ्च होतीति अत्थो ।

निस्सग्गियनिद्देसवण्णना निट्ठिता ।

१२. पाचित्तियनिद्देसवण्णना

१२१. मुसा ...पे०... हरणेति निमित्तत्थे भुम्मवचनं, तस्स “पाचित्ति वुत्ता”ति इमिना सम्बन्धो । एवं सब्बत्थ । मुसावादेति निपातेन सद्धिं तप्पुरिसो । पुब्बेपि जानित्वा वचनक्खणेपि जानन्तस्स मुसाभणननिमित्तन्ति अत्थो । भणनञ्च नाम इध अभूतस्स वा भूततं, भूतस्स वा अभूततं कत्वा कायेन वा वाचाय वा विज्जापनप्पयोगो । पाराजिकसङ्घादिसेसाचारविपत्तियो अमूलिकाय चोदेन्तस्स यथाक्कमं सङ्घादिसेसपाचित्तियदुक्कटानि । अनुपधारेत्वा सहसा भणन्तस्स, “अज्जं भणिस्सामी”ति अज्जं भणन्तस्स यस्स भणति, सो न सुणाति, तस्स च अनापत्ति ।

ओमसति अमनापताय कण्णेसु विज्झति विय एतेन, ओमसति वाति ओमसो, सो चायं वादोच, तस्मिं । दीघो पन गाथाबन्धवसेन । एवं सब्बत्थ । हीनुक्कट्टेसु च जातिनामगोत्तवयकम्मसिप्पआबाधलिङ्गकिलेसआपत्तिअक्कोससङ्घातेसु दससु भूतेन वा अभूतेन वा “खत्तियोसि, चण्डालोसी”तिआदिना कायेन वा वाचाय वा अनज्जापदेसेन भिक्खुनो खुंसेतुकामताय अक्कोसवचनेति अत्थो । “सन्ति इधेकच्चे चण्डाला”तिआदिना अज्जापदेसेन वा “चोरोसि, विकारीसि, मातुघातकोसी”तिआदीहि पाळिमुत्तपदेहि वा भिक्खुस्स, यथा वा तथा वा अनुपसम्पन्नं, परम्मुखा पन सब्बम्पि अक्कोसन्तस्स दुक्कटं । केवलं दवकम्यताय वदतो पन सब्बत्थ दुब्भासितं ।

पेसुज्जहरणेति पिसुणस्स भावो पेसुज्जं । अत्तनो पियकम्यताय वा परस्स परेसु भेदाधिप्पायेन वा जातिआदीहि ओमसन्तस्स भिक्खुनो वचनं सुत्वा भिक्खुस्स तस्स पेसुज्जस्स हरणे । अनुपसम्पन्नस्स हरणे दुक्कटं । पदं पदं पदसो, विच्छायं सो, कोट्ठासेन कोट्ठासेनाति अत्थो । सङ्गीतित्तयारुळ्हो तिपिटकधम्मो, अनारुळ्हो च राजोवादादिको धम्मो नाम, तेन सह पदसोति निपातस्स ततियातप्पुरिसो । पदसोधम्मेति एकक्खरादिना कोट्ठासेन कोट्ठासेन अनुपसम्पन्नेन सद्धिं यथावुत्तधम्मभणनेति अत्थो । पदसोधम्मभणनज्हि पदसोधम्म-सद्देन उपचारेन वुत्तं । अनुपसम्पन्नेन सद्धिं एकतो उद्देसगगहणे सज्झायकरणे, तंसन्तिके उद्देसगगहणादिके च तेन सद्धिं एकतो येभ्य्येन पगुणं गन्थं भणन्तस्स ओसारेन्तस्स खलितट्ठाने “एवं भणाही”ति एकतो भणन्तस्सपि अनापत्ति ।

अन्तमसो वत्थादिना येन केनचि सब्बच्छन्नं छदनं अनाहच्च दियड्ढहत्थुब्बेधेनापि सब्बपरिच्छिन्नं येभ्य्येनछन्नं

येभ्युयेनपरिच्छिन्नञ्च सेनासनं अगारन्ति अधिप्पेतं । तत्रद्वो पन भिक्खुं ठपेत्वा अन्तमसो पाराजिकवत्थुभूतो तिरच्छानगतोपि अन्तमसो तदहुजाता इत्थीपि उपचारतो अगार-सद्देन वुच्चति । सह अगारेनाति **सागारो**, भिक्खु । उपचारेनेव च पन अनुपसम्पन्नेन, मातुगामेन च सह सेय्यकप्पनं सागारभावो नामाति गहेतब्बं । सङ्गसम्मतं सेनासनपञ्जापकादिभेदं उपसम्पन्नं अयसकामा हुत्वा भिक्खूहि येन च उज्झापेन्ति अवजानापेन्ति अवज्जाय ओलोकापेन्ति, लामकतो वा चिन्तापेन्ति, तं वचनं **उज्झापनकं** । येन खीयन्ति सब्बत्थ तस्स अवण्णं पकासेन्ति, तं **खीयनं** ।

१२२. तलन्ति हत्थतलमधिप्पेतं । तग्गहणेन पन कायोव तलं । **सत्तीति** कायप्पटिबद्धा सत्ति आवुधविसेसो, उपलक्खणत्ता पन सब्बम्पि कायप्पटिबद्धं सत्ति । तलञ्च सत्ति च **तलसत्ति** । इध पन कोपेन भिक्खुस्स तलसत्तिउगिरणं तलसत्ति । सचे पन विरद्धो पहारं देति, न पहरितुकामताय दिन्नत्ता दुक्कटं, पहरितुकामताय पाचित्तियं, अनुपसम्पन्ने दुक्कटं, मोक्खाधिप्पायस्स अनापत्ति ।

पञ्जत्तेन वदतो उपसम्पन्नस्स वा तेन वुच्चमानधम्मस्स वा अनादरकरणं **अनादरो** । अनुपसम्पन्नस्स तेन वुच्चमानस्स वा उपसम्पन्नेन, परेन वा अपञ्जत्तेन वा वुच्चमानस्स अनादरे दुक्कटं ।

“ऊनवस्सो त्वं मज्जे”तिआदिना भिक्खुनो कुक्कुच्चस्स उप्पादनं अनुपसम्पन्नस्स दुक्कटं ।

अनापुच्छा गामप्पवेसनेति पकतिवचनेन पुच्छितुमनुरूपं अन्तोउपचारसीमाय दस्सनूपचारे भिक्खुं दिस्वा “विकाले गामप्पवेसनं आपुच्छामी”ति अनापुच्छित्वा विकाले गामप्पवेसने । दीघो पन सन्धिवसेन । आपदासु अनापत्ति ।

परम्परभोजनेति परो च परो च परम्परा म-कारो सन्धिवसेन, तस्मा परम्परा उप्पत्तविसयअपादानवचनं, परतो परतो लद्धा भुज्जनेति अत्थो । अयमेत्थ अधिप्पायो — पञ्चहि भोजनेहि नामं गहेत्वा निमन्तितस्स येन येन पठमं निमन्तितो, तस्स तस्स भोजनतो उप्पटिपाटिया, “महं भत्तपच्चासं तुहं दम्मी”ति वा “विकप्पेमी”ति वा आदिना सम्मुखा वा परम्मुखा वा अविकप्पेत्वा वा अज्जतो अज्जतो पञ्चभोजनादीनि लद्धा भुज्जमानेति । गिलानचीवरदानचीवरकारसमये अनापत्ति ।

१२३. सेय्यं सेनासनानि वा अनुद्धरित्वा गमनेति सम्बन्धो । **वा-सद्दो** समुच्चये । तत्थ “भिसि चिमिलिका उत्तरत्थरणं भूमत्थरणं तट्टिका चम्मक्खण्डो निसीदनं पच्चत्थरणं तिणसन्थारो पण्णसन्थारो”ति (पाचि० ११६) वुत्तासु दससु सेय्यासु एकम्पि अत्तनो वस्सगगने गहेत्वा सङ्घिके सब्बप्पटिच्छन्ने गुत्ते सेनासने सन्थरित्वा वा सन्थरापेत्वा वा यथा ठपितं उपचिकादीहि न खज्जति, तथा ठपनवसेन अनुद्धरित्वा परिक्खित्तस्स आरामस्स परिक्खेपं, अपरिक्खित्तस्स उपचारं अतिक्कमित्वा गमने च, तथा मज्जपीठतिसिकोच्छसङ्घातानि सेनासनानि वस्सकाले अज्झोकासे सन्थरित्वा वा सन्थरापेत्वा वा अनुपसम्पन्नेन अनुद्धरित्वा थाममज्झिमस्स पुरिसस्स लेडुपातं अतिक्कमित्वा गमने चाति अत्थो । यथावुत्ततो पन अज्जत्थ दुक्कटं ।

इत्थिया अद्धानगमनेति “गच्छाम भगिनि, गच्छाम अय्या”ति अज्जमज्जं संविदहित्वा “अज्ज वा स्वे वा”तिआदिना नियमितकालविसङ्केतं अकत्वापि द्वारविसङ्केतं मग्गविसङ्केतं कत्वापि इत्थिया सद्धिं अद्धानमग्गगमनेति अत्थो ।

एकेकाय निसीदनेति एकेन एकाति एकेका, तस्सा निसज्जायाति अत्थो। एकेन सह एकस्सा निसज्जं विना एकाय सह एकस्स निसज्जं नाम नत्थीति एकाय सह एकस्स निसज्जायं सति निसिन्नस्स भिक्खुनो पाचित्तियन्ति अधिप्पायो। “एकायेकनिसीदने”ति वा पाठो।

१२४. रूपादीनं उपसंहारेन, भयानककथाकथनेन वा उपसम्पन्नस्स **भिसापने**। अनुपसम्पन्नस्स दुक्कटं।

आकोटने उपसम्पन्नस्स अन्तमसो उप्पलपत्तेनापि पहारदाने। अनुपसम्पन्नस्स अन्तमसो तिरच्छानगतस्सपि दुक्कटं। मोक्खाधिप्पायस्स अनापत्तिः।

सङ्गमज्झे विनयधरेन अनुयुज्जियमानस्स पुच्छिततो अज्जस्स वादो अज्जेन अज्जं पटिचरणं **अज्जवादो**। तथेव पुच्छियमानस्स अकथेतुकामताय विहेसनं तुण्हीभावो **विहेसा**। अज्जवादकस्स विहेसकस्स च जत्तिदुतियकम्मेन अज्जवादकविहेसककम्मे कते पुन अज्जवादे विहेसाय पाचित्तियं। अनारोपिते पन कम्मे दुक्कटं। किञ्चि वीतिक्कमं दिस्वा “आवुसो, इदं नाम तथा कत”न्ति वुत्ते तं न कथेतुकामो तुण्हीभूतो सङ्गं विहेसेतीति **विहेसको**। अनाचारं आचरित्वा सङ्गमज्झे आपत्तिया, वत्थुना वा अनुयुज्जियमाने तं अकथेतुकामो “को आपन्नो, किस्मिं आपन्नो”ति आदिना नयेन अज्जेहि वचनेहि तं वचनं पटिच्छादेन्तो यो अज्जं वदति, अयं **अज्जवादको** नाम।

दुट्ठुल्लं नाम पाराजिकसङ्घादिसेसा, इध पन सङ्घादिसेसोव। पकासो च छादो च **पकासछादो**, दुट्ठुल्लस्स पकासछादोति तप्पुरिसो। अभिण्हापत्तिकस्स भिक्खुनो आयति संवरत्थाय आपत्तिपरियन्तं कुलपरियन्तञ्च कत्वा वा अकत्वा वा तिक्खत्तुं अपलोकेत्वा कातब्बं। भिक्खुसम्मुतिं ठपेत्वा अनुपसम्पन्नस्स “अयं असुचिं मोचेत्वा सङ्घादिसेसं आपन्नो”ति आदिना नयेन वत्थुना सद्धिं आपत्तिं घटेत्वा तस्स दुट्ठुल्लस्स पकासने आरोचने च, तस्सेव येन केनचि उपायेन जत्वा छादने च, अदुट्ठुल्लारोचने छादने च, अनुपसम्पन्नस्स पन पुरिमपञ्चमसिक्खापदे इतरा दुट्ठुल्लेपि दुक्कटं।

हासोदकेति एत्थ हासे उदकेति पदविभागो वेदितब्बो। येन केनचि सरीरावयवेन हसाधिप्पायस्स उपकच्छकादीसु हासे फुसने। हासनिमित्तञ्चि फुसनं हासो। अनुपसम्पन्ने दुक्कटं। **उदके हासे**ति उपरिगोष्फके उदके हसाधिप्पायस्स उम्मुज्जननिमुज्जनेन कीळाय। कीळा हि इध हासोति वुत्तो। नावाय कीळतो, हत्थादिना कट्ठादिना वा उदकं हनतो अन्तमसो भाजनगतकज्जिकादीनिपि खिपनकीळाय कीळतो दुक्कटं। अहसाधिप्पायस्स अनापत्तिः।

निच्छुभने विहाराति सङ्घिकविहारतो भिक्खुनो निक्कड्डननिक्कड्डापने। एत्थ च एकप्पयोगे एका, नानापयोगे द्वारगणनाय आपत्तियो। पुग्गलिकनिक्कड्डने, तस्स परिक्खारनिक्कड्डने, अनुपसम्पन्नस्स पन तस्स परिक्खारस्स वा निक्कड्डने दुक्कटं। न सम्मावत्तन्तानं अन्तेवासिकसद्धिविहारिकानं वा निक्कड्डने, अत्तनो विस्सासिकस्स विहारा निक्कड्डने, भण्डनकारकस्स पन सकलसङ्घारामतो निक्कड्डने अनापत्तिः।

अनुपखज्ज सयनेति “वुड्ढो, गिलानो, सङ्गेन दिन्नो”ति जानित्वा मज्जपीठानं वा तस्स भिक्खुनो पविसन्तस्स वा निक्खमन्तस्स वा उपचारं अनुपखज्ज अनुपविसित्वा सङ्घिके विहारे “यस्स सम्बाधो भविस्सति, सो पक्कमिस्सती”ति अधिप्पायेन निसीदननिसज्जनवसेन सयने। पुग्गलिके दुक्कटं।

एत्थ च **पाचित्ती**ति उद्दिसित्वा कानिचि पसिद्धानि दस्सितानि। अवुत्तानि पन तादिसानि इमिनाव सामज्जवचनेन

सङ्गहेत्वा वेदितव्यानि । कथं? अचेलकादिअञ्जतिथियानं यस्स कस्सचि आमिसस्स सहत्था दाने च, सप्पिनवनीततेलमधुफाणितमच्छमंसखीरदधिसङ्घातानं पणीतभोजनानं अत्तनो अत्थाय विज्जापेत्वा भुज्जने, रागपरियुट्ठितइत्थिपुरिसस्स योग्गे कुले अनुपविसित्वा निसज्जनकप्पने, पञ्चन्नं भोजनानं अञ्जतरेन निमन्तितो तस्मिं भुत्ते वा अभुत्ते वा सन्तं भिक्खुं अनापुच्छित्वा पुरेभत्तं पच्छाभत्तं वा यस्मिं कुले निमन्तितो, ततो गिलानचीवरदानकारसमयं ठपेत्वा अञ्जस्मिं अञ्जकुलप्पवेसने, ठपेत्वा एकदिवसं अञ्जस्मिं दिने आवसथपिण्डस्स अगिलानेन हुत्वा भुज्जने, रत्तिपरिच्छेदं वा भेसज्जपरिच्छेदं वा कत्वा पवारिततो उत्तरि अञ्जत्र पुन पवारणाय अञ्जत्र निच्चप्पवारणाय विज्जापने, अञ्जत्र तथारूपपच्चया गामतो निक्खन्तसेनादस्सनाय गमने, पच्चयेनपि गन्त्वा तिरत्ततो उत्तरि सेनाय वासे, तस्स च वसन्तस्स युद्धट्टानबलगणट्टानसेनानिवेसानीकदस्सनत्थं गमने, पिट्ठादीहि कतमज्जसङ्घातसुराय, पुप्फादीहि कतआसवसङ्घातमेरयस्स च पाने, पदीपुज्जलपत्तपचनादिकारणं विना विसिब्बितुकामताय अगिलानस्स अगिनो जालनजालापने, कप्पबिन्दुं अनादाय नवचीवरपरिभोगे, सामं चीवरं विकप्पेत्वा अपच्चुद्धाय परिभोगे, भिक्खुसन्तकपत्तादिनो अन्तमसो हसाधिप्पायेनपि अपनिधाने अपनिधापने, सज्जिच्च तिरच्छानगतस्स जीवितवोरोपने, सज्जिच्च यथाधम्मं निहताधिकरणस्स पुनकम्माय उक्कोटने, सज्जिच्च थेय्यसत्थेन सद्धिं संविधाय एकद्धानगमने, भिक्खूहि सिक्खापदेहि वुच्चमानस्स अञ्जं अविचारेत्वा “न तत्थ सिक्खिस्सामी”ति भणने, सिक्खापदविवण्णने, इमेसं “सुत्वा ओरमिस्सामी”ति अधिप्पायं विना विवादापन्नानं उपस्सुतिट्ठाने, धम्मिकानं कम्मानं छन्दं दत्वा पच्छा खीयनधम्मापज्जने, सङ्गे विनिच्छये वत्तमाने छन्दं अदत्वा पक्कमने, समग्गेन सङ्गेन चीवरं दत्वा पच्छा खीयनधम्मापज्जने, अञ्जत्र अज्झारामा अज्झावसथा वा रतनस्स वा रतनसम्मत्तस्स वा उग्गणहनउग्गहापने पाचित्तियन्ति ।

पाचित्तियनिद्देसवण्णना निट्ठिता ।

१३. समणकप्पनिद्देसवण्णना

१२५. समणकप्पाति समणवोहारा । भवन्ति, अहेसुन्ति वा भूता, वत्तमाने, भूते वा तप्पच्चयो । विरुळ्हमूलादिभावो आपज्जित्वा वड्ढमानकानं, वड्ढित्वा महन्तभावं पत्तानञ्च रुक्खलतादिसङ्घातानं भूतानं गामो, भूता एव वा गामो समूहो **भूतगामो** । तस्स समारम्भो छेदनफालनादि, तस्मिं । निमित्तत्थे चेतं भुम्मं, तंहेतु पाचित्तियं होतीति अत्थो । कतकप्पियं समणकप्पियं भवेति सम्बन्धो । तत्थ कतं कप्पियं यस्साति बहुब्बीहि । केनाति आह “**नखेना**”तिआदि ।

१२६. इदानी यस्स समारम्भो, तं भूतगामं विभजित्वा दस्सेतुं “**स मूला**”तिआदि आरब्धं । सोति भूतगामो । भवितुं उपपज्जितुं पयोजेतीति कारितन्ता तप्पच्चयो, पभावितो उप्पादितोति अत्थो । अथ वा पभवन्नं पभवो, उपपत्ति, सोव पभवो, पभावं करोतीति नामधातुतो कत्तरि तप्पच्चयो, पभावितो उपपन्नोति अत्थो । मूलञ्च खन्धो च बीजञ्च अग्गञ्च फळु च मूल...पे०... फळूनि । **फळु** नाम पब्बं । तानियेव बीजानि, तेहि पभावितो उप्पादितो, अथ वा तेहि अवधिभूतेहि, कारणभूतेहि वा पभावितो उपपन्नोति कमेन विकप्पद्वये समासद्वयं वेदितव्वं । तत्थ **मूलबीजं** नाम हलिद्विसिङ्गिवेरादि ।

खन्धबीजं नाम अस्सत्थनिग्रोधादि । **बीजबीजं** नाम पुब्बण्णापरण्णादि । **अग्गबीजं** नाम हिरिवेरादि । **फळुबीजं** नाम उच्छुनळादि । तत्थ मूलबीजादीनि पञ्च बीजगामो । तन्निब्बत्तो रुक्खलतादि भूतगामो ।

इदानी तेसु बीजगामसमारम्भे दुक्कटं दस्सेति अपरद्धेन । भूतगामवियोजितं बीजं आरम्भे दुक्कटन्ति सम्बन्धो । भूतगामतो वियोजितन्ति तप्पुरिसो । **बीजन्ति** भूमियं रोपितमरोपितम्पि निग्गतविदत्थिमत्तपत्तवट्ठिपि मूलबीजानि ।

“आरम्भे”ति कितकपच्चयस्स योगे अवुत्ते कम्मनि छट्ठप्पत्तियं विकप्पेन उभयत्थ दुतिया । आरम्भेति समारम्भे । तस्मा “इमं पुप्फं फलं वा जान, इमं कप्पियं करोही”तिआदिना कप्पियवचनेन भूतगामतो वियोजितं बीजजातं बीजगामपरिमोचनत्थं पुन कप्पियं कारापेत्वा परिभुज्जिभब्बं । “अनुजानामि, भिक्खवे, पञ्चहि समणकप्पेहि फलं परिभुज्जितुं अग्गिपरिजितं सत्थपरिजितं नखपरिजितं अबीजं निब्बत्तबीजज्जेव पञ्चम”न्ति (चूळव० २५०) वुत्तेसु पञ्चसु नखपरिजितादीनि तीणि दस्सितानि ।

१२७. इदानी अवसिद्धानि द्वे दस्सेतुं “निब्बत्तबीज”न्तिआदिकं पठमद्दं आह । तत्थ निब्बत्तबीजन्ति निब्बत्तनियन्ति निब्बत्तं, निपुब्ब वतु वत्तनेतिमस्मा तप्पच्चयो, निब्बत्तं बीजं यस्स तं निब्बत्तबीजं, बीजं निब्बत्तेत्वा विसुं कत्वा परिभुज्जितब्बं अम्बपनसादि । नोबीजं नाम तरुणम्बफलादि । इदानी बीजगामभूतगामेसु कप्पियकरणप्पकारादिविसेसं दस्सेन्तो “कटाहा”तिआदिमाह । तत्थ कटाहेन बद्धं बीजं येसन्ति बाहिरत्थो ।

१२८. भाजने भूमियम्पि वा एकाबद्धेसु बीजेसु एकस्मिञ्च कप्पिये कतेति योजना । बीजेसूति बीजगामभूतगामेसु । भूतगामोपि हि इत्थ “बीज”न्ति रुळ्हीवसेन वुच्चति ।

१२९. निक्खित्तेति ठपिते । कप्पियं पुन करेय्याति जातमूलपण्णभावतो भूतगामत्ता भूतगामतो परिमोचितं बीजगामपरिमोचनत्थं पुन कप्पियं कारेय्याति अत्थो । तेनाह “भूतगामो हि सो तदा”ति । हि-सद्दो हेतुम्हि । तदाति मूले च पण्णे च जातकाले सचे मूलमत्तं सञ्जायति, उपरिभागे सचे अङ्कुरो जायति, हेट्ठाभागे छिन्दितुं वट्टति । मूलमत्तेसु वा पन पण्णमत्तेसु वा निग्गतेसु सचेपि रतनप्पमाणापि साखा निक्खमन्ति, बीजगामसङ्गहिता होन्ति ।

१३०. उदकसम्भवो सेवालो च चेतियादीसु सेवालो च भूतगामोवाति सम्बन्धो । आदि-सद्देन पाकारादिग्गहणं । यदि द्वे तीणि पण्णानि न जायन्ति, अग्गबीजसङ्गहं गच्छति । सुक्खो पन सम्मज्जितब्बो । मूलपण्णे विनिग्गते बीजोपि भूतगामोवाति सम्बन्धो । पण्णेति इमिना अङ्कुरमत्तं पटिक्खपति ।

१३१. घटादिपिट्ठे सेवालो च अहिछत्तकमकुळञ्च दुक्कटस्सेव वत्थूनीति सम्बन्धो । पिट्ठेति इमिना अन्तो अब्बोहारिकोति दस्सेति । फुल्लन्ति फुल्लितं अहिछत्तकं । अब्यवहारिकन्ति आपत्तिवोहारयोगं न होतीति अत्थो ।

१३२. अल्लरुक्खे लाखानिय्यासच्छत्तानि विकोपिय गणहतो तत्थ अक्खरं छिन्दतो वापि पाचितीति सम्बन्धो । तत्थाति अल्लरुक्खे । “विकोपय”न्ति पोत्थकेसु पाठो दिस्सति, सो अपाठो पठमन्तताय कारणाभावतो । “विकोपिया”ति पन पाठो गहेतब्बो । विकोपियाति इमिना अविकोपेत्वा गहणे अनापत्तीति दीपेति ।

१३३. दारुमक्कटकादिनाति आणि कोट्टेत्वा दारुयन्तं कत्वा तत्थ कण्टकं ओलम्बेन्ति, एतं दारुमक्कटकं नाम । आदि-सद्देन कण्टकबन्धनादीनं गहणं । तिणादिं छिन्दितुं, गण्ठिकं कातुञ्च न कप्पतीति योजना । छिन्दितुन्ति छिन्दनं ।

१३४. भूतगामं वाति भूतगामं वा । बीजं वाति बीजगामं वा । “छिन्द वा”तिआदिना सब्बत्थ वा-सद्दो योजेतब्बो । पच वाति पचनं करोहीति वा । “पट” इति वा पाठो, तस्स उप्पादेहीति अत्थो । “इमं रुक्खं छिन्दाही”तिआदिना पन अवत्वा “रुक्खं छिन्दा”तिआदिना अनियमेत्वा वत्तुं वट्टति ।

१३५. इमन्ति एतं रुक्खादिं । इमं सोधेहीति एत्थ इति-सद्दं कत्वा अत्थो वत्तब्बोति ।

समणकप्पनिद्देसवण्णना निड्डिता ।

१४. भूमिनिद्देसवण्णना

१३६. यासु वुत्थं पक्कञ्च कप्पति, ता कप्पिया भूमियो सम्मुति च सम्मुतिकुटि च...पे०... गहपति च गहपतिकुटि चाति इमा चतस्सो होन्तीति योजेत्वा अत्थो वेदितब्बो । तत्थ **भेसज्जक्खन्धके** (महाव० २९५) वुत्ताय उत्तिदुतियकम्मवाचाय, अपलोकनकम्मवसेन वा सावेत्वा सम्मा उत्तिसम्पन्नं करीयतीति **सम्मुति**, थम्भानं भित्तिपादानं वा उग्गमनं उद्धं कत्वा ठपनं, “कप्पियकुटिं करोमा”ति वाचाय सावनञ्च अन्तं यस्सा सा **उस्सावनन्ता** । तथा च वुत्तं “थम्भप्पतिट्ठानञ्च वचनपरियोसानञ्च समकालं वट्ठती”ति (महाव० अट्ठ० २९५) । निसादनं पविसनं सन्निवेसनं निसादो, गुन्नं विय निसादो एतिस्साति **गोनिसादि** । भिक्खुं ठपेत्वा सेससहधम्मिका सब्बे च देवमनुस्सा इध **गहपती**ति सामञ्जेन अधिप्पेता । एत्थ पन गहपतिसम्बन्धिनी कुटि दीधेन गहपती ।

“यं पन अकप्पियभूमियं सहसेय्यप्पहोनके गेहे वुत्थ”न्ति (महाव० अट्ठ० २९५) **अट्ठकथा**वचनतो यं सङ्घो आकङ्खति विहारं वा अट्ठयोगं वा पासादं वा हम्मियं वा गुहं वा लेणादिं वा, तेसम्पि सामञ्जवचनं विज्जायतीति तंतंलक्खणप्पत्ता सहसेय्यप्पहोनका लेणादयो चतूस्वेव कुटीसु अन्तोगधाति वेदितब्बं । इमासु चतूसु सहसेय्यप्पहोनके पदेसे यं सङ्घिकं पुगुलिकं वा भिक्खुसन्तकं एकरत्तम्पि अन्तोवुत्थं अनुपसम्पन्नेन पक्कञ्च यावकालिकं यामकालिकञ्च अन्तोवुत्थअन्तोपक्कसङ्घं न गच्छति, को पन वादो इतरद्वये । तं पन अकप्पियभूमियम्पि वुत्थं पक्कञ्च वट्ठति । तेन वुत्तं “यासु वुत्थं पक्कञ्च कप्पती”ति ।

१३७. वासत्थाय कते सङ्घिके वा एकसन्तके वा सहसेय्यप्पहोनके गेहे कप्पियाकुटि लद्धब्बाति सम्बन्धो । तत्थ **वासत्थाया**ति इमिना अवासत्थाय कतं निवत्तेति । **एकसन्तके**ति एकस्स भिक्खुनो सन्तके । **कप्पियाकुटी**ति भावप्पधानोयं निद्देसो, न हि गेहे गेहं लद्धं युज्जतीति कप्पियकुटिताति अत्थो । दीधो पन गाथावसेन, कप्पिया कुटिताति वा विसेसनवसेन दट्ठब्बं । **सहसेय्यप्पहोनके**ति एत्थ सहसेय्यप्पहोनकं वासागारलक्खणे वुत्तलक्खणं सेनासनं ।

१३८. इदानी ता कुटियो कमेन दस्सेत्वा तत्थ पटिपज्जितब्बविधिं, तासं सब्बथापगमञ्च दस्सेतुं “गेहे”ति आदिमाह । तत्थ “कप्पियकुटिं करोम, कप्पियकुटिं करोमा”ति एवमीरयन्ति सम्बन्धो । इट्ठका च थम्भा च “इट्ठकाथम्भा”ति वत्तब्बे रस्सो । इट्ठकथम्भा आदि यस्स भित्तिपासादस्साति बहुब्बीहि । पच्छा पठमसद्देन कम्मधारयो । “ठपेय्य चे, सा उस्सावनन्तिका”ति एवं चे-सा-सद्दे योजेत्वा अत्थो वेदितब्बो ।

१३९. सकलो अपरिक्खित्तो आरामोपि वाति सम्बन्धो । सेनासनं परिक्खित्तं वा होतु, अपरिक्खित्तं वा, न तं पमाणं ।

१४०. अज्जेहि कप्पियकुटिया अत्थाय दिन्नो वा तेसं सन्तको वाति योजना ।

१४१. अविरोधभावेन कप्पनीया कप्पा, कप्प सामत्थियमिच्चेतस्मा इत्थियं आपच्चये रूपं, न कप्पा अकप्पा, अकप्पा च सा कुटि चेति **अकप्पकुटि**, ताय । **सप्पिआदी**ति इमिना सत्ताहकालिकं यावजीविकञ्च गहितं ।

१४२. तेहेवाति अकप्पकुटियं वुत्थसप्पिआदीहि एव सद्धिं सत्ताहकालिकसंसट्ठताय “**सत्ताहं कप्पते**”ति वुत्तं । **सामिसे**ति आमिससङ्घातेन पुरिमद्वयेन सहिते । **सामपाकता**ति सामं अत्तना पाको एतस्साति सामपाकं, सत्ताहकालिकेन

सह पक्कं सामिसं यावजीविकं, तस्स भावो सामपाकता । सयं पक्कं तं अत्तना संसट्ठताय तम्पि आमिसं सामपाकगतिकं करोतीति तस्स सामपाकता होतीति अधिप्पायो ।

१४३. अधिट्ठिताति पतिट्ठिता । एव-सदो तिट्ठतिसदस्स अन्ते दट्ठब्बो ।

१४४. सम्बेसूति थम्भादीसु सकलेसु । जहितं वत्थु कुटिभूमि यस्सा जहितवत्थुका । परिक्खित्ते जहितवत्थुकाति सम्बन्धो । सेसाति इतरा द्वे कुटियो । छदनविब्भमाति छदनस्स विनासा । एत्थापि “जहितवत्थुका”ति आनेतब्बन्ति ।

भूमिनिद्देसवण्णना निट्ठिता ।

१५. उपज्झाचरियवत्तनिद्देसवण्णना

१४५. “इदं तथा दुक्कतं, दुब्भासितं”न्तिआदीनि वत्त्वा चोदनतो, अत्तनो वज्जं अस्सरन्तस्स सत्तुप्पादवसेन सारणतो, सम्मा पटिपत्तियं सारणतो पवत्तापनतो वा वज्जावज्जं उपनिज्झायति भुसं चिन्तेतीति उपज्झा । उपज्झा एव उपज्झायो । “एवं तथा बुद्धवचनं सज्झायितब्बं, एवं अतिक्कमितब्बं, एवं पटिक्कमितब्बं”न्तिआदिना आचारसिक्खापने आचरति पवत्ततीति आचरियो । सो च निस्सयपब्बज्जाउपसम्पदाधम्माचरियवसेन चतुब्बिधो । उपज्झा च आचरियो च उपज्झाचरिया, ते । निस्साय वसमानोति इमिना निस्सयपब्बज्जाउपसम्पदाधम्मन्तेवासिकेसु यो निस्साय वसति, तं दस्सेति । चतूसु हि तेसु निस्सयन्तेवासिकेन याव आचरियं निस्साय वसति, तावसब्बं आचरियवत्तं कातब्बं, नेतरेहि । इतरेहि, निस्सयमुत्तकेहिपि याव चीवररजनं, ताव च अरतिविनोदनादिकञ्च वत्तं कातब्बं । अनापुच्छित्वा पत्तचीवरदानादिस्मि पन एतेसं अनापत्ति । सद्धिविहारिकस्स पन उपज्झायानं याव चीवररजनं, ताव च अरतिविनोदनादिकञ्च अकरोन्तस्स निस्सयमुत्तकस्सापि अमुत्तकस्सापि आपत्तियेव । एकच्चस्स पत्तदानादितो पट्टाय अमुत्तनिस्सयस्सेव आपत्ति । तेसु मज्जे द्वे आचरियस्स यावजीवं भारा । इतरे पन याव समीपे वसन्ति, तावदेव, तस्मा आचरियेनापि तेसु सम्मा वत्तितब्बं, उपज्झायेन सद्धिविहारिकेसु वत्तब्बमेव नत्थि । सुपेसलोति पियं सीलमस्साति पेसलो, वुद्धि, य-लोपेन ई-कारस्स अत्तकरणेन, सुट्ठ पेसलो सुपेसलो, सिक्खाकामोति अत्थो । “दन्तकट्टु”न्तिआदि “ददे”तिमस्स कम्मं । ददेति सम्मा आदरेन यथाधिप्पायं ददेय्याति अत्थो । कालेति तदनुरूपे काले ।

१४६. पत्ते च...पे... चीवरे च वत्तं चरेति सम्बन्धो । चरेति करेय्य । तत्थ नीचं कत्वा साधुकं अपरिघंसन्तेन धोवनं, मुहुत्तं उण्हे ओतापनं, ठपनट्ठानं उपपरिक्खित्वा चम्मादिना केनचि अन्तरहिताय निक्खिपनं पत्ते वत्तं । गामं पविसन्तानं निवासनकायबन्धनसङ्घाटिदानं, धोवित्वा सोदकपत्तस्स दानं गामप्पवेसे वत्तं । यदि आकङ्खन्ति, परिमण्डलं निवासेत्वा च पारुपित्वा च नातिदूरनच्चासन्ते गमनं, पत्तपरियापन्नगहणञ्च गमने वत्तं । निवत्तेन्ते पन पठमतरं आगन्त्वा आसनपज्जापनं, पादोदकादिउपनिक्खिपनं, पत्तचीवरप्पटिगहणं आगमे आगमने वत्तं । भणन्तानं अन्तरा कथाअनोपातनं सब्बत्थ वत्तं । आसनपज्जापनं, उट्ठितेसु आसनउद्धरणं, पादपीठकथलानं उपनिक्खिपनं, पटिसामनञ्च आसने पादपीठे पादकथले च वत्तं । धोतपादट्ठपनकं पादपीठं । अज्जं कथलं । उपाहना च चीवरञ्चाति द्वन्दो, तस्मिं । सुक्खअल्लचोळेहि पुञ्छनं उपाहनाय वत्तं । सिन्नचीवरस्स मुहुत्तं ओतापनं, चतुरङ्गुलं कण्णं उस्सारेत्वा चीवरसंहरणञ्च चीवरे वत्तं ।

१४७. परिभोजनीय...पे... पस्सावट्ठानिसु च विहारसोधने च पुन पज्जापने च वत्तं तथाति सम्बन्धो । वच्चञ्च पस्सावो च वच्चपस्सावा । तिट्ठति एत्थाति ठानी, कुटि । वच्चपस्सावानं ठानीति तप्पुरिसो । अथ वा तिट्ठति एत्थाति ठानं,

सोयेव समासो, वच्चपस्सावस्स च पतनट्ठानं, तं अस्स अत्थीति इट्ठगेहादि । परिभोजनीयञ्च पानीयञ्च वच्चपस्सावट्ठानी च **परि...पे०... ट्ठानी** । तासु तेसु वा । पादोदकउण्हसीतनहानोदकप्पटियादापनं **परिभोजनीये वत्तं** । पातब्बपानीयेन पुच्छनं उपट्ठापनञ्च **पानीये वत्तं** । सम्मज्जनपानीयउपट्ठापनं **वच्चपस्सावट्ठानीसु वत्तं** । पठमं पत्तचीवरादीनि हरापेत्वा एकमन्ते निक्खिपनादि, उल्लोकतो पट्ठाय मक्कटसन्तानं ओहारेत्वा सम्मज्जनञ्च **विहारसोधने वत्तं** । ओतापेत्वा सोधेत्वा पप्फोटेत्वा अतिहरित्वा यथाठाने भूमत्थरणदिपञ्जापनं **पुन पञ्जापने वत्तं** । तथाति इमिना “चरे”ति इदं अतिदिसति ।

१४८. विहारं सोधेन्तो भिक्खु पटिवाते वा सङ्गणे वा पानीयसामन्ता वा सयनासनं न पप्फोटेय्याति सम्बन्धो । **पानीय-**सद्धेन परिभोजनीयञ्च सङ्गहितं । **पटिवाते**ति उपरिवाते । **सङ्गणे**ति बहूनं समोसरणे विवटप्पदेसे । **सयनासनं** नाम भूमत्थरणमञ्चादि ।

१४९. न्हाने वत्तं चरे, न्हातस्स कातब्बे चरेति सम्बन्धस्स पुरिसाधीनताय सम्बन्धो वेदितब्बो । चीवरप्पटिग्गहणगतपरिकम्मकरणं **न्हाने वत्तं** । **कातब्बे चरे**ति गत्ततो उदकसम्मज्जननिवासनदानादिकिच्चे पवत्तेय्याति अत्थो । “वनप्पगुम्बे”तिआदीसु विय सिस्स ए-कारादेसं रूपं, तस्मा कातब्बं वत्तं चरेय्याति योजेत्वा वेदितब्बं । बुधा पन “न्हाने न्हातस्स कातब्बे वत्तं चरे”ति योजेत्वा अत्थं वदन्ति । एवं सति कातब्ब-सद्धस्स कम्मसाधनत्ता वत्तमेव कातब्बं नामाति “वत्ते वत्तं चरे”ति वुत्तं विय होतीति विरुज्झति । “**न्हातेन न्हातस्सा**”ति वा पाठो, उदके गत्तपरिकम्मेन थेरं पठमं नहापेत्वा सयम्पि नहातेनाति अत्थो । **पाळियम्पि** “न्हातेन पठमतरं उत्तरित्वा”ति (महाव० ६७) अत्थि । अथ रङ्गपाके धोवने सिब्बने च वत्तं चरेति सम्बन्धो, रजनपाके चीवरधोवने चीवरसिब्बने चाति अत्थो । रजन्तो चीवरे थेवे ठिते न वजेति सम्बन्धो । **रजन्तो**ति चीवरं रजन्तो । **थेवे**ति रजनबिन्दुम्हि ।

१५०. **एकच्चस्सा**ति आचरियुपज्झायायानं वेरिनो पुगलस्स पत्तं वा चीवरानि वा किञ्चनं परिक्खारं वा न ददेय्य न गणहेय्य वाति सम्बन्धो । तत्थ **न ददेय्य न गणहेय्या**ति पटिसामनत्थायपि न ददेय्य, न गणहेय्य वाति अत्थो । “आकिञ्चन”न्तिआदीसु विय **किञ्चन-**सद्धो दट्ठब्बो, तस्स किञ्चीति अत्थो । **किञ्चिनन्ति** वा पाठो, किञ्चि नं परिक्खारन्ति योजना । पदसिद्धिवसेनेत्थ नन्ति त-सद्धप्पयोगो कतो ।

१५१-२. **पच्छतो कातुन्ति** पच्छासमणं कातुं । **तस्सा**ति एकच्चस्स । **पच्छतो**ति पच्छासमणो हुत्वा । **निन्नेतुन्ति** एकच्चस्स नीहरितुं । सब्बत्थ अनापुच्छा न वट्ठतीति योजेतब्बं । **किच्चयं वा**ति वेय्यावच्चादि यं किञ्चि किच्चं वा । किच्चमेव किच्चयं, कस्स यो “सेनियो”तिआदीसु विय । **परिकम्मं वा**ति पिट्ठिपरिकम्मादिपरिकम्मं । **अत्तनो कारापेतुं वा**ति एकच्चेन अत्तनो कारापेतुं वा । **कातुं वा**ति तस्स अत्तना कातुं वा ।

१५३. सीमतो निग्गता बहिभूता **निस्सीमा**, तं । आचरियुपज्झायेसु अवत्वा दूरं भिक्खाचारं गतेसुपि अपस्सन्तेन गामो पविसितब्बो । दिट्ठट्ठानतो पट्ठाय पन आपुच्छितुंयेव वट्ठति । **अत्तनो किच्चयं वापी**ति अत्तनो सीमायपि पत्तपचनचीवररजनादिकं सकं करणीयं वापि कातुं ।

१५४. **अरतिन्ति** सासने अनभिरतिं । **सङ्घायत्तेसु कम्मेसू**ति परिवासादितज्जनीयादीसु सङ्घप्पटिबद्धेसु कम्मेसु । **उस्सुक्कं वापी**ति आचरियुपज्झायेसु गरुधम्मं अज्झापन्नेसु, कम्मारेहेसु च “किन्ति नु खो सङ्घो परिवासं ददेय्या”तिआदिना उस्साहं वापि ।

१५५. गिलानेसु उपट्टेय्याति “पञ्चहि, भिक्खवे, अङ्गेहि समन्नागतो गिलानुपट्टाको अलं गिलानं उपट्टातुं, पटिबलो होति भेसज्जं संविधातुं, सप्पायासप्पायं जानाति, असप्पायं अपनामेति, सप्पायं उपनामेति, मेत्तचित्तो गिलानं उपट्टाति नो आमिसन्तरो, अजेगुच्छी होति उच्चारं वा पस्सावं वा खेळं वा वन्तं वा नीहातुं, पटिबलो होति गिलानं कालेन कालं धम्मिया कथाय सन्दस्सेतुं समादपेतुं समुत्तेजेतुं सम्पहंसेतुं”न्ति (महाव० ३६६) एवं वुत्तपञ्चङ्गसमन्नागतेन हुत्वा गिलानेसु उपट्टहेय्याति अत्थो। इमिना सब्बेहिपि आचरितब्बं गिलानवत्तं उपदिसति। **वुट्ठानन्ति** गेलज्जा वुट्ठितं। **आगमेति** आगमेय्य, ओलोकेय्याति अत्थो। उपज्झाचरियेहि च सद्भिर्विहारिकअन्तेवासिकेसु यदि ते गिलाना होन्ति, आदितो पट्टाय चीवरे रजनपरियोसानञ्च अरतिविनोदनादिकञ्च वत्तं, अगिलानेसु पन उद्देसपरिपुच्छा ओवादानुसासनिया अनुग्गहोपत्तचीवरादिदानज्जाति सब्बं कातब्बं। तेनेव हेट्ठा वुत्तं “तस्मा आचरियेनापि तेसु सम्मा वत्तितब्बं, उपज्झायेन सद्भिर्विहारिकेसु वत्तित्वमेव नत्थी”ति।

उपज्झाचरियवत्तनिद्देसवण्णना निट्ठिता।

१६. वच्चपस्सावट्टानिकनिद्देसवण्णना

१५६. वच्चपस्सावट्टानिकन्ति ठानम्हि ठाने वा भवं वच्चपस्सावट्टानिकं। यथावुट्ठं वच्चं न करेय्याति सम्बन्धो। ये ये वुट्ठा **यथावुट्ठं**, आगतप्पटिपाटिं हित्वा वुट्ठप्पटिपाटियाति अत्थो। **वच्चन्ति** उपलक्खणमत्तं, पस्सावञ्च नहानञ्च न करेय्याति अधिप्पायो। तदेव समत्थेति “**यातानुपुब्बिया**”तिआदिना। **यातानुपुब्बियाति** यातानं गतानं अनुपुब्बि अनुक्कमो यातानुपुब्बि, ताय। **वच्च...पे०... तित्थज्जाति** एतं तयं लब्धतीति अत्थो, भिक्खुनाति विज्जायति।

१५७. उब्भजित्वा च सहसा च नो पविसेय्याति सम्बन्धो। **उब्भजित्वाति** चीवरं दूरतोव उक्खिपित्वा। **सहसाति** सीधं। उक्कासित्वा पविसेय्याति योजना।

१५८. वच्चपस्सावदोणीनं बहीति सम्बन्धो। **उभयन्ति** वच्चमपि पस्सावमपि।

१५९. कूपेति वच्चावाटे। **कट्टन्ति** अवलेखनकट्टं। **फरुसेनाति** खरेन अवलेखनकट्टेन। **उहतज्जापीति** अत्तना वा परेन वा उहतज्जापि वच्चमक्खितज्जापीति अत्थो। **धोवयेति** सति उदके, उदके असति कट्टेनपि सोधेय्य।

१६०. न निक्खमेति न निक्खमेय्य। **चपु चपूति** अनुकरणं, विच्छायं द्वित्ते चपु चपु कत्वाति किरियाविसेसनं। **नाचमेय्याति** न धोवेय्य। सति पन उदके आचमितब्बं, असति येन केनचि पुञ्छित्वा गन्तब्बं, सब्बसाधारणट्टाने च आचमनकुम्भिया उदकं न सेसेतब्बं। **उक्लापन्ति** कचवरं। **विसोधयेति** विहारसोधने विय वच्चपस्सावकुटियो, परिवेणकोट्टके च सम्मज्जेय्य। सब्बत्थेव च पन वत्तभेदे दुक्कटं।

वच्चपस्सावट्टानिकनिद्देसवण्णना निट्ठिता।

१७. आपुच्छकरणनिद्देसवण्णना

१६१. आपुच्छकरणन्ति आपुच्छाय करणं। **अनज्झिट्ठोवाति** अनाणत्तोव, अयाचितो एव वा। **न च विस्सजेति** पुच्छितपज्जं न विस्सज्जेय्य च, आपुच्छित्वा वा याचितो वा यथावुत्तमेतं कातुं लभतीति अधिप्पायो।

१६२. आपुच्छित्वा कथेन्तस्साति अत्तनो वुड्ढं आपुच्छित्वा धम्मादिकं भासन्तस्स । **पुन वुड्ढतरागमेति** पुन अज्जस्स वुड्ढतरस्स आगमने सतीति अत्थो । **पुन आपुच्छनं नत्थीति** भासितब्बं ठपेत्वा पुन आपुच्छनकिच्चं नत्थीति अत्थो । सङ्गत्थेरे असति आरब्धम्पि अट्ठपेत्वा कथेन्तस्सापि एसेव नयो । भत्तगे अनुमोदतो च आपुच्छनं नत्थीति सम्बन्धो । **अनुमोदतोति** दायकेहि याचितस्स तंतंपुज्जानुमोदनवसेन धम्मकथं करोतो च । अनुमोदनज्च थेराधेय्यं । “अनुजानामि, भिक्खवे थेरेन भिक्खुना भत्तगे अनुमोदितु”न्ति (चूळव० ३६२) हि वुत्तं । “सचे मनुस्सा अत्तनो अभिरुचिकेन एकेन अनुमोदनं कारेन्ति, नेव तस्स अनुमोदतो आपत्ति, न महाथेरस्स भारो होति । उपनिसिन्नकथायमेव हि मनुस्सेसु कथापेन्तेसु महाथेरो आपुच्छितब्बो”ति **अट्ठकथायं** (चूळव० अट्ठ० ३६२) वुत्तं ।

१६३. वुड्ढेन एकविहारके वसन्तो चाति सम्बन्धो । वुड्ढेनाति वुड्ढेन सङ्गि । **एकविहारकेति** सवनूपचारे खुद्वकविहारे, न महाविहारे । कुच्छित्तथे हि कप्पच्चयो । **न सज्झायेय्याति** सज्झायनं न करेय्य ।

१६४. “धम्मं न भासये”ति आदीसु अनापुच्छाति सम्बन्धितब्बं । **न च विज्झपेति** न च निब्बायेय्य । वातपानज्च आलोकसन्धिफलकं कवाटज्च द्वारफलकं **वातपानकवाटं** वा न विवरेय्य न थकेय्य चाति **न-**कारो सब्बत्थ योजेतब्बो ।

१६५. एकचङ्कमे वुड्ढेन चङ्कमन्तोपि येन वुड्ढो, तेन परिवत्तयेति योजना । **येन तेनाति** भुम्मत्थे करणवचनं, यत्थ वुड्ढो, तत्थाति अत्थो, वुड्ढं ओहाय अज्जतो न गन्तब्बन्ति अधिप्पायो । **सोति** नवको । **एनन्ति** वुड्ढं । सब्बत्थ दुक्कटं । अयज्झि खन्धकधम्मता यत्थ न-कारेण पटिसेधो, तत्थ दुक्कटन्ति ।

आपुच्छकरणनिद्देसवण्णना निड्डिता ।

१८. नग्गनिद्देसवण्णना

१६६. “वजे”ति आदीसु न-सद्दो सम्बन्धितब्बो । तत्थ पन यथानुरूपभोजनादिकं कम्मवचनं अज्झाहरित्वा “भोजनं न भुज्जे”ति आदिना अत्थो वेदितब्बो ।

१६७. न करेति हत्थकम्मादिकं परिकम्मं सयम्पि न करेय्याति अत्थो । **पटिच्छादीसूति** निद्धारणे भुम्मं, जन्ताघरुदकवत्थपटिच्छादीनं मज्जेति अत्थो । परिकम्मे दुवे कप्पियाति सम्बन्धो । **परिकम्मेति** जन्ताघरे उदकेपि उपज्झायादीनं कत्तब्बपरिकम्मविसये, न अभिवादनादीसु । **दुवेति** जन्ताघरुदकपटिच्छादयो । छादेन्ति एतायाति छादि, वत्थस्स छादि **वत्थच्छादि** । **सब्बत्थाति** सब्बकम्मेसूति ।

नग्गनिद्देसवण्णना निड्डिता ।

१९. न्हानकप्पनिद्देसवण्णना

१६८. कप्पनं कप्पियता कप्पो, न्हाने कप्पो **न्हानकप्पो** । नवको थेरानं पुरतो उपरि वा न च न्हायेय्याति सम्बन्धो । **न चाति** नयेव । **पुरतोति** अभिमुखे । **उपरीति** नदिया उपरि ।

१६९-१७१. कुट्टत्थम्भतरुट्टाने कायं न घंसयेति सम्बन्धो । तत्थ **कुट्टं** नाम इट्ठकदारुसिलाभित्ति । **थम्भो** नाम

नहानतित्थे निखनित्वा ठपितो । तरूति रुक्खो । **अट्टानं** नाम तच्छेत्वा अट्टपदाकारेण राजियो छिन्दित्वा नहानतित्थे निखातफलकं । गन्धब्बहत्थेन वा...पे०... मल्लकेन वा कायं सरीरेण वा अज्जमज्जं न घंसयेति सम्बन्धो । **गन्धब्बहत्थेनाति** दारुमयहत्थेन । **कुरुविन्दकसुत्तियाति** कुरुविन्दकपासाणचुण्णानि लाखाय बन्धित्वा कतगुळिकावलिया सुत्तेन आवुणितसुत्तिया । **मल्लकेनाति** मकरदन्तके छिन्दित्वा पदुमकण्णिकसण्ठानेन कतमल्लकेन । **सरीरेनाति** अत्तनो कायेन । अज्जमज्जस्स अज्जमज्जं किरियाकरणसङ्घाते किरियाब्यभिहारे द्वित्तं । कपाल...पे०... पुथुपाणि च सब्बेसं वट्टतीति सम्बन्धो । कपालज्ज इड्डका च, तासं खण्डानि । **पुथुपाणीति** पुथु नाना पाणि पुथुपाणि, हत्थपरिकम्मं रुळ्हीवसेन । **सब्बेसन्ति** गिलानागिलानानं । गिलानस्स अकतमल्लकं वट्टतीति सम्बन्धो । **अकतमल्लकं** नाम कतमल्लकविपरीतं । **फेणं** नाम समुद्वेणन्ति ।

न्हानकप्पनिद्देसवण्णना निट्ठिता ।

२०. अवन्दियनिद्देसवण्णना

१७२. **उक्खित्तोति** आपत्तिया अदस्सने अप्पटिकम्मे च उक्खित्तको पापिकाय दिट्ठिया अप्पटिनिस्सग्गे उक्खित्तकोति तिविधो उक्खित्तको । **नानासंवासको** नाम लद्धिनानासंवासकोपि कम्मनानासंवासकोपि । **गरुकट्टो चाति** पारिवासिको मूलायपटिकस्सनारहो मानत्तारहो मानत्तचारी अब्भानारहो च इध गरुकट्टोति अधिप्पेतो । इमेहि पन अज्जमज्जं वन्दितुं वट्टतीति ।

अवन्दियनिद्देसवण्णना निट्ठिता ।

२१. चम्मनिद्देसवण्णना

१७३. मिगा च अजा च एळका च, तेसं चम्मानीति समासो । **अजो** छगलको । **एळको** मेण्डको । मिगे दस्सेति “रोहिते”तिआदिना । **रोहिता-**दिग्गहणं उपलक्खणमत्तं, वातमिगमिगमातुकादीपि एत्थेव सङ्गहन्ति ।

१७४. **अनुज्जातत्तयाति** अनुज्जाता यथावुत्तचम्मत्तयतो । अमानुसंव सब्बं चम्मं थविकोपाहने कप्पतीति सम्बन्धो । **थविका** सत्थककोसकादीति ।

चम्मनिद्देसवण्णना निट्ठिता ।

२२. उपाहननिद्देसवण्णना

१७५. नवा गुणङ्गुणूपाहना मज्झदेसे न कप्पन्तीति सम्बन्धो । **नवाति** एकवारम्मि अप्पटिमुक्का । तत्थ **गुणङ्गुणूपाहना** चतुपटलतो पट्टाय वुच्चन्ति । सम्भवे ब्यभिचारे च विसेसनं सात्थकं भवतीति “**मज्झदेसे**”ति विसेसनं अमज्झदेसं ब्यभिचरतीति अमज्झदेसे गुणङ्गुणूपाहना कप्पन्तीति वेदितब्बं । तथा **नवाति** इमिना अनवा मज्झदेसेपि । इमिना पन वाक्येन मज्झदेसेपि एकवारम्मि पटिमुक्का, अज्जत्थ तु सब्बापि गुणङ्गुणूपाहना वट्टन्ति, न सेसाति आपन्नं, तथापि “अनुजानामि, भिक्खवे, एकपलासिकं उपाहन”न्ति (महाव० २४५) वुत्तत्ता एकपटलिकापि वट्टतीति वेदितब्बं । **सब्बस्साति** मज्झदेसे पच्चन्तिमेपि गिलानागिलानस्स सब्बस्स । “अनुजानामि, भिक्खवे, अज्झारामे उपाहनं धारेतु”न्ति

(महाव० २४९) हि सामञ्जेन अनुज्जातं । **सब्बत्था**ति गामे वा अरञ्जे वा आरामतो अज्जत्र । **अकल्लकस्स चाति** गिलानस्सेव ।

१७६-९. सब्ब...पे०... रत्ता च उपाहना सब्ब...पे०... विच्छिकाळिका च...पे०... दीपीनं चम्मेहि च मज्जार...पे०... चम्मेहि च परिक्खटा च उपाहना सङ्कमनीया पादुका च कोचि धारेय्य, दुक्कटन्ति योजना । ओदाताय पाळिया अट्ठकथाय च अभावेपि अनुलोमवसेनेत्थ वुत्तं विय दिस्सति । नीलको च ओदातो चातिआदिना द्वन्दो । सब्बेव नीलक...पे०... कण्हका यासन्ति समासो । “**महारङ्गा**”तिआदीसु अप्पयुत्तेपि सब्ब-सद्दे पकरणवसेन योजेत्वा अत्थो वेदितब्बो ।

“अत्था पकरणा लिङ्गा, ओचित्या कालदेसतो ।
सदत्था विभजीयन्ति, न सद्दायेव केवला”ति ॥ —

हि वुत्तं । **चित्रा**ति विचित्रा । नीलपीतादी वद्धायेव यासन्ति समासो । **आदि**-सद्देन ओदातादीनं गहणं । तित्तिरपत्तसदिसो विचित्तो वण्णो तित्तिरपत्त-सद्देन गहितो । तमेतेसमत्थीति **तित्तिरपत्तिका** । मेण्डस्स च अजस्स च विसाणसदिसा वद्धा यासन्ति बाहिरत्थो । ता पन कण्णिकट्टाने मेण्डकअजविसाणसण्ठाने वद्धे योजेत्वा कता । एस नयो **विच्छिकाळिका**दीसु । पणिहपिधानत्थं तले खल्लं बद्धं यासन्ति विग्गहो । जङ्घतो सब्बपादप्पटिच्छादनकं पुटं बद्धं यासन्ति बहुब्बीहि । तूलं पिचु पुण्णं यासन्ति अज्जपदत्थो । पलिगुण्ठेतीति पलिगुण्ठो, उपरिपादतलमत्तप्पटिच्छादकबन्धो, तेन योजेत्वा कता **पालिगुण्ठिमा**, विचित्रा हि तद्धितवुत्ति । विच्छिकानं अळसदिसं नङ्गुट्टसदिसं बद्धमेतासन्ति **विच्छिकाळिका** । सीहब्यग्घुद्वाजिनदीपीनं चम्मेहि चाति पकरणतो **अजिना** नाम मिगा । **उलूका** पक्खिबिळारा । सङ्कमन्ति गच्छन्ति एताहीति **सङ्कमनीया** । ता पन तालपण्णादीहि कता संहारिया ।

१८०. सकलं एकदेसं वा पुञ्चित्वावाति योजना । **खल्लकादिकन्ति आदि**-सद्देन मेण्डविसाणवद्धिकादिकं सब्बं सङ्गण्हातीति ।

उपाहननिद्देसवण्णना निड्डिता ।

२३. अनोलोकियनिद्देसवण्णना

१८१. **सारत्तो**ति संरत्तो, सज्जातरागचित्तोति अत्थो । **इत्थिया**ति तदहुजातायपि पटसतनिवत्थाय अनोकासुपनिज्जायने अन्तमसो तिरच्छानगतानम्पि दुक्कटमेव । **भिक्षादायिया**ति उपलक्खणमत्तं, इत्थी वा होतु पुरिसो वा, भिक्षादानसमये असारत्तेनापि मुखं न उल्लोकेतब्बं । उज्झानं लामकतो संचिन्तनं, कोपो, तत्थ सज्जा अस्साति **उज्झानसज्जी** । इध पन गिलानोपि न मुच्चति । **आदासे उदकपत्ते**ति इमिना सेसेसु कंसपत्तादीसु कज्जियादीसु च मुखनिमित्तं पज्जायति, तेसं सङ्गहो । “सज्जवि नु खो मे वण्णो, नो, जिण्णो नु खोम्हि, नो”ति पन ओलोकेतुं वट्टति । **अस्सा**ति भिक्षुनो ।

अनोलोकियनिद्देसवण्णना निड्डिता ।

२४. अज्जनीनिद्देसवण्णना

१८२. वट्टा वा अट्टसोळसंसा वा मट्टा अज्जनी वट्टतीति योजना । अट्ट च सोळस च अंसा कोणा यस्सा साति विग्गहो । सोळसंसपदेसविभत्ताय अट्टंसासुतिया अट्टंसपदेसविभत्ता चतुरंसापि सामत्थिया गक्कतीति जातब्बं । “उजुकमेव पन चतुरंसावा”ति हि **अट्टकथायं** (पारा० अट्ट० १.८५) वुत्तं । **अज्जनी**ति अज्जननाळि । मूले तिस्सोपि लेखा वट्टन्तीति योजना । **मूले**ति बुन्दे, हेट्टतोति वुत्तं होति । **लेखा**ति वट्टलेखा । बन्धितुं गीवायं एका एव लेखा वट्टतीति सम्बन्धो । **बन्धितुन्ति** पिधानबन्धनत्थं ।

१८३. यं किञ्चि रूपन्ति इत्थिरूपादि यं किञ्चि रूपं । **मालादिकम्मन्ति** मालाकम्मं लताकम्मं । **अट्टचन्दादीति** एत्थ **आदि-**सद्देन अग्घियादिकं गहितं । **एत्था**ति अज्जनियं ।

१८४. **थविका**ति अज्जनित्थविका । **सिपाटी**ति खुरसिपाटिका । सलाकापि अचित्तका लब्भाति सम्बन्धो । **सलाका**ति अज्जनिसलाका । नत्थि चित्तमेतिस्साति **अचित्तका** । तादिसं पन लभित्वा उपाहनायो विय नासेत्वा परिभुज्जितब्बं ।

१८५. **अट्टि-**सद्देन मनुस्सट्ठिं ठपेत्वा यं किञ्चि अट्टि गहितं ।

१८६. **धूमनेत्ता**ति धूमनाळिका, निस्स आ-कारादेसवसेन वुत्तं । **सत्थकदण्डानीति** सत्थदण्डा । नत्थुं देन्ति एतायाति **नत्थुदाना** । अनियमेन हि नदादितो वा ई । तेहि सङ्खनाभिआदीहि निब्बत्ता **तम्मया** ।

अज्जनीनिद्देसवण्णना निट्ठिता ।

२५. अकप्पियसयननिद्देसवण्णना

१८७-९. **अकप्पियानि सयनानीति** उच्चासयनमहासयनानि । पधानवसेन पन “सयनानी”ति वुत्तं, पीठादयोपि एत्थेव सङ्गहन्ति अज्जनी-सद्देन अवसेसानि विय । आसन्दि च...पे... उभतोरत्तूपधानकज्जेति एतानि अकप्पियानीति सम्बन्धो । तत्थ **आसन्दी**ति सुगतङ्गुलेन अतिरेकट्टङ्गुलपादकानि मज्जपीठानि । तत्थ **पीठं** नाम मज्जो विय नातिदीघं वुच्चति । तिविधं तूलमेतिस्सा अत्थीति **तूली**, पकतितूलिका । “**पल्लङ्को**ति पादेसु वाळरूपानि ठपेत्वा कतो”ति ठपनस्स **अट्टकथायं** (महाव० अट्ट० २५४) वुत्तत्ता ठपनज्ज यथाकथञ्चि होति, युत्ति च होतीति, “तत्थेव सीहरूपादिं दस्सेत्वा कतो पन वट्टतीति वदन्ती”ति यं **टीकायं** वुत्तं, तं “किमिति एवं वदन्ती”ति वत्वा पटिक्खितब्बं । “अकप्पियरूपकतो अकप्पियमज्जो पल्लङ्को नामा”ति हि **सारसमासे**पि । आसन्दी पल्लङ्को उच्चासयनं, सेसा महासयनं । **पटिका** उण्णामयो सेतत्थरणो । **गोनो** चतुरङ्गुलाधिकलोमो महाकोजवो । **चित्तकं** वानविचित्रो उण्णामयत्थरणो । **उण्णा** एळकलोमं । **पटलिका** घनपुष्फिका । **विकती**ति सीहव्यग्धादिरूपविचित्तो । **उदलोमी**ति एकतो उग्गतलोमो । **एकन्तलोमिका**ति उभतो उग्गतलोमो ।

कुत्तं सोळसन्नं नाटकित्थीनं ठत्वा नच्चनयोग्गो । **कोसेय्यं** रतनपरिसिब्बितं कोसेय्यसुत्तमयं पच्चत्थरणं, **कट्टिस्सं** रतनपरिसिब्बितं कोसेय्यकट्टिस्समयं । हत्थिनो च अस्सा च रथा चाति सेनङ्गानं बहुत्ते समाहारद्वन्दो, हत्थिअस्सरथे तेसं पिट्ठीसु अत्थराति तप्पुरिसो । **अजिनप्पवेणी**ति अजिनानं अजिनमिगचम्मानं मज्जप्पमाणेन दुपट्ठितपट्टानि कत्वा सिब्बिता पवेणी । कदलिमिगानं इदं **कदलिमिगं**, किं तं? चम्मं, पवरो च सो पच्चत्थरो चाति **पवरपच्चत्थरो**, सो च तं सेतवत्थस्स उपरि अत्थतज्ज, कदलिमिगज्ज तं पवरपच्चत्थरज्जाति समासो, पवरपच्चत्थरणसङ्घातं सेतवत्थस्स उपरि पत्थरितं कदलिमिगप्पवरपच्चत्थरणन्ति अत्थो । तं किर एवं करोन्ति । **टीकायं** पन यथावुत्तद्वयेन अत्थतं अज्जमेव किञ्चि वुत्तं, तं

न युत्तं “अजिनप्पवेणी धारेतब्बा”तिआदिना (महाव० २५४) विसुं अत्थरणानमेव वुत्तत्ता । तेसु हि वुत्तेसु तदत्थत्तं वुत्तमेव सिया, तथा च वुत्तं हेट्ठा विसुं पटिकादिकन्ति ।

सलोहितवितानन्ति एतं “उभतोरत्तूपधानक”न्तिमस्स विसेसनं । लोहितवितानेन सह वत्तमानन्ति समासो । सेतवितानम्पि हेट्ठा अकप्पियपच्चत्थरणे सति न वट्ठति । रत्तं उपधानं सीसूपधानं पादूपधानञ्च **रत्तूपधानकं**, उभतो मञ्चस्स सीसपादनिकखेपनट्टाने रत्तूपधानकन्ति अलोपसमासो । यं पन एकमेव उपधानं उभयपस्सेसु रत्तादिवण्णं विचित्रं, तं पमाणयुत्तमेव वट्ठति । तत्रिदं पमाणं — वित्थारतो तीसु कण्णोसु द्विन्नं कण्णानं अन्तरं विदत्थिचतुरङ्गुलं, मज्झे मुट्ठिरतनं, दीघतो पन दियट्ठरतनं वा द्विरतनं वा । **परिभुज्जतो**ति इमिना करोन्तस्स कारापेन्तस्स कत्थचि छेदनकं पाचित्तियन्ति दीपेति ।

१९०. धम्मासने च भत्तग्गे च घरे चापि आसन्दादित्तया सेसे **गिहिसन्तके** गिहिविकटे सति निसीदितुं लब्भतीति अज्झाहारो पदसम्बन्धो वेदितब्बो । **गिहिसन्तके**ति इमिना सङ्घिकम्पि उपलक्खेति । “अनुजानामि, भिक्खवे, ठपेत्वा तीणि आसन्दिं पल्लङ्कं तूलिकं गिहिविकट”न्ति (चूळव० ३१४) सामञ्जेन वुत्तं । सामञ्जजोतनाय पन विसेसेपि अवट्ठानतो आसन्दादित्तयाति एत्थ धम्मासने आसन्दादित्तया सेसेति योजेत्वा अत्थो गहेतब्बो । **अट्ठकथायज्झि** “आसन्दी पल्लङ्को गोणको”तिआदिपाळिक्कमे आसन्दादिद्वयमादितो हित्वा “गोणकादीनि सङ्घिकविहारे वा पुग्गलिकविहारे वा मञ्चपीठकेसु अत्थरित्वा परिभुज्जितुं न वट्ठन्ति, धम्मासने पन गिहिविकटनीहारेन लब्भन्ति, तत्रापि निपज्जितुं न वट्ठती”ति (चूळव० अट्ठ० ३२०) वुत्तं । **भत्तग्गं** नाम विहारे दानट्टानं । **धम्मासनं** पन यत्थ कत्थचि । **घरे**ति अन्तरघरे । **निसीदितुं लब्भते**ति इमिना निपज्जितुं न वट्ठतीति दीपेति । संखिपनं अन्तोकरणं सङ्घेपो, भूमत्थरणे सङ्घेपो अस्स सयनस्साति समासो । तस्मिं भूमत्थरणे अन्तोकरणभूमत्थरतो भूमत्थरणमेवाति दट्ठब्बं । **सयितुञ्चा**ति अत्तनो कप्पियपच्चत्थरणं अत्थरित्वा सयितुञ्च निसीदितुञ्च । “परिभण्डकत्तं भूमिं वा भूमत्थरणसेनासनं वा सङ्घिकमञ्चपीठं वा अत्तनो सन्तकेन पच्चत्थरणेन पच्चत्थरित्वाव निपज्जितब्ब”न्ति हि **अट्ठकथायं** (चूळव० अट्ठ० ३२४) वुत्तं । इदञ्च आसन्दादीनम्पि अज्जथत्तकरणे परिभोगे लक्खणवचनं । वुत्तज्झि भगवता “अनुजानामि भिक्खवे, आसन्दिया पादे छिन्दित्वा परिभुज्जितुं, पल्लङ्कस्स वाळे भिन्दित्वा परिभुज्जितुं, तूलिकं विजटेत्वा बिब्बोहनं कातुं, अवसेसं भूमत्थरणं कातु”न्ति (चूळव० ३२०) ।

१९१. चतुरंसपीठा च...पे... पञ्चङ्गा च उच्चपादका कप्पन्तीति अत्थतो वचनं विपल्लासेत्वा सम्बन्धितब्बं, “कप्पिया”ति इमिना वा सम्बन्धो वेदितब्बो । तत्थ चत्तारो अंसा कोणा येसं, ते च ते पीठा चाति समासो । तिण्णं अपस्सयानं, चतुन्नञ्च पादानं वसेन सत्त अङ्गानि येसन्ति समासो । एकापस्सयस्स वसेन पञ्चङ्गा । चतुरंसपीठानं विसुं कप्पियभावस्स वुत्तत्ता सत्तङ्गादयो पन दीघाति विज्जायन्ति । **पाळियं** भत्तग्गस्स एकयोगनिहिट्टत्ता एकयोगनिहिट्टानं सह वा पवत्ति, सह वा निवत्तीति **घरे**ति इमिना भत्तग्गस्सपि गहणं । **एव-**सट्ठो अट्ठानप्पयुत्तो, तस्मा तूलोनद्धा मञ्चपीठा घरे वा भत्तग्गे वा निसीदितुमेव कप्पन्तीति सम्बन्धो । तत्रायं पाळि “तेन खो पन समयेन मनुस्सा भत्तग्गे अन्तरघरे तूलोनद्धं मञ्चम्पि पीठम्पि पज्जपेन्ति । भिक्खू कुक्कुच्चायन्ता नाभिनिसीदन्ति । भगवतो एतमत्थं आरोचेसुं । अनुजानामि, भिक्खवे, गिहिविकटं अभिनिसीदितुं, न त्वेव अभिनिपज्जितु”न्ति (चूळव० ३१४) । ते पन करोन्तस्स वा कारापेन्तस्स वा उद्दालनकं पाचित्तियं ।

१९२. सानुलोमानं छन्नं चीवरानं अज्जतरं चीवरं छवि एतासन्ति विग्गहो । **पञ्च भिसी**ति चोळादितूलगणनाय

पञ्चका वृत्ता । **सब्बत्था**ति विहारमञ्चपीठादीसु सब्बत्थ ।

१९३. तूलत्तयन्ति सिम्बलिरुक्खादीनं खीरवल्लिआदीनं एरकादीनं तिणानं तूलत्तयं । **भिसिगब्भो** चोळादिको पञ्चविधो भिसिगब्भो । **मिगपक्खिनं लोमानी**ति एतं सब्बन्ति सेसो । **मिग-**सद्देनेव सब्बेपि सीहादयो चतुप्पदा, **पक्खि-**सद्देन सब्बेपि हंसमोरादयो गहिता । ननु च भिसिगब्भसद्दन्तो गधाय उण्णाय मिगपक्खिलोमानम्पि गहणसम्भावेपि तेसं विसुं गहणे सति पुनरुत्तिदोसो आपज्जतीति? नापज्जति मनुस्सलोमपरिच्चागविभावनप्पयोजनसम्भावतो । ननु च एवम्पि दोसोयेव, “मनुस्सलोममुण्णाय”न्ति आदिना भिसिगब्भानं उपरि नीयमानत्ता गम्यते बिब्बोहनेपि अयमेव भिसिगब्भोति? सच्चं, तथापि न दोसो, गम्यमानत्थस्स सद्दस्स पयोगं पति कामचारोति । मसूरके तूलवज्जा अनुज्जाताति विपरिणामेत्वा सम्बन्धितब्बं । **मसूरकं** नाम चम्मछविका भिसीति वदन्ति ।

१९४. उण्णायं मनुस्सलोमञ्च पण्णे सुद्धं तमालकञ्च पुप्फञ्च अप्पटिवेक्खितं आसनञ्चेव न लब्धन्ति सम्बन्धो । **मनुस्सलोमन्ति** इमिना न केवलं इध एळकलोममेव उण्णा, अथ खो कप्पियाकप्पियमंसजातीनं पक्खिचतुप्पदानं लोमम्पीति दस्सेति । **पुप्फन्ति** पियङ्गुबकुलपुप्फादि । **तमालक**सद्देनेव उपचारतो पत्तं गहेत्वा “**तमालक**”न्ति वुत्तं । **अप्पटिवेक्खितन्ति** अनुपपरिक्खितं । कीदिसं पन पटिवेक्खितत्बं, कीदिसं न पटिवेक्खितत्बन्ति? यं विनिच्छयतो विज्जातं, तं न पटिवेक्खितत्बं, इतरं हत्थेन परामसन्तेन पटिवेक्खितत्बं ।

अकप्पियसयननिद्देसवण्णना निट्ठिता ।

२६. समानासनिकनिद्देसवण्णना

१९५. तिवस्सन्तरमेकमासनं भिक्खूनां अनुज्जातन्ति सम्बन्धो । तत्थ एकस्मिं आसने मञ्चादिके द्विन्नं आसनं निसीदनं **एकमासनं** । म-कारो सन्धिजो । कीदिसन्ति आह “**तिवस्सन्तर**”न्ति । तिण्णं वस्सानमन्तरमेतस्साति तिवस्सन्तरो, द्वीहि वस्सेहि महन्ततरो वा दहरतरो वा भिक्खु, सो अस्स अत्थीति **तिवस्सन्तरं**, तिवस्सन्तरवन्तन्ति अत्थो । यो पन एकेन वस्सेन महन्ततरो वा दहरतरो वा एकवस्सोयेव वा, तब्बन्तताय वत्तब्बमेव नत्थि । अथ वा **तिवस्सन्तरन्ति** करणत्थे उपयोगवचनं, तिवस्सन्तरेन सद्भिन्ति अत्थो । तमेव समत्थेति “**सत्तवस्से**”च्चादिना ।

१९६. मुनि अनुज्जासीति सम्बन्धो । **सब्बहेवा**ति समानासनिकअसमानासनिकेहि सब्बहेव सद्भिं ।

१९७. दीघासनं दस्सेति “**अन्त**”न्ति आदिना । यं तिण्णं निसीदितुं प्होति, तं अन्तं दीघासनन्ति सम्बन्धो । **अन्तन्ति** पच्छिमं । अदीघासने पन समानासनिका निसीदितुं लब्धन्तीति दस्सेन्तो “**मञ्चके**”ति आदिमाह । सब्बत्थ अयथाकरणतो दुक्कटन्ति ।

समानासनिकनिद्देसवण्णना निट्ठिता ।

२७. असंवासनिद्देसवण्णना

१९८. **उक्खित्तो**ति कम्मनानासंवासकसङ्घातो आपत्तिया अदस्सने, अप्पटिकम्मे, पापिकाय दिट्ठिया अप्पटिनिस्सगगे उक्खित्तको । **अनुपसम्पन्नो**ति सिक्खमानसामणेरसामणेरिसिक्खापच्चक्खातसङ्घातो अनुपसम्पन्नो । **छिन्नमूलको**ति

अन्तिमवत्थुअज्झापन्नो । उक्खित्तकेसु “धम्मवादिनो एते”ति उप्पन्नाय लद्धिया नानाभूतो संवासो एतस्साति **नानासंवासो**, उक्खित्तानुवत्तकसङ्घातो लद्धिनानासंवासको । सीमतो निग्गता निस्सीमा, सीमन्तरिका बहिसीमा च, तत्थ हत्थपासे चेपि ठितो, सीमानानासंवासको **निस्सीमट्ठितो** । वेहायसे आकासे ठितो **वेहायसण्ठितो** बिन्दागमेन । तत्थ “नानासंवासो चा”तिआदिना समाहारद्वन्द्वेपि क्वचि नपुंसकलिङ्गं व्यभिचरतीति नपुंसकत्ताभावो यथा “मग्गामग्गो”ति । एककम्मं एकुद्देशो समसिक्खताति अयं तिविधोपि संवासो नाम । सो येसं नत्थि, ते **असंवासा** । एते हत्थपासतो बहिकरणवसेन वज्जेतब्बा । एतेसु हि तिविधे उक्खित्तके सति उपोसथादिकं कम्मं करोन्तस्स पाचित्तियं, इतरेसु दुक्कटन्ति ।

असंवासनिद्देशवण्णना निट्ठिता ।

२८. कम्मनिद्देशवण्णना

१९९. वग्गेन अधम्मकम्मञ्च समग्गेन अधम्मकम्मञ्च वग्गेन धम्मकम्मञ्च समग्गेन धम्मकम्मञ्चाति चत्तारि कम्मानी होन्तीति सेसो । तत्थ **वग्गेन अधम्मकम्मन्ति** वग्गेन सङ्गेन करणीयं अधम्मकम्मं । एस नयो सब्बत्थ । **वग्गोति** च समूहो वुच्चति, सो च चतुवग्गादिकरणीयादीसु यावतिकानं कम्मप्पत्तानं असम्मुखीभावेन, छन्दारहानं छन्दानाहरणेन, सम्मुखीभूतानञ्च पटिक्कोसनेन, तेसु एकेनापि वा इध अधिप्पेतो । **अधम्मकम्मन्ति** एत्थ पन **धम्मो** नाम “उत्तिदुतिये चे, भिक्खवे, कम्मे एकाय उत्तिया कम्मं करोति, न च कम्मवाचं अनुस्सावेति, अधम्मकम्म”न्तिआदिना (महाव० ३८७) एकायेव जत्तिया, तथा द्वीहि जत्तीहि एकायेव वा कम्मवाचाय, तथा द्वीहि कम्मवाचाहीति आगताय च तथा हापनअज्जथाकरणभावेन जत्तिकम्मं ठपेत्वा जत्तिचतुत्थे च कम्मे आगताय च अकम्मरहस्स तज्जनीयपब्बाजनीयपटिसारणीयनियस्सतिविधउक्खेपनीयानं सत्तन्नं कम्मानं करणवसेन, कम्मरहस्स च विराधेत्वा करणवसेन आगताय च पाळिया विपरीता च पाळि, उपसम्पदादिकम्मवसेन आगता च पाळि, सम्मुखाविनयसतिविनयअमूळहविनयपटिज्जाकरणयेभुय्यसिकातस्सपापि- यसिकातिणवत्थारकसङ्घातानं सत्तन्नं कम्मानं यथालाभकरणवसेन आगता च पाळि, तेन करणीयं अपलोकनजत्तिजत्तिदुतियजत्तिचतुत्थसङ्घातं चतुब्बिधं कम्मं **धम्मकम्मं**, तप्पटिपक्खं **अधम्मकम्मं** । तब्बिपरियायेन समग्गो धम्मकम्मञ्च वेदितब्बं । धम्मो यथावुत्ता पाळि अस्स अत्थि, धम्मेन कतं वाति **धम्मिकं** । तब्बिपरीतं **अधम्मिकं** । **चतुत्थंयेवाति** तेसु चतूसु कम्मेसु चतुन्नं पूरणं समग्गेन धम्मिकं । सेसकम्मानं भावेन भिक्खुना दुक्कटस्स भवनं लक्खीयतीति **सेसकम्मेसूति** भावलक्खणे सत्तमी । **दुक्कटन्ति** कुप्पानं अधम्मकम्मवग्गकम्मानं कतत्ता दुक्कटं ।

२००. इदानी यदिदं समग्गेन धम्मिकं नाम, तं येहि सङ्गेहि कातब्बं, तेसं पभेदं दस्सेतुं “**चतुवग्गो**”तिआदिमाह । चत्वादीनं सङ्ख्येयवुत्तित्ता चतुन्नं वग्गोतिआदिना विग्गहो । **दसवीसतिवग्गिकोति** दसन्नं वीसतिया च वग्गभेदवसेन दसवीसतीनं वग्गोति विग्गहो, णिको सकत्थे । वीसतिया वग्गो, अतिरेकेन सहितो वीसतिवग्गोति विग्गहो ।

२०१-२. पज्चन्नं कम्मानं नियमेति “**चतू**”तिआदिना । अब्भानं उपसम्पदं पवारणं ठपेत्वा चतुवग्गो चातिआदिना योजेत्वा सब्बकम्मेसु कम्मप्पत्तोति दीपितोति योजेतब्बं । तत्थ तत्थ च-सद्दो चतुवग्गादयो कम्मपत्तिकिरियायं समुच्चिनोति । इध पन **सब्ब**-सद्दो अब्भानादीनं केसज्जि ठपितत्ता पदेससब्बे गय्हति । **कम्मपत्तोति** कम्मस्स पत्तो युत्तो अनुरूपो । **इतरोति** वीसतिवग्गो अतिरेकवीसतिवग्गो । **सब्बकम्मेसूति** एत्थ पन **सब्ब**-सद्दो सब्बसब्बे । ननु च वीसतिवग्गस्स कम्मप्पत्तभावेसति अतिरेकवीसतिवग्गस्स पगेवाति विज्जायति । तथा सति सो कस्मा वुत्तोति? सच्चं,

तथापि सो चतुवग्गादिना सङ्गेन कत्तब्बकम्मं ऊनकतरेन न वट्ठति, अतिरेकेन पन वट्ठतीति जापनत्थं वुत्तो ।

२०३. इदानीं चतुवग्गादिकेन छन्दाहरणेन पूरेतब्बोति दस्सेति “चतू”तिआदिना । पाराजिकादिभावमनापन्नत्ता पकतिया सभावेनेव ठितो अत्ता येसं, पकतो वा ततोयेव कम्मेसु अविगतो अत्ता येसं तेति **पकतत्तका**, पाराजिकउक्खित्तकलद्धिनानासंवासकेहि अज्जे । **परे**ति एकसीमट्ठा तादिसायेव अज्जे । **सेसेपी**ति अवसेसे पञ्चवग्गादिकरणीयेपि ।

२०४. इदानीं वत्थुजत्तिअनुस्सावनसीमादिविपत्तितो, कम्मविपत्तीसु परिसतो च पटिक्कोसतो च कम्मस्स कुप्पाकुप्पभावं तत्थ च आपत्तिआदिं दस्सेतुं “चतू”तिआदि माह । चतुवग्गादिकत्तब्बं असंवासगणपूरं वा कम्मरहगणपूरं वा कम्मज्ज गरुकट्ठगणपूरं वा परिवासादिकम्मज्जाति योजना । एत्थ च कम्मरहो गरुकट्ठो अज्जो, निक्खित्तवत्तो पन गरुकट्ठो गणपूरको होतियेव । **कतन्ति** चतुवग्गादिना कतं ।

२०५. **वारेय्या**ति अन्तराये असति अन्तमसो एकोपि वारेय्याति अत्थो । **अन्तराये**ति पापेहि करियमाने जीवितब्रह्मचरियन्तराये सति । अनन्तरायिका चे न वारेन्ति, दुक्कटं । **दिट्ठाविन्ति** अत्तनो अत्तनो दिट्ठिं लद्धिं “अधम्मकम्मं इदं, न मेतं खमती”ति अज्जमज्जं आवि करेय्युन्ति सेसो । **एकोधिट्ठानन्ति** एको भिक्खु “न मेतं खमती”ति अधिट्ठानं करेय्याति सेसो । **ततोधिका**ति तीहि अधिका । ते पन सङ्गत्ता पहोन्ति अत्तनो कम्मं नित्थरितुं ।

२०६. **खित्तचित्तो** नाम उम्मत्तको । **दुखट्ठितो**ति वेदनट्ठो । **न रूहती**ति गय्हत्तं न रोहतीति अत्थो ।

२०७. अन्तमसो अनन्तरस्सापि आरोचेन्तस्स पकत...पे०... भिक्खुनोति सम्बन्धो । एकसीमायं तिट्ठतीति **एकसीमट्ठो** । समो संवासो अस्साति **समसंवासो** । एकसीमट्ठो च सो समसंवासो च, पकतत्तो च सो एकसीमट्ठसमसंवासो च, सो चायं भिक्खु चाति सब्बत्थ कम्मधारयो, तस्स । एत्थ पन अविपन्नसीलो **पकतत्तो**ति अधिप्पेतो । **आरोचेन्तस्सा**ति अत्तनो लद्धिं पकासेन्तस्स । **रूहती**ति पटिक्खेपो रुहति ।

२०८. **धम्मिकं कम्मन्ति** धम्मेन कत्तब्बं अपलोकनादिकम्मं । **पटिक्कोसेय्या**ति निवारयेय्य । तिरोक्खा कायसामग्गिं वा छन्दं वाति वा-सद्वं नेत्वा अत्थो नेतब्बो । **तिरोक्खा**ति परम्मुखा । सो सम्मुखा-सद्वो विय निपातो, अथ वा अक्खा इन्द्रियविसयतो तिरो बहीति अत्थोति ।

कम्मनिद्देसवण्णना निट्ठिता ।

२९. मिच्छाजीवविवज्जनानिद्देसवण्णना

२०९. आगम्म जीवन्ति एतेनाति आजीवो, को सो? पच्चयपरियेसनवायामो । मिच्छाय आजीवो, तस्स विवज्जना **मिच्छाजीवविवज्जना** । सा पनायं अत्थतो “इध भिक्खु पातिमोक्खसंवरसंवुतो विहरति आचारगोचरसम्पन्नो”ति (विभ० ५०८) एवं पातिमोक्खसंवरसम्पत्तिया पटिपत्तिदस्सनवसेन आगतो आचारो चेव यथाक्कमेन पाराजिकसङ्घादिसेसथुल्लच्चयपाचित्तियपाटिदेसनीयदुब्भासितदुक्कटानं कारणभूतस्स आजीवहेतुपञ्चत्तानं अभूतारोचनसज्जरित्तअज्जापदेसभूतारोचनपणीतभोजनविज्जत्ति भिक्खुनिभोजनविज्जत्तिसूपोदनविज्जत्तिसिक्खापदानं वीतिक्कमस्स च कुहनलपननेमित्तिकता निप्पेसिकता लाभेन लाभं निजिगीसनताति एवमादीनज्ज पापधम्मानं वसेन पवत्तं

मिच्छाजीवविरतिसङ्घातं आजीवपारिसुद्धिसीलञ्च । तस्सा पन कस्सचि इध दस्सनं यथा दस्सेतुमारब्धं
पातिमोक्खसंवरसङ्घाताय अधिसीलसिक्खाय, चतुरारक्खविपस्सनावसेन आगतानं अधिचित्तअधिपज्जासङ्घातानं द्विन्नं
सिक्खानञ्च उपकारकधम्मपरिदीपनत्थन्ति दट्ठब्बं, एवमीदिसं विज्जेय्यं, तं दस्सेति “दारु”न्तिआदिना । तत्थ
“दारु”न्तिआदीनि “ददे”ति एतस्स पत्तिकम्मं । **चुण्णं** सिरीसचुण्णादिनहानियचुण्णं । **न्हानमुखोदकन्ति** न्हानञ्च
मुखञ्च, तस्स उदकन्ति समासो । **आदि-**सद्देन पण्णादिं सङ्गण्हाति । **कुलसङ्गहाति** कुलसङ्गहकरणेन ।

२१०. परिभटति परेसं दारके परिहरतीति परिभटो, परिभटस्स कम्मं पारिभटको, सकत्थे तमेव पारिभटकता ।
अलङ्करणदिना कुलदारकपरिहरणस्सेतं नामं । मुग्गस्स सूपो मुग्गसूपो, सोयेव मुग्गसुप्पो । यथा मुग्गसूपे पच्यमाने
कोचिदेव मुग्गो न पच्यति, अवसेसा पच्यन्ति, एवं यस्स पुग्गलस्स वचने किञ्चिदेव सच्चं होति, सेसं अलिकं, अयं
पुग्गलो मुग्गसूपसदिसताय उपचारेन “मुग्गसुप्पो”ति वुच्चति, तस्स भावो मुग्गसुप्पता । सच्चालिकेन जीवितकप्पनस्सेतं
अधिवचनं । घरवत्थुआदिसम्बन्धिनी विज्जा वत्थुविज्जा । पारिभटकता चातिआदिना द्वन्दो नपुंसकताभावे **पारि...पे०...**
विज्जा, ताय । रस्सो पन गाथाबन्धवसेन, तथा दीधो । पहिणानं तस्मिं तस्मिं कम्मे तेसं तेसं नियुज्जनं **पहेणं** । आदरेन दूतेन
कारेतब्बं यं किञ्चि कम्मं **दूतकम्मं** । पिसनं पेसनं, जङ्घाय पादेन पेसनं जङ्घपेसनं, तमस्स अत्थीति **जङ्घपेसनियं** । तेसं तेसं
गिहीनं गामन्तरदेसन्तरादीसु सासनपटिसासनहरणस्सेतमधिवचनं ।

२११. लाभासाय लज्जदानं **अनुप्पदानं** । **सम्बुद्धप्पटिकुट्टेन** बुद्धगरहितेन
अङ्गविज्जानक्खत्तविज्जासुपिनविज्जाभूतविज्जादिना **अज्जेन वा** ।

२१२. अज्जातकानं अप्पवारितानं विज्जापनं **विज्जत्ति**, याचनवसेन पवत्तो कायवचीपयोगो । बुद्धप्पटिकुट्टेन
मिच्छाजीवेन पच्ययपरियेसना **अनेसना** । अभूतस्स अत्तनि अविज्जमानस्स उत्तरिमनुस्सधम्मस्स उल्लपनं कथनं
अभूतुल्लपना । **कुहनादीहीति** कुहनालपनादीहि । तत्थ लाभसक्कारसिलोकसन्निस्सितस्स
पच्ययप्पटिसेवनसामन्तजप्पनइरियापथसण्ठापनवसेन जनविम्हापना **कुहना** । विहारं आगते मनुस्से दिस्वा “किमत्थाय
भोन्तो आगता, किं भिक्खू निमन्तेतु”न्ति वा “मयि राजा पसन्नो, असुको च असुको च राजमहामत्तो पसन्नो”ति वा
आदिना नयेन आलपना **लपना** । खादनीयं गहेत्वा गच्छन्ते दिस्वा “किं खादनीयं लभित्था”तिआदिना नयेन
निमित्तकरणादि **नेमित्तकता** । “अस्सद्धो अप्पसन्नो”तिआदिना नयेन गरहणानि च “एतं एत्थ कथेथा”तिआदिना नयेन
वाचाय उक्खिपनादि च **निप्पेसिकता** । अप्पेन लाभेन बहुकं वज्जेत्वा गहेतुं इच्छनं **लाभेन लाभं निजिगीसनता** ।
कुलदूसादीति एत्थ **आदि-**सद्देन रूपियप्पटिगगहणरूपियसंवोहारा सङ्गहन्तीति ।

मिच्छाजीवविवज्जनानिद्देसवण्णना निड्ढिता ।

३०. वत्तनिद्देसवण्णना

२१३. सउपाहनो...पे०... चीवरं सीसे करित्वा वा आगन्तुको आरामं न पविसेति सम्बन्धो । **सछत्तो**ति सीसे कतछत्तेन
सछत्तो । **ओगुण्ठितो**ति ससीसं पारुपितो । “परिक्खित्तस्स विहारस्स परिक्खेपो, अपरिक्खित्तस्स परिक्खेपारहट्ठान”न्ति
वुत्तं उपचारसीमासमीपं पत्वा उपाहनाओमुज्जनादिसब्बं कत्वा आरामो पविसितब्बोति अयमेत्थ व्यतिरेकलद्धो अत्थो ।

२१४. पानीयेन पादे न धोवेय्याति सम्बन्धो । पटिक्कमनं पत्वा एकमन्ते पत्तचीवरं निक्खिपित्वा पतिरूपे निसज्ज

पुच्छित्वा पानीयं पातब्बं, परिभोजनीयेन यथावुत्तं पादा धोवितब्बाति अधिष्पायो। **वुड्डतरे आवासिकेपि च अभिवादेय्याति** इमिना वस्सं पुच्छित्वा नवकेन आवासिकेन अभिवादापेतब्बन्ति दीपेति। **पुच्छेय्य सयनासनन्ति** “कतमं सेनासनं पापुणाति, अज्झावुत्थं अनज्झावुत्थं वा”ति सेनासनं पुच्छेय्य। इदञ्च पुच्छाय लक्खणवचनं। तस्मा आवासिकवत्ते वुत्तमज्झावुत्थादिकञ्च पुच्छितब्बं। सचे “अनज्झावुत्थ”न्ति वदन्ति, कवाटं आकोटेत्वा मुहुत्तं आगमेत्वा घटिकं उग्घाटेत्वा कवाटं पणामेत्वा बहि ठितेन उल्लोकेत्वा पविसित्वा सब्बं सेनासनवत्तं कातब्बं। आगन्तुकवत्तं।

२१५-६. गमिको पक्कमेय्याति सम्बन्धो। “**पटिसामेत्वा**”ति आदीनिमस्स पुब्बकिरियापदानि। **दारुमत्तिकभण्डकन्ति** एत्थ मज्जपीठादिदारुभण्डं रजनभाजनादिमत्तिकाभण्डं। **पटिसामेत्वाति** अत्थि चे अनोवस्सके सण्ठपेत्वा। **थकेत्वानाति** द्वारवातपानेहि पिधाय। **साधुकं सङ्गोपेत्वानाति** चतूसु पासाणेषु मज्जं पज्जपेत्वा मज्जे मज्जस्स, पीठे पीठस्स आरोपनेन सेनासनस्स उपरूपरि पुज्जकरणेन साधुकं सङ्गोपनं कत्वा। **न चाति** नेव। गमिकवत्तं।

२१७-८. **आवासिकोति** इदं “पज्जपेय्या”ति आदीनं कत्तुपदं। नवकम्मकरणादिभारनित्थरणताय आवासो विहारो अस्स अत्थीति **आवासिको**। यस्स पन केवलं विहारे निवासनमत्तं अत्थि, सो **नेवासिको**। उभोपि ते इध आवासिक-सद्देन सङ्गहिता। **पादोदप्यभुतिन्ति** एत्थ **पभुति**-सद्देन पादपीठपादकथलिकानं गहणं। पच्चुगगन्त्वान पत्तचीवरं गण्हेय्याति योजना। **पज्जपे सयनासनन्ति** “एतं तुम्हाकं सेनासनं पापुणाती”ति एवं सयनासनं पज्जपेय्य, पकासेय्याति वुत्तं होति।

२१९. **अज्झावुत्थन्ति** पुब्बे भिक्खूहि निवुत्थं। **गोचरागोचरं वदेति** “भिक्खाचारगामो दूरो, आसन्नो”ति वा, “कालस्सेव पिण्डाय चरितब्बं, दिवा वा”ति एवं गोचरञ्च, “मिच्छादिट्टिकानं वा गामो, परिच्छिन्नभिक्खो वा”ति आदिना अगोचरञ्च वदेय्याति अत्थो। **वच्चपस्सावट्टानानीति** आदीनिपि “वदे”ति इमस्सेव कम्मवचनानि। **सेखसम्मतिन्ति** यस्स सद्धस्स कुलस्स सङ्घो सेखसम्मतिं देति, तं कुलञ्च।

२२०. **पवेसनिक्खमे कालन्ति** “केसुचि ठानेसु वाळमिगा वा अमनुस्सा वा होन्ति, इमं कालं पविसितब्बं निक्खमितब्बञ्चा”ति एवं पवेसनिक्खमे च कालं। एतं पन आसनपज्जपनादिकं सब्बं वत्तं वुड्डतरे आगते चीवरकम्मादिं वा नातिगिलानस्स भेसज्जं वा ठपेत्वापि कातब्बं। महागिलानस्स पन भेसज्जमेव कातब्बं। चेतियङ्गणवत्तं करोन्तेनापि तस्स वत्तं कातुं आरभितब्बं। पण्डितो हि आगन्तुको “करोहि ताव भेसज्जं, चेतियङ्गणं सम्मज्जाही”ति च वदेय्य। अपिच बीजनेन बीजितब्बो, पादापिस्स धोवितब्बा, तेलेन मक्खितब्बा। पिट्ठि चे आगिलायति, सम्बाधेतब्बा। नवकस्स पन आगन्तुकस्स “इदमासनं, एत्थ निसीदा”ति आदिना आचिक्खितब्बन्ति दस्सेन्तो “**निसिन्नोयेवा**”ति आदिमाह। **निसिन्नोयेवाति** इमिना “ठितोयेवा”ति आदिं उपलक्खेति। **समुद्दिसेति** आदरेन वदेय्य। आवासिकवत्तं।

“वत्त”न्ति पन सामज्जेन निद्विडुत्ता न थेरे भिक्खू अतिअल्लीयित्वा निसीदितब्बं, महाथेरस्स निसिन्नासनतो एकं द्वे आसनानि ठपेत्वा “निसीदा”ति वुत्ते निसीदितब्बं, न नवापि भिक्खू आसनेन पटिबाहितब्बा, न सङ्घाटिं ओत्थरित्वा निसीदितब्बं, सद्दं अकत्वा उदककिच्चं कातब्बं, यथा सूपस्स ओकासो होति, एवमत्ताय ओदनो गण्हितब्बो, थेरेन भिक्खुना “ठपेत्वा अप्पकं ओदनादिकं सब्बं सब्बेसं समकं सम्पादेही”ति वत्तब्बं, न ताव थेरेन भुज्जितब्बं, भुत्ताविना न ताव उदकं पटिगहेतब्बं, भत्तगगतो निवत्तन्तेहि यथानुरूपं निक्खमित्वा विरळाय पाळिया गन्तब्बन्ति एवमादिकञ्च तदनुरूपं सेखियवत्तञ्च सम्पादेतब्बन्ति इदं **भत्तगवत्तञ्च** साधुकं अतरमानेन गामो पविसितब्बो, “इमिना पविसिस्सामि, इमिना निक्खमिस्सामी”ति निवेसनं पविसन्तेन सल्लक्खेतब्बं, नातिसहसा पविसितब्बं, नातिसहसा निक्खमितब्बं, नातिदूरे नच्चासन्ने ठातब्बं, नातिचिरं ठातब्बं, नातिलहुकं निवत्तितब्बं, दातुकामताकारं जत्वा ठातब्बं, यो पठमं गामतो

पटिक्कमति, तेन आसनपज्जपनादि सब्बं कातब्बं, यो पच्छा, तेन आसनुद्धरणादि सब्बं कातब्बन्ति एवमादिकञ्च तदनुरूपं सेखियवत्तञ्च सम्पादेतब्बन्ति इदं **पिण्डचारिकवत्तञ्च** कातब्बं ।

सेनासनद्वाने सब्बं वत्तञ्च सम्पादेत्वा ततो निक्खमित्वा साधुकं निवासेत्वा पारुपित्वा च अतरमानेन गामो पविसितब्बोतिआदि सब्बं **पिण्डचारिकवत्तं** कातब्बं । पानीयपरिभोजनीयअग्गिरणिसहितकत्तरदण्डा उपट्टपेतब्बा, नक्खत्तपदानि सकलानि वा एकदेसानि वा उग्गहेतब्बानि, दिसाकुसलेन भवितब्बन्ति इदं **आरज्जिकवत्तञ्च** उद्दिट्ठंयेव होतीति अवगन्तब्बन्ति ।

वत्तनिद्देसवण्णना निट्ठिता ।

३१. विकप्पनानिद्देसवण्णना

२२१. **सम्मुखा परम्मुखा**ति सस्स मुखं, परस्स मुखन्ति विग्गहो, सम्मुखेन परम्मुखेनाति अत्थो । सम्मुखाविकप्पना परम्मुखाविकप्पनाति भेदा दुवे विकप्पना वुत्ताति योजना । **भेदा**ति विसेसतो । अथ वा सस्स मुखं मुखसम्बन्धिवचनं अस्सा विकप्पनायाति समासो । तथा परम्मुखा । सम्मुखा च परम्मुखा च, तस्सा भेदो, ततो । **सम्मुखाय** सम्मुखविकप्पनाय । **व्यत्तस्सा**ति विकप्पनविधानं पच्चुद्धारविधानञ्च जानन्तस्स ।

२२२. **तेना**ति यस्स सन्तिके विकप्पेति, तेन भिक्खुना । **परिभोगादिकन्ति** परिभोगं विस्सज्जनं अधिट्ठानञ्च ।

२२४-५. **अपरा सम्मुखावेका**ति एत्थ वा-सद्दो पक्खन्तरे, अथ वाति अत्थो, अपि-सद्दत्थो वा वा-सद्दो, सो अपरा-सद्दतो परं दट्ठब्बो, अपरापि एका सम्मुखाविकप्पना अत्थीति अत्थो । कथन्ति आह “**भिक्खुस्सा**”तिआदि । “पञ्चन्नं सहधम्मिीन”न्ति वुत्तत्ता “**तिस्सस्स भिक्खुनो**”तिआदीसु तिस्साय भिक्खुनिया तिस्साय सिक्खमानाय तिस्साय सामणेरिया तिस्सस्स सामणेरस्सातिपि विज्जातब्बं ।

२२६. **परम्मुखाविकप्पना**ति परम्मुखेन विकप्पनेन, परम्मुखाविकप्पनाति वा गहेतब्बं, परम्मुखाविकप्पना कथन्ति अत्थो ।

२२७. **मित्तो**ति दळ्हमित्तो । **सन्दिट्ठो**ति दिट्ठमत्तमित्तो । एत्थ पन द्विन्नं विकप्पनानं किं नानाकरणन्ति? सम्मुखाविकप्पनाय ताव सयं विकप्पेत्वा परेन पच्चुद्धरापेति, तेनेव सा **सम्मुखाविकप्पना** नाम जाता । परम्मुखाविकप्पनाय परेनेव विकप्पापेत्वा परेनेव पच्चुद्धरापेति, तेनेव सा **परम्मुखाविकप्पना** नाम जाताति इदमेत्थ नानाकरणन्ति ।

२२८. **दूरसन्निकत्तेकत्तन्ति** एत्थ आसन्नदूरभावो अधिट्ठाने वुत्तनयेनेव वेदितब्बो ।

२२९. दसाहं...पे०... पच्चासाय सति मासकं नाधिट्ठितविकप्पितं निस्सग्गिं नुप्पादयतीति सम्बन्धो । दस अहानि समाहतानि **दसाहं** । सब्बत्थ अच्चन्तसंयोगे दुतिया । तत्थ यं दिवसं चीवरं उप्पन्नं, तस्स यो अरुणो, सो उप्पन्नदिवसनिस्सितो, तस्मा चीवरुप्पाददिवसेन सद्धिं एकादसे अरुणुग्गमने निस्सग्गियं होतीति आह “**दसाहं**”न्ति । **मासमेकं** वाति “अनत्थते कथिने एकं पच्छिमकत्तिकमास”न्ति (पारा० ६४९ अत्थतो समानं) वुत्तत्ता कथिनत्थते पञ्च

मासेति लब्धति । कथिनं अत्यंतं यस्मिं विहारेति समासो । **पारिपूरयन्ति** पारिपूर अत्थो यस्साति विग्गहो । किरियाविसेसनं, पारिपूरिप्पयोजनं कत्वाति अत्थो । **ऊनस्साति** यत्तकेन कयिरमानं अधिद्वानं चीवरं पहेति, तत्तकताभावतो ऊनस्स एकादसमाससत्तमाससङ्घाते पिडिसमये उप्पन्नस्स मूलचीवरस्स । **पच्चासा सतीति** “सङ्घादितो यतो कुतोचि लच्छामी”ति एवं सति या पच्चासायाति अत्थो । उभयम्पि य-कारलोपेन निद्विट्ठं । **सतीति** वा निपातो, लिङ्गविपल्लासेन वाह । एत्थ पन व्यतिरेकवसेन दसाहातिक्कमनादीसु निस्सगियं पाचित्तियं वेदितव्वन्ति ।

विकप्पनानिद्देसवण्णना निद्विता ।

३२. निस्सयनिद्देसवण्णना

२३०. व्यत्तस्साति “कारिय”न्ति कितकयोगे कत्तरि छट्ठी । **व्यत्तो** च नाम “पञ्चहि, भिक्खवे, अङ्गेहि समन्नागतेन भिक्खुना अनिस्सितेन वत्थव्वं, आपत्तिं जानाति, अनापत्तिं जानाति, लहुकं आपत्तिं जानाति, गरुकं आपत्तिं जानाति, उभयानि खो पनस्स पातिमोक्खानि वित्थारेन स्वागतानि होन्ति सुविभत्तानि सुप्पवत्तीनि सुविनिच्छितानि सुत्तसो अनुव्यञ्जनसो । इमेहि खो, भिक्खवे, पञ्चहि अङ्गेहि समन्नागतेन भिक्खुना अनिस्सितेन वत्थव्वं”न्ति (महाव० १०३) एवं वुत्तव्यत्तो च बहुस्सुतव्यत्तो च वेदितव्वो ।

तत्थ **सुविभत्तानीति** सुट्ठु विभत्तानि पदपच्चाभट्टसङ्करदोसविरहितानि । **सुप्पवत्तीनीति** पगुणानि वाचुग्गतानि । **सुविनिच्छितानि सुत्तसोति** खन्धकपरिवारतो आहरितव्वसुत्तवसेन सुट्ठु विनिच्छितानि । **अनुव्यञ्जनसोति** अक्खरपदपारिपूरिया सुविनिच्छितानि अक्खण्डानि अविपरीतक्खरानि । एतेन अट्ठकथा दीपिता । अट्ठकथातो हि एस विनिच्छयो होतीति । बहुस्सुतव्यत्तो पन येन सब्बन्तिमेन परिच्छेदेन द्वे मातिका पगुणा वाचुग्गता, पक्खदिवसेसु धम्मसवनत्थाय सुत्तन्ततो चत्तारो भाणवारा, सम्पत्तानं परिसानं परिकथनत्थाय अन्धकविन्दमहाराहुलोवाद अम्बट्टसदिसो एको कथामग्गो, सङ्घभत्तमङ्गलामङ्गलेसु अनुमोदनत्थाय तिस्सो अनुमोदना, उपोसथप्पवारणादिजाननत्थं कम्माकम्मविनिच्छयो, समणधम्मकरणत्थं समाधिवसेन विपस्सनावसेन वा अरहत्तमगपरियोसानमेकं कम्मद्वानं एत्तकं उग्गहितं, स्वायं वुच्चति । **नत्थि निस्साय कारियन्ति** आचरियादिं निस्साय वासेन कत्तव्वं नत्थि । “**निस्सयकारिय**”न्ति वा पाठो, निस्सयेन कारियन्ति समासो । जीवस्स यत्तको परिच्छेदो **यावजीवं** ।

२३१. तेन निस्साय वसन्तेन एवं निस्सयो गहेतव्वोति दस्सेतुं “**एकंस**”न्तिआदि वुत्तं । **एकंसन्ति** एको अंसो अस्स चीवरस्साति विग्गहो । किरियाविसेसनं वा भुम्मत्थे वा उपयोगवचनं, एकस्मिं अंसेति अत्थो । **अञ्जलि** करपुटो । **यावततियकं वदेति** उपसम्पदाय सट्ठिवस्सेन सत्ततिवस्सेन वापि व्यत्तस्स नवकस्स सन्तिके यावततियकं वचनं करेय्य । यावततियो वारो अस्साति किरियाविसेसनसमासो । **आयस्मतोति** आयस्मन्तं । **वच्छामीति** वसामि । उपज्झं गणहन्तेनापि “उपज्झायो मे, भन्ते, होही”ति गहेतव्वं । तं पन “आचरियो”ति एत्थ “उपज्झायो”ति वचनं विसेसोति एत्थ वाचाभेदतो न विसुं वुत्तं । न केवलमेत्थ निस्सयुपज्झायगहणे, गामप्पवेसनादीसुपि एवमेव कत्वा “अहं आवुसो”ति वा “भन्ते”ति वा वत्वा “गामप्पवेसनं आपुच्छामी”तिआदिना वत्तव्वं ।

२३२. निस्सयपटिप्पस्सद्धिं दस्सेति “**पक्कन्ते**”तिआदिना । **पक्कन्तेति** उपज्झाये आचरिये सद्धिविहारिके अन्तेवासिके च गामादीसु यत्थ कत्थचि आपुच्छित्वा वा अनापुच्छित्वा वा गते । तेसु येन केनचि “असुकं नाम गामं गच्छामी”ति वुत्ते तेसुयेव येन केनचि “साधू”ति सम्पटिच्छितेपि तं तं नियमं अतिक्कमित्वा पक्कन्तेपि अनापुच्छा पन

उपचारसीमातिक्कमेन पक्कन्तेपि निस्सयो **सम्मति** पटिप्पस्सम्भति । **पक्खसङ्कन्ते**ति तित्थियपक्खसङ्कन्ते चापि विब्भन्ते चापि मरणेन च तद्धुणञ्जेव पटिप्पस्सम्भति । **आणत्ति** नाम “पणामेमि त”न्ति वा “मा इध पविसा”तिआदिका निस्सयप्पणामना । ताय पणामितेन आचरियुपज्झाया खमापेतब्बा । अखमन्तेसु दण्डकम्मं कत्वा तस्मिं विहारे महाथेरे गहेत्वापि सामन्तविहारे भिक्खू गहेत्वापि खमापेतब्बा । न खमन्ति चे, आचरियुपज्झायानं सभागानं सन्तिके वसितब्बं । येन केनचि कारणेन न सक्का होति तत्र आचरियुपज्झायानं सभागानं सन्तिके वसितुं, तंयेव विहारं आगन्त्वा अञ्जस्स सन्तिके निस्सयं गहेत्वा वसितब्बं । तत्थ “पञ्चहि, भिक्खवे, अङ्गेहि समन्नागतं सद्धिविहारिकं अप्पणामेन्तो उपज्झायो सातिसारो होति, पणामेन्तो अनतिसारो होति । उपज्झायमि नाधिमत्तं पेमं होति, नाधिमत्तो पसादो होति, नाधिमत्ता हिरी होति, नाधिमत्तो गारवो होति, नाधिमत्ता भावना होति । इमेहि खो, भिक्खवे, पञ्चहङ्गेहि...पे... होति (महाव० ६८) । पञ्चहि, भिक्खवे, अङ्गेहि समन्नागतं अन्तेवासिकं अप्पणामेन्तो आचरियो...पे... होती”ति (महाव० ८१) वुत्तत्ता पन असम्मावत्तन्ते अन्तेवासिकसद्धिविहारिके अप्पणामेन्ता आचरियुपज्झाया दुक्कटं आपज्जन्तीति वेदितब्बं । **भावना**ति मेत्ताभावना । उपज्झायसमोधानं पन तस्स दस्सनसवनवसेन वेदितब्बं ।

२३३. अलज्जिन्ति —

“सज्जिच्च आपत्तिं आपज्जति ।

आपत्तिं परिगूहति ।

अगतिगमनञ्च गच्छति ।

एदिसो वुच्चति अलज्जिपुग्गलो”ति ॥ (परि० ३५९) —

एवं वुत्तलक्खणं अलज्जिं । निस्सयं देन्तेनापि लज्जिनोयेव दातब्बं । “न भिक्खवे अलज्जीनं निस्सयो दातब्बो । यो ददेय्य, आपत्तिं दुक्कटस्सा”ति (महाव० १२०) हि वुत्तं । अदिट्ठपुब्बस्स कतिपाहं आचारं उपपरिक्खित्वा दातब्बं । **अपुब्बन्ति** एत्थ सम्बन्धिसद्धता पुब्ब-सद्धेन पुब्बवासो गहितो, नत्थि पुब्बो अस्साति अपुब्बं, नवन्ति वुत्तं होति । चत्तारि पञ्च वा परिमाणमेतेसन्ति विग्गहो । एत्थ पन परिमाण-सद्धसन्निधानेन सङ्ख्येय्यवाचिनोपिते सङ्ख्यामत्तवाचिनो होन्तीति चतुपञ्चसङ्ख्यापरिमाणमेव सङ्ख्येय्यमाह, तस्मा विग्गहपदत्थेहि भिन्नो अञ्जपदत्थो सम्भवतीति समासो । वा-सद्धस्स यो विकप्पत्थो, तत्थ चायं समासो, चत्तारि वा पञ्च वा, चतुपञ्च अहानि, तेसं अहानं समाहारो **चतुपञ्चाहं** । **भिक्खुसभागतन्ति** समानो भागो लज्जितासङ्घातो कोट्टासो येसं, भिक्खूहि सभागा, तेसं भावो **भिक्खुसभागता**, तं, पेसलभावन्ति अत्थो । “थेरो लज्जी”ति जानन्तेन पन पकतिया निस्सयदानट्ठानं गतेन च तदहेव गहेतब्बो, एकदिवसम्पि परिहारो नत्थि । सचे “ओकासे अलभन्ते पच्चूससमये गहेस्सामी”ति सयति, अरुणं उग्गतम्पि न जानाति, अनापत्ति । लद्धपरिहारेनापि वसितुं वट्ठतीति ।

२३४. “लब्भती”ति कम्मनि निष्फन्नत्ता अवुत्तकत्ताति “**अद्धिकस्सा**”तिआदीसु कत्तरि सामिवचनं, “अद्धिकेना”तिआदि वुत्तं होति । “**सल्लक्खेन्तेना**”ति पन सरूपेनेव निद्धिं । **वसितुन्ति** वुत्तकम्मं । भावे हि तुं-पच्चयो, वासोति अत्थो । **याचितस्साति** “गिलानुपट्ठाकस्स चा”ति एत्थ विसेसनं । सचे पन “याचाहि म”न्ति वुच्चमानोपि गिलानो मानेन न याचति, गन्तब्बं । **अरञ्जे वा सल्लक्खेन्तेन फासुकन्ति** यत्थ वसन्तस्स पटिलद्धतरुणसमथविपस्सनाविसेसभागितावसेन फासु होति, तस्मिं अरञ्जे तादिसं फासुविहारं सल्लक्खेन्तेन आरञ्जकेन । दायके असन्तेति पदच्छेदो । **तावाति** अवधिम्हि, अद्धिकादीहि याव निस्सयदायको लब्भति, ताव,

आरज्जकेन पन “पटिरूपे निस्सयदायके सति निस्साय वसिस्सामी”ति आभोगं कत्वा याव आसाळिहपुण्णमा, तावाति अत्थो। “सचे पन आसाळिहमासे आचरियो नागच्छति, यत्थ निस्सयो लब्भति, तत्थ गन्तब्बं (महाव० अट्ठ० १२१)। अन्तोवस्से पन निबद्धवासं वसितब्बं, निस्सयो च गहेतब्बो”ति (महाव० अट्ठ० १२१) हि **अट्ठकथायं** वुत्तं।

अम्हाकं पन केचि अन्तेवासिकत्थेरा “न भिक्खवे वस्सं न उपगन्तब्बं। यो न उपगच्छेय्य, आपत्ति दुक्कटस्सा”ति (महाव० १८६) च ‘न भिक्खवे तदहु वस्सूपनायिकाय वस्सं अनुपगन्तुकामेन सज्जिच्च आवासो अतिक्कमितब्बो। यो अतिक्कमेय्य, आपत्ति दुक्कटस्सा”ति (महाव० १८६) पाळिवचनतो केनच कारणेन निस्सयं अलभमानेनपि न सक्का अन्तोवस्से वस्सं अनुपगन्तुं। ‘अन्तोवस्से पना”तिआदीसु पन च-सद्दो अन्वाचयत्थो, तस्मा तेनापि वस्सं उपगन्तब्बमेवा”ति वदिंसु।

मयं पनेत्थ एवमवोचुम्ह “भगवता अनुपगमने दुक्कटं अनन्तरायिकस्सेव वुत्तं, तेनेव ‘केनच अन्तरायेन पुरिमिकं अनुपगतेन पच्छिमिका उपगन्तब्बा”ति **अट्ठकथायं** (महाव० अट्ठ० १८५) वुत्तं। अन्तरायो च नाम अन्तरा वेमज्झे एतीति अन्तरायो, यो कोचि बाधकप्पच्चयताय अधिप्पेतो वुच्चति ‘न लभन्ति पतिरूपं उपट्ठाकं, एसेव अन्तरायोति पक्कमितब्ब”न्तिआदीसु (महाव० २०१) विय, तस्मा बाधकप्पच्चयता अधिप्पेता। निस्सयालाभोपि अन्तरायोत्वेव विज्जायति। सक्का हि वत्तुं ‘अन्तरायो वस्सूपगमो सन्निस्सयत्ता तरुणसमथविपस्सनालाभीनं कतोकासो विया”ति। तरुणसमथविपस्सनालाभीनम्पि हि कतोकासेपि ‘सचे पन आसाळिहमासे आचरियो नागच्छति, यत्थ निस्सयो लब्भति, तत्थ गन्तब्बं”न्ति दळ्हं कत्वा **अट्ठकथायं** (महाव० अट्ठ० १२१) वुत्तं। अम्हाकं गरूहि च **सारत्थदीपनियं** (सारत्थ० टी० महावग्ग ३.१२१) ‘आचरियं आगमेन्तस्सेव चे वस्सूपनायिकदिवसो होति, होतु, गन्तब्बं तत्थ, यत्थ निस्सयदायकं लभती”ति वस्सूपनायिकदिवसेपि निस्सयत्थाय गमनमेव वुत्तं। अथ च पन महाकारुणिकोपि भगवा ‘अनुजानामि, भिक्खवे, गिलानुपट्ठाकेन भिक्खुना निस्सयं अलभमानेन याचियमानेन अनिस्सितकेन वत्थु”न्ति (महाव० १२१) गिलानविसयेपि निस्सयं गरूकं कत्वा पट्टपेसि। यं पन अनिस्सयं, तं अनन्तरायं निस्सयमुत्तकस्स वस्सूपगमनं विय। अपिच नावाय गच्छन्तस्स पन वस्साने आगतेपि निस्सयं अलभन्तस्स अनापत्तीति नावाय गच्छतोयेव आवेणिका अनापत्तिकता वुत्ता। तस्मा निस्सयालाभो बाधकप्पच्चयो वस्सूपगमनस्स, न वस्सूपगमनं निस्सयस्साति अन्तरायोयेव निस्सयालाभो। ततोयेव **टीकायं** ‘अन्तोवस्से पन अनिस्सितेन वत्थुं न वट्ठती”ति वुत्तं। तस्मायेव च ‘अन्तोवस्से पना”तिआदीसु निस्सयदायके सति निबद्धवासं वसितब्बञ्च निस्सयो गहेतब्बो च होतीति गमनकिरियाय खीयमानतावसेन च-सद्दो समुच्चयो गहेतब्बो”ति।

निस्सयनिद्देसवण्णना निड्ढिता।

३३. कायबन्धननिद्देसवण्णना

२३५. बन्धीयति अनेनाति बन्धनं, कायस्स बन्धनं कायबन्धनं, नत्थि कायबन्धनमेतस्साति **अकायबन्धनो**। **दुक्कटन्ति** सज्जिच्च वा असज्जिच्च वा पविसेय्य चे, दुक्कटं। असतिया गतो यत्थ सरति, तत्थेव बन्धेय्याति सम्बन्धो। **गतोति** अन्तोगामं गतो। सरित्वा याव न बन्धति, न ताव पिण्डाय चरितब्बं।

२३६. “**पट्टिका**”तिआदिना सब्बसङ्गाहकं कायबन्धनं निद्दिसति। **पट्टिकाति** पकतिवीता वा मच्छकण्टकखज्जूरिपत्तवायिमा वा। सूकरानं अन्तं **सूकरन्तं**। इध पन तंसदिसं वुच्चति। चतुरस्सं अकत्वा सज्जितं

मुद्दिककायबन्धनमि सङ्गहेत्वा “एका रज्जू”ति वुत्तं । तं पन रज्जुकं बन्धन्तेन एकगुणमेव कत्वा बन्धितुं वट्ठति, मज्झे भिन्दित्वा दिगुणं कत्वा बन्धितुं न वट्ठति । दिगुणं पन अकत्वा सतवारमि पुनप्पुनं आविज्झित्वा बन्धितुं वट्ठति, पामङ्गसण्ठानं पन एकमि न वट्ठति । बहुरज्जुके एकतो कत्वा एकेन निरन्तरं वेठेत्वा कतं “बहुरज्जुक”न्ति न वत्तब्बं, तं वट्ठति । तदनुलोमिकाति तेसं पट्टिकासूकरन्तानं द्विन्नं द्वे इमे यथाक्कममनुलोमिका ।

२३७-८. पट्टिका कीदिसी वट्ठतीति आह “मच्छा”तिआदि । पट्टिका मच्छकण्टकखज्जूरिपत्ता वा मट्ठा वा लब्भाति सम्बन्धो । कण्टक-सद्देन पत्त-सद्देन च तदाकारो वुच्चति, उपचारतो हि मच्छानं कण्टकाकारो च खज्जूरीनं पत्ताकारो च एतिस्साति समासो । मट्ठाति पकतिवीता । टीकायं पन “एते मच्छकण्टकादयो मट्ठा विकाररहिता पट्टिका च तदन्तोगधाति अधिप्पायो”ति वुत्तं । कथं तेसमन्तोगधता? यतो तानियेव पट्टिका नामाति । तथा च वुत्तं अट्ठकथायं “पकतिवीता वा मच्छकण्टकवायिमा वा पट्टिका वट्ठती”ति (चूळव० अट्ठ० २७८) । एत्थ पन मच्छकण्टकेयेव खज्जूरिपत्तं पविट्ठं । चतस्सोपि दसा लब्भाति सम्बन्धो । चतस्सोति उक्कट्टपरिच्छेदेन वुत्तं, तस्मा ततो ऊनापि वट्ठन्ति । अन्तेति कायबन्धनस्स उभयन्ते दिगुणसुत्तकं लब्धन्ति सम्बन्धो । गुणो बन्धनभूतं सुत्तकं गुणसुत्तकं । “गुणो पटलरासीसु, आनिसंसे च बन्धने”ति हि अभिधानप्पदीपिका । द्विन्नं गुणसुत्तकानं समाहारो दिगुणसुत्तकं । तं दसामुखस्स थिरभावाय कोट्टेतुं वट्ठति, न सोभनत्थं । तेनाह “मालादि”न्तिआदि ।

मालादिं कक्कटच्छादिं कुञ्जरच्छादिञ्च दस्सेत्वा गुणसुत्तककोट्टिता पट्टिका न कप्पतीति सम्बन्धो । “मालादि”न्तिआदीसु आदि-सद्देन तादिसं यं किञ्चि विकाररूपं गहति । कक्कटानं विय अच्छीनि, तानि आदीनि यस्साति समासो । तथा कुञ्जरच्छादिन्ति ।

२३९. घटकन्ति घटकाकारवट्ठलेखारूपं । मकरमुखादिन्ति एत्थ मकरमुखं नाम मकरमुखसण्ठानं । बिन्दु पन आगमवसेन वुत्तो । आदि-सद्देन देडुभसीसादिविकाररूपं यं किञ्चि सङ्गहति । दसामुखेति दसानं मुखभूते अन्ते एतानि न कप्पन्तीति सम्बन्धो । विधे उभन्ते घटका लेखा अज्जं चित्तकज्ज न कप्पन्तीति सम्बन्धो । घटकाति घटकतो । लेखाति लेखाय । पञ्चमिया लोपो । विधेति कायबन्धनस्स पासन्ते दसामूले तस्स थिरभावत्थं कत्तब्बे दन्तविसाणादिमये विधे ।

२४०. देडुभकन्ति उदकसप्पसीससदिसं । मुरजन्ति नानावण्णेहि सुत्तेहि मुरजवट्टिसण्ठानं वेठेत्वा कतं । टीकायं पन “मुरजन्ति बहुरज्जुके एकतो सङ्गट्टित्वा एकाय रज्जुया पलिवेठेत्वा कतरज्जू”ति वुत्तं, तं “बहुरज्जुके एकतो कत्वा”तिआदिना हेट्ठा वुत्तअट्ठकथावचनेन विरुज्झति । मद्दवीणन्ति पामङ्गसण्ठानं । कलाबुकन्ति बहुरज्जुकं । तेसं “न कप्पती”ति इमिना सम्बन्धो । द्वे मज्झिमाति मज्झे भवा मुरजमद्दवीणसङ्घाता द्वे ।

२४१. गण्ठियो चापीति चीवरस्स गण्ठियो चापि । तम्मयाति तेहि वेळुआदीहि निब्बत्ता । पसङ्गेन पनेतं वुत्तन्ति ।

कायबन्धननिद्देसवण्णना निट्ठिता ।

सुमङ्गलप्पसादनिया नाम टीकाय

पठमभाणवारवण्णना निट्ठिता ।

३४. पथवीनिद्देसवण्णना

२४२. जाताजाताति दुविधाति जाता पथवी अजाता पथवीति पथवी दुविधाति अत्थो । इमिना जातपथविज्ज अजातपथविज्ज दस्सेति । तासं विभागं दस्सेति “**सुद्धा**”तिआदिना । सुद्धमत्तिकपंसुका च अदड्ढा च बहुमत्तिकपंसुका च चातुमासाधिकोवट्ठपंसुमत्तिकरासि च जाता पथवीति सम्बन्धो । मत्तिका च पंसु चाति द्वन्दो । सुद्धा अप्ससक्खरादिताय मत्तिका पंसवो यस्साति बाहिरत्थो । **अदड्ढा**ति उद्धनपचनादिवसेन तथा तथा अदड्ढा । सा पन विसुं नत्थि, सुद्धमत्तिकादीसु अज्जतराव वेदितब्बा । चत्तारो मासा, तेहि सहितो अतिरेको कालो, तस्मिं ओवट्ठोति समासो । **ओवट्ठो**ति येन केनचि उदकेन ओवट्ठो । बुधा पन “आकासतो वुट्ठउदकेनेव, न अज्जत्थ पहरित्वा पतितबिन्दुना”ति वदन्ति, “ओवट्ठो”ति सामज्जेन वुत्तत्ता च “पोक्खरणिा ठिततनुकदमो वट्ठति, बहलो तु न वट्ठती”ति (पाचि० अट्ठ० ८६) वुत्तत्ता च “विनयविनिच्छये सम्पत्ते गरुके ठातब्ब”न्ति विनयलक्खणतो च न तं युज्जतीति अम्हाकं खन्ति । पंसुमत्तिकानं रासि पंसुमत्तिकरासि । चतु...पे०... वट्ठो पंसुमत्तिकरासि यस्साति अज्जपदत्थो, कम्मधारयो वा ।

२४३. वालुका च दड्ढा च येभ्यसक्खरादिमहीपि च चातुमासोमवट्ठको वुत्तरासि च दुतिया भूमीति सम्बन्धो सक्खरा च पासाणा च मरुम्बा च कथला च वालुका चाति द्वन्दो । सुद्धा सक्खर...पे०... वालुका यस्साति विग्गहो । हत्थमुट्ठिना गहेतब्बप्पमाणा **सक्खरा**, ततो उपरि **पासाणा**, कटसक्खरा **मरुम्बा**, कपालखण्डानि **कथला**ति वेदितब्बा । **दुतिया**ति अजाता । **वुत्तरासी**ति वुत्तो मत्तिकपंसुसिरा ।

२४४. कीदिसी येभ्युमत्तिकादीति आह “**द्वे भागा**”तिआदि । **यस्स भूमिया**ति यस्सा भूमिया । **सेसेसुपी**ति येभ्युपंसुयेभ्युसक्खरयेभ्युपासाणादीसु ।

२४५. “पाचिती”तिआदिना तत्थ विनिच्छयं दस्सेति । जाते जातसज्जिस्स खणने पाचितीति सम्बन्धो । **जाते**ति जाते भूमिभागे, लिङ्गविपल्लासो वा, जातायाति वुत्तं होति । जाते द्वेळ्हस्स विमतिस्स दुक्कटन्ति सम्बन्धो । जाते अजातसज्जिस्स अनापत्ति । तथा आणापने अनापत्तीति योजना । **अजातसज्जिस्सा**ति अजाताति सज्जा अजातसज्जा, सा अस्स अत्थीति अजातसज्जी, तस्स ।

२४६. एकायाणत्तिया एकाति सचे सकिं आणत्तो दिवसम्मि खणति, आणापकस्स एका एव आपत्तीति अत्थो । वाचसो आपत्तीति सम्बन्धो । **वाचसो**ति विच्छायं सो, वाचाय वाचायाति अत्थो ।

२४७. “इमं ठानं खण वा”तिआदिना योजेतब्बं । “एत्थ अग्गिं जालेहि वा”ति योजना । “**वत्तु**”न्ति इदं “न वट्ठती”ति इमस्स कत्तुपदवचनन्ति अत्थो । अथ वा “इमं ठानं खणा”तिआदिप्पकारो वचनाय न वट्ठतीति अत्थो । **नियमेत्वा**ति इमिना “आवाटं खण, कन्दं खणा”तिआदिना अनियमेत्वा वत्तुं वट्ठतीति दीपेति ।

२४८. “इमस्स थम्भस्स आवाटं जान वा, कप्पियं करोहि वा”ति च “मत्तिकं जान वा, मत्तिकं आहर वा, मत्तिकं कप्पियं करोहि वा”ति च एदिसं वचनं वट्ठतीति सम्बन्धो । एतं विय दिस्सतीति **एदिसं**, किं तं? “मत्तिकं देही”तिआदिकं उपमेय्यं । “मत्तिकं जाना”तिआदिकं पन उपमानं, तेसं उपमानोपमेय्यानं या कप्पियसङ्घाता समानधम्मता, सा उपमा । तथा च वुत्तं अम्हेहि **सुबोधा**लङ्कारे “उपमानोपमेय्यानं, सधम्मत्तं सियोपमा”ति । अज्जथा उपमानभूतअक्खरावळिसदिसीयेव, अक्खरावळि उपमेय्यं सिया । वाक्ये विय-सद्दोयेव पन उपमानं जोतेतीति वेदितब्बं ।

२४९. पथविया असम्बद्धं सुक्खकदमआदिकज्ज तनुकं उस्सिज्जनीयकदमज्ज कोपेतुं लब्धन्ति सम्बन्धो ।

कदमआदिकन्ति एत्थ आदि-सद्देन उदकेन गतद्वाने उदकपप्पटको नाम होति, यं वातप्पहारेन चलति, तं सङ्गण्हाति ।
उस्सिञ्चनीयकदमन्ति घटेहि उस्सिञ्चितुं सक्कुण्येय्यकदमं ।

२५०. “चातुमासाधिकोवटुं गण्डुप्पाद”न्ति आदिना सम्बन्धितब्बं । गण्डं पथविया गण्डसदिसं मत्तिकरासिं
उप्पादेन्तीति गण्डुप्पादा । इध पन तेहि उट्ठापितो गूथो “गण्डुप्पाद”न्ति निद्धिद्वो । पोत्थकेसु पन “गण्डुप्पादो”ति पाठो
दिस्सति । तं “न कोपये”ति एत्थ कम्मेन भवितव्वन्ति न युज्जति । मूसिकुक्किरन्ति मूसिकानं उक्करो खणित्वा बहि कतं
पंसुरासि मूसिकुक्करोति । लेड्डादिन्ति एत्थ लेड्डन्ति कसितद्वाने नङ्गलच्छिन्नमत्तिकापिण्डं । आदि-सद्देन गावीनं खुरच्छिन्नं
कदमं सङ्गण्हाति ।

२५१-२. उदकसन्तिके पतिते वापिआदीनं कूले च पासाणे लग्गे रजे च नवसोण्डिया पतिते रजे च अब्भोकासुट्ठिते
वम्मिके च मत्तिकाकुट्टे च तथाति सम्बन्धो । तथाति इमिना कूलादिके चातुमासाधिकोवटुं वा सब्बं न कोपयेति इदं
अतिदिसति । इट्ठककुट्टको वट्टतीति आह “येभुय्या”ति आदि । येभुय्येन कथला एत्थाति येभुय्यकथला, भूमि, तिड्ढति
एत्थाति ठानं, येभुय्यकथलाय ठानं, तस्मिं । इट्ठककुट्टको येभुय्यकथला विय होतीति अधिप्पायो । कुट्टकं कोपेन्तस्स
अनापत्तीति अधिप्पायो । इट्ठकाय कतो कुट्टकोति समासो ।

२५३-५. सञ्चालेत्वा भूमिं विकोपयं थम्भादिं गण्हितुं वाति सम्बन्धो । तत्थ विकोपयन्ति करणत्थे पच्चत्तवचनं,
विकोपयताति अत्थो । अज्जथा कथमेत्थ पठमापसङ्गो । पठमा हि “भव”न्ति वुत्ते सिया, न च “गण्हितु”न्ति आदीसु तुं-
पच्चयेहि वुत्तो कोचि अत्थि, यदा भावे तुं-पच्चयो, तदा न किञ्चि वुत्तं होतीति, “न कप्पती”ति पधानकिरियायपि हेट्ठा
वुत्तनयेन कत्ता अज्जोयेवाति एवं सब्बत्थ । ततियत्थे तु सति इतो चितो सञ्चालेत्वा भूमिं विकोपयता थम्भादिं गण्हितुं न
कप्पतीति अतीव युज्जति । धारायाति पस्सावधाराय । विसमं समं कातुं सम्मुज्जनीहि घंसितुं वाति योजना । विसमन्ति
विसमद्वानं । “पदं दस्सेस्सामी”ति भूमिं भिन्दन्तो चङ्कमितुं वाति सम्बन्धो । भिन्दन्तोति भिन्दता । कण्डुरोगी वा तटादीसु
अङ्गपच्चङ्गं घंसितुन्ति योजना । कण्डुरोगीति कण्डुरोगिना । च-सद्दो अवधारणे ।

२५६-७. सुद्धचित्तस्साति पथविभेदाधिप्पायविरहेन परिसुद्धचित्तस्स ।

२५८. अग्गिस्स अनुपादाने कपाले वा अनुपादानाय इट्ठकाय वा अग्गिं पातेतुं वा अवसे सति भूमियं पातेतुं वा
लब्भतेति सम्बन्धो । उपादानं इन्धनं, न उपादानं अनुपादानं, तस्मिं । वसो पभुत्तं । “वसो पभुत्ते आयत्ते”ति हि निघण्डु । न
वसो अवसो, तस्मिं अपभुत्तेति अत्थो । पतितद्वानेयेव उपादानं दत्त्वा अग्गिं कातुं वट्टति । सुक्खखाणुकसुक्खरुक्खादीसु च
अग्गिं दातुं न वट्टति । सचे पन “पथविं अप्पत्तमेव निब्बापेत्वा गमिस्सामी”ति देति, वट्टति, पच्छा निब्बापेत्तुं न सक्कोति,
अविसयत्ता अनापत्ति । “भूमियं पातेही”ति एवम्पि वत्तुं न वट्टतीति ।

पथवीनिद्देसवण्णना निट्ठिता ।

३५. परिक्रारनिद्देसवण्णना

२५९-६०. छत्ते अन्तो बहि च पञ्चवण्णेहि सुत्तेहि सिब्बितुज्ज पण्णे गिरिकूटअट्टचन्दादिं छिन्दितुज्ज न वट्टतीति
सम्बन्धो । छत्तेति तालपण्णे छत्ते । गिरिकूटं नाम मकरदन्तकं, आदि-सद्देन तादिसं अज्जं विकाररूपं सङ्गहितं । घटकन्ति
गेहत्थम्भेसु विय कयिरमानं घटकं । दण्डेति छत्तदण्डे । लेखाति तहिं तहिं दिन्ना लेखा । सादिसन्ति दीघेन निद्धिद्वं । बुन्दम्हि

मूले ।

२६१. थिरत्थं छत्ते एकवण्णेन सिब्बितुं वा पज्जरं विनन्धितुं वा वट्टतीति सम्बन्धो । **सिब्बितुन्ति** अन्तो बहि च सिब्बितुं । **एकवण्णेनाति** नीलादिना एकवण्णेन । **पज्जरन्ति** छत्तदण्डगाहकसलाकपज्जरं । **थिरत्थन्ति** इमिना न वण्णमट्ठत्थायाति दस्सेति । **बन्धितुं** दण्डे लेखा वट्टतीति सम्बन्धो । **बन्धितुन्ति** वातप्पहारेन अचलनत्थं छत्तमण्डलिकं रज्जुकेहि गहेत्वा बन्धनत्थाय । **लेखावाति** वलयमिव उक्किरित्वा कता लेखा एव । **वट्टतीति** यदिपि न बन्धति, रज्जुकेहि बन्धितुं युत्तट्ठानत्ता वट्टति ।

२६२. चीवरे अन्ते वापि पट्टमुखे वापि वेणिपि वा सङ्खलिकापि वा अज्जं सूचिविकारं वा पाळिकण्णिकआदिकं कप्पबिन्दुविकारम्पि वा न च कप्पतीति सम्बन्धो । **अन्तेति** चीवरपरियन्ते, अनुवातेति वुत्तं होति । **पट्टमुखेति** पट्टकोटियं, द्विन्नं पट्टानं सङ्खटितट्ठानं सन्धायेतं वुत्तं । **वेणीति** वरकसीसाकारेण सिब्बनं । **सङ्खलिकाति** बिळालबन्धनाकारेण सिब्बनं । **अज्जं सूचिविकारं** वाति चीवरमण्डनत्थाय कयिरमानं अज्जं यं किञ्चि सूचिकम्मविकारं वा । **टीकायं** पन “सतपदिसदिसं अज्जं वा सूचिविकारं न कप्पती”ति सामज्जेन वुत्तं । “चीवरमण्डनत्थाय नानासुत्तकेहि सतपदिसदिसं सिब्बन्ता आगन्तुकपट्टं ठपेन्ति, अज्जम्पि यं किञ्चि सूचिकम्मविकारं करोन्ति, सब्बं न वट्टती”ति **अट्टकथायं** वुत्तत्ता पन नानावण्णेहि वा होतु, एकवण्णेन वा होतु, चीवरमण्डनत्थाय संसिब्बन्तानं सूचिकम्मविकारं सन्धाय वुत्तन्ति चीवरेसु फालितट्ठानस्स थिरभावत्थं सतपदिसदिसम्पि सिब्बितुं वट्टतीति अम्हाकं खन्ति । **पाळि-**सद्देन, **कण्णिक-**सद्देन च कप्प-सद्वलोपेन वा उपचारेण वा पाळिकप्पादयोव गहिता । पाळि च कण्णिका च पाळिकण्णिकायो, ता आदि यस्स अज्जस्स तादिसस्साति विग्गहो । तत्थ नीलावळिआदिसण्ठानाय बिन्दुपन्तिया यथा सोभति, तथा कयिरमानो पाळिकप्पो । तथेव बिन्दुसमूहे कत्थचि दस्सेत्वा कयिरमानो कण्णिककप्पो ।

२६३. **गण्ठिपासकपट्टाति** गण्ठिनो च पासकस्स च पतिट्ठानट्ठाने ठपेतब्बा पट्टा । **वट्टतीति** एत्थ “गण्ठिपासका”ति कत्वा “चतुकोणाव वट्टन्ती”ति अत्थतो वचनं विपल्लासेत्वा योजेतब्बं । **अग्घियन्ति** चेति यसण्ठानेन सिब्बनं । मूले च अग्गे च एकसदिसं कत्वा मुग्गराकारेण सिब्बनं **मुग्गरो** । **विकारन्ति** विकारो, लिङ्गविपल्लासेन वुत्तं । **एत्थाति** गण्ठिपासकपट्टेसु ।

२६४. **कोणसुत्ताति** नपुंसकनिद्देशो, गण्ठिपासकपट्टानं कोणेहि नीहट्सुत्तकोटियो । **पीळकाति** तानियेव निवत्तेत्वा पीळकाकारेण कतानि । **दुविज्जेय्यावाति** तेसं अन्तेसु एकवारं गण्ठिकरणेन वा पुन निवत्तेत्वा सिब्बनेन वा दुविज्जेय्या एव । **गन्धं तेलं वाति** गन्धं वा तेलं वा । कज्जिकपिट्ठखलिकआदीनिपि वट्टन्ति ।

२६५. **मणिनाति** मसारगल्लादिपासाणेन । **न च घट्टेय्याति** नेव घट्टेय्य । **अज्जेन वाति** मुग्गरमुसलादिना । अंसबद्धककायबन्धनानि पन तथा कातुं वट्टति । **दोणियं कत्वा न च घंसेय्याति** पक्करजनाकिरणदोणियं ठपेत्वा भूमियं जण्णुकानि निहन्त्वा इतो चितो च आविज्झित्वा नेव घंसेय्याति अत्थो ।

२६६-७. **कण्णकोणकसुत्तानीति** चीवररजनकाले लग्नत्थाय अनुवाते चतूसु कोणेषु च पासकं कत्वा बन्धितानि सुत्तानि, यानि “अनुजानामि, भिक्खवे, कण्णसुत्तक”न्ति (महाव० ३४४) एवं अनुज्जातानि । कण्णसङ्घाता कोणा कण्णकोणका, तेसु सुत्तानि । गण्ठिकपासकपट्टेसु पन कण्णकोणकसुत्तानं दुविज्जेय्यानमेव कप्पियता हेट्ठा वुत्ताति चीवरे रत्तेयेव तेसं छिन्दितब्बता नत्थि, कण्णकोणकसुत्तानं छिन्दितब्बताय वुत्तत्ता अनुवातेहि निक्खमितसुत्तानिपि

छिन्दितब्बानीति वेदितब्बं । धम्मकरणे छत्तवट्टियं लेखं ठपेत्वा लेखा न वट्टतीति योजना । **छत्तवट्टियन्ति** छत्तस्स मुखवट्टियं । **लेखा**ति उपरि वा हेट्ठा वा कुच्छियं वा अज्जा लेखा । कुञ्जिकाय च पिप्फले च मणिका च पीळका च न वट्टन्तीति सम्बन्धो । **मणिका**ति एका वट्टमणि । **पीळका**ति सासपमत्तिका मुत्तराजिसदिसा बहुवट्टलेखा । **दण्डम्ही**ति पिप्फलदण्डके ।

२६८-९. अरणियं मालादि च पत्तमण्डले भित्तिकम्मज्ज न वट्टतीति सम्बन्धितब्बं । **अरणियन्ति** उत्तरारणि अधरारणि अरणधनुकज्ज सामज्जेन गहितं । **पत्तमण्डले**ति तिपुसीसादिमये पत्तमण्डले । एत्थ पन मकरदण्डकं वट्टति । **हेट्ठा**ति कत्तरयट्टिया हेट्ठा । **उद्धन्ति** तस्सायेव उपरि ।

२७०-३. **सम्मुज्जनिम्ही**ति सम्मुज्जनिया लिङ्गविपल्लासो । **अवारितन्ति** इत्थिरूपं पन वारितं । **सोवण्णमयम्पी**ति सुवण्णमयम्पि । **विसाणनाळि** नाम विसाणमया नाळि । एत्थ पन अवुत्तानिपि यानि कानिच आरकण्डकदन्तकट्टछेदनपानीयघटपानीयउळुङ्कुचुण्णभाजनादीनि वुत्तानं अनुलोमानीति वेदितब्बानि । यो पनेत्थ विनयज्जू तादिसं परिक्रारं दिस्वा छिन्देय्य वा छिन्दापेय्य वा, अनुपवज्जो सोति वेदितब्बन्ति ।

परिक्रारनिद्देसवण्णना निट्ठिता ।

३६. भेसज्जनिद्देसवण्णना

२७४-५. जनस्स भेसज्जं कातुं दातुं वत्तुज्ज न लब्भतीति सम्बन्धियं । **लब्भतीति** एत्थ “भिक्षुना”ति कत्ता “**भेसज्ज**”न्ति वुत्तकम्मं । ननु च **कातुन्ति** भावसाधनत्ता तस्स अवुत्तकम्मेनापि भवितब्बं भावे विहितकितकप्पच्चयानं पयोगे कम्मकारकस्सापि इच्छितब्बत्ताति? सच्चं, तथापि पधानभूतकम्मसत्तिया अभिधाने सति अप्पधानकितककिरियाभिसम्बन्धेन गुणीभूता कम्मसत्ति अभिहिता विय विज्जायति । तथा च वुत्तं अम्हेहि **योगविनिच्छये** “पधानानुयायिताय जनवोहाराय पधानसत्त्याभिधाने गुणसत्ति अभिहिता विय पकासती”ति । **जनस्सा**ति आगतागतजनस्स । सहधम्मीनज्ज पितूनज्ज तदुपट्ठाकभिक्षुनिस्सितभण्डूनज्ज वेय्यावच्चकरस्स च भिक्षाचरियविज्जत्तिसकेहि भेसज्जकरणं लब्भन्ति सम्बन्धो । तत्थ **सहधम्मिनन्ति** सह चरितब्बो धम्मो सीलसद्धापज्जासङ्घातो सहधम्मो, सो एतेसमत्थीति सहधम्मिनो, भिक्षु भिक्षुनी सिक्खमाना सामणरो सामणेरीति पज्ज, तेसं । पिता च माता च **पितरो** एकसेसनयेन, उभिन्नं सामज्जनिद्देसो वा, तेसं । **भिक्षुनिस्सितो** नाम यो विहारे सब्बकम्मनि करोन्तो भिक्षुं निस्साय वसति । **भण्डु** नाम यो पब्बज्जापेक्खो याव पत्तचीवरं पटियादियति, ताव विहारे वसति, सो पण्डुपलासो । **वेय्यावच्चकरस्सा**ति अत्तनो उपट्ठाकस्स । एतेसु पन मातापितरो सचे रज्जेपि ठिता पच्चासीसन्ति, अकातुं न वट्टति । मातरं अनामसन्तेन सब्बं परिकम्मं कातब्बं । पिता पन सहत्थेन नहापनसम्बाहनादीनि कत्वा उपट्ठातब्बो ।

२७६. पिता च माता च भाता च भगिनी चाति द्वन्दो पिता...पे०... भगिनियो । महन्तो च चूळो च, महाचूळा च ते पिता...पे०... भगिनियो चाति कम्मधारयो । ता आदि येसन्तेति अज्जपदत्थो । महाचूळ-सद्दा पितादि-सद्देहि पच्चेकं योजेतब्बा “महापितुनो चूळपितुनो”तिआदिना । **आदि**-सद्देन पनेत्थ पितुच्छा मातुलो, तेसं दसन्नम्पि याव सत्तमा कुलपरिवट्ठा पुत्तपरम्परज्ज सङ्गण्हाति । तेसं सके भेसज्जकरणं लब्भन्ति योजना । तेसं महापितादीनं सन्तके सति तेन भेसज्जकरणं लब्भतीति अत्थो । **नाति** नत्थि चे । **अत्तनियेति** भिक्षुनो अत्तनो सन्तके सतीति अत्थो । **दातब्बं**

तावकालिकन्ति तावकालिकं कत्वा दातब्बन्ति अत्थो । ते पन सचे पटिदेन्ति, गहेतब्बं, नो चे देन्ति, न चोदेतब्बा । याव तस्स दानं, ताव कालो अस्साति तावकालिकं । णिको समासन्ते ।

२७७. भेसज्जकरणादीति आदि-सद्धेन अनामद्वोपिण्डदानादीनं गहणं, हि-सद्धो हेतुमिह, हि यस्मा एतेसु कुलदूसनादयो न रुहन्ति, तस्मा तेसं भेसज्जकरणं लब्धं, अत्तनिये च सति दातब्बन्ति एवमेत्थ अत्थो दट्ठब्बो । न रूहतीति न रोहति नप्पवत्तति न होति, आपत्तिं न जनेतीति अधिष्पायो । तेसं अत्थाय जातिसामणेरिहि वा भेसज्जं आहरापेतब्बं, अत्तनो अत्थाय वा आहरापेत्वा दातब्बं । तेहिपि “उपज्झायादीनं आहरिस्सामा”ति वत्तसीसेन आहरितब्बं । सचे अज्जेपि ये गिलाना हुत्वा विहारं पविसन्ति, तेसं सब्बेसम्पि अपच्चासीसन्तेन भेसज्जं कातब्बं । सद्धं कुलं होति भिक्खुसङ्घस्स मातापितुङ्गानीयं, तत्र चे कोचि गिलानो होति, तस्सत्थाय “भन्ते, इत्थन्नामस्स रोगस्स किं भेसज्जं करोन्ती”ति कप्पियं कत्वा पुच्छन्ति, इदञ्चिदञ्च गहेत्वा करोन्तीति वट्ठति, भिक्खूहि अज्जमज्जं वा कथा कातब्बा ।

२७८. छन्नं मातादीनञ्च दामरिकचोरस्स इस्सरियस्स अनामद्वोपिण्डपातो दातुं अवारितोति योजेतब्बं । छन्नन्ति मातादीनं छन्नं मज्जे । मातादीनन्ति भिक्खुनिस्सितं ठपेत्वा अवसेसानं पञ्चन्नं मातादीनं । “छन्न”न्ति पन योजनाय अट्ठकथाय विरुज्झति । तत्थ हि “मातापितून”न्तिआदिना भिक्खुनिस्सितं ओहाय सत्तेव वुत्ता । आचरियबुद्धदत्तत्थेरेन च तथेव वुत्तं —

“अनामद्वोपि दातब्बो, पिण्डपातो विजानता ।

द्विन्नं मातापितूनम्पि, तदुपट्ठायकस्स च ॥

“इस्सरस्सापि दातब्बो, चोरदामरिकस्स च ।

भण्डुकस्सत्तनो चेव, वेय्यावच्चकरस्सपी”ति ॥ (विनय वि० ४९३-४९५) ।

दामरिकचोरस्साति रज्जं पत्थयमानस्स पाकटचोरस्स । अनामद्वोति अपब्बजितस्स हत्थतो लद्धा अत्तना अज्जेन वा पब्बजितेन अग्गहितअग्गो, अयं अनामद्वोपिण्डपातो । पटिसन्थारो “विहारप्पत्तं आगन्तुकं वा दलिद्वादिं वा दिस्वा ‘पानीयं पिवा’ति दातब्बं, पादमक्खनतेलं दातब्बं, काले आगतस्स यागुभत्तं, विकाले आगतस्स सचे तण्डुला अत्थि, तण्डुला दातब्बा, सयनट्टानं दातब्बं, चोरानं पन सङ्घिकम्पिदातब्ब”न्ति वुत्तो । अवसेसपटिसन्थारो पन अपच्चासीसन्तेन कातब्बो । तथा धम्मपटिसन्थारोपि यस्स कस्सचि दातब्बोव ।

२७९. तेसन्ति अज्जातकादीनं गिहीनं । कयिराति “भणथा”ति वुत्ते करेय्य । “न करोमा”ति वुत्ते सचे विप्पटिसारिनो भविस्सन्ति, कातब्बं । नत्तनोति अत्तनो सुत्तोदकेहि न कयिराति योजनीयं । एवं सामज्जेन परित्ते पटिपज्जनविधिं दस्सेत्वा इदानि आटानाटियपरित्ते पटिपज्जितब्बविधिं दस्सेतुं “भणितब्ब”न्तिआदिमाह । भणापेन्तेति “भणथा”ति अज्जेसनपुब्बकं पयोजेन्ते । परित्तं सासनो गधन्ति पठममेव आटानाटियसुत्तं अभणित्वा सासनपरियापन्नं मेत्तसुत्तं धजगसुत्तं रतनसुत्तन्ति इमानि सुत्तानि सत्ताहं भणित्वा यथापरिकम्मं परित्तं आटानाटियपरित्तं भणितब्बन्ति योजना ।

२८०. “आगन्त्वा सीलं देतु, धम्मं परित्तञ्च भासतू”ति केनचि पेसितो गन्त्वा सीलं वा दातुं धम्मं परित्तं वा वत्तुं लब्धतीति सम्बन्धो ।

भेसज्जनिद्देसवण्णना निद्धिता ।

३७. उग्गहनिद्देसवण्णना

२८१. पुगल-सद्धमत्ते पयुत्ते अत्तनोपि गहणसम्भवो सियाति ब्यभिचारत्थं अज्ज-सद्धप्पयोगो । सति सम्भवे ब्यभिचारे विसेसनं सात्थकं होतीति । **दसभेदमि रतनन्ति** “मुत्ता मणि वेळुरियो सङ्खो सिला पवाळं रजतं जातरूपं लोहितङ्को मसारगल्ल”न्ति (पाचि० ५०६) एवं वुत्तं दसभेदमि रतनं । **उग्गण्हन्तस्साति** गण्हन्तस्स सम्पटिच्छन्तस्स ।

२८२-३. तेसु अत्तत्थं उग्गण्हन्तस्स द्वीसु निस्सग्गीति सम्बन्धो । **तेसूति** तेसु दससु मज्झो । **द्वीसूति** रजतजातरूपसङ्खातेसु द्वीसु निस्सगियवत्थूसु । **अत्तत्थन्ति** इमिना नवकम्मादीनं पञ्चन्नं अत्थाय दुक्कटन्ति दीपेति । **सेसेसु दुक्कटन्ति** अवसेसेसु अट्ठसु सब्बेसमि अत्थाय उग्गण्हन्तस्स दुक्कटन्ति अत्थो । गणञ्च सङ्खञ्च पुगलञ्च अनामसित्वा “चेत्थस्स नवकम्मस्स दम्मी”ति वुत्ते च न पटिक्खिपेति सम्बन्धनीयं । **न पटिक्खिपेति** इमिना सङ्खादिं आमसित्वा वुत्ते पटिक्खिपनं दीपेति । पटिक्खित्ते “कप्पियकारकानं वा हत्थे भविस्सति, मम पुरिसानं मय्हमेव वा हत्थे भविस्सति, केवलं तुम्हे पच्चये परिभुज्जथा”ति वदति, वट्टति । चतुपच्चयत्थाय च दिन्नं येन येन अत्थो होति, तदत्थं उपनेतब्बं । तेसं चीवरत्थाय दिन्नं चीवरेयेव उपनेतब्बं । सचे चीवरेन तादिसो अत्थो नत्थि, पिण्डपातादीहि सङ्खो किलमति, सङ्खसुट्ठुताय अपलोकेत्वा तदत्थायपि उपनेतब्बं । एस नयो पिण्डपातगिलानपच्चयत्थाय दिन्नेपि । सेनासनत्थाय दिन्नं पन गरुभण्डत्ता तत्थेव उपनेतब्बं, सेनासनेसु नस्सन्तेसु जग्गनत्थं मूलच्छेज्जं अकत्वा अविस्सज्जेत्वा यापनमत्तं परिभुज्जितब्बं ।

२८४. खेत्तादीनं केसज्जि दुक्कटवत्थूनं सम्पटिच्छनूपायं दस्सेतुं “**खेत्त**”न्तिआदि वुत्तं । तत्थ **खेत्तन्ति** पुब्बण्णविरुहनट्ठानं । **वत्थुन्ति** अपरण्णउच्छुफलादीनं विरुहनट्ठानं । **दासपस्वादिकन्ति** दासपसुपुष्कारामफलारामादिकं । पटिक्खिपित्वा कप्पियेन कमेन च गण्हेय्याति सम्बन्धो । **कप्पियेन कमेन चाति** एत्थ **कम-**सद्धो वोहारप्पटिपाटिवचनो, तस्मा परेसं अत्तनो च कप्पियवोहारक्कमेनेवाति अत्थो ।

सो च **खेत्तवत्थूसु** ताव “चत्तारो पच्चये परिभुज्जथा”ति वा “कप्पियकारकानं हत्थे भविस्सती”ति वा “सङ्खो कप्पियभण्डं भुज्जतू”ति वा “सीमं देमा”ति वा परेहि वुत्तो, “साधु, उपासक मिगपक्खिनो एत्थ निब्भया सुखेन जीविस्सन्ती”ति अत्तना वा तळाके यथावुत्तेनेव “उदकं परिभुज्जिस्सन्ति, भण्डकं धोविस्सन्ति, मिगपक्खिनो पिविस्सन्ती”ति परेहि वा “साधु, उपासक, सङ्खो पानीयं पिविस्सती”तिआदिना अत्तना वा **दासे** “आरामिकं दम्मि, वेय्यावच्चकरं दम्मि, कप्पियकारकं दम्मी”ति वा **पसूसु** “पञ्चगोरसपरिभोगत्थाय दम्मी”ति **आरामे** “वनं दम्मी”ति एवमादिना वुत्तो वेदितब्बो । सचे पन कोचि अब्यत्तो अकप्पियवोहारेन खेत्तादिं पटिग्गण्हाति वा कारेति वा, तं भिक्खूहि न परिभुज्जितब्बं, तं निस्साय लद्धं कप्पियभण्डमि अकप्पियमेव । अब्यत्तेन पन लज्जीभिक्खुना कारापितेसु किज्चापि पटिग्गहणं कप्पियं, भिक्खुस्स पयोगपच्चया उप्पन्नेन मिस्सत्ता विसगतपिण्डपातो विय, अकप्पियमंसभोजनं विय च दुब्बिनिब्भोगं होति, सब्बेसं अकप्पियमेव ।

२८५-६. नव...पे०... किरिया च अनवे मत्तिकुद्धारणञ्च बन्धो च आळिया थिरकारो च अनवे केदारे अतिरेकभागग्गहणञ्च नवे च अपरिच्छिन्नभागे सस्से “एत्तके देथा”ति कहापणुट्ठापनज्जाति सब्बेसमि अकप्पियन्ति सम्बन्धो । मातिका च केदारो च तळाको चाति द्वन्दो मातिक...पे०... तळाका । तेसं किरियाति समासो । **अनवेति**

चतुपच्चयवसेन पटिगहिते पुराणतळाके । उदकवसेन पटिगहिते पन सुद्धचित्तानं वट्टति । बन्धोति पाळिया बन्धो । पोरानकेदारे नियमितपकतिभागत्ता आह “अनवे”ति । अपरिच्छिन्नभागेति “एत्तके भूमिभागे एत्तको भागो दातब्बो”ति एवं अपरिच्छिन्नभागे ।

२८७-९. “कस वप्प” इच्चादिं अवत्वा च “एत्तकाय भूमिया एत्तको भागो देय्यो”ति भूमिं वा पतिट्ठापेति, तस्सेवेतमकप्पियन्ति सम्बन्धो । च-सद्धो अवधारणे । पतिट्ठापेतीति यो भिक्खु पतिट्ठापेति । तस्सेवाति तस्स पतिट्ठापकभिक्खुस्सेव । एतन्ति पतिट्ठापितभूमितो लद्धधज्जं “एत्तके भूमिभागे सस्सं कतं, एत्तकं गण्ठथा”ति एवं वदन्ते पमाणगणहनत्थं दण्डरज्जुभि मिनने वा खले ठत्वा रक्खणे वा तं नीहरापने वा कोट्टागारादिपटिसामने वा एतं तस्सेव अकप्पियन्ति सम्बन्धनीयं । पतिट्ठापेति चाति सो भिक्खु पतिट्ठापेति च । कतन्ति अम्हेहि कतं । वदन्तेवन्ति एवं कस्सके वदन्ते । पमाणन्ति भूमिप्पमाणं । नीहरापनेति खलतो गेहस्स नीहरापने । एतन्ति मितलद्धरक्खितादिकं । तस्सेवाति मानकरक्खकादिनो एव । अपुब्बस्स अनुप्पादितत्ता अज्जेसं कप्पतीति आह “तस्सेवेतमकप्पिय”न्ति ।

२९०. पटिसामनप्पसङ्गेनाह “पटिसामेय्या”तिआदि । पितुसन्तकम्पि गिहिसन्तकं यं किञ्चीति सम्बन्धो । पितुसन्तकन्ति पिता च माता च पितरो, तेसं सन्तकं । गिहिसन्तकन्ति इमिना पञ्चन्नं सहधम्मिकानं सन्तकं यं किञ्चि परिक्रारं पटिसामेतुं वट्टतीति दीपेति । यं किञ्चीति कप्पियं अकप्पियं वा अन्तमसो मातुकण्णपिळन्धनतालपण्णम्पि । भण्डागारिकसीसेनाति सीसङ्गमिव पधानं यं किञ्चि “सीस”न्ति इध उपचारवसेन वुच्चति, तथा भण्डागारिकसद्धोपि भावप्पधानो, भण्डागारिको भण्डागारिकत्तं सीसं पधानन्ति विसेसनपरपदे कम्मधारयो, तेन, भण्डागारिकत्तस्स पधानकरणेनाति अत्थो ।

२९१-२. अवस्सं पटिसामियन्ति अवस्सं सङ्गोपेतब्बं । वुत्तेपीति मातापितूहि वुत्तेपि ।

२९३-४. वट्टकिआदयो वा राजवल्लभा वा “सकं परिक्रारं वा सयनभण्डं वा पटिसामेत्वा देही”ति यदि वदन्ति, छन्दतोपि भयापि न करेय्याति योजना । परिक्रारन्ति वासिफरसुआदिउपकरणभण्डं । छन्दतोपि भयापीति वट्टकिआदीसु छन्देन, राजवल्लभेसु भयेन ।

२९५-६. पटिसामितुं वट्टतीति योजेतब्बं । सङ्कन्तीति यादिसे पदेसे “भिक्खूहि वा सामणरेहि वा गहितं भविस्सती”ति सङ्कं उप्पादेन्ति, तादिसे विहारावसथस्सन्तोति योजनीयं । विहारावसथस्साति विहारस्स च आवसथस्स च । रतनन्ति दसविधं रतनं । रत्नसम्मन्ति वत्थादिकं । निक्खिपेय्याति सामिके दिट्ठे नियमेत्वा दातुं “एत्तका कहापणा”तिआदिनानुरूपेन मत्तिकलज्जनादिनिमित्तेन वा सज्जाणं कत्वा निक्खिपेय्य । गहेत्वानाति तादिसे असति अत्तनाव गहेत्वा । तादिसेति रतने वा रतनसम्मते वा सति । सामिकानागमं जत्वाति यदि अत्तनि आसङ्कन्ति, मग्गा ओक्कम्म निसीदिय पच्छा सामिकानं अनागमनं विज्जाय । पतिरूपन्ति रतनसम्मते पंसुकूलगहणं रतने निरुस्सुक्कगमनन्ति एवरूपं भिक्खूनं अनुरूपन्ति ।

उग्गहनिद्देसवण्णना निट्ठिता ।

३८. दूसननिद्देसवण्णना

२९७. ददतोति ससन्तकं परसन्तकञ्च देन्तस्स । कुलदूसनदुक्कटन्ति अत्तनो दुप्पटिपत्तिया कुलानं दूसनं

पसादविनासनं कुलदूसनं, तेन दुक्कटं कुलदूसनदुक्कटं ।

२९८. एत्थ सङ्घिकं गरुभण्डं इस्सरेन देन्तस्स थुल्लच्चयन्ति सम्बन्धो । **एत्था**ति एतेसं पुप्फादीनं मज्जे । **इस्सरेना**ति तद्धितलोपेन वुत्तं, इस्सरियेन इस्सरवतायाति अत्थो । **देन्तस्सा**ति कुलसङ्गहत्थाय इस्सरवताय ददतो । **थुल्लच्चयन्ति** कुलसङ्गहत्थाय ददतो “कुलदूसनदुक्कटं”न्ति सामञ्जविहितदुक्कटेन सङ्घि “पञ्चिमानि, भिक्खवे, अविस्सज्जियानि, न विस्सज्जेतब्बानि सङ्घेन वा गणेन वा पुग्गलेन वा, विस्सज्जितानिपि अविस्सज्जितानि होन्ति । यो विस्सज्जेय्य, आपत्ति थुल्लच्चयस्सा”ति (चूळव० ३२१) एवं वुत्तथुल्लच्चयन्ति अत्थो । अञ्जत्थ थुल्लच्चयमेव । सेनासनत्थाय नियमितेपि एसेव नयो । सङ्घस्स सन्तकं थेय्या देन्तस्स दुक्कटादीनीति सम्बन्धितब्बं । **देन्तस्सा**ति वुत्तनयमेव । **दुक्कटादीनीति** कुलसङ्गहत्थाय ददतो कुलदूसनदुक्कटेन सङ्घि मासके वा ऊनमासके वा दुक्कटं, अतिरेकमासके वा ऊनपञ्चमासके वा थुल्लच्चयं, पञ्चमासके वा अतिरेकपञ्चमासके वा पाराजिकन्ति एवं दुक्कटादीनि होन्तीति अत्थो । अञ्जत्थ दुक्कटादीनेव ।

२९९-३००. कुलसङ्गहत्थं फलपुप्फपगं रुक्खं सब्बथा रोपेतुञ्च रोपापेतुञ्च जग्गितुञ्च न वट्ठतीति सम्बन्धनीयं । **च-**सद्दो ओचिनिंतुं ओचिनापेतुं, गन्थितुं गन्थापेतुन्ति च अवुत्तानि च समुच्चिनोति । फलपुप्फानि सम्पादनवसेन उपगच्छतीति **फलपुप्फपगं** । **सब्बथा**ति कप्पियवोहारअकप्पियवोहारपरियायओभासनिमित्तकम्मवसेन सब्बप्पकारेनेव । तत्थ **कप्पियवोहारो** नाम “इमं रुक्खं जान, इमं आवाटं जान, इमं मालावच्छं जान, एत्थ उदकं जाना”ति वचनं, सुक्खमातिकाय उज्जुकरणञ्च । तब्बिपरियायेन **अकप्पियवोहारो** नाम । **परियायो** नाम “पण्डितेन मालावच्छादयो रोपापेतब्बा, न चिरस्सेव उपकाराय संवत्तन्ती”तिआदिवचनं । **ओभासो** नाम कुद्दालखणित्तादीनि च मालावच्छे च गहेत्वा ठानं । **निमित्तकम्मं** नाम कुद्दालउदकभाजनादीनं आहरित्वा समीपे ठपनं । **जग्गितुन्ति** वदन्ति उदकसेचनादीनि कत्वा । गन्थनगन्थापनेसु पन सब्बापि छ पुप्फविकतियो वेदितब्बा गन्थिमं गोप्फिमं वेधिमं वेठिमं पूरिमं वायिमन्ति । नामवसेनेव पनेतेसं विसेसो वेदितब्बो । तं पन कुलसङ्गहतो अञ्जत्त्रापि भिक्खुस्स कातुम्पि अकप्पियवचनेन कारापेतुम्पि न वट्ठति । “एवं जान, एवं कते सोभेय्य, यथा एतानि पुप्फानि न विकिरियन्ति, तथा करोही”तिआदिना पन कप्पियवचनेन कारापेतुं विना कुलसङ्गहं वट्ठति । **रोपनादीनीति** अकप्पियपथवियं रोपापनसिञ्चापनादीनि, अञ्जत्थ रोपनादीनि ।

३०१-२. इदानी पुप्फदानादीसु अट्ठसु कुलसङ्गहवत्थूसु अवसेसानि द्वे दस्सेतुं “**वुत्तावा**”तिआदिमाह । **वुत्ताव मिच्छाजीवविवज्जनायं** वुत्ता एव । जङ्घपेसने विनिच्छयो वुच्चतीति पाठसेसो । पितरो भण्डुं सकं वेय्यावच्चकरं ठपेत्वा गिहिकम्मेसु दूतसासनं हरणे पदवारेन दुक्कटन्ति सम्बन्धो । सहधम्मिकेसु वत्तब्बमेव नत्थीति पितादयोव वुत्ता । **गिहिकम्मसूति** विसयसत्तमी । **पदवारेना**ति पदक्कमेन, पदे पदेति अधिप्पायो । पठमं सासनं अगगहेत्वापि पुन वदतो दुक्कटन्ति योजेतब्बं । **पुना**ति पच्छा । “अयं दानि सो गामो, हन्द नं सासनं आरोचेमी”ति मग्गा ओक्कमन्तस्स च पदे पदे वदतो च दुक्कटन्ति अधिप्पायो । तस्स पन सासनं पटिक्खित्वा सयमेव कारुञ्जे ठितेन गन्त्वा अत्तनो पतिरूपं सासनं आरोचेतुं, “मम वचनेन भगवतो पादे वन्दथा”तिआदिकं गिहीनं कप्पियसासनं हरितुञ्च वट्ठति ।

३०३. **अभूतारोचनरूपियसंवोहारुग्गहादिसा**ति अभूतारोचनाय रूपियसंवोहारे च उग्गहे उप्पन्नपच्चये आदिसन्ति कथेन्ति पकासेन्तीति अभूता...पे०... हादिसा, तंसदिसाति वुत्तं होति ।

३०४. पितूनं हरापेत्वा हरित्वापि पुप्फानि वत्थुपूजत्थं दातुं, सेसजातीनं पत्तानं वत्थुपूजत्थं दातुन्ति योजनीयं । “हरापेत्वा हरित्वा”ति वुत्ते “पक्कोसित्वा पक्कोसापेत्वा वा”ति वुत्तमेव सियाति न वुत्तं । **पत्तानन्ति** पक्कोसकेन पत्तापि

गहिता । वत्थुपूजन्त्यन्ति रतनत्तयपूजनत्थं । उपासकानम्पि पन सम्पत्तानं वत्थुपूजत्थं दातुं वट्ठितियेव ।
लिङ्गादिपूजन्त्यन्ति सिवल्लिङ्गगिण्डुबिम्बादिपूजनत्थं ।

३०५. तथा फलन्ति इमिना पुप्फे वुत्तं सब्बं अपदिसति । परिब्बयविहीनानन्ति परिब्बयं पाथेय्यं विहीनं नट्ठं येसं
आगन्तुकानन्ति समासो । सपरन्ति अत्तनो विस्सासिका । अट्ठकथायं (पारा० अट्ठ० २.४३६-४३७) पन “अत्तनो
सन्तकंयेवा”ति वचनं थुल्लच्चयादिविभागतो मोचेत्वा वुत्तं ।

३०६. सम्मतेन देय्यन्ति योजना । देय्यन्ति चतुत्थभागं दातब्बं । इतरेन तु अपलोकेत्वा दातब्बन्ति सम्बन्धितब्बं ।
इतरेन तु असम्मतेन पन ।

३०७. परिच्छिज्जाति “एत्तकानि फलानि दातब्बानी”ति एवं फलपरिच्छेदेन वा “इमेहि रुक्खेहि दातब्बानी”ति एवं
रुक्खपरिच्छेदेन वा परिच्छिन्दित्वा । ततोति परिच्छिन्नफलतो रुक्खतो वा । याचमानस्स गिलानस्सेतरस्स वाति
सम्बन्धनीयं । रुक्खाव दस्सियाति “इध फलानि सुन्दरानि, इतो गणहथा”ति अवत्वा “इतो गहेतुं लब्भती”ति रुक्खा वा
दस्सेतब्बा ।

३०८. इदानि अट्ठसु पुप्फादीनं चतुन्नं विनिच्छयं दस्सेत्वा यथावुत्तफलपुप्फविनिच्छयं अवसेसेसु चतूसु अपदिसन्तो
“सिरीसा”तिआदिमाह । सिरीसचुण्णकसवादिचुण्णेति कसावं यं किञ्चि आदि यस्स, तमेव चुण्णं, सिरीसचुण्णञ्च
कसावादिचुण्णञ्चाति समासो । “सिरीसचुण्णं वा अज्जं वा कसाव”न्ति हि अट्ठकथायं (पारा० अट्ठ० २.४३६-४३७)
वुत्तं । “कसावादी”ति वत्तब्बे रस्सेन वुत्तं । सेसेसूति वेळुआदीसु तीसु । पाळिया अवुत्तस्सापि अट्ठकथायं वुत्तत्ता आह
“पण्णम्पेत्थ पवेसये”ति । एत्थाति पुप्फादीसूति ।

दूसननिद्देसवण्णना निट्ठिता ।

३९. वस्सूपनायिकनिद्देसवण्णना

३०९-३१०. पुरिमिका पच्छिमिका इति वस्सूपनायिका दुवेति सम्बन्धो । आसाळ्हपुण्णमाय अनन्तरे पाटिपददिवसे
उपगन्तब्बा पच्छिमिकाय पुरे भवाति पुरिमा, सा एव पुरिमिका । ततो पच्छा भवा अपराय पुण्णमाय अनन्तरे पाटिपददिवसे
उपगन्तब्बा पच्छिमिका । उपनयनं पापुणनं उपगमनं उपनायिका, वस्सन्ति वुट्ठि, इध पन वस्सकालं “वस्स”न्ति उपचारेन
गहेत्वा तत्थ वासो उपचारेनेव “वस्स”न्ति वुच्चति, वस्सस्स वस्सावासस्स उपनायिका वचीभेदवसेन वा
आलयकरणवसेन वा उपगमनं वस्सूपनायिका । तत्थ आलयपरिग्गाहो च वचीभेदो चाति पुरिमिका वस्सूपनायिका दुवे,
आलयपरिग्गाहो च वचीभेदो चाति पच्छिमिका वस्सूपनायिका दुवेभि सम्बन्धितब्बं । तत्थाति तासु द्वीसु । तदुभयं दस्सेतुं
“एदिसो”तिआदि वुत्तं । सो आलयपरिग्गाहो च वचीभेदो च “इमस्मिं विहारे इमं तेमासं वस्सं उपेमि, इध वस्सं उपेमी”ति
एदिसो, एतादिसोति अत्थो । एत्थ च कमुप्पत्तिअनादरा वचीभेदो पठमं वुत्तो । उभयथा वस्सं उपगन्तुं वट्ठति । तेनेव
अट्ठकथायं (वि० सङ्ग० अट्ठ० १७९; महाव० अट्ठ० २०७) “सचेपि ‘इध वस्सं वसिस्सामी’ति आलयो अत्थि, असतिया
पन वस्सं न उपेति, गहितसेनासनं सुगहितं, छिन्नवस्सो न होति, पवारेतुं लभतियेव, विनापि हि वचीभेदं
आलयकरणमत्तेनपि वस्सं उपगतमेव होती”ति वुत्तं । नावासत्थवजेसु पन परियेसित्वा सेनासनं अलभन्तेन
आलयकरणमत्तेनेव उपगन्तब्बं । उपगच्छन्तेन च विहारं पटिजगित्वा पानीयं परिभोजनीयं उपट्ठापेत्वा सब्बं

चेतियवन्दनादिसामीचिकम्मं निट्ठापेत्वा उपगन्तब्बं । आलयपरिगहे आलयं दस्सेतुं “चित्तुप्पादेत्थ आलयो”ति आह । एत्थाति द्वीसु ।

३११. तदहूति तस्मिं वस्सूपनायिकदिवसे । जानन्ति “अज्ज वस्सूपनायिका”ति जानन्तो, अनुपगच्छतोतिमस्स विसेसनं ।

३१२. दुतियन्ति पच्छिमिकं । अनुपगतोति केनचि अन्तरायेन पुरिमिकं अनुपगतो । तेमासन्ति पुरिमं वा तेमासं पच्छिमं वा तेमासं । वस्सं उपगन्त्वा पन अरुणं अनुट्ठापेत्वापि तदहेव सत्ताहकरणीयेन पक्कमन्तस्सापि अन्तोसत्ताहे निवत्तेन्तस्सापि अनापत्ति ।

३१३-५. मातापितूनं पञ्चन्नं सहधम्मिकानञ्च अत्थाय गिलानतदुपट्ठाकभत्तं ओसधञ्च एसिस्सं वा पुच्छिस्सामि वा उपट्ठिस्सं वा गन्त्वा अहं नाभिरतं वूपकासेस्सं वा कुक्कुच्चं विनोदनञ्च दिट्ठिं विवेचनञ्च गरुकादिकं वुट्ठानं वापि उस्सुक्कं वापि करिस्सं वापि कारेस्सं वापीति एवमादिना सत्ताहकिच्चेन पहितेपि वा अपहितेपि वा गन्तुं लब्भन्ति योजना ।

एत्थ पन लब्भमानकवसेन योजेत्वा वक्खमाननयेन अत्थो वेदितब्बो । मातादिसुतिया तेयेव गिलान-सद्देन गहन्ति, तेसं उपट्ठाका तदुपट्ठाका, गिलाना च तदुपट्ठाका च, तेसं भत्तन्ति समासो । ओसधन्ति तेसंयेव गिलानानं भेसज्जं । एसिस्सन्ति परियेसिस्सामि । पुच्छिस्सामीति तेयेव सत्तजने गिलाने पुच्छिस्सं । उपट्ठिस्सन्ति तेयेव गिलाने उपट्ठिस्सामि । अभिरमतीति अभिरतो, विसभागरूपादिदस्सनेन सासने न अभिरतो नाभिरतो । अभिरमणं वा अभिरतं, नत्थि अभिरतमस्साति नाभिरतो, तं । सहधम्मिकेसु यो नाभिरतो, तं वूपकासेस्सं विक्खेपहरणत्थं अज्जत्थ नयिस्सामि । कुक्कुच्चन्ति पञ्चन्नंयेव उप्पन्नं विनयकुक्कुच्चं । कितकयोगे विक्कप्पेन दुतिया । दिट्ठिन्ति तेसंयेव मिच्छादिट्ठिया । गरुकमादिकन्ति गरुकं आदि यस्साति विग्गहो । आदि-सद्देन सामणेराणं वस्सपुच्छनं, सिक्खासमादयितुकामता, तज्जनीयादिकम्मकरणं सङ्गहितं । वुट्ठानन्ति भिक्खुनो गरुकापत्तिया परिवासमानत्तदानादीहि वुट्ठानं । उस्सुक्कन्ति वस्सपुच्छनादिउस्सुक्कं । एवमादिनाति एत्थ आदि-सद्देन दिट्ठिगतादीनं धम्मकथाकरणादिं सङ्गहन्ति । गन्तुं लब्भन्ति एत्थ गच्छन्तेन अन्तोउपचारसीमायं ठितेनेव “अन्तोसत्ताहे आगच्छिस्सामी”ति आभोगं कत्वा गन्तब्बं । सचे आभोगं अकत्वा उपचारसीमं अतिक्कमति, छिन्नवस्सो होतीति वदन्ति । सत्ताहकिच्चेनाति सत्ताहस्स लब्भमानकं वुत्तं वक्खमानञ्च सङ्गकम्मादि किच्चं सत्ताहकिच्चं । सत्तमअरुणमत्तस्सेव विहारे उट्ठापनीयत्ता सत्ताहस्स साकल्लेन गहणं ।

३१६. सङ्गकम्मे वजेति सङ्गस्स किच्चे उपोसथागारादीसु सेनासनेसु वा चेतियछत्तवेदिकादीसु वा अन्तमसो पुग्गलिकसेनासनेसु वापि कत्तब्बनिमित्ते वजेय्याति अत्थो । धम्मसवनत्थं निमन्तितो वापि वजे, गरूहि पेसितो वापि वजे, गरूनं पस्सितुं वापि वजेति योजेतब्बं । निमन्तितोति एत्थ सचे पठमंयेव कतिका कता होति, “असुकदिवसं नाम सन्निपतितब्ब”न्ति निमन्तितोयेव नाम होति । गरूहीति आचरियुपज्झायेहि । पहितोति भण्डधोवनादिअत्थाय पेसितो । पस्सितुन्ति अगिलानेपि ।

३१७. भण्ड...पे... दस्सने न वजेति योजनीयं । एत्थापि निमित्तत्थे सत्तमी । भण्डं नाम चीवरं । जाती मातापितृहि अज्जे । उपट्ठाका उपासका । “अज्जेव आगमिस्स”न्ति अदूरगो न पापुणेय्य, लब्भन्ति सम्बन्धो । लब्भन्ति इमस्स अपापुणनं वुत्तकम्मं । अज्जेवागमिस्सन्ति सामन्तविहारं गन्त्वा पुन आगच्छन्तस्स अन्तरामग्गे सचे अरुणुग्गमनं होति, वस्सच्छेदोपि न होति, रत्तिच्छेददुक्कटञ्च नत्थीति वदन्ति ।

३१८. सेसजातीहीति मातापितृहि अवसेसजातीहि । **निद्विसित्वावाति** दानधम्मसवनादीनि । “पहिते पेसिते”ति चेत्थ “लब्ध”न्ति अनुवत्तनीयं ।

३१९. अत्तनो अन्तराये सतीति चोरसरीसपवाळजीवितब्रह्मचरियन्तराये, अन्तमसो भेसज्जालाभपतिरूपउपट्ठाकालाभेपि । “वस्सच्छेदकारणम्पि सत्ताहकरणीयं सिया”ति केचि पोराणा वदन्ति, तं युत्तं विय दिस्सति, सब्बथा वस्सच्छेदेन बहि वासाय अनुज्जातकारणं सत्ताहमत्तं बहि वीतिनामेत्वा अन्तोविहारेयेव वासेन वस्सच्छेदाकारणं कथं नाम न सियाति । छिन्नवस्सो नो पवारयेति सम्बन्धो ।

३२०. “असेनासनिकेना”ति इमिनाव विज्जायमानत्थत्तेपि “**अज्झोकासे चा**”ति वचनं “अहं अब्भोकासिको, किं मे सेनासनेना”ति वासानिवत्तनत्थं वुत्तं । **रुक्खस्स सुसिरेति** सुद्धे रुक्खसुसिरे । महन्तस्स पन सुसिरस्स अन्तो पदरच्छदनकुटिकं कत्वा पविसनद्वारं योजेत्वा उपगन्तुं वट्ठति । “विटपेपि अट्ठकं बन्धित्वा”तिआदि वुत्तनयमेव । तथा छत्तचाटीसुपि तदनुरूपेन वेदितब्बं । **छवकुटि** नाम टङ्कितमज्जादिभेदा कुटि । तत्थ **टङ्कितमज्जो** नाम दीघे मज्जपादे मज्जे विज्झित्वा अटनियो पवेसेत्वा कतो, चतुन्नं पासाणानं उपरि पासाणं अत्थरित्वा कतम्पि टङ्कितमज्जो ।

३२१. असेनासनिकेनाति यस्स तिणपण्णइट्ठकसिलासुधासङ्घातानं पज्चन्नं छदनानं अज्जतरेन छन्नं योजितद्वारबन्धनं सेनासनं नत्थि, तेन । इदं पन वचीभेदं कत्वा अधिद्वानं सन्धाय वुत्तन्ति वदन्ति, तदयुत्तं, तथा च सति नावादीसु विय विसुं विधानेन भवितव्वन्ति । **नावासत्थवजूपगोति** इमिना असेनासनिकेन नावादीसु वस्सं उपगन्तुं वट्ठतीति दीपेति । तत्थ च कुटिकं परियेसित्वा लभन्तेन तत्थ पविसित्वा विहाराभावतो “विहारे”ति अवत्वा “इध वस्सं उपेमी”ति तिक्खत्तुं वत्तब्बं, अलभन्तेन आलयो कातब्बो । **पवारेतुज्जाति च**-सद्धेन वस्सच्छेदनिमित्ताय आपत्तिया अभावं सम्पिण्डेति । “वजे सत्थे नावायन्ति तीसु ठानेसु नत्थि वस्सच्छेदे आपत्ति, पवारेतुज्ज लब्धती”ति (महाव० अट्ठ० २०३) **अट्ठकथायं** वुत्तं । वस्सच्छेदेति च “अनुजानामि, भिक्खवे, येन वजो तेन गन्तु”न्ति (महाव० २०३) वुत्तत्ता, सत्थस्स नावाय च गमनसभावेनेव ठितत्ता च वस्सूपगतद्वाने अवसित्वा अज्जत्थ गमनमत्तं सन्धाय वुत्तन्ति वेदितब्बं ।

वस्सूपनायिकनिद्वेसवण्णना निड्ढिता ।

४०. अवेभङ्गियनिद्वेसवण्णना

३२२-५. आरामा...पे०... मत्तिकभण्डानीति एते पज्च अविभाजियाति सम्बन्धितब्बं । **पज्जाति** “आरामारामवत्थूनि एक”न्तिआदिना रासिवसेन पज्च, सरूपवसेन पनेतानि पण्णं तिणे पक्खिपित्वा पज्चवीसतिविधानि होन्ति । तथा चाह —

“द्विसङ्गहानि द्वे होन्ति, ततियं चतुसङ्गहं ।

चतुत्थं नवकोट्टासं, पज्चमं अट्ठभेदनं ॥

“इति पज्चहि रासीहि, पज्चनिम्मललोचनो ।

पज्चवीसविधं नाथो, गरुभण्डं पकासयी”ति ॥ (चूळव० अट्ठ० ३२१) ।

तत्थ **आरामो** नाम पुष्फारामो वा फलारामो वा । **आरामवत्थु** नाम तेसंयेव पतिद्वानोकासो, विनट्टेसु वा तेसु पोराणकभूमिभागो । **विहारो** नाम पासादादि यं किञ्चि सेनासनं । **लोहकुम्भी** नाम काळलोहेन वा तम्बलोहेन वा

कतकुम्भी । कटाहादीसुपि एसेव नयो । एत्थ भाणकन्ति अरञ्जरो वुच्चति । वारकोति घटो । रासिं अपेक्खित्वा एतेति पुल्लिङ्गनिदेशो । अविभाजियाति मूलच्छेज्जवसेन अवेभङ्गिया । परिवत्तनवसेन पन परिभुज्जन्तस्स विस्सज्जेन्तस्स च अनापत्ति । अविस्सज्जियानि चाति च-सद्देन अवेभङ्गियानि चाति अवुत्तं सम्मिण्डेति ।

३२६-८. एकन्तगरुभण्डत्ता आदितो तयो रासी ठपेत्वा चतुत्थरासितो पट्टाय गरुभण्डागरुभण्डे विभजितुं “वल्ली”तिआदि आरब्धं । अट्टबाहुमत्तापि वल्लि च अट्टङ्गुलायतो वेळु च मुट्ठिमत्तम्पि तिणादि च एकम्पि पण्णञ्च पाकता वा पञ्चवण्णा वा तालपक्कप्पमाणापि मत्तिका च तालपक्कप्पमाणापि सुधा च तालपक्कप्पमाणापि कङ्कुट्टुआदिका च दिन्ना वा तत्थजातका वा सङ्घिका रक्खिता अभाजिया, रज्जुयोत्तादि च दिन्ना सङ्घिका अभाजियाति योजना । वेळु परिणाहतो पण्णसूचिदण्डमत्तो गहेतब्बो । तिणं मुज्जं पब्बजञ्च आदिसद्वसङ्गहितं ठपेत्वा अवसेसं यं किञ्चि तिणं । पण्णो अट्टङ्गुलप्पमाणो रित्तपोत्थको गरुभण्डमेव । पाकताति पकतिया जाता । पञ्चवण्णाति रत्तसेतादिपञ्चवण्णा । सुधाकङ्कुट्टादयो मत्तिकगगहणेन गहिता । कङ्कुट्टुआदिकाति आदि-सद्देन सज्जुरसजातिहिङ्गुलकादीनं गहणं । दिन्नाति सङ्घस्स दिन्ना । तत्थजाताति सङ्घिकभूमियं जाता । रज्जुयोत्तादीति सुत्तमकचिवाकनाळिकेरहीरचम्ममया रज्जु च योत्तादि च । आदि-सद्देन मकचिवाकादिके वट्टेत्वा कता एकवट्टा गहिता । ब्यतिरेकवसेन पनेत्थ चतुत्थरासिम्हि इतरे भाजियाति वेदितब्बा । सङ्घिके कम्मे, चेत्तियस्स वा कम्मे निट्ठिते भाजियाति योजनीयं ।

३२९. लोहभण्डेसु भिक्खुसारुप्यं पत्तादि वा तथा विप्पकताकतं लोहभण्डं तथा पादगण्हकं वारकं भाजियन्ति योजना । पत्तादीति अयोपत्तो अयथालकं तम्बलोहथालकं अज्जिनिसलाका कण्णमलहरणी सूचि पण्णसूचि खुद्दको पिप्फलको खुद्दकं आरकण्डकं कुञ्चिका ताळादि । विप्पकतन्ति अपरिनिट्ठितं । अकतन्ति सब्बसो अकतं । पादगण्हकन्ति सीहळदीपे पादगण्हनकं । पादो नाम चतुत्थं सो, मगधनाळिया पञ्चनाळिमत्ता । मगधनाळि च नामेसा ऊनपञ्चपसता वेदितब्बा । तथा घटको तेलभाजनञ्च । याय वासिया ठपेत्वा दन्तकट्टुच्छेदनं वा उच्छुत्तच्छनं वा अज्जं महाकम्मं कातुं न सक्का, अयं भाजिया । सम्मुज्जनिदण्डखणनकं पन अदण्डकं फलमत्तमेव, यं सक्का सिपाटिकाय पक्खिपित्वा परिहरितुं, अयं भाजनीया । तिपुकोट्टकउपकरणेसु तिपुच्छेदनकसत्थकं सुवण्णकारूपकरणेसु सुवण्णच्छेदनकसत्थकं चम्मकारउपकरणेसु चम्मछिन्दनकं खुद्दकसत्थं नहापिततुण्णकारउपकरणेसु ठपेत्वा महाकत्तरिं महासण्डासञ्च महापिप्फलकञ्च सब्बानि भाजनीयभण्डानि । तथा कुञ्चिका । वुत्तविपल्लासेन पन लोहभण्डे अभाजियाति वेदितब्बा ।

३३०. “वेळुम्ही”तिआदिना दारुभण्डानि दस्सेति । दारुभण्डेन पन सङ्गहेत्वा सब्बापि दारुवेळुचम्मुपाहनादिविकति वेदितब्बा । छत्तदण्डो च सलाका चाति द्वन्दो । उपाहनाय दण्डको उपाहनदण्डको ।

३३१. अनुज्जातवासिदण्डोति अनुज्जातवासिया दण्डो । अरणज्जिनिसिङ्गादीति आदि-सद्देन अज्जिनिसलाका छत्तं मुट्ठिपण्णं उपाहना धम्मकरणो पादगण्हनकतो अनतिरित्तं आमलकतुम्बं आमलकघटो लाबुकतुम्बं लाबुकघटो विसाणतुम्बन्ति इदं सङ्गण्हाति ।

३३२. यथावुत्ततो अज्जं दारुभण्डेसु गरुभण्डं । मत्तिकामयो पादघटको भाजियोति योजना । पादघटकोति पादस्स पहोनको घटको । इमिना मत्तिकाभण्डं उपलक्खेति, तस्मा पत्तो थालकं कुण्डिकाति इमानि भाजनीयानि, वुत्तावसेसा अभाजिया ।

३३३-४. गरुना गरुभण्डञ्च थावरञ्च परिवत्तेय्य, थावरेन च थावरम्पि परिवत्तेय्याति योजेतब्बं । **गरुना** मञ्चपीठादिना । **थावरन्ति** आरामादि पठमरासिद्वयं । **तथा कत्वा च भुञ्जितुन्ति** एवञ्च परिवत्तेत्वा ततो आभतं कप्पियभण्डं परिभुञ्जेय्याति अत्थो, विधिम्हि अयं तुंपच्चयो । फातिकम्मेन वल्लादिं गण्हेति सम्बन्धनीयं । **फातिकम्मं** नाम समकं वा अतिरेकं वा तदग्घनकं वा वड्ढिकम्मं । **सेसन्ति** पठमरासित्तिकन्ति ।

अवेभङ्गियनिद्देसवण्णना निट्ठिता ।

४१. पकिण्णकनिद्देसवण्णना

३३५. सद्धारबन्धने सोदुक्खलकपासके ठाने दिवा सयन्तेन परिवत्तकं द्वारं बन्धेय्याति सम्बन्धो । द्वारञ्च द्वारबन्धनञ्च द्वारबन्धनानि मज्झेपदलोपवसेन, बन्धन-सद्देनेव वा द्वारबाहा वुच्चन्ति, सह द्वारबन्धनेहीति **सद्धारबन्धनं**, ठानं । हेट्ठा उदुक्खलकञ्च उपरि पासको च, सह उदुक्खलपासकेहीति समासो । तादिसे ठाने पाकारादिपरिक्खेपेन भवितव्वन्ति परिक्खित्तेति विज्जायति । सो च उच्चतो सहसेय्यप्पहोने वुत्तनयोति वदन्ति । **सयन्तेनाति** पादे भूमितो मोचेत्वा निपज्जन्तेन । **परिवत्तकन्ति** संवरणविवरणवसेन इतो चितो च परिवत्तनयोगं । **द्वारन्ति** अन्तमसो दुस्ससाणिद्वारम्पि । **बन्धेय्याति** सब्बन्तिमेन विधिना यावता सीसं न पविसति, तावतापि बन्धेय्य, संवरेय्याति वुत्तं होति ।

३३६. आभोगो चापीति “एस जग्गिस्सती”ति आभोगो चापि । **च-सद्देन** “द्वारं जग्गाही”ति वचनम्पि समुच्चिनोति । **सवसे तं आकारं विनाति** सस्स अत्तनो वसे आयत्ते ठाने, यत्थ पन बहूनं सञ्चरणत्ता द्वारं संवुतम्पि संवुतद्वाने न तिट्ठति, द्वारं अलभन्ता पाकारं अभिरुहित्वापि विचरन्ति, तादिसे परिवेणे संवरणकिच्चं नत्थि । अथ वा सस्स वसो आयत्तो, न यक्खादीनं तेहि गहितकत्तस्स, बन्धित्वा निपज्जापितत्तस्स च अभावेनाति **सवसो** । तस्मिं सति पुब्बे वुत्तद्वारं संवरणआभोगकरणवचनसङ्घातं आकारन्ति अत्थो ।

३३७. रतनानीति मुत्तादीनि दसविधानि । तत्थ पन जातिफलिकं उपादाय सब्बोपि मणि वेळुरियोपि लोहितङ्को मसारगल्लो च धोतापि अधोतविट्ठापि अनामासा, काचमणि च पानीयसङ्को धोतो अधोतोपि आमासा, सिला धोतविट्ठा सुवण्णेन सद्धिं पचिता मुग्गवण्णा च अनामासा । चेत्तियघरगोपकानं सुवण्णचेत्तिये कचवरमेव हरितुं वट्ठति । आरकूटलोहम्पि जातरूपगतिकमेव । **इत्थिरूपानीति** अन्तमसो पिट्ठमयइत्थिरूपानिपि । **धञ्जन्ति** अन्तमसो तत्थजातकम्पि मग्गे पसारितम्पि सत्तविधं धञ्जं । कीळावसेन अपरण्णानि तालफलादीनिपि अनामासानि, पसारितम्पि न मद्दन्तेन गन्तव्वं, असति मग्गे मग्गं अधिद्वाय गन्तव्वं । **इत्थिपसाधनन्ति** अन्तमसो पिळन्धनत्थाय ठपितं निवासनतालपण्णमुद्दिकम्पि ।

३३८. सित्थतेलोदतेलेहीति मधुसित्थकनिय्यासादीसु येन केनचि तेल्मिस्सकसिलेसेन च उदकमिस्सकतेलेन च । **फणहत्थफणेहीति** फणमिव फणं, अङ्गुलीहि फणकिच्चकरणेन हत्थोयेव फणं हत्थफणं, दन्तमयादि यं किञ्चि फणञ्चेव हत्थफणञ्चाति द्वन्दो । **ओसण्ठेय्याति** ओलिखित्वा सन्निसीदापेय्य ।

३३९. एकपावुरणा वा एकत्थरण वा न तुवट्ठयुं, एकमञ्चे न तुवट्ठयुन्ति योजना । एकं पावुरणं एकं अत्थरणं एतेसन्ति विग्गहो । **न तुवट्ठयुन्ति** न निपज्जेय्युं । एकस्मिं भाजने वापि न भुञ्जेय्युन्ति योजेतब्बं ।

३४०. मनुस्सानं पमाणङ्गुलेन अट्ठ अङ्गुलानि यस्स, अधिकेन सहितं अट्ठङ्गुलन्ति समासो । **लसुणं** मगधेसु जातं

आमलकभण्डिकं लसुणं न खादेय्याति सम्बन्धो । न अकल्लकोति अगिलानो ।

३४१. हीनुक्कट्टेहि जातिआदीहि उक्कट्टं वा हीनं वा उजुं वा अज्जापदेसेन वा दवा वदे, दुब्भासितन्ति सम्बन्धो । जातिआदीहीति जातिनामगोत्तकम्मसिप्पआबाधलिङ्गकिलेसआपत्तिअक्कोसेहि । उक्कट्टन्ति जात्यादीहियेव उक्कट्टं उपसम्पन्नं अनुपसम्पन्नं वा । दवाति केळिहसाधिप्पायताय । उजुं वाति “चण्डालोसी”तिआदिना नयेन । अज्जापदेसेन वाति “सन्ति इधेकच्चे चण्डाला”तिआदिना नयेन ।

३४२. दीघे नखेति मंसप्पमाणतो । दीघे केसेति द्वङ्गुलतो । सचेपि न दीघा, दुमासतो एकदिवसम्पि अतिक्कामेतुं न लभति । दीघे नासलोमेति नासतो बहि निक्खन्ते । वीसतिमट्टन्ति वीसतिया नखानं मट्टञ्च । सम्बाधेति उभोसु उपकच्छकेसु, मुत्तकरणे च लोमहारणञ्च न लब्भाति सम्बन्धनीयं । न लब्भाति एते मट्टादयो न लब्भन्तीति अत्थो, निपातो वा लब्भाति । आबाधप्पच्चया पन सम्बाधे लोमं संहरितुं वट्टति ।

३४३. सङ्गुद्धिट्टं वा सङ्घिकं वा सयनासनं यथावुट्टं न बाधेय्याति योजना । सङ्गस्स उद्धिट्टं सङ्गुद्धिट्टं, सङ्गं उद्धिस्स कतन्ति अधिप्पायो । यो यो वुट्टो यथावुट्टं, वुट्टप्पटिपाटियाति अत्थो । न बाधेय्याति न पटिबाहेय्य । अल्लपादा नाम येहि अक्कन्तट्टाने उदकं पज्जायति । सयनासनन्ति मञ्चपीठादि, इमिना परिभण्डकता भूमीतिपि उपलब्धिता । सुधोतपादकं वापि सउपाहनो तथेवाति सम्बन्धो । सुधोतपादकन्ति धोतपादेहेव अक्कमितब्बट्टानं । धोता पादा यस्स अक्कमनस्साति किरियाविसेसनसमासो । यदि पन तत्थ नेवासिका अधोतपादेहिपि वळज्जेन्ति, तथेव वळज्जेतुं वट्टति । तथेवाति परिभण्डकतं भूमिं सेनासनं वा नक्कमेति अत्थो ।

३४४. सङ्गाटियाति अधिद्धितसङ्गाटिया । पादे परिगगहेत्वा आसनं पल्लत्थो, पल्लत्थं करोतीति पल्लत्थातिधातुस्स पल्लत्थेति रूपं । विहारेपि अन्तरघरेपि पल्लत्थिकाय न निसीदेय्याति अधिप्पायो, परिकम्मकतं भित्तादिन्ति योजना । परिकम्मकतन्ति सेतवण्णेन वा चित्तकम्मेन वा कतपरिकम्मं । आदि-सद्दो द्वावातपानादिं सङ्गण्हाति । न अपस्सयेति चीवरादिना अप्पटिच्छादेत्वा अपस्सयनं न करेय्य । नो न आचमेति नेव न आचमे, आचमेय्याति अत्थो । द्वे पटिसेधा पकतियत्थं गमेन्तीति । सन्तेति इमिना उदके असन्ते अनापत्तीति दीपेति ।

३४५. अकप्पियसमादानेति भिक्खूनं सामणेराणं अकप्पिये समादाने । दवाति निपातो, कीळाधिप्पायेनाति अत्थो । सिलापविज्झनेति अन्तमसो हत्थयन्तेनपि सक्खरिकायपि खिपने । सभागाय देसनाय आविकम्मे च दुक्कटन्ति योजेतब्बं । सभागयाति वत्थुवसेन समानो भागो एतिस्सा आपत्तियाति विग्गहो । च-सद्दो तादिसिया पटिग्गहणमत्तं समुच्चिनोति ।

३४६. पटिस्सवो नाम “उभोपि मयं इध वस्सं वसिस्साम, एकतो उद्दिसापेमा”तिआदिपटिजाननं, तस्स विसंवादो पच्छा अकरणं पटिस्सवविसंवादो, तस्मिं, निमित्तत्थे भुम्मं । सुद्धचित्तस्साति कथनसमये “करिस्सामी”ति एवं पवत्तचित्तस्स । इतरस्साति अज्जस्स असुद्धचित्तस्स ।

३४७. किच्चेति सुक्खकट्टादिग्गहणकिच्चे सति एव पोरिसं पुरिसप्पमाणं अभिरुहेय्याति सम्बन्धो । आपदासूति वाळमिगदस्सनादीसु ।

३४८. परिस्सावनं विनाति सम्बन्धो । अद्धानन्ति हेट्ठिमन्तेन अद्ध्योजनसङ्घातं अद्धानं । सचे न होति परिस्सावनं वा

धम्मकरणो वा, सङ्घाटिकणोपि अधिद्धातब्बो । **याचमानस्साति** परिस्सावनं याचन्तस्स ।

३४९. आबाधप्पच्चया अज्जत्र सेसङ्गे च अत्तघातने च दुक्कटन्ति योजना । **सेसङ्गेति** अङ्गजाततो कण्णनासादिअवसेसे अवयवच्छेदने । **अत्तघातनेति** आहारुपच्छेदादिना अत्तनो मारणे ।

३५०. तूलिकाय कयिरमानं इत्थिपुरिसादिकं चित्तञ्च पोत्थकञ्च कट्टादीसु कयिरमानं चित्तपोत्थकानि, तानियेव रूपानीति समासो । जातकादीनि पन परेहि कारापेतुं लब्भन्ति । मालाकम्मादीनि सयम्पि कातुं लब्भन्ति । आरामारज्जगेहेसु भुज्जन्तं न उट्ठापेय्याति योजेतब्बं । विहारसङ्घातो आरामो च अरज्जञ्च अन्तरघरसङ्घातं गेहज्जाति द्वन्दो । “आराम...पे...गेहेसू”ति वत्तब्बे ए-कारस्स अ-कारकरणेन गाथाबन्धवसेन वुत्तं । ओकासे कते पन “पविसथा”ति वुत्ते च पविसितब्बं उपनिसीदितब्बञ्च ।

३५१. पुमयुत्तानि यानानि च सिविकञ्च हत्थवट्टकञ्च पाटङ्किञ्च अभिरुहितुं गिलानस्स कप्पतेति सम्बन्धो । **पुमयुत्तानीति** अस्सगवादिपुरिसयुत्तानि, न धेनुयुत्तानि, सारथि पन इत्थी वा होतु पुरिसो वा, वट्टति । हत्थवट्टकेपि एसेव नयो, **यानानीति** रथसकटादीनि, **सिविकन्ति** पीठकसिविकं, पीठकयानन्ति अत्थो । **पाटङ्कीति** अन्दोलिका । **गिलानस्साति** एत्थ **गिलानो** नाम न अप्पकेनपि सीसाबाधादिमत्तेन वेदितब्बो, यो पन न सक्कोति विना यानेन गन्तुं, एवरूपो वेदितब्बो । तथा हि यानं अनुजानन्तेन भगवता कोसलेसु जनपदेसु भगवन्तं दस्सनाय सावत्थिं गच्छन्तं अज्जतरं गिलानं भिक्खुं गन्तुमसक्कुणेय्यताय अज्जतरस्मिं रुक्खमूले निसिन्नं दिस्वा मनुस्सेहि तं पवत्तिं जत्वा “एहि, भन्ते, गमिस्सामा”ति वुत्ते “नाहं, आवुसो, गमिस्सामि, गिलानोम्ही”ति **वुत्तवत्थुस्मिं** (महाव० २५३) अनुज्जातं, तथा वदन्तो च सो भिक्खु गमनुपच्छेदसाधकमेव गेलज्जं सन्धायाहाति विज्जायति अधिप्पेतत्थनिप्फत्तिया उपच्छिन्नत्ता, अपिच यानेन एकपरिच्छेदाय उपाहनाय परिच्छेदं ठपेन्तेन अट्टकथाचरियेन “गिलानेन भिक्खुना सउपाहनेनाति एत्थ गिलानो नाम यो न सक्कोति अनुपाहनेन गामं पविसितुं”न्ति **अट्टकथायं** (महाव० अट्ट० २५६) वुत्तं, तस्मा यथावुत्तगिलानोव गिलानोति निट्ठमेत्थ गन्तब्बं ।

३५२. दवं करणेति केळिया करणे । **अज्जस्साति** अन्तमसो दुस्सीलस्सापि । **उपलाळनेति** “पत्तं दस्सामि, चीवरं दस्सामी”तिआदिना ।

३५३. विवरित्वा न दस्सयेति सम्बन्धनीयं । **ता** भिक्खुनियो ।

३५४. ओवादन्ति भिक्खुनीहि तेरसियं वा चातुदसियं वा आगन्त्वा उपोसथं पुच्छित्वा “चातुदसो”तिआदिना भिक्खुना आचिक्खिते पुन ताहि उपोसथदिवसे समागन्त्वा ओवादूपसङ्कमनयाचनं, तं पातिमोक्खुद्देसकस्स आरोचेत्वा तेन कतसन्निट्ठानं गहेत्वा पाटिपदे पच्चाहरितब्बन्ति अजाननकं **बालञ्च** तथा कातुं असमत्थं **गिलानञ्च** पाटिपदे गन्तुकामं **गमियञ्च** वज्जेत्वा अज्जस्स गहणपच्चाहरणानि अकातुं न वट्टति । तेन वुत्तं “**न गणहतो**”तिआदि ।

३५५. **लोकायतन्ति** निरत्थककारणप्पटिसंयुत्तं तित्थियसत्थं । तिरच्छानविज्जा च इमिनाव उपलक्खिता । **न वाचेय्याति** परेसं न वाचेय्य । इमिनाव अत्तनो परियापुणनम्पि पटिक्खित्तं लोकायततिरच्छानविज्जाति च रागदोसमोहवट्ठानि बुद्धादिगरहिता सग्गमोक्खानं तिरो तिरियतो अज्जिता गता पवत्ता कब्बनाटकादिका सब्बापि विज्जा अनुलोमवसेन वा विनयपरियायं पत्वा गरुके ठातब्बन्ति विनययुत्तितोपि सङ्गहिताति वेदितब्बा । एवञ्च नो गरूनमुपदेसो ।

पेळायपीति यत्थ पातिं ठपेत्वा सुखिनो भुञ्जन्ति, तम्बलोहेन रजतेन वा कताय ताय आसित्तकूपधानसङ्घाताय पेळाय ठपेत्वा ।

३५६. पारुतञ्च निवासनञ्च, गिहीनं हत्थिसोण्डादिवसेन पारुतनिवासनं यस्स पारुपनस्स निवासनस्साति किरियाविसेसनसमासो । गिहिपारुतनिवासनं न पारुपे न निवासेय्याति सम्बन्धो । **संवेल्लियं न निवासेय्याति** मल्लकम्मकरादयो विय कच्छं कत्वा न निवासेय्य । एवं निवासेतुं गिलानस्सापि मग्गप्पटिपन्नस्सापि न वट्टति । यम्पि मग्गं गच्छन्ता एकं वा द्वे वा कोणे उक्खिपित्वा अन्तरवासकस्स उपरि लग्गन्ति, न वट्टति । एवं अपारुपित्वा अनिवासेत्वा च निब्बिकारं परिमण्डलं पारुपितब्बं तिमण्डलं पटिच्छादेन्तेन परिमण्डलं निवासेतब्बञ्च, तथा अपारुपित्वा अनिवासेत्वा च आरामे वा अन्तरघरे वा अनादरेन यं किञ्चि विकारं करोन्तस्स दुक्कटं । **दायन्ति वनं । नालिम्पयेय्याति** “सब्बूपकारानि विनस्सन्तू”ति वा खिट्ठाधिप्पायेन वा नालिम्पयेय्य ।

३५७. वट्ठिं नो पयोजये अज्जातकप्पवारिते नो याचेति योजना । **अज्जस्साति** सहधम्मिकस्सापि । कतिपाहं भुत्वा वाति योजनीयं । **पुनोति** निपातो ।

३५८. दण्डिनं जत्वा वा अजत्वा वा उद्दिस्स रक्खं याचने दण्डिते दण्डो अस्स गीवाति योजना । दण्डं गणहतीति पच्चयन्तस्स दण्डिनं दण्डग्गहणन्ति अत्थो । **उद्दिस्साति** “अम्हाकं विहारे असुकेन च असुकेन च इदं नाम कत”न्ति, “करिस्स”न्ति वा एवं अतीतं वा अनागतं वा आरम्भ । **याचनेति** वोहारिकेसु याचने सति । **दण्डितेति** तेहि दण्डे गहिते सो दण्डो अस्स याचकस्स भिक्खुनो गीवा, इणं होतीति अत्थो । वोहारिकेहि पन “केना”ति वुत्ते “असुकेनाति वत्तुं अम्हाकं न वट्टति, तुम्हेयेव जानिस्सथ, केवलज्झि मयं रक्खं याचाम, तं नो देथ, अवहट्ठभण्डञ्च मं आहरापेथा”ति वत्तब्बं । एवं अनोदिस्स आचिक्खणा होति, सा वट्टति । **पाराजिकादिकाति** पाराजिकथुल्लच्चयदुक्कटानि ।

३५९. “हरन्तेसु परिक्खारं,
चोरो चोरोति भासिते ।
अनत्थायेसं गणहन्ते”ति ॥ —

पाठेहि भवितब्बं । एवज्झि सति “हरन्तेसू”ति बहुवचनेन सह घटते । परिक्खारं हरन्तेसु एसं अनत्थाय “चोरो चोरो”ति भासिते दण्डं गणहन्ते तत्तकं अस्स गीवाति योजेतब्बं । **हरन्तेसूति** चोरेसु गहेत्वा गच्छन्तेसु । **एसन्ति** चोरानं । **गणहन्तेति** वोहारिकजने गणहन्ते । यत्तकं गहितं, तत्तकं अस्स भिक्खुनो गीवा, भण्डदेय्यं होतीति अत्थो ।

३६०. पाकारकुट्टानं बहि वळज्जे वापि वीहादिनाळिकेरादिरोपिमे हरिते वापि विघासुच्चारसङ्कारमुत्तं नावलोकिय छुडुय्य, दुक्कटन्ति सम्बन्धो । **वळज्जे नावलोकियाति** च इमिना ओलोकेत्वा वा अवळज्जे वा विघासादीनि छुडुन्तस्स अनापत्तीति दीपेति । वीहि आदि येसं सालिआदीनं ते वीहादयो, नाळिकेरो आदि येसं अम्बपनसादीनं ते नाळिकेरादयो, वीहादयो च नाळिकेरादयो चाति द्वन्दो, तेसं रोपो, तेन निब्बत्तं **वीहादि...पे... रोपिमं । हरितेति** हरितट्टाने । **विघासो** नाम उच्छिट्टोदकचलकादि ।

३६१. धम्मयुत्तम्पि नच्चञ्च गीतञ्च वादितञ्च योजापेतुञ्च पयोजेतुञ्च पयुत्तानि पस्सितुञ्च “उपहारं करोमा”ति वुत्ते सम्पटिच्छित्तुं वा न लब्भन्ति सम्बन्धो । **धम्मयुत्तम्पीति** रतनत्तयगुणूपसंहितताय अन्तमसो धम्मेन पुज्जेन संयुत्तम्पि ।

नच्चन्ति अन्तमसो मोरसुकमक्कटादीनं नच्चम्पि । गीतन्ति अन्तमसो गीतस्स पुब्बभागे कथिरमानं दन्तगीतम्पि । वादितन्ति अन्तमसो उदकभेरिवादितम्पि । योजापेतुन्ति अज्जेहि कारापेतुं । पयोजेतुन्ति अत्तना कातुं । आयतकेन गीतस्सरेन धम्मम्पि भासितुं न वट्ठति । पयुत्तानीति परेहि येहि केहिचि कतानि । पस्सितुन्ति इमिना अनोलोचनदस्सनम्पि गहितन्ति सोतुन्तिपि अत्थो विज्जायति । अन्तरारामे ठितस्स पस्सतो अनापत्ति । वीथियं ठत्वा गीवं परिवत्तेत्वा पस्सतोपि आपत्तियेव । येन केनचि करणीयेन गतट्टाने पस्सति, सुणाति वा, अनापत्ति । सम्पटिच्छितुन्ति “साधू”ति सम्पटिच्छितुं । “उपहारकरणं नाम सुन्दर”न्ति वत्तुं वट्ठति । वा-सद्धो समुच्चये ।

३६२. “कीळत्थं कतं राजागार”न्तिआदिना सम्बन्धितब्बं । चित्तेन विचित्तकं आगारं चित्तागारकं ।

३६३. आसनेन नवे न पटिबाहेय्याति योजना । आसनेनाति आसनतो । न पटिबाहेय्याति न उट्ठापेय्य । उण्हे चीवरं न निदहेय्याति योजनीयं । न निदहेय्याति अधिकं न निदहेय्य । गरुनाति आचरियुपज्जायेन । पणामितोति “मा इध पविसा”तिआदिना निक्कट्ठितो ।

३६४. सत्तहि आपत्तीहि च भिक्खुं वापि अज्जेनेव च उपासकं वापि परम्मुखा अक्कोसने दुक्कटन्ति योजेतब्बं । आपत्तीहि चाति च-सद्धो अवधारणे । अज्जेनेव चाति एत्थ एव चाति निपातसमुदायो, एको एव वा अवधारणे, वुत्ततो अज्जेनेव “असद्धो”तिआदिनाति अत्थो । परम्मुखाति निपातो, तस्स असम्मुखेति अत्थो । सम्मुखा वदन्तस्स पाचित्तियं । पापगरहणवसेन पन वदतो अनापत्ति ।

३६५. सद्धादेय्यं सद्धाय दातब्बं चीवरञ्च च-सद्धेन अवसेसम्पि विनिपातेतुं नासेतुं न लब्भं, पितूनं लब्भन्ति सम्बन्धो । जातीनम्पीति पि-सद्धो सम्भावने ।

३६६. अज्जत्र वस्संवुत्थो अज्जतो भागं गणहेय्य, दुक्कटन्ति सम्बन्धो । अज्जत्राति अज्जस्मिं विहारे । अज्जतोति अज्जविहारतो । पटिदेय्याति गहितट्टाने ददेय्य । गहिते तस्मिं वत्थुस्मिं नट्टे वा जिण्णे वा तस्स गीवाहो तीति सम्बन्धो । चोदितो नो ददेय्य, तेसं धुरनिक्खेपतो भण्डगघकारियो होतीति योजना । चोदितोति वत्थुसामिकेहि “देही”ति वुत्तो । तेसन्ति तस्मिं विहारे लाभीनं भिक्खूनं ।

३६७. सन्तरुत्तरो वा कल्लो सउपाहनो वा गामं न पविसेय्य, चामरीमकसबीजनिं न धारेय्याति योजनीयं । अन्तरञ्च उत्तरञ्च, सह अन्तरुत्तरेन सन्तरुत्तरो । अगगळगुत्ते विहारे सद्धाटिं निक्खिपित्वा गन्तुं वट्ठति । आरञ्जकेन पन भण्डुक्खलिकाय पक्खिपित्वा पासाणरुक्खसुसिरादीसु पटिच्छन्नेसु ठपेत्वा गन्तब्बं । अन्तरुत्तरानं निक्खेपे अयमेव नयो । कल्लोति अगिलानो । मकसानं बीजनी मकसबीजनी, चमरीनं वाळेहि कता मकसबीजनीति समासो ।

३६८. आरामतो बहीति सम्बन्धनीयं । आरामतोति आरामूपचारतो । न धारेय्याति अगिलानो न धारेय्य । यस्स पन कायदाहो वा पित्तकोपो वा होति, चक्खु वा दुब्बलं, अज्जो वा कोचि आबाधो विना छत्तेन उप्पज्जति, तस्स गामे वा अरञ्जे वा छत्तं वट्ठति । गुत्तिया लब्भतीति वस्से चीवरगुत्तत्थं, वाळमिगचोरभयेसु अत्तगुत्तत्थम्पि लब्भतीति अत्थो । एकपण्णछत्तं पन सब्बत्थेव वट्ठति ।

३६९. उभतोकाजं न गाहेय्याति सम्बन्धो । उभतो दण्डस्स उभयोकोटियं भारबन्धकाजं उभतोकाजं,

अलोपतप्पुरिसो । **एकन्तरिककाजकन्ति** अन्तरमेव अन्तरिकं, एकञ्च अन्तरिकञ्चाति द्वन्दो, एकन्तरिके भारबन्धकाजन्ति तप्पुरिसो एकतोकाजकं, अन्तरिककाजकन्ति वुत्तं होति । हत्थे ओलम्बो अस्स भारस्साति समासो ।

३७०. अनोकासकतन्ति “करोतु मे आयस्मा ओकासं, अहं तं वत्तुकामो”ति एवं चोदकेन ओकासे कारापिते नत्थि ओकासो कतो अनेन चुदितकेनाति बहुब्बीहि । **चोदेय्याति** चावनअक्कोसकम्मवुट्टानाधिप्पायेन चोदेय्य । उपोसथप्पवारणट्टपनअनुविज्जधम्मकथाधिप्पायेसु ओकासकम्मं नत्थि । **सुद्धस्साति** अनापत्तिकताय सुद्धस्स । **अवत्थुस्मिन्ति** अकारणे । **तथाति** दुक्कटं अतिदिसति । करोन्तेनापि “भूतमेव नु खो आपत्तिं वदति, अभूत”न्ति एवं उपपरिक्खित्वा कातब्बा । “अनुजानामि, भिक्खवे, पुग्गलं तुलयित्वा ओकासं कातु”न्ति (महाव० १५३) हि वुत्तं ।

३७१. सत्तानं पकतङ्गुलेन अट्टङ्गुलाधिकं मञ्चप्पटिपादं वा उच्चपादकं मञ्चं वा न धारयेति योजना । पकतिया अङ्गुलं **पकतङ्गुलं** । तञ्च वट्ठकिअङ्गुलं वेदितब्बं । अट्ट च तानि अङ्गुलानि च, तेहि तमधिकं यस्साति समासो । मञ्चानं पटिपादो, यत्थ मञ्चपादे निक्खिपन्ति । अट्टङ्गुलतो उच्चा पादा यस्साति बहुब्बीहि ।

३७२. मूगब्बतादिन्ति मूगानमिव तुण्हीभावसङ्घातं वतं आदि यस्स गोवतादिनो तिथियवतस्साति समासो । खुरमेव भण्डं **खुरभण्डं** । पुब्बे न्हापितो **न्हापितपुब्बको**, विसेसनस्स परनिपातो ।

३७३. हत्थकम्मन्ति हत्थेन कातब्बं वट्ठकिआदीनं कम्मं । अनुस्सरणं “कप्पियत्तं मे येन याचितं, अम्हेहि इमस्स दातब्ब”न्ति एवं चित्तप्पवत्तिअनुसारो, तस्सा याचनाय अनुसारो **तदनुसारो**, ततो लद्धं यं किञ्चि गहेतुन्ति योजना । कम्मतो निगगतो **निक्कम्मो**, विघासादादि । तं अयाचित्वापि कारेतुन्ति सम्बन्धो । **आहरापेतुन्ति** अरञ्जतो आनेतुं । **अपरसन्तकन्ति** दारुतिणपलालादिकं अपरपरिग्गहितं ।

३७४. गिहीनं यत्तकं देति, गोपके देन्ते गहेतुं लब्धं, सङ्घचेतियसन्तके यथापरिच्छेदं गहेतुं लब्धन्ति योजना । **देतीति** गोपको भिक्खून् देति । **गहेतुन्ति** तत्तकं गहेतुं । **सङ्घचेतियसन्तकेति** वेतनगोपकेहि दीयमाने सङ्घस्स चेतियस्स च सन्तके । **यथापरिच्छेदन्ति** यं तेसं सङ्घेन अनुज्जातं होति “दिवसे दिवसे एत्तकं नाम खादथा”ति, तं परिच्छेदं अनतिक्कम्म । सङ्घिके च चेतियसन्तके च केणिया गहेत्वा आरक्खन्तस्सेव हि दाने परिच्छेदो नत्थि ।

३७५. “कायवाचाहि द्वीहि आपत्तिं आपज्जेय्या”ति येभ्य्यवसेन वुत्तं, मेथुनधम्मे परूपक्कमे सति सादियन्तस्स अकिरियसमुट्टानभावसम्भवतो । **छहि वाति** आपत्तुप्पत्तिकारणसङ्घातेहि छहि समुट्टानेहि वा आपत्तिं आपज्जेय्याति सम्बन्धो । सब्बापत्तीनञ्चि कायो वाचा कायवाचा कायचित्तं वाचाचित्तं कायवाचाचित्तन्ति छ समुट्टानानि । तत्थ पुरिमानि तीणि अचित्तकानि, पच्छिमानि सचित्तकानि ।

तिधा एकसमुट्टाना, पञ्चधा द्विसमुट्टिता ।

द्विधा तिचतुरो ठाना, एकधा छसमुट्टिता ॥

तत्थ चतुत्थेन पञ्चमेन छट्ठेन च समुट्टानतो **एकसमुट्टाना तिधा** । पठमचतुत्थेहि च दुतियपञ्चमेहि च ततियछट्ठेहि च चतुत्थछट्ठेहि च पञ्चमछट्ठेहि च समुट्टानतो **द्विसमुट्टिता पञ्चधा** । पठमेहि च तीहि पच्छिमेहि च तीहि समुट्टानतो **तिसमुट्टाना द्विधा** । पठमततियचतुत्थछट्ठेहि च दुतियततियपञ्चमछट्ठेहि च समुट्टानतो **चतुसमुट्टाना द्विधा** । छहिपि

समुद्धितो **छसमुद्धाना एकथा** । अलज्जि...पे०... सज्जिताय चाति इमेहि छहि वा आपत्तिं आपज्जेय्याति सम्बन्धो । यो सज्जिच्च आपत्तिं आपज्जति, आपत्तिं परिगूहति, अगतिगमनञ्च गच्छति, एदिसो वुच्चति अलज्जी पुग्गलो । अलज्जी च अज्जाणो च कुक्कुच्चपकतो च कुक्कुच्चेन अभिभूतोति द्वन्दो । भावे तप्पच्चयो ।

तत्थ यो अकप्पियभावं जानन्तोयेव मदित्वा वीतिक्कमं करोति, अयं **अलज्जिता आपज्जति** । मन्दो मोमूहो कत्तब्बाकत्तब्बं अजानन्तो अकत्तब्बं करोति, कत्तब्बं विराधेति, अयं **अज्जाणत्ता आपज्जति** । कप्पियाकप्पियं निस्साय कुक्कुच्चे उप्पन्ने विनयधरं अपुच्छित्वा मदित्वा वीतिक्कमति, अयं **कुक्कुच्चपकतत्ता आपज्जति** । सतिया प्लवो सम्मोहो **सतिप्लवो**, सहसेय्यतिचीवरविप्पवासादीनि सतिप्लवा आपज्जति । कप्पञ्च अकप्पियञ्च कप्पाकप्पियं, कप्पाकप्पिये सज्जा, सा अस्स अत्थीति कप्पा...पे०... सज्जी, तस्स भावोति ता-पच्चयो । य-लोपेन पन “**सज्जिता**”ति वुत्तं, करणत्थे वा पच्चत्तवचनं । ते च “अकप्पिये”तिआदीनं यथाक्कमेन युज्जन्ति । तत्थ यो अच्छमंसं “सूकरमंसं”न्ति खादति, विकाले कालसज्जिताय भुज्जति, अयं **अकप्पिये कप्पियसज्जिताय आपज्जति** । यो पन सूकरमंसं “अच्छमंसं”न्ति खादति, काले विकालसज्जाय भुज्जति, अयं **कप्पिये अकप्पियसज्जिताय आपज्जति** ।

३७६. अलज्जिअज्जाणताय कायवाचाहि आपत्तिं छादयेति योजना । **लिङ्गेति** लिङ्गपरिवत्तननिमित्तं । लिङ्गे सङ्गे च गणे च एकस्मिं चाति आपत्तिवुद्धिति चतुधा होतीति सेसो ।

३७७. पच्चयद्वयेति चीवरे पिण्डपाते च । **परिकथोभासविज्जतीति** अभिलापमत्तमेतं । सहचरितस्स पन निमित्तकम्मस्सापि एत्थेव सङ्गहो वेदितब्बो । तत्थ परियायेन कथनं **परिकथा** । उजुकमेव अवत्वा यथा अधिप्पायो विभूतो होति, एवं ओभासनं **ओभासो** । पच्चये उद्दिस्स यथा अधिप्पायो जायति, एवं विज्जापनं **विज्जति** । निमित्तकरणं **निमित्तकम्मं** । **ततियेति** सेनासने । **सेसेति** गिलानपच्चये ।

३७८. पच्चन्नं सहधम्मिकानं अच्छये दानं न रूहतीति सम्बन्धो । **अच्छये दानन्ति** “ममच्चयेन मय्हं सन्तकं उपज्झायस्स होतू”तिआदिना एवं अत्तनो अपगमे दानं । तन्ति अच्छयेन दिन्नं चीवरादिकं सङ्गस्सेव च होति, न भिक्खुनोति अधिप्पायो । **गिहीनं पनाति** गिहीनं अच्छये दानं पन । इदमेत्थ दानग्गहणलक्खणं — “इदं तुय्हं दम्मी”तिआदिना सम्मुखा वा “इत्थन्नामस्स देमी”तिआदिना परम्मुखापि दिन्नंयेव होति । “तुय्हं गण्हाही”ति वुत्ते “मय्हं गण्हामी”ति वदति, सुदिन्नं सुग्गहितञ्च । “तव सन्तकं करोहि, तव सन्तकं होतु, तव सन्तकं कारापेही”ति वुत्ते “मम सन्तकं करोमि, मम सन्तकं होतु, मम सन्तकं करिस्सामी”ति वदति । दुद्दिन्नं दुग्गहितञ्च । सचे पन “तव सन्तकं करोही”ति वुत्ते “साधु, भन्ते, मय्हं गण्हामी”ति गण्हाति, सुग्गहितन्ति ।

३७९. भिक्खु वा सामणरो वा **उपस्सये** भिक्खुनीनं विहारे **कालं कयिराथ** यदि कालङ्करेय्य, **तत्थ** तस्मिं उभिन्नं सन्तके भिक्खुसङ्गो एव **दायज्जो** सामी होतीति सेसो । **सेसेपीति** अवसेसे भिक्खुनिसिक्खमानसामणेरिसन्तकेपि । **अयं नयोति** यदि ते भिक्खूनं विहारे कालं करेय्युं, तेसं सन्तके भिक्खुनिसङ्गो एव दायज्जोति अयमेव नयोति अत्थो ।

३८०. “इमं नेत्वा असुकस्स देही”ति **दिन्नं** याव परस्स हत्थं न पापुणाति, ताव **पुरिमस्सेव**, यो पहिणति, तस्सेवाति अत्थो । **दम्मीति** “इत्थन्नामस्स देमी”ति **दिन्नं** पन **पच्छिमस्सेव**, यस्स पहिणति, तस्सेव सन्तकन्ति अत्थो । **इमं विधिं** “वुत्तनयेन इमे सामिनो होन्ती”ति एतं पकारं **जत्वा** विस्सासग्गाहं वा गण्हे, मतकचीवरं वा अधिद्वेति योजना । **विस्सासग्गाहन्ति** सामीसु जीवन्तेसु विस्सासेन गाहं गहेत्वा । **मतकचीवरं अधिद्वेति** तेसु मतेसु अज्जे चे भिक्खू न सन्ति,

“महं तं पापुणाती”ति मतकचीवरं अधिद्वेय्य । अज्जेसं अदत्त्वा दूरे ठपितमतकपरिक्खारा पन तत्थ तत्थ सङ्खस्सेव होन्ति । भिक्खुम्हि कालकते सङ्खो सामी पत्तचीवरे, अपिच गिलानुपट्टाका बहूपकारा, सङ्खेन तिचीवरञ्च पत्तञ्च गिलानुपट्टाकानं दातब्बं । यं तत्थ लहुभण्डं लहुपरिक्खारं, तं सम्मुखीभूतेन सङ्खेन भाजेतब्बं । यं तत्थ गरुभण्डं गरुपरिक्खारं, तं आगतानागतस्स चातुदिसस्स सङ्खस्स अविस्सज्जियं अवेभङ्गियं । **गिलानुपट्टाको** नाम गिही वा होतु पब्बजितो वा, अन्तमसो मातुगामोपि, सब्बे भागं लभन्ति । बहू चे सब्बे समग्गा हुत्वा उपट्ठहन्ति, सब्बेसं समभागो दातब्बो । यो पनेत्थ विसेसेन उपट्ठहति, तस्स विसेसो कातब्बो ।

३८१. “लोहभण्डे पहरणिं ठपेत्वा सब्बं कप्पती”तिआदिना योजेतब्बं । **पहरणित्ति** आवुधं । पादुका च सङ्कमनीयो पल्लङ्को चाति द्वन्दो । मत्तिकामये कतकं कुम्भकारिकञ्च ठपेत्वा सब्बं कप्पतीति योजनीयं, धनियस्सेव सब्बमत्तिकामयकुटि **कुम्भकारिकाति** ।

पकिण्णकनिद्वेसवण्णना निड्डिता ।

४२. देसनानिद्वेसवण्णना

३८२. इदानि देसनानिदस्सनव्यासेन हेट्ठा अवुत्तानि कानिचि सिक्खापदानि उपदिसितुं “**चागो**”तिआदिमाह । भिक्खुभावस्स यो चागो, सा पाराजिकदेसनाति सम्बन्धो । भवति अनेनाति भावो, सद्वप्पवत्तिनिमित्तं, भिक्खुनो भावो भिक्खु-सद्वस्स पवत्तिनिमित्तं भिक्खुकिच्चं **भिक्खुभावो**, तस्स । दिसी उच्चारणे, उच्चारणा पकासना देसना । “छन्नमतवस्सति, विवट्ठं नातिवस्सती”ति (उदा० ४५) हि वुत्तं । इध पन भिक्खुभावपरिच्चागोयेव पाराजिकाय पकासना नाम पाराजिकाय देसना । “यो”ति वुत्तत्ता “सो”ति वत्तुं युत्तं, तथापि सब्बादीहि वुत्तस्स वा लिङ्गमादिय्यते वक्खमानस्स वाति वक्खमानदेसनापेक्खाय “**सो**”ति वुत्तं । यथा येन पकारेन “छादेति जानमापन्न”न्तिआदिना वुत्तं **यथावुत्तं**, तेन । वुत्तमनतिक्कम्माति अब्बयीभाववसेन वा अत्थो वेदितब्बो । इधापि गरुकापत्तिया वुट्ठानानतिक्कमेनेव पकासना देसना सियाति “**वुट्ठानं गरुकापत्तिदेसना**”ति वुच्चति ।

३८३. इदानि वत्तब्बं सन्धाय “**एव**”न्ति वुत्तं । **एकस्साति** एकस्स भिक्खुनो ।

३८४. तुम्हमूलेति तुम्हाकं मूले समीपे । **पटिदेसेमीति** पकासेमि । **संवरेय्यासीति** संयमेय्यासि, संवरे पतिद्वेय्यासीति अत्थो ।

३८५. निस्सज्जित्वानाति एकबहुभावं सन्निहितासन्निहितभावं अत्वा “इदं मे, भन्ते, चीवर”न्तिआदिना निस्सज्जित्वा । **तेनाति** यस्स चीवरं निस्सट्ठं, तेन । “इमं...पे०... दम्मी”ति निस्सट्ठचीवरं देय्यन्ति सम्बन्धितब्बं । “इमं चीवरं दसाहातिक्कन्त”न्तिआदिना योजेतब्बं ।

३८६. (क) **चीवरन्ति** तिचीवराधिट्ठाननयेन अधिद्वितेसु सङ्घाटिआदीसु यं किञ्चि चीवरं । **विप्पवुत्थन्ति** विप्पयुत्तेन वुत्थं ।

(ख) **अकालचीवरन्ति** अनत्थते कथिने वस्सानस्स पच्छिममासं ठपेत्वा सेसे एकादसमासे, अत्थते कथिने तञ्च मासं हेमन्तिके चत्तारो मासे च ठपेत्वा सेसे सत्तमासे उप्पन्नं, कालेपि सङ्खस्स वा “इदं अकालचीवर”न्ति एकपुग्गलस्स

वा “इदं तुहं दम्मी”ति उद्दिसित्वा दिन्नं । इतरं पन कालचीवरं । **मासातिक्कन्तन्ति** अकालचीवरे उप्पन्ने ऊनस्स पारिपूरिया सङ्खगणादितो सतिया पच्चासाय मासमेकं परिहारो लब्धति, तं मासं अतिक्कन्तं ।

(ग) **पुराणचीवरन्ति** यं अन्तमसो उस्सीसकं कत्वा निपन्नो । **चीवरं** नाम छन्नं अज्जतरं विकप्पनूपगं । एसेव नयो सब्बेसु वक्खमानचीवरप्पटिसंयुत्तसिक्खापदेसु ।

(घ) **अज्जत्र पारिवत्तकाति** अन्तमसो हरीतकीखण्डेनपि पारिवत्तकं विना ।

(ङ) **गहपतिकन्ति** भिक्खूसु अपब्बजितकं । **अज्जत्र समयाति** अच्छिन्नचीवरनट्टुचीवरसमयं विना, अच्छिन्नचीवरेहि पन साखापलासं अत्तना भज्जित्वापि वाकादीनि गण्हित्वापि निवासेतुं वट्ठति, पगेव विज्जति । चीवरं विज्जापितन्ति सम्बन्धो । कन्ति आह “**अज्जातक**”न्तिआदि ।

(च) **तदुत्तरीति** ततो वुत्तप्पमाणतो उत्तरि, अच्छिन्नचीवरेन भिक्खुना कायेन वा वाचाय वा अभिहरित्वा पवारितचीवरतो तीसु नट्टेसु द्वे सादितब्बानि, द्वीसु नट्टेसु एकं सादितब्बं । पकतिया सन्तरुत्तरेन चरन्तेन द्वीसु नट्टेसु द्वेयेव सादितब्बानि, एकस्मिं नट्टे एकंयेव सादितब्बं । यस्स एकंयेव होति, तस्मिं नट्टे द्वे सादितब्बानि ।

(छ) **अप्पवारितोति** गहपतिना वा गहपतानिया वा । **विकप्पन्ति** पठमअधिप्पेततो मूलं वट्ठापेन्तो सुन्दरकामताय “आयतं वा”तिआदिना विसिद्धकप्पं अधिकविधानं ।

(ज) **अज्जातके गहपतिकेति** बहूनं वसेन वुत्तमत्तमेव पुरिमतो विसेसो ।

(झ) **चोदनायाति** “अत्थो मे, आवुसो, चीवरेना”ति चोदनाय । **ठानेनाति** कायचोदनमाह । राजादीहि पेसितेन हि दूतेन वेय्यावच्चकरस्स हत्थे चीवरचेतापन्ने निक्खित्ते तिस्सो चोदना अनुज्जाता, चोदनाय दिगुणं ठानं, तस्मा सचे चोदेतियेव, न तिट्ठति, छ चोदना लब्धन्ति । सचे तिट्ठतियेव, न चोदेति, द्वादस ठानानि लब्धन्ति । सचे उभयं करोति, एकाय चोदनाय द्वे ठानानि हापेतब्बानि ।

(ट) सुद्धानि च तानि काळकानि च जातिया रजनेन वा ।

(ठ) **तुलन्ति** चतूहि तुलाहि कारेतुकामतं सन्धाय वुत्तं । अत्थतो पन यत्तकेहि एळकलोमेहि कातुकामो होति, तेसु द्वे कोट्टासा काळकानं, एको ओदातानं, एको गोचरियानं गहेतब्बो । **तुला** नाम पलसतं । **गोचरिया** नाम कपिलवण्णा । इदं मे सन्थतं कारापितन्ति योजना ।

(ण) **तियोजनपरमन्ति** गहितट्ठानतो तीणि योजनानि परमो अस्स अतिक्कमनस्साति भावनपुंसकवसेन अत्थो वेदितब्बो । **अतिक्कामितानीति** अन्तमसो सुत्तकेनपि भण्डकतभण्डहरणं विना अन्तमसो वाताबाधप्पटिकारत्थं कण्णच्छिदे पक्खित्तानि अतिक्कामितानि ।

३८७-९. निस्सज्जित्वानाति वुत्तनयेन वत्थूनि निस्सज्जित्वा । **अथाति** देसितानन्तरं । “इमं जानाही”ति गिहिं वदेति योजना । **सोति** आरामिकादिको गिही । “इमिना किं आहरामी”ति वदेय्याति सम्बन्धो । **वदेय्याति** यदि वदति । **इमन्ति**

अवत्वाति “इमं आहरा”ति अवत्वा भिक्खून् कप्पियं तेलादिन्ति वदेति सम्बन्धो । आदिन्ति सन्धिवसेन निग्गहितं । तेन परिवत्तेत्वान सो यं कप्पियं आहरतीति योजना । तेनाति निस्सगियवत्थुना । द्वेपेते ठपेत्वाति एते रूपियप्पटिग्गाहकरूपियसंवोहारके द्वे ठपेत्वा सेसेहि परिभुज्जितुं लब्भन्ति सम्बन्धो । परिभुज्जितुन्ति तं भुज्जितुं । ततोति परिवत्तितकप्पियतो । अज्जेनाति अन्तमसो आरामिकेनापि । तेसन्ति वुत्तानं द्विन्नं ।

३९०. अन्तमसो तन्निब्बत्ता रुक्खच्छायापीति सम्बन्धो । तन्निब्बत्ताति निस्सट्ठवत्थुना किणित्वा गहितआरामे रुक्खच्छाया तन्निब्बत्ता होतीति ततो निब्बत्ताति समासो । आदितो सन्थतत्तयन्ति आदिम्हि कोसियसुद्धकाळकद्वेभागसन्थतत्तयं ।

३९१. एवं चे नो लभेथाति एवं परिवत्तेत्वा कप्पियकारको नो चे लभेय्य, सो गिही “इमं छुडेही”ति संसियो वत्तब्बो, एवं रूपियछड्डुको गिही नो चे लभेय्य, सम्मतो भिक्खु छुडेय्याति सम्बन्धो । सम्मतोति “यो छन्दागतिं न गच्छेय्या”तिआदिना (पारा० ५८४) वुत्तपञ्चङ्गसमन्नागतो रूपियछड्डुकसम्मुतिया सम्मतो भिक्खु ।

३९२. एतानीति पटिग्गहितरूपियानि । द्रुतियं पत्तन्ति ऊनपञ्चबन्धने सति विज्जापितपत्तं सङ्गे वत्तुं लब्भरेति पदसम्बन्धो । वत्तुन्ति “अहं भन्ते रूपियं पटिग्गहेसि”न्तिआदिना वत्तुं । सेसानि अवसेसनिस्सगियवत्थूनि सङ्गे एकस्मिं गणे च वत्तुं लब्भरेति योजना । भासन्तरेनपि वत्तुं लब्भन्ति न केवलं पाळिभासायमेव, सीहळादिभासायपि निस्सज्जितुं लब्भतीति अत्थो ।

३९३. (क) नानप्पकारन्ति चीवरादीनं कप्पियभण्डानं वसेन अनेकविधं । कयो गहणं, विक्कयो दानं । कयो च विक्कयो च कयविक्कयं ।

(ग) ऊनपञ्चबन्धनेनाति ऊनानि पञ्च बन्धनानि यस्स, तेन, इत्थम्भूतलक्खणे करणवचनं । यथाकथञ्चि पन पञ्चबन्धनो पत्तो, पञ्चबन्धनोकासो वा, सो अपत्तो, अज्जं विज्जापेतुं वट्टति ।

३९४. सम्मन्नित्वानाति पदभाजनीये वुत्तजत्तिद्रुतियकम्मेन सम्मन्नित्वा । सङ्गस्स पत्तन्ति अन्त-सद्देन पत्तानं अन्ते भवो लामको पत्तोयेव गहितो, निस्सट्ठपत्तस्स विज्जमानगुणं वत्त्वा थेरं, थेरस्स पत्तं द्रुतियत्थेरं गाहापेत्वा एतेनेव उपायेन यावसङ्गनवकं गाहापेत्वा यो तत्थ सन्निपतितसङ्गस्स पत्तेसु परियन्तो पत्तो, तं पत्तन्ति । तस्साति कतनिस्सज्जनस्स भिक्खुनो । दापयेति सम्मतेन पत्तगाहापकेन दापेय्य ।

३९५. (क) भेसज्जन्ति भेसज्जकिच्चं करोतु वा, मा वा, एवं लद्धवोहारं सप्पिआदिकं सत्ताहकालिकं ।

(ख) गिम्हानस्स पच्छिममासे पुरिमो अद्धमासो परियेसनकरणानं खेत्तं, पच्छिमद्धमासो परियेसनकरणनिवासनानं खेत्तं, वस्सिकमासा चत्तारोपि अधिद्धानेन सह चतुन्नम्पि खेत्तं, इमेयेव पञ्चमासा कुच्छिसमयो, इतरसत्तमासा पिट्टिसमयो । पिट्टिसमये परियेसन्तस्स निस्सगियं पाचित्तियं, कुच्छिसमये च अतिरेकद्धमासे कत्वा परिदहतो निस्सगियं पाचित्तियं । तेन वुत्तं “अतिरेकमासे सेसे”ति ।

(ग) सामं दत्त्वाति वेय्यावच्चादीनि पच्चासीसमानो सयमेव दत्त्वा । अच्छिन्नन्ति तं अकरोन्तं दिस्वा सकसज्जाय अच्छिन्नं । भिक्खुनोपि चीवरं ठपेत्वा अज्जं परिकखारं, अनुपसम्पन्नस्स च यं किञ्चि परिकखारं अच्छिन्दतो दुक्कटं ।

परिच्यजित्वा दिन्नं सकसज्जं विना अच्छिन्दन्तो भण्डगधेन कारेतब्बो ।

(ड) विकप्पन्ति “आयतज्ज करोहि वित्थतज्जा”तिआदिकं अधिकविधानं ।

(च) अच्चेकचीवरन्ति गमिकगिलानगब्भिनिअभिनवुप्पन्नसद्धानं अज्जतरेन पवारणमासस्स जुण्हपक्खपञ्चमितो पट्टाय “वस्सावासिकं दस्सामी”ति दिन्नं अच्चायिकचीवरं । अच्चेकचीवरस्स अनत्थते कथिने एकादसदिवसाधिको मासो, अत्थते कथिने एकादसदिवसाधिका पञ्च मासा चीवरकालसमयो, तं अतिक्कामेन्तस्स निस्सगियं पाचित्तियं । तेन वुत्तं “चीवरकालसमयं अतिक्कामित”न्ति । कालो च सो समयो च चीवरस्स कालसमयो, तं ।

(छ) सप्पटिभये आरज्जकसेनासने वस्सं उपगन्त्वा विहरन्तेन भिक्खुना तिण्णं चीवरानं अज्जतरं चीवरं पुरिमिकाय उपगन्त्वा महापवारणाय पवारितता, कत्तिकमासता, पञ्चधनुसतिकपच्छि मप्पमाणयुत्तसेनासनता, सासङ्कसप्पटिभयताति एवं वुत्तचतुरङ्गसम्पत्तियाअन्तरघरे निक्खिपित्वा सति पच्चये छारत्तपरमं तेन चीवरेन विप्पवसितब्बं । ततो चे उत्तरि विप्पवसेय्य, निस्सगियं पाचित्तियं । तेन वुत्तं “अतिरेकछारत्त”न्तिआदि ।

(ज) जानन्ति जानन्तो ।

३९६. आदिमिह वियाति पठमनिस्सगिये विय ।

३९७. (ख) अन्तरघरं पविट्ठाय भिक्खुनिया हत्थतो खादनीयादिप्पटिगहणे च भिक्खूसु कुलेसु भुज्जन्तेसु “इध पूर्वं, सूपं देथा”तिआदिना नयेन वोसासमानाय भिक्खुनिया अनपसादनेन च सेखसम्मतेसु कुलेसु पुब्बे अनिमन्तितस्स खादनीयादीनं पटिगहणे च सप्पटिभये आरज्जकसेनासने विहरन्तस्स पुब्बे अप्पटिसंविदितखादनीयादिप्पटिगहणे च पाटिदेसनीयं नाम आपत्तिनिकायो वुत्तो । तेन वुत्तं “गारह”न्तिआदि ।

३९८. “अदेसनागामिनिय”न्तिआदि “न देसये”ति एत्थ कम्मं । पाराजिका सङ्घादिसेसा च अदेसनागामिनियो नाम । न आपत्ति अनापत्ति, तं । कतदेसनं देसितं । नानासंवासनिस्सीमट्ठितानं न देसयेति सम्बन्धो । एवं चतुपञ्चहि न देसये, मनसा न देसये, अपकतत्तानं न देसये, नाना “एका”ति न देसयेति । मनसाति केवलं चित्तेनेव । नानाति सम्बहुला आपत्तियो “एका”ति वत्त्वा । एकं पन आपत्तिं “सम्बहुला”ति देसेतुं वट्ठतीति ।

देसनानिद्देसवण्णना निट्ठिता ।

४३. छन्ददाननिद्देसवण्णना

३९९. कम्मप्पत्तेति उपोसथादिनो कम्मस्स पत्ते युत्ते अनुरूपे । सङ्घे समागतेति चतुवग्गादिके सङ्घे एकत्थ सन्निपतिते । एत्थ च छन्दहारकेनापि सङ्घि चतुवग्गादिको वेदितब्बो ।

४००. छन्ददानादिविधिं दस्सेतुं “एक”न्तिआदिमाह । उपागम्माति सन्ति आपत्तिं पकासेत्वा ततो पच्छा उपगन्त्वा । छन्दं ददेति वक्खमानेसु तीसु एकेनपि बहि उपोसथं कत्वा आगतो छन्दं ददेय्य, केनच करणीयेन सन्निपातट्ठानं गन्त्वा कायसामग्गिं अदेन्तो पन पारिसुद्धिं देन्तो छन्दं ददेय्य ।

४०२. उभिन्नं दाने किंपयोजनन्ति आह “**पारिसुद्धी**”तिआदि । पारिसुद्धिपदानेन सङ्गस्स अत्तनो चापि उपोसथं सम्पादेतीति सम्बन्धो । पारिसुद्धि एव पारिसुद्धि, तस्स पदानं, तेन । ननु च पारिसुद्धितापदानमत्तमेव उपोसथकम्मं नामाति पारिसुद्धिपदानं अत्तनो उपोसथं सम्पादेतु, कथं सङ्गस्साति? वुच्चते — पारिसुद्धिदानस्स धम्मकम्मतासम्पादनेन सङ्गस्सापि उपोसथं सम्पादेतीति ।

एत्थ पन चतूसु एकस्स छन्दपारिसुद्धिं आहरित्वा तयो पारिसुद्धिउपोसथं करोन्ति, तीसु वा एकस्स छन्दपारिसुद्धिं आहरित्वा द्वे पातिमोक्खं उद्दिसन्ति, **अधम्मेन वगं** उपोसथकम्मं । चत्तारो पारिसुद्धिउपोसथं करोन्ति, तयो वा द्वे वा पातिमोक्खं उद्दिसन्ति, **अधम्मेन समगं** । चतूसु एकस्स आहरित्वा तयो पातिमोक्खं उद्दिसन्ति, तीसु वा एकस्स आहरित्वा द्वे पारिसुद्धिउपोसथं करोन्ति, **धम्मेन वगं** । सचे पन चत्तारो सन्निपतित्वा पातिमोक्खं उद्दिसन्ति, तयो पारिसुद्धिउपोसथं, द्वे अज्जमज्जं पारिसुद्धिउपोसथं करोन्ति, **धम्मेन समगं** । पवारणकम्मेसुपि पञ्चसु एकस्स पवारणं आहरित्वा चत्तारो गणजत्तिं ठपेत्वा पवारेन्ति, चतूसु तीसु वा एकस्स आहरित्वा तयो द्वे वा सङ्गजत्तिं ठपेत्वा पवारेन्ति, अधम्मेन वगं पवारणकम्मन्तिआदि वुत्तनयमेव । **सेसकम्मं विबाधतीति** अवसेससङ्गकिच्चं विबाधेति अलद्धाधिप्पायत्ताति अधिप्पायो ।

४०३. द्वयन्ति उपोसथकरणञ्चेव अवसेसकिच्चञ्च । अत्तनो न साधेतीति सम्बन्धनीयं ।

४०४. हरेय्याति पुब्बे वुत्तं सुद्धिकछन्दं वा इमं वा छन्दपारिसुद्धिं हरेय्य । **परम्परा न हारयेति** परम्परा न आहरेय्य । कस्माति आह “**परम्पराहटा**”तिआदि । तेनाति पठमतो गहितछन्दपारिसुद्धिकेन । **परम्पराहटाति** यथा बिळालसङ्गलिकाय पठमं वलयं दुतियं पापुणाति, ततियं न पापुणाति, एवं दुतियस्स आगच्छति, ततियस्स न आगच्छति । “परम्पराहटा छन्द-पारिसुद्धि न गच्छती”ति वा पाठो ।

४०५. **सब्बूपचारन्ति** “एकंसं चीवरं कत्वा” तिआदि सब्बं उपचारं ।

४०६. सो आगतो आरोचेत्वा सङ्गं पवारेय्याति योजना । **अथाति** अनन्तरत्थे । **आगतोति** पवारणं गहेत्वा आगतो भिक्खु । **आरोचेत्वाति** भिक्खुसङ्गस्स आरोचेत्वा । **एवन्ति** वक्खमानक्कमेन ।

४०७-८. गहेत्वा हारकोति सम्बन्धो । **नाहटाति** आहटाव न होतीति अत्थो । हारको सङ्गं पत्वा तथा हेय्य, आहटा होतीति योजना । तथा **हेय्याति** विब्भन्तादिको भवेय्य ।

४०९. सङ्गं पत्तो पमत्तो वा सुत्तो वा नारोचयेय्य अनापत्ति चाति सम्बन्धो । **च-सद्धो** छन्दपारिसुद्धिहरणं सम्पिण्डेतीति ।

छन्ददाननिद्देसवण्णना निड्डिता ।

४४. उपोसथनिद्देसवण्णना

४१०. **दुवे उपोसथाति** सुलभप्पवत्तिवसेन वुत्तं । तयो पन दिवसवसेनेव उपोसथा चातुद्दिसिको पन्नरसिको सामगिकोति । तत्थ हेमन्तगिम्हवस्सानानं तिण्णं उतूनं ततियसत्तमपक्खेसु द्वे द्वे कत्वा छ **चातुद्दिसिका**, सेसा

पन्नरसिकाति एवं एकसंवच्छरे चतुर्वीसतिउपोसथा । इदं ताव लोकस्स पकतिचारित्तं । “आगन्तुकेहि आवासिकानं अनुवत्तितब्ब”न्तिआदिवचनतो (महाव० १७८) पन तथारूपपच्चये सति अज्जस्मिम्पि चातुदसे उपोसथं कातुं वट्ठति ।

४११. सुत्तुद्देसो सङ्घस्सेवाति योजना । अधिट्ठानञ्च तं उपोसथो चाति कम्मधारयो । **सेसानन्ति** द्विन्नं तिण्णं वा । “दुवे”तिआदिना च चातुदसो पन्नरसो सामग्गीति दिवसवसेन, सुत्तुद्देसो अधिट्ठानं पारिसुद्धीति करणप्पकारेन, सङ्घुपोसथो गणुपोसथो पुग्गलुपोसथोति पुग्गलवसेन चाति नव उपोसथा दीपिता होन्ति ।

४१२. पुब्बकिच्चेति —

“छन्दपारिसुद्धिउतुक्खानं, भिक्खुगणना च ओवादो ।
उपोसथस्स एतानि, पुब्बकिच्चन्ति वुच्चती”ति ॥ (महाव० अट्ठ० १६८) —

एवं अट्ठकथाचरियेहि वुत्ते पुब्बकरणानन्तरं कत्तब्बे पुब्बकिच्चे ।

पुब्बकरणेति —

“सम्मज्जनी पदीपो च, उदकं आसनेन च ।
उपोसथस्स एतानि, पुब्बकरणन्ति वुच्चती”ति ॥ (महाव० अट्ठ० १६८) —

एवं अट्ठकथाचरियेहेव वुत्ते सब्बपठमं कत्तब्बे पुब्बकरणे । **पत्तकल्ले**ति उपोसथादीनं चतुन्नं अङ्गानं सम्भवेन पत्तो कालो इमस्साति पत्तकालं, पत्तकालमेव पत्तकल्लं । किं तं? उपोसथादिकम्मं । तं पन चतूहि अङ्गेहि सङ्गहितं । यथाहु
अट्ठकथाचरिया —

“उपोसथो यावतिका च भिक्खू कम्मप्पत्ता,
सभागापत्तियो च न विज्जन्ति ।
वज्जनीया च पुग्गला तस्मिं न होन्ति,
पत्तकल्लन्ति वुच्चती”ति ॥ (महाव० अट्ठ० १६८) ।

समानितेति सम्मा आनीते पवत्तितेति अत्थो । **सो**ति सुत्तुद्देसो । **पञ्चधा**ति निदानुद्देसो पाराजिकुद्देसो सङ्घादिसेसुद्देसो अनियतुद्देसो वित्थारुद्देसोति एवं पञ्चधा ।

४१३. **विनान्तरायन्ति** राजन्तरायो चोरन्तरायो अग्यन्तरायो उदकन्तरायो मनुस्सन्तरायो अमनुस्सन्तरायो वाळन्तरायो सरीसपन्तरायो जीवितन्तरायो ब्रह्मचरियन्तरायोति (महाव० १५०) वुत्तेसु दससु यं किञ्चि अन्तरायं विना । **सङ्खेपेना**ति विना वित्थारं । “एत्थ द्वीसु तीसु वा उद्देसेसु विसदेसु थेरोव इस्सरो”ति वुत्तत्ता अवत्तन्तेपि वट्ठतीति योजना । **एत्था**ति पञ्चसु उद्देसेसु । **अवत्तन्ते**ति थेरस्स वित्थारेन अवत्तमाने अप्पगुणे । **वट्ठती**ति संखित्तेन उद्दिसितुम्पि वट्ठति । इमिनाव यस्स कस्सचि उद्देसकस्स अवत्तन्तेपि वट्ठतीति विज्जायति । द्वीसु वत्तमानेसु इस्सरत्ते अधिके वत्तब्बमेव नत्थीति दस्सनत्थं “तीसू”ति वुत्तं । “थेरोव इस्सरो”तिआदिना इदं परिदीपेति — द्वे अखण्डा सुविसदा वाचुग्गता, थेराधेय्यं पातिमोक्खं, सचे पन एत्तकम्पि विसदं कातुं न सक्कोति, ब्यत्तस्स भिक्खुनो आयत्तं होति, तस्मा सयं उद्दिसितब्बं, अज्जा

वा अज्झोसितब्बोति ।

४१४. उद्दिसन्ते समा वा अथ थोकिका वा यदि आगच्छेय्युन्ति सम्बन्धनीयं । उद्दिसन्ते आवासिकेहि पातिमोक्खे उद्दिस्समाने । **समा वा थोकिका वा**ति आवासिकेहि समा वा थोकिका वा आगन्तुका भिक्खू । **अवसेसकं सोतब्बन्ति** इमिना एत्तावतापि उपोसथो कतोयेव नामाति दीपेति ।

४१५. उद्दिट्ठमत्तेति उद्दिट्ठयेव उद्दिट्ठमत्तं । **मत्त-**सद्दो अवधारणे । सकलाय एकच्चाय वा उद्दिताय समा वा थोकिका वा यदि आगच्छेय्युन्ति योजना । **सकलायाति** सब्बाय परिसाय । **एसं सन्तिके पारिसुद्धिं करेय्युन्ति** एसं आवासिकानं समीपे ते आगन्तुका भिक्खू पारिसुद्धिउपोसथं करेय्युन्ति अत्थो । अथ बहुका चे, सब्बविकप्पेसु पुब्बकिच्चं कत्वाति योजनीयं । विकप्पीयन्ति परिकप्पीयन्तीति विकप्पा, अवसेससवनपारिसुद्धिउपोसथविधाना सब्बे च ते विकप्पा चेति **सब्बविकप्पा** । तेसु । **पुनुद्दिसेति** पुन पातिमोक्खं उद्दिसेय्य ।

४१६. **इतरानन्ति** आगन्तुकानं । **इतरोति** चातुद्दसो । एत्थ पन येसं पन्नरसो, ते अतीतं उपोसथं चातुद्दसिकं अकंसूति वेदितब्बा । अयमेत्थाधिप्पायो — तादिसे पच्चये सति चातुद्दसिकस्स कतत्ता तेसं यथावुत्तततियसत्तमपक्खसङ्घातचातुद्दसिके सम्पत्ते तेरसीचातुद्दसीकत्तब्बत्ता अनुपोसथत्ता पन तत्थ उपोसथो न कतोति चातुद्दसोयेव पन्नरसो जातो । **समानेतरेति** समा ऊना इतरेति पदच्छेदो । **इतरेति** आगन्तुका । **पुरिमानं अनुवत्तन्तूति** आवासिकेहि “अज्जुपोसथो पन्नरसो”ति पुब्बकिच्चे कयिरमाने पुरिमानं आवासिकानं अनुवत्तन्तूति अत्थो । **सचेधिकाति** यदि आगन्तुका बहुका होन्ति । **पुरिमाति** आवासिका । **तेसं अनुवत्तन्तूति** तेसं आगन्तुकानं “अज्जुपोसथो चातुद्दसो”ति पुब्बकिच्चे कयिरमाने अनुवत्तन्तु । **सेसेपीति** आगन्तुकानं पन्नरसवारेपि । **अयं नयोति** “आगन्तुकानं पन्नरसो इतरानं सचेतरो”तिआदिको अयमेव नयो । एत्थ पन येसं पन्नरसो, ते तिरोरट्ठतो वा आगता अतीतं वा उपोसथं चातुद्दसिकं अकंसूति वेदितब्बो ।

४१७. अतीतुपोसथस्स चातुद्दसियं कतत्ता चातुद्दसियं पन्नरसुपोसथो कतोति पन्नरसी आवासिकानं पाटिपदो जातोति आह “**आवासिकानं पाटिपदो**”ति । **इतरानन्ति** आगन्तुकानं । **उपोसथोति** पन्नरसो उपोसथो । **समथोकानन्ति** अत्तना समानं वा थोकानं वा आगन्तुकानं । **मूलट्ठाति** आवासिका । **कामतो देन्तूति** अत्तनो इच्छाय देन्तु ।

४१८. **नो चे देन्तीति** यदि आवासिका कायसामग्गिं न देन्ति, तेसं पन आवासिकानं हिय्यो उपोसथस्स कतत्ता अज्ज उपोसथकरणं नत्थि । बहूसु अनिच्छाय कायसामग्गिं ददेय्याति योजना । **बहूसूति** आगन्तुकेसु बहुकेसु । **बहि वा वजेति** आवासिकभिक्खुपरिसा निस्सीमं वा वजेय्याति अत्थो ।

४१९. **सावेय्य सुत्तन्ति** पातिमोक्खसङ्घातं सुत्तं वायमित्वा सावेय्य ।

४२०. सम्मज्जितुं ...पे०... उदकासनं पज्जपेतुज्ज महाथेरेन पेसितो कल्लो न करेय्य तथाति सम्बन्धो । **कल्लोति** अगिलानो । **तथाति** दुक्कटं अतिदिसति । आसनेसु असति अन्तमसो साखाभङ्गम्पि कप्पियं कारापेत्वा पज्जपेतब्बं । तेले असति कपल्ले अग्गिपि जालेतब्बो ।

४२१-३. **पट्टपेत्वा दकासनन्ति** परिभोजनीयपानीयोदकज्ज आसनज्ज सन्निहितं कत्वा । **गणजत्तिन्ति** इदानी

वक्खमानं गणेन ठपेतब्बं जत्तिं । तेति अज्जे दुवे भिक्खू । **समत्तपुब्बारम्भेनाति** समत्तो निद्रितो पुब्बेसु उत्तरासङ्गएकंसकरणादीसु आरम्भो यस्साति तिपदबहुब्बीहि । नवेन ते एवमीरियाति सम्बन्धो । तेति इतरे द्वे ।

४२४. कत्तब्बं कत्वा पुब्बकिच्चादिकं सम्पादेत्वा नवो एवं ईरियोति योजना ।

४२७. यत्थाति यस्मिं विहारे एकेकस्स पारिसुद्धिं हरित्वानाति सम्बन्धो । **एकेकस्साति** एत्थ विच्छायं द्वित्तं । किरियाय गुणेन दब्बेन वा भिन्ने अत्थे व्यापितुं इच्छा विच्छा । एत्थ पन छन्दपारिसुद्धिहरणसङ्घाताय किरियाय चतूसु च तीसु च द्वीसु च भिन्नमेकेकं व्यापितुं सम्बन्धितुं इच्छाति विच्छा । **इतरीतरेति** एत्थापि करणकिरियावसेन वेदितब्बं । तयो द्वे एको वा तं तं सङ्घुपोसथं गणुपोसथं पुग्गलुपोसथं वाति वुत्तं होति । अयमेत्थाधिप्पायो — चतूसु एकस्स आहरित्वा तयो पारिसुद्धिउपोसथं करोन्ति, तीसु वा एकस्स आहरित्वा द्वे सङ्घुपोसथं करोन्ति, **अधम्मेन वग्गं** उपोसथकम्मं । अथ पन एकस्स आहरित्वा तयो सङ्घुपोसथं करोन्ति, एकस्स आहरित्वा द्वे पारिसुद्धिउपोसथं करोन्ति, **अधम्मेन वग्गं** नाम होति । यदि पन चत्तारोपि सन्निपतित्वा पारिसुद्धिउपोसथं करोन्ति, तयो वा द्वे वा सङ्घुपोसथं करोन्ति, **अधम्मेन समग्गं** नाम होतीति । तब्बिपरियायेन **धम्मेन समग्गं** वेदितब्बं ।

४२८. वग्गे समग्गे वा “वग्गो”ति सज्जिनो विमतिस्स वा करोतो दुक्कटन्ति सम्बन्धो । **वग्गेति** वग्गसङ्के । **विमतिस्साति** “वग्गो नु खो, समग्गो”ति एवं वेमतिकस्स । इमिनाव कुक्कुच्चपकतवारोपि उपलक्खितो । **करोतोति** उपोसथं करोन्तस्स । भेदाधिप्पायेन करोतोति योजना । एत्थ पन पापस्स बलवताय थुल्लच्चयं वुत्तं । **सज्जिनोति** सज्जासीसेन चित्तं वुत्तं, चित्तवतोति अत्थो ।

४२९-३०. “उक्खित्तस्सा”तिआदिना वज्जनीयपुग्गले दस्सेति । **उक्खित्तस्साति** कत्तुअत्थे सामिवचनं । निसिन्नसदस्स कम्मसाधनत्ता उक्खित्तादीहि कत्तूहि भवितव्वन्ति । **“सेसान”**न्ति विसेसनस्स भिक्खूनं व्यभिचारेन सात्थकता । **अभब्बस्स** पण्डकादिएकादसविधस्स अभब्बस्स । निसिन्नपरिसायञ्च पातिमोक्खं न उद्दिसेति सम्बन्धो । सभागापत्तिको तथा न उद्दिसेति योजेतब्बं । विकालभोजनादिवत्थुतो समानो भागो कोट्टासो एतिस्साति सभागा, सा आपत्ति अस्साति बहुब्बीहि ।

छन्देन परिवुत्थेनाति एत्थ चतुब्बिधं पारिवासियं परिसपारिवासियं रत्तिपारिवासियं छन्दपारिवासियं अज्झासयपारिवासियन्ति । तत्थ भिक्खू केनचिदेव करणीयेन सन्निपतिता होन्ति, अथ मेघुट्टानादिना केनचिदेव करणीयेन अनोकासो, अथ “अज्जत्थ गच्छामा”ति छन्दं अविस्सज्जित्वाव उट्टहन्ति, इदं **परिसपारिवासियं** नाम किञ्चापि परिसपारिवासियं, छन्दस्स पन अविस्सट्टत्ता कम्मं कातुं वट्टति ।

“याव पन सब्बे सन्निपतन्ति, ताव धम्मं सुणिस्सामा”ति एकं अज्झेसन्ति, तस्मिं धम्मकथं कथेन्तेयेव अरुणो उग्गच्छति, सचे चातुदसिकं कातुं निसिन्ना, पन्नरसोति कातुं वट्टति, सचे पन्नरसिकं कातुं निसिन्ना, पाटिपदे अनुपोसथे उपोसथं कातुं न वट्टति, अज्जं पन सङ्घकिच्चं कातुं वट्टति, इदं **रत्तिपारिवासियं** नाम ।

एवं पन निसिन्ने कोचि नक्खत्तपाठको भिक्खु “अज्ज नक्खत्तं दारुणं, इमं कम्मं मा करोथा”ति वदति, ते तस्स वचनेन छन्दं विस्सज्जेत्वा तत्थेव निसिन्ना होन्ति, अथज्जो आगन्त्वा “नक्खत्तं पटिमानेन्तं, अत्थो बालं उपच्चगा”ति (जा० १.१.४९) वत्वा “किं नक्खत्तेन, करोथा”ति वदति, इदं **छन्दपारिवासियञ्चेव अज्झासयपारिवासियञ्च** । एकस्मिं

पारिवासिये पुन छन्दपारिसुद्धिं आनेत्वा कम्मं कातुं वट्टति ।

४३१. आपन्नञ्च वेमतिकञ्च अदेसयित्वा वा नाविकत्वा वा उपोसथं कातुं न च कप्पतीति सम्बन्धो ।
नाविकत्वाति गरुकापत्तिं अनाविकत्वा । न चाति नेव ।

४३२. अट्टितोपोसथाति अट्टितो अविस्सट्ठो उपोसथो यस्मिन्ति बहुब्बीहि । तदहूति तस्मिं उपोसथदिवसे । अन्तरायं वा सङ्गं वा विना अधिट्ठातुं सीममेव वा न वजेति योजना । अधिट्ठातुन्ति इमिना गणुपोसथम्मि उपलक्खेति । सीमन्ति इमिना नदिम्मि ।

उपोसथनिद्देसवण्णना निट्ठिता ।

४५. पवारणानिद्देसवण्णना

४३३. “अञ्जमञ्जप्पवारणा”त्यादीनं अञ्जमञ्जेहि कातब्बा पवारणा । तत्थ तिण्णं चतुन्नञ्च गणजत्तिं ठपेत्वा अञ्जमञ्जप्पवारणा, द्विन्नं पन अट्टपेत्वाव । अधिट्ठानन्ति अधिट्ठानप्पवारणा, युपच्चयन्तानं भावे नियतनपुंसकत्ता “अधिट्ठान”न्ति वुत्तं । सेसा पञ्चादीहि कातब्बा अवसेसा सङ्गप्पवारणा सङ्गवसेन जत्तिं ठपेत्वा कातब्बा । एतेन नवसु सङ्गप्पवारणादयो तिस्सो दस्सिता । नव हि पवारणा चातुद्दसी पन्नरसी सामग्गीति दिवसवसेन, तेवाची द्वेवाची एकवाचीति कत्तब्बाकारवसेन, सङ्गे पवारणा, गणे पवारणा, पुगले पवारणाति कारकवसेन च । तत्थ पुरिमवस्संवुत्थानं पुब्बकत्तिकपुण्णमा वा तेसंयेव सचे भण्डनकारकेहि उपट्टुता पवारणं पच्चुक्कड्ढन्ति, अथ कत्तिकमासस्स काळपक्खचातुद्दसो वा पच्छिमकत्तिकपुण्णमा वा पच्छिमवस्संवुत्थानञ्च पच्छिमकत्तिकपुण्णमा एव वा पवारणादिवसा होन्ति । इदं पन पकतिचारित्तं । तथारूपप्पच्चये सति द्विन्नं कत्तिकपुण्णमानं पुरिमेसु चातुद्दसेसुपि पवारणं कातुं वट्टति । भिन्नस्स पन सङ्गस्स सामगियं यो कोचि दिवसो पवारणादिवसो होति । इमा दिवसवसेन तिस्सो पवारणा । कत्तब्बाकारवसेन पन वक्खमाननयेन विज्जातब्बा ।

४३४. “पुब्बकिच्चे”तिआदीसु —

“सम्मज्जनी पदीपो च, उदकं आसनेन च ।
पवारणाय एतानि, पुब्बकरणन्ति वुच्चति ॥

“छन्दप्पवारणा उतुक्खानं, भिक्खुगणना च ओवादो ।
पवारणाय एतानि, पुब्बकिच्चन्ति वुच्चति ॥

“पवारणा यावतिका च भिक्खू कम्मप्पत्ता,
सभागापत्तियो च न विज्जन्ति ।
वज्जनीया च पुगला तस्मिं न होन्ति,
पत्तकल्लन्ति वुच्चती”ति ॥ —

एवं अट्टकथायं वुत्ता पुब्बकिच्चादयो वेदितब्बा । जत्तिन्ति इदानि वक्खमानं सामज्जं सङ्गजत्तिं । एवं पन जत्तिया ठपिताय

कारणे सति तेवाचिकद्वेवाचिकएकवाचिकसमानवस्सिकवसेनपि पवारेतुं वट्ठति । अयमेव पन जत्ति “सङ्घो पवारेय्या”ति एत्थ “सङ्घो तेवाचिकं पवारेय्य, सङ्घो द्वेवाचिकं पवारेय्य, सङ्घो एकवाचिकं पवारेय्य, सङ्घो समानवस्सिकं पवारेय्या”तिपि ठपेतुं वट्ठति । चातुद्विसीं पन सामगियञ्च “चातुद्वसी सामग्गी”ति वत्तब्बं ।

४३७. थेरेसु उक्कुटिकं निसज्ज पवारेन्तेसु नवो याव सयं पवारेति, ताव उक्कुटिको एव अच्छतूति योजना । अच्छतूति निसीदेय्य ।

४४०-२. धम्मसाकच्छा च कलहो चाति द्वन्दो । रत्तिया खेपितभावतो तेवाचिकाय ओकासे असति दसविधे वा अन्तराये सति “सुणातु मे...पे०... समानवस्सिकं पवारेय्या”ति अनुरूपतो जत्ति वत्त्वा यथाठपितजत्तिया अनुरूपेन पवारेय्याति सम्बन्धो वेदितब्बो । अनुरूपतोति “सुणातु मे...पे०... दानं देन्तेहि रत्ति खेपिता, सचे...पे०... रत्ति विभायिस्सति, यदि सङ्घस्स पत्तकल्ल”न्तिआदिना तेन खेपितरत्तिया अनुरूपेन । “सुणातु मे भन्ते सङ्घो, अयं राजन्तरायो, सचे सङ्घो तेवाचिकं...पे०... सङ्घो भविस्सति, अथायं राजन्तरायो भविस्सति, यदि सङ्घस्स पत्तकल्ल”न्तिआदिना राजन्तरायादीनं अनुरूपेन वाति अत्थो । “अथायं ब्रह्मचरियन्तरायो भविस्सती”ति पन पेय्यालवसेन अन्ते वुत्तं ब्रह्मचरियन्तरायं गहेत्वा वुत्तं । “द्वेवाचिक”न्तिआदिकं पन विसुं विसुं वत्तब्बम्पि लङ्घनक्कमेन सम्पिण्डेत्वा वुत्तं । वचनसमये पन “द्वेवाचिकं पवारेय्य”इच्चादिना वत्तब्बं । आगच्छेय्युं यदि समाआदिका चाति “आगच्छेय्युं यदि समा”इच्चादयो उपोसथे वुत्ता गाथायो च । एत्थाति एतिस्सं पवारणायं । अयमेव च आहरणक्कमो —

आगच्छेय्युं यदि समा, पवारेन्तेव थोकिका ।
पवारिता ते सुप्पवारिता, अज्जेहि च पवारियं ।
पवारितेसु सकला-येकच्चायुड्डिताय वा ॥

पवारेय्युञ्च ते तेसं, सन्तिके बहुका सचे ।
कत्वा सब्बविकप्पेसु, पुब्बकिच्चं पुनुद्विसेति ॥

“आवासिकानं पन्नरसो”तिआदिका गाथायो पन एत्थापि समाना ।

४४३. जत्तिं वत्त्वाति वक्खमानगणजत्तिं वत्त्वा ।

४४४. समुदीरियाति अज्जे द्वे तयो वा वक्खमानक्कमेन वत्तब्बा ।

४४६-८. कत्तब्बं कत्त्वाति योजेतब्बं । कत्तब्बन्ति पुब्बकिच्चादिकं । नवेनपि “अहं भन्ते...पे०... पटिकरिस्सामी”ति थेरो ईरियोति योजेतब्बं । एवन्ति इदानि वक्खमानं परामसति ।

४४९. “यस्मि”न्तिआदि वुत्तनयत्ता उत्तानमेव ।

४५०. गाथायोति “वग्गे समग्गे वग्गोति, सज्जिनो”तिआदिका हेट्ठा वुत्तगाथायो वा । अयं पनेत्थ विसेसो — करोतोति एत्थ पवारणं करोतोति अत्थो गहेतब्बो । ततिय गाथाय “पातिमोक्खं न उद्विसे”ति अपनेत्वा “नो करेय्य पवारण”न्ति पदं पक्खिपितब्बं । चतुत्थगाथाय “अनुपोसथे”तिआदिगाथाबन्धं अपनेत्वा “नेव पवारणे कातुं, सा कप्पति

पवारणा'ति पक्खिपितब्बं । पञ्चमगाथाय “अट्ठितोपोसथावासा”ति अपनेत्वा “पवारणाठितावासा”ति पक्खिपितब्बं ।

४५१. सङ्गम्हि पवारितेवाति पुरिमवस्सूपगते सङ्गम्हि पवारिते एव । **पारिसुद्धिउपोसथं करेय्याति** न एकस्मिं उपोसथगो द्वे जत्तियो ठपेतब्बाति अधिप्पायो । पच्छिमिकाय उपगन्त्वा अपरिनिद्धितवस्सो **अवुत्थो** । **अनुपागतोति** वस्सं अनुपागतो । अयमेत्थाधिप्पायो — पुरिमिकाय वस्सं उपगता पञ्च वा अतिरेका वा पच्छिमिकाय उपगता तेहि समा वा ऊनतरा वा पुरिमिकाय वा उपगतेहि पच्छिमिकाय उपगता थोकतरा चेव होन्ति, सङ्गप्पवारणाय गणं पूरेन्ति सङ्गप्पवारणावसेन जत्तिं ठपेत्वा, अथ च उभोपि एकतो हुत्वा सङ्गं न पूरेन्ति, गणं पन पूरेन्ति, गणजत्तिं ठपेत्वा पवारेतब्बं, पच्छा तेसं सन्तिके पारिसुद्धिउपोसथो कातब्बो । यदि पन पुरिमिकाय एको, पच्छिमिकाय एको, एकेन एकस्स सन्तिके पवारेतब्बं, एकेन पारिसुद्धिउपोसथो कातब्बो । सचे पुरिमेहि वस्सूपगतेहि पच्छा वस्सूपगता एकेनपि अधिका सङ्गं पूरेन्ति, पठमं पातिमोक्खं उद्दिसित्वा पच्छा तेसं सन्तिके पवारेतब्बन्ति । गणेपि एसेव नयो । एवमुपरिपि यथायोगं चिन्तनीयं ।

४५२. चातुमासिनियाति अपरकत्तिकपुण्णमायं । **सङ्गेनाति** पठमं वस्सूपगतेन सङ्गेन । वुत्था वस्सा येहि ते **वुत्थवस्सा**, पच्छिमवस्सूपगता । **सचे अप्पतरा सियुन्ति** इमिना यदि अधिकतरा वा समसमा वा होन्ति, पवारणाजत्तिं ठपेत्वा पच्छिमवस्सूपगतेहि पठमं पवारिते पच्छा इतरेहि पारिसुद्धिउपोसथो कातब्बोति दीपेतीति ।

पवारणानिद्देसवण्णना निद्धिता ।

४६. संवरनिद्देसवण्णना

४५३. संवरणं चक्खुद्वारादीनं सतिकवाटेन पिदहनं संवरो । तत्थ किञ्चापि चक्खुन्द्रिये संवरो नत्थि, न हि चक्खुपसादं निस्साय सति उप्पज्जति, नेव भवङ्गसमये आवज्जनादीनं अज्जतरसमये, जवनक्खणे पन उप्पज्जतीति तदा संवरो होति, एवं होन्ते पन सो चक्खुद्वारादीनं संवरोति वुच्चति । **चक्खुसोतादिभेदेहीति** चक्खु च सोतज्ज, तानि आदि येसं, तेव भेदा चाति समासो, तेहि द्वारेहि । अभिज्झादिप्पवत्तिया अच्चन्तोपकारकत्ता करणत्थे चेत्य ततिया । एतेन चक्खुसोतधानजिह्वाकायमनसङ्घातानि द्वारानि वुत्तानि । **रूपसद्दादिगोचरेति** रूपसद्दगन्धरसफोटुब्बधम्मसङ्घाते विसये । **अभिज्झादोमनस्सादिप्पवत्तिन्ति** एत्थ परसम्पत्तिं अभिमुखं ज्ञायतीति अभिज्झा, बलवतण्हा । **आदि-सद्देन** मिच्छादिदिआदयो अनेके अकुसला धम्मा सङ्गहिता ।

४५४. सकं चित्तं किट्ठादिं दुप्पसुं विय निग्गणहेय्याति सम्बन्धो । **किट्ठन्ति** किट्ठुट्ठाने उप्पन्नं सस्सं गहितं । किट्ठं अदतीति **किट्ठादि**, तं । **सम्पजानोति** सात्थकसप्पायगोचरअसम्मोहसङ्घातेन चतुसम्पजज्जेन सम्मा पजानो । इमिना इन्द्रियसंवरसीलं कथितं ।

संवरनिद्देसवण्णना निद्धिता ।

४७. सुद्धिनिद्देसवण्णना

४५५. देसना संवरो एट्ठि पच्चवेक्खणन्ति भेदतो सुद्धि चतुब्बिधाति सम्बन्धो । “पच्चवेक्खणं भेदतो”ति वत्तब्बे निग्गहितलोपो दट्ठब्बो, देसनासुद्धि संवरसुद्धि परियेड्डिसुद्धि पच्चवेक्खणसुद्धीति चतुब्बिधाति वुत्तं होति । तत्थ सुज्झतीति

सुद्धि, यथाधम्मं देसनाय सुद्धि देसनासुद्धि । वुट्ठानस्सापि चेत्य देसनाय एव सङ्गहो दट्ठब्बो । मूलापत्तीनं पन अभिक्खुतापटिञ्जाव देसनाति हेट्ठा वुत्ता, सावस्स पाराजिकापन्नस्स विसुद्धि नाम होति । अयञ्चि यस्मा पाराजिकं आपन्नो, तस्मा भिक्खुभावे ठत्वा अभब्बो ज्ञानादीनि अधिगन्तुं । भिक्खुभावो हिस्स सग्गन्तरायो चेव होति, मग्गन्तरायो च । वुत्तञ्हेतं —

“सामञ्जं दुप्परामट्ठं, निरयायूपकट्ठती”ति ॥ (ध० प० ३११) ।

अपरम्पि वुत्तं —

“सिथिलो हि परिब्बजो, भिय्यो आकिरते रज”न्ति ॥ (ध० प० ३१३) ।

इच्चस्स भिक्खुभावो विसुद्धि नाम न होति । यस्मा पन गिहिआदिको हुत्वा दानसरणसीलसंवरादीहि सग्गमग्गं वा ज्ञानविमोक्खमग्गं वा आराधेतुं भब्बो होति, तस्मास्स गिहिआदिभावो विसुद्धि नाम होति । अधिट्ठानविसिट्ठेन संवरेन विसुद्धि संवरविसुद्धि । धम्मेन समेन पच्चयानं एट्ठिया सुद्धि एट्ठिसुद्धि । चतूसु पच्चयेसु पच्चवेक्खणेन सुद्धि पच्चवेक्खणसुद्धि । “चतुब्बिधा पाती”ति आदीसु पातिमोक्खसंवरसम्मतन्ति “पातिमोक्खसंवरो”ति सम्मतं सीलं ।

४५६. चित्ताधिट्ठानसंवरा सुज्झतीति इन्द्रियसंवरो संवरसुद्धीति वुत्तोति योजना ।

४५७. अनेसनं पहाय धम्मेन उप्पादेन्तस्स एट्ठिया सुद्धत्ता आजीवनिस्सितं एट्ठिसुद्धीति वुत्तन्ति सम्बन्धो । उप्पादेन्तस्साति पच्चये उप्पादेन्तस्स ।

४५८. पच्चवेक्खणसुज्झनाति हेतुम्हि पच्चमीति ।

सुद्धिनिद्देसवण्णना निट्ठिता ।

४८. सन्तोसनिद्देसवण्णना

४५९. पंसुकूलं पिण्डियालोपो रुक्खमूलं पूतिमुत्तभेसज्जन्ति इमे चत्तारो पच्चया अप्पघनकताय अप्पा चेव कस्सचिपि आलयाभावेन अनवज्जा च गतगतट्ठाने लब्भमानताय सुलभा चाति वुच्चन्ति, तेनाह “अप्पेना”ति आदि । मत्तञ्जूति परियेसनप्पटिग्गहणपरिभोगविस्सज्जनेसु चतूसु मत्तञ्जुतावसेन पमाणञ्जू ।

४६०. कथं सन्तुट्ठोति आह “अतीत”न्ति आदि । पच्चुप्पन्नेन यापेन्तोति यथालाभयथाबलयथासारुप्पवसेन पच्चुप्पन्नेन यथावुत्तचतुब्बिधपच्चयेन यापेन्तोति ।

सन्तोसनिद्देसवण्णना निट्ठिता ।

४९. चत्तरारक्खनिद्देसवण्णना

४६१-२. बुट्ठानुस्सति ...पे०... मरणस्सतीति इमा चत्तरारक्खा नामाति सेसो । आरक्कतादिनाति आरकभावो

आरकत्तं, तं आदि यस्स “अरीनं हतत्ता”ति आदिकस्स तं **आरकत्तादि**। तेन तेन मग्गेन सवासनानं अरानं हतत्ता आरका सब्बकिलेसेहि सुविदूरविदूरे ठितोति आ-कारस्स रस्सत्तं, क-कारस्स ह-कारं सानुनासिकं कत्वा “अरह”न्ति पदसिद्धि वेदितब्बा। “आरका”ति च वुत्ते सामञ्जजोतनाय विसेसे अवद्धानतो, विसेसत्थिना च विसेसस्स अनुप्पयोजितब्बत्ता “किलेसेही”ति लब्धति।

सम्माति अविपरीतं। **सामन्ति** सयमेव, अपरनेय्यो हुत्वाति अत्थो। “सम्बुद्धो”ति हि एत्थ सं-सद्दो “सय”न्ति एतस्स अत्थस्स बोधको दट्ठब्बो। **बुद्धतोति** भावप्पधानोयं निद्वेसो, बुद्धत्ताति अत्थो। “अरहं” इति वा “सम्मासम्बुद्धो” इति वा भगवतो नवभेदे गुणे या पुनप्पुनं अनुस्सति, सा बुद्धानुस्सतीति योजना। “सम्मासम्बुद्धो इती”ति वत्तब्बे अ-कारो सन्धिवसेन आगतो। **इति**-सद्दो पनेत्थ आदिअत्थो, इच्चादीति अत्थो। **नवभेदेति** “अनुत्तरो पुरिसदम्मसारथी”ति एकतो गहेत्वा। एत्थ पन उपचारो उप्पज्जति, न अप्पना, तथा मरणस्सतियं। इतरेसु पन उभयम्पि उप्पज्जतीति वेदितब्बं। बुद्धानुस्सति।

४६३-४. “सीमट्ठा”ति आदिना मेत्ताभावनं दस्सेति। **सीमट्ठसङ्घे**ति सीमायं तिड्ढतीति सीमट्ठो, सोव सङ्घो। गोचरगामहि इस्सरे जनेति सम्बन्धो। तत्थ मानुसे उपादाय सब्बसत्तेसूति योजेतब्बं। **तत्थाति** तस्मिं गामे। सुखिता होन्तु अवेराति पदच्छेदो। **आदिनाति** “अब्बापज्जा होन्तु, अनीघा होन्तु, सुखी अत्तानं परिहरन्तू”ति इमिना। **परिच्छिज्ज** **परिच्छिज्जाति** “इमस्मिं विहारे सब्बे भिक्खू”ति आदिना एवम्पि परिच्छिन्दित्वा परिच्छिन्दित्वा। मेत्ताभावना।

४६५-६. इदानी असुभं निद्विसन्तो सब्बपठमं साधेतब्बं सत्तविधमुग्गहकोसल्लं “**वण्णो**”च्चादिना दस्सेति। सत्तविधज्झि तं नयतो आगतं वाचासज्झायमनसासज्झायेहि सद्धिं। तत्थ पठमं वाचाय सज्झायन्तेन चत्तारि तचपञ्चकादीनि परिच्छिन्दित्वा अनुलोमप्पटिलोमवसेन कातब्बं। यथा पन वचसा, तथेव मनसापि सज्झायो कातब्बो। वचसा सज्झायो हि मनसा सज्झायस्स पच्चयो। सो पन लक्खणप्पटिवेधस्स पच्चयो। तत्थ **वण्णो** नाम केसादीनं वण्णो। **सण्ठानं** तेसंयेव सण्ठानं। **ओकासो** तेसंयेव पतिट्ठोकासो। **दिसा** नाभितो उद्धं उपरिमदिसा, अधो हेड्डिमा। **परिच्छेदो** नाम “अयं कोट्टासो हेट्ठा च उपरि च तिरियज्ज इमिना नाम परिच्छिन्नो”ति एवं सभागपरिच्छेदो चेव “केसा न लोमा, लोमा न केसा”ति एवं अमिस्सकतावसेन विसभागपरिच्छेदो च। केसादिकोट्टासे ववत्थपेत्वाति सम्बन्धो। **ववत्थपेत्वाति** वुत्तनयेन ववत्थपेत्वा।

एवं ववत्थपेत्तेन यथावुत्तं सत्तविधं उग्गहकोसल्लं सम्पादेत्वा अट्ठारसविधं मनसिकारकोसल्लं सम्पादेतब्बन्ति दस्सेतुं “**अनुपुब्बतो**”ति आदिमाह। तत्थ अप्पनातो तयो च सुत्तन्ताति इमे चत्तारोपि नयतोवागते नातिसीघादीसु पक्खिपित्वा दसविधता वेदितब्बा। **अनुपुब्बतोति** सज्झायकरणतो पट्टाय अनुपटिपाटिया। **नातिसीघं नातिसणिकं कत्वाति** किरियाविसेसनं। **विक्खेपं पटिबाहयन्ति** कम्मट्ठानं विस्सज्जेत्वा बहिद्धा पुथुत्तारम्मणे चेतसो विक्खेपं पटिबाहन्तो। **पण्णत्तिं समतिक्कम्माति** यायं “केसा लोमा”ति पण्णत्ति, तं अतिक्कमित्वा, “पटिक्कूल”न्ति चित्तं ठपेत्वाति अधिप्पायो। **अनुपुब्बतो मुज्जन्तस्साति** यो यो कोट्टासो न उपट्ठाति, तं तं अनुक्कमेन मुज्जतो, तस्स “भावना”ति इमिना सम्बन्धो वेदितब्बो।

४६७. एवं उभयकोसल्लं सम्पादेत्वा सब्बकोट्टासे वण्णादिवसेन ववत्थपेत्वा वण्णादिवसेनेव पञ्चधा पटिक्कूलता ववत्थपेतब्बाति दस्सेतुं “**वण्णा**”ति आदिमाह। वण्ण...पे०... ओकासेहि कोट्टासे पटिक्कूलाति भावना असुभन्ति योजना। तत्र केसा ताव पकतिवण्णेन काळका अट्ठारिड्ढकवण्णा, सण्ठानतो दीघवट्ठुलादण्डसण्ठाना, दिसतो उपरिमदिसाय जाता,

ओकासतो उभोसु पस्सेसु कण्णचूळिकाहि, पुरतो नळाटन्तेन, पच्छतो गळवाटकेन परिच्छिन्ना,
सीसकटाहवेठनअल्लचम्मं केसानं ओकासो । परिच्छेदतो केसा सीसवेठनचम्मे वीहग्गमत्तं पविसित्वा पतिट्ठितेन हेट्ठा
अत्तनो मूलतलेन, उपरि आकासेन, तिरियं अज्जमज्जेन परिच्छिन्ना । द्वे केसा एकतो नत्थीति अयं सभागपरिच्छेदो ।
“केसा न लोमा, लोमा न केसा”ति एवं अवसेसएकतिं सकोट्टासेहि अमिस्सीकता केसा नाम पाटियेक्को एको कोट्टासोति
अयं विसभागपरिच्छेदो । इदं केसानं वण्णादितो निच्छयनं । इदं पन नेसं वण्णादिवसेन पञ्चधा पटिक्कूलतो निच्छयनं —
केसा नामेते वण्णतोपि पटिक्कूला आसयतोपि सण्ठानतोपि गन्धतोपि ओकासतोपि पटिक्कूलाति एवं सेसकोट्टासानम्पि
यथायोगं वेदितव्वं ।

उद्धुमातादिवत्थूसूति उद्धुमातकविनीलकविपुब्बकविच्छिद्दकविक्रयितकविक्रित्तकहतवि-
विखत्तकलोहितकपुळवकअट्टिकसङ्घातेसु दसेसु अविज्जाणकअसुभवत्थूसु असुभाकारं गहेत्वा पवत्ता भावना वा
असुभन्ति सम्बन्धो । असुभभावना ।

४६८. “मरणं मे भविस्सती”ति वा “जीवितं मे उपरुज्झती”ति वा “मरणं मरण”न्ति वा योनिसो भावयित्वानाति
योजना । **जीवितन्ति** रूपजीवितिन्द्रियञ्च अरूपजीवितिन्द्रियञ्च । **योनिसो**ति उपायेन । एवं पवत्तयतोयेव हि एकच्चस्स
नीवरणानि विक्रमन्ति, मरणारम्भणा सति सण्ठाति, उपचारप्पत्तमेव कम्मट्ठानं होति ।

४६९-४७०. यस्स पन एत्तावता न होति, तेन वधकपच्चूपट्टानादीहि अट्ठहाकारेहि मरणं अनुस्सरितव्वन्ति दस्सेतुं
“वधकस्सेवा”तिआदिमाह । **वधकस्स इव उपट्टानाति** “इमस्स सीसं छिन्दिस्सामी”ति असिं गहेत्वा गीवाय
सञ्चारयमानस्स वधकस्स विय मरणस्स उपट्टानतो । **सम्पत्तीनं विपत्तितो**ति भोगसम्पत्तिया जीवितसम्पत्तिया च
विनासमरणसङ्घातविपत्तितो । **उपसंहरतो**ति यसमहत्ततो पुज्जमहत्ततो थाममहत्ततो इद्धिमहत्ततो पज्जामहत्ततो
पच्चेकबुद्धतो सम्मासम्बुद्धतोति इमेहि सत्तहाकारेहि अत्तनो उपसंहरणतो । **कायबहुसाधारणाति** असीतिया किमिकुलानं,
अनेकसतानं रोगानं, बाहिरानञ्च अहिविच्छिकादीनं मरणस्स पच्चयानं साधारणतो । **आयुदुब्बलतो**ति
अस्सासपस्सासूपनिबद्धत्तरियापथूपनिबद्धत्तादिना आयुनो दुब्बलतो । **कालववत्थानस्स अभावतो**ति “इमस्मियेव काले
मरितव्वं, न अज्जस्मि”न्ति एवं कालववत्थानस्स अभावतो । **अद्धानस्स परिच्छेदाति** “मनुस्सानं जीवितस्स परिच्छेदो
नाम एतरहि परित्तो, अद्धा यो चिरं जीवति, सो वस्ससतं जीवती”ति एवं अद्धानस्स कालस्स परिच्छेदतो ।

एत्थ पन कम्मट्ठानं भावेत्वा विपस्सनाय सह पटिसम्भिदाहि अरहत्तं पत्तुकामेन बुद्धपुत्तेन यं कातव्वं, तं
आदिकम्मिकस्स कुलपुत्तस्स वसेन आदितो पट्टाय सङ्केपेनोपदिस्साम । चतुब्बिधं ताव सीलं सोधेतव्वं । तत्थ तिविधा
विसुज्झना अनापज्जनं, आपन्नवुट्ठानं, किलेसेहि च अप्पटिपीळनं । एवं विसुद्धसीलस्स हि भावना सम्पज्जति । यम्पिदं
चेतियङ्गणवत्तादीनं वसेन आभिसमाचारिकसीलं वुच्चति, तम्पि साधुकं परिपूरेतव्वं । ततो —

“आवासो च कुलं लाभो, गणो कम्मञ्च पञ्चमं ।

अद्धानं जाति आबाधो, गन्थो इद्धीति ते दसा”ति ॥ (विसुद्धि० १.४१) —

एवं वुत्तेसु दससु पलिबोधेसु यो पलिबोधो, यो उपच्छिन्दितव्वो । एवं उपच्छिन्नपलिबोधेन —

“पियो गरु भावनीयो, वत्ता च वचनक्खमो ।

गम्भीरञ्च कथं कत्ता, नो चाट्टाने नियोजको'ति ॥ (अ० नि० ७.३७) —

एवं वुत्तलक्खणं आचरियं उपसङ्कमित्वा कम्मट्टानं उग्गहेतब्बं । तं दुविधं होति सब्बत्थककम्मट्टानञ्च पारिहारिककम्मट्टानञ्च । तत्थ **सब्बत्थककम्मट्टानं** नाम भिक्खुसङ्घादीसु मेत्ता, मरणस्सति च, “असुभसञ्जा”तिपि एके । एतं पन तयं सब्बत्थ अत्थयितब्बं इच्छितब्बन्ति कत्वा, अधिप्पेतस्स च योगानुयोगकम्मस्स पदट्टानत्ता “सब्बत्थककम्मट्टान”न्ति वुच्चति । अट्ठतिसारम्मणेसु पन यं यस्स चरितानुकूलं, तं तस्स निच्चं परिहरितब्बत्ता यथावुत्तेनेव नयेन “**पारिहारिककम्मट्टान**”न्ति वुच्चति, ततो —

“महावासं नवावासं, जरावासञ्च पन्थनिं ।
सोण्डिं पण्णञ्च पुप्फञ्च, फलं पत्थितमेव च ॥

“नगरं दारुना खेत्तं, विसभागेन पट्टनं ।
पच्चन्तसीमासप्पायं, यत्थ मित्तो न लब्धति ॥

“अट्टारसेतानि ठानानि, इति विज्जाय पण्डितो ।
आरका परिवज्जेय्य, मग्गं सप्पटिभयं यथा”ति ॥ (विसुद्धि० १.५२) —

वुत्तअट्टारससेनासनदोसवज्जितं “इध, भिक्खवे, सेनासनं नातिदूरं होति नच्चासन्नं गमनागमनसम्पन्नं दिवा अप्पाकिण्णं रत्तिं अप्पसद्वं अप्पनिग्घोसं अप्पडंसमकसवातातपसरीसपसम्फस्सं । तस्मिं खो पन सेनासने विहरन्तस्स अप्पकसिरेनेव उप्पज्जन्ति चीवरपिण्डपातसेनासनगिलानपच्चयभेसज्जपरिक्खारा । तस्मिं खो पन सेनासने थेरा भिक्खू विहरन्ति बहुस्सुता आगतागमा धम्मविनयधरा मातिकाधरा । ते कालेन कालं उपसङ्कमित्वा परिपुच्छति परिपज्जति ‘इदं भन्ते कथं, इमस्स को अत्थो’ति । तस्स ते आयस्सन्तो अविवटञ्चेव विवरन्ति, अनुत्तानीकतञ्च उत्तानिं करोन्ति, अनेकविहितेसु च कङ्खाठानीयेसु धम्मेसु कङ्खं पटिविनोदेन्ति । एवं खो, भिक्खवे, सेनासनं पञ्चङ्गसमन्नागतं होती”ति (अ० नि० १०.११)

वुत्तपञ्चङ्गसमन्नागतं सेनासनं उपगम्म तत्थ वसन्तेन “दीघानि केसलोमनखानि छिन्दितब्बानि, जिण्णचीवरेसु अग्गळअनुवातपरिभण्डदानादिना दळ्हीकम्मं वा तन्तच्छेदादीसु तुन्नकम्मं वा कातब्बं, किलिट्टानि रजितब्बानि, सचे पत्ते मलं होति, पत्तो पचितब्बो, मज्जपीठादीनि सोधेतब्बानी”ति एवं वुत्तउपच्छिन्नखुद्दकपलिबोधेन कतभत्तकिच्चेन भत्तसम्मदं विनोदेत्वा रतनत्तयगुणानुस्सरणेन चित्तं सम्पहंसेत्वा आचरियुग्गहतो एकपदम्पि असम्मुहन्तेन मनसि कातब्बन्ति ।

चतुरारक्खनिद्देसवण्णना निट्ठिता ।

५०. विपस्सनानिद्देसवण्णना

४७१-२. नामरूपन्ति चित्तचेतसिकसङ्घातं नामञ्च अट्ठवीसतिविधं रूपञ्च । “नमनलक्खणं नामं, रूपनलक्खणं रूपं, नामरूपतो न अज्जो अत्तादिको कोचि अत्थी”ति एवं ज्ञानलाभी चे, ज्ञानतो वुट्ठाय ज्ञानगतं वा विपस्सनायानिको चे, पकिण्णकभूतं नामरूपं परिग्गहेत्वा । पातिमोक्खसंवरादि सीलविसुद्धि, चतुरारक्खवसेन दीपिता सोपचारसमाधिसङ्घाता चित्तविसुद्धि च वुत्ताव नामाति इमिना दिट्ठिविसुद्धि कथिता । ततो तस्स पच्चयञ्च परिग्गहेत्वाति सम्बन्धो । **तस्स पच्चयन्ति** “पटिसन्धिक्खणे नामरूपद्वयमेव अविज्जातण्हाउपादानकम्मेहि उप्पज्जति, न इस्सरादिकारणेना”तिआदिना तस्स कारणं, इमिना कङ्खावितरणविसुद्धि दस्सिता ।

हुत्वा अभावतो अनिच्छाति सब्बेपि नामरूपसङ्खारा उपपज्जित्वा अभावापज्जनतो अनिच्छा । उदयब्बयपीळना दुक्खाति उप्पादनरोधवसेन पीळनतो दुक्खा । अवसवत्तिता अनत्ताति अत्तनो वसे अवत्तनतो अनत्ताति एवं सङ्खारेहि सद्धिं तिलक्खणं आरोपेत्वा । पुनप्पुनं सम्मसन्तोति यथावुत्तनयेन सम्मसन्तो समथयानिको विपस्सनायानिको च योगावचरो । इमिना मग्गामग्गजाणदस्सनविसुद्धिं, पटिपदाजाणदस्सनविसुद्धिं च दस्सिता । सङ्खारानमेव हि उदयब्बयादिनानुपस्सनतो उदयब्बयभङ्गभयआदीनवनिब्बिदामुज्चितुकम्यतापटिसङ्खानुपस्सनास-
ङ्खारुपेक्खाजाणसङ्खातस्स अट्ठविधस्स जाणस्स वसेन सिखाप्पत्तं विपस्सनाजाणं पटिपदाजाणदस्सनविसुद्धिं नाम । अनुपुब्बेन सब्बसंयोजनक्खयं पापुणेय्याति इमिना जाणदस्सनविसुद्धिं दस्सिता । सब्बसंयोजनक्खयन्ति ओरम्भागियानं पञ्चन्नं संयोजनानं हेट्ठा मग्गत्तयेन खेपितत्ता, इतरेसं उद्धम्भागियानं संयोजनानं खेपितत्ता च सब्बेसं संयोजनानं खयन्ते जातं अरहत्तमग्गं ।

निगमनकथावण्णना

४७३. यस्मा कारणा या सिक्खना, अयं भिक्खुकिच्चं, अतो तस्मा कारणाति अत्थो ।

४७४. निच्चसो लोकविचारिनोति निच्चं लोके विचरतो । मालुतस्सेव परिस्समो न सम्भोतीति योजना । मालुतस्सेवाति वातस्स इव । न सम्भोतीति न होति ।

४७५-६. तम्बपण्णि एव तम्बपण्णियो, केतु विय केतु, तम्बपण्णिये केतूति तप्पुरिसो । तेन रचिता धम्मविनयज्जुपसंसिता अयं खुद्दसिक्खा परिमाणतो गाथानं पञ्चमत्तेहि सत्तेहि एत्तावता निट्ठानमुपागताति सम्बन्धो ।

निगमनकथावण्णना निट्ठिता ।

निगमनकथा

कारापितेतिरुचिरे पवरे विहारे ।
मानाधिकारिपुरिना गरुना गुणेन ।
वस्सं वसं दमिळसो विधहं अकासिं ।
आकङ्खटीक जिनसासनसम्पवुद्धिं ॥

पुज्जेन सत्थरचनाजनितेन तेन ।
सम्बुद्धसासनवरोदयकारणेन ।
लोकामिसेसु पन मे समयं अलग्गो ।
सम्बुद्धसासनवरोदयमाचरेय्यं ॥

अत्थेसु अक्खरपदेसु विनिच्छयेसु ।
पुब्बापरेसु लिखितं खलितं यदत्थि ।
ओहाय खन्तुमरहन्ति वदन्तु सन्ता ।
दिट्ठापराधमथ वा किमुलालनेन ॥

येनन्ततन्तरतनाकरमन्थनेन ।
 मन्थाचलोल्लसितजाणवरेण लब्ध्वा ।
 सारामतातिसुखिता सुखयन्ति चञ्जे ।
 ते मे जयन्ति गरवो गरवो गुणेहि ॥

परत्थसम्पादनतो, पुञ्जेनाधिगतेनहं ।
 परत्थसम्पादनको, भवेय्यं जातिजातियं ॥

सिस्सो आह —

परमप्पिच्छतानेकसन्तोसोपसमेसिनं ।
 सुचिसल्लेखवुत्तीनं, सदारञ्जनिवासिनं ॥

सासनुज्जोतकारीनं, आचेरत्तमुपागतं ।
 उदुम्बरगिरिख्यातयतीनं यतिपुङ्गवं ॥

मेधङ्कर इति ख्यातनामधेय्यं तपोधनं ।
 थेरं थिरदयामेधानिधानं साधुपूजितं ॥

सिस्सं सहायमागम्म, कल्याणमित्तमत्तनो ।
 सोधेतुं सासनं सत्थु, परक्कममकासि यो ॥

सुसद्धसिद्धिं यो योगनिच्छयं सब्धि वण्णितं ।
 अका सुबोधालङ्कारं, वुत्तोदयमनाकुलं ॥

सङ्घरक्खितनामेन, महाथेरेण धीमता ।
 निवासभूतेनानेकगुणानप्पिच्छतादिनं ॥

तेनेव रचिता साधु, सासनोदयकारिना ।
 खुद्धसिक्खाय टीकापि, सुमङ्गलप्पसादनी ॥

निगमनकथा निट्ठिता ।

इति सुमङ्गलप्पसादनी नाम

खुद्धसिक्खा-अभिनवटीका समत्ता ।

॥ नमो तस्स भगवतो अरहतो सम्मासम्बुद्धस्स ॥

मूलसिक्खा

गन्थारम्भकथा

नत्वा नाथं पवक्खामि, मूलसिक्खं समासतो ।
भिक्खुना नवकेनादो, मूलभासाय सिक्खितुं ॥

१. पाराजिकनिद्देशो

१. सं निमित्तं पवेसन्तो, भिक्खु मग्गतये चुतो ।
पवेसनट्ठितुद्धार-पविट्ठे चेपि सादियं ॥
२. अदिन्नं मानुसं भण्डं, थेय्यायेकेन आदियं ।
पञ्चवीसावहारेसु, गरुकं चे चुतो भवे ॥
३. आदियन्तो हरन्तोव-हरन्तोपिरियापथं ।
विकोपेन्तो तथा ठाना, चावेन्तोपि पराजिको ॥
४. तत्थ नानेकभण्डानं, पञ्चकानं वसा पन ।
अवहारा दसज्जेति, विज्जातब्बा विभाविना ॥
५. साहत्थाणत्तिको चेव, निस्सग्गो चात्थसाधको ।
धुरनिक्खेपनज्जेव, इदं साहत्थपञ्चकं ॥
६. पुब्बसहप्पयोगो च, संविधाहरणम्मि च ।
सङ्केतकम्मं निमित्तं, पुब्बप्पयोगपञ्चकं ॥
७. थेय्यापसय्हपरिकप्प-प्पटिच्छन्नकुसादिका ।
अवहारा इमे पञ्च, विज्जातब्बा विभाविना ॥
८. मनुस्सपाणं पाणोति, जानं वधकचेतसा ।
जीविता यो वियोजेति, सासना सो पराजितो ॥
९. झानादिभेदं हदये असन्तं,
अज्जपदेसज्ज विनाधिमानं ।
मनुस्सजातिस्स वदेय्य भिक्खु,
जातक्खणे तेन पराजिको भवेति ॥

२. गरुकापत्तिनिद्देशो

१०. मोचेतुकामचित्तेन, उपक्कम्म विमोचयं ।
सुक्कमज्जत्र सुपिना, समणो गरुकं फुसे ॥
११. कायसंसग्गरागेन, मनुस्सित्थिं परामसं ।
इत्थिसज्जी उपक्कम्म, समणो गरुकं फुसे ॥
१२. दुट्ठुल्लवाचस्सादेन, मग्गं वारब्भ मेथुनं ।
ओभासन्तो मनुस्सित्थिं, सुणमानं गरुं फुसे ॥
१३. वण्णं वत्तात्तनोकाम-पारिचरियाय मेथुनं ।
इत्थिं मेथुनरागेन, याचमानो गरुं फुसे ॥
१४. सन्देसं पटिग्गण्हित्वा, पुरिसस्सित्थियापि वा ।
वीमंसित्त्वा हरंपच्चा, समणो गरुकं फुसे ॥
१५. चावेतुकामो चोदेन्तो, अमूलन्तिमवत्थुना ।
चोदापयं वा समणो, सुणमानं गरुं फुसे ॥
१६. लेसमत्तं उपादाय, अमूलन्तिमवत्थुना ।
चावेतुकामो चोदेन्तो, सुणमानं गरुं फुसेति ॥

३. निस्सगियनिद्देशो

१७. विकप्पनमधिट्ठान-मकत्वा कालचीवरं ।
दसाहमतिमापेति, तस्स निस्सगियं सिया ॥
१८. भिक्खुसम्मृतियाज्जत्र, तिचीवरमधिट्ठितं ।
एकाहमतिमापेति, निस्सगि समयं विना ॥
१९. अज्जातिका भिक्खुनिया, पुराणचीवरं पन ।
धोवापेति रजापेति, आकोटापेति तं सिया ॥
२०. अज्जातिका भिक्खुनिया, हत्थतो किञ्चि मूलकं ।
अदत्त्वा चीवरादाने, निस्सगियमुदीरितं ॥
२१. अप्पवारितमज्जातिं, विज्जापेन्तस्स चीवरं ।

अञ्जत्र समया तस्स, निस्सगियमुदीरितं ॥

२२. रजतं जातरूपं वा, मासकं वा कहापणं ।
गणहेय्य वा गणहापेय्य, निस्सगि सादियेय्य वा ॥
२३. परिवत्तेय्य निस्सगि, रजतादि चतुब्बिधं ।
कप्पियं कप्पियेनापि, ठपेत्वा सहधम्मिके ॥
२४. विकप्पनमधिट्ठान-मकत्वान पमाणिकं ।
दसाहमतिमापेति, पत्तं निस्सगियं सिया ॥
२५. पञ्चबन्धनतो ऊन-पत्ते सति परं पन ।
विज्जापेति नवं पत्तं, तस्स निस्सगियं सिया ॥
२६. पटिग्गहेत्वा भुज्जन्तो, सप्पितेलादिकं पन ।
सत्ताहमतिमापेति, तस्स निस्सगियं सिया ॥
२७. भिक्खुस्स चीवरं दत्त्वा, अच्छिन्दन्तस्स तं पुन ।
सकसज्जाय निस्सगि, अच्छिन्दापयतोपि वा ॥
२८. अप्पवारितमज्जातिं, सुत्तं याचिय चीवरं ।
वायापेन्तस्स निस्सगि, विना जातिप्पवारिते ॥
२९. जानन्तो भिक्खु सङ्गस्स, लाभं परिणतं पन ।
अत्तनो परिणामेति, तस्स निस्सगियं सियाति ॥

४. पाचित्तियनिद्देशो

३०. सम्पजानमुसावादे, पाचित्तियमुदीरितं ।
भिक्खुञ्च ओमसन्तस्स, पेसुज्जहरणेपि च ॥
३१. ठपेत्वा भिक्खुनिं भिक्खुं, अज्जेन पिटकत्तयं ।
पदसोधम्मं भणन्तस्स, पाचित्तियमुदीरितं ॥
३२. अनुपसम्पन्नेनेव, सयित्वान तिरत्तियं ।
पाचित्ति सहसेय्याय, चतुत्थत्थङ्गते पुन ॥
३३. इत्थिया एकरत्तम्पि, सेय्यं कप्पयतोपि वा ।

- देसेन्तस्स विना विज्जुं, धम्मञ्च छप्पदुत्तरिं ॥
३४. दुट्ठुल्लं भिक्खुनो वज्जं, भिक्खुसम्मृतिया विना ।
अभिक्खुनो वदन्तस्स, पाचित्तियमुदीरितं ॥
३५. खणाय्य वा खणापेय्य, पथविज्ज अकप्पियं ।
भूतगामं विकोपेय्य, तस्स पाचित्तियं सिया ॥
३६. अज्झोकासे तु मज्जादिं, कत्वा सन्थरणादिकं ।
सङ्घिकं याति पाचित्ति, अकत्वापुच्छनादिकं ॥
३७. सङ्घिकावसथे सेय्यं, कत्वा सन्थरणादिकं ।
अकत्वापुच्छनादिं यो, याति पाचित्ति तस्सपि ॥
३८. जानं सप्पाणकं तोयं, पाचित्ति परिभुज्जतो ।
अज्जातिका भिक्खुनिया, ठपेत्वा पारिवत्तकं ॥
३९. चीवरं देति पाचित्ति, चीवरं सिब्बतोपि च ।
अतिरित्तं अकारेत्वा, पवारेत्वान भुज्जतो ॥
४०. भिक्खुं आसादनापेक्खो, पवारेति पवारितं ।
अनतिरित्तेन भुत्ते तु, पाचित्तियमुदीरितं ॥
४१. सन्निधिभोजनं भुज्जे, विकाले यावकालिकं ।
भुज्जतो वापि पाचित्ति, अगिलानो पणीतकं ॥
४२. विज्जापेत्वान भुज्जेय्य, सप्पिभत्तादिकम्पि च ।
अप्पटिग्गहितं भुज्जे, दन्तकट्ठोदकं विना ॥
४३. तिथियस्स ददे किज्जि, भुज्जितब्बं सहत्थतो ।
निसज्जं वारहो कप्पे, मातुगामेन चेकतो ॥
४४. सुरामेरयपानेपि, पाचित्तियमुदीरितं ।
अङ्गुलिपतोदके चापि, हसधम्मोपि चोदके ॥
४५. अनादरेपि पाचित्ति, भिक्खुं भीसयतोपि वा ।
भयानकं कथं कत्वा, दस्सेत्वा वा भयानकं ॥

४६. ठपेत्वा पच्चयं किञ्चि, अगिलानो जलेय्य वा ।
जोतिं जलापयेय्यापि, तस्स पाचित्तियं सिया ॥
४७. कप्पबिन्दुमनादाय, नवचीवरभोगिनो ।
हसापेक्खस्स पाचित्ति, भिक्खुनो चीवरादिकं ॥
४८. अपनेत्वा निधेन्तस्स, निधापेन्तस्स वा पन ।
जानं पाणं मारेन्तस्स, तिरच्छानगतम्पि च ॥
४९. छादेतुकामो छादेति, दुट्ठुल्लं भिक्खुनोपि च ।
गामन्तरगतस्सापि, संविधायित्थिया सह ॥
५०. भिक्खुं पहरतो वापि, तलसत्तिकमुगिरे ।
चोदेति वा चोदापेति, गरुकामूलकेनपि ॥
५१. कुक्कुच्चुप्पादने चापि, भण्डनत्थायुपस्सुतिं ।
सोतुं भण्डनजातानं, याति पाचित्तियं सिया ॥
५२. सङ्खस्स लाभं परिणामितं तु,
नामेति यो तं परपुग्गलस्स ।
पुच्छं अकत्वापि च सन्तभिक्खुं,
पाचित्ति गामस्स गते विकालेति ॥

५. पकिण्णकनिद्देसो

५३. सङ्घिकं गरुभण्डं यो, देति अज्जस्स इस्सरो ।
थुल्लच्चयं यथावत्थुं, थेय्या पाराजिकादिपि ॥
५४. कुसादिमयचीरानि, कम्बलं केसवालजं ।
समयं विना धारयतो, लूकपक्खाजिनक्खिपं ॥
५५. सत्थकम्मे वत्थिकम्मे, सं निमित्तञ्च छिन्दतो ।
थुल्लच्चयं मनुस्सानं, मंसादिभोजनेपि वा ॥
५६. कदलेरकक्कदुस्सानि, पोत्थकं सब्बनीलकं ।
सब्बपीतादिकञ्चापि, धारयन्तस्स दुक्कटं ॥
५७. हत्थिस्सुरगसोणानं, सीहव्यग्घच्छदीपिनं ।

- तरच्छस्स च मंसादिं, उद्दिस्सकतकम्पि च ॥
५८. अनापुच्छितमंसञ्च, भुञ्जतो दुक्कटं सिया ।
यातानुपुब्बं हित्वान, दकतित्थादिकं वजे ॥
५९. सहसा वुब्भजित्वान, पविसे निक्खमेय्य वा ।
वच्चपस्सावकुटिकं, विना उक्कासिकं विसे ॥
६०. नित्थुनन्तो करे वच्चं, दन्तकट्ठञ्च खादयं ।
वच्चपस्सावदोणीनं, बहि वच्चादिकं करे ॥
६१. खरेन चावलेखेय्य, कट्ठं पातेय्य कूपके ।
ऊहतञ्च न धोवेय्य, उक्लापञ्च न सोधये ॥
६२. दककिच्चं करोन्तस्स, कत्वा “चपुचपू”ति च ।
अनज्झिद्दोव थरेन, पातिमोक्खम्पि उद्दिसे ॥
६३. अनापुच्छाय पज्जहस्स, कथने विस्सज्जनेपि च ।
सज्झायकरणे दीप-जालने विज्झापनेपि च ॥
६४. वातपानकवाटानि, विवरेय्य थकेय्य वा ।
वन्दनादिं करे नग्गो, गमनं भोजनादिकं ॥
६५. परिकम्मं करे कारे, तिपटिच्छन्नकं विना ।
कायं नहायं घंसेय्य, कुट्टे थम्भे तरुम्हि वा ॥
६६. कुरुविन्दकसुत्तेन, अज्जमज्जस्स कायतो ।
अगिलानो बहारामे, चरेय्य सउपाहनो ॥
६७. उपाहनं यो धारेति, सब्बनीलादिकम्पि च ।
निमित्तं इत्थिया रत्तो, मुखं वा भिक्खदायिया ॥
६८. उज्झानसज्जी अज्जस्स, पत्तं वा अत्तनो मुखं ।
आदासादिम्हि पस्सेय्य, उच्चासनमहासने ॥
६९. निसज्जादिं करोन्तस्स, दुक्कटं वन्दनेपि च ।
उक्खित्तानुपसम्पन्न-नानासंवासकादिनं ॥

७०. एकतो पण्डकित्थीहि, उभतोव्यञ्जनेन वा ।
दीघासने निसीदेय्य, अदीघे आसने पन ॥
७१. असमानासनिकेन, मञ्चपीठे सयेय्य वा ।
कुलसङ्गहत्थं ददतो, फलपुष्पादिकम्पि च ॥
७२. गन्धिमादिं करे कारे, जिनवारितपच्चये ।
परिभुञ्जेय्य अब्यत्तो, अनिस्साय वसेय्य वा ॥
७३. अनुज्जातेहि अञ्जस्स, भेसज्जं वा करे वदे ।
करे सापत्तिको भिक्खु, उपोसथप्पवारणं ॥
७४. द्वारबन्धादिके ठाने, परिवत्तकवाटकं ।
अपिधाय विनाभोगं, नियोगं वा सये दिवा ॥
७५. धञ्जित्थिरूपरतनं, आवुधित्थिपसाधनं ।
तूरियभण्डं फलं रुक्खे, पुब्बण्णादिञ्च आमसे ॥
७६. ससित्थोदकतेलेहि, फणहत्थफणेहि वा ।
केसमोसण्ठनेकस्मिं, भाजने भोजनेपि च ॥
७७. एकत्थरणपावुरणा, सयेय्युं द्वेकमञ्चके ।
दन्तकट्टञ्च खादेय्य, अधिकूनं पमाणतो ॥
७८. योजेति वा योजापेति, नच्चं गीतञ्च वादितं ।
दस्सनं सवनं तेसं, करोन्तस्स च दुक्कटं ॥
७९. वीहादिरोपिमे चापि, बहिपाकारकुट्टके ।
वच्चादिछट्टुनादिम्हि, दीघकेसादिधारणे ॥
८०. नखमट्टकरणादिम्हि, सम्बाधे लोमहारणे ।
परिकम्मकतं भूमिं, अक्कमे सउपाहनो ॥
८१. अधोतअल्लपादेहि, सङ्घिकं मञ्चपीठकं ।
परिकम्मकतं भित्तिं, आमसन्तस्स दुक्कटं ॥
८२. सङ्घाटियापि पल्लत्थे, दुप्परिभुञ्जेय्य चीवरं ।
अकायबन्धनो गामं, वजे कत्त्वान वच्चकं ॥

८३. नाचमेय्य दके सन्ते, समादेय्य अकप्पिये ।
देसनारोचनादिमिहि, सभागापत्तियापि च ॥
८४. न वसे वस्सं विसंवादे, सुद्धचित्ते पटिस्सवं ।
वस्सं वसित्वा गमने, अननुज्जातकिच्चतो ॥
८५. विनापदं तरुस्सुद्धं, पोरिसम्हाभिरूहणे ।
अपरिस्सावनोद्धानं, वजे तं याचतो न दे ॥
८६. अत्तनो घातने इत्थि-रूपादिं कारयेय्य वा ।
हित्वा मालादिकं चित्तं, जातकादिं सयं करे ॥
८७. भुज्जन्तमुट्ठपे तस्स, सालादीसु निसीदतो ।
वुट्ठानं पन ओकासं, अदत्त्वा वापि दुक्कटं ॥
८८. यानादिमभिरूहेय्य, कल्लको रतनत्तयं ।
आरब्भ वदे दवज्ज-परिसायोपलालने ॥
८९. कायादिं विवरित्वान, भिक्खुनीनं न दस्सये ।
वाचे लोकायतं पलितं, गणहेय्य गणहापेय्य वा ॥
९०. यत्थ कत्थचि पेळायं, भुज्जतो पत्तहत्थको ।
वातपानकवाटं वा, पणामे सोदकम्पि च ॥
९१. उण्हेय्य पटिसामेय्य, अतिउण्हेय्य वोदकं ।
ठपेय्य भूमियं पत्तं, अङ्के वा मज्जपीठके ॥
९२. मिट्ठन्ते परिभण्डन्ते, पादे छत्ते ठपेति वा ।
चलकादिं ठपे पत्तं, पत्ते वा हत्थधोवने ॥
९३. पत्तेन नीहरन्तस्स, उच्छिट्ठमुदकम्पि च ।
अकप्पियम्पि पत्तं वा, परिभुज्जेय्य दुक्कटं ॥
९४. वदे “जीवा”ति खिपिते, न सिक्खति अनादरो ।
परिमण्डलकादिमिहि, सेखिये दुक्कटं सिया ॥
९५. यो भण्डगारे पयुतोव भण्डकं,
मातून पाचित्तियमस्स गोपये ।

दवाय हीनेनपि जातिआदिना,
वदेय्य दुब्भासितमुत्तमम्पि योति ॥

६. वत्तादिकण्डनिद्देशो

१६. उपज्झाचरियवत्तञ्च, गमिकागन्तुकम्पि च ।
सेनासनादिवत्तञ्च, कातब्बं पियसीलिना ॥
१७. हत्थपासे ठितो किञ्चि, गहितब्बं ददे तिधा ।
गहेतुकामो गणहेय्य, द्विधायं सम्पटिग्गहो ॥
१८. सङ्घाटिमुत्तरासङ्गं, तथा अन्तरवासकं ।
“एतं इमं अधिद्धामि”, तथा “पच्चुद्धरामि”ति ॥
१९. “इमं इमानि एतानि, एतम्पि चीवर”न्ति वा ।
“परिक्खारचोळानी”ति, तथा “पच्चुद्धरामि”ति ॥
१००. “एतं इमं अधिद्धामि, पत्तं पच्चुद्धरामि”ति ।
एवं पच्चुद्धरेधिद्वे, चीवरादिं यथाविधि ॥
१०१. सञ्चरित्तं विना सेसा, सचित्ता गरुकन्तिमा ।
अच्छिन्नं परिणतं हित्वा, निस्सगियमचित्तकं ॥
१०२. पदसोधम्मं दुवे सेय्या, इत्थिया धम्मदेसना ।
दुवे सेनासनानीपि, सिब्बनं चीवरस्सपि ॥
१०३. पवारितं सुरापानं, पञ्चसन्निधिआदिकं ।
जोतिनुज्जालनञ्चेव, कप्पबिन्दुमनादिकं ।
गामप्पवेसनन्तेते, पाचितीसु अचित्तका ॥
१०४. प्रकिण्णकेसु उद्दिस्स-कतं हित्वाज्जमंसकं ।
एकत्थरणपावुरणं, एकमञ्चे तुवट्टनं ।
एकतो भुज्जनञ्चापि, नच्चगीतादिसत्तपि ॥
१०५. अकायबन्धनञ्चापि, पत्तहत्थकवाटकं ।
अचित्तकमिदं सब्बं, सेसमेत्थ सचित्तकं ॥
१०६. वीतिक्कमनचित्तेन, सचित्तकमचित्तकं ।

पञ्जत्तिजाननेनापि, वदन्ताचरिया तथा ॥

१०७. पुब्बकरणादिकं कत्वा, उपोसथप्पवारणं ।
नवधा दीपितं सब्बं, कातब्बं पियसीलिना ॥

१०८. सम्मज्जनी पदीपो च, उदकं आसनेन च ।
उपोसथस्स एतानि, पुब्बकरणन्ति वुच्चति ॥

१०९. छन्दपारिसुद्धिउतुक्खानं, भिक्खुगणना च ओवादो ।
उपोसथस्स एतानि, पुब्बकिच्चन्ति वुच्चति ॥

११०. उपोसथो यावतिका च भिक्खू कम्मप्पत्ता,
सभागापत्तियो च न विज्जन्ति ।
वज्जनीया च पुग्गला तस्मिं न होन्ति,
पत्तकल्लन्ति वुच्चति ॥

१११. पुब्बकरणपुब्बकिच्चानि समापेत्वा देसितापत्तिकस्स समग्गस्स भिक्खुसङ्घस्स अनुमतिया पातिमोक्खं उद्दिसितुं
आराधनं करोम ।

११२. पारिसुद्धिअधिट्ठान-सुत्तुद्देसवसा तिधा ।
गणपुग्गलसङ्घा च, तं करेय्युं यथाक्कमं ॥

११३. चातुद्दसो पन्नरसो, सामग्गी दिनतो तिधा ।
दिनपुग्गलकत्तब्बा-कारतो ते नवेरिता ॥

११४. तयो तयोति कत्त्वान, दिनपुग्गलभेदतो ।
तेवाचीद्वेकवाचीति, नव वुत्ता पवारणा ॥

११५. कत्तिकन्तिमपक्खम्हा, हेमं फग्गुनपुण्णमा ।
तस्स अन्तिमपक्खम्हा, गिम्हं आसाळ्हिपुण्णमा ।
वस्सकालं ततो सेसं, चतुवीसतुपोसथा ॥

११६. चातुद्दसा छ एतेसु, पक्खा ततियसत्तमा ।
जेय्या पन्नरसा सेसा, अट्टारस उपोसथा ॥

११७. “छन्दं दम्मि, छन्दं मे हर, छन्दं मे आरोचेही”ति छन्दं दातब्बं ।

११८. “पारिसुद्धिं दम्मि, पारिसुद्धिं मे हर, पारिसुद्धिं मे आरोचेही”ति पारिसुद्धिं दातब्बा ।

११९. “पवारणं दम्मि, पवारणं मे हर, पवारणं मे आरोचेहि, ममत्थाय पवारेही”ति पवारणा दातब्बा ।

१२०. आपत्तिदेसकेन “अहं, भन्ते, सम्बहुला नानावत्थुका आपत्तियो आपज्जिं, ता तुम्हमूले पटिदेसेमी”ति वत्त्वा पटिगण्हन्तेन “पस्ससि, आवुसो, ता आपत्तियो”ति वुत्ते “आम, भन्ते, पस्सामी”ति वत्त्वा पुन पटिगण्हन्तेन “आयतिं, आवुसो, संवरेय्यासी”ति वुत्ते “साधु, सुद्ध, भन्ते संवरिस्सामी”ति तिक्खत्तुं वत्त्वा देसेतब्बं ।

१२१. वेमतिं आरोचेन्तेन “अहं, भन्ते, सम्बहुलासु नानावत्थुकासु आपत्तीसु वेमतिको, यदा निब्बेमतिको भविस्सामि, तदा ता आपत्तियो पटिकरिस्सामी”ति तिक्खत्तुं वत्त्वा आरोचेतब्बं ।

१२२. “अज्ज मे उपोसथो ‘पन्नरसो, चातुदसो’ति वा अधिद्धामी”ति तिक्खत्तुं वत्त्वा पुग्लेन अधिद्धानुपोसथो कातब्बो ।

१२३. द्वीसु पन थेरेन “परिसुद्धो अहं आवुसो, ‘परिसुद्धो’ति मं धारेही”ति तिक्खत्तुं वत्तब्बं । नवकेनपि तथेव वत्तब्बं । “भन्ते, धारेथा”ति वचनं विसेसो ।

१२४. तीसु पन “सुणन्तु मे आयस्मन्ता, अज्जुपोसथो पन्नरसो, यदायस्मन्तानं पत्तकल्लं, मयं अज्जमज्जं पारिसुद्धिउपोसथं करेय्यामा”ति जत्तिं ठपेत्वा पटिपाटिया वुत्तनयेन पारिसुद्धिउपोसथो कातब्बो ।

१२५. “अज्ज मे पवारणा ‘चातुदसी, पन्नरसी’ति वा अधिद्धामी”ति तिक्खत्तुं वत्त्वा एकेन पवारेतब्बं ।

१२६. द्वीसु पन थेरेन “अहं, आवुसो, आयस्मन्तं पवारेमि दिट्ठेन वा सुतेन वा परिसङ्काय वा, वदन्तु मं आयस्मा अनुकम्पं उपादाय, पस्सन्तो पटिकरिस्सामी”ति तिक्खत्तुं वत्त्वा पवारेतब्बं । नवकेनापि तथेव वत्तब्बं । “भन्ते”ति वचनं विसेसो ।

१२७. तीसु वा चतूसु वा पन “सुणन्तु मे आयस्मन्ता, अज्ज पवारणा पन्नरसी, यदायस्मन्तानं पत्तकल्लं, मयं अज्जमज्जं पवारेय्यामा”ति जत्तिं ठपेत्वा थेरेन “अहं, आवुसो, आयस्मन्ते पवारेमि दिट्ठेन वा सुतेन वा परिसङ्काय वा, वदन्तु मं आयस्मन्ता अनुकम्पं उपादाय, पस्सन्तो पटिकरिस्सामी”ति तिक्खत्तुं वत्त्वा पवारेतब्बं । नवकेहिपि तथेव पटिपाटिया पवारेतब्बं । “भन्ते”ति वचनं विसेसो ।

१२८. चतूहि अधिकेषु पन “सुणातु मे आवुसो सङ्घो, अज्ज पवारणा पन्नरसी, यदि सङ्घस्स पत्तकल्लं, सङ्घो पवारेय्या”ति जत्तिं ठपेत्वा वुद्धतरेन “सङ्घं, आवुसो, पवारेमि दिट्ठेन वा सुतेन वा परिसङ्काय वा, वदन्तु मं आयस्मन्तो अनुकम्पं उपादाय, पस्सन्तो पटिकरिस्सामी”ति तिक्खत्तुं वत्त्वा पवारेतब्बं । नवकेहिपि तथेव पटिपाटिया “सङ्घं, भन्ते, पवारेमि दिट्ठेन वा सुतेन वा परिसङ्काय वा, वदन्तु मं आयस्मन्तो अनुकम्पं उपादाय, पस्सन्तो पटिकरिस्सामी”ति तिक्खत्तुं वत्त्वा पवारेतब्बं ।

मूलसिक्खा निद्धिता ।

॥ नमो तस्स भगवतो अरहतो सम्मासम्बुद्धस्स ॥

मूलसिक्खा-टीका

गन्थारम्भकथा

सब्बकामददं सब्बरतने रतनत्तयं ।
उत्तमं उत्तमतरं, वन्दित्वा वन्दनारहं ॥

चरणे ब्रह्मचारीनं, आचरियानं सिरं मम ।
ठपेत्वान करिस्सामि, मूलसिक्खत्थवण्णनं ॥

गन्थारम्भकथावण्णना

तत्थादो ताव सब्बसक्कतस्स सब्बसत्तुत्तमस्स सत्थुनो पणामं दस्सेन्तो आह “नत्वा नाथ”न्त्यादि । नाथं चतूहि नाथङ्गेहि समन्नागतं भगवन्तं नत्वा वन्दित्वा आदो आदिमि उपसम्पन्नतो पट्टाय नवकेन भिक्खुना अधुना पब्बजितेन उपसम्पन्नेन मूलभासाय मागधभासाय सिक्खितुं समासतो सङ्खेपेन मूलसिक्खं अहं पवक्खामीति पिण्डत्थो ।

अयं पन अवयवत्थो — नत्वाति तन्निन्नतप्पोणतप्पभारो हुत्वा कायवचीमनोद्वारेहि वन्दित्वाति अत्थो । नाथतीति नाथो, वेनेय्यानं हितसुखं मेत्तायनवसेन आसीसति पत्थेतीति अत्थो, अथ वा नाथति वेनेय्यगते किलेसे उपतापेतीति अत्थो, नाथति वा याचतीति अत्थो । भगवा हि “साधु, भिक्खवे, भिक्खु कालेन कालं अत्तसम्पत्तिं पच्चवेक्खेय्या”तिआदिना (अ० नि० ८.७) सत्तानं तं तं हितप्पटिपत्तिं याचित्वापि करुणाय समुस्साहितो ते तत्थ नियोजेति । परमेन वा चित्तिस्सरियेन समन्नागतो सब्बसत्ते ईसति अभिभवतीति परमिस्सरो भगवा “नाथो”ति वुच्चति । सब्बो चायमत्थो सदसत्थानुसारतो वेदितब्बो । पवक्खामीति पकारेण कथेस्सामि । मूलसिक्खाति अधिसीलअधिचित्तअधिपज्जावसेन तिस्सोपि सिक्खा, उपसम्पन्नस्स सुप्पतिट्ठितभावसाधनडेन मूला च सा सिक्खितब्बतो सिक्खा चाति मूलसिक्खा । गन्थवसेनेत्थ सङ्खिपित्वा वुत्तत्ता तद्दीपनो गन्थो “मूलसिक्खा”ति वुच्चति ।

तत्थ कतमं सीलं, कतमं अधिसीलं, कतमं चित्तं, कतमं अधिचित्तं, कतमा पज्जा, कतमा अधिपज्जाति? वुच्चते — पज्जङ्गअट्ठङ्गदसङ्गसीलं ताव सीलमेव । पातिमोक्खसंवरसीलं पन “अधिसील”न्ति वुच्चति । तज्जि सूरियो विय पज्जोतानं, सिनेरु विय पब्बतानं सब्बलोकियसीलानं अधिकज्जेव उत्तमज्ज । पातिमोक्खसंवरतोपि च मग्गफलसम्पयुत्तमेव सीलं अधिसीलं, तं पन इध नाधिप्पेतं । न हि तं सिक्खन्तो मेथुनं धम्मं पटिसेवति । कामावचरानि पन अट्ठ कुसलचित्तानि, लोकियअट्ठसमापत्तिचित्तानि च एकज्जं कत्वा चित्तमेव । विपस्सनापादकं अट्ठसमापत्तिचित्तं पन “अधिचित्त”न्ति वुच्चति । तज्जि सब्बलोकियचित्तानं अधिकज्जेव उत्तमज्ज । ततोपि च मग्गफलचित्तमेव अधिचित्तं, तं पन इध नाधिप्पेतं । न हि तं सिक्खन्तो मेथुनं धम्मं पटिसेवति । “अत्थि दिन्नं, अत्थि यिट्ठ”न्तिआदिनयप्पवत्तं कम्मस्सकताजाणं पज्जा, तिलक्खणाकारपरिच्छेदकं पन विपस्सनाजाणं “अधिपज्जा”ति वुच्चति । सा हि सब्बलोकियपज्जानं अधिका चेव उत्तमा च । ततोपि च मग्गफलपज्जाव अधिपज्जा, सा पन इध नाधिप्पेता । न हि तं सिक्खन्तो मेथुनं धम्मं पटिसेवति ।

तासु तीसु अधिसीलसिक्खा चारित्तवारित्तवसेन दुविधम्पि सीलं यथानुसिट्ठं पटिपज्जमानेन, तप्पटिपक्खे किलेसे

तदङ्गप्पहानवसेन पजहन्तेन सिक्खितब्बा । अधिचित्तसिक्खा यथावुत्तेसु आरम्भणेसु अभियोगवसेन
ज्ञानप्पटिपक्खानं नीवरणगणानं विक्खम्भनप्पहानं कुरुमानेन सिक्खितब्बा । अधिपज्जासिक्खा पन यथानुरूपं
तदङ्गप्पहानसमुच्छेदवसेन सानुसये किलेसे समुच्छिन्दन्तेन सिक्खितब्बा । तस्मा सुप्पतिट्ठितभावसाधनद्वेन मूला च सा
सिक्खितब्बतो सिक्खा चाति मूलसिक्खा, कम्मवचनिच्छायं “मूलसिक्ख”न्ति वुत्तं ।

समासीयते सङ्खिपीयतेति समासो, ततो **समासतो** । समग्गेन सङ्गेन जत्तिचतुत्थेन कम्मेन अकुप्पेन ठानारहेन
उपसम्पन्नोति भिक्खु । तत्थ सब्बन्तिमेन परियायेन पञ्चवग्गकरणीये कम्मे यावतिका भिक्खू कम्मप्पत्ता, तेसं आगतत्ता,
छन्दारहानं छन्दस्स आहटत्ता, सम्मुखीभूतानञ्च अप्पटिक्कोसनतो एकस्मिं कम्मे समग्गभावं उपगतेन सङ्गेन तीहि
अनुस्सावनाहि एकाय जत्तिया कातब्बकम्मसङ्घातेन जत्तिचतुत्थेन धम्मिकेन विनयकम्मेन
वत्थुजत्तिअनुस्सावनसीमापरिसासम्पत्तिसम्पन्नत्ता अकोपेतब्बतं, अप्पटिक्कोसितब्बतं उपगतेन ठानारहेन कारणारहेन
सत्थुसासनारहेन उपसम्पन्नो नाम, उपरिभावं समापन्नो पत्तोति अत्थो । भिक्खुभावो हि उपरिभावो । तज्जेस यथावुत्तेन
कम्मेन समापन्नत्ता “उपसम्पन्नो”ति वुच्चति, तेन **भिक्खुना** । ऊनपञ्चवस्सताय नवको, तेन **नवकेन** अधुना पब्बजितेन,
अचिरपब्बजितेनाति वुत्तं होति । **आदो**ति आदिम्वियेवाति अत्थो, आदितो पट्टायाति वा । अपि च थेरो “आदो”ति वचनेन
सद्भापब्बजितानं कुलपुत्तानं आलसियदोसेन, अप्पटिपज्जन्तानं अज्जाणदोसेन च अज्जथा पटिपज्जन्तानं संवेगं जनेति ।
कथं? अतिदुल्लभं खणं समवायं पटिलभित्वा तङ्गणं न कुसीतेन वा निरत्थककथापसुतेन वा वीतिनामेतब्बं, किं कातब्बं?
आदितो पट्टाय निरन्तरमेव तीसु सिक्खासु आदरो जनेतब्बोति ।

“सा मागधी मूलभासा, नरा यायादिकप्पिका ।

ब्रह्मानो चस्सुतालापा, सम्बुद्धा चापि भासरे”ति ॥ —

वचनतो **मूलभासायाति** मागधमूलाय भासाय, सभावनिरुत्तिया भासायाति वुत्तं होति । **सिक्खितुन्ति** उग्गण्हितुं ।

१. पाराजिकनिद्देसवण्णना

१. इदानीं सब्बसिक्खानं पन मूलभूतत्ता अधिसीलसिक्खाव पठमं वुत्ता, तत्रापि महासावज्जत्ता, मूलच्छेज्जवसेन
पवत्तनतो च सब्बपठमं पाराजिकं जानितब्बन्ति दस्सेन्तो “**सं निमित्तं**”न्त्यादिमाह । तत्थ मग्गतये सं निमित्तं पवेसन्तो
भिक्खु चुतोति अत्थो । **सं निमित्तन्ति** अत्तनो अङ्गजातं, सब्बन्तिमेन परिच्छेदेन एकतिलबीजमत्तम्पि अत्तनो अङ्गजातन्ति
वुत्तं होति । **भिक्खू**ति अनिक्खित्तसिक्खो । **मग्गतये**ति एत्थ मनुस्सामनुस्सतिरच्छानगतानं वसेन तिस्सो इत्थियो, तयो
उभतोब्यज्जनका, तयो पण्डका, तयो पुरिसाति पाराजिकवत्थुभूतानं निमित्तानं निस्सया द्वादस सत्ता होन्ति । तेसं
वच्चपस्सावमुखमग्गवसेन तयो मग्गा । तत्थ मनुस्सित्थिया तयो, अमनुस्सित्थिया तयो, तिरच्छानगतित्थिया तयोति नव,
तथा मनुस्सुभतोब्यज्जनकादीनं । मनुस्सपण्डकादीनं पन वच्चमुखमग्गवसेन द्वे द्वेति छ, तथा मनुस्सपुरिसादीनन्ति सब्बेसं
वसेन तिस मग्गा होन्ति । ते सब्बे परिग्गहेत्वा इध “मग्गतये”ति वुत्तं, तस्मिं मग्गतये, द्वादसन्नं सत्तानं तीसु मग्गेसु यत्थ
कत्थचि मग्गेति अत्थो । **चुतो**ति सक्कत्ता वा ब्रह्मत्ता वा चुतसत्तो विय सासनतो चुतो होति, पाराजिको होतीति अत्थो ।

इदानीं पवेसनं नाम न केवलं अत्तुपक्कमेनेव होति, परूपक्कमेनापि होति, तत्थापि सेवनचित्ते सति पाराजिको
होतीति दस्सनत्थं “**पवेसना**”न्त्यादि वुत्तं । तस्सत्थो — यो भिक्खु पवेसनद्वितउद्धरणपविट्ठक्खणेषु अज्जतरं खणं **चेपि**
सादियं सादियन्तो सचेपि तस्मिं खणे सेवनचित्तं उपट्टापेन्तो, **चुतो** पाराजिको होति । यो पन सब्बसो असादियन्तो

आसीविसमुखं अङ्गारकासुं पविट्ठं विय च मज्जति, सो निप्पराधो होति । एत्थ पन ठितं नाम सुक्कविस्सट्ठिसमयप्पत्तं । पठमपाराजिकं ।

२-७. इदानीं दुतियं दस्सेतुं “अदिन्नं मानुसं भण्ड”न्त्यादिमाह । तत्थ यो भिक्खु अदिन्नं मानुसं गरुक्कं भण्डं पञ्चवीसावहारेसु येन केनचि अवहारेन आदियन्तो चुतो भवेति सम्बन्धो । अदिन्नन्ति यं किञ्चि परपरिगहितं सस्सामिकं भण्डं, तं तेहि सामिकेहि कायेन वा वाचाय वा न दिन्नन्ति अदिन्नं, अनिस्सट्ठं अपरिच्चत्तं रक्खितं गोपितं ममायितं परपरिगहितं । मनुस्सस्स इदन्ति मानुसं, मनुस्ससन्तकं, “भण्ड”न्तिमिना तुल्याधिकरणं । थेय्यायेकेनाति थेय्याय एकेन, एकेन अवहारेनाति अत्थो । लिङ्गभेदं कत्वा वुत्तं । “थेय्या केनची”ति वा पाठो । तत्थ थेनोति चोरो, थेनस्स भावो थेय्या, करणत्थे चेतं पच्चत्तवचनं, तस्मा केनचि थेय्येन अवहारेनाति अत्थो । आदियन्ति आदियन्तो गणहन्तो । पञ्चवीसावहारेसूति पञ्चपञ्चके समोधानेत्वा पञ्चवीसति अवहारा । तत्थ पञ्चपञ्चकानि नाम नानाभण्डपञ्चकं एकभण्डपञ्चकं साहत्थिकपञ्चकं पुब्बप्पयोगपञ्चकं थेय्यावहारपञ्चकन्ति ।

तत्थ सविज्जाणकाविज्जाणकमिस्सकभण्डवसेन नानाभण्डपञ्चकं, सविज्जाणकभण्डवसेन एकभण्डपञ्चकं । तत्थ नानाभण्डवसेन ताव एवं वेदितब्बो — यो आरामं अभियुज्जति, आपत्ति दुक्कटस्स । सामिकस्स विमतिं उप्पादेति, आपत्ति थुल्लच्चयस्स । सामिको “न मय्हं भविस्सती”ति धुरं निक्खिपति, आपत्ति पाराजिकस्स । अज्जस्स भण्डं हरन्तो सीसे भारं थेय्यचित्तो आमसति, आपत्ति दुक्कटस्स । फन्दापेति, आपत्ति थुल्लच्चयस्स । खन्धं ओरोपेति, आपत्ति पाराजिकस्स । उपनिक्खित्तं भण्डं “देहि मे भण्ड”न्ति वुच्चमानो “नाहं गणहामी”ति भणति, आपत्ति दुक्कटस्स । सामिकस्स विमतिं उप्पादेति, आपत्ति थुल्लच्चयस्स । सामिको “न मय्हं दस्सती”ति धुरं निक्खिपति, आपत्ति पाराजिकस्स । “सहभण्डहारकं नेस्सामी”ति पठमं पादं सङ्कामेति, आपत्ति थुल्लच्चयस्स । दुतियं पादं सङ्कामेति, आपत्ति पाराजिकस्स । थलट्ठं भण्डं थेय्यचित्तो आमसति, आपत्ति दुक्कटस्स । फन्दापेति, आपत्ति थुल्लच्चयस्स । ठाना चावेति, आपत्ति पाराजिकस्स । अयमेत्थ नानाभण्डवसेन योजना । एकभण्डवसेन पन सस्सामिकं दासं वा तिरच्छानं वा यथावुत्तेन अभियोगादिना नयेन आदियति वा हरति वा अवहरति वा इरियापथं कोपेति वा ठाना चावेति वाति । अयमेत्थ एकभण्डवसेन योजना ।

पञ्च अवहारा साहत्थिको आणत्तिको निस्सगियो अत्थसाधको धुरनिक्खेपोति । तत्थ साहत्थिको नाम परस्स भण्डं सहत्था अवहरति । आणत्तिको नाम “असुकस्स भण्डं अवहरा”ति अज्जं आणापेति । निस्सगियो नाम अन्तोसुङ्गघाते ठितो बहिसुङ्गघातं पातेति, आपत्ति पाराजिकस्स । अत्थसाधको नाम “असुकं भण्डं यदा सक्कोसि, तदा अवहरा”ति आणापेति । तत्थ सचे परो अनन्तरायिको हुत्वा तं अवहरति, आणापको आणत्तिक्खणेयेव पाराजिको होति, अवहारको पन अवहटकाले, अयं अत्थसाधको । धुरनिक्खेपो पन उपनिक्खित्तभण्डवसेन वेदितब्बोति इदं साहत्थिकपञ्चकं ।

अपरेपि पञ्च अवहारा पुब्बप्पयोगो सहप्पयोगो संविधावहारो सङ्केतकम्मं निमित्तकम्मन्ति । तत्थ आणत्तिवसेन पुब्बप्पयोगो वेदितब्बो, ठानाचावनवसेन सहप्पयोगो । संविधावहारो नाम सम्बहुला भिक्खू “अमुकं नाम गेहं गन्त्वा, छदनं वा भिन्दित्वा, सन्धिं वा छिन्दित्वा भण्डं हरिस्सामा”ति संविदहित्वा गच्छन्ति, तेसु एको भण्डं अवहरति, तस्सुद्धारे सब्बेसं पाराजिकं । सङ्केतकम्मं नाम सज्जाननकम्मं कालपरिच्छेदवसेन सज्जाकरणं । एत्थ च “पुरेभत्तं अवहरा”ति वुत्ते अज्ज वा पुरेभत्तं अवहरतु, स्वे वा अनागते संवच्छरे वा, नत्थि विसङ्केतो, सङ्केतकारकस्स आणत्तिक्खणे, इतरस्स ठाना चावनेति एवं आपत्ति उभिन्नं पाराजिकस्स । निमित्तकम्मं नाम सज्जुप्पादनत्थं कस्सचि निमित्तस्स करणं

अखिखनिखणनहत्थालङ्घनपाणिप्पहारअङ्गुलिफोटनगीवुन्नामनउक्कासनादिना अनेकप्पकारं । अवहारको आणापकेन यं निमित्तसज्जं कत्वा वुत्तं, तं “एत”न्ति मज्जमानो तमेव अवहरति, उभिन्नं पाराजिकं । यं “अवहरा”ति वुत्तं, तं “एत”न्ति मज्जमानो अज्जं तस्मिंयेव ठाने ठपितं अवहरति, मूलदुस्स अनापत्ति । इदं पुब्बप्पयोगपञ्चकं ।

अपरेपि पञ्च अवहारा थेय्यावहारो पसय्हावहारो परिकप्पावहारो पटिच्छन्नावहारो कुसावहारोति । तत्थ यो कूटमानकूटकहापणादीहि वज्जेत्वा गण्हाति, तस्सेवं गणहतो अवहारो थेय्यावहारो । यो सन्तज्जेत्वा सयं दस्सेत्वा तेसं सन्तकं गण्हाति, यो वा अत्तनो पत्तबलितो च अधिकं बलक्कारेन गण्हाति राजराजमहामत्तादयो विय, तस्सेवं गणहतो अवहारो पसय्हावहारो । परिकप्पेत्वा गणहतो पनावहारो परिकप्पावहारो । सो दुविधो भण्डोकासपरिकप्पवसेन । तत्र यो “साटको चे, गण्हिस्सामि, सुत्तं चे, न गण्हिस्सामी”ति परिकप्पेत्वा अन्धकारे पसिब्बकं गण्हाति, तत्र साटको चे, उद्दारेयेव पाराजिकं, सुत्तं चे होति, रक्खति । अयं भण्डपरिकप्पो नाम । यो ठानं परिकप्पेत्वा भण्डं गण्हाति, तस्स तं परिकप्पितपरिच्छेदं अतिक्कन्तमत्ते पाराजिकं । अयं ओकासपरिकप्पो नाम । एवमिमेसं द्विन्नं परिकप्पानं वसेन परिकप्पेत्वा गणहतो अवहारो परिकप्पावहारो । पटिच्छादेत्वा परस्स भण्डं गणहतो अवहारो पटिच्छन्नावहारो नाम । कुसं सङ्कामेत्वा अवहरणं कुसावहारो । यो कुसं पातेत्वा चीवरे भाजियमाने अत्तनो कोट्टासस्स समीपे ठितं अप्पघतरं वा महग्घतरं वा समसमं वा परस्स कोट्टासं दिस्वा सचे पठमतरं परकोट्टासतो कुसदण्डकं उद्दरति, अत्तनो कोट्टासे पातेतुकामताय उद्दारे रक्खति, पातनेपि रक्खति, अत्तनो कोट्टासतो पन कुसदण्डं उद्दरति, उद्दारे रक्खति, तं उद्दरित्वा परकोट्टासे पातेन्तस्स हत्थतो मुत्तमत्ते पाराजिकं । अयं कुसावहारो नामाति इमेसु पञ्चवीसावहारेसु येन केनचि अवहारेन गणहन्तो पाराजिको भवेति अत्थो ।

गरुक्कन्ति पञ्चमासकं । वीसतिमासको हि कहापणो, कहापणस्स चतुत्थो भागो पादो नाम, तस्मा पञ्चमासकं वा पादं वा गरुक्कन्ति वेदितब्बं । तत्थ “चत्तारो वीहयो गुज्जा, द्वे गुज्जा मासको भवे”ति वचनतो वीहिवसेन चत्तालीस वीहयो दस गुज्जा पञ्चमासकोति वेदितब्बो । यं पन सामणेरसिक्खायं “वीसतिवीही”ति वुत्तं, तं नेव पाळियं, न अट्ठकथायं अत्थि, वीमंसितब्बमेतं । दुतियपाराजिकं ।

८. इदानि ततियं दस्सेतुं “मनुस्सपाणं पाणो”त्यादि वुत्तं । तत्थ यो भिक्खु “मनुस्सपाणो” इति जानन्तो वधकचित्तेन मनुस्सपाणं जीविता वियोजेति, सो भिक्खु सासना पाराजिको होतीति समुदायत्थो ।

मनुस्सपाणन्ति मातुकुच्छिस्मिं पटिसन्धिचित्तेन सहप्पन्नं अतिपरित्तं कललरूपं आदिं कत्वा पकतिया वीसवस्ससतायुकस्स सत्तस्स याव मरणकाला एत्थन्तरे अनुपुब्बेन वुद्धिप्पत्तो अत्तभावो, एसो मनुस्सपाणो नाम, एवरूपं मनुस्सपाणन्ति अत्थो । पाणोति जानन्ति “पाणो” इति जानन्तो “तं जीविता वोरोपेमी”ति जानन्तो । वधकचेतसाति वधकचित्तेन, इत्थम्भूते करणवचनं, वधकचित्तो हुत्वा मरणाधिप्पायो हुत्वाति वुत्तं होति । जीविताति जीवितिन्द्रियतो । योति अनियमवचनं । सोति एतेन नियमनं वेदितब्बं । वियोजेतीति वुत्तप्पकारं मनुस्सविग्गहं कललकालेपि तापनमद्वेनेहि वा भेसज्जसम्पदानेन वा ततो वा उद्दम्पि तदनुरूपेन उपक्कमेन जीविता वियोजेतीति अत्थो । सासनाति परापुब्बजिधातुप्पयोगे निस्सक्कवचनं, तेन सत्थुसासनतोति अत्थो । पराजितोति पराजयमापन्नो । होतीति पाठसेसो । ततियपाराजिकं ।

९. इदानि चतुत्थं दस्सेतुं “ज्ञानादिभेद”न्त्यादि वुत्तं । तत्थ यो भिक्खु अज्जापदेसज्ज अधिमानज्ज वज्जेत्वा हृदये असन्तं ज्ञानादिभेदं धम्मं मनुस्सजातिकस्स सत्तस्स वदेय्य, तस्मिं खणे जाते सो ततो सासना पाराजिको एव होतीति

अत्थो ।

ज्ञानादिभेदन्ति “ज्ञानं विमोक्खो समाधि समापत्ति जाणदस्सनं मग्गभावना फलसच्छिकिरिया किलेसप्पहानं विनीवरणता चित्तस्स सुञ्जागारे अभिरती”ति (पारा० १९८) एवं वुत्तं ज्ञानादिभेदं उत्तरिमनुस्सधम्मं । **हृदयेति** चित्ते । **असन्तन्ति** असंविज्जमानं । **अञ्जापदेसन्ति** “यो ते विहारे वसि, सो भिक्खु पठमस्स ज्ञानस्स लाभो”ति आदिना नयेन अञ्जापदेसं वज्जेत्वाति अत्थो । **विनाति** वज्जनत्थे निपातो, तस्स वज्जेत्वाति अत्थो । **अधिमानन्ति** “अधिगता मया”ति एवं उप्पन्नं मानन्ति अत्थो । अधिगतो मानोति विग्गहो, तं अधिमानं वज्जेत्वाति अत्थो । **मनुस्सजातिस्साति** मनुस्सजातिकस्स, न देवब्रह्मादीसु अज्जतरस्साति अत्थो । **वदेय्याति** आरोचेय्य । **जातक्खणेति** जाते खणेति छेदो, तस्मिं तेनारोचितक्खणे मनुस्सजातिकेन जातेति अत्थो । **तेनाति** निस्सक्के करणवचनं, ततो सासनतो पाराजिकोति अत्थो । चतुत्थपाराजिकं ।

पाराजिकनिद्देसवण्णना निड्ढिता ।

२. गरुकापत्तिनिद्देसवण्णना

१०. इदानीं सङ्गादिसेसं पकासेतुं “**मोचेतुकामचित्तेना**”ति आदिमारब्धं । तत्थ मोचेतुं कामेतीति मोचेतुकामं, मोचेतुकामञ्च तं चित्तञ्चाति **मोचेतुकामचित्तं**, तेन, मोचनस्सादचित्तेनाति अत्थो । एकादसन्नञ्हि रागानं एकेन मोचनस्सादेन आपत्ति होतीति वुत्तं होति ।

तत्रिमे एकादस अस्सादा मोचनस्सादो मुच्चनस्सादो मुत्तस्सादो मेथुनस्सादो फस्सस्सादो कण्डूवनस्सादो दस्सनस्सादो निसज्जस्सादो वाचस्सादो गेहसितपेमं वनभङ्गियन्ति । तत्थ **मोचनस्साद**चेतनाय चेतन्तो चेव अस्सादेन्तो च उपक्कमति, मुच्चति, सङ्गादिसेसो, न मुच्चति चे, थुल्लच्चयं । सचे पन सयनकाले रागपरियुट्ठितो हुत्वा ऊरुना वा मुट्ठिना वा अङ्गजातं गाळ्हं पीळेत्वा मोचनत्थाय सउस्साहो सुपति, सुपन्तस्स चस्स असुचि मुच्चति, सङ्गादिसेसो । **मुच्चनस्सादे** अत्तनो धम्मताय मुच्चमानं अस्सादेति, न उपक्कमति, मुच्चति, अनापत्ति । **मुत्तस्सादे** अत्तनो धम्मताय मुत्ते ठाना चुते असुचिम्हि पच्छा अस्सादेन्तस्स विना उपक्कमेन मुच्चति, अनापत्ति । **मेथुनस्सादे** मेथुनरागेन मातुगामं गण्हाति, तेन असुचि मुच्चति, अनापत्ति, दुक्कटं पन आपज्जति । **फस्सस्सादो** दुविधो अज्झत्तिको बाहिरो चाति । तत्थ अत्तनो निमित्तं “थद्धं, मुदुक्कन्ति जानिस्सामी”ति वा लोलभावेन वा कीळापयतो असुचि मुच्चति, अनापत्ति । बाहिरफस्सस्सादे पन कायसंसग्गरागेन इत्थिं फुसतो, आलिङ्गतो च असुचि मुच्चति, अनापत्ति, कायसंसग्गसङ्गादिसेसं पन आपज्जति ।

कण्डूवनस्सादे दहुक्कच्छुपिळकपाणकादीनं अज्जतरेन खज्जमानं निमित्तं कण्डूवनस्सादेन कण्डूवतो असुचि मुच्चति, अनापत्ति । **दस्सनस्सादे** इत्थिया अनोकासं उपनिज्झायतो असुचि मुच्चति, अनापत्ति, दुक्कटं पन होति । **निसज्जस्सादे** मातुगामेन सद्धिं रहो निसिन्नस्स मुत्तेपि अनापत्ति, रहोनिसज्जापत्ति पन होति । **वाचस्सादे** मातुगामं मेथुनप्पटिसंयुत्ताहि वाचाहि ओभासन्तस्स मुत्तेपि अनापत्ति, दुट्ठुल्लवाचासङ्गादिसेसं पन आपज्जति । **गेहसितपेमे** मातादीनं मातादिपेमेन आलिङ्गनादिं करोन्तस्स मुत्तेपि अनापत्ति । **वनभङ्गं** सन्थवकरणत्थाय इत्थिया पेसितपुष्पादिवनभङ्गसज्जितं पण्णाकारं “इत्थन्नामाय इमं पेसितं”न्ति अस्सादेन आमसन्तस्स मुत्तेपि अनापत्तीति । एवमेतेसु मोचनस्सादेन आपत्ति होतीति दस्सेतुं “मोचेतु...पे०... ना”ति वुत्तं । अथ वा मोचेतुकामं चित्तं यस्स सोयं **मोचेतुकामचित्तो**, तेन, इत्थम्भूते करणवचनं, मोचेतुकामचित्तो हुत्वाति अत्थो ।

उपक्कम्माति हत्थादीसु येन केनचि निमित्ते उपक्कमित्वाति अत्थो । विमोचयन्ति यं अन्तमसो एका खुद्दकमक्खिका पिवेय्य, तत्तकम्पि विमोचेन्तोति अत्थो । सुक्कन्ति नीलपीतलोहितोदाततक्कतेलदकखीरदधिसप्पिवण्णसङ्घातेसु दसविधेसु सुक्केसु यं किञ्चि सुक्कं । अज्जत्र सुपिनाति या सुपिनन्ते सुक्कविस्सट्ठि होति, तं ठपेत्वाति अत्थो । समणोति यो कोचि उपसम्पन्नो । गरुक्कन्ति सङ्घादिसेसं । फुसेति आपज्जेय्याति अत्थो । चेतना उपक्कमो मुच्चनन्ति इमानेत्य तीणि अङ्गानीति । सुक्कविस्सट्ठिसिक्खापदं ।

११. इदानीं कायसंसर्गं दस्सेतुं “कायसंसर्गरागेना”ति आदिमारब्धं । भिक्खु मनुस्सित्थिया मनुस्सित्थिसज्जी हुत्वा कायसंसर्गरागेन उपक्कमित्वा मनुस्सित्थिं परामसन्तो सङ्घादिसेसं आपज्जेय्याति योजना । तत्थ कायसंसर्गरागेनाति हत्थग्गहाणिकायसम्पस्सेन रागेन कायमिस्सरगेन । मनुस्सित्थिन्ति तदहुजातम्पि जीवमानकमनुस्सित्थिं । परामसन्ति परामसन्तो, इत्थीति सज्जा इत्थिसज्जा, सा अस्स अत्थीति इत्थिसज्जी, इत्थिसज्जी हुत्वाति अत्थो । मनुस्सित्थी, इत्थिसज्जिता, कायसंसर्गरागो, तेन रागेन वायामो, हत्थग्गाहादिसमापज्जनन्ति इमानेत्य पञ्च अङ्गानि । कायसंसर्गसिक्खापदं ।

१२. इदानीं दुट्ठुल्लं दस्सेतुं “दुट्ठुल्लवाचस्सादेना”ति आदि आरब्धं । तत्थ दुट्ठुल्लवाचस्सादेनाति वच्चमग्गपस्सावमग्गमेथुनधम्मप्पटिसंयुतवाचस्सादरागेन । मग्गं वारब्भ मेथुनन्ति वच्चमग्गपस्सावमग्गानं अज्जतरं मग्गं वा मेथुनं वा आरब्भाति अत्थो । ओभासन्तोति अवभासन्तो । मनुस्सित्थिन्ति विज्जुं पटिबलं सुभासितदुब्भासितं दुट्ठुल्लादुट्ठुल्लं सल्लक्खणसमत्थं मनुस्सित्थिं । सुणमानन्ति सुणन्ति । इमिना पटिबलायपि इत्थिया अविज्जत्तिपथे ठिताय दूतेन वा पण्णेन वा आरोचेन्तस्स दुट्ठुल्लवाचापत्ति न होतीति दीपितं होति । मनुस्सित्थी, इत्थिसज्जिता, दुट्ठुल्लवाचस्सादरागो, तेन रागेन ओभासनं, तङ्खणविजाननन्ति इमानेत्य पञ्च अङ्गानि । दुट्ठुल्लवाचस्सादिसिक्खापदं ।

१३. इदानीं अत्तकामपारिचरियं दस्सेतुं “वण्ण”न्त्यादि वुत्तं । तत्थ यो भिक्खु अत्तनो कामपारिचरियाय वण्णं वत्त्वा मेथुनरागेन इत्थिं मेथुनं याचमानो गरुं फुसेति सम्बन्धो । वण्णं वत्त्वाति गुणं आनिसंसं पकासेत्वा । अत्तनोकामपारिचरियायाति मेथुनधम्मसङ्घातेन कामेन पारिचरिया कामपारिचरिया, अत्तनो अत्थाय कामपारिचरिया अत्तनोकामपारिचरिया, अलुत्तसमासोयं । अथ वा अत्तनोति कत्वत्थे सामिवचनं, अत्तनो कामिता इच्छिताति अत्तनोकामा, सयं मेथुनरागवसेन पत्थिताति अत्थो, अत्तनोकामा च सा पारिचरिया चाति अत्तनोकामपारिचरिया, ताय अत्तनोकामपारिचरियाय, “एतदग्गं, भगिनि, पारिचरियानं, या मादिसं सीलवन्तं कल्याणधम्मं ब्रह्मचारिं एतेन धम्मेन परिचरेय्या”ति एवं वण्णं वत्त्वाति अत्थो । याचधातुनो द्विकम्मिकत्ता “इत्थिं मेथुनं याचमानो”ति वुत्तं । तत्थ इत्थिन्ति दुट्ठुल्लोभासने वुत्तप्पकारं इत्थिं । मनुस्सित्थी, इत्थिसज्जिता, अत्तकामपारिचरियाय रागो, तेन रागेन वण्णभणनं, तङ्खणविजाननन्ति इमानेत्य पञ्च अङ्गानि । अत्तकामपारिचरियसिक्खापदं ।

१४. इदानीं सज्जरित्तं दस्सेतुं “सन्देस”न्त्यादिमारब्धं । तत्थ भिक्खु पुरिसस्स वा सन्देसं, इत्थिया वा सन्देसं पटिग्गहेत्वा वीमंसित्वा पच्चाहरन्तो गरुं फुसेति सम्बन्धो । तत्थ सन्देसन्ति “गच्छ, भन्ते, इत्थन्नामं मातुरक्खितं ब्रूहि ‘होहि किर इत्थन्नामस्स भरिया धनक्कीता’”ति (पारा० ३०५) एवं वुत्तं पुरिसस्स सासनं, “गच्छ, भन्ते, इत्थन्नामं पुरिसं ब्रूहि ‘अहं तस्स भरिया भविस्सामी’”ति (पारा० ३२६-३२७ थोकं विसदिसं) एवं वुत्तं इत्थिया सासनं । पटिग्गण्हित्वाति “साधु उपासका”ति वा “होतू”ति वा “आरोचेस्सामी”ति वा येन केनचि आकारेन वचीभेदं कत्वा वा सीसकम्पनादीहि वा पटिग्गण्हित्वा सम्पटिच्छित्वाति अत्थो । वीमंसित्वाति वुत्तप्पकारेण सासनं गहेत्वा पुरिसस्स वा इत्थिया वा तेसं

अवस्सारोचनकानं मातापिताभाताभगिनिआदीनं वा आरोचेत्वाति अत्थो । **हरंपच्चाति** एत्थ “पच्चाहर”न्ति वत्तब्बे छन्दहानिभया हर-सदं पुब्बनिपातं कत्वा वुत्तन्ति दट्ठब्बं । यत्थ पहितेन तत्थ गन्त्वा तेन आरोचिता सा इत्थी “साधू”ति सम्पटिच्छतु वा पटिक्खपतु वा लज्जाय वा तुण्ही होतु, पुन आगन्त्वा तस्स पुरिसस्स हरन्तो एत्तावता इमाय पटिग्गहणारोचनप्पच्चाहरणसङ्घाताय तिवङ्गसम्पत्तिया सो भिक्खु सङ्घादिसेसं आपज्जेय्याति अत्थो । तेसं मनुस्सजातिकता, अलंवचनीयता, पटिग्गणहनवीमंसनप्पच्चाहरणानीति इमानेत्य पञ्च अङ्गानि । सञ्चरित्तिसिक्खापदं ।

१५. इदानि अमूलकं पकासेतुं “**चावेतुकामो**”ति आदिमारब्धं । चावेतुकामो भिक्खु अमूलन्तिमवत्थुना अञ्जं सुणमानं भिक्खुं चोदेन्तो वा चोदापेन्तो वा गरुं फुसेति सम्बन्धो । तत्थ **चावेतुकामो**ति ब्रह्मचरिया चावेतुकामो । **चोदेन्तो**ति “त्वं पाराजिकं धम्मं आपन्नोसि, अस्समणोसि, असक्यपुत्तियोसी”ति आदीहि वचनेहि सयं चोदेन्तोति अत्थो । एवं चोदेन्तस्स वाचाय वाचाय सङ्घादिसेसो । **अमूलन्तिमवत्थुना**ति यं चोदकेन चुदितकम्हि पुग्गले अदिट्ठं असुतं अपरिसङ्कितं, इदं एतेसं दस्सनसवनपरिसङ्कितसङ्घातानं मूलानं अभावतो नास्स मूलन्ति अमूलं, अन्तिमं वत्थु यस्स पाराजिकस्स तदिदं अन्तिमवत्थु, अमूलञ्च तं अन्तिमवत्थु चेति अमूलन्तिमवत्थु, तेन अमूलन्तिमवत्थुना, भिक्खुनो अनुरूपेसु एकूनवीसतिया पाराजिकेसु अञ्जतरेनाति अत्थो । **चोदापयन्ति** चोदापयन्तो, तस्स समीपे ठत्वा अञ्जं भिक्खुं आणापेत्वा चोदापेन्तो तस्स आणत्तस्स वाचाय वाचाय गरुं फुसेति अत्थो । **सुणमानन्ति** इमिना परम्मुखा दूतेन वा पण्णेन वा चोदेन्तस्स न रुहतीति दीपितं होति । परम्मुखा पन सत्तहि आपत्तिक्खन्धेहि वदन्तस्स दुक्कटं । यं चोदेति, तस्स उपसम्पन्तोति सङ्ख्यूपगमनं, तस्मिं सुद्धसज्जिता, येन पाराजिकेन चोदेति, तस्स दिट्ठादिवसेन अमूलकता, चावनाधिप्पायेन सम्मुखा चोदना, तस्स तद्ध्वणविजाननन्ति इमानेत्य पञ्च अङ्गानि । अमूलकसिक्खापदं ।

१६. इदानि अञ्जभागियं दस्सेतुं “**लेसमत्त**”न्ति आदिमाह । तत्थ **लेसमत्तमुपादायाति** जातिनामगोत्तलिङ्गापत्तिपत्तचीवररूपज्झायाचरियसेनासनलेससङ्घातेसु दससु लेसेसु यो तस्मिं पुग्गले दिस्सति, तं लेसमत्तं उपादाय निस्साय भिक्खुं ब्रह्मचरिया चावेतुकामो अमूलन्तिमवत्थुना सुणमानं भिक्खुं चोदेन्तो गरुं फुसेति अत्थो । कथं? अञ्जो खत्तियजातिको इमिना चोदकेन पाराजिकं धम्मं अज्झापज्जन्तो दिट्ठो होति, सो अञ्जं अत्तनो वेरिं खत्तियजातिकं भिक्खुं पस्सित्वा तं खत्तियजातिलेसं गहेत्वा एवं “खत्तियो मया दिट्ठो पाराजिकं धम्मं अज्झापज्जन्तो, त्वं खत्तियो पाराजिकं धम्मं आपन्नोसी”ति वा “त्वं सो खत्तियो, नाञ्जो, पाराजिकं धम्मं अज्झापन्नोसी”ति वा चोदेति, एवं नामलेसादयोपि वेदितब्बा । अङ्गानि पनेत्थ अनन्तरसदिसानि । अञ्जभागियसिक्खापदं ।

गरुकापत्तिनिद्देसवण्णना निट्ठिता ।

३. निस्सगियनिद्देसवण्णना

१७. इदानि चीवरविधिं दस्सेतुं “**विकप्पन**”न्त्यादिमुद्धटं । यो भिक्खु अकालचीवरं विकप्पनञ्च अधिट्ठानञ्च अकत्वा दसाहं अतिक्कामेति, तस्स भिक्खुनो निस्सगियं सियाति पिण्डत्थो । तत्थ **अकालचीवरन्ति** अकाले चीवरं, खोमं कप्पासिकं कोसेय्यं कम्बलं साणं भङ्गन्ति जातितो छ चीवरानि, दुकूलं पट्टुणं सोमारपट्टं चीनपट्टं इद्धिजं देवदिन्नन्ति इमानि पन छ अनुलोमचीवरानि । तेसु दुकूलं साणस्स अनुलोमं वाकमयत्ता । पट्टुणादीनि तीणि कोसेय्यस्स अनुलोमानि पाणकेहि कतसुत्तमयत्ता । इद्धिजादीनि द्वयानि खोमादीनं अनुलोमानि तेसमञ्जतरभावतो । इमेसं छन्नं चीवरानं अञ्जतरं अकालचीवरं ।

विकप्पनमधिद्वानन्ति एत्थ पन विकप्पनूपगं अधिद्वानूपगञ्च एवं वेदितब्बं । तत्रायं पाळि — “अनुजानामि, भिक्खवे, आयामेन अट्ठङ्गलं सुगतङ्गुलेन चतुरङ्गुलवित्थतं पच्छिमचीवरं विकप्पेतु”न्ति (महाव० ३५८) । मज्झिमस्स पुरिसस्स दीघसो द्वे विदत्थियो, तिरियं विदत्थि । द्वे विकप्पना सम्मुखाविकप्पना च परम्मुखाविकप्पना च । कथं? “इमं चीवरं तुहं विकप्पेमी”ति वत्तब्बं, अयं **सम्मुखाविकप्पना** । “मय्हं सन्तकं परिभुज्ज वा विस्सज्जेहि वा यथापच्चयं वा करोही”ति, एकस्स सन्तिके “इमं चीवरं तिस्सस्स भिक्खुनो विकप्पेमी”ति वत्तब्बं, अयं अपरापि **सम्मुखाविकप्पना** । तेन भिक्खुना “तिस्सस्स भिक्खुनो सन्तकं परिभुज्ज वा विस्सज्जेहि वा यथापच्चयं वा करोही”ति, “इमं चीवरं तुहं विकप्पनत्थाय दम्मी”ति वत्तब्बं, तेन वत्तब्बो “को ते मित्तो वा सन्दिट्ठो वा सम्भत्तो वा”ति, ततो इतरेण “तिस्सो भिक्खू”ति वत्तब्बं, पुन तेन “अहं तिस्सस्स भिक्खुनो दम्मी”ति वत्तब्बं, अयं **परम्मुखाविकप्पना** । “तिस्सस्स भिक्खुनो सन्तकं परिभुज्ज वा विस्सज्जेहि वा यथापच्चयं वा करोही”ति वुत्ते पच्चुद्धारो नाम होति । बहुके “इमानी”ति, अहत्यपासे “एतं, एतानी”ति वा । एवं विकप्पनञ्च अकत्वाति अत्थो ।

तिचीवरस्स पन पमाणं उक्कट्टपरिच्छेदेन सुगतचीवरतो ऊनकं वट्ठति, लामकपरिच्छेदेन सङ्घाटिया, उत्तरासङ्गस्स च दीघतो मुट्ठिपञ्चकं, तिरियं मुट्ठित्तिकं, अन्तरवासको दीघतो मुट्ठिपञ्चको, तिरियं द्विहत्योपि अट्ठेत्य्यो वा वट्ठति । वुत्तप्पमाणतो अधिकञ्च ऊनकञ्च “परिक्खारचोळ”न्ति अधिद्वानात्तब्बं । द्वे चीवरस्स अधिद्वाना कायेन वा अधिद्वेति, वाचाय वा अधिद्वेति । तिचीवरं अधिद्वहन्तेन रजित्वा कप्पबिन्दुं दत्वा पुराणसङ्घाटिं “इमं सङ्घाटिं पच्चुद्धरामी”ति पच्चुद्धरित्वा नवं सङ्घाटिं हत्थेन गहेत्वा “इमं सङ्घाटिं अधिद्वामी”ति चित्तेन आभोगं कत्वा कायविकारं करोन्तेन कायेन अधिद्वानात्तब्बा, इदं कायेन अधिद्वानं । तं येन केनचि सरीरावयवेन अफुसन्तस्स न वट्ठति । वाचाय अधिद्वानं पन वचीभेदं कत्वा वाचाय अधिद्वानात्तब्बं, सचे हत्थपासे “इमं सङ्घाटिं अधिद्वामी”ति, सचे अहत्यपासे ठपितद्वानं सल्लक्खेत्वा “एतं सङ्घाटिं अधिद्वामी”ति वाचा भिन्दितब्बा । एस नयो उत्तरासङ्गे, अन्तरवासके च । तिचीवरादीनि सब्बानि एकतो कत्वा “इमानि चीवरानि परिक्खारचोळानि अधिद्वामी”ति अधिद्वानुम्पि वट्ठतीति । एवं अधिद्वानञ्च अकत्वाति अत्थो ।

दस अहानि **दसाहं** । **अतिमापेतीति** अतिक्कामेति । **तस्साति** तस्स भिक्खुनो । **निस्सगियन्ति** निस्सज्जनं निस्सगियं, पुब्बभागे कत्तब्बस्स विनयकम्मस्सेतं नामं, निस्सगियमस्स अत्थीति निस्सगियं, किं तं? पाचित्तियं, तं अतिक्कामयतो सहनिस्सगियविनयकम्मं पाचित्तियं सिया, अयमेत्थ अत्थो । तं पनेतं चीवरं यं दिवसं उप्पन्नं, तस्स यो अरुणो, सो उप्पन्नदिवसनिस्सितो, तस्मा चीवरुप्पादिवसेन सद्धिं एकादसे अरुणुग्गमने दसाहातिक्कमितं होतीति । चीवरस्स अत्तनो सन्तकता, जातिप्पमाणयुत्तता, छिन्नपलिबोधभावो, अतिरेकचीवरता, दसाहातिक्कमोति इमानेत्थ पञ्च अङ्गानि । पठमकथिनसिक्खापदं ।

१८. इदानी दुतियं दस्सेतुं “**भिक्खुसम्मुतिया**”त्यादिमारब्धं । यो भिक्खुसम्मुतिं वज्जेत्वा कालञ्च विना अधिद्वितं तिचीवरं एकाहं अतिक्कमापेति, तस्स निस्सगियं सियाति सम्बन्धो । तत्थ **भिक्खुसम्मुतियाञ्जत्राति** यं सङ्घो गिलानस्स भिक्खुनो तिचीवरेण विप्पवाससम्मुतिं देति, तं ठपेत्वा । **तिचीवरमधिद्वितन्ति** करणत्थे उपयोगवचनं, तेन तिचीवराधिद्वाननयेन अधिद्वितेसु सङ्घाटिआदीसु येन केनचि चीवरेण । **एकाहन्ति** एकरत्तं । **अतिमापेतीति** विप्पवसति, वियुत्तो वसतीति अत्थो । तस्स अलद्धसम्मुतिकस्स भिक्खुनो एकरत्तम्पि चीवरेण विप्पवासतो निस्सगियं पाचित्तियं सियाति अत्थो । **समयं विनाति** चीवरकालं वज्जेत्वा । अधिद्वितचीवरता, अनत्थतकथिनता, अलद्धसम्मुतिता, रत्तिविप्पवासोति इमानेत्थ चत्तारि अङ्गानि । दुतियकथिनसिक्खापदं ।

१९. इदानीं पुराणचीवरं दस्सेतुं “अज्जातिका” त्यादि आरब्धं । तत्थ अज्जातिकाति अज्जातिकाय “पटिसङ्घा योनिस्सो” तिआदीसु विय, अज्जातिकाय नेव मातुसम्बन्धेन न पितुसम्बन्धेन सम्बद्धायाति वुत्तं होति । भिक्खुनियाति अट्टवाचिककम्मेन उपसम्पन्नाय । आकोटापेतीति पहरापेति । तन्ति निस्सग्गियं पाचित्तियं भवेय्याति अत्थो । पुराणचीवरता, उपचारे ठत्वा अज्जातिकाय भिक्खुनिया आणापनं, तस्सा धोवनादीनि चाति इमानेत्य तीणि अङ्गानि । पुराणचीवरसिक्खापदं ।

२०. किञ्चि मूलकन्ति किञ्चि पाभतं । चीवरादानेति चीवरस्स आदाने चीवरप्पटिग्गहणे । विकप्पनूपगचीवरता, पारिवत्तकाभावो, अज्जातिकाय हत्थतो गहणन्ति इमानेत्य तीणि अङ्गानि । चीवरप्पटिग्गहणसिक्खापदं ।

२१. अप्पवारितन्ति “वदेय्याथ, भन्ते, येन अत्थो” ति इच्छापितं इच्छं रुचिं उप्पादितं, न पवारितन्ति अप्पवारितं । विज्जापेन्तस्साति याचन्तस्स । अज्जत्र समयाति नट्टचीवरकालं ठपेत्वा । विकप्पनूपगचीवरता, समयाभावो, अज्जातकविज्जत्ति, तां च पटिलाभोति इमानेत्य चत्तारि अङ्गानि । अज्जातकविज्जत्तिसिक्खापदं ।

२२. रजतन्ति रूपियं । जातरूपन्ति सुवण्णं । मासकन्ति तयो मासका लोहमासको दारुमासको जतुमासकोति । तत्थ लोहमासकोति तम्बलोहादीहि कतमासको । दारुमासकोति सारदारुना वा वेळुपेसिकाय वा अन्तमसो तालपण्णेनपि रूपं छिन्दित्वा कतमासको । जतुमासकोति लाखाय वा निय्यासेन वा रूपं समुट्ठापेत्वा कतमासको । कहापणन्ति सुवण्णमयं वा रूपियमयं वा पाकतिकं वा । गणहेय्याति अत्तनो अत्थाय दीयमानं वा कत्थचि ठितं वा निप्परिग्गहं दिस्वा सयं गणहेय्य । गणहापेय्याति तदेव अज्जेन गाहापेय्य । निस्सग्गीति गहणादीसु यं किञ्चि करोन्तस्स अघनबद्धेसु वत्थुगणनाय निस्सग्गि सियाति अत्थो । सादियेय्य वाति कायवाचाहि अप्पटिक्खिपित्वा चित्तेन अधिवासेय्य । जातरूपरजतभावो, अत्तुद्देसिकता, गहणादीसु अज्जतरभावोति इमानेत्य तीणि अङ्गानि । रूपियप्पटिग्गहणसिक्खापदं ।

२३. रजतादिचतुब्बिधं अकप्पियं कप्पियेनापि परिवत्तेय्य सहधम्मिके ठपेत्वा, निस्सग्गियं सियाति सम्बन्धो । तत्थ अकप्पियन्ति अकप्पियवत्थुं । कप्पियेनाति कप्पियवत्थुना । सहधम्मिकेति भिक्खुभिक्खुनिसामणेरिसामणेरिसिक्खमानसङ्घाते पच्च सहधम्मिके । रूपियभावो, परिवत्तनज्जाति इमानेत्य द्वे अङ्गानि । रूपियपरिवत्तनसिक्खापदं ।

२४. “इमं पत्तं तुय्हं विकप्पेमी” तिआदिना विकप्पनज्ज “इमं पत्तं अधिद्वामी” तिआदिना अधिद्वानज्ज अकत्वाति अत्थो । पमाणिकन्ति एत्थायं विनिच्छयो — अनुपहतपुराणसालितण्डुलानं सुकोट्टितपरिसुद्धानं द्वे मगधनाळियो गहेत्वा तेहि तण्डुलेहि अनुत्तण्डुलमकिलिन्नमपिण्डितं सुविसदं कुन्दमकुळरासिसदिसं अवस्सावितोदनं पचित्वा निरवसेसं पत्ते पक्खिपित्वा तस्स ओदनस्स चतुत्थभागप्पमाणो नातिघनो नातितनुको हत्थहारियो सब्बसम्भारसङ्घतो मुग्गसूपो पक्खिपितब्बो, ततो आलोपस्स अनुरूपं यावचरिमालोपप्पहोतकं मच्छमंसादिव्यज्जनं पक्खिपितब्बं । सप्पितेलतक्करसकज्जिकादीनि पन अगणनूपगानि होन्ति । तानि हि ओदनगतिकानि नेव हापेतुं, न वट्ठेतुं सक्कोन्ति । एवमेतं सब्बम्पि पक्खित्तं सचे पन पत्तस्स मुखवट्टिया हेट्ठिमराजिसमं तिट्ठति, सुत्तेन वा हीरेन वा छिन्दन्तस्स सुत्तस्स वा हीरस्स वा हेट्ठिमन्तं फुसति, अयं उक्कट्ठो नाम पत्तो । सचे तं राजिं अतिक्कम्म थूपीकतं तिट्ठति, अयं उक्कट्ठोमको नाम पत्तो । सचे तं राजिं न सम्पापुणाति, अन्तोगतमेव होति, अयं उक्कट्ठुक्कट्ठो नाम । उक्कट्ठतो उपट्ठप्पमाणो मज्झिमो । मज्झिमतो उपट्ठप्पमाणो ओमको । तेसम्पि वुत्तनयेनेव पभेदो वेदितब्बो । इच्चेतेसु उक्कट्ठुक्कट्ठो च ओमकोमको चाति द्वे अपत्ता, सेसा सत्त पत्ता पमाणयुत्ता नामाति एवं पमाणेन युत्तो पमाणिको, तं पमाणिकं । पत्तन्ति सत्तसु पत्तेसु अज्जतरं पत्तं ।

पत्तस्स अत्तनो सन्तकता, पमाणयुत्तता, अधिद्वानूपगता, अतिरेकपत्तता, दसाहातिक्कमोति इमानेत्थ पञ्च अङ्गानि । पठमपत्तसिक्खापदं ।

२५. यो भिक्खु पञ्चबन्धनतो ऊनपत्ते सति परं पन नवं पत्तं विज्जापेति, तस्सपि भिक्खुनो निस्सगियं सियाति सम्बन्धो । तत्थ परन्ति अज्जं, “नवं पत्तं”न्तिमिना तुल्याधिकरणं । अधिद्वानूपगपत्तस्स ऊनपञ्चबन्धनता, अत्तुद्देसिकता, कतविज्जत्ति, ताय च पटिलाभोति इमानेत्थ चत्तारि अङ्गानि । ऊनपञ्चबन्धनसिक्खापदं ।

२६. यो सप्पितेलादिकं पन भेसज्जं पटिग्गहेत्वा सत्ताहपरमं सन्निधिकारकं भुज्जन्तो सत्ताहं अतिक्कामेति, तस्स निस्सगियं सियाति अत्थो । तत्थ सप्पितेलादिकन्ति एत्थ आदि-सद्धो नवनीतमधुफाणितं सङ्गण्हाति । तत्थ सप्पि नाम गवादीनं सप्पि, येसं मंसं कप्पति, तेसं सप्पि, तथा नवनीतं । तेलं नाम तिलसासपमधुकएरण्डवसादीहि निब्बत्तं । मधु नाम मक्खिकामधुमेव । उच्छुरसं उपादाय पन अपक्का वा अवत्थुकपक्का वा सब्बापि उच्छुविकति फाणितन्ति वेदितब्बं । भेसज्जविधानसिक्खापदं ।

२७. भिक्खुस्स चीवरं दत्त्वा पुन तं चीवरं सकसज्जाय अच्छिन्दन्तस्स वा अच्छिन्दापयतोपि वा निस्सगियं सियाति योजना । तत्थ दत्त्वाति वेय्यावच्चादीनि पच्चासीसमानो दत्त्वा । अच्छिन्दन्तस्साति वेय्यावच्चादीनि अकरोन्तं दिस्वा बलक्कारेण गणहन्तस्स, तथा अच्छिन्दापयतोति । विकप्पनूपगचीवरता, सामंदिन्ता, सकसज्जिता, उपसम्पन्ता, कोधवसेन अच्छिन्दनं वा अच्छिन्दापनं वाति इमानेत्थ पञ्च अङ्गानि । अच्छिन्दनसिक्खापदं ।

२८. अप्पवारितं अज्जातिं गहपतिं सुत्तं याचित्वा जातिप्पवारिते वज्जेत्वा तन्तवायेहि चीवरं वायापेन्तस्स निस्सगियं सियाति पिण्डत्थो । तत्थ सुत्तन्ति छब्बिधं खोमसुत्तादिकं वा तेसं अनुलोमं वा । याचियाति चीवरत्थाय याचित्वा । चीवरत्थाय विज्जापितसुत्तं, अत्तुद्देसिकता, अकप्पियतन्तवायेन अकप्पियविज्जत्तिया वायापनन्ति इमानेत्थ तीणि अङ्गानि । सुत्तविज्जत्तिसिक्खापदं ।

२९. यो भिक्खु सङ्घस्स परिणतं लाभं जानन्तो अत्तनो परिणामेति, तस्स निस्सगियं सियाति अत्थो । तत्थ जानन्ति जानन्तो । लाभन्ति लभितब्बं चीवरादिवत्थुं । परिणतन्ति सङ्घस्स निन्नं सङ्घस्स पोणं सङ्घस्स पब्भारं हुत्वा ठितं । अत्तनो परिणामेतीति “मद्दं देथा”तिआदीनि वदन्तो अत्तनि निन्नं करोति । सङ्घे परिणतभावो, तं जत्वा अत्तनो परिणामनं, पटिलाभोति इमानेत्थ तीणि अङ्गानि । परिणामनसिक्खापदं ।

निस्सगियनिद्देसवण्णना निट्ठिता ।

४. पाचित्तियनिद्देसवण्णना

३०. इदानी पाचित्तियं दस्सेतुं “सम्पजानमुसावादे”त्यादि आरब्धं । तत्थ सम्पजानमुसावादेति निमित्तत्थे भुम्मवचनं, तस्मा यो भिक्खु सम्पजानन्तो मुसा वदति, तस्स तन्निमित्तं तंहेतु तप्पच्चया पाचित्तियं उदीरितन्ति अत्थो । भिक्खुञ्च ओमसन्तस्साति जातिनामगोत्तकम्मसिप्पवयआबाधलिङ्गकिलेसापत्तिअक्कोसेसु भूतेन वा अभूतेन वा येन केनचि मुखसत्तिना भिक्खुं ओविज्जन्तस्स भिक्खुनो पाचित्तियं उदीरितन्ति अत्थो । पेसुज्जहरणेपि चाति भिक्खुस्स पेसुज्जहरणे, जातिआदीहि अक्कोसवत्थूहि भिक्खुं अक्कोसन्तस्स भिक्खुनो सुत्वा भिक्खुनो पियकम्यताय वा भेदाधिप्पायेन वा यो अक्कुद्धो, तस्स भिक्खुस्स कायेन वा वाचाय वा पेसुज्जहरणवचने पाचित्तियं उदीरितन्ति अत्थो ।

३१. सङ्गीतित्तयमारुहं पिटकत्तयं धम्मं भिक्खुञ्च भिक्खुनिञ्च ठपेत्वा अञ्जेन पुग्गलेन सद्धिं एकतो पदं पदं भणन्तस्स भिक्खुनो पदगणनाय पाचित्तियं उदीरितन्ति समुदायत्थो ।

३२. अनुपसम्पन्नेनेवाति भिक्खुं ठपेत्वा अन्तमसो पाराजिकवत्थुभूतेन तिरच्छानगतेनापि सह तिरत्तियं सयित्वा चतुत्थदिवसे अत्थङ्गते सूरिये पुन सहसेय्याय पाचित्तिं सियाति सम्बन्धो । तत्थ सहसेय्यायाति सब्बच्छन्नपरिच्छिन्ने, येभ्य्येनच्छन्नपरिच्छिन्ने वा सेनासने पुब्बापरियेन वा एकक्खणे वा एकतो निसज्जनाय । तत्थ छदनं अनाहच्च दियङ्गहत्थुब्बेधेन पाकारादिना परिच्छिन्नम्पि सब्बपरिच्छिन्नमिच्चेव वेदितब्बं ।

३३. एकरत्तम्पि इत्थिया सद्धिं सेय्यं कप्पयतो तस्स भिक्खुनोपि पाचित्तिं सियाति अत्थो । तत्थ इत्थियाति अन्तमसो तदहुजातायपि मनुस्सित्थिया । देसेन्तस्स विना विज्जुं, धम्मञ्च छप्पदुत्तरिन्ति विज्जुं पुरिसं विना इत्थिया छप्पदतो उत्तरिं धम्मं देसेन्तस्स भिक्खुनो पाचित्तिं सियाति अत्थो । तत्थ “छप्पदुत्तरि”न्ति एत्थ एको गाथापादो एकं पदन्ति एवं सब्बत्थ पदप्पमाणं वेदितब्बं । छ पदानि छप्पदं, छप्पदतो उत्तरिं छप्पदुत्तरिं ।

३४. भिक्खुसम्मुतिं ठपेत्वा भिक्खुनो दुट्ठल्लं वज्जं अभिक्खुनो वदन्तस्स पाचित्तियं उदीरितन्ति अत्थो । तत्थ दुट्ठल्लन्ति इध सङ्घादिसेसं अधिप्पेतं । भिक्खुसम्मुतियाति यं सङ्घो अभिण्हापत्तिकस्स भिक्खुनो आयति संवरत्थाय आपत्तीनञ्च कुलानञ्च परियन्तं कत्वा वा अकत्वा वा तिक्खत्तुं अपलोकेत्वा कतिकं करोति, तं ठपेत्वा । अभिक्खुनोति अनुपसम्पन्नस्स । वदन्तस्साति आरोचेन्तस्स ।

३५. यो अकप्पियं पथविं खणेय्य वा खणापेय्य वा, तस्स पाचित्तियं सिया । तत्थ अकप्पियन्ति उद्धनपचनादिवसेन वा तथा तथा अदङ्गा वा जातपथवी वुच्चति । सा तिविधा सुद्धमिस्सपुज्जवसेन । तत्थ सुद्धपथवी नाम पकतिया सुद्धपंसु वा सुद्धमत्तिका वा । मिस्सपथवी नाम यत्थ पंसुतो वा मत्तिकतो वा पासाणसक्खरकथलमरुम्बवालुकासु अज्जतरस्स ततियभागो होति । पुज्जपथवी नाम अतिरेकचातुमासं ओवट्ठो पंसुपुज्जो वा मत्तिकापुज्जो वा होति । वुत्तलक्खणेन पन मिस्सकपुज्जोपि पिट्ठिपासाणे ठितसुखुमरजम्पि च देवे फुसयन्ते सकिं चे तित्तं, चातुमासच्चयेन तित्तोकासो पुज्जपथवीसङ्घमेव गच्छति । यो भिक्खु भूतगामं विकोपेय्य, तस्स पाचित्तियं सियाति सम्बन्धो । तत्थ भूतगामन्ति भवन्ति, अभवुं चाति भूता, जायन्ति वड्ढन्ति जाता वड्ढिता चाति अत्थो, गामोति रासि, भूतानं गामो, भूता एव वा गामोति भूतगामो, पतिट्ठितहरिततिणरुक्खादीनमेतं अधिवचनं । तं भूतगामं । विकोपेय्याति छेदनभेदनादीनि करेय्य ।

३६. यो भिक्खु सद्धिकं मज्जादिं अज्झोकासे सन्थरणादिकं कत्वा आपुच्छनादिकं अकत्वा याति, तस्स पाचित्तिं सियाति अत्थो । तत्थ सद्धिकन्ति सङ्घस्स सन्तकं । मज्जादिन्ति एत्थ आदि-सद्धेन पीठभिसिकोच्छादिं सङ्गहति । सन्थरणादिकन्ति सन्थरणादिं कत्वा वा कारापेत्वा वा । आपुच्छनादिकन्ति आपुच्छनं वा उद्धरणं वा उद्धरापनं वाति अत्थो । यातीति गच्छति ।

३७. यो भिक्खु सद्धिकावसथे सेय्यं सन्थरणादिकं कत्वा आपुच्छनादिकं अकत्वा याति, तस्स भिक्खुनो पाचित्तिं सियाति अत्थो । तत्थ सद्धिकावसथेति सङ्घस्स सन्तके आवसथे विहारे गम्भे वा अज्जस्मिं वा सब्बपरिच्छिन्ने गुत्तसेनासने । सेय्यन्ति भिसि चिमिलिका पावुरणं उत्तरत्थरणं भूमत्थरणं तट्टिका चम्मक्खण्डं निसीदनं पच्चत्थरणं तिणसन्थारो पण्णसन्थारोति एवमादिकं । सन्थरणादिकन्ति तेसु येन केनचि अत्थरणादिकं कत्वा वा कारापेत्वा वा ।

३८-९. यो पन भिक्खु जानं सप्पाणकं तोयं परिभुज्जये, तस्स भिक्खुनो पाचिन्ति सियाति योजना । तत्थ **जानं सप्पाणकन्ति** “सप्पाणकमिद”न्ति दिस्वा वा सुत्वा वा येन केनचि आकारेन जानन्तो । **तोयन्ति** उदकं । **परिभुज्जयेति** परिभुज्जयेय । यो भिक्खु पारिवत्तकं ठपेत्वा अज्जातिकाय भिक्खुनिया चीवरं देति, तस्स भिक्खुनो पाचिन्ति सिया । चीवरप्पटिग्गहणसिक्खापदे भिक्खु पटिग्गाहको इध भिक्खुनी, अयं विसेसो । अज्जातिकाय भिक्खुनिया चीवरं सिब्बतोपि तस्स भिक्खुनो पाचिन्ति सियाति अत्थो । **चीवरन्ति** निवासनपारुपनूपगं । **सिब्बतोति** सयं सिब्बन्तस्स सूचिं पवेसेत्वा नीहरणे पयोगगणनाय पाचिन्ति । सिब्बापेन्तस्स पन “सिब्बा”ति वुत्तो सचेपि सब्बं सूचिकम्मं निट्ठापेसि, एकमेव पाचिन्ति, आणत्तस्स पयोगगणनाय पाचिन्ति होति । पवारेत्वान अतिरित्तं अकारेत्वा भुज्जतो पाचिन्ति सियाति अत्थो । तत्रायं विनिच्छयो — ओदनो सत्तु कुम्मासो मच्छो मंसन्ति पज्चन्नं भोजनानं अज्जतरं सासपमत्तम्पि अज्झोहरित्वा भोजनं पटिक्खेपं कत्वा अज्जेन इरियापथेन “अलमेतं सब्ब”न्ति अतिरित्तं अकारेत्वा परिभुज्जतो पाचिन्ति होतीति ।

४०. यो भिक्खु आसादनापेक्खो भुत्ताविं पवारितं भिक्खुं “हन्द, भिक्खु, खाद वा भुज्ज वा”ति अनतिरित्तेन पवारेति, भोजने भुत्ते तस्स पाचिन्तियं उदीरितन्ति अत्थो । तत्थ **आसादनापेक्खोति** आसादनं चोदनं मङ्कुकरणभावं अपेक्खमानो ।

४१-२. यो भिक्खु सन्निधिभोजनं भुज्जेय्य, तस्स भिक्खुनो पाचिन्ति सियाति अत्थो । तत्थ **सन्निधिभोजनन्ति** पटिग्गहेत्वा एकरत्तं वीतिनामितभोजनं । विकाले यावकालिकं भुज्जतो वापि पाचिन्ति सियाति योजना । तत्थ **विकालेति** विगतकाले, मज्झन्हिकातिक्कमतो पट्टाय याव अरुणुग्गमनाति अत्थो । **यावकालिकन्ति** वनमूलफलादिकं आमिसभोजनं । अगिलानो भिक्खु पणीतकं सप्पिभत्तादिकम्पि विज्जापेत्वान भुज्जेय्य, तस्स भिक्खुनो पाचिन्ति सियाति योजना । तत्थ **अगिलानोति** कल्लको । **पणीतकन्ति** सप्पितेलमधुफाणितमच्छमंसखीरदधिसङ्घातेहि संसट्ठं सत्तधज्जनिब्बत्तं पणीतभोजनं । यो भिक्खु दन्तकट्ठोदकं वज्जेत्वा अप्पटिग्गहितकं भुज्जेय्य, पाचिन्ति सियाति अत्थो । तत्थ **अप्पटिग्गहितन्ति** कायेन वा कायप्पटिबद्धेन वा गणहन्तस्स हत्थपासे ठत्वा कायकायप्पटिबद्धनिस्सगियानं अज्जतरेन न दिन्नं अप्पटिग्गहितं नाम ।

४३. यो भिक्खु तित्थियस्स सहत्थतो किञ्चि भुज्जितब्बं ददेय्य, तस्स पाचिन्ति सियाति सम्बन्धो । तत्थ **तित्थियस्साति** अज्जतित्थियस्स । **किञ्चि भुज्जितब्बन्ति** यं किञ्चि भोजनीयं । **सहत्थतोति** सहत्था । यो भिक्खु मातुगामेन एकतो रहो निसज्जं कप्पेय्य, तस्स पाचिन्ति सियाति सम्बन्धो । तत्थ **रहोति** पटिच्छन्ने । **कप्पेति** कप्पेय्य । **एकतोति** सद्धि ।

४४. सुरामेरयपानेपीति एत्थ पिट्ठादीहि कतं मज्जं **सुरा** । पुप्फादीहि कतो आसवो **मेरयं** । यो भिक्खु तदुभयम्पि बीजतो पट्टाय कुसग्गेनापि पिवति, तस्स तप्पानपच्चया पाचिन्तियं उदीरितन्ति अत्थो । **अङ्गुलिपतोदके चापीति** अङ्गुलीहि उपकच्छकादीनं घट्टनपच्चया पाचिन्ति सियाति अत्थो । **हसधम्मपि चोदकेति** उपरिगोप्फके उदके हसधम्मपि कीळानिमित्तं तस्स पाचिन्ति सियाति अत्थो ।

४५. अनादरेपि पाचिन्तीति पुग्गलस्स वा धम्मस्स वा अनादरकरणेपि पाचिन्ति सियाति अत्थो । यो भिक्खु उपसम्पन्नेन पज्जत्तेन वुच्चमानो तस्स वा वचनं अकत्तुकामताय, तं वा धम्मं असिक्खितुकामताय अनादरियं करोति, तस्स तस्मिं अनादरिये पाचिन्ति सियाति अत्थो । भयानकं कथं कत्वा वा भयानकं रूपं दस्सेत्वा वा भिक्खुं भीसयतोपि पाचिन्ति सियाति अत्थो ।

४६. यो भिक्खु अगिलानो किञ्चि पच्चयं ठपेत्वा जोतिं जलेय्य वा जलापेय्य वा, तस्स पाचित्तियं सियाति सम्बन्धो । तत्थ किञ्चि पच्चयन्ति पदीपुज्जलनं वा पत्तपचनादीसु जोतिकरणं वाति एवरूपं पच्चयं ठपेत्वा । जोतिन्ति अग्निं ।

४७-८. कप्पबिन्दुं अनादाय नवचीवरभोगिनो नवं चीवरं भुज्जन्तस्स पाचित्ति सियाति अत्थो । कप्पबिन्दुन्ति मोरक्खिमण्डलमङ्गुलपिड्डीनं अज्जतरप्पमाणं कप्पबिन्दुं । अनादायाति अनादियित्वा । भिक्खुनो चीवरादिकं परिक्रारं अपनेत्वा निधेन्तस्स वा निधापेन्तस्स वा हसापेक्खस्स भिक्खुनो पाचित्ति सियाति अत्थो । चीवरादिकन्ति आदि-सद्देन पत्तनिसीदनसूचिघरकायबन्धनादिं सङ्गणहाति । निधेन्तस्साति निदहन्तस्स । हसापेक्खस्साति हसाधिप्पायस्स । जानं पाणं हने भिक्खु, तिरच्छानगतम्पि चाति यो भिक्खु “पाणो”ति जानन्तो तिरच्छानगतं पाणं खुद्दकम्पि महन्तम्पि हनेय्य, तस्स पाचित्तियं सियाति अत्थो ।

४९. छादेतुकामो छादेति, दुडुल्लं भिक्खुनोपि चाति यो भिक्खु भिक्खुनो दुडुल्लसङ्घातं सङ्घादिसेसं छादेतुकामो हुत्वा छादेति, तस्स पाचित्तियं सियाति अत्थो । इत्थिया सह संविधाय गामन्तरगतस्स भिक्खुनो पाचित्तियं सियाति योजना ।

५०. भिक्खुं वा पहरेय्याथाति यो भिक्खु भिक्खुं पहरेय्य, तस्स पाचित्तियं सियाति योजना । तलसत्तिकमुग्गिरेति यो भिक्खु पहरणाकारं दस्सेन्तो कायं वा कायप्पटिबद्धं वा उग्गिरेय्य, तस्स पाचित्तियं सियाति अत्थो । चोदेय्य वा चोदापेय्य, भिक्खुं अमूलकेन चाति यो भिक्खु भिक्खुं अमूलकेन सङ्घादिसेसेन चोदेय्य वा चोदापेय्य वा, तस्स पाचित्तियं सियाति अत्थो । तत्थ अमूलकेनाति दिट्ठादिमूलविरहितेन ।

५१. कुक्कुच्चुप्पादने चापीति “ऊनवीसतिवस्सो त्वं मज्जे”ति आदीनि भणन्तो कुक्कुच्चं उप्पादेय्य, तस्स कुक्कुच्चुप्पादनपच्चया पाचित्तियं होति । यो भिक्खु भण्डनत्थाय भण्डनजातानं वचनं सोतुं उपस्सुतिं याति, तस्स पाचित्तियं सियाति सम्बन्धो । तत्थ भण्डनत्थायाति कलहत्थाय । भण्डनजातानन्ति कलहजातानं । उपस्सुतिन्ति सुतिसमीपं ।

५२. यो भिक्खु सङ्घस्स परिणामितं यं लाभं, तं परपुगलस्स नामेति, तस्स पाचित्तियं सियाति सम्बन्धो । तत्थ नामेतीति परिणामेति । पुच्छं अक्त्वाति “विकाले गामप्पवेसनं आपुच्छामी”ति वा “गामं पविसिस्सामी”ति वा अनापुच्छित्वा । सन्तभिक्खुन्ति अन्तोउपचारसीमाय दस्सनूपचारे भिक्खुं दिस्वा यं सक्का होति पकतिवचनेन आपुच्छितुं, तादिसं विज्जमानं भिक्खुं । गामस्साति गामं, कम्मत्थे सामिवचनं । गतेति सम्पदानत्थे भुम्मवचनं, गतस्साति अत्थो । सन्तं भिक्खुं अनापुच्छित्वा विकाले गामं गतस्स भिक्खुनो पाचित्तियं सियाति अत्थो । सेसं उत्तानमेवाति ।

पाचित्तियनिद्देसवण्णना निड्ढिता ।

५. पकिण्णकनिद्देसवण्णना

५३. इदानि पकिण्णकं दस्सेतुं “सङ्घिक”न्त्यादि आरब्धं । तत्थ यो भिक्खु इस्सरो हुत्वा सङ्घिकं गरुभण्डं अज्जस्स देति, तस्स थुल्लच्चयं सिया । थेय्याय अज्जस्स देति, यथावत्थु पाराजिकादि सिया, दुक्कटवत्थु दुक्कटं, थुल्लच्चयवत्थु थुल्लच्चयं, पाराजिकवत्थु पाराजिकं सियाति वुत्तं होति ।

५४. कुसादिमयचीरानीति एत्थ आदि-सद्दो वाकफलकं सङ्गणहाति, कुसमयचीरं वाकमयचीरं फलकमयचीरन्ति ।

तत्थ कुसे गन्थेत्वा कतचीरं कुसमयचीरं । वाकमयचीरं नाम तापसानं वक्कलं । फलकमयचीरं नाम फलकसण्ठानानि फलकानि सिब्बेत्वा कतचीरं । **कम्बलं केसवालजन्ति** केसजं कम्बलं वालजं कम्बलं, केसकम्बलं वालकम्बलन्ति अत्थो । केसेहि तन्ते वायित्वा कतकम्बलं केसकम्बलं । चमरिवालेहि वायित्वा कतकम्बलं वालकम्बलं । **समयं विनाति** नट्टचीवरकालं ठपेत्वा । **धारयतो** धारयन्तस्स । **लूकपक्खाजिनक्खिपन्ति** उलूकपक्खिअजिनक्खिपं । तत्थ **उलूकपक्खीति** उलूकसकुणपक्खेहि कतनिवासनं । **अजिनक्खिपन्ति** सलोमं सखुरं अजिनमिगचम्मं । नट्टचीवरकालं ठपेत्वा इमेसु सत्तसु वत्थूसु यं किञ्चि धारयतो थुल्लच्चयं सियाति अत्थो ।

५५. सत्थकेन कत्तब्बं कम्मं सत्थकम्मं, तस्मिं **सत्थकम्मे** । वत्थिम्हि कत्तब्बं कम्मं वत्थिकम्मं, तस्मिं **वत्थिकम्मे** । **सं निमित्तन्ति** अत्तनो अङ्गजातं । तं छिन्दतो थुल्लच्चयं सियाति सम्बन्धो । **मंसादिभोजनेति** एत्थ **आदि-**सद्दो अट्टिलोहितचम्मलोमानि सङ्गहाति । तस्मा मनुस्सानं मंसअट्टिलोहितचम्मलोमभोजनपच्चया थुल्लच्चयं सियाति अत्थो ।

५६. **कदलेरकक्कदुस्सानीति** एत्थ कदलिएरकअक्कवाकेहि कतानि वत्थानि धारयन्तस्स दुक्कटं । **पोत्थकन्ति** मकचिवाकेहि कतं पोत्थकदुस्सं । **सब्बपीतादिकन्ति** एत्थ **आदि-**सद्देन सब्बलोहितकसब्बकण्हकसब्बमज्जेट्टिकं सङ्गहाति । तत्थ सब्बमेव नीलकं **सब्बनीलकं** । एवं सेसेसुपि । **नीलं** उम्मारपुप्फवण्णं । **पीतं** कणिकारपुप्फवण्णं । **लोहितं** जयसुमनपुप्फवण्णं । **कण्हकं** अट्टारिट्टकवण्णं । **मज्जेट्टिकं** लाखारसवण्णं । इमेसु अट्टसु वत्थूसु यं किञ्चि धारयन्तस्स दुक्कटं सियाति अत्थो ।

५७-८. **हत्थिस्सुरगसोणानन्ति** हत्थिअस्सउरगसोणानं मंसं अट्टिरुधिरचम्मलोमानि । **सीहव्यग्घच्छदीपिनन्ति** सीहव्यग्घअच्छदीपीनं मंसादीनि । तरच्छस्स च मंसादिं उट्ठिस्सकतमंसञ्च अनापुच्छितमंसञ्च भुज्जतो दुक्कटं सिया । **दकतित्थादिकन्ति** एत्थ **आदि-**सद्दो वच्चपस्सावकुटियो सङ्गहाति । तेन **यातानुपुब्बं** आगतप्पटिपाटिं **हित्वान** वज्जेत्वा नहानतित्थञ्च वच्चकुटिञ्च पस्सावकुटिञ्च **वजे** वजेय्य गच्छेय्य, दुक्कटं तस्स सियाति अत्थो ।

५९. **सहसाति** वेगसा वेगेन । **वुब्भजित्वानाति** अन्तरवासकं दूरतोव उक्खिपित्वा, व-कारो सन्धिवसेनागतो । **पविसेति** पविसेय्य । **वच्चपस्सावकुटिकन्ति** वच्चकुटिकं पस्सावकुटिकं । **विसेति** पविसेय्य । यो भिक्खु वच्चपस्सावकुटिकं सहसा पविसेय्य वा निक्खमेय्य वा, उब्भजित्वा वा पविसेय्य वा निक्खमेय्य वा, उक्कासिकं वज्जेत्वा तं पविसेय्य, तस्स दुक्कटं सियाति योजना ।

६०. नित्थुनन्तो वच्चं करेय्य दन्तकट्टञ्च खादन्तो, तस्स दुक्कटं सियाति अत्थो । वच्चपस्सावदोणीनं बहि वच्चादिकं वच्चपस्सावं करेय्य, तस्स दुक्कटं सिया ।

६१. **खरेन चावलेखेय्याति** फालितकट्टेन वा फरुसेन वा गण्ठिकेन वा पूतिकट्टेन वा सुसिरेन वा अवलेखेय्याति अत्थो । **कट्टन्ति** अवलेखनकट्टं । **कूपकेति** वच्चकूपके । **ऊहतज्जाति** गूथमक्खितञ्च । **न धोवेय्याति** अत्तना वा न धोवेय्य परेन वा न धोवापेय्य । **उक्लापज्जाति** कचवरञ्च । **न सोधयेन** सम्मज्जेय्य ।

६२. **चपुचपूति** सद्दं कत्वा उदककिच्चं करोन्तस्स आचमन्तस्स दुक्कटं सियाति अत्थो । **अनज्झिट्ठोवाति** अनाणत्तोयेव । **थेरेनाति** सङ्गत्थेरेन । **पातिमोक्खन्ति** पातिमोक्खुद्देसं । **उट्ठिसे** उट्ठिसेय्य, दुक्कटं सिया ।

६३. अनापुच्छाय पञ्चस्स कथने, अनापुच्छाय पञ्चस्स विस्सज्जने, अनापुच्छाय सज्झायकरणे, अनापुच्छाय पदीपजालने, अनापुच्छाय पदीपविज्झापनेति इमेसु चतूसु पच्चयेसु तस्स दुक्कटं सिया ।

६४. अनापुच्छा वातपानकवाटानि विवरेय्य वा थकेय्य वा, तस्स दुक्कटं सियाति सम्बन्धो । **वन्दनादिन्ति** एत्थ **आदि-**सद्दो वन्दापनं सङ्गण्हाति । यो भिक्खु नग्गो वन्दनं करेय्य, वन्दापनं करेय्य, गमनं करेय्य, भोजनं करेय्य, पिवनं करेय्य, खादनं करेय्य, गहणं करेय्य, दानं करेय्य, तस्स सब्बत्थ दुक्कटन्ति सम्बन्धो ।

६५. **तिपटिच्छन्नकं विनाति** “अनुजानामि, भिक्खवे, तिस्सो पटिच्छादियो जन्ताघरप्पटिच्छादिं उदकप्पटिच्छादिं वत्थप्पटिच्छादिं”न्ति (चूळव० २६१) एवं वुत्ता तिस्सो पटिच्छादियो समाहटाति “तिपटिच्छादी”ति वुत्तं । तिपटिच्छन्नकं ठपेत्वा परिकम्मं सयं करेय्य, परं कारापेय्य, तस्स दुक्कटं सियाति अत्थो । यो भिक्खु **नहायं** नहायन्तो कुट्टे वा थम्मे वा तरुम्हि वा कायं उपघंसेय्य, तस्स दुक्कटं सिया ।

६६. यो भिक्खु नहायन्तो कुरुविन्दकसुत्तेन कायं घंसेय्य, **कायतो** कायेन अज्जमज्जं घंसेय्य, तस्स दुक्कटं सियाति सम्बन्धो । यो अगिलानो सउपाहनो **बहारामे** बहिआरामे चरेय्य, तस्स दुक्कटं सियाति सम्बन्धो ।

६७. **सब्बनीलादिकम्पि चाति** एत्थ **आदि-**सद्दो लोहितोदातपीतकण्हमज्जेडुमहारङ्गमहानामरङ्गरत्तादयो उपाहनायो सङ्गण्हाति । यो भिक्खु सब्बनीलसब्बलोहितादिकं उपाहनं धारेति, तस्स दुक्कटं सियाति सम्बन्धो । यो भिक्खु **रत्तो** रत्तचित्तो तदहुजातायपि **इत्थिया** निमित्तं पस्सेय्य, तस्स दुक्कटं सिया । यो भिक्खु **भिक्खदायिया** भिक्खदायिकाय इत्थिया मुखं पस्सेय्य, तस्स दुक्कटं सिया ।

६८-९. यो भिक्खु उज्झानसज्जी हुत्वा **अज्जस्स** भिक्खुनो पत्तं वा पस्सेय्य, तस्स दुक्कटं सिया । आदासादिम्हि उदकपत्ते अत्तनो मुखं पस्सेय्य, तस्स दुक्कटं सिया । उच्चासनमहासने **निसज्जादिं** निसीदनसयनादिं करोन्तस्स भिक्खुनो दुक्कटं सिया । उक्खित्तानुपसम्पन्नानासंवासकादीनं वन्दनेपि दुक्कटं सियाति सम्बन्धो । तत्थ **उक्खित्तोति** आपत्तिया अदस्सने उक्खित्तको, आपत्तिया अप्पटिकम्मे उक्खित्तको, पापिकाय दिट्ठिया अप्पटिनिस्सग्गे उक्खित्तकोति तिविधोपि इधाधिप्पेतो । **अनुपसम्पन्नोति** इमिना भिक्खुनिसामणेरसामणेरिसिक्खमानपण्डकइत्थिसिक्खापच्चक्खातका गहिता । **नानासंवासकाति** लद्धिनानासंवासका गहिता । **आदि-**सद्देन छिन्नमूलका गहिता ।

७०-७१. यो दीघासने **पण्डकित्थीहि** पण्डकेन वा इत्थिया वा उभतोव्यज्जनेन वा एकतो निसीदेय्य, तस्स दुक्कटं सिया । **अदीघे आसनेति** रस्से आसने । यो भिक्खु रस्सासने मज्जे वा पीठे वा असमानासनिकेन एकतो सयेय्य, तस्स दुक्कटं सियाति अत्थो । **फलपुप्फादिकन्ति** एत्थ **आदि-**सद्देन वेळुचुण्णदन्तकट्टमत्तिकादयो सङ्गहिता । कुलसङ्गहत्थाय फलपुप्फादिकं ददतो दुक्कटं सियाति सम्बन्धो ।

७२-३. यो भिक्खु गत्थिमादिं सयं करेय्य, परं कारापेय्य, तस्स दुक्कटं सिया । यो भिक्खु जिनेन वारितपच्चये परिभुज्जेय्य, तस्स दुक्कटं सिया । **अव्यत्तो** बालो यो भिक्खु आचरियुपज्झाये **अनिस्साय** निस्सयं अगगहेत्वा वसेय्य, तस्स दुक्कटं सिया । यो भिक्खु **अनुज्जातेहि** मातापितुआदीहि पुगलेहि **अज्जस्स** पुगलस्स भेसज्जं करेय्य वा वदेय्य वा, तस्स दुक्कटं सिया । सापत्तिको यो भिक्खु उपोसथप्पवारणं करेय्य, तस्स दुक्कटं सियाति सम्बन्धो । तत्थ जिनेन भगवता वारिता जिनवारिता, जिनवारिता च ते पच्चया चेति जिनवारितपच्चया, ते **जिनवारितपच्चये** । द्वेमातिकाअप्पगुणताय **अव्यत्तो** ।

७४. यो भिक्खु आभोगं वा नियोगं वा वज्जेत्वा द्वारबन्धादिके ठाने परिवत्तकवाटकं अपिधाय दिवा सयेय्य, तस्स दुक्कटं सियाति सम्बन्धो । **द्वारबन्धादिके**ति येन केनचि परिक्खित्ते अब्भोकासेपि रुक्खमूलेपि अन्तमसो इमिना लक्खणेन युत्ताकासङ्गणेपि । **अपिधाय**ति अपिदहित्वा । **विनाभोगन्ति** “एस द्वारं जग्गिस्सती”ति आभोगं ठपेत्वाति अत्थो । **नियोगन्ति** अवसट्ठानं, अत्तनो अवसं बहुसाधारणट्ठानं ठपेत्वा । “सवसो”ति वा पाठो, सवसो हुत्वाति अत्थो । **दिवा**ति दिवाकाले ।

७५. धज्जन्ति सालि वीहि यवो गोधुमो कङ्कु वरको कुदूसकोति सत्तविधं धज्जं । **इत्थिरूपन्ति** दारुलोहमयादिइत्थिरूपं । **रतनन्ति** मुत्तादिदसविधं रतनं । **आवुधन्ति** सत्तितोमरादिसब्बावुधभण्डं । **इत्थिपसाधनन्ति** इत्थिया सीसादिअलङ्कारं । **तूरियभण्डन्ति** धमनसङ्गादिसब्बं तूरियभण्डं । **फलरुक्खेति** फलितरुक्खे । **पुब्बण्णादिकन्ति** मुग्गमासादिकं । **आदि-**सद्देन वाकुरकुमिनादयो गहिता । एतेसु यं किञ्चि आमसेय्य, तस्स दुक्कटं सियाति अत्थो ।

७६. **ससित्थोदकतेलेहीति** यो पन मधुसित्थकतेलेन वा उदकमिस्सकतेलेन वा येन केनचि चिक्खल्लेन वा । **फणहत्थफणेहि** वाति दन्तमयादिफणेन वा फणकिच्चसाधकेहि हत्थङ्गुलीहि वा कोच्छेन वा केसमोसण्ठने दुक्कटं सियाति अत्थो । एकस्मिं भाजने भोजननिमित्ते दुक्कटं सियाति अत्थो ।

७७. द्वे भिक्खू एकत्थरणा सयेय्युं, द्वे भिक्खू एकपावुरणा सयेय्युं, द्वे भिक्खू एकमज्जके सयेय्युं, तेसं दुक्कटानि होन्तीति सम्बन्धो । पमाणतो अधिकं वा ऊनं वा दन्तकटुं खादेय्य, तस्स दुक्कटं सियाति योजना । तत्थ **अधिकन्ति** अट्ठङ्गुलतो अधिकं । **ऊनन्ति** चतुरङ्गुलतो ऊनं ।

७८. यो भिक्खु नच्चज्ज गीतज्ज वादितज्ज योजेति वा योजापेति वा, तस्स दुक्कटं सिया । तेसं नच्चानं दस्सनं, तेसं गीतानं सवनं, तेसं वादितानं सवनज्ज करोन्तस्स दुक्कटं सियाति अत्थो ।

७९. **वीहादिरोपिमेति** वीहिआदीनं रुहनट्ठाने । **बहिपाकारकुट्टकेति** पाकारकुट्टानं बहि । **वच्चादिछड्डुनादिम्हीति** वच्चपस्सावसङ्कारचलकादीनं छड्डुनविस्सज्जनपच्चया दुक्कटं सियाति अत्थो । **दीघकेसादिधारणेति** दीघकेसधारणे दीघनखधारणे दुक्कटं सियाति अत्थो ।

८०. **नखमट्टकरणादिम्हीति** एत्थ **आदि-**सद्देन रजनकरणं गहितं । **सम्बाधे लोमहारणेति** सम्बाधे उपकच्छकमुत्तकरणट्ठाने लोमुद्धरणे । सउपाहनो भिक्खु परिकम्मकतं भूमिं अक्कमेय्याति सम्बन्धो ।

८१. **अधोतअल्लपादेहीति** यो भिक्खु अधोतपादेहि वा अल्लपादेहि वा सङ्घिकं मज्जं वा पीठं वा अक्कमेय्य, परिकम्मकतं भित्तिं वा कायतो आमसन्तस्स दुक्कटं सियाति अत्थो ।

८२-३. **सङ्गाटियापि पल्लत्थेति** अधिद्वितचीवरेन विहारे वा अन्तरघरे वा पल्लत्थिकं करेय्य, तस्स दुक्कटं । **दुप्परिभुज्जेय्य चीवरन्ति** तिण्णं चीवरानं अज्जतरं चीवरं दुप्परिभोगेन परिभुज्जेय्य । **अकायबन्धनोति** कायबन्धनविरहितो भिक्खु गामं वजेय्य गच्छेय्य । यो भिक्खु **वच्चकं** उच्चारं कत्वान उदके सन्ते **नाचमेय्य** उदकसुद्धिं न करेय्य, तस्स दुक्कटं सियाति अत्थो । **समादेय्य अकप्पियेति** भिक्खुं वा सामणेरदिके सेससहधम्मिके वा अकप्पिये नियोजेय्य, तस्स दुक्कटं सियाति अत्थो । सभागापत्तिया देसनारोचनपच्चया दुक्कटं सियाति अत्थो । **सभागाति** एत्थ

वत्थुसभागताव इधाधिपेता, न आपत्तिसभागता ।

८४. न वसे वस्सन्ति यो भिक्खु वस्सं न वसेय्य न उपगच्छेय्य, तस्स दुक्कटं सिया । विसंवादे सुद्धचित्तेति एत्थ सम्पदानत्थे भुम्मवचनं, पटिस्सवं विसंवादेन्तस्स सुद्धचित्तस्स दुक्कटं सियाति अत्थो । वस्सं वसित्वा अननुज्जातकिच्चतो अननुज्जातकिच्चेन भिक्खुनो गमने दुक्कटं सियाति योजना ।

८५. आपदं वज्जेत्वा तरुस्स उद्धं पोरिसम्हा अभिरुहणे दुक्कटं सियाति सम्बन्धो । आपदन्ति अन्तरायं । तरुस्साति रुक्खस्स । पोरिसम्हाति एकपोरिसप्पमाणा मज्झिमस्स पुरिसस्स पञ्चहत्था । अपरिस्सावनो यो भिक्खु अद्धानं गच्छेय्य, यो च भिक्खु तं परिस्सावनं याचतो न ददेय्य, तस्स दुक्कटं सियाति योजना । अद्धानन्ति अद्धयोजनमेव अन्तिममद्धानं ।

८६. अत्तनो घातने दुक्कटं सियाति सम्बन्धो । यो भिक्खु इत्थिरूपादिरूपं करेय्य वा कारापेय्य वा, तस्स दुक्कटं सिया । मालादिकं विचित्तं ठपेत्वा जातकादिवत्थुं सयं करेय्य, दुक्कटं सियाति सम्बन्धो ।

८७. भुज्जन्तमुट्ठपेति यो भिक्खु भुज्जन्तं उट्ठापेय्य, तस्स दुक्कटं सिया । भत्तसालादीसु वुड्ढानं ओकासं अदत्त्वा निसीदतो दुक्कटं सियाति योजना ।

८८. यानानीति वय्हं रथो सकटं सन्दमानिकादीनि । कल्लकोति अगिलानो । अगिलानो यो भिक्खु यानानि अभिरुहेय्य, तस्स दुक्कटं सियाति अत्थो । वदे दवन्ति केळिं वदेय्य, रतनत्तयं आरब्भ केळिं वदेय्य, तस्स दुक्कटं सियाति अत्थो । अज्जपरिसाय उपलालने दुक्कटं होति ।

८९. कायादित्ति एत्थ आदि-सद्दो ऊरुनिमित्तं सङ्गण्हाति । कायं वा ऊरुं वा निमित्तं वा विवरित्वा भिक्खुनीनं न दस्सये न दस्सेय्याति अत्थो । लोकायतं तिरच्छानादिविज्जं न च सयं वाचेय्य, परज्ज न वाचापेय्य । पलितं गण्हेय्य वा गण्हापेय्य वा, तस्स दुक्कटं सियाति योजना ।

९०-९२. यत्थ कत्थचि पेळायं पक्खिपित्वा भत्तं भुज्जन्तस्स दुक्कटं सियाति सम्बन्धो । पत्तहत्थको यो भिक्खु वातपानं वा कवाटं वा पणामे पणामेय्य, सोदकं पत्तं उण्हेय्य उण्हे ओतापेय्य वा पटिसामेय्य वा, वोदकं पत्तं अतिउण्हेय्य अतिठपेय्य, तस्स दुक्कटं सियाति अत्थो । यो भिक्खु पत्तं भूमियं वा अङ्गे वा मज्जे वा पीठे वा मिड्ढन्ते वा परिभण्डन्ते वा पादे वा छत्ते वा ठपेय्य, तस्स दुक्कटं सियाति सम्बन्धो । भूमियन्ति येन केनचि अनत्थताय पंसुसक्खरमिस्साय । अङ्गेति द्विन्नं ऊरुनं मज्जे । मिड्ढन्तेति मिड्ढपरियन्ते । परिभण्डन्तेति बाहिरपस्से कताय तनुकमिड्ढिया अन्ते । यो भिक्खु चलकादिं वा पत्ते ठपेय्य, पत्ते वा हत्थधोवने हत्थस्स धोवनप्पच्चया तस्स दुक्कटं सियाति सम्बन्धो ।

९३. उच्छिष्टं मुखधोवनं उदकप्पि पत्तेन नीहरन्तस्स भिक्खुनो दुक्कटं सिया । यो भिक्खु अकप्पियं पत्तं परिभुज्जेय्य, तस्स दुक्कटं सियाति अत्थो । तत्थ अकप्पियं पत्तन्ति दारुमयपत्तादिं ।

९४. यो भिक्खु खिपिते “जीवा”ति वदे वदेय्य, तस्स दुक्कटं सियाति अत्थो । यो भिक्खु परिमण्डलकादिम्हि पञ्चसत्तति सेखिये अनादरो हुत्वा न सिक्खति, तस्स दुक्कटं सियाति सम्बन्धो ।

९५. यो भिक्खु भण्डागारे पयुतो मातुया पितुनो च भण्डकं गोपेय्य, अस्स भिक्खुनो पाचित्तियं सियाति सम्बन्धो ।

तत्थ पयुतोति भण्डागारे व्यापारवसेन युत्तप्पयुत्तो । गोपयेति गोपेय्य । यो भिक्खु दवाय हीनेन जातिआदिना उत्तमम्पि वदेय्य, दुब्भासितं सियाति सम्बन्धो । तत्थ हीनेहि वा उक्कट्टेहि वा जातिआदीहि एवं उक्कट्टं वा हीनं वा “चण्डालोसी”तिआदिना नयेन उजुं वा “सन्ति इधेकच्चे चण्डालवेननेसादा”तिआदिना नयेन अज्जापदेसेन वा उपसम्पन्नं वा अनुपसम्पन्नं वा अक्कोसाधिप्पायं विना केवलं कीळाधिप्पायेन वदेय्य, दुब्भासितं सियाति ।

पकिण्णकनिहेसवण्णना निट्ठिता ।

६. वत्तादिकण्डनिहेसवण्णना

१६. इदानी वत्तं दस्सेतुं “उपज्झाचरियवत्त”न्ति वुत्तं । तत्थ उपज्झायवत्तञ्च आचरियवत्तञ्च गमिकवत्तञ्च आगन्तुकवत्तञ्च सेनासनादिवत्तञ्च पियसीलेन भिक्खुना कातब्बन्ति सम्बन्धो । गमिकागन्तुकन्ति गमिकं आगन्तुकन्ति छेदो, गमिकवत्तं आगन्तुकवत्तञ्चाति अत्थो ।

१७. दातुकामो हत्थपासे ठितो किञ्चि गहितब्बं एकेन पुरिसेन गहितब्बं उक्खिपनक्खमं वत्थुं तिथा तीसु पकारेसु एकेनाकारेन ददेय्य, गहेतुकामो भिक्खु द्विधा द्वीसु एकेन गणहेय्य, अयं पञ्चङ्गो पटिगगहोति अत्थो ।

१८-१००. दूरे ठितं चीवरं ठपितोकासं सल्लक्खेत्वा “एत”न्ति वत्तब्बं । हत्थपासे ठितं हत्थेन आमसित्वा “इम”न्ति वत्तब्बं । “एतं अधिट्ठामि, इमं अधिट्ठामी”ति इमेसं पदानं मज्झे सङ्घाटिआदीसु पच्चेकं योजेत्वा तिचीवरं अधिट्ठेय्य । कथं? “एतं सङ्घाटिं अधिट्ठामि, इमं सङ्घाटिं अधिट्ठामी”ति अधिट्ठेय्य । एवं सेसेसु च चीवरेसु । यथा चीवरादिं विधानं एवं पत्तेपि अधिट्ठेय्य पच्चुद्धरेय्याति अत्थो ।

१०१. सञ्चरित्तं ठपेत्वा सेसा गरुका च पाराजिका च सचित्तकाति सम्बन्धो । अन्तिमाति पाराजिका । अच्छिन्नसिक्खापदं, परिणतसिक्खापदञ्चाति इमं द्वयं ठपेत्वा सेसं निस्सगियं अचित्तकन्ति अत्थो ।

१०२-३. गामप्पवेसनन्तेतेति गामप्पवेसनं इति एते । पाचितीसु एते पदसोधम्मादयो गामप्पवेसनन्ता सत्तरस सिक्खापदा अचित्तका ।

१०४-५. पकिण्णकेसु उद्दिस्सकतं ठपेत्वा अज्जमंसकं सेसमंसं अचित्तकन्ति अत्थो । एत्थ पकिण्णकेसु अज्जमंसादिकं पत्तहत्थो कवाटकन्तं तेरसविधं इदं सिक्खापदं अचित्तकं, सेसं सब्बं सचित्तकन्ति अत्थो ।

१०६. आचरिया वीतिक्कमनचित्तेन सचित्तकं अचित्तकन्ति वदन्ति, पज्जत्तिजाननेन चित्तेन तथा सचित्तकं अचित्तकन्ति आचरिया वदन्तीति अत्थो । तथा-सद्देन “सचित्तकं अचित्तक”न्ति इदं गहितं ।

१०७-९. पुब्बकरणादिकन्ति एत्थ आदि-सद्दो पुब्बकिच्चं सङ्गण्हाति । तत्थ —

“सम्मज्जनी पदीपो च, उदकं आसनेन च ।

उपोसथस्स एतानि, पुब्बकरणन्ति वुच्चति ॥

“छन्दपारिसुद्धिउत्तुक्खानं, भिक्खुगणना च ओवादो ।

उपोसथस्स एतानि, पुब्बकिच्चन्ति वुच्चती”ति ॥ —

एवं पुब्बकरणादिकं नवधा दीपितं सब्बं उपोसथप्पवारणं पियसीलिना कातब्बन्ति अत्थो ।

११२. यथाक्कमन्ति एत्थायमधिप्पायो — गणो पारिसुद्धिउपोसथं करेय्य, पुग्गलो अधिट्ठानउपोसथं करेय्य, सङ्खो सुत्तुद्देसउपोसथं करेय्याति ।

११३. चातुद्दसो पन्नरसो, सामग्गी दिनतो तिधाति चातुद्दसो उपोसथो, पन्नरसो उपोसथो, सामग्गीउपोसथोति दिनतो तिधा होन्ति । दिनतो पुग्गलतो कत्तब्बाकारतो ते उपोसथा नव इति ईरिताति अत्थो ।

११४. तेवाची द्वेक्वाचीति तेवाचिका पवारणा, द्वेक्वाचिका पवारणा, एकक्वाचिका पवारणा इति नव पवारणा वुत्ता ।

११५. तस्साति फग्गुनमासस्स । **ततो सेसन्ति** आसाळ्हअन्तिमपक्खम्हा याव कत्तिकपुण्णमा वस्सकालन्ति अत्थो । एत्थ हि एकस्मिं संवच्छरे चतुवीसतिउपोसथा होन्ति ।

११६. एतेसूति एतेसु तीसु चतूसु एकेकस्मिं उतुम्हि ततियपक्खा सत्तमपक्खा । **चातुद्दसाति** छ चातुद्दसाति अत्थो । सेसानि उत्तानत्थानेवाति ।

वत्तादिकण्डनिद्देसवण्णना निट्ठिता ।

निगमनकथा

एत्तावता समारब्धा, मूलसिक्खत्थवण्णना ।
निट्ठिता या समासेन, अट्ठमासस्स अच्चये ॥

अधुनूपसम्पन्नानं, हितत्थाय समासतो ।
इमं अत्थं वण्णयता, यं पुज्जंधिगतं मया ॥

तेन पुज्जेनयं लोको, सुखाय पटिपत्तिया ।
पापुणातु विसुद्धाय, निब्बानं अजरं पदं ॥

नानातरुगणाकिण्णे, नानाकुसलकामिनो ।
रम्मे युद्धानपत्तिनो, विहारे वसता सता ॥

सासने सिद्धिपत्तस्स, सिद्धिना जाणसिद्धिना ।
पण्डितेन कता एसा, मूलसिक्खत्थवण्णना ॥

मूलसिक्खा-टीका समत्ता ।